Міністерство освіти і науки України
Державний торговельно-економічний університет
Вінницький торговельно-економічний інститут
Університет Яна Кохановського (м. Кельце, Польща)
Варшавський університет природничих наук (м. Варшава, Польща)
Folkuniversetetet (м. Уппсала, Швеція)
Технологічний парк (м. Кельце, Польща)
Технологічний університет (м. Кельце, Польща)
Гуманітарно-економічна академія (м. Лодзь, Польща)
Яський університет ім. А. Й. Кузи (м. Яси, Румунія)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
XIV Міжнародної науково-практичної конференції

14-15 травня 2026 року

Частина ІІ

Вінниця-Острог
2026

УДК 339.922

Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. пр. XIV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця-Острог, 14-15 травня 2026 р. Вінниця, 2025. Ч. 2. 726 с.

У збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції висвітлено результати досліджень, присвячених актуальним проблемам соціально-економічного розвитку, управління, державотворення, науки та освіти в умовах глобалізаційних і євроінтеграційних процесів. Розглядаються питання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств, регулювання соціальних процесів, сучасної парадигми менеджменту та публічно-владної діяльності. Значну увагу приділено проблемам обліково-аналітичного, контрольного та інформаційного забезпечення управління, а також фінансовим механізмам соціально-економічного розвитку держави. Представлено дослідження інноваційних моделей та інформаційних технологій у науці, освіті й економіці, теоретичних і практичних аспектів підприємництва, торгівлі, маркетингово-комунікаційних і логістичних технологій. Висвітлено сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності та харчової промисловості, історичні, філософські, соціально-психологічні та правові аспекти державотворення, питання студентського спорту, фізичного виховання, філології, перекладознавства та мовної освіти.

Розраховано на науковців, спеціалістів, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти.

Редакційна колегія:
Голова редакційної колегії – **Мартинова Л. Б.**, д-р екон. наук, професор
Відповідальний секретар – **Юрчик І.Б.**, канд. екон. наук, доцент

Члени редакційної колегії:
Бондар А. А., канд. наук з фіз. виховання і спорту, доцент, **Гнидюк І. В.**, канд. екон. наук, доцент, **Даценко Г. В.**, д-р екон. наук, професор, **Денисюк О. М.**, д-р екон. наук, професор, **Іваницька Н. Б.**, д-р філол. наук, професор, **Махначова Н. М.**, канд. екон. наук, доцент, **Тернова А. С.**, канд. техн. наук, доцент, **Хачатрян В. В.**, д-р екон. наук, професор, **Хом'яченко С. І.,** канд. юрид. наук, доцент, **Чорна Н. М.**, д-р іст. наук, професор

Наукові роботи друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-966-918-177-0

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Богацька Н. М., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА….. 14

Гарбар В. А., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 21

Красняк О. П., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ……..... 35

Кульганік О. М., кандидат економічних наук
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ…….....……..... 43

Мельничук О. П., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ..... 52

Непиталюк А. В., доктор філософії зі спеціальності «Економіка»
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ..... 62

Осіпова Л. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ……..... 79

Павлюк Т. І., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ДЕРЖАВНА, СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОСОБАМ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ПРАВА НА ПЕНСІЮ, ТА ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ..... 90

Стратійчук В. М., доктор філософії зі спеціальності «Економіка»
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇНЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 96

Хачатрян В. В., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ..... 105

СУЧАСНА ПАРАДИГМА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНО-ВЛАДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондар В. О.
Вінницький торговельно-економічний інституту ДТЕУ
МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ..... 113

Бондарчук Л. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інституту ДТЕУ
АДАПТИВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЗМІН..... 119

Заюков І. В., доктор економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВИХ ОЧІКУВАНЬ ТА ЇХ РОЛЬ У СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ..... 126

Іванченко Г. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК КОМАНДИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ……..... 141

Ковтун Е. О., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ..... 151

Ніколіна І. І., кандидат наук з державного управління, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 159

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО, КОНТРОЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Даценко Г. В., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АЛЬТЕРНАТИВНІ КОМПОЗИТНІ ІНДЕКСИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДОЛОГІЯ, ОБМЕЖЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ 167

Китайчук Т. Г., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ВИЗНАННЯ ДОХОДІВ У ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ……..... 174

Копчикова І. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОБЛІК ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ……..... 180

Крупельницька І. Г., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗКОНТАКТНИХ ПЛАТЕЖІВ: ЗАГРОЗИ, МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ.....…….. 186

Кудирко О. М., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ..... 195

Майстер Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДАНИХ 201

Покиньчереда В. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ В УМОВАХ ESG-ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ..... 208

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Абдуллаєва А. Є., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ..... 214

Замкова Н. Л., доктор філософських наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Гнидюк І. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 222

Замковий О. С.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ..... 232

Маршук Л. М., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ..... 240

Нікітішин А. О., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ..... 247

Прутська О. О., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ПІД ЧАС ВІЙНИ……..... 251

Тімошенко Н. М., кандидат економічних наук
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ, ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО ФІНАНСУВАННЯ..... 260

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУЦІ, ОСВІТІ, ЕКОНОМІЦІ

Гусак Л. П., кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІНІЙНОЇ АЛГЕБРИ СТУДЕНТІВ ЗВО…….....…….. 267

Дементьєв С. Ю., кандидат технічних наук
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ОБЛІКУ ЕТАНОЛУ…….....…….. 274

Новицький Р. М. кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЦИФРОВА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СЕРЕДОВИЩІ SEL: ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ТА МОНІТОРИНГ УСПІШНОСТІ…. 288

Радзіховська Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ..... 296

Яремко С. А., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ АНАЛІЗУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ……..... 304

Яцюк І. М.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ГЕЙМІФІКАЦІЯ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ЕКОНОМІСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ..... 317

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ

Василишина О. В., кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 325

Власенко І. Г., доктор медичних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО БІОЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ..... 331

Гирич С. В., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТ..... 339

Сіренко С. О., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ШКІРЯНОЇ ГАЛАНТЕРЕЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ..... 348

Тернова А. С., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
УДОСКОНАЛЕННЯ АСОРТИМЕНТУ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ В ТОВ «ПАПІРУС УНІВЕРСАЛ» НА ОСНОВІ ABC-XYZ-АНАЛІЗУ..... 353

Шарко В. В., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Гавенко М. С., доктор філософії
Вінницький кооперативний інститут
ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ВІД ОМНІКАНАЛЬНОСТІ ДО КРОС-ГАЛУЗЕВИХ ПЛАТФОРМНИХ ЕКОСИСТЕМ..... 363

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВО-КОМУНІКАЦІЙНИХ І ЛОГІСТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Андрусенко Н. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ ДО ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄДИНОГО РИНКУ ЄС……. 374

Громова О. Є., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ ПІДПРИЄМСТВА…… 387

Денисюк О. М., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
МАРКЕТИНГ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ…… 401

Петрова В. О.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІНТЕГРАЦІЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СТРАТЕГІЯХ ПРОСУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ БРЕНДІВ…… 408

Середницька Л. П.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІНТЕГРАЦІЮ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТОРГОВЕЛЬНУ ЛОГІСТИКУ... 413

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Антонюк К. Г., доктор філософії зі спеціальності «Економіка», доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТРЕВЕЛ-БЛОГІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЕСТИНАЦІЙ..... 423

Божок О. С., кандидат технічних наук
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБКИ ВИСОКИМ ТИСКОМ (HPP) ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ……..... 431

Іваніщева О. А.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЦУКРОВИХ ВАФЕЛЬ..... 438

Кізюн А. Г., кандидат географічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТУРИСТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ..... 445

Лук'янець А. В.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ……..... 453

Мазуркевич І. О., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ПОСЛУГ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ……..... 460

Онищук Н. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В ЗАКЛАДАХ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА..... 468

Пахомська О. В.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ФОРМУВАННЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ ЛОКАЛЬНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ..... 473

Постова В. В., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
КРЕАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ СЕРВІСУ В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ КУХНІ..... 479

Рябенька М. О., кандидат економічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЛОКАЛЬНА ГАСТРОНОМІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ..... 491

Семко Т. В., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЛОКАЛЬНА СИРОВИНА ЯК ОСНОВА ПРИГОТУВАННЯ НОВИХ ГАСТРОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛІТЕТІВ..... 499

Фіалковська Л. В., кандидат технічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ВІТАМІНІЗОВАНОГО МОЛОКА..... 510

Чорна Н. М., доктор історичних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ГЕНЕЗИС ТА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПАЛОМНИЦЬКИХ ШЛЯХІВ: ДОСВІД CAMINO DE SANTIAGO У СВІТІ ТА ПРОЄКТ CAMINO PODOLICO В УКРАЇНІ..... 516

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Бахновська І. П., кандидат юридичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
АНАЛІЗ АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДОГОВОРІВ ДАРУВАННЯ НЕДІЙСНИМИ (ЗОКРЕМА, ФІКТИВНІ ТА УДАВАНІ ПРАВОЧИНИ)..... 523

Даценко Г. В., доктор економічних наук, професор
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОВЕДІНКУ ІНДИВІДІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ..... 533

Кокарча Ю. А., кандидат політичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..... 539

Костюк Н. П., кандидат юридичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 552

Пипяк М. І., кандидат юридичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ Е-АУДИТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН..... 559

Слободиська О. А., кандидат історичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ БУКЛЕТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ..... 567

Хом'яченко С. І., кандидат юридичних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ..... 575

Шуй Н. В.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПРОФЕСІЙНИЙ РЕСУРС ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПСИХОЛОГА: МОНІТОРИНГ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПІДТРИМКА..... 582

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОГО СПОРТУ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗВО

Бондар А. А., кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ВПЛИВ ЗАНЯТЬ СИЛОВИМ ФІТНЕСОМ НА РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЖІНОК……..... 592

Пуздимір М. І., доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ДОЗУВАННЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ ТРАВМ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ..... 598

Рогаль І. В.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЛЬ ЗАНЯТЬ З ВОЛЕЙБОЛУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ..... 605

Сальникова С. В., кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..... 612

Шкондя В. В.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЛЬ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ У ФОРМУВАННІ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ..... 620

СУЧАСНІ ВИМІРИ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА МОВНОЇ ОСВІТИ

Антонова М. В., доктор філософії зі спеціальності «Філологія»
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ..... 627

Dovhan L. I., PhD (Pedagogics), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
MACHINE TRANSLATION LITERACY AS A NEW PHILOLOGICAL COMPETENCY……..... 631

Zapadynska I. G., PhD (Pedagogics), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
TEACHING CULTURE IN THE CONTEXT OF GLOBAL EDUCATION..... 636

Ivanytska N. B., DSc (Philology), Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
TRANSLATOR COMPETENCE IN DIGITAL TRANSLATION MANAGEMENT..... 643

Камінська М. О., кандидат філологічних наук
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
МІЖ МОНАРХІЄЮ І ДЕМОКРАТІЄЮ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕКЛАДУ ПРОМОВИ КОРОЛЯ ЧАРЛЬЗА ІІІ ПЕРЕД КОНГРЕСОМ США (28 КВІТНЯ 2026 Р.) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ..... 651

Matsera O. A.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
FORMATION OF VERBAL COMMUNICATION SKILLS AMONG FUTURE INTERPRETERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL SYNCHRONOUS INTERACTION..... 662

Nechyporenko V.O., PhD (Philology), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
MICROLEARNING STRATEGIES FOR INCREASING STUDENT MOTIVATION AND ENGAGEMENT..... 669

Osaulchyk O.B., PhD (Pedagogics), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
A SELF-BLEND MODEL APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 676

Samokhval O. O., DSc (Pedagogics), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
PROJECT THINKING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SYSTEM OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING..... 683

Терещенко Л. Я., кандидат філологічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ, СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ВПЛИВУ..... 693

Тимощук Н. М., кандидат філологічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
СКАФФОЛДИНГ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 699

Tkachuk T. I., PhD (Philology), Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE
PRAGMATIC AND LINGUISTIC ASPECTS OF DEVIATIONS IN MACHINE TRANSLATION..... 705

Шостак У. В., кандидат психологічних наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
РОЛЬ ПРАГМАТИЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ….. 711

Яблочнікова В. О.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ЦИФРОВІЗАЦІЯ МОВНОЇ ОСВІТИ:НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ..... 719

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 330.3

Богацька Н. М., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7546-7428
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА

В статті було досліджено теоретичні та практичні засади забезпечення ефективності діяльності медіасуб'єктів в сучасних умовах. В статті розглянуто структуру ресурсного потенціалу, де особлива роль відведена трудовому та інтелектуальному капіталу як головним драйверам конкурентоспроможності підприємства медіа. Визначено ключові компоненти оцінки ефективності, серед яких виокремлено комерційну та ресурсну медіаефективність. Особливу увагу приділено аналізу грошових потоків та фінансової стійкості медіасуб'єкта як фундаменту для реалізації інноваційних проєктів. Доведено, що процес формування прибутку в медіасфері має унікальну багатоканальну структуру, засновану на монетизації інтелектуального продукту та уваги аудиторії. Закцентувано увагу на важливості оптимізації витрат через впровадження новітніх технологій, зокрема інструментів штучного інтелекту. Окреслено взаємозв'язок між лояльністю аудиторії, якістю контенту та фінансовими результатами діяльності сучасних медіапідприємств. Отже, що досягнення високої ефективності вимагає гармонізації творчого потенціалу, технологічного оновлення та гнучкої фінансової стратегії.

Ключові слова: *ефективність, медіа, ресурси, витрати, прибуток, фінансова стійкість*

Постановка проблеми. В сучасну епоху цифрової трансформації медіасфера переживає фундаментальні зміни. Питання ефективності діяльності суб'єктів у сфері медіа (від традиційних телерадіокомпаній до конвергентних редакцій та незалежних цифрових платформ) перестало бути суто економічним і перейшло у площину стратегічного виживання та соціальної відповідальності.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасні медіапідприємства стикаються зі зростаючим тиском конкуренції, швидкими змінами у технологіях та змінах у вимогах споживачів контенту. В такому контексті, ефективне управління діяльністю суб'єктів у сфері медіа стає вирішальним фактором для досягнення успіху та виживання на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових публікаціях ефективність розглядається як співвідношення отриманих результатів до витрат, понесених на їх досягнення. У контексті підприємницької діяльності під ефективністю розуміють здатність підприємства забезпечувати найвищий можливий результат при мінімально можливих витратах ресурсів. Ефективність може мати як кількісну, так і якісну оцінку, охоплюючи не лише фінансові показники, а й інноваційний розвиток, якість продукції, соціальну відповідальність тощо [1, 3].

Ефективність діяльності суб'єктів у сфері медіа - це комплексна характеристика, що відображає співвідношення між результатами діяльності та витратами/ресурсами. Для медіапідприємств важливо оцінювати як фінансові показники, так і охоплення аудиторії, вплив контенту та цифрову присутність.

Отже, основними складовими оцінки ефективності суб'єкта у сфері медіа є:
- комерційна ефективність, тобто дохідність, прибуток, рентабельність, обсяги реалізованої продукції або послуг (реклама, передплата);
- ресурсна ефективність, що включає продуктивність праці (дохід на одного співробітника), використання технічних засобів та контенту;
- маркетингова ефективність, або частка ринку, рівень охоплення аудиторії, ефективність комунікацій, присутність у соціальних мережах;

- цифрова медіаефективність, яка притаманна саме суб'єктам медіа, що передбачає застосування сучасних цифрових стратегій для підвищення конкурентоспроможності суб'єктів у сфері медіа.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів у сфері медіа.

Виклад основного матеріалу. Ефективність будь якого підприємства є важливим економічним показником результатів його діяльності, що також стосується і суб'єктів у сфері медіа Акцентуємо увагу на економічній ефективності суб'єктів у сфері медіа, що включає ресурсну та комерційну ефективність.

Однією з характерних рис поняття «ресурси» є їх відтворюваність, котра може здійснюватися і вигляді споживчої вартості, так й у формі вартості. Задля дієздатності суб'єктів у сфері медіа потрібне постійне залучення новітніх ресурсів. Основні положення сучасної ресурсної теорії можна сформулювати так [1]:

1) функціонування економіки розглядається з точки зору діяльності і взаємодії самостійних суб'єктів медіа;

2) успіх економічної діяльності суб'єктів медіа в стратегічному плані визначається її сталими конкурентними перевагами порівняно з іншими суб'єктами;

3) основним чинником надбання конкурентних переваг є наявність під контролем стратегічних ресурсів, тобто ресурсів, що надають можливості здійснювати реалізацію конкурентних стратегій;

4) ефективне використання цих ресурсів може бути забезпечене особливими якостями суб'єктів у сфері медіа, що відносяться до можливостей і здібностей персоналу.

Варто зазначити, що структура ресурсного потенціалу кожного суб'єкта у сфері медіа в цілому схожий, але і має відмінності. Джерелами ресурсного потенціалу є ресурси в розпорядженні медіапідприємства: трудові, інформаційні,

фінансові, матеріальні, природні тощо. Трудовий потенціал включає в себе можливості свідомої діяльності людей виробляти медіапродукти. Він характеризується сукупністю здібностей працівників до економічної діяльності. В сучасних умовах саме інтелектуальний капітал стає ключовим фактором конкурентоспроможності, оскільки медіапродукт є результатом творчої, нематеріальної праці, що потребує специфічних компетенцій. Ефективність використання трудових ресурсів безпосередньо залежить від професіоналізму журналістів, редакторів, контент-мейкерів та технічного персоналу, чия синергія дозволяє створювати якісний інформаційний продукт.

Оцінка трудового потенціалу медіасуб'єкта має враховувати не лише кількісні показники, такі як чисельність персоналу чи рівень заробітної плати, а й якісні характеристики, особливо це важливо для сучасного медіапідприємства. Такими показниками зокрема є креативність, адаптивність до нових технологій та швидкість прийняття управлінських рішень. Діяльність будь якого підприємства на пряму залежить від його керівника. Важливим аспектом є також здатність керівництва забезпечувати безперервний розвиток компетенцій працівників у відповідь на виклики цифровізації, що дозволяє оптимізувати витрати та підвищити рівень охоплення аудиторії. Також, слід зазначити, що специфіка трудових ресурсів у медіа полягає у їхній високій мобільності та персоналізації, де успіх всього підприємства часто залежить від репутації та таланту окремих ключових співробітників [4, 6].

Також важливим аспектом в діяльності суб'єктів у сфері медіа є економічні показники діяльності, що забезпечуватимуть його розвиток та конкурентоспроможність. Проаналізуємо грошові потоки мідапідприємства. Грошові надходження є ключовим елементом забезпечення ліквідності та платоспроможності суб'єкта медіа, що дозволяє своєчасно виконувати фінансові зобов'язання, розраховуватися з постачальниками, виплачувати заробітну плату працівникам та сплачувати податки. Достатній обсяг грошових коштів є передумовою стабільного функціонування будь-якого підприємства та підтримки його здатності погашати короткострокові зобов'язання.

Фінансування операційної діяльності значною мірою забезпечується за рахунок грошових надходжень від реалізації медіапродуктів або надання послуг. Стабільні грошові надходження від операційної діяльності свідчать про ефективність бізнес-моделі суб'єкта медіа та здатність генерувати прибуток. Грошові надходження також формують фінансову базу для реалізації інвестиційних проєктів, таких як придбання необоротних активів, модернізація виробничих потужностей або впровадження інноваційних технологій. Наявність достатнього обсягу коштів є необхідною умовою здійснення капітальних вкладень і забезпечення довгострокового розвитку суб'єкта медіа.

Одним із пріоритетних напрямів використання грошових надходжень є погашення заборгованості. Своєчасне виконання кредитних зобов'язань перед банками та іншими фінансовими установами сприяє підтриманню кредитоспроможності, фінансової стійкості та забезпечує доступ до додаткових джерел фінансування у майбутньому. Ефективне управління грошовими потоками дозволяє оптимізувати графік погашення зобов'язань та зменшити витрати на обслуговування боргу.

Аналізуючи економічну ефективність діяльності суб'єктів у сфері медіа варто зазначити, що основною метою їх створення та функціонування є отримання прибутку. Фінансовий результат діяльності на пряму пов'язаний із витратами, що має суб'єкт медіа. Відповідно, всі матеріальні і нематеріальні ресурси, що задіяні у господарській діяльності суб'єкта медіа, споживаються і перетворюються у витрати. Економічний підхід до визначення витрат походить з їх економічної природи (як витрати на просте відтворення ресурсів, що використовуються), а не з характеру та джерел відшкодування. За економічного підходу до складу поточних витрат потрібно залучити всі витрати, пов'язані з поточною діяльністю медіапідприємства.

Витрати є основним обмежником прибутку і одночасно визначальним чинником, який впливає на обсяг пропозиції. Ефективність грамотного планування та управління витратами на підприємстві медіа має велике значення, тому вивченню цієї економічної категорії слід приділити особливу увагу [3].

Процес формування прибутку суб’єктів у сфері медіа має специфічний характер, оскільки він базується на монетизації інтелектуального продукту та уваги аудиторії. На відміну від класичних промислових підприємств, де прибуток розраховується як різниця між доходом від реалізації товарів та їх собівартістю, у медіабізнесі дохідна частина часто має багатоканальну структуру. Основним джерелом формування прибутку залишається рекламна модель, яка передбачає продаж рекламного часу або площі, проте в умовах цифрової трансформації дедалі більшого значення набувають прямі платежі від споживачів. Сюди відносяться передплата, разовий доступ до ексклюзивного контенту, а також добровільні внески аудиторії (донати та краудфандинг). Окрім того, важливим елементом є реалізація супутніх послуг, таких як організація спеціалізованих івентів, конференцій, продаж прав на ретрансляцію контенту або надання консультаційних послуг у сфері PR та маркетингу [2].

Витратна частина медіасуб'єкта, що безпосередньо впливає на розмір операційного прибутку, складається переважно з витрат на оплату праці творчого персоналу, придбання або оренду технічного обладнання, оплату ліцензій та витрат на дистрибуцію (хостинг, друк, логістику). Ефективність формування прибутку залежить від здатності медіапідприємства оптимізувати ці витрати через впровадження новітніх технологій, наприклад, використання штучного інтелекту для автоматизації рутинних редакційних завдань. Окрім того, на прибутковість суттєво впливає рівень лояльності та залученості аудиторії: чим вища глибина перегляду та тривалість контакту з контентом, тим дорожче медіасуб’єкт може продати свій рекламний інвентар або перетворити безкоштовного читача на платного підписника.

Також важливою характеристикою ефектної роботи медіапідприємства фінансова стійкість. Фінансова стійкість для підприємства медіа надзвичайно важлива, оскільки суб’єкти у сфері медіа несуть повну відповідальність за своїми зобов'язаннями перед партнерами та персоналом підприємства [5]. Саме безперебійний процес реалізації медіапродуктів забезпечує зміцнення фінансового стану суб’єкта у сфері медіа. Фінансова діяльність орієнтована на

організацію систематичного надходження та ефективного використання ресурсів, забезпечення розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення адекватного співвідношення залучених і власних коштів, забезпечення фінансової стійкості з метою підвищення ефективності діяльності суб'єкта медіа.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, досягнення ефективності в діяльності суб'єктів у сфері медіа є складним багатовекторним процесом, що вимагає гармонізації творчих амбіцій, технологічних інновацій та фінансової прагматичності. Ключовим чинником успіху в цій площині виступає здатність медіапідприємства трансформувати свій ресурсний потенціал, де трудовий та інтелектуальний капітал відіграють домінуючу роль, у сталий інформаційний вплив, який піддається монетизації. Економічна ефективність медіасуб'єкта сьогодні неможлива без гнучкої моделі формування прибутку, що базується на диверсифікації доходів від реклами, прямих платежів користувачів та створення додаткових сервісів.

Список використаних джерел:

1. Богацька Н.М. Сутність та структура капіталу підприємства - суб'єкта у сфері медіа. *Ефективна економіка*. 2025. № 9. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.9.37%20

2. Гарафонова О. І., Василюк Н. Концептуальні підходи до процесу управління ефективністю діяльності бізнес-організацій. *ECONOMIC SYNERGY*. 2022. Вип. 3(5). С. 27-37. URL: https://doi.org/10.53920/ES-2022-3-3.

3. Григорова З.В. Системне розуміння якості медіапродукції в умовах сучасного медіа ринку. *Ефективна економіка*. 2026. № 2. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.2.75

4. Кравченко В. Ефективність діяльності підприємства: зміст, види та роль у сучасних умовах. *Економіка та суспільство.* 2024. № 65. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-93

5. Назаренко І. Економічний зміст ефективності діяльності підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2022. №3(76). С. 15-22. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39218/2/GEB_2022v76n3_Nazarenko_I-Economic_content_of_the_15-22.pdf.

6. Тесля С.М., Король М.В. Фінансова стійкість підприємства в умовах цифрової економіки. *Ефективна економіка*. 2025. № 10. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.112

УДК 336:364.013(477)

Гарбар В. А., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5351-7228
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено основні моделі фінансування соціального захисту. Виявлено ключові проблеми, що обмежують ефективність вітчизняної системи соціального захисту, зокрема дефіцит ресурсів, високий рівень залежності від державних субсидій та недосконаліть механізмів адресного надання допомоги. Окрему увагу приділено сучасному стану фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. На основі проведеного аналізу обґрунтовано пріоритетні напрями реформування системи, що включають диверсифікацію джерел фінансування та цифровізацію процесів управління коштами.

***Ключові слова**: соціальний захист, фінансове забезпечення, державний бюджет, соціальні видатки, бюджетна політика, фінансова стійкість, реформування*

Постановка проблеми. Соціальний захист населення є стратегічним пріоритетом будь-якої цивілізованої держави, проте в умовах повномасштабної війни в Україні ця сфера зіткнулася з безпрецедентними викликами. З одного боку, відбулося стрімке зростання кількості осіб, які потребують підтримки (ВПО, ветерани, особи з інвалідністю), з іншого – критично обмежені внутрішні фінансові ресурси держави. Дослідження економічних основ та джерел фінансування соціальної сфери є надзвичайно важливим для пошуку балансу між фінансовою спроможністю бюджету та обов'язком держави забезпечити гідний рівень життя своїм громадянам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, посилення результативності її впливу на економічний та соціальний розвиток країни присвячені праці вітчизняних вчених: Л. Баранник, Є. Болотіної [1], Б. Зайчука, І. Запатріної, О. Казарян [2], Л. Козарезенко [3], М. Кравченка, Е. Лібанової, І. Лук'яненко, І. Луніної, Л. Лисяк [4], І. Лютого, А. Мазаракі, В. Макогон [8], О. Макарової, О. Новікової, Д. Полозенка, М. Руженського, І. Чугунова [8], Ю. Шулик [9], Л. Якимової та інших. Проте високий рівень динамізму соціально-економічних процесів в Україні, зумовлений зовнішніми та внутрішніми чинниками, обумовлює необхідність постійного моніторингу та переоцінки дієвості наявних фінансових інструментів.

Мета статті – проаналізувати поточну модель фінансування соціального захисту в Україні, виявити її системні недоліки та окреслити шляхи модернізації в контексті європейської інтеграції та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Систему соціального захисту можна визначити як сукупність грошових відносин розподільчого характеру, в процесі яких формуються фонди фінансових ресурсів для компенсації наслідків соціальних ризиків [6, с. 39]. Економічне підґрунтя функціонування системи соціального захисту базується на складному механізмі перерозподілу валового внутрішнього продукту, що реалізується через дві домінантні фінансові моделі: бюджетне фінансування та обов’язкове державне соціальне страхування.

Бюджетний метод акумуляції ресурсів ґрунтується на принципі солідарності всього суспільства. Фінансування здійснюється за рахунок загальнодержавних податків, що дозволяє державі забезпечувати базові потреби громадян незалежно від їхнього попереднього трудового стажу чи рівня доходів. Це передусім стосується соціальної допомоги вразливим категоріям населення, підтримки внутрішньо переміщених осіб та реалізації програм субсидування. Такий підхід забезпечує мінімальний гарантований стандарт життя, проте він є вразливим до загальноекономічної кон'юнктури та фіскальних обмежень. На противагу бюджетній моделі, соціальне страхування орієнтоване на принцип

професійної еквівалентності. Джерелом коштів тут виступають цільові внески (зокрема, ЄСВ), що сплачуються суб'єктами господарювання та найманими працівниками. В межах цієї моделі виплати – пенсії, допомога по тимчасовій непрацездатності чи безробіттю – виступають як відкладений дохід, величина якого корелює з індивідуальним внеском особи в систему. Це стимулює економічну активність та легалізацію трудових відносин, проте створює ризики в умовах демографічних криз та високого рівня неформальної зайнятості.

Сучасна архітектура фінансового забезпечення соціальної сфери характеризується поєднанням обох підходів. В умовах дефіцитності фондів соціального страхування держава змушена вдаватися до бюджетних трансфертів для покриття касових розривів (зокрема, у Пенсійному фонді), що призводить до розмивання меж між страховими та благодійними елементами системи. Таким чином, економічна природа соціального захисту полягає у забезпеченні балансу між фіскальною стійкістю держави та соціальною безпекою індивіда, де кошти виступають не лише інструментом споживання, а й ресурсом для збереження людського капіталу.

В табл. 1 наведено порівняльну характеристику основних моделей фінансування соціального захисту.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика основних моделей фінансування соціального захисту

Критерій порівняння	Бюджетне фінансування (Модель Беверіджа)	Соціальне страхування (Модель Бісмарка)
Джерело коштів	Загальні податки (ПДВ, податок на прибуток, ПДФО)	Цільові страхові внески (в Україні – ЄСВ)
Суб'єкти наповнення	Усі платники податків (фізичні та юридичні особи)	Роботодавці та офіційно працевлаштовані особи.
Умова отримання виплат	Наявність потреби (низький дохід, особливий статус – ВПО, інвалідність)	Наявність страхового стажу та попередня сплата внесків
Мета виплат	Забезпечення мінімального рівня виживання (боротьба з бідністю).	Заміщення втраченого заробітку (підтримання звичного рівня життя)
Основні види виплат	Соціальні допомоги, субсидії, пільги, державні послуги	Пенсії за віком, лікарняні, допомога по безробіттю
Ступінь стійкості	Залежить від політичних пріоритетів та стану держбюджету	Залежить від демографії (співвідношення працюючих і пенсіонерів)

Аналіз порівняльної характеристики основних моделей фінансування соціального захисту дозволяє виокремити фундаментальні відмінності у підходах до формування та розподілу суспільних благ. Сучасна архітектура фінансового забезпечення соціальної сфери базується на дихотомії між бюджетним фінансуванням **(**модель Беверіджа**)** та системою соціального страхування (модель Бісмарка), кожна з яких має специфічні механізми функціонування та рівні фіскальної стійкості.

Ключова відмінність моделей полягає у природі походження фінансових ресурсів. Модель Беверіджа функціонує за принципом універсальності, де джерелом виплат виступають загальні податкові надходження (ПДВ, ПДФО, податок на прибуток). Це дозволяє державі забезпечувати базовий рівень соціальної підтримки для всіх категорій громадян, незалежно від їхнього трудового анамнезу. Натомість модель Бісмарка ґрунтується на принципі професійної солідарності, де фінансовий базис формується за рахунок цільових страхових внесків (в українських реаліях – ЄСВ), що сплачуються роботодавцями та працівниками.

Парадигма бюджетного фінансування орієнтована на адресність та соціальну справедливість: право на отримання допомоги виникає за наявності об’єктивної потреби (низький дохід, інвалідність, статус ВПО). Основним завданням такої моделі є запобігання бідності та підтримка мінімально допустимого рівня життєдіяльності. Страхова ж модель базується на еквівалентності: право на виплати (пенсії, лікарняні) корелює із наявністю страхового стажу та обсягом раніше сплачених внесків, що спрямовано на компенсацію втраченого заробітку та збереження звичного рівня добробуту індивіда.

У контексті фінансової стабільності обидві моделі демонструють вразливість до різних макроекономічних факторів:

– бюджетна модель критично залежить від стану державного бюджету та пріоритетів економічної політики, що в умовах дефіциту ресурсів може призводити до секвестру соціальних програм;

– страхова модель безпосередньо корелює з демографічними процесами. Співвідношення між кількістю офіційно працевлаштованих осіб та отримувачів виплат визначає платоспроможність страхових фондів.

Слід зазначити, що для сучасної фінансової системи України характерне поєднання елементів обох моделей. В умовах воєнного стану та демографічних викликів спостерігається тенденція до посилення ролі бюджетного фінансування, що вимагає вдосконалення механізмів верифікації та підвищення ефективності управління державними коштами.

Сучасний стан фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні характеризується поєднанням критичної залежності від зовнішніх запозичень та необхідності жорсткої пріоритезації видатків в умовах воєнного стану. Оскільки значна частка внутрішніх ресурсів держави спрямовується на фінансування сектору безпеки та оборони, виконання соціальних зобов'язань перед громадянами значною мірою забезпечується за рахунок міжнародної фінансової допомоги. Це створює ситуацію, за якої соціальна політика держави стає безпосередньо залежною від стабільності зовнішніх надходжень та домовленостей із міжнародними фінансовими організаціями.

Основні проблеми фінансування соціального захисту в Україні охоплюють: недостатність бюджетних коштів, корупцію та недостатню ефективність управління ресурсами, демографічні виклики, неспроможність забезпе-чити всіх потребуючих підтримки тощо [7, с. 108].

Попри складну макроекономічну ситуацію, у 2024–2025 роках спостерігається певна адаптивна стійкість системи соціального захисту. Зокрема, бюджет Пенсійного фонду України демонструє здатність до самофінансування більшої частини виплат, що стало можливим завдяки високим обсягам відрахувань єдиного соціального внеску з грошового забезпечення військовослужбовців та поступовій легалізації доходів у цивільному секторі. Водночас державний бюджет продовжує виконувати функцію страхового гаранта, спрямовуючи значні трансферти на покриття пенсійних програм та фінансування дефіциту, що свідчить про збереження змішаної моделі фінансового забезпечення.

Основними викликами залишаються інфляційний тиск на реальну вартість виплат та необхідність підтримки нових численних категорій отримувачів, таких як внутрішньо переміщені особи та ветерани. Фінансова архітектура сектору на сучасному етапі змушена балансувати між соціальною відповідальністю та фіскальною дисципліною, що проявляється у заморожуванні деяких базових соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, з метою утримання макрофінансової стабільності. Таким чином, сучасний стан можна охарактеризувати як режим функціонування в умовах «ручного управління» ресурсами, де головною метою є безперебійність виплат та цифровізація процесів для оптимізації обмеженого бюджету.

Аналіз статистичних даних за 2021–2026 роки демонструє трансформацію системи соціального захисту України з моделі відносної стабільності до моделі «бюджету виживання», де ключовим фактором стійкості стала міжнародна підтримка та перерозподіл військових доходів.

Динаміка видатків на соціальний захист впродовж 2021–2026 років наведена в табл. 2.

Таблиця 2 – Динаміка видатків на соціальний захист, 2021–2026 рр.

Рік	Обсяг видатків, млрд грн	Частка у ВВП, %	Коментар
2021	~321,8	~6,7	Довоєнний базовий рівень
2022	~400,0+	~8,0	Різке зростання через виплати ВПО та екстрену допомогу
2023	514,1	~7,9	Пікове навантаження, початок масової підтримки ветеранів
2024	~522,0	~6,7	Стабілізація; фокус на адресність виплат
2025	420,7	5,8	Пріоритезація видатків на оборону (64% бюджету)
2026 (план)	468,5	~6,2	Збільшення на 47,6 млрд грн для стимулювання народжуваності

Джерело: розраховано автором на основі [5]

Аналіз представлених статистичних даних дозволяє простежити трансформацію фінансової стратегії держави у сфері соціального захисту протягом 2021–2026 років, що відображає адаптацію національної економіки до екстремальних умов воєнного часу та подальші пріоритети післявоєнного відновлення. Період 2021–2023 років характеризується стрімкою ескалацією

видатків: від базового рівня у 321,8 млрд грн (6,7% ВВП) у довоєнному 2021 році до пікового значення у 514,1 млрд грн у 2023 році. Таке зростання було зумовлене необхідністю екстреного реагування на гуманітарні виклики, зокрема масштабною підтримкою внутрішньо переміщених осіб та розширенням програм допомоги ветеранам. Частка видатків у ВВП у цей період сягнула 8,0%, що свідчить про максимальну концентрацію державних ресурсів на забезпеченні соціальної стійкості. Показники 2024–2025 років демонструють зміну парадигми від екстенсивного зростання до фіскальної консолідації. У 2024 році, попри номінальне збереження високого рівня видатків (~522 млрд грн), відбулося зниження їхньої частки у ВВП до 6,7%, що вказує на посилення вимог до адресності виплат. Траєкторія 2025 року відображає жорстку пріоритезацію бюджетних ресурсів, де на тлі домінування видатків на оборону (64% бюджету) соціальний сектор отримує 420,7 млрд грн (5,8% ВВП). Це скорочення свідчить про перехід до моделі жорсткої економії та фокусування на найбільш вразливих верствах населення. Згідно з плановими показниками на 2026 рік, передбачається відновлення висхідної динаміки – обсяг видатків має зрости до 468,5 млрд грн (6,2% ВВП). Ключовим вектором фінансування на цьому етапі стає стимулювання демографічного розвитку, зокрема підтримка народжуваності, що є стратегічно важливим для подолання наслідків демографічної кризи, спричиненої війною. Отже, фінансова модель соціального захисту України пройшла шлях від стабільного функціонування до антикризового управління, а наразі трансформується у напрямку демографічного стимулювання за умови суворої бюджетної дисципліни.

За умов обмежених фінансових ресурсів та необхідності жорсткої пріоритезації бюджету, подальше функціонування системи соціального захисту неможливе за старими екстенсивними методами. Зниження частки соціальних витрат у ВВП до 5,8% у 2025 році ставить перед державою завдання – забезпечити виконання соціальних зобов'язань не за рахунок збільшення фінансування, а завдяки підвищенню його ефективності. Стратегічним інструментом реалізації цієї мети стає цифровізація соціальної політики.

Цифровізація соціальної політики в сучасних умовах постає не лише як інструмент технологічної модернізації, а як фундаментальна зміна парадигми управління державними фінансами та соціальним капіталом. Перехід до цифрового формату надання послуг і розподілу ресурсів спрямований на вирішення ключової проблеми системи – низької адресності допомоги та високих адміністративних витрат.

Фундаментальною основою цифрової трансформації є розгортання Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС). Ця технологічна платформа забезпечує консолідацію раніше розрізнених баз даних у єдиний реєстр, що дозволяє реалізувати принцип екстериторіальності. У контексті фінансового забезпечення це означає перехід від територіального принципу розподілу коштів до персоналізованого, де соціальна виплата «йде за людиною», що є критично важливим для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Цифровізація виступає головним запобіжником неефективного використання бюджетних коштів. Завдяки автоматичній взаємодії між державними реєстрами (податковими, майновими, демографічними) реалізується механізм превентивної верифікації. Це дозволяє оцінювати реальний рівень матеріального добробуту отримувача в режимі реального часу, мінімізуючи суб’єктивізм та корупційні ризики. Як наслідок, підвищується фінансова стійкість системи: обмежені ресурси концентруються на підтримці найбільш вразливих категорій населення, що відповідає принципу соціальної справедливості.

Інтеграція соціальних сервісів у портал та застосунок «Дія» (зокрема оформлення субсидій та допомоги ВПО) радикально знижує трансакційні витрати держави. Електронна форма взаємодії усуває необхідність утримання розгалуженого апарату фронт-офісів та паперового документообігу, що дозволяє перерозподілити вивільнені кошти безпосередньо на соціальні програми. Окрім того, цифровізація сприяє переходу до моделі проактивної допомоги, коли система автоматично сповіщає громадянина про право на отримання певних видів підтримки.

Таким чином, цифровізація соціальної політики є ключовим чинником забезпечення її прозорості та ефективності. Вона створює передумови для побудови «сервісної держави», де фінансове забезпечення соціального захисту ґрунтується на точних даних, алгоритмізованому контролі та максимальній оперативності надання допомоги, що є особливо актуальним в умовах постсоціалістичної трансформації та викликів воєнного стану.

Об'єктивна необхідність підвищення ефективності системи соціального захисту в умовах фіскальних обмежень обумовлює перехід від декларативних методів управління до інструментів, що базуються на точних даних. Впровадження цифрових технологій трансформує соціальну політику з витратної статті бюджету на систему з високим рівнем операційної ефективності. Конкретні результати цього процесу та їхній вплив на стабільність державних фінансів систематизовано у табл. 3.

Таблиця 3 – Економічні ефекти цифровізації

Показник цифрової трансформації	Економічний результат	Коментар для соціальної політики
Верифікація в реальному часі	Попередження нецільових витрат на 5–7 млрд грн/рік	Автоматичне звіряння реєстрів (майновий стан, перетин кордону, РАЦС) припиняє виплати тим, хто втратив на них право
Централізація Пенсійного фонду України	Скорочення адміністративних витрат на утримання апарату на 15%	Передача функцій від управлінь соціального захисту до Пенсійного фонду України дозволила автоматизувати процеси та зменшити штат чиновників
Монетизація через «Дію»	Мінімізація логістичних витрат (майже до 0 грн)	Прямі виплати на картки (єПідтримка, допомога ВПО) усувають витрати на поштові перекази та паперовий супровід
Електронний кейс-менеджмент	Збільшення точності допомоги на 25%	Система ЄІССС дозволяє бачити не просто «статус» особи, а її конкретну життєву ситуацію, запобігаючи дублюванню виплат

Джерело: складено автором на основі [5; 7; 8]

Комплексний аналіз наведених економічних ефектів дозволяє стверджувати, що цифровізація виступає головним чинником оптимізації бюджетного процесу в соціальній сфері. По-перше, впровадження механізмів верифікації в реальному часі демонструє найвищий рівень прямої економічної ефективності. Завдяки автоматичній крос-перевірці даних між майновими та

демографічними реєстрами, держава отримує можливість попереджувати нецільові видатки в обсязі 5–7 млрд грн щорічно. Це свідчить про перехід від постфактум-контролю до превентивної моделі управління, де виплати припиняються автоматично у момент втрати особою законних підстав. По-друге, системні зміни в управлінській вертикалі, зокрема централізація функцій у Пенсійному фонді України, дозволили досягти суттєвої де бюрократизації. Скорочення адміністративних витрат на 15% стало результатом автоматизації рутинних операцій, що раніше виконувалися розгалуженим штатом чиновників на місцях. Це вивільняє ресурси, які можуть бути спрямовані безпосередньо на підвищення розміру соціальних виплат. По-третє, зміна логістики фінансових потоків через платформу «Дія» та запровадження прямої монетизації (зокрема проєктів «єПідтримка» та виплат ВПО) фактично нівелювали витрати на операційний супровід. Усунення посередників та відмова від паперового документообігу дозволили звести логістичні витрати до мінімуму, що значно прискорило швидкість доведення коштів до кінцевого отримувача.

Зрештою, якісним показником трансформації є впровадження електронного кейс-менеджменту в межах системи ЄІССС. Збільшення точності надання допомоги на 25% досягається за рахунок усунення дублювання виплат та формування цілісного профілю особи. Система дозволяє ідентифікувати реальну життєву ситуацію громадянина, забезпечуючи перехід до принципу «соціальної інвестиції», де допомога надається точково та результативно.

Таким чином, цифровізація забезпечує перехід соціального захисту на вищий рівень фінансової зрілості, де кожен відсоток витраченого ресурсу піддається прозорому моніторингу та оцінці.

З огляду на тенденцію до оптимізації бюджетних видатків у 2024–2025 роках, постає потреба у впровадженні інструментів, що здатні компенсувати обмеженість фінансового ресурсу без зниження рівня соціальних гарантій. У цьому контексті цифрова трансформація виступає не просто як технічне оновлення, а як визначальний фактор забезпечення довгострокової життєздатності системи. Конкретні напрями впливу цифровізації на фінансову стійкість соціальної сфери протягом 2021–2026 років систематизовано у табл. 4.

Таблиця 4 – Вплив цифровізації на фінансову стійкість системи соціального захисту, 2021–2026 рр.

Напрям цифровізації	Очікуваний/фактичний економічний ефект	Аналітичний коментар
Верифікація виплат	Економія до 10–15% бюджетних коштів щорічно	Автоматичне порівняння даних різних реєстрів виявляє «мертві душі» та осіб, що не відповідають критеріям бідності
ЄІССС (Єдина система)	Скорочення адміністративних витрат на 20%	Централізація даних усуває потребу в утриманні розгалуженого штату паперових обробників у кожній громаді
Шерінг документів (Дія)	Пришвидшення нарахування допомог у 3–5 разів	Зменшення корупційних ризиків та людського фактора при прийнятті рішень про виплати
Електронний лікарняний	Економія Пенсійного фонду на рівні 2–3 млрд грн/рік	Повна ліквідація схем з підробними паперовими бланками та необґрунтованими виплатами

Джерело: складено автором на основі [5; 7; 8]

Аналіз представлених даних підтверджує, що впровадження інноваційних технологій забезпечує багаторівневий ефект економії та оптимізації державних фінансів. По-перше, фундаментальним інструментом фіскальної дисципліни є автоматизована верифікація виплат. Здатність системи забезпечувати економію до 10–15% бюджетних коштів щорічно досягається шляхом інтелектуального аналізу даних та виявлення невідповідностей у реєстрах. Це дозволяє нівелювати явища «соціального утриманства» та помилкових виплат, фокусуючи ресурс виключно на об’єктивно вразливих категоріях населення. По-друге, функціонування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) радикально змінює структуру адміністративних витрат. Прогнозоване скорочення видатків на утримання управлінського апарату на 20% є результатом переходу від децентралізованої обробки паперових носіїв до централізованих цифрових алгоритмів. Це не лише знижує навантаження на бюджет, а й усуває корупційні ризики, притаманні людському фактору на місцях. По-третє, інтеграція сервісів «Дія» та механізму шерінгу документів трансформує швидкість обігу фінансового ресурсу. Пришвидшення процесів нарахування допомоги у 3–5 разів мінімізує часовий лаг між виникненням потреби та її фактичним задоволенням, що підвищує соціальну ефективність кожної

витраченої гривні. Зрештою, успішний досвід впровадження електронних лікарняних демонструє здатність цифровізації блокувати системні зловживання. Щорічна економія коштів Пенсійного фонду на рівні 2–3 млрд грн стала можливою завдяки повній ліквідації ринку фальсифікованих медичних документів, що безпосередньо посилює фінансову стійкість системи соціального страхування.

Окрім внутрішньої оптимізації, успішна цифрова трансформація соціальної сфери є критично важливим чинником підтримання високого рівня довіри з боку міжнародних фінансових організацій та країн-донорів. Вагомою допомогою для України є реалізація програми Ukraine Facility за рахунок коштів Європейського союзу, де більша частина коштів спрямована на фінансування державного бюджету України [10]. В умовах, коли значна частка дефіциту соціального бюджету України покривається за рахунок зовнішніх запозичень та грантів, наявність прозорих механізмів контролю, таких як ЄІССС та система автоматичної верифікації, виступає гарантом цільового використання наданих коштів.

Виконання структурних критеріїв Міжнародного валютного фонду та вимог Європейської комісії щодо прозорості державних фінансів безпосередньо корелює з глибиною цифровізації соціальних процесів. Таким чином, перехід до цифрової моделі управління не лише забезпечує фінансову стійкість системи всередині країни, а й зміцнює зовнішньополітичні позиції України, гарантуючи безперервність фінансової підтримки, необхідної для виконання державою своїх соціальних зобов'язань у довгостроковій перспективі».

Таким чином, цифровізація стає ключовим механізмом адаптації соціальної політики до вимог воєнного та післявоєнного часу. Вона дозволяє нівелювати негативний вплив скорочення частки соціальних видатків у ВВП за рахунок радикального підвищення коефіцієнта корисної дії кожного бюджетного призначення».

Висновки. В умовах воєнного стану вітчизняна система соціального захисту зазнала вимушеної трансформації, змістивши акцент зі страхових

механізмів (модель Бісмарка) на бюджетне фінансування (модель Бевериджа). Це обумовлено як об'єктивним зростанням кількості вразливих категорій населення (ВПО, ветерани), так і критичним дефіцитом власних ресурсів страхових фондів через деформацію ринку праці. Аналіз статистичних показників на 2021–2026 роки свідчить про перехід від екстенсивного зростання витрат у перші роки повномасштабного вторгнення до етапу жорсткої фіскальної консолідації. Прогнозоване зниження частки соціальних видатків у ВВП до 5,8% у 2025 році відображає пріоритетність сектору оборони, що вимагає від держави переходу до політики суворої адресності та раціоналізації кожної бюджетної гривні. Впровадження цифрових технологій, зокрема Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) та сервісів «Дія», визначено як стратегічний компенсаторний механізм. Автоматизація верифікації, централізація управління та запровадження електронного кейс-менеджменту дозволяють не лише нівелювати корупційні ризики та «людський фактор», а й забезпечити реальну економію бюджету (до 15% щорічно), не знижуючи при цьому якості соціальної підтримки. Фінансова стійкість соціальної сфери України на сучасному етапі критично залежить від зовнішньої фінансової допомоги. У цьому контексті цифрова прозорість системи соціального захисту постає ключовим інструментом верифікації для міжнародних донорів, забезпечуючи виконання структурних маяків МВФ та сприяючи інтеграції України до європейського соціального простору. Стратегічним орієнтиром подальшого вдосконалення системи має стати перехід від моделі пасивного утримання до моделі «соціальних інвестицій» та активного стимулювання демографічного відновлення. Це передбачає посилення ролі приватного та недержавного страхування на тлі повної цифровізації державних послуг, що дозволить створити адаптивну та фінансово збалансовану систему соціального захисту в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Болотіна Є.В., Шубна О.В., Бившева Л.О. Особливості фінансування та управління системою соціального захисту населення в Україні. *Вісник економічної науки України.* 2021. № 1 (40). С. 120-126.

2. Казарян О. Механізми фінансування соціального захисту вразливих верств населення в умовах трансформації економіки. *Development Service Industry Management.* 2026. № 1. С. 250-255**.** DOI: https://doi.org/10.31891/dsim-2026-13(33)

3. Козарезенко Л. Фінансова складова соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3058/3094

4. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (65). С. 39–55.

5. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua

6. Насібова О.В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 35–40. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.35

7. Чеберяко О., Лещенко І. Особливості фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 1 (78). С. 98-110.

8. Чугунов І., Макогон В., Тітарчук М., Савченко, Н., Гусаревич, Н., Адаменко І. Фінансово-бюджетне забезпечення соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practic*e. 2024. № 4 (57). С. 446–456.
DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4432

9. Шулик Ю.В., Гонтар М.В. Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал.* 2024. № 35(63). С. 60–69. DOI: https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-35(63)-60-69

10. Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua

УДК 005.21:658-043.86(045)

Красняк О. П., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1645-1431
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено теоретичні аспекти формування стратегії розвитку підприємства в умовах економічної нестабільності. Розкрито зміст процесу стратегічного управління, що включає аналіз зовнішнього середовища, оцінювання внутрішнього потенціалу, формування стратегічних цілей, розроблення альтернатив та вибір оптимальної стратегії розвитку. Встановлено, що в умовах воєнного стану та інших кризових обмежень підприємства потребують адаптивних підходів до стратегічного планування. Обґрунтовано ключові напрями формування ефективної стратегії розвитку підприємства. Доведено, що впровадження зазначених напрямів сприяє підвищенню адаптаційної спроможності підприємств, зміцненню їх фінансової стійкості та забезпеченню довгострокового розвитку в умовах нестабільного економічного середовища.

Ключові слова: *стратегія розвитку підприємства, економічна нестабільність, кризові явища, інноваційний розвиток, оптимізація витрат, розширення ринків збуту*

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування економіки визначаються значним рівнем нестабільності, що проявляється у виникненні кризових явищ як на національному, так і на глобальному рівнях, тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю розроблення сучасних підходів до формування стратегій розвитку підприємств, які дозволяють забезпечити їхню конкурентоспроможність та економічну стійкість в умовах кризових економічних процесів. Економічні кризи супроводжуються зниженням

ділової активності, скороченням інвестицій, порушенням виробничо-логістичних ланцюгів, зменшенням платоспроможного попиту та посиленням конкуренції між суб'єктами господарювання. Тому, підприємства змушені адаптувати свою діяльність до нових викликів. Важливим інструментом забезпечення їх стабільного функціонування та довгострокового розвитку є формування ефективної стратегії розвитку. Наявність чітко сформованої стратегії забезпечує підприємству можливість визначення пріоритетних напрямів діяльності, ефективного використання ресурсного потенціалу та своєчасної адаптації до змін у зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах сьогодення, зокрема в період воєнного стану та карантинних обмежень, підприємства функціонують у звужених межах діяльності, зазнають фінансових і маркетингових труднощів та потребують впровадження ефективного стратегічного планування, адаптованого до цих викликів [6].

М. Лесечко та Р. Рудницька підкреслюють, що стратегічне управління розвитком підприємства є процесом формування та реалізації довгострокових цілей організації з урахуванням змін зовнішнього середовища і наявних ресурсів, спрямованим на досягнення конкурентних переваг та забезпечення сталого розвитку [5].

Науковці [2] зазначають, що початковим етапом процесу розроблення стратегії розвитку підприємства є усвідомлення необхідності забезпечення більш оперативної та ефективної діяльності порівняно з конкурентами. Водночас реалізація стратегії розвитку орієнтована на досягнення довгострокових стратегічних цілей підприємства та передбачає залучення значних інвестиційних ресурсів.

На думку окремих дослідників [1], стратегічний розвиток вітчизняних підприємств в умовах сучасного розвитку економіки потребує застосування системного і комплексного підходу до формування та реалізації стратегічних цілей.

О.Череп та О.Веремєєнко акцентують увагу на тому, що формування стратегії

розвитку підприємства є необхідною та невід'ємною складовою ефективного управління, оскільки сприяє створенню належних умов для стабільного функціонування суб'єкта господарювання та забезпеченню його конкурентних переваг на ринку [8].

Автори [7, с.177] зазначають, що розроблення стратегії розвитку підприємства в умовах макроекономічної нестабільності ґрунтується на комплексному аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища, а також на оцінці їх відповідності загальному напряму розвитку підприємства. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень і забезпеченню економічної стійкості підприємства.

Таким чином, стратегію розвитку підприємства доцільно трактувати як комплекс довгострокових управлінських рішень і заходів, спрямованих на реалізацію визначених стратегічних цілей та забезпечення результативного функціонування суб'єкта господарювання в умовах динамічного зовнішнього середовища, що визначає пріоритетні напрями використання ресурсного потенціалу підприємства, сприяє формуванню його конкурентних переваг і забезпечує адаптацію діяльності підприємства до впливу зовнішніх чинників.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо формування ефективної стратегії розвитку підприємства в умовах економічної нестабільності з метою забезпечення його конкурентоспроможності, фінансової стійкості та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Процес формування стратегії розвитку підприємства передбачає проходження низки взаємопов'язаних етапів, серед яких: аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємства; оцінювання його внутрішнього потенціалу; визначення стратегічних цілей; формування альтернативних варіантів стратегічного розвитку; вибір та реалізація оптимальної стратегії; контроль та оцінювання результатів. Тому, у процесі стратегічного планування широко використовуються такі інструменти аналізу, як SWOT-аналіз, PEST-аналіз, аналіз конкурентного середовища та інші методи стратегічного управління.

Дослідники [4] зазначають, що SWOT-аналіз виступає базовим інструментом стратегічного планування, застосування якого дає змогу ідентифікувати сильні сторони як джерело стратегічних переваг, а також визначити слабкі сторони, що потребують усунення або зменшення їх негативного впливу.

SWOT-аналіз розглядається як універсальний інструмент стратегічного аналізу, однак рівень його ефективності може варіюватися залежно від специфіки бізнесу та галузевої належності. Зокрема, у високотехнологічних секторах, що характеризуються інтенсивною динамікою інноваційних і технологічних змін, застосування SWOT-аналізу сприяє оперативній адаптації до нових умов функціонування. Водночас у традиційних галузях його доцільно використовувати з метою оптимізації наявних бізнес-процесів та підвищення рівня їх ефективності [9].

Кожне підприємство, яке застосовує стратегічне управління і стратегічне планування, формує власні підходи до вибору стратегії розвитку. При цьому бізнес-план виступає невід'ємним елементом планувального процесу, за допомогою якого здійснюється обґрунтування кожного інвестиційного проекту [3, с.426].

Отже, у загальному розумінні стратегія трактується як комплексний план діяльності підприємства, що охоплює як довгострокові, так і короткострокові цілі та формується з урахуванням наявних конкурентних переваг досліджуваного суб'єкта господарювання.

Кризові економічні процеси істотно впливають на функціонування підприємства та змінюють умови їх функціонування. Серед основних факторів, що характеризують кризове економічне середовище, можна виділити:

Зниження рівня ділової активності та інвестицій. У кризових умовах спостерігається скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції, зменшення кількості господарських операцій і уповільнення економічної динаміки. Інвестори демонструють обережність у прийнятті рішень, що зумовлює зниження обсягів як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій, обмежує можливості модернізації виробництва та впровадження інновацій;

Скорочення платоспроможного попиту населення. Зниження доходів населення, зростання безробіття та інфляційні процеси призводять до зменшення купівельної спроможності. Унаслідок, скорочується попит на товари та послуги, що негативно впливає на обсяги реалізації продукції підприємства та зумовлює необхідність перегляду їх маркетингових стратегій;

Обмеженість фінансових ресурсів. У періоди економічної нестабільності ускладнюється доступ підприємств до фінансових ресурсів, зокрема кредитних коштів, через підвищення процентних ставок та посилення вимог до позичальників. Водночас зменшення власних фінансових надходжень обмежує можливості фінансування поточної діяльності та інвестиційних проєктів;

Підвищення рівня економічних ризиків. Кризове середовище супроводжується зростанням невизначеності щодо майбутніх економічних умов, коливанням валютних курсів, змінами у регуляторній політиці та підвищенням імовірності фінансових втрат, що потребує від підприємства впровадження ефективних систем управління ризиками та підвищення гнучкості управлінських рішень;

Нестабільність ринкового середовища. Непередбачувані зміни кон'юнктури ринку, трансформація конкурентного середовища, порушення логістичних ланцюгів та зміни у поведінці споживачів ускладнюють процес планування діяльності підприємства. Унаслідок, зростає значення адаптивних стратегій, здатних забезпечити оперативне реагування на зовнішні виклики.

Враховуючи такі умови, формування стратегії розвитку підприємства має ґрунтуватися на дотриманні певних принципів адаптивності, гнучкості та інноваційного розвитку. Основним завданням стратегічного управління підприємства є своєчасне виявлення загроз та можливостей, що виникають у кризовому економічному середовищі. Важливим чинником ефективної діяльності підприємства є його здатність оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури та здійснювати оптимізацію витрат, впроваджувати нові технології та диверсифікувати ринки збуту.

У контексті нестабільності економічного середовища стратегія розвитку підприємства має реалізовуватися через визначені основні напрями (табл..1).

Аналіз даних, наведених у таблиці 1, свідчить, що формування ефективної стратегії підприємства в умовах економічної нестабільності потребує комплексного підходу, який охоплює як внутрішні механізми підвищення ефективності діяльності, так і адаптацію до змін зовнішнього середовища. Запропоновані напрями стратегічного розвитку орієнтовані на забезпечення конкурентоспроможності, фінансової стійкості та довгострокового функціонування підприємства.

Таблиця 1 – Напрями формування ефективної стратегії підприємства

Напрями	Сфера використання
Диверсифікація діяльності	розширення асортименту продукції або освоєння нових видів діяльності, дозволяє зменшити залежність підприємства від окремих сегментів ринку
Оптимізація витрат	раціональне використання ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій та підвищення ефективності управління витратами сприяють зміцненню фінансової стійкості підприємства
Інноваційний розвиток	запровадження нових технологій, модернізація виробництва та цифровізація управлінських процесів підвищують ефективність діяльності підприємства
Розширення ринків збуту	освоєння нових регіональних або міжнародних ринків дозволяє підприємствам компенсувати скорочення попиту на внутрішньому ринку
Розвиток партнерських відносин	співпраця з іншими підприємствами, науковими установами та органами влади, сприяє реалізації спільних інвестиційних та інноваційних проєктів

Одним із ключових напрямів є диверсифікація діяльності, яка передбачає розширення асортименту продукції або освоєння нових сфер бізнесу. Реалізація обраного напряму дозволяє мінімізувати ризики, пов’язані із залежністю від окремих сегментів ринку, а також підвищити адаптивність підприємства до коливань попиту та змін ринкової кон’юнктури. У стратегічному аспекті диверсифікація сприяє формуванню більш стійкої структури доходів підприємства.

Важливе значення має також оптимізація витрат, яка забезпечує підвищення рівня економічної ефективності діяльності підприємства в цілому. Раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій та удосконалення системи управління витратами

дозволяють знизити собівартість продукції, підвищити прибутковість і зміцнити фінансову стійкість підприємства в умовах нестабільного економічного середовища.

Не менш значущим напрямом є інноваційний розвиток, який виступає основою підвищення конкурентних переваг підприємства. Впровадження сучасних технологій, модернізація виробничих процесів та цифровізація управління сприяють зростанню продуктивності праці, покращенню якості продукції та підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень. Інноваційна спрямованість підприємства створює передумови для його довгострокового розвитку та зміцнення позицій на ринку.

Розширення ринків збуту є важливим стратегічним інструментом забезпечення стабільності функціонування підприємства. Освоєння нових регіональних і міжнародних ринків сприяє диверсифікації каналів реалізації продукції, зменшенню залежності від внутрішнього попиту та підвищенню експортного потенціалу підприємства, що особливо актуально в умовах економічної нестабільності та посилення конкурентного середовища.

Крім того, суттєву роль у забезпеченні ефективного стратегічного розвитку відіграє формування партнерських відносин. Взаємодія підприємств із науковими установами, органами державної влади та іншими суб’єктами господарювання створює можливості для реалізації спільних інвестиційних та інноваційних проєктів, залучення додаткових ресурсів і підвищення рівня технологічного розвитку підприємства.

Отже, наведені у таблиці напрями формування ефективної стратегії підприємства є взаємопов’язаними та в сукупності забезпечують підвищення конкурентоспроможності, економічної стійкості й адаптивності підприємства до сучасних викликів ринкового середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розробка стратегії розвитку підприємства в умовах економічної нестабільності є важливим елементом ефективного стратегічного управління. Ефективну стратегію розвитку підприємства необхідно формувати, спираючись на принципи

гнучкості, адаптивності та інноваційності, що передбачає диверсифікацію діяльності, оптимізацію використання ресурсів, розширення ринків збуту та застосування сучасних управлінських підходів.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні теоретичних й методологічних підходів до формування стратегій розвитку підприємства в умовах зростаючої невизначеності та багатофакторності кризових процесів. Доцільним є розроблення адаптивних моделей стратегічного управління, що враховують цифровізацію економіки, ризик-орієнтовані підходи та сценарне планування розвитку підприємства. Важливим напрямом є також дослідження ефективності використання інноваційних інструментів стратегічного аналізу, удосконалення механізмів антикризового управління, а також оцінювання впливу зовнішніх факторів (зокрема воєнних дій та глобальних економічних трансформацій) на стратегічний розвиток підприємства. Окремої уваги потребує обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості підприємств через диверсифікацію діяльності, цифрову трансформацію та розвиток партнерських взаємодій.

Список використаних джерел:

1. Акулюшина М.О., Лук'янчук О.М., Гінкова А.В. Стратегії розвитку підприємств в умовах кризових явищ. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-126

2. Бугайчук В.В., Кривульський Є.В., Глюза К.А. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2023. Вип. № 56. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-81

3. Жихарєва В.В., Савельєва Т.М. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. № 9. С.423–427.

4. Копчак Ю.С., Лобунець Т.В., Луковський Р.І. SWOT-аналіз як важливий інструмент у розробці стратегії бізнесу.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3868/3788

5. Лесечко М.Д., Рудницька Р.М. Методичні підходи до оцінки державного врядування в Україні. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26619/lesechko.pdf

6. Петрук Ю.В., Артеменко Л.П. Особливості стратегічного планування підприємства в умовах кризи. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут».* 2022. С.72–78. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5651.22.2022.260143

7. Пілецька С.Т., Клюс І.С., Білоус Н.П. Особливості формування стратегії розвитку підприємства в умовах макроекономічної нестабільності. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №2(49), С.174–179. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-27

8. Череп О.Г., Веремєєнко О.О. Формування стратегії розвитку підприємства. *Міжнародні економічні відносини.* 2024. №7(277). С.320–325. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Cherep-%D0%9E.%D0%9D.-Veremeyenko-O.O.-320-325.pdf

9. Grant, R.M. Contemporary strategy analysis: Text and cases edition. John. *Wiley & Sons.* 2019. V.10. №2.
URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2452834

УДК 339.9:338.46(477)

Кульганік О. М., кандидат економічних наук
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2276-1161
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексне наукове дослідження сучасного стану, динаміки та структурних трансформацій у сфері послуг України в контексті її інтеграції до системи зовнішньоекономічних зв'язків протягом 2021-2025 років. На основі офіційних статистичних даних Державної служби статистики України та платіжного балансу Національного банку України проаналізовано динаміку експорту та імпорту послуг, розраховано показники покриття

імпорту експортом, а також деталізовано видову структуру зовнішньої торгівлі послугами. Визначено чинники деформації структури сервісного експорту, пов'язані з різким падінням частки транспортного сектору та відносною стабільністю телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг. Обґрунтовано стратегічне значення цифровізації та євроінтеграційних процесів для диверсифікації вітчизняного ринку послуг і зміцнення конкурентних позицій держави на міжнародній арені.

Ключові слова: *зовнішньоекономічні зв'язки, сфера послуг, експорт послуг, імпорт послуг, платіжний баланс, коефіцієнт покриття, комп'ютерні послуги, структурна деформація, євроінтеграція*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації світового господарства та поглиблення міжнародної економічної інтеграції сфера послуг набуває дедалі більшого значення у формуванні конкурентоспроможності національної економіки та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків держави. Для України сфера послуг виступає важливим чинником економічного зростання, підвищення інвестиційної привабливості, розширення міжнародного співробітництва та інтеграції у світовий економічний простір. Особливого значення набувають транспортні, логістичні, інформаційно-комунікаційні, фінансові, туристичні та освітні послуги, які забезпечують ефективність міжнародної взаємодії та сприяють розвитку експортного потенціалу країни.

Водночас розвиток сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України супроводжується низкою проблем, серед яких нестабільність зовнішнього економічного середовища, недостатній рівень інноваційного забезпечення, нерівномірність розвитку окремих видів послуг, обмеженість інвестиційних ресурсів, недосконаліть нормативно-правового регулювання та зниження конкурентних позицій українських підприємств на міжнародних ринках. Додатковий вплив здійснюють сучасні геополітичні виклики, цифрова трансформація економіки та необхідність адаптації до міжнародних стандартів ведення бізнесу. За таких умов актуалізується потреба у дослідженні особливостей розвитку сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків

України, визначенні ключових тенденцій, проблем і перспектив її функціонування, а також обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності інтеграції вітчизняного ринку послуг у світовий економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики розвитку сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України посідає важливе місце у сучасній економічній науці. Значну увагу науковці приділяють питанням міжнародної торгівлі послугами, розвитку експорту послуг, удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств та інтеграції України у світовий ринок послуг. Проблематику розвитку сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України досліджували такі науковці, як А. Шолом, Р. Коваленко, І. Приварнікова, О. Клювак, О. Люба, В. Білик, О. Зелінська, Н. Павлиха, А. Завгородній, Л. Долгова, В. Іваненко, О. Мельничук, В. Стратійчук, В. Хачатрян та ін. У їхніх працях висвітлено питання розвитку міжнародної торгівлі послугами, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, формування конкурентних переваг сфери послуг, а також впливу євроінтеграційних процесів і цифровізації на функціонування ринку послуг України.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України, визначення основних проблем і перспектив її функціонування в умовах глобалізації та євроінтеграції, а також обґрунтування напрямів підвищення ефективності розвитку ринку послуг і зміцнення конкурентних позицій України на міжнародному ринку послуг.

Виклад основного матеріалу. Сфера послуг посідає ключове місце у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків України, адже вона не лише забезпечує ефективність міжнародної взаємодії, а й створює нові можливості для нарощування експортного потенціалу держави. В умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів саме розвиток ринку послуг стає визначальним чинником конкурентоспроможності національної економіки. З огляду на це виникає необхідність здійснити ґрунтовний аналіз основних напрямів розвитку сфери послуг, окреслити їх сучасний стан, виявити ключові проблеми та визначити перспективи інтеграції у світовий економічний простір (рис. 1).

Представлені на рисунку 1 напрями розвитку сфери послуг відображають її багатогранний характер та визначальну роль у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків України. Для поглибленого аналізу сучасного стану та тенденцій функціонування ринку послуг доцільним є застосування комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що забезпечують об'єктивність та наукову достовірність отриманих результатів.

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечують об'єктивність та достовірність результатів. Зокрема: статистичний та порівняльний аналіз - для вивчення динаміки обсягів зовнішньої торгівлі послугами; структурно-функціональний аналіз - для визначення питомої ваги окремих видів послуг у загальному обсязі експорту та імпорту; математико-статистичні методи - для розрахунку коефіцієнтів та індексів розвитку зовнішньої торгівлі послугами, зокрема коефіцієнта покриття імпорту експортом:

$$K_{pokr} = E_s / I_s$$

де E_s - обсяг експорту послуг за рік, млн дол. США; I_s - обсяг імпорту послуг за рік, млн дол. США.

Рисунок 1 – Основні сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України

Аналіз макроекономічних показників зовнішньої торгівлі послугами України за останнє п’ятиріччя засвідчив наявність чітко виражених фазових коливань, зумовлених впливом зовнішніх шоків [2]. Для комплексної кількісної оцінки інтенсивності цих процесів у таблиці 1 наведено розрахунок ланцюгових темпів приросту експорту та імпорту, а також динаміку інтегрального показника K_{pokr} за даними Державної служби статистики України [1].

Таблиця 1 - Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України у 2021-2025 роках

Показник	Роки					Відносне відхилення 2025 р. до 2021 р., %
	2021	2022	2023	2024	2025	
Експорт послуг, млн дол. США	13143,2	9463,1	10189,5	10050,0	8490,0	-35,40
Ланцюговий темп приросту експорту, %	+14,20	-28,00	+7,68	-1,37	-15,52	-
Імпорт послуг, млн дол. США	8320,1	5824,3	7540,2	8090,0	7530,0	-9,50
Ланцюговий темп приросту імпорту, %	+18,50	-30,00	+29,46	+7,29	-6,92	-
Сальдо торговельного балансу, млн дол. США	+4823,1	+3638,8	+2649,3	+1960,0	+960,0	-80,10
Коефіцієнт покриття (K_{pokr})	1,58	1,62	1,35	1,24	1,13	-28,48

Складено автором за даними Держстату та НБУ

Представлені у таблиці 1 емпіричні дані відображають ключові тенденції розвитку зовнішньої торгівлі послугами України протягом досліджуваного періоду. Найбільш різке скорочення експорту послуг зафіксовано у 2022 році (на 28 % порівняно з 2021 роком), що було зумовлено початком війни, руйнуванням промислової та енергетичної інфраструктури, а також критичними обмеженнями транскордонної мобільності та фізичного надання послуг, насамперед у транспортній сфері [3].

У 2023 році спостерігалося часткове компенсаційне відновлення: експорт зріс на 7,68 % і досяг 10189,5 млн дол. США, що стало можливим завдяки гнучкій адаптації ІТ-сектору та відкриттю тимчасових залізничних і автомобільних

логістичних коридорів на західних кордонах [7]. Однак у 2024-2025 роках тенденція знову набула спадного характеру. У 2025 році експорт послуг скоротився до мінімального рівня за весь період - 8490,0 млн дол. США, що означає падіння на 15,52 % відносно 2024 року та на 35,4 % порівняно з довоєнним 2021 роком.

Імпорт послуг демонстрував більш стійку динаміку, після зростання у 2024 році до 8090,0 млн дол. США, зумовленого високою потребою у закордонних інжинірингових, фінансових та інформаційних послугах, у 2025 році він дещо знизився - до 7530,0 млн дол. США [1].

Зниження експортних показників на тлі відносно високих обсягів імпорту призвело до суттєвого скорочення коефіцієнта покриття імпорту експортом (K_{pokr}) з 1,58 у 2021 році до 1,13 у 2025 році (зменшення на 28,48 %). Така динаміка свідчить про поступове ослаблення потенціалу формування позитивного сальдо послуг, яке впродовж попередніх десятиліть виконувало функцію важливого макроекономічного стабілізатора, частково компенсуючи дефіцит у торгівлі товарами.

Для забезпечення об’єктивності дослідження необхідно враховувати методологічні відмінності між показниками Державної служби статистики України та даними платіжного балансу, які формуються Національним банком України. Методологія НБУ ґрунтується на положеннях шостого видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції» (КПБ6), що передбачає ширший обсяг обліку операцій. Зокрема, до імпорту послуг включаються витрати українських вимушених мігрантів за кордоном у межах статті «Подорожі» [5]. Включення витрат українських вимушених біженців за кордоном до статті «особисті подорожі» призвело до того, що за методологією НБУ починаючи з 2022 року сальдо торгівлі послугами перейшло у хронічно від’ємну зону, сягнувши мінус 5750 млн дол. США у 2025 році [5]. Це вказує на масштабний відтік валютних ресурсів з країни через вимушене перебування громадян за кордоном, що є специфічним чинником деформації структури послуг України під час війни. Додатковим фактором перегляду

показників у березні 2026 року Національним банком України стала інтеграція звітів Державної податкової служби щодо імпорту електронних послуг нерезидентів (так званий «податок на Google»). Це призвело до збільшення відображених обсягів імпорту комп'ютерних та рекламних послуг на додаткові 1,0-2,1 млрд дол. США щорічно протягом 2022–2025 років [4]. Таким чином, уточнення методології дозволило більш комплексно врахувати реальні фінансові потоки у сфері послуг, що створює підґрунтя для подальшого аналізу їхньої товарної структури. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження видової структури експорту послуг, яка зазнала суттєвої трансформації [3]. До повномасштабного вторгнення провідними статтями вітчизняного експорту виступали транспортні послуги (передусім транзит газу та авіаційні перевезення), а також телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги [2]. Розрахунки структурних часток за основними групами послуг за період 2021 р. та 2025 р. наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 - Структура експорту послуг України за основними видами у 2021 та 2025 роках (млн дол. США)

Вид послуги за класифікацією КЗПП	2021 рік	Частка, %	2025 рік	Частка, %	Зміна частки, в.п.
Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	6825,1	51,93	6650,0	41,61	-10,32
Транспортні послуги (включаючи трубопровідний)	3215,4	24,46	1240,0	7,76	-16,70
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1150,2	8,75	450,0	2,82	-5,93
Інші ділові послуги (консалтинг, юридичні, реклама)	1085,3	8,26	720,0	4,51	-3,75
Особисті подорожі та державні послуги	867,2	6,60	6920,0	43,30	+36,70

Дані таблиці 2 ілюструють значне скорочення транспортних послуг: їхня питома вага знизилася з 24,46 % у 2021 році до 7,76% у 2025 році (зменшення на 16,7 відсоткових пунктів). Така динаміка є безпосереднім фінансовим наслідком блокади чорноморських портів, руйнування аеропортів та різкого падіння

транзиту вуглеводнів. Водночас сектор телекомунікаційних та комп'ютерних послуг (ІТ) зберіг провідні позиції у структурі експорту. Попри зниження його частки до 41,61 % у деформованій структурі, обсяг експорту скоротився лише незначно - з 6825,1 млн дол. США у 2021 році до 6650,0 млн дол. США у 2025 році. Це свідчить про стратегічну стійкість ІТ-галузі, яка підтверджує своє критичне значення як головного комерційного джерела валютних надходжень України у сфері послуг.

Одним із ключових чинників трансформації сфери послуг в Україні є активний розвиток цифровізації та ІТ-сектору. Саме цифрові технології забезпечують підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, розширення доступу українських компаній до міжнародних ринків та формування нових форматів надання послуг. В умовах воєнних викликів ІТ-галузь продемонструвала високий рівень адаптивності та стійкості, забезпечуючи стабільні валютні надходження та підтримуючи міжнародну конкурентоспроможність України. Важливими напрямами цифрової трансформації залишаються розвиток електронної комерції, цифрових платформ, хмарних технологій, фінтех-послуг та автоматизація бізнес-процесів.

Важливим стратегічним напрямом розвитку сфери послуг України є поглиблення євроінтеграційних процесів та адаптація національного ринку послуг до стандартів Європейського Союзу. Розширення співпраці з країнами ЄС сприяє збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі послугами, залученню іноземних інвестицій та підвищенню якості сервісу відповідно до міжнародних вимог. Особливого значення набуває гармонізація нормативно-правової бази, розвиток цифрового єдиного ринку, інтеграція транспортно-логістичних систем та підтримка експорту інтелектуальних і високотехнологічних послуг. Євроінтеграційний вектор створює передумови для посилення конкурентних позицій України у глобальному економічному середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило встановити, що сфера послуг відіграє стратегічно важливу роль у системі зовнішньоекономічних зв'язків України та є одним із ключових чинників

забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. В умовах глобалізації, цифровізації та євроінтеграційних процесів розвиток ринку послуг формує нові можливості для зміцнення позицій України на міжнародному ринку, диверсифікації експорту та залучення іноземних інвестицій. У результаті проведеного аналізу встановлено, що протягом 2021-2025 років зовнішня торгівля послугами України зазнала суттєвих трансформацій під впливом воєнних дій, руйнування логістичної інфраструктури та погіршення макроекономічної ситуації. Найбільшого скорочення зазнали транспортні послуги, тоді як телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги зберегли провідні позиції у структурі експорту та продемонстрували високий рівень адаптивності до кризових умов. Дослідження показало, що важливими напрямами розвитку сфери послуг України є цифровізація економіки, підтримка IT-сектору, модернізація транспортно-логістичної інфраструктури, розвиток фінансових, освітніх і туристичних послуг, а також адаптація національного ринку послуг до стандартів Європейського Союзу. Особливого значення набуває формування ефективної державної політики підтримки експортоорієнтованих підприємств та стимулювання міжнародного співробітництва у сфері послуг. Отже, подальший розвиток сфери послуг у системі зовнішньоекономічних зв'язків України потребує комплексного підходу, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності національного ринку послуг, активізацію інноваційної діяльності, розширення експортного потенціалу та інтеграцію України у світовий економічний простір.

Список використаних джерел:

1. Експорт послуг з України торік скоротився на 19% – Держстат. *Укрінформ* : мультимедійна платформа іномовлення України. 2026. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4093275-eksport-poslug-z-ukraini-torik-skorotivsa-na-19-derzstat.html (дата звернення: 03.05.2026).

2. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2025 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2026. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2025-roku (дата звернення: 01.05.2026).

3. Зовнішньоторговельні відносини України в умовах російсько-української війни. URL: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/102_2024.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

4. Нацбанк переглянув окремі показники платіжного балансу за 2022-2025 роки. Укрінформ : мультимедійна платформа іномовлення України. 2026. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4104308-nacbank-pereglanuv-okremi-pokazniki-platiznogo-balansu-za-20222025-roki.html (дата звернення: 05.05.2026).

5. Платіжний баланс у 2025 році. Департамент статистики та звітності НБУ. *Національний банк України.* 2026. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

6. У 2023 році 40 % експорту послуг та 43% імпорту припадало на ЄС. URL: https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-40-eksportu-posluh-ta-43-importu-prypadalo-na-yes/(дата звернення: 06.05.2026).

7. Як змінився український експорт послуг за 12 місяців 2025 року. *Дія.Бізнес*: державний портал. 2026. URL: https://business.diia.gov.ua/news/yak-zminyvsia-ukrainskyi-eksport-posluh-za-12-misiatsiv-2025-roku (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 328/122(430):327

Мельничук О. П., кандидат економічних наук, доцент

ORCID: **https://orcid.org/0000-0003-2180-932X**

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ФРН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано трансформаційні процеси у зовнішній та безпековій політиці Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) у XXI столітті. Досліджено перехід від традиційної моделі «цивільної сили» (Zivilmacht) та концепції «зміни через торгівлю» (Wandel durch Handel) до нової парадигмальної

доктрини «епохального зламу» (Zeitenwende), проголошеної у 2022 році. Особливу увагу приділено аналізу статистичних маркерів за період 2010–2025 рр., що ілюструють обсяги ВВП та зовнішньої торгівлі.
Ключові слова: *ФРН, Zeitenwende, Zivilmacht, зовнішньополітична стратегія, енергетична безпека*

Постановка проблеми. Протягом другої половини XX століття та перших двох десятиліть XXI століття зовнішня політика ФРН характеризувалася високим ступенем передбачуваності, що спиралася на стійкі нормативні імперативи. Історична пам'ять про руйнівні наслідки мілітаризму першої половини XX століття сформувала у німецькому стратегічному мисленні «культуру стриманості» та непохитну віру в те, що економічна інтеграція є найнадійнішим інструментом запобігання війнам. Проте повномасштабне військове вторгнення рф в Україну у 2022 році зруйнувало підвалини європейської безпекової архітектури, поставивши під сумнів життєздатність неоліберального підходу до міжнародних відносин. Виклик, кинутий ліберальному світопорядку авторитарними режимами, змусив Берлін розпочати болісний та глибокий перегляд своїх концептуальних орієнтирів. У цьому контексті дослідження трансформації зовнішньополітичної стратегії ФРН є критично важливим для розуміння майбутнього європейської колективної безпеки та економічного укладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептуальні засади німецької зовнішньої політики як «цивільної сили» (Zivilmacht) були вперше детально вивчені у працях Г. В. Маулля та Й. Нагля [1], а системні парадокси посилення економічного впливу Німеччини за умов військової стриманості проаналізовані Х. Кунднані [2] Процеси оголошеної у 2022 році доктрини «епохального зламу» (Zeitenwende) та відповідні трансформації Бундесверу дослідили Л. Періа-Пеньє та Е. Тененбаум [5]. Особливості зміни німецького вектора у відносинах із КНР та формування стратегії зниження ризиків (de-risking) висвітлені у роботах Н. Годехардт [6]. Критична оцінка імплементації Zeitenwende, затримки поставок озброєнь Україні та аналіз відповідних криз у

Федеральній канцелярії ФРН містяться у звітах Б. Талліса [3] у межах дослідницьких програм Німецького товариства зовнішньої політики (DGAP). Енергетичний та фінансовий виміри даного транзиту, а також динаміка європейської допомоги Україні зафіксовані у дослідженнях Кільського інституту світової економіки під керівництвом К. Требеша [8]. Вплив історичної пам'яті та ідеологічних догм соціал-демократичної Ostpolitik на сучасні стратегічні вагання Берліна досліджено у працях К. Лемке [7].

Вітчизняні дослідники також активно долучилися до цієї наукової дискусії: зокрема, теоретичні аспекти концепту Zivilmacht та його еволюції на сучасному етапі аналізує Н. Стецюк, Бойко О.І.[9]; регіональні безпекові наслідки Zeitenwende для Східної Європи розкрито у матеріалах Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні [10]; а трансформацію німецького суспільного пацифізму під тиском нових мілітарних загроз досліджують аналітики Центру політичного аналізу «Resurgam» [11].

Мета статті полягає у комплексному аналізі передумов, сутності та практичних результатів концептуальної та структурної трансформації зовнішньополітичної стратегії ФРН у контексті глобальних викликів XXI століття, а також у визначенні ключових внутрішньополітичних, фіскальних та геоекономічних суперечностей, що супроводжують цей процес.

Викладання основного матеріалу. Зовнішньополітична ідентичність Федеративної Республіки Німеччина протягом понад семи десятиліть базувалася на чіткому парадигмальному фундаменті, ключовим елементом якого виступала концепція «цивільної сили» (Zivilmacht), артикульована у науковому дискурсі Гансом В. Мауллем та Йоганном Наглем у 1990 році [1]. Ця концепція визначала німецьку державу як суб’єкта міжнародних відносин, який прагне досягати своїх стратегічних цілей виключно через багатосторонні інституції, інструменти дипломатії, економічну інтеграцію та верховенство міжнародного права, свідомо відкидаючи використання військової сили як легітимного інструменту проекції впливу [1]. Досліджуючи еволюцію цього концепту, українські дослідники Н. Стецюк і Бойчук І.О. [9] зазначають, що німецька зовнішня політика завжди

функціонувала як ціннісно-орієнтована система, яка виключала застосування військових засобів для досягнення геополітичних цілей. Історична відповідальність за розв'язання Другої світової війни та Голокост сформувала у німецькому суспільстві глибоку культуру стриманості (Kultur der Zurückhaltung), правовим виразом якої стала Стаття 26 Основного Закону (Grundgesetz), що прямо забороняє підготовку та ведення агресивних воєн [1]. Збройні сили ФРН (Bundeswehr), створені у 1955 році, тривалий час розглядалися виключно як крайній захід колективної оборони в межах Північноатлантичного альянсу, без права автономного оперативного планування чи одностороннього застосування [1].

Практичним інструментом реалізації доктрини Zivilmacht на східному напрямку стала Східна політика (Ostpolitik), закладена канцлером Віллі Брандтом та його радником Егоном Баром у 1963 році під гаслом Annäherung durch Wandel («зближення через зміни»). У постбіполярний період ця стратегія трансформувалася у концепцію Wandel durch Handel («зміна через торгівлю»), яка базувалася на неоліберальному переконанні, що глибока економічна взаємозалежність та торговельна інтеграція здатні трансформувати авторитарні режими, зокрема рф, у прогнозованих та стабільних партнерів. Спираючись на теоретичні засади кантівського «вічного миру» та теорію комплексної взаємозалежності Роберта Кеохейна та Джозефа Ная, Берлін роками вибудовував масштабні спільні енергетичні проекти, такі як Nord Stream 1 та Nord Stream 2, ігноруючи застереження східноєвропейських і балтійських партнерів про небезпеку геополітичного шантажу з боку рф [13].

Повномасштабне вторгнення рф в Україну у лютому 2022 року продемонструвало повний крах цієї доктрини та виявило глибоку системну вразливість німецької стратегічної культури. Події 2022 року змусили німецький політикум визнати, що прагматична економічна кооперація не є запобіжником від мілітарної агресії авторитарних держав [11]. Виступаючи у Бундестазі 27 лютого 2022 року, федеральний канцлер Олаф Шольц проголосив початок Zeitenwende («епохального зламу» або «повороту часів»), що означало

радикальну переоцінку безпекового ландшафту та початок болісної трансформації німецької стратегії у бік елементів силової політики (Machtpolitik). Цей зсув не означає повної відмови від багатосторонніх засад німецької дипломатії, проте трансформує ФРН у «цивільну силу з озброєними руками», яка поєднує нормативні інструменти із нарощуванням реального мілітарного потенціалу для стримування потенційних супротивників [13].

Для об'єктивної оцінки глибини та динаміки трансформаційних процесів у зовнішньополітичній і безпековій стратегії ФРН необхідно проаналізувати ключові статистичні показники.

Таблиця 1 – Показники динаміки ВВП Німеччини за період 2010–2024рр.

Роки	ВВП (млн дол. США)	Темп приросту (%)
2010	3468154	-
2011	3824829	10,28
2012	3597897	-5,93
2013	3808086	5,84
2014	3965801	4,14
2015	3423568	-13,67
2016	3537784	3,34
2017	3763092	6,37
2018	4052008	7,68
2019	3957208	-2,34
2020	3940143	-0,43
2021	4348297	10,36
2022	4163596	-4,25
2023	4525704	8,70
2024	4659929	2,97

Побудовано на основі [14]

Статистичні дані ілюструють три важливі тенденції. Попри локальні корекції (зокрема впродовж 2012–2015 рр., зумовлені кризою суверенних боргів у Єврозоні та депреціацією євро щодо долара США), економіка демонструвала стійкий висхідний тренд. У 2018 році показник сягнув пікового значення у $4,05 трлн. Цей період характеризувався високою конкурентоспроможністю німецького машинобудування та хімічної промисловості, що стимулювалося стабільним попитом з боку КНР та низькими виробничими витратами всередині країни.

У 2020 році внаслідок запровадження локдаунів номінальне падіння ВВП становило лише -0,43% завдяки масштабним фіскальним ін'єкціям та програмам субсидування зайнятості (Kurzarbeit). Наступний 2021 рік відзначився компенсаційним стрибком на +10,36% ($4,35 трлн).

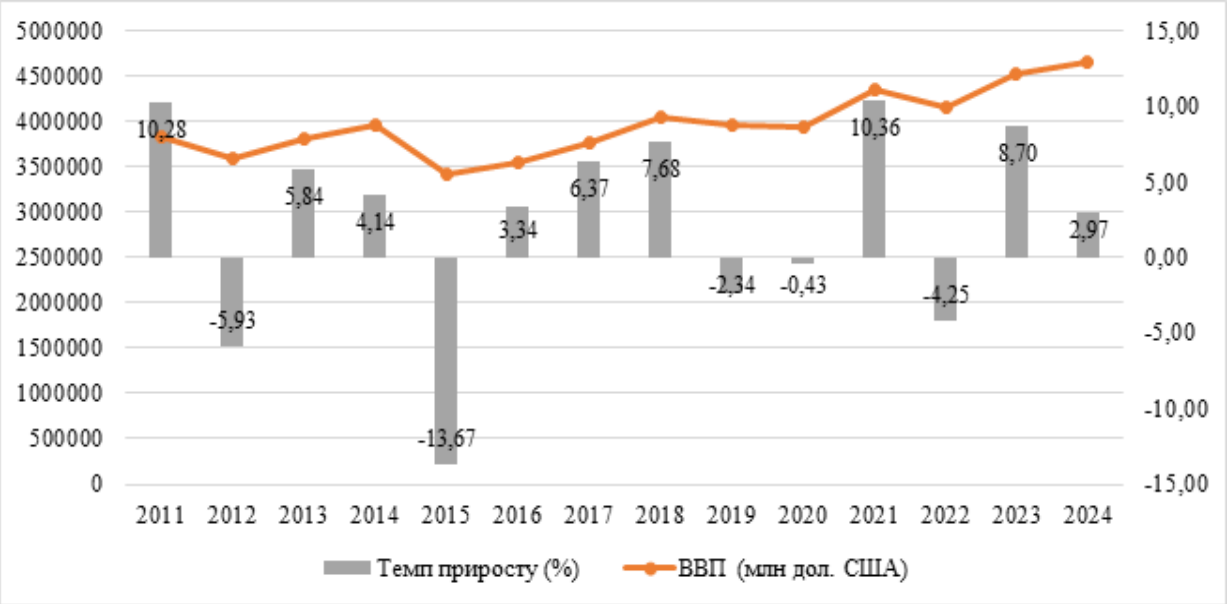

Рисунок 1 – Динаміка ВВП Німеччини за період 2010–2024рр.

Регрес 2022 року (зниження обсягів ВВП на -4,25% до $4,16 трлн) зафіксував реакцію системи на різку зміну умов торгівлі. Подальше номінальне зростання у 2023–2024 рр. (до $4,66 трлн у 2024 р.) має переважно інфляційний характер, оскільки в реальному вимірі промисловий сектор країни увійшов у фазу тривалої стагнації та рецесії.

Економічний успіх Німеччини до 2022 року значною мірою спирався на асиметричну вигоду від використання російських вуглеводнів, що постачалися переважно довгостроковими контрактними лініями (зокрема через газопровід «Північний потік-1»). Станом на початок 2022 року питома вага рф у сукупному імпорті енергоносіїв до ФРН становила: природний газ — близько 55%; кам'яне вугілля — близько 45%; нафта та нафтопродукти — близько 35%.

Ескалація геополітичного конфлікту в лютому 2022 року, супроводжувана інструменталізацією поставок газу з боку рф та подальшим руйнуванням інфраструктури «Північних потоків», спровокувала класичний шок пропозиції на внутрішньому ринку ФРН.

Миттєве зростання вартості електроенергії та сировини дестабілізувало операційну діяльність енергомістких галузей (хімічний комплекс, металургія, скляна промисловість). Концерни рівня BASF були змушені оптимізувати витрати шляхом консервації потужностей у Німеччині та релокації капіталу до юрисдикцій із нижчою вартістю енергетичних ресурсів (насамперед до США та країн Азійсько-Тихоокеанського регіону). Цей процес часткової деіндустріалізації безпосередньо обмежив потенціал генерації доданої вартості всередині країни, відобразившись на динаміці ВВП.

Подолання системної кризи змусило федеральний уряд проголосити зміну парадигми розвитку — Zeitenwende («зміна епох») [3], що передбачає форсований демонтаж колишніх зовнішньоекономічних пріоритетів і перехід до концепції економічної безпеки. На сучасному етапі трансформація здійснюється за трьома магістральними напрямами:

Заміщення російських енергоресурсів відбулося шляхом диверсифікації логістичних маршрутів. Було розгорнуто мережу плавучих терміналів для прийому зрідженого природного газу (ЗПГ), оптимізовано закупівлі у США, Катару та Норвегії, яка стала основним постачальником лінійного газу. Паралельно відбулося нормативно-правове прискорення переходу на відновлювані джерела енергії (ВДЕ) у межах реалізації концепції технологічного суверенітету.

На основі досвіду критичної залежності від монопольного постачальника уряд ФРН модернізував стратегію взаємодії з Китаєм. Найбільш суперечливим викликом для нової зовнішньополітичної стратегії ФРН є відносини з Китайською Народною Республікою, де наочно виявляється конфлікт між безпековими вимогами та інтересами великого німецького бізнесу [13]. Офіційно зафіксований у Національній стратегії безпеки ФРН курс на «зниження ризиків» (De-risking, not Decoupling) передбачає зменшення односторонньої залежності німецької економіки від КНР у сфері постачання рідкоземельних матеріалів, напівпровідників та літієвих компонентів [13]. Проте практичні статистичні показники свідчать про збереження глибокої інтеграції німецьких промислових конгломератів у китайську економічну систему.

За підсумками 2025 року Китай вкотре підтвердив свій статус найважливішого торговельного партнера Німеччини з показником загального товарообігу у 251,8 млрд євро, обійшовши Сполучені Штати Америки (240,5 млрд євро) [14]. При цьому німецький імпорт товарів з Китаю склав 170,6 млрд євро, тоді як німецький експорт до КНР зменшився до 81,3 млрд євро, що зафіксувало рекордний дефіцит двосторонньої торгівлі [14]. Натомість обсяг торгівлі зі США скоротився на 5% через посилення американського протекціонізму та розгортання тарифного протистояння, що суттєво вдарило по німецькому експорту автомобільного сектору (скоротився на 17,8%) [14].

Німецький великий бізнес (зокрема конгломерати BASF, Volkswagen, BMW, Mercedes-Benz) продовжує розглядати КНР як свій ключовий ринок збуту, де реалізується до 30% їхнього глобального обсягу продукції. Попри політичний тиск Берліна, німецьки автовиробники продовжують розширювати інвестиції та будувати заводи в Китаї, поглиблюючи стратегічну залежність.

Аналітики DGAP [3] попереджають, що така поведінка створює класичну «пастку взаємозалежності». У разі загострення конфлікту навколо Тайваню та гіпотетичного запровадження санкцій США проти КНР, Німеччина опиниться у повній економічній блокаді, оскільки вся її програма переходу на відновлювані джерела енергії (Energiewende) критично залежить від китайських акумуляторів, сонячних панелей та рідкоземельних металів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Макроекономічні показники Німеччини за 2010–2024 рр. фіксують завершення епохи надприбутків, що базувалися на дисбалансі між дешевим імпортом ресурсів та високотехнологічним експортом. Стагнація ВВП останніх років є прямою ціною структурної адаптації. Сучасний зовнішньоекономічний курс ФРН трансформувався від моделі максимізації торговельного профіциту до моделі забезпечення стратегічної стійкості та географічного розсередження сукупних економічних ризиків.

Аналіз процесу трансформації зовнішньої політики ФРН у контексті глобальних викликів XXI століття дозволяє констатувати, що країна перебуває в

стані незавершеного та внутрішньо суперечливого транзиту. Традиційна німецька модель «цивільної сили» (Zivilmacht), заснована на доктрині Wandel durch Handel, зазнала остаточного краху через мілітарне руйнування європейського безпекового порядку. Задекларований у 2022 році Zeitenwende («епохальний зсув») став реальним поштовхом для безпрецедентної фіскальної та інфраструктурної мобілізації, результатом якої стала історична конституційна реформа боргового гальма у березні 2025 року та виділення 500 млрд євро на модернізацію держави.

Водночас практична імплементація нової стратегії ФРН демонструє глибокі внутрішні протиріччя. Спроби Федеральної канцелярії зберегти елементи колишньої дипломатичної культури стриманості виливаються у затягування рішень щодо постачання стратегічних озброєнь Україні, що викликає гостру критику з боку союзників та провідних німецьких експертів. Намагання впроваджувати стратегію зниження ризиків (De-risking) у відносинах з КНР вступає у пряме протиріччя з інтересами німецького великого бізнесу, який продовжує нарощувати торговельну інтеграцію з Пекіном, посилюючи небезпечну геоекономічну залежність. Таким чином, успішність перетворення Німеччини на дієвого та відповідального лідера безпеки в Європі залежатиме від її здатності подолати внутрішній інституційний опір та узгодити власні економічні інтереси із геополітичною реальністю нової епохи.

Зіставлення фінансових, енергетичних та торговельних параметрів демонструє перехід від пасивного збереження пацифістського статус-кво до екстреної мілітарної та інфраструктурної мобілізації, що зумовлює необхідність вивчення впливу оборонних асигнувань на структурну перебудову промислового комплексу країни. Крім того, науковий інтерес становить компаративний аналіз стратегій de-risking, що впроваджуються провідними економіками Єврозони, з метою виявлення оптимальних моделей диверсифікації глобальних ланцюгів доданої вартості.

Список використаних джерел:

1. Maull H. W. Germany as a Civilian Power. *Foreign Affairs*. 1990. Vol. 69, No. 5. P. 91–106.

2. Kundnani H. The Paradox of German Power. Oxford : *Oxford University Press*, 2015. 176 p.

3. Tallis B. The End of the Zeitenwende. Reflections After Two Years of Action Group Zeitenwende. *German Council on Foreign Relations*. 2024. URL: https://dgap.org/en/research/publications/end-zeitenwende

4. Noch Zivilmacht? Die Außen- und Sicherheitspolitik der Bundesrepublik Deutschland / ed. by G. Mutius. *Berlin : Stiftung Wissenschaft und Politik*, 2025. 36 S. (SWP-Studie 13). doi:10.18449/2025S13.

5. Péria-Peigné L., Tenenbaum É. Zeitenwende: The Bundeswehr's Paradigm Shift. *Paris : Institut français des relations internationales,* 2023. 42 p.

6. Godehardt N. Die Logik deutscher Chinapolitik in der Zeitenwende. *Berlin : Stiftung Wissenschaft und Politik,* 2024. 28 S. (SWP-Studie 20).

7. Lemke C. Revising Ostpolitik: Implications of the Zeitenwende for European and Transatlantic Relations. *German Politics and Society*. 2024. Vol. 42, No. 2. P. 80–102. doi:10.3167/gps.2024.420205.

8.Trebesch C. et al. Ukraine support after 4 years of war: Europe steps up. Kiel : Kiel Institute for the World Economy, 2026.
URL: https://www.kielinstitut.de/publications/news/ukraine-support-after-4-years-of-war-europe-steps-up/

9. Стецюк Н. М., Бойчук О.І. "Zivilmacht" vs "Zeitenwende" у німецькій зовнішній політиці. *Politicus.* 2023. Вип. 1. С. 136–142.

10. Zeitenwende: погляд з Німеччини та Східної Європи : звіт. Київ : *Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні,* 2024. 28 с. URL: https://ukraine.fes.de/e/default-031d52f68793f719485f2aa0aa362968.html

11. Суспільно-історичні основи й стан політичного пацифізму в Німеччині : аналітичний звіт. *Resurgam – Центр політичного аналізу*. 2025.
URL: https://resurgamhub.org/ua/analytics/europe/germany/politics/suspilno-istorichni-osnovi-j-stan-politichnogo-pacifizmu-v-nimechchini

12. Germany's Ostpolitik in Crisis: President putin and Chancellor Merkel Amid the Ukraine Crisis - DTIC, https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA632283.pdf

13. Zeitenwende: Germany's Strategic Shift in Foreign and Security Policy, https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2024-09/PP_12-24_Bilal%20Mahli%20.pdf.

14. UNCTADstat Data centre/ https://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html

УДК 336.02:330.34

Непиталюк А. В., доктор філософії зі спеціальності «Економіка»

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7890-3889

Вінницький торговельно-економічний університет ДТЕУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стійке зростання є одним із пріоритетів реалізації фінансово-економічної політики держави. Її інструментарій може суттєво різнитися, залежно від доктрини та моделі національної економіки. Враховуючи азійську експансію, для європейських ринків важливим видається пошук потенційних точок зростання, планомірне підвищення рівня технологічного устрою та зниження трансакційних витрат. Метою статті є визначення ендогенних чинників економічного зростання в країнах Європи і обґрунтування стратегічних пріоритетів фінансово-економічної політики суспільного розвитку. Гіпотезою є наявність зв'язку між публічними і приватними інвестиціями в інтелектуальний компонент людського потенціалу, удосконаленням інституційної архітектоніки економіки та її зростанням. Розкрито роль людського капіталу в формуванні передумов стійкого зростання. Доведено, що якісне фінансове регулювання розвитку чинить прямий позитивний вплив на розширене відтворення. Розкрито умови, за яких при дії режиму воєнного стану розвиток high-tech military може стати запорукою економічного зростання.

Ключові слова: *фінансово-бюджетна політика, економічне зростання, людський капітал, продуктивні видатки бюджету, фінансування освіти і науки, податкова політика, інституційне середовище*

Вступ. Важливим завданням фінансово-економічної політики держави є забезпечення стійкого зростання. Його результати проявляються у покращенні рівня громадського добробуту, зменшенні соціальної нерівності, розвитку людського потенціалу. За посилення конкуренції на ринках капіталу, споживчих товарів і послуг активізується й питання формування конкурентних переваг національних економік. Інструментарій державних політик азійських країн, спрямований на активну товарну експансію, зокрема на ринки Європи, передбачає комплексну підтримку національного товаровиробника. Галопуюче нарощування їх логістичних можливостей, технологічний прогрес та нижчий рівень оплати праці порівняно з країнами Заходу створює серйозні виклики для подальшого розвитку багатьох європейських країн. З огляду на зазначене, важливою є ідентифікація потенційних точок росту економіки, що передбачає підвищення рівня її технологічного устрою та зниження трансакційних витрат управлінських процесів. Принциповим є посилення ролі людського капіталу як важливого ендогенного чинника зростання. Актуальним і доцільним є наукове обґрунтування комплексних заходів політики розвитку високотехнологічної та наукоємної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Е. А. Ганушек та Л. Воессманн висвітлили взаємозалежності між освітою, капіталом знань (*knowledge capital*) та зростанням. Якість освіти та, як наслідок, акумульовані суспільством знання, мають визначальний вплив на економічний розвиток. Водночас наголошено, що середня тривалість навчання не може бути визнана детермінантою економічного зростання, адже набагато більшого значення набули якість надаваних освітніх послуг та рівень їх відповідності запитам ринку праці [1]. Ш. Айар і К. Ебеке з'ясували, яким чином нерівномірність доходів населення впливає на темпи економічного зростання. Автори дослідили феномен інтергенераційної мобільності (*intergenerational mobility*), і довели, що чим нижчою є остання, тим більш деструктивний вплив на темпи економічного зростання чинить нерівномірність доходів [2]. Розглянувши вибірку емерджентних економік, авторський колектив під проводом Д. Урбано розкрив особливості впливу

інституційних факторів, зокрема легкості започаткування бізнесу, соціально-демографічних чинників та доступності кредитних ресурсів, на розвиток підприємницького сектору в контексті забезпечення стійкого зростання [3]. Колектив науковців під керівництвом М. Сімонеску дослідив роль інновацій, прямих іноземних інвестицій та розвитку людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності економік держав-членів ЄС. Авторами доведено, що інноваційні навички, безпосереднім носієм яких є персонал підприємств, установ і організацій, відіграють вирішальну роль в освоєнні нових технологій, а тому публічні та приватні інвестиції в освіту і науку є основою підвищення конкурентоспроможності національних економік [4]. Група вчених на чолі з К. Івановські оцінили вплив споживання відновлюваної та невідновлюваної енергії на темпи економічного зростання у країнах з розвиненою і емерджентною економіками, наголошуючи на відсутності щільного статистично значимого зв'язку між цими параметрами [5]. Водночас авторами виявлено певні кейси позитивного впливу екологізації на зростання економіки. Інституційним передумовам економічного зростання в державах-членах АСЕАН присвячено статтю В. К. Сарі і Д. Прастіані [6]. Автори виявили, що виборчі права та підзвітність влади, якість економічної регуляторної політики та верховенство права є основними передумовами стійкого зростання національної економіки. Група науковців під керівництвом О. Афонсу розглянула вплив інституцій на економічне зростання в країнах-членах ОЕСР. Особливу увагу в досліджені присвячено протидії корупції, політичній стабільності та безпеці, загальній урядовій ефективності [7]. Колектив дослідників на чолі з Ф. Боїнгом розглядає вплив бюджетних субсидій на НДДКР у Китаї на динаміку інвестицій у технічне оновлення виробництва і, власне, економічне зростання [8]. Автори констатують, що зростання публічних видатків на наукові роботи може асоціюватися з певним скороченням приватних інвестицій в НДДКР, однак загалом пов'язане зі збільшенням числа науково-технічного персоналу і стійким зростанням економіки. З'ясовано, що має посилитися контроль за цільовим використанням публічних ресурсів, а це, в свою чергу, вимагає розбудови нової архітектоніки фінансового простору. Дії технологічних чинників, зокрема

штучного інтелекту, на процеси економічного зростання в контексті екзистенціальних загроз, що їх супроводжують, перебувають у центрі уваги Ч. І. Джонса [9]. Проте механізм забезпечення розвитку економіки з пріоритетизацією ендогенних чинників потребує подальшого дослідження, що зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є визначення ендогенних факторів економічного зростання в країнах Європи і обґрунтування пріоритетних заходів фінансово-економічної політики суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вихідною гіпотезою дослідження є наявність зв'язку між публічними та приватними інвестиціями в розвиток людського потенціалу, освіту, науку і технології, розбудовою інституційної архітектоніки національної економіки та її зростанням. З метою проведення дослідження ендогенних факторів економічного зростання розглянуто вибірку країн з розвиненою та емерджентною економікою, до якої увійшли держави ЄС–27, а також Велика Британія, Ісландія, Норвегія, Швейцарія і Україна. Враховуючи факт, що економічне зростання є комплексним феноменом, який проявляється із певним часовим лагом, для аналізу обрано інтервал 2000–2023 років. Інформаційною базою дослідження стали статистичні дані та прогнози ООН, Світового Банку, МВФ і Всесвітньої організації інтелектуальної власності.

Використано сукупність загальнонаукових та специфічних методів. Прийоми компаративного аналізу застосовано при співставленні параметрів національних економік країн вибірки. Методи статичного аналізу рядів динаміки, зокрема групування, ранжування та обчислення середніх величин задіяно для обробки статистичної інформації. При визначенні впливу показників розвитку людського капіталу на економічне зростання застосовано метод регресійного аналізу. Для детермінації ендогенних факторів економічного зростання застосовано індуктивну та дедуктивну методики. Методи систематизації та наукового абстрагування застосовано при формулюванні пріоритетних заходів фінансово-економічної політики суспільного розвитку.

Показники економічного зростання є важливими в контексті оцінювання

економічного розвитку та суспільного добробуту. З одного боку, актуальним питанням є визначення впливу розвитку економіки на підвищення доходів населення, зниження їх нерівності, всебічне врахування суспільних потреб та запитів. З іншого – детермінація взаємозв'язку між рівнем розвитку людського капіталу та динамікою економічного зростання.

В класичній виробничій функції Кобба–Дугласа фізичний та людський капітал є недосконалими замінниками, а стійке зростання економіки можливе виключно за умов їх гармонійного поєднання. Людський капітал є сукупністю психофізіологічних та інтелектуальних властивостей населення, що задіяне у суспільному виробництві. Структура та динаміка інвестицій в освіту і охорону здоров'я, впливають на конкурентоспроможність національних економік. Кваліфікований персонал швидше сприймає технологічні й організаційні новації, забезпечуючи перманентне оновлення виробництва. Проривні ідеї та розвиток технологій забезпечують науковці, дослідники, підприємці, які відчувають майбутні тренди суспільного розвитку та запити населення.

Досвід свідчить, що наявність факторів виробництва не є пререквізитом економічного зростання. Лише їх ефективне поєднання і використання може забезпечити позитивну макродинаміку, а для цього має бути створена специфічна система, ядром якої повинні стати сукупність знань, компетентностей, установок та ціннісних прагнень – інтелектуальний компонент людського капіталу. Існує чимало підходів до оцінювання останнього, та найуживанішим і найменш суперечливим видається індекс людського розвитку (*Human Development Index;* надалі – *HDI*), методика розрахунку якого запропонована у першому Звіті про розвиток людини Програми розвитку ООН (ПРООН) у 1990 році, а з 2010 року індикатор обчислюється за сучасною методикою.

Слід зазначити, що всі держави вибірки на початок спостережень у 2000 році належали до груп з високим або дуже високим індексом людського розвитку. Так, високий *HDI* фіксувався переважно в економіках Центральної Європи та Балтії, зокрема в Україні (0,716, мінімум для вибірки), Румунії (0,730),

Болгарії (0,733), Латвії (0,764), Хорватії (0,769), Словаччині (0,774), Литві (0,778), Угорщині (0,781) та Естонії (0,793). До цієї ж групи потрапили держави Південної Європи: острівна Мальта (0,790) та Португалія (0,797). Лідером вибірки у 2000 році була Норвегія із *HDI* 0,924.

Наприкінці періоду спостереження лише Україна належала до групи країн із високим *HDI* (на рівні 0,779). Найбільш проблемними аспектами залишаються очікувана тривалість життя, на яку суттєвим чином впливають військові дії, екологічні чинники, якість і доступність медичного обслуговування. Потенційними точками росту індексу для нашої держави є покращення медичної інфраструктури та додаткові інвестиції у галузь охорони здоров'я, фінансова підтримка медперсоналу. Україна серед країн вибірки має найнижчий рівень доходів населення, який, в умовах повномасштабного вторгнення, значною мірою підтримується коштами зовнішніх стейкхолдерів та не має високого резерву для зростання.

Нами обчислено показники щорічного приросту *HDI* для країн вибірки, а також середнє значення приросту індексу для 2000–2023 років. Їх співставлено з динамікою економічного зростання, вираженою через середній індикатор річного приросту реального ВВП на одну особу в тому ж періоді (рис. 1). Зазначимо, що для більшості країн вибірки динаміка *HDI* була висхідною, що пов'язано з кількома причинами: 1) покращенням якості соціального забезпечення і медичного обслуговування, що спричинило зростання очікуваної та фактичної тривалості життя населення; 2) удосконаленням навчальних практик та посиленням доступності освіти для всіх верств населення (зокрема в парадигмі освіти протягом життя); 3) масштабуванням суспільного виробництва. Інтеграційні тренди аналізованого періоду 2000–2023 років відбилися у трьох розширеннях ЄС: п'ятому (2004 рік, коли долучилися Естонія, Кіпр, Литва, Латвія, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія), шостому (додавання Болгарії та Румунії у 2007 році) та сьомому (приєднання Хорватії у 2013 році). Цим подіям передували зміни в економічній, соціальній та демографічній політиках країн-кандидатів у члени ЄС, коли результати, досягнуті т. з. «старими» країнами-членами, стали цілями трансформацій.

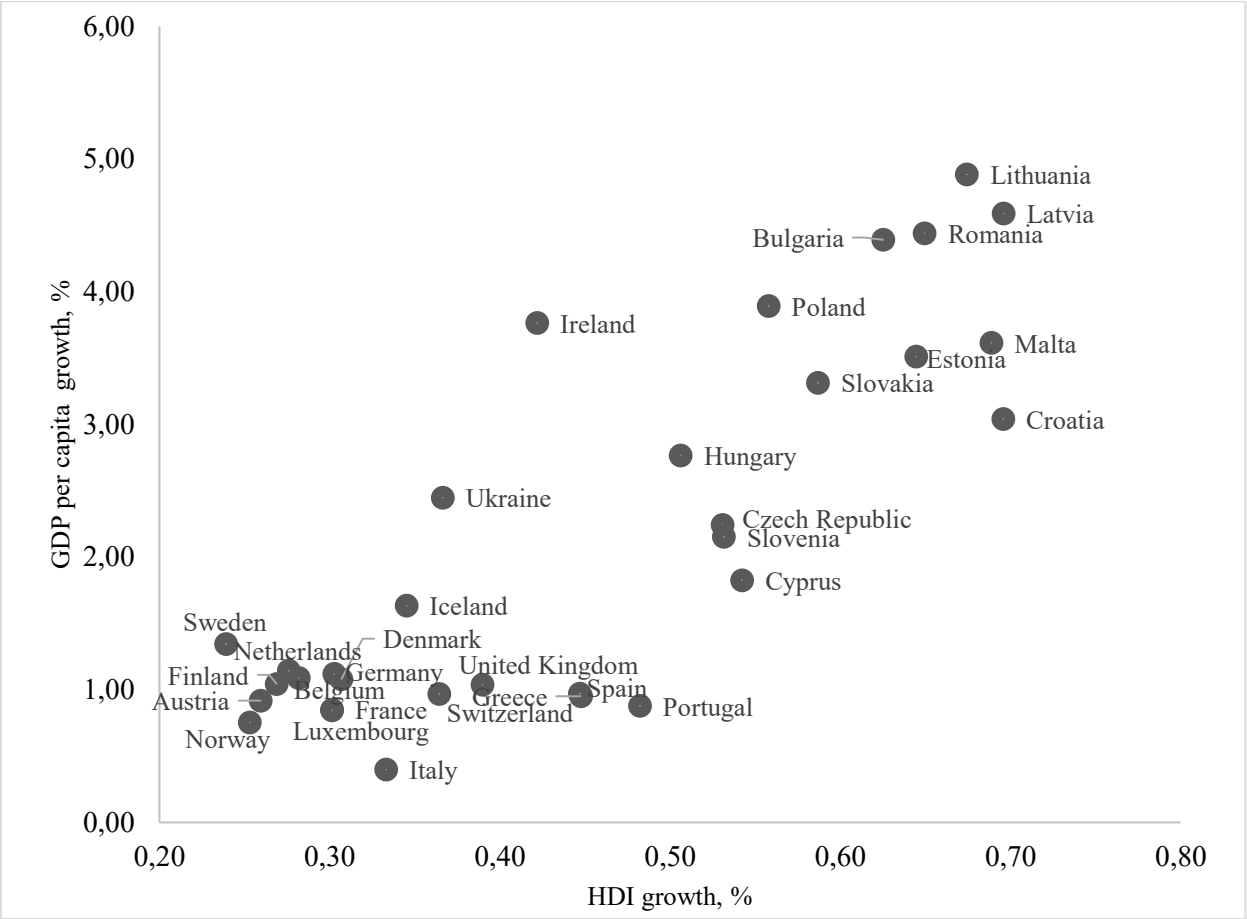

Рисунок 1 - Динаміка *HDI* та економічного зростання у європейських країнах у 2000–2023 роках

Джерело: обчислено та побудовано автором за даними ООН та Світового Банку [10, 11]

Країни вибірки можна умовно поділити на дві підгрупи. Перша включає переважно «старий ЄС» (зокрема Велику Британію, що була членом Євроспільноти до 2020 року), а також Ісландію, Норвегію та Швейцарію. Для цієї підгрупи властиві середній приріст *HDI* до 0,50 % (найвище середнє значення – 0,48 % – у Португалії) та середні темпи зростання реального ВВП на одну особу до 2,00 % (максимальний середній індикатор – 1,63 % – виявлено в Ісландії). Такі показники можуть бути частково пояснені високими стартовими позиціями національних економік підгрупи, але їх стійкий приріст свідчить про раціональність аплікованої владними інституціями стратегії розвитку. До другої підгрупи можна віднести економіки «нових» країн-членів ЄС. Мінімальний для даної підгрупи середній приріст *HDI* – 0,51 % – спостерігався в Угорщині. Максимальний показник на рівні 0,70 % відмічено у Латвії та Хорватії.

Виключенням для даної вибірки можна вважати кейси Ірландії та України. Ірландська економіка демонструвала доволі високе для «старих ринків» середнє зростання – 3,76 % – індикатора реального ВВП на одну особу при досить значних показниках приросту *HDI* (0,42 %). Національна ж економіка України відмічена помірним для підгрупи емерджентних ринків середнім зростанням реального ВВП на одну особу – 2,45 %. Вона значно поступалася іншим економікам регіону за цим параметром, випереджаючи лише Словенію (2,15 %) і Чехію (2,24 %). Водночас Болгарія (0,63 %), Естонія (0,64 %), Румунія (0,65 %), Литва (0,67 %), Мальта (0,69 %), Хорватія (0,70 %) та Латвія (0,70 %) перебували у підгрупі економік, що найінтенсивніше ростуть як щодо *HDI*, так і за параметром ВВП на одну особу.

За допомогою економетричних методів виявлено, що при зростанні *HDI* на 0,10 в. п. реальний ВВП на одну особу зростає на 0,75 в. п. Коефіцієнт детермінації є достатньо високим та складає 0,693. «Прискорене» зростання емерджентних ринків порівняно з «ядром» ЄС та іншими розвиненими країнами пояснюється як різними стартовими позиціями, так і необхідністю інституційних реформ, пошуком ефективних моделей взаємодії економічних агентів, поступовим «вирівнюванням» основних соціоекономічних показників внаслідок поглиблення інтеграції в регіоні. Зростання людського потенціалу може розглядатися одночасно як першопричина та наслідок економічного зростання.

Інтелектуальна складова людського капіталу залежить від розвитку наукового і освітнього середовища, обсягу інвестицій у ці сфери. Освітні інвестиції можна декомпонувати на кілька складових. По-перше, функція фінансування освіти асоціюється з діяльністю публічних інституцій, хоча їх роль суттєво варіюється. Адже кожен освітній рівень має свої особливості та механізми фінансування. По-друге, усвідомлення економічними суб'єктами наявності стійкого позитивного взаємозв'язку між якісним рівнем освітньої підготовки і результатом господарської діяльності спонукає до розширення обсягів приватного інвестування у освітню сферу. По-третє, все важливішу роль у формуванні освітньої екосистеми відіграють бізнес-сектор та різнорідні неприбуткові організації, що виступають грантодавцями.

Д. У. Джоргенсон та Б. М. Фромені довели, що належний рівень освітніх інвестицій є визначальним для формування сукупного індивідуального трудового доходу протягом життя [12]. Під трудовим доходом вони розуміли не лише результати активності індивіда на ринку праці, а й ті множинні переваги, що надає освіта, примножуючи потенціал особи у неринкових активностях. Країни вибірки є порівнюваними за писемністю, однак суттєво різняться за рівнями охоплення освітою відповідних соціально-демографічних страт населення.

Середнє значення темпів економічного зростання країн вибірки становить 2,12 % річного приросту ВВП, при чому всі без виключення «нові» держави-члени ЄС розвивалися значно інтенсивніше «ядра» Євроспільноти. Доволі високим було економічне зростання в Литві (4,88 % ВВП) та Латвії (4,59 % ВВП). Середні публічні видатки на освіту у цих країнах виявилися нижчими за середній показник для вибірки (5,20 % ВВП), склавши 4,71 % ВВП для Литви і 5,12 % ВВП для Латвії. Існує певний не нормований лаг між моментом у житті, коли індивід здобуває необхідні освітні компетентності, та часом, коли цей же індивід зможе їх практично аплікувати. Саме тому залежність між публічними освітніми видатками і темпами економічного зростання є нелінійною. Найвищі показники публічних видатків на освіту характерні для держав Північної Європи: від 6,42 % ВВП у Фінляндії до 7,64 % ВВП у Данії. Середні темпи зростання національних економік даної підгрупи досліджуваних країн коливалися в межах від 0,75 % у Норвегії до 1,63 % у Ісландії.

Стійке економічне зростання передбачає нерозривний зв’язок освіти із наукою. Тому логічним видається дослідження динаміки публічних та приватних видатків на науку у країнах вибірки, а також інших параметрів їх науково-технічного середовища. Нами виділено 3 ключові параметри для аналізу: 1) видатки на НДДКР у розрізі 4 джерел (кошти бізнес-сектору, держави, освітніх закладів, неприбуткових організацій); 2) частка високотехнологічного експорту у структурі зовнішньої торгівлі (як базова характеристика наукового потенціалу національної економіки); 3) обсяг залучення населення до НДДКР. В табл. 1 представлено середні значення обраних індикаторів наукової активності в країнах вибірки в 2000–2023 роках.

Найнижчими виявилися середні видатки на НДДКР у Румунії, що склали 0,45 % ВВП за період. Нижчі за середні для вибірки – 1,58 % ВВП – впродовж періоду аналізу «наукові» витрати зафіксовано на Кіпрі і Мальті, в Латвії, Болгарії, Україні, Словаччині, Греції, Литві, Польщі, Хорватії, Угорщині, Іспанії, Португалії, Італії, Ірландії, Люксембурзі, Естонії і Чехії. Лідерами вибірки виявилися Фінляндія (3,18 % ВВП) та Швеція (3,36 % ВВП). Зазначимо, що не лише частка видатків на НДДКР, а й структура та інституційна спроможність відповідних економік визначає їх стійкість та потенціал розвитку.

Зважаючи на сучасні тренди розвитку, кожну національну економіку доцільно оцінювати і за часткою її високотехнологічного експорту у загальній структурі. В середньому 15.85 % експортованих країнами вибірки продуктів впродовж періоду 2007–2023 років були високотехнологічними.

Показник варіювався в межах від 5.88 % (Португалія) до 38.80 % (Мальта). Проте варто враховувати специфіку структури економіки та інституційних традицій Мальти, а також надвисоку волатильність і переважно спадну динаміку індикатора даної країни, що скоротився з 53.02 % у 2000 році до 43.27 % у 2023 році. Високим цей індикатор був в Угорщині, на Кіпрі, в Норвегії, Швейцарії, Великій Британії, Нідерландах, Франції, Ісландії та Ірландії. Доречно зазначити, що 6 європейських економік ввійшли у 10 найбільш інноваційних в світі (Швейцарія – 1 місце; Швеція – 2 місце; Велика Британія – 6 місце, Фінляндія – 7 місце; Нідерланди – 8 місце; Данія – 9 місце). Для України даний індикатор обчислювався в інтервалі 2011–2023 років і характеризувався помірним зростанням з 4.51 % на початку періоду до 6.69 % у кінці. Домінування в структурі експорту сировини і низькотехнологічної продукції свідчить про екстенсивний характер національного виробництва, суттєво знижуючи конкурентний потенціал економіки. Україна займає 66 місце з 139 досліджуваних країн за критерієм інноваційності.

В соціодемографічному контексті важливим є виокремлення суспільної страти осіб, безпосередньо задіяних в сфері НДДКР, – науково-технічного персоналу. У. Д. Нордхаус сформулював гіпотезу сингулярності (*Singularity*), згідно якої стрімкий ріст кількості автоматизованих обчислень та розвиток штучного інтелекту перетне найближчим часом певну межу (сингулярність), після чого економічне зростання прискориться, оскільки різнорідні удосконалення трансформуватимуть національні економіку [13]. Це навряд чи призведе до стрімкого скорочення чисельності науково-технічного персоналу, а лише вивільнить його від рутинних операцій. Натомість генерування ідей, формулювання та верифікація гіпотез та інші високоінтелектуальні активності науково-технічного персоналу набувають критичної значимості.

Для забезпечення порівнюваності індикаторів для країн вибірки, що суттєво різняться за чисельністю населення, нами оцінено кількість осіб, задіяних в НДДКР, у розрахунку на 1 млн населення відповідної держави. Середній показник для вибірки впродовж періоду становив 3 518 осіб на 1 млн населення. Найвищим він виявився у Фінляндії, а найнижчим – у Румунії, склавши 7 449 та 925 осіб на 1 млн населення, відповідно. Стабільно високим був рівень залучення населення до НДДКР і в інших країнах Фенноскандії: 5 562 особи на 1 млн населення у Норвегії, 6 336 осіб на 1 млн населення у Швеції, 6 593 особи на 1 млн населення в Данії, 6 634 особи на 1 млн населення в Ісландії (з корекцією на фактичну чисельність населення країни).

Таблиця 1

Індикатори наукової активності європейських країн у 2000–2023 роках

Країна	Річне зростання ВВП на одну особу, %	Видатки на НДДКР, % ВВП	Частка високотехнологічного експорту, % експортованих товарів*	Кількість осіб, задіяних в НДДКР, осіб на 1 млн населення***
Австрія	0,92	2,73	13,59	4 584
Бельгія	1,09	2,38	12,90	4 261
Болгарія	4,39	0,63	9,12	1 762
Велика Британія	1,04	2,01	23,22	4 141
Греція	0,95	0,87	12,03	2 631
Данія	1,08	2,77	15,38	6 593
Естонія	3,51	1,37	18,32	3 151
Ірландія	3,76	1,26	29,59	4 001
Ісландія	1,63	2,45	29,01	6 634
Іспанія	0,97	1,22	7,44	2 696
Італія	0,40	1,25	7,96	1 904
Кіпр	1,82	0,49	20,71	1 112
Латвія	4,59	0,58	14,81	1 805
Литва	4,88	0,87	11,88	2 839
Люксембург	0,84	1,36	7,51	4 716
Мальта	3,61	0,55	38,80	1 562
Нідерланди	1,14	1,96	24,66	4 195
Німеччина	1,12	2,79	16,61	4 298
Норвегія	0,75	1,74	21,39	5 652
Польща	3,89	0,89	8,76	2 174
Португалія	0,88	1,24	5,88	3 606
Румунія	4,44	0,45	9,92	925
Словаччина	3,31	0,72	9,11	2 572
Словенія	2,15	1,89	6,87	3 789
Угорщина	2,77	1,20	20,14	2 581
Україна	2,45	0,70	6,05**	1 228
Фінляндія	1,04	3,18	11,93	7 449
Франція	0,85	2,17	25,02	4 011
Хорватія	3,04	0,92	10,43	1 751
Чехія	2,24	1,56	18,60	3 052
Швейцарія	0,97	2,86	22,72	4 553
Швеція	1,34	3,36	16,97	6 336

Джерело: обчислено та побудовано автором за даними Світового Банку та МВФ [11, 14].

* *У 2007–2023 роках.*

** *У 2011–2023 роках.*

*** *Із застосуванням скоригованої методології для країн з населенням, що не перевищує 1 млн осіб: Ісландії, Люксембургу, Мальти.*

Залучення населення до НДДКР не лише сприяє підвищенню технологізації виробництва, а є ознакою успішної індивідуальної кар'єрної траєкторії. І

навпаки, скорочення відповідної соціально-трудової страти може свідчити про недосконалу державну політику у сфері праці, зниження престижу наукових професій тощо, що має враховуватися при розробці стратегій розвитку відповідних національних економік.

До 2016 року включно рівень залучення до НДДКР в Україні перевищував 1 000 осіб на 1 млн населення, з 2017 року спостерігається його скорочення майже вдвічі. Частково таку динаміку можуть пояснити масова міграція висококваліфікованих громадян через російську військову агресію, масштабне руйнування науково-технічної інфраструктури і тимчасова окупація територій.

Р. Дж. Барро зазначає, що зростанню економіки сприяють не лише фінансові, а й інституційні чинники: дотримання принципу верховенства права, заходи з мінімізації трансакційних витрат, якісне удосконалення умов торгівлі, зниження толерантності суспільства до корупції тощо [15]. Автор виявив контроверсійний нелінійний зв'язок між політичною свободою та економічним зростанням і довів, що ріст рівня життя, навпаки, сприяє розвитку демократичних інститутів. Тому особливого значення набуває якість управління, пріоритетизація векторів та структури публічних видатків тощо. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон протиставляють «природу» (*nature*) і «культуру» (*culture*) як те, що властиве *a priori*, та набуте [16]. Формування економічної культури та ефективної інституційної архітектоніки не лише сприяють елімінації конфліктів між господарюючими агентами, а й інтенсифікують зростання. Д. Аджемоглу досить критично ставиться до інновацій та зазначає, що останні можуть бути «спотворені», залежно від того, наскільки адекватно вони інтерпретуватимуться крізь ринковий механізм [17]. Тому окремі ендогенні фактори, що традиційно асоціюються з стійким зростанням, можуть на практиці мати нейтральний, а подекуди й неоднозначний вплив на процеси розвитку.

Серед пріоритетних ендогенних інституційних чинників впливу на економічне зростання слід виділити: – верховенство права (даний фактор є важливим у контексті захисту майнових прав інвесторів та формування сприятливого інвестиційного середовища в країні); – ефективне урядування і

публічне управління, що позначається на підвищенні доступності та якості надання благ і послуг, зростанні суспільної довіри до владних інституцій, а це є запорукою реалізації структурних реформ у економічній та соціальній сферах; – інструментарій протидії корупції (враховує державні політики протидії корупційним ризикам, боротьби з ухиленням від оподаткування, дієві канали взаємодії громадянського суспільства з владними інституціями); – підтримка загальної політичної свободи і демократичних засад виборчого процесу, спрямована на забезпечення репрезентативності, а в ідеальному варіанті – меритократії; – спроможне фінансово-економічне регулювання, яке має стимулюючий вплив на розширене відтворення суспільства; – транспарентність та гласність фінансово-економічної політики держави, що має позитивний вплив для посилення обґрунтованості заходів публічних інституцій.

Задля забезпечення сприятливих умов для стійкого зростання, що може бути досягнуте через ріст економічного потенціалу, важливою є комплексна та системна реалізація заходів державної політики, представлених на рис. 2.

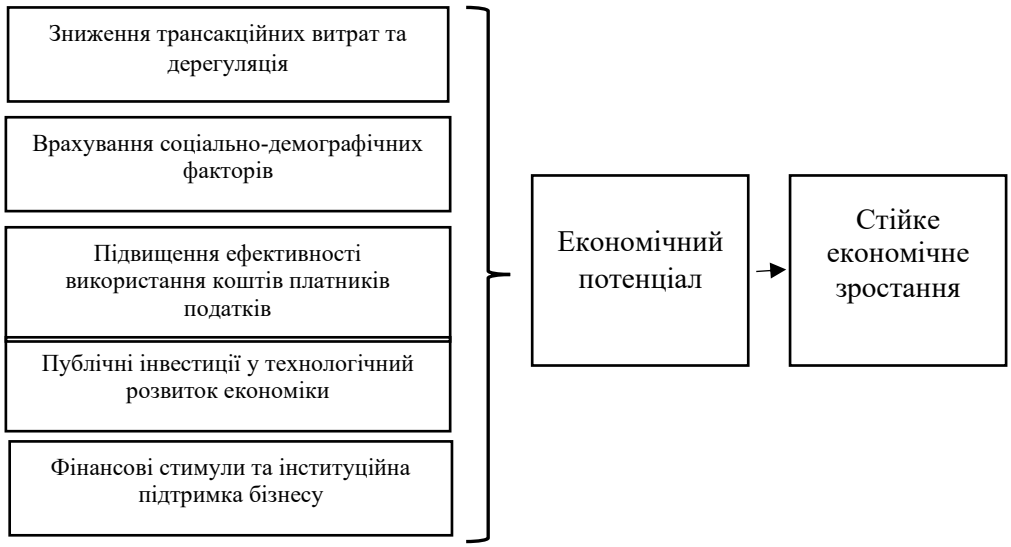

Рисунок 2 - Інституційні передумови стійкого економічного зростання

Джерело: авторська розробка.

Питання зниження трансакційних витрат і дерегуляції є базовим в інституційній теорії. Трансакційні витрати є наслідком недосконалої архітектури системи публічного управління. Надмірне регулювання, з одного боку,

сповільнює та ускладнює взаємодію господарюючих суб'єктів з відповідними владними інституціями, а з іншого – призводить до втрат часових та фінансових ресурсів всіх без виключення стейкхолдерів. Важливим є удосконалення каналів взаємодії платників податків із фіскальними органами, розбудова електронних сервісів податковими органами. Актуальним є забезпечення конфіденційності і неспотворюваності інформації, відродження довіри суб'єктів господарювання до інституцій публічного управління.

Виходячи з смітівського припущення про раціональність дій *Homo Oeconomicus*, дерегуляція видається природньою, але реальна господарська практика накладає на неї певні рестрикції. Дерегуляція має стосуватися сфер діяльності, щодо яких ймовірність реалізації неформальних інституційних практик є мінімальною. Актуальним наразі видається формування господарської культури, за якої платники податків усвідомлюватимуть свою роль у забезпеченні обороноздатності і будівництва спроможної держави, яка ефективно виконує покладені на неї завдання і функції. З іншого боку, публічні інституції мають раціонально використовувати кошти платників, демонструючи ефективність.

Х. Х. Сала-і Мартін та Р. Дж. Барро розробили модель технологічної дифузії або ж розповсюдження технологій (*technology diffusion model*), наголошуючи на поділі публічних видатків на групи продуктивних і непродуктивних [18]. Окрім витрат на розвиток людського потенціалу видатки бюджету на розробку технологічного озброєння теж визнаються продуктивними. За умов повномасштабного вторгнення розвиток сектору *high-tech military* може стати драйвером економічного зростання. З огляду на це, слід збільшувати обсяг інвестицій у цей сектор та сприяти залученню приватних, у тому числі іноземних інвестицій. Як стратегічний інвестор, держава слугує певним орієнтиром для суб'єктів господарювання. Актуальною є розбудова інституційного середовища розвитку оборонно-промислового сектору економіки.

Висновки. Феномен економічного зростання є багатогранним і залежить від комплексу екзо- та ендогенних чинників. Сукупність останніх представляє

особливий інтерес, оскільки їх відносно легше контролювати, а їх раціональне поєднання теоретично здатне забезпечити стійкий розвиток економіки та підвищення рівню життя населення. Вихідна гіпотеза щодо наявності зв'язку між публічними та приватними інвестиціями в розвиток людського потенціалу, освіту, науку й технології, розбудовою інституційної архітектоніки національної економіки і її зростанням у країнах Європи загалом знайшла своє підтвердження в ході дослідження. Людський капітал є базовим системотворчим елементом моделей економічного зростання. Вплив індексу людського розвитку на темпи приросту національної економіки є позитивним.

Залежність між індикатором бюджетного фінансування освіти і зростанням економіки є нелінійною внаслідок наявності певного не нормованого лагу між здобуттям індивідом необхідних освітніх компетентностей та часом, коли цей же індивід зможе їх практично аплікувати. Освіта перебуває у нерозривному зв'язку з наукою. Важливим є послідовне та системне застосування ефективного інституційного інструментарію регулювання науково-технічного розвитку із залученням як публічних, так і приватних фінресурсів, створення науково-технічної екосистеми, у якій держава, заклади освіти і науки, а також суб'єкти бізнесу можуть стати повноправними партнерами, що спрямовуватимуть свої зусилля і ресурси на забезпечення стійкого економічного розвитку на інноваційній основі. Окремої уваги заслуговує специфічний науково-дослідний сектор *high-tech military*, потенціал якого повною мірою розкрився в Україні з моменту повномасштабного російського вторгнення.

Особливу увагу розробникам державної фінансово-бюджетної політики слід зосередити на боротьбі з тіньовою економікою, протидії схемам ухилення від оподаткування; удосконаленні механізму адміністрування податків, у тому числі за рахунок цифровізації; підвищенні ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів; збільшенні обсягу публічних інвестицій у технологічний сектор економіки; сприянні залученню приватних інвестицій у сфери освіти, науки та високотехнологічної економіки тощо.

Список використаних джерел:

1. Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2020). Education, knowledge capital, and economic growth. *The economics of education*, 171–182. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-815391-8.00014-8.

2. Aiyar, S., & Ebeke, C. (2020). Inequality of opportunity, inequality of income and economic growth. *World Development*, *136*, 105115. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105115.

3. Urbano, D., Audretsch, D., Aparicio, S., & Noguera, M. (2020). Does entrepreneurial activity matter for economic growth in developing countries? The role of the institutional environment. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *16*(3), 1065–1099. https://doi.org/10.1007/s11365-019-00621-5.

4. Simionescu, M., Pelinescu, E., Khouri, S., & Bilan, S. (2021). The Main Drivers of Competitiveness in the EU–28 Countries. *Journal of competitiveness, 13*(1), 129–145. https://doi.org/10.7441/joc.2021.01.08.

5. Ivanovski, K., Hailemariam, A., & Smyth, R. (2021). The effect of renewable and non-renewable energy consumption on economic growth: Non-parametric evidence. *Journal of Cleaner Production*, *286*, 124956. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124956.

6. Sari, V. K., & Prastyani, D. (2021). The impact of the institution on economic growth: an evidence from ASEAN. *Jurnal Ekonomi Pembangunan*, *19*(1), 17–26. http://dx.doi.org/10.29259/jep.v19i1.12793.

7. Afonso, Ó., Almeida, I., & Fortuna, N. (2021). Impact of institutions on economic growth across OECD countries. *Prague Economic Papers*, *30*(6), 654–674. http://dx.doi.org/10.18267/j.pep.789.

8. Boeing, P., Eberle, J., & Howell, A. (2022). The impact of China's R&D subsidies on R&D investment, technological upgrading and economic growth. *Technological Forecasting and Social Change*, 174, 121212. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121212.

9. Jones, C. I. (2023). The AI dilemma: Growth versus existential risk. *American Economic Review: Insights*, *6*(4), 575–590. https://doi.org/10.1257/aeri.20230570.

10. United Nations. Human Development Reports. https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI.

11. World Bank Open Data. https://data.worldbank.org/.

12. Jorgenson, D. W., & Fraumeni, B. M. (2020). Investment in education and US economic growth. In *The US savings challenge* (pp. 114–149). Routledge. https://ideas.repec.org/p/fth/harver/1573.html.

13. Nordhaus, W. D. (2021). Are we approaching an economic singularity? Information technology and the future of economic growth. *American Economic Journal: Macroeconomics*, *13*(1), 299–332. http://dx.doi.org/10.1257/mac.20170105.

14. The International Monetary Fund Data. https://data.imf.org/en.

15. Barro, R. J. (1996). Determinants of Economic Growth: A Cross-country Empirical Study. *NBER Working Paper, 5698*, 1–118. https://doi.org/10.3386/w5698.

16. Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2025). Culture, institutions, and social equilibria: A framework. *Journal of Economic Literature*, *63*(2), 637–692. http://dx.doi.org/10.1257/jel.20241680.

17. Acemoğlu, D. (2023). Distorted innovation: does the market get the direction of technology right? *NBER Working Paper, 30922*, 1–64. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4349555.

18. Sala-i-Martin, X. X., & Barro, R. J. (1995). Technological diffusion, convergence, and growth. *Yale University Economic Growth Center Discussion Paper, 735*, 1–43. https://hdl.handle.net/10419/160652

УДК 331.101.262:339.923(4-6ЄС)

Осіпова Л. В., кандидат економічних наук, доцент

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0959-5309

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Обґрунтовано роль освітніх послуг як фундаменту розвитку людського капіталу в умовах євроінтеграції. На основі аналізу міжнародного досвіду доведено, що інтелектуальний потенціал є рушійною силою зростання ВВП. Визначено основні бар'єри для України та запропоновано механізми адаптації національної

системи освіти до вимог економіки знань. Зроблено висновок про необхідність переходу до моделі безперервного навчання для зміцнення конкурентоспроможності держави на європейському ринку.
Ключові слова: *людський капітал, освіта, євроінтеграція, економіка знань, конкурентоспроможність*

Постановка проблеми. У сучасних умовах європейська інтеграція вже не обмежується лише питаннями функціонування спільного ринку чи економічної співпраці між державами. Зміни до яких вона приводить в політичній, соціальній та інституційній сфері впливають на розвиток суспільства загалом. Країни, що прагнуть інтегруватись у європейський простір, мають відповідати європейським стандартам. І це стосується не тільки економіки, цей процес багатовекторний що охоплює адаптацію системи управління, законодавства та соціальних стандартів до європейських підходів.

Традиційно, основна увага у межах інтеграційних процесів приділяється адаптації національного законодавства до норм права Європейського Союзу, забезпеченню фундаментальних прав людини та розвитку економічних зв'язків між країнами. Разом із тим, важливими залишаються питання безпеки, стабільності демократичних інститутів та узгодження соціальної політики відповідно до стандартів ЄС. Важливого значення набуває розвиток екологічної, освітньої та наукової співпраці.

Помітну роль у цих процесах відіграють культурно-освітній і науково-технологічний напрями. Їх значення поступово зростає, оскільки саме через освіту та науку формується основа для розвитку людського капіталу. Йдеться про всі рівні освітньої та наукової діяльності - від загальної середньої освіти до створення високотехнологічних розробок. Саме це створює умови для довгострокового соціально-економічного розвитку.

Вища освіта у цьому процесі займає важливе місце, оскільки забезпечує підготовку фахівців для модернізації економіки та впровадження інновацій. Через систему вищої освіти формується кадровий потенціал, необхідний для розвитку наукомістких галузей та адаптації економіки до сучасних технологічних змін.

У глобалізованому середовищі конкурентні переваги держав дедалі менше залежать від природних ресурсів чи територіальних масштабів. Натомість посилюється значення рівня освіти населення, здатності до створення нових знань та їх використання у практичній діяльності. На нашу думку, саме ці чинники сьогодні значною мірою визначають економічну стійкість держави та її можливості у міжнародному середовищі.

За таких умов переваги отримують держави, які здатні не лише формувати інтелектуальний ресурс, а й ефективно використовувати його у сфері високих технологій, інноваційної діяльності та виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування людського капіталу в контексті євроінтеграції досліджено у працях О. А. Грішнової [2], яка заклала теоретичні засади інвестування в освіту, та Е. М. Лібанової [3], чиї розробки присвячені трансформації ринку праці в умовах воєнних викликів. Проблематику людського капіталу як ресурсу соціально-економічного розвитку та економічного зростання розробляють Н. В. Васюткіна, О. І. Кондратюк, І. В. Стояненко, С. Т. Пілецька [1], Шапка, І. [6], акцентуючи увагу на інноваційних моделях навчання. Водночас, динамічні технологічні зміни та глобальні міграційні тренди потребують подальшого вивчення механізмів синхронізації національних кваліфікацій із запитами європейського ринку знань.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі освітніх послуг у відтворенні людського капіталу та розробці стратегічних орієнтирів його розвитку в умовах інтеграції України до європейського економічного та наукового простору.

Виклад основного матеріалу. Формування постіндустріальної парадигми розвитку супроводжувалося інтенсифікацією процесів взаємозалежності та взаємопроникнення національних господарських систем, що зрештою зумовило перехід до глобального рівня економічної взаємодії. Варто зауважити, що ці процеси відбувалися нерівномірно і значною мірою залежали від стартових умов розвитку окремих держав. У цьому контексті розширення міжнародного

співробітництва, передусім в освітній, культурній та науково-технологічній сферах, відіграло визначальну роль, оскільки саме воно створило передумови для якісно нових форм взаємодії між країнами.

Сучасна науково-технологічна трансформація, яка особливо інтенсивно проявляється в останні роки, у поєднанні з економічною глобалізацією спричиняє суттєві зміни в ієрархічній структурі світового співтовариства. При цьому дедалі очевиднішим стає той факт, що міжнародна суб'єктність і геополітичний статус країни визначаються не лише ресурсними характеристиками. Значною мірою вони залежать від якості людського капіталу, рівня розвитку національної системи освіти та здатності інтегрувати наукові досягнення у реальний сектор економіки.

Традиційні чинники виробництва, такі як надлишок дешевої робочої сили чи багатство сировинної бази, хоча й зберігають певне значення, вже не можуть розглядатися як визначальні джерела конкурентних переваг. На практиці їх роль поступово знижується. Натомість цільовою орієнтацією розвитку конкурентоспроможної держави стає забезпечення сталого зростання рівня життя населення, що передбачає використання більш складних економічних механізмів. Йдеться, зокрема, про оптимізацію бюджетно-фінансових потоків, стимулювання внутрішнього попиту та відтворення висококваліфікованих кадрів, здатних ефективно функціонувати в умовах високотехнологічного укладу.

Рівень розвитку країни дедалі частіше визначається динамічними характеристиками, такими як здатність до засвоєння нових знань, швидкість їх практичного застосування, а також темпи комерціалізації інноваційних технологій. Водночас рівень залученості до процесів міжнародної мобільності капіталу та інтелектуальної праці формує додаткові можливості для інтеграції у світову економіку.

На нашу думку, інтеграція держави у світові науково-інформаційні мережі стає одним із ключових чинників її розвитку. Більше того, саме від цього значною мірою залежить її здатність адаптуватися до змін глобального ринку,

який характеризується високою динамікою та невизначеністю. Питання гнучкості економічної системи та ефективного використання інтелектуального потенціалу стають першочерговими.

Пріоритетність інтелектуального чинника в сучасній економічній архітектурі закономірно зумовлює переосмислення природи освітніх послуг. У науковій площині вони дедалі частіше розглядаються як специфічна категорія благ, що поєднує в собі класичні ознаки сервісної діяльності - невідчутність, невіддільність від суб'єкта споживання та неможливість накопичення - із здатністю суттєво впливати на внутрішній потенціал особистості. Важливо підкреслити, що саме ця трансформаційна функція відрізняє освітню послугу від більшості інших видів нематеріальних благ.

На відміну від матеріальних продуктів, освітня послуга виступає інструментом конвертації інформаційного ресурсу в індивідуальний капітал. Це проявляється не лише у формальному накопиченні професійних компетенцій, але й у глибших процесах - духовному розвитку, формуванні аналітичного мислення та підвищенні когнітивної гнучкості фахівця. У цьому контексті доцільно говорити про багаторівневий характер її впливу, який виходить за межі суто економічних результатів.

Ефективність функціонування сучасних держав дедалі частіше оцінюється через призму капіталізації людського фактора. Це підтверджується статистичними даними розвинених країн, які демонструють значну концентрацію активів саме в інтелектуальному сегменті. Так, економічне домінування Люксембургу (83 % загального капіталу), Японії (80 %), Німеччини (79 %) та Швейцарії (78 %) значною мірою є результатом тривалого інвестування в освітню інфраструктуру. Навіть у США та Франція, де структура капіталу більш диверсифікована (59 % та 76 % відповідно), роль людського ресурсу залишається визначальною для забезпечення економічного зростання [5, с. 296].

Ці показники дають підстави стверджувати, що поняття «кадровий потенціал» уже не обмежується статистичним виміром. Фактично воно трансформується у центральний об'єкт стратегічного інтересу як на державному, так і на корпоративному рівнях. Спостерігається поступове зміщення акцентів - від кількісних характеристик до якісних параметрів розвитку людського ресурсу.

Варто також зауважити, що в умовах прискореної зміни технологічних циклів вартість інтелектуального капіталу має стійку тенденцію до зростання. Якщо раніше професійні знання могли залишатися актуальними впродовж тривалого часу, інколи десятиліть, то нині ситуація суттєво змінюється. Сучасна динаміка інновацій фактично вимагає впровадження концепції безперервного навчання як базового принципу розвитку.

За таких обставин здатність держави забезпечити ефективну систему перепідготовки та підвищення кваліфікації поступово перетворюється на один із ключових індикаторів її глобальної конкурентоспроможності. Фокус уваги закономірно зміщується з нарощування чисельності робочої сили на підвищення її якості. Саме така інтенсифікація людського ресурсу може розглядатися як адекватна відповідь на виклики неоіндустріальної епохи.

В сучасних умови глобальна конкуренція супроводжується поступовими змінами у структурі людського капіталу, і ці трансформації мають системний характер. При цьому дедалі більшого значення набуває не лише обсяг накопичених знань, а й здатність до їх оперативного оновлення відповідно до технологічних змін в економіці. Якщо ще на початку XXI століття в наукових підходах переважала концепція «економіки знань», то нині спостерігається зміщення акцентів у бік моделей, що орієнтуються на підвищення продуктивності за рахунок цифрових технологій і систем штучного інтелекту. Такі зміни доцільно розглядати у ширшому контексті, оскільки вони проявляються не лише у теоретичних концепціях, а й у практиці функціонування економік.

У наукових та аналітичних публікаціях останніх років значна увага приділяється ролі цифрових компетентностей у забезпеченні економічного розвитку. Сектор інформаційно-комунікаційних технологій упродовж останніх десяти років характеризувався темпами зростання, що перевищували загальноекономічні показники, а у 2023 році відповідний показник становив близько 7,6 % [6]. Водночас, інтерпретація цих даних потребує обережності, оскільки вони не дають підстав для однозначних висновків щодо причинно-наслідкових залежностей. У межах даного дослідження можна припустити, що розвиток цифрових навичок створює сприятливе середовище для підвищення

економічної активності. Подібні підходи простежуються, зокрема, у країнах Європейського Союзу, де цифрові компетентності поступово інтегруються в освітні стандарти різних рівнів. У свою чергу, економіки із сировинною орієнтацією зазвичай демонструють більш стримані темпи розвитку, що опосередковано підтверджує зростання ролі інтелектуального складника.

Існує пряма залежність між фінансуванням наукових досліджень і стійкістю національних економік. Витрати на науково-дослідні роботи у країнах з високим рівнем доходу в середньому перевищують 2–3 % ВВП, тоді як у менш розвинених економіках цей показник часто не досягає 1 % [7]. Такі відмінності опосередковано відображають різний рівень інноваційної активності та здатності економік до адаптації. Разом із тим така залежність не є однозначною та формується під впливом низки факторів, зокрема інституційних умов та рівня впровадження інновацій. У цьому контексті показовими є зміни у структурі людського капіталу. Зокрема, простежується зростання частки наукомістких секторів у країнах з високим рівнем технологічного розвитку. На нашу думку, такі зміни мають довготривалий характер і відображають поступове формування нових вимог до якості людського капіталу. Фактично це свідчить про переорієнтацію економічних систем на інноваційні моделі розвитку.

Динаміку частки наукомістких секторів у структурі людського капіталу економічно розвинених країн і України представлено в таблиці 1, що дозволить уточнити характер відповідних змін і оцінити їх довгострокові наслідки.

Таблиця 1- Показники розвитку людського капіталу та цифрової економіки (2024 р.)

Країна / Регіон	Рівень залученості у безперервну освіту (LLL, %)	Високотехнологічні галузі у ВВП (%)	Частка цифрових фахівців (%)
ЄС (середній)	46%	17%	9.5%
Південна Корея	68%	25%	14%
Скандинавські країни	60%	20%	12%
Україна	15%	5%	5%

Джерело: складено за даними [3, 7-8. 11]

Дані свідчать про те, що в постіндустріальну епоху поступово формується новий тип нерівності, який усе частіше описують як «цифровий розрив». Йдеться не лише про різний рівень доступу до технологій, а й про відмінності у здатності їх ефективно використовувати та інтегрувати в економічні процеси. Як приклад, показовим є досвід таких держав, як Південна Корея та Сінгапур, які свідомо орієнтуються на розвиток STEM-освіти. Саме це дозволяє їм не лише накопичувати людський капітал, а й формувати середовище для створення власних технологічних рішень.

За прогнозами Світового економічного форуму, до 2027 року понад 40% базових навичок середньостатистичного працівника потребуватимуть оновлення [10]. Це перетворює систему перепідготовки кадрів з соціальної функції держави на критично важливий елемент промислової політики. Для держав, що мають слабку економіку що розвивається, головним викликом стає не лише утримання спеціалістів, а й створення умов для їхнього постійного інтелектуального збагачення в межах національної економіки.

Людський капітал у XXI столітті в порівнянні з основним капіталом, який з часом зношується, володіє унікальною властивістю - здатністю до самовідтворення та зростання через механізми безперервної освіти. З огляду на це, на нашу думку, інвестиції в людину є найвигіднішим фінансовим активом сучасності, де кожен відсоток зростання індексу людського розвитку трансформується у довгострокову економічну перевагу.

Сучасний вектор європейської інтеграції вимагає від нашої країни радикального переосмислення підходів до розвитку людського капіталу, оскільки проста гармонізація освітніх стандартів уже не спроможна нівелювати суттєвий технологічний розрив. Ключова проблема полягає у критичній невідповідності між високим рівнем грамотності населення, що становить понад 99%, та реальною структурою економіки, де частка наукомістких галузей у ВВП України залишається на рівні 5%, тоді як у країнах-лідерах ЄС цей показник перевищує 20%. У той час як провідні європейські економіки активно впроваджують мікрокваліфікації для адаптації до вимог індустрії 4.0, вітчизняна

вища школа все ще долає інерційні бар'єри, що призводить до ситуації, коли близько 40% випускників працюють не за спеціальністю, фактично нівелюючи державні інвестиції в освіту.

Особливої гостроти в контексті збереження інтелектуального потенціалу України набуває проблема вимушеної міграції. За оцінками міжнародних організацій, значна частина найбільш мобільного та кваліфікованого населення наразі перебуває за межами країни, що створює ризик незворотного «відтоку мізків». Для України стратегічним викликом стає перетворення цього процесу на «циркуляцію мізків», що передбачає залучення людського капіталу діаспори до формування національного продукту через спільні дослідницькі гранти та дистанційні цифрові платформи.

На нашу думку, стратегічний пріоритет держави має зміститися з кількісних показників охоплення освітою на якісну інтенсифікацію людського ресурсу. Тільки за умови збільшення обсягів фінансування внутрішніх НДДКР з поточних критичних показників до середньоєвропейського рівня в 2-2,5% від ВВП. Тільки за таких умов знання стануть не формальним атрибутом, а ліквідним активом. Успіх інтеграційного поступу безпосередньо залежатиме від здатності вищої школи стати основою соціального прогресу, що конвертує інтелектуальну ренту у високу додану вартість. Такі трансформаційні перетворення допоможуть Україні повноцінно інтегруватися в європейську економіку знань, забезпечивши довгострокову стійкість національної господарської системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що в умовах розвитку постіндустріального суспільства та поглиблення європейських інтеграційних процесів роль освітніх послуг поступово змінюється. Освіта сьогодні пов’язується не лише із соціальною сферою, а й із формуванням людського капіталу та забезпеченням конкурентоспроможності держави. Освітня послуга фактично перетворюється на економічний ресурс, який впливає на розвиток знань, професійних навичок і компетентностей. При цьому якість людських ресурсів дедалі більше визначає можливості держави у міжнародному економічному середовищі.

Отримані результати підтверджують наявність зв’язку між інвестиціями у людський капітал та економічним розвитком. За оцінками міжнародних аналітичних організацій, у структурі національного багатства економічно розвинених країн частка людського капіталу становить близько 78–83 %. Це підтверджує посилення ролі інтелектуального ресурсу в сучасній економіці. Для України це питання є особливо актуальним, оскільки навіть за достатньо високого освітнього рівня населення частка наукомістких галузей у структурі ВВП залишається невисокою. Подібна ситуація свідчить про дисбаланс між освітнім потенціалом і рівнем його використання в економіці. На практиці це проявляється у невідповідності між підготовкою окремих фахівців і реальними потребами ринку праці.

Водночас. процес європейської інтеграції у сфері освіти та науки супроводжується низкою проблем. Йдеться, зокрема, про інерційність окремих елементів системи вищої освіти, недостатнє фінансування наукових досліджень та ризики втрати кваліфікованих фахівців. Вирішити такі проблеми окремими заходами складно, тому необхідним є поєднання кількох напрямів: розвитку безперервної освіти, підтримки наукової діяльності та подальшої цифровізації освітнього середовища.

Підвищення наукомісткості економіки та адаптація ринку праці до сучасних технологічних змін створюють умови для більш ефективного використання інтелектуального потенціалу населення. У результаті знання поступово перетворюються на один із ключових ресурсів довгострокового соціально-економічного розвитку держави.

Подальші дослідження у цьому напрямі варто зосередити на аналізі механізмів комерціалізації наукових розробок у межах взаємодії освіти, науки та бізнесу. Ефективність такої взаємодії впливає на можливості практичного використання інтелектуальних результатів. Окремої уваги також потребує вивчення впливу технологій штучного інтелекту на зміну професійних стандартів і структури зайнятості у країнах Європейського Союзу.

Не менш важливим залишається питання інтеграції українських фахівців у

європейські дослідницькі мережі без втрати національного кадрового потенціалу. Такий підхід дає змогу поєднувати участь у міжнародних наукових проєктах із професійною діяльністю в Україні. Особливого значення це питання набуває в умовах повоєнного відновлення держави та необхідності збереження її інтелектуального ресурсу.

Список використаних джерел:

1. Васюткіна Н. В., Кондратюк О. І., Стояненко І. В., Пілецька С. Т. Людський капітал як ресурс соціально-економічного розвитку України. *ACADEMY REVIEW*. 2025. № 2 (63). С. 55-74.

2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. К. : Знання, 2001. 254 с.

3. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 04.05.2026).

4. Лібанова Е. М. Людський капітал України: втрати внаслідок війни і перспективи повоєнного відродження (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 5 лютого 2025 р.). *Вісник НАН України*. 2025. № 4. С. 38-45. URL : https://doi.org/10.15407/visn2025.04.038

5. Осіпова Л. Міжнародна співпраця в освітній діяльності. Євроінтеграційні процеси: міжнародна і міжрегіональна співпраця: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вінниця: ВДПУ, 2007, С. 295 -304.

6. Шапка І. Людський капітал як детермінанта економічного зростання в умовах знаннєвої економіки: теоретичні аспекти. *Грааль науки* , (53), 34–40. URL : https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.06.2025.001

7. Eurostat. Adult learning statistics; ICT specialists in employment. URL: https://ec.europa.eu/eurostat (дата звернення: 02.05.2026).

8. International Labour Organization (ILO). ILOSTAT Database. URL: https://ilostat.ilo.org (дата звернення: 02.05.2026).

9. OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1) [Electronic resource]. Paris : OECD Publishing, 2024. Mode of access: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-economy-outlook-2024-volume-1_a1689dc5-en.html (дата звернення: 01.05.2026).

10. The Future of Jobs Report 2023. Geneva: World Economic Forum, 2023. URL: https://www.weforum.org (дата звернення: 04.05.2026).

11. World Development Indicators [Electronic resource]. Washington, DC : World Bank, 2024. Mode of access: https://data.worldbank.org (дата звернення: 01.05.2026).

УДК364.3:368.4

Павлюк Т. І., кандидат економічних наук, доцент

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5300-3588

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ДЕРЖАВНА, СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ОСОБАМ, ЯКІ НЕ МАЮТЬ ПРАВА НА ПЕНСІЮ, ТА ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У статті досліджено особливості призначення та виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю в Україні. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення державної соціальної підтримки, визначено основні категорії осіб, які мають право на отримання допомоги, а також порядок її призначення. Охарактеризовано механізм визначення розміру соціальних виплат відповідно до прожиткового мінімуму. Особливу увагу приділено сучасним проблемам функціонування системи соціального забезпечення та необхідності її вдосконалення в умовах цифровізації соціальних послуг. Обґрунтовано значення державної соціальної допомоги як важливого інструменту соціального захисту вразливих категорій населення.

Ключові слова: *державна соціальна допомога, соціальний захист населення, особи з інвалідністю, пенсійне забезпечення, соціальна політика, прожитковий мінімум*

Постановка проблеми. Соціальний захист населення є одним із ключових напрямів державної соціальної політики України. В умовах економічної нестабільності, демографічних змін та зростання кількості соціально вразливих категорій населення особливого значення набуває система державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, а також особам з інвалідністю. Така допомога виступає важливим інструментом забезпечення мінімальних соціальних гарантій, підтримки рівня життя громадян та реалізації принципів соціальної справедливості.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів соціального забезпечення осіб, які через відсутність необхідного страхового стажу або стан здоров'я не можуть самостійно забезпечити належний рівень життя. В сучасних умовах реформування системи соціального захисту населення важливого значення набуває аналіз порядку призначення державної соціальної допомоги, умов її отримання та особливостей реалізації державних гарантій для осіб з інвалідністю і громадян похилого віку.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей призначення державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, а також визначення її ролі у системі соціального захисту населення України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати нормативно-правове регулювання державної соціальної допомоги;

- визначити категорії осіб, які мають право на отримання допомоги;

- охарактеризувати порядок призначення та виплати соціальної допомоги;

- дослідити проблемні аспекти функціонування системи соціального забезпечення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Призначення та виплата державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю здійснюється відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з

інвалідністю» та постанови Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 № 261. Основною метою такої допомоги є забезпечення мінімального рівня матеріальної підтримки громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах та не мають достатнього страхового стажу для отримання пенсійних виплат [4].

Право на державну соціальну допомогу мають:особи, які досягли віку 65 років і не мають права на пенсію відповідно до законодавства або яким встановлено інвалідність в установленому порядку;особи з інвалідністю I групи, якщо вони не одержують пенсію;діти померлого годувальника, який на день смерті не мав страхового стажу, необхідного для призначення пенсії для особи з інвалідністю III групи.

Державна соціальна допомога призначається за умови, що особа:не одержує пенсію або соціальні виплати відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», та допомоги, відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (крім осіб з інвалідністю з дитинства або дітей з інвалідністю, які мають право на державну соціальну допомогу дитині померлого годувальника відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» і державну соціальну допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»);є малозабезпеченою особою (особа, середньомісячний сукупний дохід якої за попередні шість календарних місяців, що передують місяцю, який передує місяцю звернення за призначенням допомоги, не перевищує прожитковий мінімум, визначений для осіб, які втратили працездатність, – у 2025 році 2 361,00 грн. [5].

Особам з інвалідністю I групи та дітям померлого годувальника державна соціальна допомога призначається незалежно від доходу.

Розмір державної соціальної допомоги визначається залежно від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Так, у 2025 році:

150% – на трьох і більше дітей померлого годувальника (3541,5 грн.); 120% – на двох дітей померлого годувальника (2833,20 грн.); 100% – на одну дитину померлого годувальника, особам з інвалідністю I групи, жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня» (2361 грн.);особи з інвалідністю I групи та діти померлого годувальника отримують 100 % прожиткового мінімуму, особи з інвалідністю II групи — 80 % (1888,80 грн.), III групи — 60 %(1416,60 грн.), а громадяни, які досягли 65 років, — 30 %(708,30 грн.). відповідного показника. У випадках, коли розмір допомоги є нижчим за встановлений прожитковий мінімум, особі надається державна адресна допомога [1].

Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за допомогою:

– особам, які досягли віку 65 років – довічно;

– особам з інвалідністю – на весь час інвалідності;

– дітям померлого годувальника – до досягнення 18 років (дітям, які навчаються, – до завершення навчання, але не довше 23 років, дітям-сиротам – до 23 років).

Перерахунок розміру призначеної державної соціальної допомоги проводиться автоматично, без звернення одержувача, у разі:

-зміни / встановлення групи інвалідності;

-збільшення прожиткового мінімуму.

Одним із важливих напрямів модернізації системи соціального забезпечення в Україні є впровадження електронних сервісів та цифровізація державних послуг. Значну роль у цьому процесі відіграє Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія», який забезпечує громадянам можливість отримання адміністративних і соціальних послуг у дистанційному форматі. Портал «Дія» створений з метою спрощення взаємодії населення з органами державної влади, підвищення доступності послуг та мінімізації бюрократичних процедур. У сфері соціального захисту населення портал «Дія» поступово інтегрується з інформаційними системами Пенсійного фонду України, що дає можливість громадянам подавати заяви на призначення пенсій, соціальних допомог, субсидій та інших видів державної підтримки в електронній формі. Для

отримання послуг користувач може авторизуватися за допомогою кваліфікованого електронного підпису, Дія.Підпису, BankID або інших засобів електронної ідентифікації. Важливою перевагою використання порталу «Дія» є можливість подання документів без необхідності особистого відвідування органів Пенсійного фонду України чи центрів надання адміністративних послуг. Це особливо актуально для осіб з інвалідністю, громадян похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та мешканців віддалених територій. Через електронний кабінет користувачі можуть не лише подати заяву, а й відстежувати статус її розгляду, отримувати повідомлення про прийняті рішення та завантажувати необхідні документи. Цифровізація соціальних послуг сприяє підвищенню прозорості діяльності державних органів, скороченню строків розгляду заяв та зменшенню адміністративного навантаження на громадян. Крім того, впровадження електронних сервісів дозволяє державі ефективніше адмініструвати соціальні виплати та удосконалювати систему соціального захисту населення відповідно до сучасних європейських стандартів. У 2025–2026 роках спостерігається активне розширення переліку соціальних послуг, доступних через портал «Дія», що свідчить про подальший розвиток електронного урядування в Україні.

Разом із позитивними аспектами функціонування системи державної соціальної допомоги існують і певні проблеми. Серед них — недостатній рівень соціальних виплат у співвідношенні до фактичних потреб населення, складність підтвердження права на допомогу, а також залежність розміру виплат від прожиткового мінімуму, який не завжди відповідає реальному рівню споживчих цін. Це свідчить про необхідність подальшого реформування системи соціального забезпечення та вдосконалення державних механізмів підтримки соціально незахищених громадян.

Висновки та пропозиції. Отже, державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю є важливим елементом системи соціального захисту населення України. Вона забезпечує мінімальні соціальні гарантії для найбільш уразливих категорій громадян та сприяє реалізації конституційного права людини на соціальний захист.

Водночас сучасний стан соціального забезпечення потребує подальшого вдосконалення. Доцільним є підвищення розмірів соціальної допомоги відповідно до реального рівня прожиткового мінімуму, спрощення процедур оформлення виплат, а також розширення електронних сервісів для отримання соціальних послуг. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності державної соціальної політики та покращенню рівня життя соціально вразливих категорій населення.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання пенсійного забезпечення громадян:Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 № 265.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2008-%D0%BF#Text

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Пенсійний фонд України. Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю. 2025.
URL: https://dszn.smr.gov.ua/dopomoga-osobam-yaki-ne-mayut-prava-na-pensiyu-ta-osobam-z-invalidnistyu-i-derzhavnoyi-sotsialnoyi-dopomogi-na-doglyad/

4. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю:Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text

5. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 № 261.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#Text

УДК 339.727.22:330.341.1(477)

Стратійчук В. М., доктор філософії зі спеціальності «Економіка»
ORCID https://orcid.org/0000-0002-9754-5028
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено трансформацію інвестиційної політики України в умовах воєнного стану та глобальної нестабільності. Проаналізовано динаміку прямих іноземних інвестицій та індексу інвестиційної привабливості протягом останніх 5 років, що дозволило виявити тенденції залучення іноземного капіталу в умовах безпекових ризиків. Обґрунтовано критичну роль страхування воєнно-політичних ризиків через міжнародні та національні механізми як інструмент залучення іноземних інвестицій. Обґрунтовано особливості функціонування сучасних інноваційних цифрових інструментів для закордонних інвесторів.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції, інноваційні інструменти, інвестиційна привабливість, воєнно-політичні ризики, страхування ризиків, цифрові платформи*

Постановка проблеми. Проблема залучення іноземних інвестицій в економіку України в складних умовах воєнних дій є досить важливою та актуальною. В сучасних умовах господарювання традиційні механізми стимулювання інвестиційної активності закордонних інвесторів виявилися недостатніми для подолання бар'єрів воєнно-політичних ризиків, що вимагає розробки та впровадження принципово нових підходів. Пошук інноваційних рішень, таких як багатостороннє страхування воєнних ризиків, створення та використання спеціальних платформ для залучення інвестицій, стає необхідним для забезпечення фінансового підґрунтя післявоєнного відновлення. Дослідження даної теми набуває особливого значення в контексті інтеграції

України до ЄС, оскільки країні необхідно не лише залучати капітал, а й конкурувати за нього з іншими державами, пропонуючи найбільш технологічні та захищені інструменти інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної привабливості та інноваційного розвитку України в умовах воєнного стану є предметом наукових досліджень широкого кола сучасних вчених, економічних аналітиків та міжнародних інституцій. Вагомий внесок у дослідження стійкості національної економіки та адаптації інвестиційних процесів до воєнних викликів зробили такі фахівці Васянович А., Гапонюк М., Дергачова В., Рачинський О., Стефанішин М. та інші. Аналітики Європейської Бізнес Асоціації у своїх щорічних оглядах демонструють динаміку індексу інвестиційної привабливості, акцентуючи увагу на тому, що безпековий фактор, відіграє важливу роль для інвесторів в умовах післявоєнної відбудови України. Попри наявність ґрунтовних напрацювань, залишається недостатньо вивченим питання ефективного застосування та створення інноваційних інструментів залучення іноземних інвестиції.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування інноваційних інструментів залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах глобальної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Ведення бізнесу в сучасних умовах війни стикається із низкою ризиків, серед яких найбільш гостро проявляється проблема нестачі фінансування. Залучення іноземних інвестицій наразі є чи не єдиним інструментом захисту вітчизняного бізнесу від вимушеного банкрутства. Незважаючи на жорсткі обмеження воєнного часу, коли традиційні методи залучення інвестицій не працюють, стимулювання інвестиційної діяльності шляхом застосування інноваційних інструментів залишається ключовим фактором для виживання української економіки. Іноземні інвестиції забезпечують не лише гнучкість підприємств у критичних обставинах, а й формують технологічну основу для масштабної післявоєнної модернізації.

Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування», під

іноземними інвестиціями в Україні розуміють всі види цінностей, що вкладаються безпосередньо іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності згідно з чинним законодавством України [5].

Прямі іноземні інвестиції виступають пріоритетною формою залучення капіталу для країн з перехідною економікою, оскільки вони формують ресурсну базу для реалізації стратегічних інфраструктурних та промислових проєктів. Окрім фінансових надходжень, прямі іноземні інвестиції сприяють інтенсивному трансферу технологій та впровадженню інноваційних рішень.

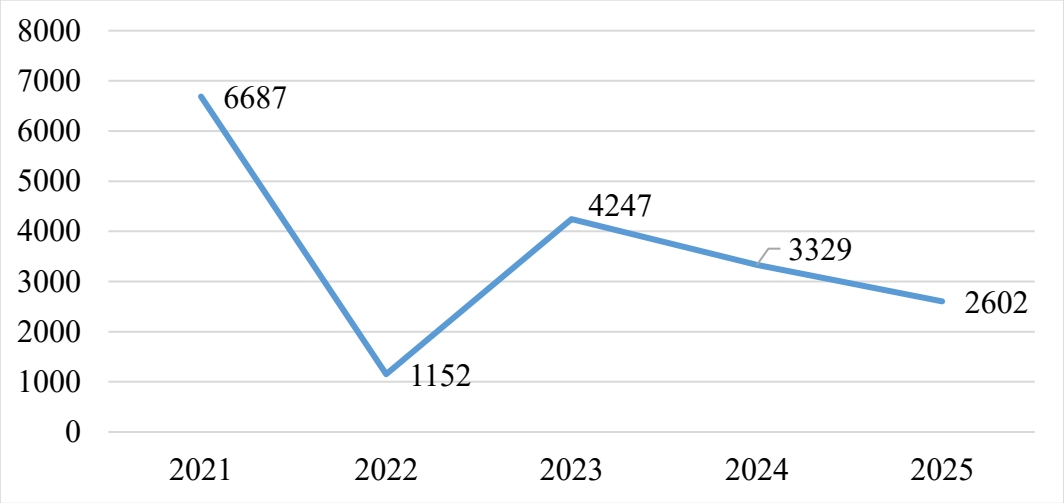

Рисунок 1 – Динаміка залучення прямих іноземних інвестицій в Україну у 2021-2025 рр., млн. дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Аналіз динаміки залучення прямих іноземних інвестицій в Україну в 2021–2025 рр. свідчить про залежність інвестиційних процесів від безпекових факторів та загальної геополітичної стабільності. До повномасштабного вторгнення у 2021 році спостерігався стрімкий розвиток інвестиційної активності, що досягла максимального значення (6687 млн дол. США) протягом досліджуваного періоду, відображаючи високу довіру глобального капіталу до українського ринку та успішне відновлення після пандемії.

Проте початок воєнних дій у 2022 році спричинив різке падіння обсягів інвестицій до 1152 млн дол. США, що стало наслідком воєнних ризиків та зупинки більшості масштабних проєктів. У 2023 році було зафіксовано високу

адаптивність національної економіки, адже показник прямих іноземних інвестицій зріс до 4247 млн дол. США, що було зумовлено переважно реінвестуванням доходів іноземних корпорацій, які вирішили залишитися на ринку, а також початком роботи перших міжнародних механізмів страхування ризиків. Водночас період 2024–2025 років характеризується помірним спадом інвестиційних надходжень (до 329 млн дол. та 2 602 млн дол. відповідно), що вказує на необхідність реформування системи залучення іноземних інвестицій та підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки.

В даному контексті варто зауважити, що циклічність динаміки досліджуваного показника зумовлена низкою факторів, зокрема зростання у 2023 році було забезпечено не притоком нових інвестицій, а переважно реінвестуванням прибутків іноземних компаній, які вже працювали в Україні. Через валютні обмеження НБУ, виплата дивідендів була ускладнена у 2022 році, тому кошти реінвестувалися тимчасово в операційну діяльність підприємств. У 2024–2025 роках, після часткової лібералізації валютного ринку даний потік ресурсів було стабілізовано, що й зумовило зниження загального обсягу інвестицій.

Індекс інвестиційної привабливості, що розраховується Європейською Бізнес Асоціацією, є одним із найбільш застосовуваних індикаторів для діагностики інвестиційного клімату в Україні [7]. Даний індикатор базується на регулярному опитуванні керівників найбільших іноземних та вітчизняних компаній-членів Асоціації, що дозволяє отримати експертну оцінку поточного стану ділового клімату. Методологія розрахунку передбачає аналіз за 5-бальною шкалою. Під час формування фінального показника враховуються п'ять ключових компонентів.

1. Поточна оцінка інвестиційного клімату бізнесом.

2. Динаміка змін протягом останніх 6 місяців.

3. Прогноз на наступні 6 місяців, що включає очікування бізнесу щодо майбутніх умов.

4. Вигідність нових інвестицій від іноземних партнерів.

5. Оцінка впливу таких факторів, як корупція, судова система, безпека та податкове навантаження.

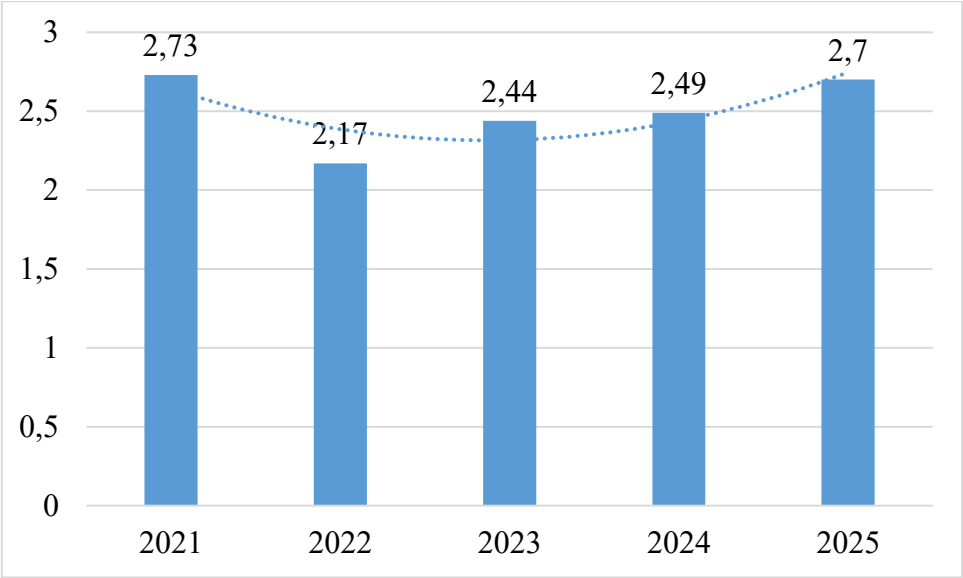

Рисунок 2 – Динаміка Індексу інвестиційної привабливості України у 2021-2025 рр., бали

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Аналіз динаміки індексу інвестиційної привабливості України за період 2021-2025 рр., демонструє поступове відновлення інвестиційної привабливості після різкого спаду у 2022 році. У довоєнному 2021 році показник перебував на рівні 2,73 бали, проте вже у 2022 році індекс знизився до позначки 2,17, зафіксувавши найнижчий рівень через початок повномасштабного вторгнення. Починаючи з 2023 року, було прослідковано зростання до 2,44 у 2023 році та до 2,49 у 2024 році, що свідчить про глибоку адаптацію бізнесу до воєнних умов, розбудову альтернативної логістики та позитивне сприйняття програм страхування воєнних ризиків. Особливого значення набуває показник 2025 року, який сягнув рівня 2,7 бала, що практично відповідає довоєнним значенням. Таке відновлення індексу на фоні триваючої глобальної нестабільності свідчить про те, що іноземні інвестори почали розглядати Україну не лише через призму воєнних загроз, а й як стратегічно перспективний майданчик для майбутньої відбудови. Позитивна динаміка очікувань бізнесу, зафіксована у 2025 році, створює необхідне підґрунтя для потенційного розвитку інноваційних інструментів захисту капіталу.

Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні № 1116-IX є вагомим кроком у формуванні ефективної системи стимулів для великих інвесторів. Вона передбачає державну підтримку для проектів від 12 млн євро, включаючи податкові пільги, спеціальний супровід від UkraineInvest та допомогу в будівництві суміжної інфраструктури [4].

Важливе місце в застосуванні інноваційних інструментів залучення інвестицій в економіку України є функціонування UkraineInvest – урядового офісу із залучення та підтримки інвестицій, який був створений у 2018 році для залучення прямих іноземних інвестицій та допомоги існуючим інвесторам у розширенні свого бізнесу в Україні [6]. Важливою функцією даної установи є презентація інноваційних інструментів та ресурсів для іноземних інвесторів, що дозволить створити позитивний імідж України та збільшити її інвестиційну привабливість.

Залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах війни повинно обов'язково супроводжуватись страхуванням інвестицій від воєнно-політичних ризиків. В умовах глобальної нестабільності даний інструмент дозволяє міжнародним фінансовим інституціям (таким як MIGA та DFC) та приватним страховикам брати на себе безпекові виклики, які є головним бар'єром для входу капіталу. Завдяки страхуванню відбувається ініціювання приватного фінансування, оскільки наявність страхового поліса від воєнних дій є обов'язковою вимогою для іноземних банків при наданні кредитів. Крім того, даний механізм сприяє суттєвому зниженню вартості запозичень, адже він нівелює безпекову премію за ризик, яка в іншому випадку робила б капіталовкладення економічно недоцільними. Розвиток ринку страхування воєнно-політичних ризиків стає для іноземного інвестора додатковою гарантією функціонування української економіки навіть в умовах війни.

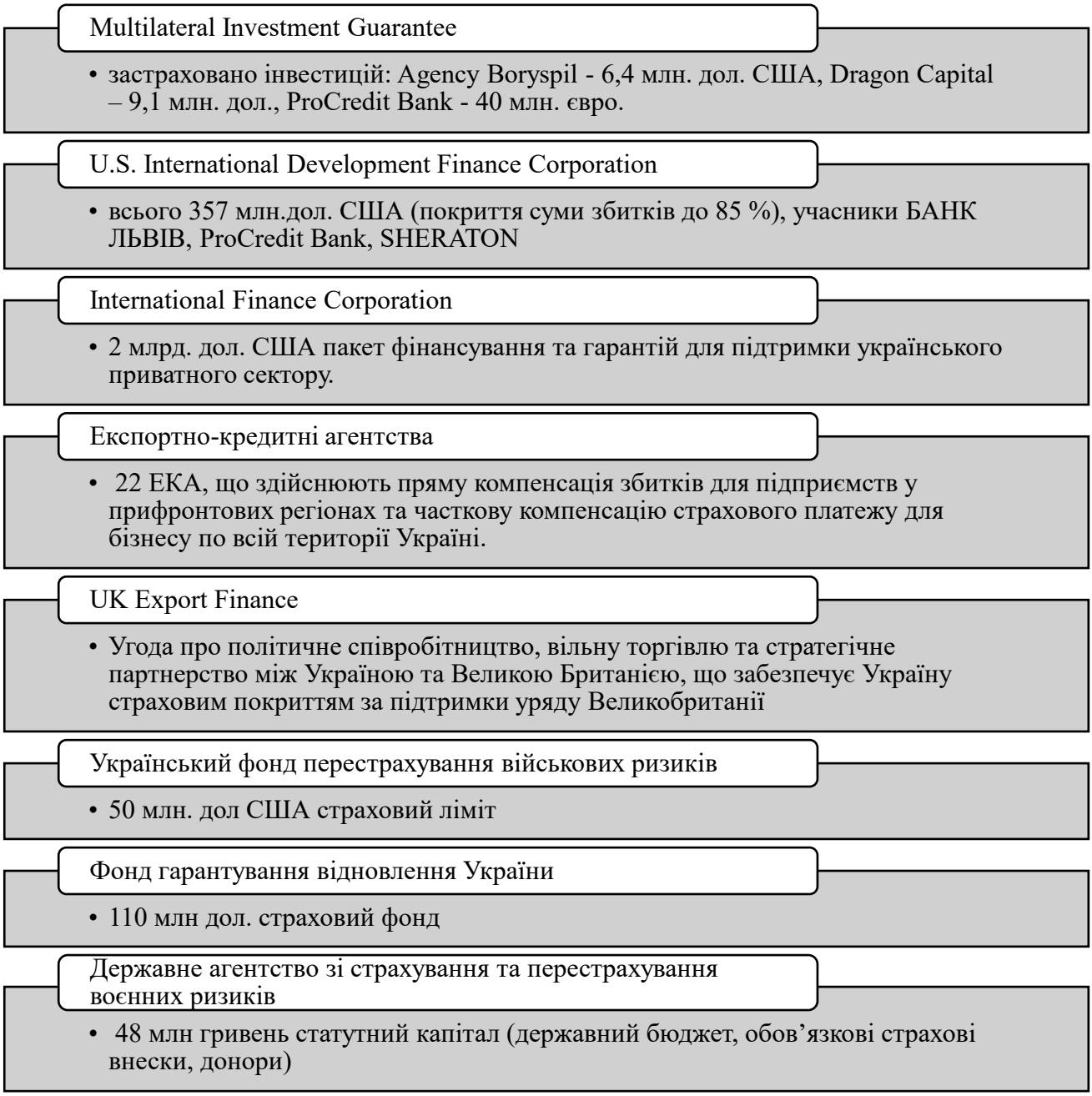

Рисунок 3 – Інструменти страхування воєнно-політичних ризиків в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Одним із ключових інноваційних інструментів залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах війни є онлайн-платформи, які дозволяють отримати дані щодо конкретного проєкту. Стратегічна важливість сучасних інвестиційних платформ в Україні обумовлена необхідністю трансформації методів взаємодії між державою та капіталом у складних безпекових умовах.

Рисунок 4 – Інноваційні інструменти залучення інвестицій в економіку України

Джерело: побудовано автором за даними [1, 7, 8]

Сучасні цифрові системи виконують роль інструменту подолання інформаційної недовіри іноземних інвесторів, пропонуючи прозорі механізми контролю за рухом коштів, що особливо критично для проєктів відбудови через платформу DREAM. Важливість таких ресурсів як Advantage Ukraine та Bravel полягає у їхній здатності узагальнювати інвестиційні пропозиції на єдиній платформі, що мінімізує бюрократичні бар'єри та скорочує час на прийняття інвестиційних рішень. Функціонування досліджених платформ забезпечує формування позитивного інвестиційного іміджу держави, її спроможності пропонувати високотехнологічні сервіси навіть в умовах війни, що є визначальним фактором для стабілізації капітальних потоків та забезпечення довгострокового економічного відновлення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить про поступову трансформацію системи залучення інвестицій в Україну в модель залучення інвестицій, яка базується на глибокій цифровізації та інноваційних механізмах розподілу ризиків. Незважаючи на триваючі безпекові

виклики, країні вдалося стабілізувати інвестиційну привабливість, про що свідчить повернення індексу інвестиційної привабливості до довоєнного рівня у 2,7 бали. Вагоме місце в даному процесі відіграла дієва система страхування воєнно-політичних ризиків за підтримки міжнародних інституцій, таких як MIGA та DFC та інших. Важливу роль в підвищенні інвестиційного клімату України відіграє цифрова трансформація інвестиційного процесу через платформи Advantage Ukraine та DREAM, які забезпечили безпрецедентну прозорість та прямий доступ капіталу до пріоритетних галузей.

Перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі спрямовані на аналіз довгострокового впливу програми Ukraine Facility на гармонізацію інвестиційного законодавства з нормами ЄС в умовах повоєнного відновлення.

Таким чином, український досвід створює нову глобальну систему інвестування в умовах економічної невизначеності, де технологічна гнучкість та інституційні гарантії стають ключовими факторами розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. DREAM система управління публічними інвестиціями. URL: https://dream.gov.ua/ua.

2. Гапонюк М., Стефанішин М. Фінансові інструменти для залучення іноземних інвестицій в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №51. С. 134-139.

3. Дергачова В.В., Васянович А.О. Управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємств в умовах воєнного стану. *Підприємництво та інновації*. 2025. № 34. С. 119–124. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-3583/34.18

4. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» № 1116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text

5. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text.

6. Офіційний сайт UkraineInvest. URL: https://ukraineinvest.gov.ua/services-team/about-ukraineinvest/

7. Офіційний сайт Європейської Бізнес Асоціації. URL: https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/

8. Офіційний сайт платформи Advantage Ukraine. URL: https://advantageukraine.com/

9. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Мінфін. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/

10. Рачинський О. Методи активізації інноваційно-інвестиційних процесів в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025. №82. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-197.

УДК 327

Хачатрян В. В., доктор економічних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0003-0620-3223
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті концептуалізовано інноваційні методи підготовки майбутніх дипломатів в умовах глобалізації та цифровізації міжнародних відносин. Автором обґрунтовано стратегічну необхідність модернізації вітчизняної дипломатичної освіти через інтеграцію інтерактивних технологій та розвиток soft skills. Доведено, що синергія традиційних академічних стандартів із практикоорієнтованими підходами є визначальною для формування компетенцій у сферах публічної дипломатії, антикризового управління та міжкультурної комунікації. Визначено, що впровадження інноваційного інструментарію безпосередньо впливає на конкурентоспроможність фахівців в умовах сучасної міжнародної нестабільності.

Ключові слова: *дипломатична освіта, інноваційні методи навчання, цифрова дипломатія, інтерактивні технології, soft skills, проєктне навчання, професійна підготовка*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується високою динамічністю політичних процесів, цифровізацією дипломатичної діяльності, посиленням інформаційних загроз та трансформацією механізмів міжнародної комунікації. За таких умов суттєво зростають вимоги до професійної підготовки майбутніх дипломатів, які повинні володіти не лише ґрунтовними теоретичними знаннями, а й практичними навичками ведення переговорів, кризового реагування, міжкультурної комунікації та цифрової взаємодії.

Система вищої освіти України перебуває у стані активної трансформації, що зумовлено необхідністю інтеграції до європейського освітнього простору та адаптації до світових стандартів підготовки фахівців міжнародної сфери. Традиційні методи навчання дедалі менше відповідають потребам сучасного ринку праці, оскільки не забезпечують належного рівня практичної підготовки та розвитку гнучких компетентностей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження інноваційних освітніх технологій у процес професійної підготовки майбутніх дипломатів.

Проблема полягає у необхідності створення ефективної моделі дипломатичної освіти, яка б поєднувала фундаментальну академічну підготовку з сучасними інтерактивними та цифровими методами навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади модернізації вітчизняного освітнього простору в контексті глобальних викликів та технологічного поступу закладені у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні під редакцією В. Кременя, де концептуалізовано стратегічні напрями адаптації системи до вимог незалежної держави в умовах діджиталізації. Програмне бачення цієї трансформації деталізовано у державній ініціативі «Освіта 4.0: Український світанок», яка визначає інноваційний розвиток як безальтернативний шлях інтеграції України до європейського освітнього та наукового простору.

Теоретичне підґрунтя інформатизації та практичні механізми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у вищу школу ґрунтовно досліджено

авторським колективом під керівництвом В. Бикова, С. Литвинової та В. Лугового. Їхня праця стала методологічним базисом для розуміння ролі цифрових інструментів у підвищенні якості освітніх послуг. Своєю чергою, Н. Ничкало акцентує увагу на гуманістичній місії освіти в умовах сучасних конфліктів, розглядаючи «освіту для миру» як фундаментальну цінність професійної підготовки. Сучасний аспект імплементації конкретних інноваційних методів та технологій у закладах вищої освіти проаналізовано у роботах О. Долгопол та О. Кір'янової, які наголошують на необхідності переходу до гнучких моделей навчання. Питання розвитку ключових компетентностей студентів через призму інноваційних підходів та методів їх оцінювання висвітлено у нещодавньому дослідженні С. Лисенка, Л. Суліми та М. Швеця, що підтверджує актуальність пошуку нових інструментів вимірювання результативності навчання. Разом з тим, попри ґрунтовність зазначених напрацювань у загальноосвітньому та педагогічному контекстах, проблема специфікації цих інноваційних методів безпосередньо для підготовки майбутніх дипломатів — з урахуванням викликів цифрової дипломатії та євроінтеграційних процесів — залишається відкритою для подальших наукових пошуків.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасних інноваційних методів підготовки майбутніх дипломатів у системі вищої освіти України, визначення їх ефективності та обґрунтування перспектив упровадження у професійну підготовку фахівців міжнародної сфери.

Виклад основного матеріалу. Модернізація системи підготовки кадрів для зовнішньополітичної сфери України потребує відмови від пасивних моделей навчання на користь інтенсивних методів взаємодії, що мають на меті формування прикладного складника фахової майстерності.

Центральне місце у цьому процесі посідає метод стратегічного моделювання конфліктних сценаріїв — технологія, що базується на розв'язанні кризових ситуацій у режимі реального часу. На відміну від звичайних ігрових вправ, зазначений підхід передбачає роботу в умовах жорсткого дефіциту часу

та неповної інформації, що критично важливо для виховання навичок стратегічного передбачення та психологічної стійкості. Студенти вчаться не просто відстоювати державну позицію, а прораховувати контрзаходи опонентів на декілька кроків уперед, що закладає фундамент для глибокого аналітичного мислення та здатності приймати відповідальні рішення під зовнішнім тиском.

Глибоке розуміння внутрішніх механізмів міжнародних процесів забезпечується через метод ретроспективного аналізу прийняття рішень. Суть цього підходу полягає в детальному розкладанні вже реалізованих політичних кроків або підписаних міжнародних угод від кінцевого результату до початкових етапів планування. Розбираючи подію у зворотній послідовності, майбутні фахівці виявляють приховані чинники впливу, групові інтереси та комунікативні помилки, які зазвичай залишаються поза увагою під час лінійного вивчення історії. Даний метод є визначальним для формування вміння бачити приховані змісти світової політики, що дозволяє майбутньому представнику держави уникати аналогічних прорахунків у власній діяльності.

Особливого значення в епоху гібридних викликів набуває особливого значення впровадження методів аналітичної розвідки на основі відкритих джерел. Навчання за цією методикою докорінно змінює підхід до збору фахових даних. Студенти опановують навички перевірки правдивості змісту, опрацювання великих масивів інформації та спостереження за цифровим середовищем для оцінки суспільно-політичних настроїв у країнах перебування. Це формує інформаційну культуру та вміння критично оцінювати потоки даних — навички, що дозволяють ефективно протидіяти дезінформації та маніпулятивним технологіям на міжнародній арені. У такий спосіб фахівець стає здатним не лише опрацьовувати офіційні звіти, а й самостійно формувати об’єктивну картину подій.

Для відпрацювання навичок взаємодії між різними культурами застосовуються симуляції в умовах обмеженої довіри сторін. У межах цього методу штучно створюються обставини, де учасники переговорів мають діаметрально протилежні світоглядні цінності або суворі обмеження щодо

можливих поступок. Значення цього підходу полягає у розвитку навичок посередництва та ведення переговорного процесу у ворожому чи недружньому середовищі. Студенти вчаться розпізнавати невербальні сигнали, працювати з маніпулятивними тактиками та використовувати інструменти культурного впливу для побудови порозуміння там, де воно початково відсутнє. Такий підхід формує адаптивність та високу чутливість до емоційного стану опонентів, що є базовими рисами здібного представника міжнародної сфери.

На завершальному етапі підготовки ключову роль відіграє навчання через спільну міжнародну діяльність у мережевому середовищі. Зазначена практика передбачає реалізацію спільних дослідницьких проєктів з іноземними закладами освіти через дистанційні майданчики для взаємодії, що не лише забезпечує поєднання теоретичних знань із життям, а й формує навички віддаленої командної роботи та спілкування між представниками різних країн. Студенти вчаться працювати в інтернаціональних групах, долаючи мовні та світоглядні бар'єри, що безпосередньо готує їх до роботи в міжнародних організаціях та багатосторонніх дипломатичних місіях. У підсумку, комплексне застосування цих методів дозволяє вищій освіті виховувати фахівців, які володіють як традиційним державним етикетом, так і сучасними технологіями захисту національних інтересів у світі, що постійно змінюється.

Для забезпечення логічної цілісності дослідження, аналіз вітчизняних освітніх практик має бути доповнений оглядом вузькоспеціалізованих методик, що інтегровані у навчальні плани провідних дипломатичних центрів Західної Європи та США. Такі підходи дозволяють трансформувати підготовку дипломата з формалізованого навчання у процес інтенсивного інтелектуального гартування.

Важливим вектором розвитку професійних компетенцій є метод когнітивної інверсії, широко впроваджуваний у Нідерландах. На відміну від стандартних рольових ігор, ця методика зобов'язує студента аргументовано захищати позицію держави, яка є ідеологічним або політичним опонентом України. Це дозволяє майбутньому дипломату деконструювати логіку супротивника,

розпізнавати його приховані мотиви та формувати стратегії протидії, що базуються не на припущеннях, а на розумінні глибинних психологічних та соціокультурних драйверів іншої сторони.

Поряд із цим, у контексті четвертої промислової революції критичної ваги набуває навчання в системі технологічної дипломатії, де об'єктом аналізу стають виклики квантових обчислень та штучного інтелекту. Досвід Джорджтаунського університету демонструє ефективність симуляцій, у яких студенти виконують роль технічних аташе під час переговорів про міжнародні стандарти кібербезпеки. Такий підхід формує здатність виступати медіатором між науковою спільнотою та політичним керівництвом, що є необхідною умовою для захисту національних інтересів у цифрову епоху.

Додатковим інструментом інтенсифікації навчання виступає технологія імерсивного моделювання переговорного середовища. Застосування засобів віртуальної та доповненої реальності дозволяє штучно відтворювати атмосферу багатосторонніх форумів з високим рівнем емоційної напруги та інформаційного шуму, що сприяє розвитку концентрації та вмінню утримувати протокольну дистанцію в умовах провокацій, що є невід'ємним складником професійної стійкості.

Ефективність згаданих методів підкріплюється впровадженням лабораторного аналізу державної політики. Студенти отримують доступ до деперсоніфікованих масивів даних міжнародних організацій для розробки прикладних проєктів угод з актуальних глобальних питань — від енергетичного переходу до управління міграційними потоками. Такий підхід зміщує акцент з академічного опису проблем на генерацію конкретних інструментів їх розв'язання, що безпосередньо корелює з вимогами сучасного зовнішньополітичного відомства.

Таким чином, системна інтеграція закордонного досвіду в українську вищу освіту дозволяє сформувати фахівця, здатного оперувати інструментами «розумної сили». Таке поєднання інновацій забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння теорії до виховання дипломатичної еліти, готової до ефективної діяльності в умовах глобальної трансформації міжнародного правопорядку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що стратегічна модернізація системи підготовки майбутніх дипломатів в Україні є об'єктивною відповіддю на системну трансформацію міжнародного середовища, зумовлену процесами цифровізації та посиленням гібридних викликів. У ході наукового пошуку доведено, що традиційна освітня парадигма вичерпала свій ресурс у забезпеченні динамічної стійкості фахівця-міжнародника, що зумовлює нагальну потребу в імплементації інтерактивних та імерсивних технологій навчання.

Аналіз вітчизняного та провідного закордонного досвіду дозволив ідентифікувати найбільш ефективні інноваційні методи, серед яких визначальними є стратегічне моделювання конфліктних сценаріїв, аналітична розвідка на основі відкритих джерел та методи когнітивної інверсії. Встановлено, що інтеграція зазначених підходів забезпечує перехід від лінійного засвоєння теоретичних знань до формування складних професійних компетенцій: від стратегічного прогнозування в умовах дефіциту часу до здатності деконструювати логіку опонента в ситуаціях із критично низьким рівнем довіри. Окрему наукову вагу мають висновки щодо ролі мережевих міжнародних проєктів, які не лише інтенсифікують розвиток гнучких навичок, а й забезпечують безпосередню інтеграцію української дипломатичної освіти у глобальний інтелектуальний простір.

Разом з тим, стрімкий розвиток технологій зумовлює необхідність окреслення перспектив подальших розвідок у цьому напрямі. Пріоритетним вбачається дослідження алгоритмів застосування штучного інтелекту в процесах дипломатичної медіації, а також вивчення психологічних аспектів діяльності дипломата у віртуальному переговорному середовищі. Подальшого наукового осмислення потребують питання інституціоналізації спільних цифрових програм між українськими університетами та провідними світовими центрами підготовки кадрів, а також розробка об'єктивних критеріїв оцінювання ефективності інноваційних освітніх моделей через призму професійної результативності

випускників на міжнародній арені. Системний розвиток цих аспектів сприятиме формуванню дієздатної дипломатичної еліти, спроможної оперувати інструментами «розумної сили» в умовах нової геополітичної реальності.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю., Буров О. Ю., Гуржій А. М., Жалдак М. І., Лещенко М. П.,Литвинова С. Г., Луговий В. І., Олійник В. В., Спірін О. М., Шишкіна М. П. Розвиток теоретичних основ інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України / наук. ред. В. Ю. Биков, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716848/

2. Долгопол О. О., Кір'янова О. В. Інноваційні методи й технології у вищій освіті України: сучасний аспект. *Наукові записки.* Серія: Педагогічні науки. 2021. № 194. С. 101–106. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-101-106

3. Лисенко С. О., Суліма Л. В., Швець М. А. Інноваційні підходи до розвитку ключових компетентностей студентів у вищих навчальних закладах: методи та оцінка результатів. *Академічні візії*. 2024. № 33. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1325

4. Міністерство освіти і науки України. Програма великої трансформації «Освіта 4.0»: Український світанок. 2022. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita4.0.ukrayinskyy.svitanok.pdf

5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія (До 30-річчя незалежності України) / за ред. В. Г. Кременя ; Національна академія педагогічних наук України. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua

6. Ничкало Н. Г. VIII Українсько-Польський Польсько-Український Форум «Освіта для миру Edukacja dla pokoju» : 8–10 жовтня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький, Україна. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2019. Т. 1, № 1. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2019-1-1-3-1

СУЧАСНА ПАРАДИГМА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНО-ВЛАДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 352.07:339.138:061.2](477)

Бондар В. О.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1286-3412
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У статті обґрунтовується маркетинговий підхід до управління громадськими організаціями як складова сучасної парадигми публічного адміністрування. Розкрито теоретичні засади некомерційного маркетингу та його функції у публічній сфері: комунікативна, ресурсна та адвокаційна. Проаналізовано специфіку маркетингового інструментарію ГО порівняно з комерційним сектором. На прикладі провідних українських організацій громадянського суспільства досліджено практики маркетингового управління в умовах воєнного часу. Визначено ключові виклики та перспективи розвитку маркетингової спроможності ГО в системі публічного адміністрування.

Ключові слова: *громадські організації, маркетингове управління, публічне адміністрування, некомерційний маркетинг, громадянське суспільство, фандрейзинг, репутаційний менеджмент*

Постановка проблеми. В умовах широкомасштабного збройного вторгнення та наступного відновлення України громадські організації (далі – ГО) перебрали на себе значну частину функцій, що традиційно належали державним інституціям: надання соціальних послуг, моніторинг публічної політики, координація гуманітарної допомоги. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, ГО в Україні загалом зберегли потенціал для розвитку, а за окремими позиціями навіть покращили власну спроможність в умовах 2024 р. – початку 2025 р. [3].

Водночас ефективність діяльності ГО дедалі більшою мірою визначається їхньою здатністю до стратегічної комунікації, залучення ресурсів та формування суспільної підтримки. Саме маркетингові інструменти забезпечують реалізацію цих завдань, адаптуючись до специфіки публічної сфери. Попри зростання практичного значення маркетингу ГО, у вітчизняній науці публічного адміністрування цей напрям залишається недостатньо концептуалізованим, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади маркетингу некомерційних організацій закладені у працях Т. М. Борисової, яка системно розглянула маркетинг ГО крізь призму їхньої галузевої специфіки та обґрунтувала відмінність некомерційного маркетингу від комерційного [1]. Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок здійснили Werkea та Bogale, які провели систематичний огляд емпіричних публікацій у сфері маркетингу неприбуткових організацій за 2013–2022 роки і встановили, що ключовими векторами розвитку цього напряму є цифровізація комунікацій, управління репутацією та мобілізація ресурсів [10].

Питання взаємодії ГО та публічного сектору активно досліджуються в контексті концепції ко-продукції публічних послуг. McMullin вказує, що сталі моделі ко-продукції між неприбутковими організаціями і державою стримуються інституційними обмеженнями нового публічного менеджменту, а отже, потребують нових управлінських підходів, у тому числі маркетингових [9].

Роль цифрових каналів у маркетингу ГО досліджували Elvira-Lorilla et al., довівши пряму залежність між активністю ГО у соціальних медіа та обсягами залучених пожертв [8]. Denq зосереджується на контент-стратегіях малих ГО у Facebook, виявляючи суттєвий розрив між потенціалом цифрового маркетингу та його фактичним використанням організаціями з обмеженими ресурсами [7].

Незважаючи на зростаючий інтерес науковців до теми, комплексне дослідження маркетингового підходу до управління ГО саме в контексті українського публічного адміністрування залишається на початковому етапі.

Мета статті – обґрунтування маркетингового підходу до управління

громадськими організаціями як складової сучасної парадигми публічного адміністрування та аналіз практик його реалізації в умовах воєнного часу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття маркетингу громадських організацій тривалий час розглядалося переважно крізь призму комерційних підходів, що звужувало його зміст до просування послуг та залучення донорів. Відповідно до сучасних наукових підходів, маркетинг ГО охоплює сукупність управлінських рішень, спрямованих на встановлення обміну цінностями між організацією та її цільовими аудиторіями – благодійниками, волонтерами, органами публічної влади, бенефіціарами та громадою в цілому [1].

Принципова відмінність від комерційного маркетингу полягає у тому, що ключовим критерієм ефективності виступає не ринкова частка, а суспільний вплив, мірилом успішності – не прибуток, а ступінь досягнення місії організації. Відтак маркетинговий інструментарій (сегментація аудиторій, позиціонування, брендинг, управління репутацією, контент-стратегія) адаптується під логіку ціннісно орієнтованої діяльності.

У контексті публічного адміністрування маркетингова орієнтація ГО виконує три взаємопов'язані функції. По-перше, комунікативну – формування довіри між громадянським суспільством та державою шляхом прозорої презентації цілей і результатів діяльності організації. По-друге, ресурсну – мобілізацію фінансових, людських та інформаційних ресурсів для реалізації суспільно значимих проєктів. По-третє, адвокаційну – просування інтересів цільових груп у процесі формування та реалізації публічної політики. Особлива роль у цьому процесі належить цифровим каналам: дослідження Elvira-Lorilla et al. доводить, що активне використання соціальних медіа ГО безпосередньо впливає на обсяги залучених пожертв та залученість стейкхолдерів [8].

Важливою особливістю маркетингового управління в ГО є ресурсна обмеженість організацій. Дослідження показують, що малі ГО переважно орієнтуються на інформування аудиторій, приділяючи недостатньо уваги залученню спільноти та стратегічній комунікації [7]. Це зумовлює потребу в

розробці спрощених, але ефективних маркетингових моделей, адаптованих до реальних можливостей ГО. Водночас сучасні цифрові інструменти суттєво знижують вхідний поріг для маркетингової активності: соціальні мережі, електронні розсилки, краудфандингові платформи дозволяють навіть невеликим організаціям реалізовувати повноцінні комунікаційні стратегії.

В умовах відновлення України роль ГО у публічному управлінні набуває стратегічного виміру. Згідно з дослідженням ICAP «Єднання», організації громадянського суспільства беруть участь у 24 із 27 визначених сфер реалізації проєктів відновлення – від відбудови інфраструктури до надання психологічної допомоги [2]. За таких умов маркетингова спроможність ГО стає необхідною передумовою не лише їхньої операційної ефективності, а й здатності виступати рівноправними партнерами держави у процесах відновлення та реінтеграції. Організації, що не володіють інструментами стратегічної комунікації, позиціонування та управління репутацією, ризикують втратити доступ до ресурсів і суспільну підтримку в умовах зростаючої конкуренції у некомерційному секторі.

Практики маркетингового управління у некомерційному секторі засвідчують, що маркетингова спроможність стає вирішальним чинником суспільного впливу, фінансової стійкості та репутаційної довіри ГО. Показовим прикладом є державно-громадська фандрейзингова платформа UNITED24, що поєднує інструменти публічного управління та громадянської мобілізації: від старту у травні 2022 року вона сформувала розгалужену мережу міжнародних амбасадорів, реалізувала понад 50 великих цільових зборів і понад 100 стратегічних партнерств зі світовими компаніями. Завдяки системній маркетинговій стратегії до лютого 2025 року платформа залучила понад 1 млрд доларів від донорів зі 110 країн [5]. Ключовими маркетинговими інструментами UNITED24 стали: інфлюенсер-маркетинг через залучення світових знаменитостей як амбасадорів, тематичний фандрейзинг із чіткою прив’язкою зборів до конкретних потреб, а також регулярна публічна звітність, що забезпечує довіру донорів.

Не менш показовим є досвід благодійного фонду «Повернись живим», конкурентною перевагою якого є принцип прозорої комунікації – фонд детально звітує про витрачення кожного збору, публікує відеозвіти та проводить публічні інформаційні кампанії. За результатами дослідження Kantar Online Track, «Повернись живим» посів перше місце за рівнем довіри серед українців – 43% респондентів готові жертвувати саме цій організації [4]. Цей приклад наочно демонструє, що в умовах конкурентного середовища некомерційного сектору саме репутаційний капітал, сформований засобами маркетингу, є ключовим стратегічним активом ГО.

Водночас зазначені організації залишаються вразливими до репутаційних атак та інформаційного тиску. За даними OSINT-аналітиків Molfar, цілеспрямовані медіаатаки на провідні українські фонди спричинили скорочення донатів у 2024 році на 40% порівняно з попереднім роком [6]. Це свідчить про те, що управління репутаційними ризиками має бути невід'ємною складовою маркетингової стратегії ГО, а не реактивним заходом. Таким чином, маркетинговий підхід до управління ГО передбачає не лише активне просування діяльності організації, а й системну роботу із захисту репутації, моніторингу інформаційного середовища та антикризових комунікацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Маркетинговий підхід до управління громадськими організаціями є невід'ємним елементом сучасної парадигми публічного адміністрування. Він забезпечує не лише операційну ефективність ГО, а й їхню здатність виступати повноцінними суб'єктами публічної політики та рівноправними партнерами держави.

Аналіз теоретичних засад і вітчизняної практики дозволяє виокремити такі ключові положення: по-перше, маркетинг ГО функціонально відмінний від комерційного і підпорядкований логіці суспільного впливу; по-друге, цифровізація суттєво розширює маркетингові можливості ГО навіть за умов ресурсної обмеженості; по-третє, репутаційний менеджмент набуває стратегічного значення в умовах інформаційної війни та зростаючої конкуренції у некомерційному секторі. Подальші дослідження доцільно зосередити на

розробці адаптованих маркетингових моделей для ГО різних типів з урахуванням специфіки вітчизняного інституційного середовища та умов воєнного і повоєнного часу, а також на емпіричній верифікації ефективності окремих маркетингових інструментів у практиці українських ГО.

Список використаних джерел:

1. Борисова Т. М. Маркетинг некомерційних організацій у розрізі сфер діяльності: теорія і практика : монографія. Тернопіль : Астон, 2015. 284 с.

2. Громадянське суспільство бере участь у 24 із 27 сферах реалізації проєктів відновлення. ICAP «Єднання». 2023. URL: https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12521

3. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2024 – на початку 2025 рр. : аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2025. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-u-2024-na

4. Серед благодійних організацій українці найбільше довіряють «Повернись живим», фонду Притули та UAnimals. LB.ua. 11.05.2023. URL: https://lb.ua/society/2023/05/11/554770_sered_blagodiynih_organizatsiy.html

5. Фандрейзинговій платформі UNITED24 – рік: головні результати та збори. Міністерство цифрової трансформації України. 2023. URL: https://thedigital.gov.ua/news/fandreyzingoviy-platformi-united24-rik-golovni-rezultati-ta-zbori

6. Фонд Притули й «Повернись живим»: хто атакує їх в мережі. 24 Канал. 18.12.2024. URL: https://24tv.ua/fond-prituli-povernisya-zhivim-rozsliduvannya-hto-atakuye-yih_n2710280

7. Denq W. C. Advocacy on Facebook: A Content Analysis of How Small Los Angeles-Based Nonprofits Use Social Media. *RAIS Journal for Social Sciences.* 2024. Vol. 8, No. 2. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14165354

8. Elvira-Lorilla T., Garcia-Rodriguez I., Romero-Merino M., Santamaria-Mariscal M. The role of social media in nonprofit organizations' fundraising. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly.* 2024. Vol. 53. P. 1353–1380. DOI: https://doi.org/10.1177/08997640231213286

9. McMullin C. The Persistent Constraints of New Public Management on Sustainable Co-Production between Non-Profit Professionals and Service Users. *Administrative Sciences.* 2023. Vol. 13, No. 3. DOI: https://doi.org/10.3390/admsci13020037

10. Werkea S. Z., Bogale A. T. Nonprofit Marketing: A Systematic Review. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing.* 2024. Vol. 36, No. 5. P. 603–640. DOI: https://doi.org/10.1080/10495142.2023.2290531

УДК 005.1:005.21:005.52

Бондарчук Л. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https:// orcid.org/0000-0001-9414-5515
Вінницький торговельно-економічний інституту ДТЕУ

АДАПТИВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЗМІН

У статті досліджено сутність адаптивного стратегічного управління в системі сучасного менеджменту підприємства в умовах кризових змін та високого рівня невизначеності зовнішнього середовища. Обґрунтовано необхідність використання адаптивних підходів до формування та реалізації стратегічних управлінських рішень з урахуванням динамічності економічних процесів, цифрової трансформації, ризиків та кризових викликів. Визначено основні фактори, що впливають на ефективність прийняття управлінських рішень у сучасних умовах господарювання. Проаналізовано сучасні методи стратегічного аналізу та механізми підвищення гнучкості управлінської системи підприємства. Особливу увагу приділено ролі аналітичного забезпечення, цифрових технологій, ризик-орієнтованого підходу та управлінської адаптивності у процесі стратегічного управління. Доведено, що впровадження адаптивного стратегічного управління сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства, забезпеченню оперативності прийняття рішень та формуванню стійких конкурентних переваг в умовах кризових трансформацій.

***Ключові слова**: стратегічне управління, адаптивне управління, управлінські рішення, кризові зміни, менеджмент, конкурентоспроможність, цифровізація, ризики, стратегічний розвиток, управлінська гнучкість*

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування підприємств характеризуються високим рівнем нестабільності, посиленням конкурентного тиску, глобалізаційними процесами, цифровою трансформацією економіки та зростанням кількості кризових явищ. Воєнні ризики, економічна нестабільність, зміни ринкової кон'юнктури, порушення логістичних зв'язків та швидке оновлення технологій формують нові виклики для системи менеджменту підприємств. За таких умов традиційні підходи до стратегічного управління часто виявляються недостатньо ефективними, оскільки не забезпечують необхідного рівня гнучкості та швидкості реагування на зміни зовнішнього середовища.

Особливого значення набуває проблема прийняття ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності та кризових трансформацій. Сучасним підприємствам необхідно не лише формувати довгострокові стратегічні орієнтири, але й оперативно адаптувати управлінські механізми до нових умов господарювання. У зв'язку з цим актуалізується потреба у впровадженні адаптивного стратегічного управління, яке передбачає використання гнучких підходів до планування, прогнозування, оцінювання ризиків та коригування стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління підприємствами в умовах кризових трансформацій посідають важливе місце у сучасних наукових дослідженнях. Значний внесок у розвиток концепцій стратегічного та антикризового менеджменту зробили зарубіжні науковці Ігор Ансофф, Генрі Мінцберг, Пітер Друкер та інші, які обґрунтовували необхідність гнучкого стратегічного реагування, удосконалення механізмів управлінського вибору та підвищення адаптивності організацій до змін зовнішнього середовища.

Серед українських учених суттєвий внесок у дослідження проблем антикризового управління, економічної стійкості та стратегічного розвитку підприємств належить Олександр Амоша, Валерій Геєць, Сергій Ілляшенко, Людмила Федулова та іншим науковцям. У їхніх працях досліджуються питання

забезпечення конкурентоспроможності підприємств, формування ефективних моделей стратегічного розвитку, мінімізації ризиків та підвищення результативності управлінських рішень у кризових умовах.

Мета статті. Визначено необхідність дослідження теоретичних та прикладних аспектів адаптивного стратегічного управління підприємством в умовах кризових змін, а також обґрунтування сучасних підходів і методів прийняття ефективних управлінських рішень для забезпечення гнучкості, стійкості та конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Сучасне економічне середовище характеризується високим рівнем турбулентності, що зумовлюється глобальними кризовими процесами, цифровою трансформацією, воєнними ризиками, змінами споживчої поведінки та посиленням конкурентного тиску. У таких умовах традиційні моделі стратегічного управління, орієнтовані переважно на довгострокове планування та стабільність зовнішнього середовища, поступово втрачають свою ефективність. Це актуалізує необхідність переходу підприємств до адаптивного стратегічного управління, яке забезпечує гнучкість управлінської системи та оперативне реагування на кризові зміни.

Адаптивне стратегічне управління передбачає здатність підприємства своєчасно виявляти зміни зовнішнього середовища, оцінювати рівень ризиків та коригувати стратегічні цілі відповідно до нових умов функціонування. Важливою складовою такого підходу є інтеграція процесів стратегічного аналізу, прогнозування, моніторингу та прийняття управлінських рішень на основі актуальної інформації. Саме швидкість реагування та гнучкість управлінських механізмів сьогодні формують основу конкурентоспроможності підприємства.

Однією з ключових проблем сучасного менеджменту є високий рівень невизначеності, який ускладнює процес прийняття стратегічних рішень. Підприємства змушені функціонувати в умовах нестабільних ринків, змін законодавчого середовища, порушення логістичних ланцюгів, дефіциту ресурсів та фінансових обмежень. За таких умов зростає значення ризик-орієнтованого управління, яке дозволяє своєчасно ідентифікувати потенційні загрози та формувати альтернативні сценарії розвитку.

Суттєвого значення набуває цифровізація управлінських процесів. Використання сучасних інформаційних технологій, систем бізнес-аналітики, хмарних платформ та інструментів штучного інтелекту сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень та забезпечує оперативність обробки великих масивів інформації. Сучасні стратегічні ринкові підходи у стратегічному управлінні дозволяє підприємствам формувати більш точні прогнози, оцінювати поведінку ринку та підвищувати ефективність управлінської діяльності.

Водночас значна кількість підприємств стикається з проблемами недостатньої цифрової адаптації, низького рівня аналітичного забезпечення та відсутності ефективних механізмів стратегічного моніторингу. Це призводить до зниження якості управлінських рішень, втрати конкурентних позицій та уповільнення процесів організаційного розвитку. Особливо гостро ці проблеми проявляються в умовах кризових ситуацій, коли швидкість реагування на зміни стає визначальним фактором стабільності підприємства.

Сучасна практика менеджменту демонструє, що ефективність адаптивного стратегічного управління значною мірою залежить від рівня управлінської гнучкості та здатності організації до трансформацій. Важливими інструментами забезпечення такої адаптивності є сценарне планування, SWOT-аналіз, PEST-аналіз, стратегічний контроль та система ключових показників ефективності (KPI). Їх використання дозволяє не лише оцінювати поточний стан підприємства, а й прогнозувати можливі зміни та своєчасно коригувати стратегічні орієнтири.

Однією з актуальних проблем залишається людський фактор у процесі прийняття управлінських рішень. В умовах кризи значно зростає навантаження на керівників, підвищується ризик помилкових або несвоєчасних рішень, що може негативно впливати на результати діяльності підприємства. Тому важливого значення набуває формування сучасної управлінської культури, розвиток стратегічного мислення та підвищення компетентності управлінського персоналу у сфері кризового реагування.

Проблематика адаптивного стратегічного управління в умовах кризових змін характеризується комплексністю, багатофакторністю та високим рівнем динамічності. Її актуальність зумовлюється постійним ускладненням

зовнішнього середовища функціонування підприємств, що потребує перегляду традиційних підходів до прийняття управлінських рішень та формування нових механізмів стратегічного реагування.

Однією з основних ознак проблемності є високий рівень невизначеності зовнішнього середовища. Сучасні підприємства функціонують в умовах економічної нестабільності, воєнних ризиків, інфляційних процесів, нестабільності ринків збуту та швидких технологічних змін. Це ускладнює процес прогнозування та знижує ефективність традиційного стратегічного планування.

Важливим параметром проблемності виступає низький рівень адаптивності управлінських систем значної частини підприємств. Багато організацій використовують застарілі механізми стратегічного управління, які не забезпечують достатньої швидкості реагування на кризові виклики. Недостатня гнучкість організаційної структури, повільність ухвалення рішень та обмежене використання сучасних аналітичних інструментів негативно впливають на результативність діяльності підприємств.

Ще однією ознакою проблемності є інформаційна асиметрія та складність управлінської аналітики. У сучасних умовах керівники змушені працювати з великими обсягами інформації, яка швидко змінюється та потребує оперативного аналізу. Водночас недостатній рівень цифровізації та автоматизації управлінських процесів часто ускладнює формування якісної інформаційної бази для прийняття стратегічних рішень.

Суттєвим параметром проблемності є зростання рівня ризиків у діяльності підприємств. Кризові явища формують значну кількість фінансових, логістичних, кадрових та репутаційних загроз, які можуть негативно впливати на стабільність функціонування організації. За таких умов виникає потреба у впровадженні ризик-орієнтованого підходу до стратегічного управління та використанні сценарного моделювання при прийнятті управлінських рішень.

Окрему увагу слід приділити кадровому аспекту проблеми. Недостатній рівень розвитку стратегічного мислення, управлінських компетентностей та навичок кризового реагування у керівного персоналу часто стає причиною

неефективних або несвоєчасних управлінських рішень. Це підвищує потребу у розвитку сучасних моделей управлінського лідерства та формуванні адаптивної управлінської культури.

Крім того, проблемність досліджуваної тематики посилюється необхідністю інтеграції цифрових технологій у систему стратегічного менеджменту. В умовах сучасних кризових трансформацій особливого значення набуває формування адаптивних підходів до прийняття управлінських рішень, які базуються на принципах гнучкості, швидкості реагування та прогнозування можливих змін. Традиційні управлінські моделі, орієнтовані на стабільність та довгострокову передбачуваність, поступово трансформуються у більш динамічні системи стратегічного менеджменту, здатні оперативно реагувати на зовнішні виклики та зміну ринкового середовища.

Важливого значення набуває також сценарне планування як інструмент управління невизначеністю. Сучасні підприємства все частіше використовують декілька альтернативних сценаріїв розвитку подій, що дозволяє формувати резервні управлінські рішення та мінімізувати ризики в умовах нестабільності. Такий підхід сприяє підвищенню стійкості організації до кризових змін та забезпечує більш ефективне використання ресурсного потенціалу.

Сучасні цифрові технології дозволяють підприємствам здійснювати оперативний аналіз ринкової ситуації, прогнозувати ризики та формувати управлінські рішення на основі аналітичних моделей. Сучасне бачення ефективного прийняття рішень також передбачає посилення ролі ризик-менеджменту. В умовах кризових змін підприємства повинні не лише реагувати на загрози, а й завчасно прогнозувати потенційні ризики та формувати систему превентивних заходів. Саме тому важливою складовою стратегічного управління стає інтеграція механізмів оцінювання ризиків у процес стратегічного планування та управлінського аналізу.

Не менш важливим аспектом є розвиток адаптивного лідерства та управлінської культури. У кризових умовах ефективність прийняття рішень значною мірою залежить від здатності керівників швидко оцінювати ситуацію, працювати в умовах інформаційної невизначеності та забезпечувати ефективну комунікацію в організації. Сучасні підходи до менеджменту передбачають

перехід від жорстко централізованих моделей управління до більш гнучких систем командної взаємодії та децентралізації управлінських процесів.

Особливої актуальності набуває концепція стабільності організації, відповідно до якої підприємство повинно не лише витримувати кризові впливи, а й використовувати кризу як джерело розвитку та оновлення. Такий підхід передбачає здатність організації навчатися на кризових ситуаціях, удосконалювати внутрішні процеси та формувати нові конкурентні переваги в умовах змін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасні адаптивні підходи до стратегічного управління формують нову управлінську парадигму, у межах якої ключовими факторами ефективності стають гнучкість, швидкість реагування, цифрова аналітика, ризик-орієнтоване мислення та здатність до постійної трансформації. Саме поєднання цих елементів забезпечує ефективність прийняття управлінських рішень та підвищує стійкість підприємств у кризових умовах.

Зауважимо, адаптивне стратегічне управління виступає важливою передумовою забезпечення ефективного функціонування підприємства в умовах кризових змін. Його впровадження сприяє підвищенню стійкості підприємства до зовнішніх загроз, удосконаленню процесу прийняття управлінських рішень, посиленню конкурентних переваг та забезпеченню довгострокового розвитку в умовах нестабільного економічного середовища.

Таким чином, досліджувана проблема має системний характер та охоплює економічні, організаційні, інформаційні, кадрові й технологічні аспекти управління. Це підтверджує необхідність подальшого розвитку адаптивних механізмів стратегічного управління та вдосконалення методів прийняття управлінських рішень в умовах кризових змін.

Список використаних джерел:

1. Адвокатова Н. А. Стратегічні управлінські рішення інноваційним розвитком підприємства. Фінансовий простір. 2020. № 4(40). С. 65–73. URL: https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/795/950.

2. Балан В. Г. Інструментарій нечіткого моделювання у стратегічному управлінні підприємствами. Держава та регіони. 2021. № 1. С. 48–56. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/1_2021/10.pdf.

3. Батченко Л., Гончар Л., Олексієнко А. Раціоналізація моделі прийняття стратегічних рішень в компаніях сервісної сфери. Економіка та суспільство. 2021. № 33.

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/888/851.

4. Занора В., Бут А., Матухно Ю. Стратегічне управління розвитком та управління стратегічними змінами на підприємстві. Економіка та суспільство. 2021. № 32.

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/841/808.

5. Шендерівська Л., Батир А. Управління стратегічним розвитком малого підприємства. Економіка та суспільство. 2022. № 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1936/1864.

УДК 338.2

Заюков І. В., доктор економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7225-2827
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВИХ ОЧІКУВАНЬ ТА ЇХ РОЛЬ У СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

З'ясовано, що ділові очікування як економічна й психологічна категорії поєднують суб'єктивні оцінки економічних агентів із реальними економічними процесами. Проаналізовано основні підходи до формування очікувань. Визначено ключові фактори впливу на ділові очікування. Систематизовано міжнародні індикатори ділових очікувань. Досліджено методики їх розрахунку, сферу застосування, переваги та обмеження. Особливу увагу приділено аналізу німецького індексу IFO та індексу PMI як випереджальних макроекономічних індикаторів, що дозволяють прогнозувати зміни економічної активності, інфляційних процесів і ділового циклу. Наголошено, що сукупність цих індикаторів формує багаторівневу систему раннього попередження економічних змін і є важливим інструментом для центральних банків, урядів та фінансових ринків під час ухвалення управлінських рішень. Проаналізовано дані ділових очікувань бізнесу України в четвертому кварталі 2025 року.

Ключові слова: *ділові очікування, макроекономічні індикатори, індекс ділової активності, економічне прогнозування*

Постановка проблеми. В сучасних військових умовах розвитку економіки України, зокрема особливого значення набувають інструменти, що дозволяють передбачати майбутні тенденції економічного розвитку. Так, на 2026 рік прогнозується зростання ВВП на 1% (мінімальний прогноз); 5% (максимальний прогноз); 2,6% (в умовах війни) [9]. Одним із важливих інструментів прогнозування майбутніх економічних тенденцій розвитку є застосування індикатору ділових очікувань. Актуальність дослідження посилюється такими факторами, як: зростання рівня економічної і політичної невизначеності як в Україні, так і в світі; необхідністю швидкого реагування на економічні шоки та зростання ролі поведінкових факторів в економічній системі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На економічний розвиток і рівень його стійкості впливають не лише матеріальні, трудові, фінансові та інтелектуальні ресурси, а й психологічні чинники. Важливу роль відіграють ділові очікування, рівень довіри та впевненості бізнесу, які особливо позначаються на стабільності економіки у стратегічно важливих сферах, зокрема в промисловому виробництві. За умов політичної, економічної, соціальної та правової стабільності підприємства схильні більш позитивно й об’єктивно оцінювати власні перспективи. Це сприяє формуванню впевненості у майбутньому та створює передумови для інвестицій у подальший розвиток. Натомість погіршення ділових очікувань і зниження рівня впевненості бізнесу можуть стримувати соціально-економічний розвиток та навіть спричиняти економічний спад або депресивні явища [5].

Очікування займають провідне місце в економічній теорії, особливо в системі економічного моделювання. Їх основою є прогнозування змін таких економічних показників, як обсяги виробництва, рівень інфляції, процентні ставки та інші. У наукових працях [1], [2] значна увага приділяється адаптивним очікуванням, відповідно до яких економічні агенти формують свої уявлення на основі екстраполяції минулого досвіду з подальшим поступовим коригуванням

цих оцінок. У джерелі [6] акцентується увага на екстраполятивній поведінці суб'єктів, тоді як у роботі [4], зокрема підкреслюється зростання значущості гетерогенних очікувань, особливо під час побудови макроекономічних моделей, що значною мірою базуються на очікуваннях економічних агентів.

Адаптивні та екстраполяційні очікування ґрунтуються переважно на аналізі минулих даних, тоді як перспективні моделі орієнтовані на прогнозування майбутніх змін і тенденцій. Одні наукові підходи трактують процес формування очікувань як механічний або статистичний, тоді як інші враховують суб'єктивні оцінки, що залежать від рівня довіри, авторитетності джерел інформації та соціальних орієнтирів. Водночас дедалі більше теоретичних і емпіричних досліджень заперечують підхід, за яким очікування формуються незалежно від соціального середовища [5]. Крім того, очікування розглядаються як складні багатовимірні ментальні конструкції. Виокремлюють три їхні типи: ціннісні очікування, що відображають передбачувані майбутні значення певних змінних; процедурні очікування, які описують уявлення щодо поведінки інших та їхніх очікувань; а також очікування наслідків, що стосуються прогнозованих результатів рішень, сформованих на основі наведених вище очікувань. Така класифікація підкреслює ключову роль соціального середовища у формуванні переконань, особливо через очікування, які безпосередньо відображають уявлення про очікування інших учасників. Подібний підхід узгоджується з концепцією, в якій формування очікувань трактується як інтерактивний соціально вбудований процес, що відбувається в межах мережевої структури [5].

Таким чином, розглянуті підходи розглядають очікування як адаптивні, так і раціональні. У межах поведінкової економіки акцент нині робиться на психологічних аспектах формуваннях очікувань. Тому в роботі увага приділяється індексам ділової активності, які базуються на опитуванні організацій.

Формулювання мети (цілей) статті. Метою статті є систематизація теоретичних засад формування ділових очікувань та визначення їх ролі у системі макроекономічних індикаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині економічні індикатори

розглядаються як елементи підсистеми макроекономічного моніторингу та важливим фактором ринкової поведінки. Крім того, вони виконують важливу економічну роль – забезпечують управління економікою. Наприклад, формують зворотній зв'язок між всіма учасниками ринку; знижують невизначеність на ринку та формують основу для макроекономічного прогнозування; впливають на прийняття агентами економічних рішень. В статті наголосимо на системному підході до економічних індикаторів.

В економічній літературі в широкому розумінні під діловими очікуваннями розуміють сукупність оцінок, уявлень та прогнозів економічних агентів щодо майбутнього стану кон'юнктури ринку, зокрема попиту і пропозиції, інвестиційної активності, валютного курсу, інфляції тощо [5]. Вони розглядаються як економічна і психологічна категорії, які поєднують суб'єктивні оцінки із реальними економічними процесами і явищами. Основними факторами (об'єктивні і суб'єктивні), які впливають на формування ділових очікувань є [1]:

– монетарна та фіскальна політика держави;

– політична стабільність і безпекова ситуація;

– доступність інвестиційних і кредитних ресурсів;

– динаміка споживчого попиту;

– експертні прогнози економічного розвитку;

– кон'юнктура ринку, зокрема щодо розвитку зовнішньоторговельної діяльності.

Систематизуємо основні економічні індикатори ділових очікувань, які нині сьогодні активно використовуються в таблиці 1.

Таблиця 1 – Систематизація основних економічних індикаторів ділових очікувань

Критерій	Назва індексу / країна			
	IFO (Німеччина)	NBB (Бельгія)	INSEE (Франція)	НБУ (Україна)
Організація, що проводить опитування	Інститут економічних досліджень IFO (Мюнхен)	Національний банк Бельгії (NBB)	Національний інститут статистики та економічних досліджень (INSEE)	Національний банк України (НБУ)
Основний індекс	IFO Business Climate Index	NBB Business Confidence Indicator	INSEE Business Climate Indicator	Індекс очікувань ділової активності підприємств (ІОДА)

Продовження таблиці 1

Періодичність	Щомісяця	Щомісяця	Щомісяця	Щокварталу
Галузеве охоплення	Промисловість, будівництво, торгівля, послуги	Промисловість, будівництво, торгівля, послуги	Промисловість, будівництво, торгівля, послуги	Промисловість, будівництво, сільське господарство, послуги
Методика розрахунку	Баланс відповідей між «покращенням» та «погіршенням» очікувань	Баланс позитивних і негативних відповідей	Зведений баланс на основі 10 ключових питань	Баланс позитивних і негативних очікувань у відсотках
Критерій	IFO (Німеччина)	NBB (Бельгія)	INSEE (Франція)	НБУ (Україна)
Основні показники	Поточна ситуація; очікування на 6 міс.	Очікування виробництва, зайнятості, цін, замовлень	Очікування попиту, запасів, виробництва, цін	Очікування ділової активності, курсу, інфляції, зайнятості
Кількість опитаних підприємств (орієнтовано)	7000–9 000	6 000	4 000	від 700–1 000
Тип респондентів	Менеджери середнього та великого бізнесу	Представники промислових підприємств і сервісного сектору	Керівники підприємств усіх основних секторів	Керівники підприємств усіх галузей економіки
Форма збору даних	Онлайн-опитування / електронна анкета	Онлайн / e-mail / телефон	Онлайн / e-mail	Онлайн-анкетування
Використання в політиці	Інтегрується у макропрогнози Німецького уряду та ЄЦБ	Застосовується NBB і ЄЦБ при оцінці ділового циклу	Використовується Мінекономіки Франції, ЄЦБ	Використовується НБУ, Мінекономіки України для прогнозів
Відкритість даних	Повна (щомісячні звіти, аналітика, історія з 1949 р.)	Повна (всі результати на сайті NBB)	Повна (на сайті INSEE)	Часткова (зведені індикатори на сайті НБУ)
Історія існування	З 1949 року	З 1954 року	З 1962 року	З 2006 року
Переваги	Висока стабільність і порівнянність; міжнародне визнання	Сильна аналітична база; інтеграція з нац. рахунками	Глибока деталізація секторів; комбінація із статистикою INSEE	Актуальність для умов України; урахування інфляційних очікувань
Недоліки / обмеження	Висока чутливість до психологічних факторів	Менша прозорість для малого бізнесу	Складна структура індикаторів	Невелика вибірка; нерегулярність публікацій
Можливість адаптації для України	Використання методики net balance для щомісячного моніторингу	Застосування інтегрального індексу для галузевих звітів	Введення короткострокового прогнозного модуля	Розширення вибірки, підвищення частоти публікацій

Джерело: систематизовано за допомогою програми ChatGpt [11].

Для прикладу, візьмемо німецький індекс IFO (*Business Climate Index*), оскільки Німеччина є серцевинною Європейського Союзу, на 15–17% наповнює бюджет ЄС; є найбільшою економікою ЄС та четвертою в світі [7]. Даний індекс розглядається як один із ключових випереджальних макроекономічних індикаторів, який оцінює рівень ділових настроїв в країні. Розроблений Інститутом економічних досліджень Німеччини (м. Мюнхен) IFO відображає очікування щодо розвитку підприємств (бізнесу) впродовж найближчих шести місяців та поточний стан економіки. Формула розрахунку IFO має вигляд [3]:

$$IFO = \sqrt{CS \times EX},$$

де: *CS* – індекс оцінки поточної ситуації;
EX – індекс економічних очікувань.

З метою обчислення кожного субіндексу використовується баланс відповідей підприємств за формулою [3]:

$$B = P - N,$$

де: *B* – баланс відповідей, %;
P – частка позитивних відповідей, %
N – частка негативних відповідей.

Значення IFO з травня 2025 року по квітень 2026 року в Німеччині наведено на рис. 1. За даними рис. 1 [3] у квітні 2026 року індекс ділового клімату IFO в Німеччині скоротився на 1,9 в.п. та становив 84,4%, досягнувши найнижчого значення з травня 2020 року – періоду пандемії COVID-19. Отриманий результат виявився нижчим за прогнозовані ринком 85,5%. Основним чинником погіршення стало суттєве зниження індексу економічних очікувань: показник

зменшився з 85,9 до 83,3%, що свідчить про посилення занепокоєння бізнесу через вплив тривалого конфлікту на Близькому Сході на нестійке економічне відновлення Німеччини. Оцінка поточної економічної ситуації також продемонструвала негативну динаміку, знизившись із 86,7 до 85,4%. Погіршення настроїв спостерігалося в усіх ключових секторах економіки країни, що було пов'язано насамперед із песимістичними оцінками у хімічній галузі.

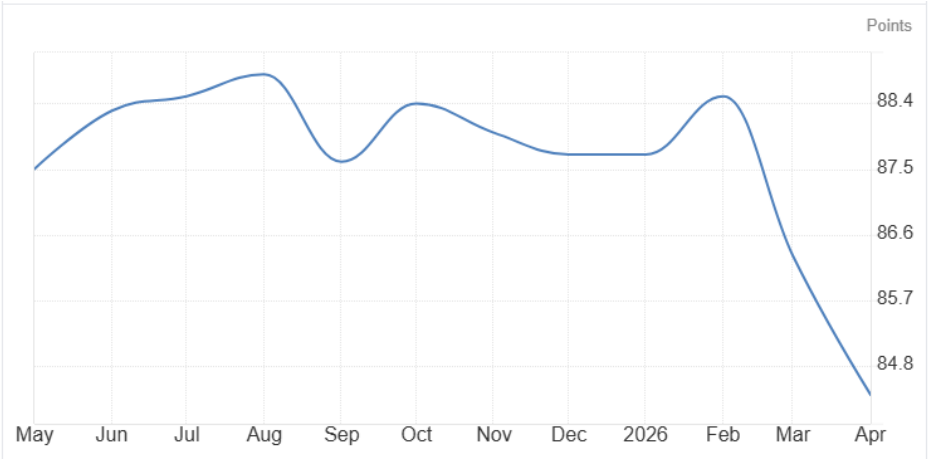

Рисунок 1 – Значення IFO з травня 2025 року по квітень 2026 року в Німеччині, %

Джерело: взято автором з [3].

Звернемо увагу, що у сфері послуг індекс різко скоротився, причому найбільшого негативного впливу зазнала логістична сфера. У торговельному секторі показник знизився на тлі побоювань щодо інфляційного тиску, який обмежує споживчі витрати населення. Будівельна галузь також продемонструвала погіршення, оскільки очікування щодо економічного відновлення суттєво послабилися.

Крім IFO в Німеччині використовується такий відомий у світовій практиці індекс, який характеризує рівень ділових очікувань як – «*Індекс менеджерів із закупівель*» (Purchasing Managers Index, (PMI)), який ще в літературі називають показником «*оптимізму менеджерів*». Даний індекс дає можливість прогнозувати темпи росту або падіння галузі, регіону або в цілому економіки країни, визначати на якому нині етапі перебуває економіка та дозволяє, зокрема прогнозувати вартість активів організацій на фондовому ринку в найближчій

перспективі. В основі методології розрахунку лежить розроблена анкета для двох секторів економіки: сфери послуг і промисловості. В основі анкетування покладено визначення настроїв менеджерів щодо зростання чи зниження закупівель. Дискусійною стороною в даній методології розрахунку PMI є те, що він залежить від суб'єктивної думки економічних агентів, які відповідають за закупівлю продукції (послуг). Це вимагає проведення анкетування серед максимальної кількості економічних агентів, щоб результат показував реальну економічну картину. Основними питаннями, які включаються в анкети є [10]:

– кількість заявок на експорт продукції;

– величина виробництва;

– рівень зайнятості;

– ціна продукції;

– кількість імпорту;

– величина постачання;

– кількість замовлень, що надійшли;

– кількість невиконаних заявок;

– кількість товарів для швидкого постачання.

PMI розраховується у відсотках в межах 1–100%. Так, 1% означає, що менеджери впевнені у зниженні рівня ділової активності, а 100% означає, що переважно всі менеджери вважають, що очікується бум економічного зростання. Кількість експертів, які впевнені в економічному рості або падіння на практиці розподіляються приблизно 50 на 50 відсотків. Якщо є відхилення більш ніж на 5% від 50% у бік зростання, то це означає, що є сприятливий прогноз економічного зростання та навпаки. Після проведення опитування за такими категоріями як: рівень зайнятості; кількість продукції; нові замовлення в економічному сегменті; робота постачальників; розмір товарних запасів відповідні результати опитування множаться на відповідні значення категорій у відсотках (рівень зайнятості – 20%; кількість продукції – 25%; нові замовлення в економічному сегменті – 30%; робота постачальників – 10%; розмір товарних запасів – 15%) та отримують підсумковий показник PMI [10].

Далі розглянемо на рис. 2 значення Індексу ділової впевненості Німеччини (синій колір) та Індексу PMI виробничої діяльності ISM США (сірий колір)

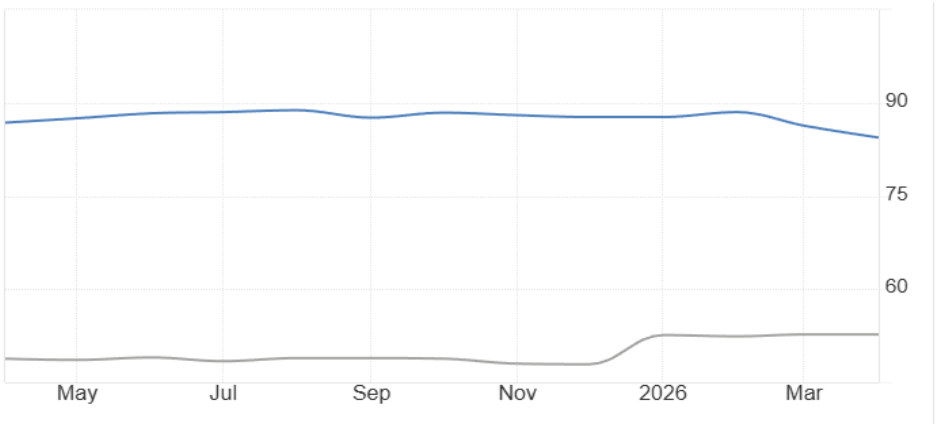

Рисунок 2 – Значення Індексу ділової впевненості Німеччини (синій колір) та Індексу PMI виробничої діяльності ISM США (сірий колір) , %

Джерело: взято автором з [10; 3].

Як видно із даних рис. 2 значення індексу ділової впевненості Німеччини (синя лінія) упродовж більшої частини періоду залишалося відносно стабільним, коливаючись поблизу позначки 88–90%. У середині періоду спостерігалося незначне зростання показника, що свідчило про помірно позитивні очікування бізнесу щодо економічної ситуації. Проте на початку 2026 року індекс почав знижуватися, що вказує на погіршення ділових настроїв та посилення економічної невизначеності. Така тенденція може бути пов’язана із зовнішньоекономічними ризиками, геополітичною напруженістю та уповільненням темпів економічного відновлення в Європі.

Індекс PMI виробничої діяльності ISM США (сіра лінія) демонстрував нижчі значення та менш стабільну динаміку. Упродовж 2025 року показник залишався майже незмінним із незначними коливаннями, що свідчило про стриману активність у виробничому секторі США. На початку 2026 року спостерігається помітне зростання індексу, після чого він стабілізується на дещо вищому рівні. Це може свідчити про поступове пожвавлення виробничої активності, покращення умов ведення бізнесу та зростання промислового попиту. Крім наведеного індексу PMI в світі розраховують локальні індекси, зокрема Business Tendency Survey, Economic Confidence Index, Monthly Business Survey, Business Barometer та багато інших, зокрема ті, які наведені в таблиці 1.

В вище наведеній таблиці 1 наведено показник для оцінки ділових очікувань для України, який розроблений Національним банком України – «Індекс очікувань ділової активності (ІОДА)). Інтервал опитування становить – щомісячно на основі 5 основних запитань та 5 додаткових серед керівників підприємств таких галузей, як: промисловість, будівництво, роздрібна торгівля, сфера послуг. З метою цифровізації процесу анкетування керівників вітчизняних підприємств передбачено розроблену НБУ веб-анкету та мобільний додаток. В основі розрахунку показника ІОДА лежить методика індексу PMI. ІОДА є агрегованим показником, який відображає розвиток вітчизняних підприємств протягом наступних дванадцяти місяців. Розраховується за результатами опитувань підприємств як середньоарифметичне значення балансів відповідей щодо фінансово-економічного стану підприємств, загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва, інвестиційних видатків на проведення будівельних робіт, на машини, обладнання та інвентар, кількості працівників. Значення індексу більше 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, нижче 100 – негативних економічних настроїв [8]. Алгоритм анкетування керівників підприємств України наведено на рис. 3.

Рисунок 3 – Алгоритм анкетування керівників підприємств України

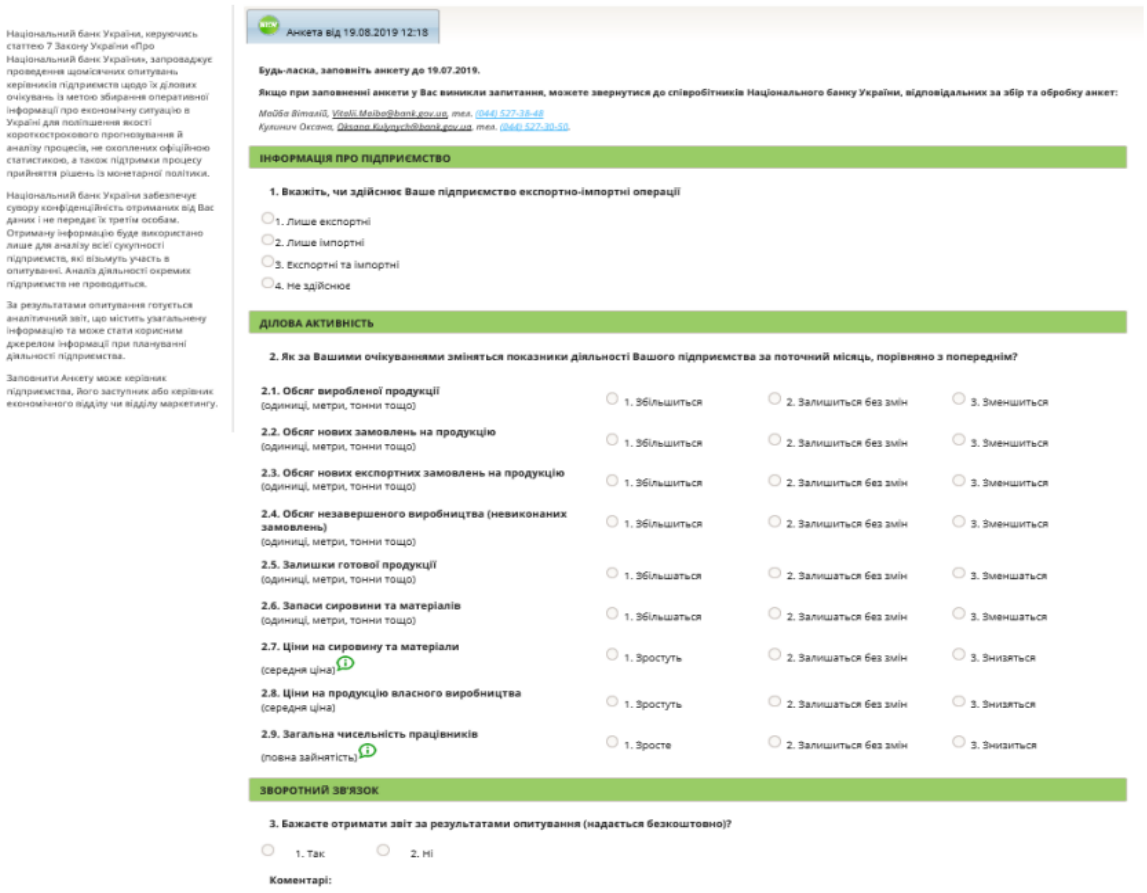
Джерело: взято автором з [12].

Як видно з інформації, яка наведена на рис. 3, анкетування керівників підприємств України є процесом нескладним та складається з трьох етапів. На першому етапі керівники реєструються на сайті НБУ та отримують доступ до системи анкетування. На другому етапі керівники заповнюють анкету, приклад

якої наведено на рис. 4. Дана анкета містить перелік до 10 питань, зокрема де керівники мають, зокрема використовуючи терми для оцінювання «Збільшиться», «Залишиться без змін», «Зменшиться» дати відповідні відповіді. Анкета побудована таким чином, що менеджери організацій проходять анкетування не витрачаючи при цьому не більше 5 хвилин. На третьому етапі керівники бізнесу мають преференцію отримати звіти щодо отриманих результатів проведеного опитування на основі формування ІОДА. Це дає можливість отримувати статистичні дані, які не охоплюються статистикою, або дані, які публікуються значно раніше, ніж вийдуть опубліковані статистичні збірники; здійснювати оцінку поточної ділової активності, зокрема аналізувати кон'юнктуру ринку; оцінювати зміни в економічному розвитку країни, регіону; на основі отриманих даних будувати короткострокові економічні прогнози та обґрунтовувати рішення щодо подальшого свого розвитку.

За результатами квартального опитування керівників підприємств України, проведеного у листопаді 2025 року, ділові очікування бізнесу залишалися помірно стриманими, однак у більшості напрямів спостерігалися ознаки поступової стабілізації економічної активності та адаптації підприємств до складних умов функціонування. В опитуванні взяли участь 663 підприємства із 21 регіону України. Найбільшу частку респондентів становили підприємства торгівлі (21,1%). За розміром переважали середні підприємства (36,7%), великі компанії становили 31,4%, а малі – 32,0% [8].

Поточний фінансово-економічний стан підприємств оцінювався бізнесом стримано негативно. Баланс відповідей погіршився з «мінус» 5,3% у ІІІ кварталі до «мінус» 5,8% у IV кварталі 2025 року. Це свідчить про збереження високого рівня економічної невизначеності та впливу воєнних і макроекономічних ризиків. Водночас оцінки перспектив на наступні 12 місяців залишалися позитивними, хоча й дещо послабилися: баланс відповідей становив 0,8% проти 1,7% у попередньому кварталі.

Національний банк України, керуючись статтею 7 Закону України «Про Національний банк України», запроваджує проведення щомісячних опитувань керівників підприємств щодо їх ділових очікувань із метою збирання оперативної інформації про економічну ситуацію в Україні для поліпшення якості короткострокового прогнозування й аналізу процесів, не охоплених офіційною статистикою, а також підтримки процесу прийняття рішень із монетарної політики.

Національний банк України забезпечує сувору конфіденційність отриманих від Вас даних і не передає їх третім особам. Отриману інформацію буде використано лише для аналізу всієї сукупності підприємств, які візьмуть участь в опитуванні. Аналіз діяльності окремих підприємств не проводиться.

За результатами опитування готується аналітичний звіт, що містить узагальнену інформацію та може стати корисним джерелом інформації при плануванні діяльності підприємства.

Заповнити Анкету може керівник підприємства, його заступник або керівник економічного відділу чи відділу маркетингу.

Анкета від 19.08.2019 12:18

Будь-ласка, заповніть анкету до 19.07.2019.

Якщо при заповненні анкети у Вас виникли запитання, можете звернутися до співробітників Національного банку України, відповідальних за збір та обробку анкет:

Майба Віталій, Vitalii.Maiba@bank.gov.ua, тел. (044) 527-38-48
Куликич Оксана, Oksana.Kulynych@bank.gov.ua, тел. (044) 527-30-50.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПІДПРИЄМСТВО

1. Вкажіть, чи здійснює Ваше підприємство експортно-імпортні операції

1. Лише експортні
2. Лише імпортні
3. Експортні та імпортні
4. Не здійснює

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ

2. Як за Вашими очікуваннями зміняться показники діяльності Вашого підприємства за поточний місяць, порівняно з попереднім?

2.1. Обсяг виробленої продукції (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшиться	2. Залишиться без змін	3. Зменшиться
2.2. Обсяг нових замовлень на продукцію (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшиться	2. Залишиться без змін	3. Зменшиться
2.3. Обсяг нових експортних замовлень на продукцію (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшиться	2. Залишиться без змін	3. Зменшиться
2.4. Обсяг незавершеного виробництва (невиконаних замовлень) (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшиться	2. Залишиться без змін	3. Зменшиться
2.5. Залишки готової продукції (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшаться	2. Залишаться без змін	3. Зменшаться
2.6. Запаси сировини та матеріалів (одиниці, метри, тонни тощо)	1. Збільшаться	2. Залишаться без змін	3. Зменшаться
2.7. Ціни на сировину та матеріали (середня ціна)	1. Зростуть	2. Залишаться без змін	3. Знизяться
2.8. Ціни на продукцію власного виробництва (середня ціна)	1. Зростуть	2. Залишаться без змін	3. Знизяться
2.9. Загальна чисельність працівників (повна зайнятість)	1. Зросте	2. Залишиться без змін	3. Знизиться

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

3. Бажаєте отримати звіт за результатами опитування (надається безкоштовно)?

1. Так 2. Ні

Коментарі:

Рисунок 4 – Приклад анкети, яку заповнюють керівники підприємств України з метою побудови ІОДА

Джерело: взято автором з [12].

Таким чином, бізнес демонструє обережний оптимізм щодо майбутнього розвитку економіки. Найбільш позитивні очікування щодо майбутнього фінансово-економічного стану мали підприємства: енерго- та водопостачання; переробної промисловості; будівництва. Бізнес очікував подальшого зростання обсягів реалізації продукції, однак темпи зростання дещо сповільнилися: загальний баланс очікувань становив 9,6% (проти 11,0% у ІІІ кварталі); щодо зовнішнього ринку – 11,7% (проти 16,1%). Найбільш позитивні очікування щодо внутрішньої реалізації продукції продемонстрували: підприємства енерго- та водопостачання; переробна промисловість; інші види діяльності. Щодо експорту найбільш оптимістичними були: добувна промисловість; транспорт і зв'язок; інші види діяльності. Це свідчить про збереження експортного потенціалу окремих секторів економіки навіть в умовах нестабільності.

Позитивною тенденцією стало покращення очікувань щодо інвестицій у машини, обладнання та інвентар: баланс відповідей зріс до 7,0% проти 4,3% у попередньому кварталі. Це свідчить про поступове відновлення інвестиційної активності бізнесу та прагнення підприємств модернізувати виробничу базу. Підприємства, які залучають іноземні інвестиції, зберігали позитивні очікування щодо їх зростання: баланс відповідей – 15,5%. Разом із тим частка підприємств, які планують залучати іноземні інвестиції, скоротилася з 23,3% до 21,5%, що може свідчити про обережність інвесторів та високі ризики ведення бізнесу.

Оцінки щодо зміни кількості працівників залишалися негативними, але рівень песимізму дещо знизився: баланс відповідей покращився з «мінус» 4,4% до «мінус» 3,8%. Позитивні очікування щодо збільшення чисельності персоналу мали: підприємства енерго- та водопостачання; інші види діяльності. Негативні очікування переважали у: сільському господарстві; добувній та переробній промисловості; будівництві; торгівлі; транспорті та зв'язку. В цілому, результати опитування свідчать, що український бізнес у IV кварталі 2025 року демонстрував помірно стримані, але загалом стабільні ділові очікування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ділові очікування є важливою складовою сучасної системи макроекономічного аналізу та прогнозування, оскільки вони відображають не лише поточний стан економіки, а й очікування економічних агентів щодо майбутньої динаміки економічних процесів. В умовах високої економічної невизначеності, військових ризиків та глобальних криз роль індикаторів ділових очікувань суттєво зростає.

Систематизація міжнародних підходів до оцінювання ділових очікувань показала, що найбільш поширеними інструментами є індекси IFO, PMI, INSEE, NBB та Індекс очікувань ділової активності НБУ. Їх використання дає змогу оперативно оцінювати зміни економічної кон'юнктури, прогнозувати фази економічного циклу та формувати обґрунтовані макроекономічні рішення. Особливе значення мають випереджальні індикатори, які дозволяють завчасно виявляти тенденції уповільнення або пожвавлення економічної активності.

Визначено, що для України важливим напрямом подальшого розвитку

системи ділових очікувань є удосконалення методики Індексу очікувань ділової активності НБУ шляхом розширення вибірки підприємств, підвищення регулярності публікацій, цифровізації процесів анкетування та адаптації міжнародного досвіду. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні аналізу взаємозв'язку ділових очікувань із макроекономічною стабільністю, інвестиційною активністю та процесами післявоєнного економічного відновлення України.

Список використаної літератури:

1. Cagan P. The Monetary Dynamics of Hyperinflation. In: Friedman, M., Ed., Studies in the Quantity Theory of Money. Chicago : The University of Chicago Press, 1956. 25-117.
URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1625374 (дата звернення: 07.05.2026).

2. Friedman M. A Theory of the Consumption Function. Princeton : Princeton University Press, 1957.
URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1218502 (дата звернення: 07.05.2026).

3. Germany IFO Business Climate Index. *Офіційний сайт Trading Economics.* URL: https://tradingeconomics.com/germany/business-confidence (дата звернення: 07.05.2026).

4. Hommes C. Behavioral Rationality and Heterogeneous Expectations in Complex Economic Systems. New York : Cambridge University Press, 2013. 56 p. URL: https://comp-econ.com/CEF_2013/downloads/Hommes%20Chapter%201.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

5. Kozlovskyi S., Dluhopolskyi O., Kozlovskyi V., Sabat A., Lechowicz T., Zayukov I., Oliinyk L. Assessment of the Association Between Industrial Production Indicators and Business Expectations: Implications for Sustainable Economic Development. *Sustainability*. 2025. 17(22). https://doi.org/10.3390/su172210087.

6. When quoting material from this collection, the preferred citation is: Metzler, Lloyd A. Papers Hanna Holborn Gray Special Collections Research Center. Chicago : University of Chicago Library, 1941.
URL: https://www.lib.uchicago.edu/e/scrc/findingaids/view.php?eadid=ICU.SPCL.LMETZLER (дата звернення: 07.05.2026).

7. Вірлінг А. Німеччина – економічна серцевинна Європейського Союзу. *Офіційний сайт Фонду Відродження.*
URL: https://www.irf.ua/nimechchina_ekonomichna_sertsevina_evropeyskogo_soyuzu/ (дата звернення: 07.05.2026).

8. Ділові очікування підприємств України. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-ochikuye-zrostannya-dilovoyi-aktivnosti-u-2026-rotsi-na-tli-polipshennya-inflyatsiynih-ta-neznachnogo-posilennya-kursovih-ochikuvan--rezultati-opituvannya-kerivnikiv-kompaniy-u-iv-kvartali-2025-roku (дата звернення: 07.05.2026).

9. Економіка у 2026 році: прогнози неурядових експертів. *Веб-сайт Центра економічної стратегії*. URL: https://ces.org.ua/macroforecast-2026-1/?gad_source=1&gad_campaignid=22439086746&gbraid=0AAAAACM-mc3iSQJPHMTSU0QZXBysJiMTG&gclid=EAIaIQobChMI0N_ylpmnlAMVg4ODBx3rbC9qEAAYASAAEgIQfPD_BwE (дата звернення: 07.05.2026).

10. Індекс PMI: показник оптимізму. *Офіційний сайт Finansovik.* URL: https://finansovik.com/ua/forex-basics/indeks-pmi-pokaznik-optimizmu.html (дата звернення: 07.05.2026).

11. Систематизація основних економічних індикаторів ділових очікувань. *Офіційний сайт ChatGpt*. URL: https://chatgpt.com/c/6a01a511-fefc-83eb-842e-c2a939fa04a3 (дата звернення: 07.05.2026).

12. Щомісячний індекс очікувань ділової активності (ІОДА): запровадження в НБУ. *Офіційний сайт Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article.pdf?v=4 (дата звернення: 07.05.2026).

УДК 005.32:331.101.3:005.95

Іванченко Г. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5654-1514
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК КОМАНДИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

У статті досліджено сучасні підходи до мотивації персоналу в контексті стратегічного розвитку команди в умовах цифрової трансформації економіки, поширення гібридних моделей зайнятості та зростання ролі людського капіталу. Проаналізовано еволюцію підходів до управління персоналом, обґрунтовано доцільність використання інтегрованого підходу до мотивації персоналу, який поєднує переваги цифрових технологій із людиноцентричними принципами управління.

***Ключові слова**: мотивація персоналу, команда, управління персоналом, Agile-підхід, цифровізація, штучний інтелект, гібридна робота, корпоративна культура*

Постановка проблеми. Сучасна архітектура систем управління підприємством зазнає докорінних трансформацій під впливом масштабної цифровізації, глобалізації, розвитку технологій штучного інтелекту (ШІ) та переходу до концепції економіки знань. В умовах високої турбулентності зовнішнього середовища, безпекових викликів сьогодення в Україні та спричиненого ними кадрового дефіциту, традиційні механізми адміністрування втрачають свою операційну спроможність. Особливо гостро постає проблема управління людськими ресурсами в умовах поширення віддаленої, гібридної та асинхронної зайнятості. Традиційні підходи до управління персоналом поступово втрачають результативність, що актуалізує потребу у впровадженні сучасних методів, спрямованих на розвиток професійних компетентностей працівників, підвищення рівня їхньої мотивації та здатності адаптуватися до

нових умов діяльності. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах дефіциту кваліфікованих кадрів і посилення конкуренції на ринку праці, коли ефективна система мотивації персоналу стає важливим інструментом управління, що впливає не лише на продуктивність праці, а й на фінансову стійкість підприємства та збереження стабільності трудового колективу. Формування стійких, проактивних та високомотивованих колективів вимагає від бізнесу проектування гнучких екосистем мотивації, спроможних гармонізувати індивідуальні інтереси та внутрішні прагнення кожного співробітника із глобальними стратегічними цілями підприємства, що зумовлює об'єктивну необхідність комплексного дослідження мотиваційних моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації та стратегічного формування команд постійно перебуває в центрі уваги провідних вітчизняних і закордонних учених. Вагомий внесок у дослідження специфіки та способів мотивації працівників у сучасних умовах зробили Б. Гечбаї, Н. Тчілая, К. Ґолетяні, З. Мускудяні, які у своїх працях детально проаналізували трансформацію чинників впливу на персонал під дією макроекономічних та технологічних зрушень, виокремивши ключові характеристики сучасних систем стимулювання [8].

Питання теоретико-методологічного підґрунтя еволюції кадрового менеджменту ґрунтовно висвітлено у дослідженнях Д. Дячкова та В. Ткаченка. На основі компаративного аналізу традиційних (адміністративних) та новітніх інноваційно-цифрових підходів до управління кадровим потенціалом підприємства автори довели необхідність переходу до більш гнучких моделей управління [2].

Практичні аспекти розробки та інтеграції інноваційних управлінських рішень для підвищення внутрішньої мотивації персоналу в умовах кризи розглядають Н. Петруха та М. Дерев'янко, які у власних дослідженнях значну увагу приділяють гнучким графікам роботи, програмам психологічної підтримки та навчанню з безпеки, що є критично важливим для вітчизняного ринку праці у сучасних умовах [4].

У контексті глобалізації та адаптації найкращих світових практик особливе значення мають дослідження В. Сайко та П. Ільчука. Вчені провели крос-культурний аналіз і дослідили тенденції розвитку мотиваційних систем у таких країнах, як Японія, Німеччина, Китай та США, визначивши перспективні вектори запозичення цього досвіду для України [7].

Водночас, попри наявність ґрунтовних напрацювань, швидкість технологічних змін та постійна поява нових викликів (зокрема, поглиблення інтеграції ШІ в HR-процеси та управління повністю віддаленими командами) потребують постійного оновлення та систематизації прикладного інструментарію мотивації.

Мета статті. Метою статті є характеристика та систематизація сучасних підходів до мотивації персоналу в контексті стратегічного розвитку команд, а також аналіз впливу інноваційних HR-технологій на ефективність командної взаємодії в умовах цифровізації та гібридних моделей роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна система мотивації – це сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають людину діяти, досягати цілей та залишатися залученою у межах робочого процесу. Сучасна наука виділяє дві великі групи стимулів: матеріальну мотивацію (зарплати, бонуси, премії) та нематеріальну мотивацію (визнання, участь у рішеннях, довіра, комфортні умови праці) [5].

Еволюція HR-менеджменту зумовила необхідність інтеграції традиційних управлінських методів із новітніми концепціями цифровізованої економіки. Дослідники виділяють кілька базових підходів, які сьогодні конкурують або взаємодоповнюють один одного [2]:

- Класичні підходи (адміністративний та організаційно-розпорядчий), які фокусуються на жорсткій регламентації, дотриманні нормативно-правової бази, контролі дисципліни та виконанні трудових норм. Хоча вони забезпечують стабільність, у цифрову епоху такі методи суттєво обмежують гнучкість і пригнічують творчий потенціал.

- Компетентнісний підхід зміщує фокус на розвиток унікальних знань, навичок та особистісних якостей працівника, що безпосередньо впливають на його продуктивність.

- Гнучкий підхід (Agile) та адаптивний метод, що базується на ітераційних циклах, командній взаємодії (Scrum, Kanban) та орієнтації на конкретний результат, а не на процес [2].

- Інноваційно-цифровий та технологічний підходи передбачають використання сучасних HRM-систем, використання ШІ, Big Data аналітики для прогнозування кадрових потреб, автоматизації рекрутингу та персоналізації мотиваційних профілів [2].

Д. Дячков, В. Ткаченко доводять, що найбільш життєздатною в сучасних умовах є гібридна модель, яка гармонійно поєднує стабільність традиційних структур із високою швидкістю та інноваційністю цифрових інструментів, що дозволяє створити умови для навчання і адаптації управління кадровим потенціалом формування гнучких стратегій розвитку персоналу підприємства [2].

В Україні в умовах воєнного стану трансформація трудових відносин та широке впровадження дистанційних форм зайнятості актуалізували недоліки традиційних систем мотивації персоналу, зокрема підходів, заснованих на контролі робочого часу. За таких обставин ефективність мотиваційних механізмів дедалі більше визначається не лише рівнем матеріальної винагороди, яка залишається важливим фактором, а й можливістю забезпечення гнучких умов праці, професійної автономії та підтримки психологічного, соціального благополуччя працівників. Саме ці чинники набувають особливого значення для збереження продуктивності, залученості та лояльності персоналу в умовах високої невизначеності, підвищених ризиків (табл. 1) [4; 7].

Таблиця 1. Інноваційні методи мотивації професійного розвитку персоналу*

Метод мотивації	Характеристика	Очікуваний результат
Розвиток особистих цілей та індивідуальні траєкторії розвитку	Передбачає врахування індивідуальних професійних амбіцій працівників шляхом розроблення персоналізованих планів розвитку та надання доступу до гнучких програм навчання. Керівництво виконує роль наставника і партнера у професійному зростанні співробітника	Підвищення мотивації до навчання, утримання талановитих працівників, розвиток необхідних компетентностей та кар'єрне зростання
Гейміфікація робочих процесів	Використання ігрових елементів, зокрема рейтингів, цифрових відзнак, конкурсів та інтерактивних платформ, у процесах навчання та виконання робочих завдань	Зростання залученості персоналу, підвищення інтересу до навчання, посилення корпоративної культури та командної взаємодії
Розширення автономії та відповідальності	Надання працівникам свободи у виборі способів виконання завдань, організації робочого часу та прийнятті рішень у межах визначених повноважень	Формування довіри між працівником і роботодавцем, підвищення продуктивності праці, розвиток ініціативності та відповідальності
Завдання зі значущим змістом	Залучення персоналу до реалізації проєктів, які мають стратегічне значення для організації або суспільства та сприяють усвідомленню цінності власного внеску	Посилення внутрішньої мотивації, підвищення задоволеності працею, формування відданості організації та її місії

Сформовано на основі 3; 4; 7

Отже, сучасні підходи до мотивації професійного розвитку персоналу дедалі більше орієнтуються на індивідуалізацію потреб працівників, підвищення їхньої залученості та створення умов для самореалізації. На відміну від традиційних методів стимулювання, інноваційні - акцентують увагу на розвитку внутрішньої мотивації через автономію, персоналізоване навчання, гейміфікацію та усвідомлення значущості виконуваної роботи. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, зміцненню лояльності персоналу та формуванню стійких конкурентних переваг підприємства.

Для побудови дієвої національної моделі управління командами доцільно враховувати глобальні практики, адаптуючи їх до ментальних та економічних реалій України (табл. 2).

Таблиця 2. Світовий та вітчизняний досвід мотивації персоналу підприємства*

Країна	Ключові особливості мотивації	Основні інструменти
Японія	Акцент на командній злагоді, лояльності та безперервному вдосконаленні (філософія Кайдзен)	Групові програми стимулювання, системи пожиттєвого найму, партисипативне управління.
Німеччина	Чітка регламентація праці, висока дисципліна, акцент на балансі роботи та життя	Гідна оплата, участь у прибутках, гнучкі робочі графіки, що суворо регулюються законодавством.
Китай	Пріоритет групових інтересів над особистими, сувора оцінку ефективності, прив'язка винагороди до стажу. Мотивація будується на глибоких особистих та ділових зв'язках, довірі та взаємодопомозі	Конкурентні бонуси, ротація кадрів, надання автономії в інноваційних проєктах
США	Орієнтація на індивідуалізм, самоефективність та індивідуальний успіх	Опціони на акції, програми сімейної допомоги (корпоративні дитячі садки), повна робоча автономія
Україна	Поєднання ринкових фінансових стимулів із високим попитом на гнучкість та професійний розвиток в умовах кризового менеджменту	Конкурентна заробітна плата, Well-being програми, медичне страхування, компенсація навчання

Сформовано на основі [7]

Порівняння світового та вітчизняного досвіду мотивації персоналу свідчить, що сучасні системи стимулювання працівників поєднують матеріальні й нематеріальні інструменти, орієнтовані на підвищення продуктивності, лояльності та професійного розвитку. Водночас українські підприємства дедалі активніше впроваджують міжнародні практики мотивації, адаптуючи їх до умов кризового менеджменту, потреб працівників і динамічного ринку праці.

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки та широкого поширення гібридних форматів зайнятості ефективність командної діяльності дедалі менше визначається традиційними механізмами адміністративного

контролю. Натомість ключового значення набуває поєднання технологічних інновацій із людиноцентричними підходами до управління персоналом. Наразі бізнес-середовище характеризується високою динамічністю, що зумовлює необхідність формування адаптивних організаційних структур, у яких цифрові HR-рішення виступають інструментом підвищення ефективності, а нематеріальні фактори забезпечують згуртованість і стабільність командної взаємодії [2; 3].

Трансформація підходів до управління командами значною мірою пов'язана з активним впровадженням цифрових технологій та Agile-методології. Використання інструментів штучного інтелекту, алгоритмів машинного навчання та аналітики великих даних створює передумови для переходу від реактивного до прогнозного управління персоналом. Подібно до практик провідних міжнародних компаній, що застосовують персоналізовані аналітичні моделі для прогнозування поведінки споживачів, сучасні підприємства використовують цифрові системи для оцінки потреб працівників, виявлення ризиків професійного вигорання та оптимізації кадрових процесів. Автоматизація рутинних HR-функцій через сучасні інформаційні системи управління персоналом дозволяє керівникам зосереджуватися на стратегічних аспектах розвитку людського капіталу. Водночас Agile-підхід сприяє підвищенню гнучкості організацій, забезпечуючи швидку адаптацію до змін зовнішнього середовища та орієнтацію на досягнення конкретних результатів, які оцінюються за визначеними показниками ефективності [1; 2; 4; 8;].

Разом із численними перевагами цифровізація породжує низку нових викликів, серед яких особливого значення набувають зниження рівня міжособистісної взаємодії та підвищення ризиків інформаційної безпеки. За таких умов нематеріальні чинники мотивації стають важливим елементом забезпечення стабільної продуктивності працівників. Гнучкість організації праці, можливість самостійного прийняття рішень та автономність виконання завдань сьогодні розглядаються не як додаткові стимули, а як необхідна умова формування сприятливого робочого середовища. Також важливу роль

відіграють механізми нематеріального заохочення, зокрема суспільне визнання досягнень, довіра з боку керівництва та розширення відповідальності працівників. Такі інструменти сприяють підвищенню залученості персоналу та формуванню високоефективних команд.

Одним із пріоритетних напрямів стратегічного розвитку команд є забезпечення психологічного благополуччя працівників та розвиток корпоративної культури, заснованої на спільних цінностях і принципах. В умовах дистанційної та гібридної роботи, де традиційні форми контролю втрачають ефективність, залученість персоналу значною мірою визначається усвідомленням значущості власної діяльності та відчуттям причетності до реалізації стратегічних цілей підприємства [3; 8; 10]. У цьому контексті зростає роль психологічної підтримки персоналу, яка сприяє конструктивному врегулюванню конфліктних ситуацій, посиленню внутрішньої комунікації та розвитку інноваційного потенціалу колективу. Також важливим інструментом мотивації та профілактики професійного вигорання є створення умов для навчання, рефлексії та відновлення ресурсів працівників.

Підвищення ефективності командної роботи значною мірою забезпечується впровадженням колаборативних практик, що передбачають відкритий обмін думками, конструктивний зворотний зв’язок і залучення працівників до процесу прийняття рішень. Сучасні підходи до управління дедалі більше орієнтуються на партнерську модель взаємодії між керівниками та співробітниками, яка передбачає активну участь кожного члена команди у формуванні кінцевих результатів діяльності підприємства. Такий підхід вимагає від лідерів розвитку емоційного інтелекту, емпатії та ефективних комунікаційних компетентностей, що сприяють формуванню атмосфери довіри, співробітництва та взаємної підтримки.

Отже, сучасна практика управління персоналом свідчить про доцільність застосування інтегрованого підходу, який поєднує переваги традиційних управлінських механізмів із можливостями цифрових технологій. Інноваційні інструменти забезпечують аналітичну основу для персоналізації досвіду

працівників та прийняття обґрунтованих управлінських рішень, тоді як нематеріальні стимули сприяють формуванню високого рівня залученості працівників, лояльності та організаційної єдності. Лише комплексне поєднання технологічних і соціально-психологічних факторів створює передумови для стійкого розвитку підприємства та зміцнення його конкурентних позицій в умовах цифрової економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах цифрової трансформації економіки та поширення гібридних форматів зайнятості мотивація персоналу набуває стратегічного значення для забезпечення ефективності діяльності підприємств. Традиційні механізми управління, засновані переважно на адміністративному контролі та матеріальному стимулюванні, поступово поступаються місцем комплексним моделям, які враховують індивідуальні потреби працівників, рівень їхньої залученості та професійного розвитку. Особливого значення в сучасних умовах набуває Agile-підхід, який сприяє гнучкості, адаптивності та підвищенню залученості працівників до досягнення спільних цілей. Отже, ефективна система мотивації персоналу має розглядатися як один із ключових інструментів забезпечення довгострокової конкурентоспроможності підприємства та сталого розвитку його людського капіталу. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є оцінювання ефективності використання технологій штучного інтелекту в управлінні мотивацією персоналу, аналіз впливу цифровізації на трансформацію трудової поведінки працівників, а також вивчення механізмів забезпечення психологічного благополуччя персоналу в умовах віддаленої та гібридної роботи.

Список використаних джерел:

1. Абрамов М., Шеховцова В., Слободян І. Особливості управління персоналом в умовах гібридної роботи. *Економіка та суспільство*. 2025. № 80. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-125 (дата звернення: 30.03.2026).

2. Дячков Д. В., Ткаченко В. І. Сучасні й традиційні підходи до управління кадровим потенціалом підприємства. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 1. С. 248 – 253.

3. Нові формати мотивації персоналу у 2026 році: ключові тренди та практики для бізнесу. *Сайт пошуку роботи для талановитих та досвідчених кандидатів | GRC.UA*. URL: https://grc.ua/blog/novi-formaty-motyvaciyi-personalu-u-2026-roci-klyuchovi-trendy-ta-praktyky-dlia-biznesu (дата звернення: 24.03.2026).

4. Петруха Н., Дерев'янкоМ. Інноваційні управлінські підходи у розвитку мотивації персоналу підприємств. *Маркетингові стратегії, підприємництво і торгівля: сучасний стан, напрямки розвитку*. Тези доповідей VI Міжнар. науково-практ. інтернет-конф. з нагоди 95-річчя КНУБА. м. Київ. 10 квітня 2025 р. С. 317 – 320.

5. Пісарєв В., Сторожук О. Роль нематеріальної мотивації у формуванні високорезультативної команди. *Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України* : Матеріали VIII Міжнар. науково-практ. конф., м. Кропивницький, 6-7 листоп. 2025 р. 2025. С. 195–197.

6. Познанська І. Ефективність мотиваційних стратегій для віддалених команд. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71.

URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-103 (дата звернення: 30.03.2026).

7. Сайко В. Р., Ільчук П. Г. Дослідження тенденцій розвитку мотивації персоналу: глобальний погляд на практики японії, німеччини, китаю, сша та можливості запозичення досвіду для системи проєктного менеджменту в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2023. № 38. С. 350–360.

URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.8401964 (дата звернення: 30.03.2026).

8. Badri Gechbaia, Nino Tchilaia, Ketevan Goletiani and Zurab Muskudiani. Ways and characteristics of employee motivation in modern conditions. *Social and labour relations: theory and practice*. 2020. №10(1), 33-40. doi:10.21511/slrtp.10(1).2020.05

9. Kashyap V. 7 Strategies to motivate and retain employees. *Medium*. URL: https://kashyapvartika.medium.com/7-effective-strategies-to-motivate-and-retain-employees-in-2025-d3b4bf3af5ae.

10. Ways and characteristics of employee motivation in modern conditions / B. Gechbaia et al. *Social and labour relations: theory and practice*. 2020. Vol. 10, no. 1. P. 25–32. URL: https://doi.org/10.21511/slrtp.10(1).2020.05 (дата звернення: 30.03.2026).

УДК 658.15(045)

Ковтун Е. О., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8505-8361
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ

У статті досліджено теоретико-методичні та прикладні аспекти формування ефективної системи антикризового управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств в умовах глобальної кризи та порушення глобальних ланцюгів постачань. Визначено ключові деструктивні фактори, що негативно впливають на експортно-імпортні операції вітчизняних суб'єктів господарювання, серед яких санкційні режими, блокування традиційних транспортних коридорів, інфраструктурні руйнування та стрімке зростання транзакційних і логістичних витрат. Проаналізовано зміну концепції управління ланцюгами постачань від моделі «Just-in-Time» до концепції «Just-in-Case», що передбачає створення резервів та стратегічної гнучкості. Запропоновано комплексний підхід до впровадження інструментів антикризового менеджменту, який охоплює диверсифікацію ринків збуту та постачання, реінжиніринг логістичних маршрутів, цифровізацію митно-логістичних процедур, а також хеджування фінансових ризиків.

Ключові слова: *антикризовий менеджмент, зовнішньоекономічна діяльність, геополітична нестабільність, логістичні обмеження, експортно-імпортні операції, ризик-менеджмент, ланцюги постачань, диверсифікація, стійкість бізнесу*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується глибокими структурними трансформаціями, що супроводжуються високим рівнем мінливості та нестабільності зовнішнього середовища. Глобалізаційні процеси, які протягом останніх десятиліть виступали головною рушійною силою розширення міжнародної торгівлі, сьогодні стикаються з потужним опором у вигляді посилення торговельних війн та геополітичних конфліктів. Для вітчизняних підприємств ситуація ускладнюється безпрецедентними викликами, пов'язаними із повномасштабною військовою агресією росії, що призвела до системної руйнації виробничої та транспортної інфраструктури, блокування традиційних морських шляхів експорту, втрати доступу до низки ринків та ускладнення транскордонного руху товарів на західних сухопутних кордонах.

Зовнішньоекономічна діяльність, яка виступає критично важливим джерелом валютних надходжень для держави та умовою виживання для багатьох компаній, функціонує в умовах форс-мажору. Різке зростання вартості фрахту, непередбачуваність термінів доставки, дефіцит спеціалізованого транспорту та страхові обмеження формують комплекс логістичних бар'єрів, які неможливо подолати за допомогою стандартних управлінських рішень. У таких умовах виникає гостра об'єктивна необхідність у концептуальному переосмисленні підходів до управління експортно-імпортними операціями та формуванні потужної системи антикризового менеджменту, здатної забезпечити не лише виживання суб'єктів господарювання, але й їхню адаптацію та подальший розвиток на міжнародних ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади антикризового управління на рівні підприємства закладені в працях таких відомих науковців, як І. Бланк, В. Геєць, А. Чухно, О. Амоша. Проблематика трансформації глобальних ланцюгів постачань, ризик-менеджменту та логістичної стійкості ґрунтовно висвітлена в роботах М. Крістофера, Д. Бауерсокса, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення специфіки організації логістики та ЗЕД у кризових

умовах, варто відзначити Є. Крикавського, Т. Мельник, О. Швиданенко, А. Мазаракі, О. Тридіда та Н. Чухрай. Їхні наукові розробки акцентують увагу на необхідності підвищення гнучкості підприємств та використання інноваційних стратегій виходу на зовнішні ринки.

Мета статті. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи антикризового менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах геополітичної нестабільності та жорстких логістичних обмежень.

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях зовнішньоекономічна діяльність трансформувалася зі стандартизованого процесу транскордонного обміну товарами у складну систему управління ризиками. Геополітика та логістика, які раніше розглядалися як допоміжні умови ведення бізнесу, сьогодні стали домінуючими факторами конкурентоспроможності. Антикризовий менеджмент ЗЕД у цьому контексті слід розуміти як безперервну та багаторівневу систему стратегічних і тактичних заходів підприємства, спрямовану на визначення зовнішніх загроз, швидку адаптацію бізнес-моделей до сьогодення. [2]

Вплив геополітичної нестабільності на експортно-імпортні операції підприємств має багатоаспектний характер. По-перше, він проявляється через систему санкцій та торговельні ембарго, що миттєво руйнують десятиліттями вибудовані комерційні зв'язки. По-друге, відбувається регіоналізація світової економіки, коли доступ до ринків і технологій починає визначатися політичними альянсами, а не виключно економічною доцільністю. По-третє, формується середовище високого військово-політичного ризику, що робить міжнародне страхування вантажів або надзвичайно дорогим, або недоступним, підвищуючи рівень відповідальності самого експортера.[1]

Логістичні обмеження в таких умовах виступають каталізатором кризи. Для вітчизняних підприємств вони набули безпрецедентних форм:

1. Часткове або повне блокування морських портів, що призвело до зупинки традиційного каналу збуту для насипних вантажів (аграрної та металургійної продукції).

2. Критичне перевантаження західних сухопутних прикордонних переходів та невідповідність ширини залізничних колій європейському стандарту.

3. Штучні нетарифні бар'єри у вигляді страйків перевізників та квотування експорту в сусідніх країнах.

4. Гострий дефіцит складських площ у прикордонних зонах та багаторазове зростання ставок фрахту, що "з'їдає" маржинальність експорту.

Окремим, проте критично важливим макроекономічним фактором, що збільшує логістичні проблеми вітчизняних підприємств в умовах геополітичної нестабільності, є висока нестабільність на валютних ринках та непередбачуваність курсових коливань. Вплив валютних коливань на логістику в системі зовнішньоекономічної діяльності набуває характеру одного з найгостріших фінансово-операційних ризиків. Це зумовлено тим, що переважна більшість міжнародних логістичних витрат (морський фрахт, портові збори, транзитне мито, міжнародне страхування вантажів, а також вартість пального для автомобільного транспорту) традиційно номінується у твердій іноземній валюті (доларах США або євро). Відповідно, девальвація національної грошової одиниці призводить до стрімкого, непропорційного зростання логістичної складової у структурі собівартості експортно-імпортних операцій у гривневому еквіваленті. [4]

Для компаній-експортерів ситуація ускладнюється ефектом «подвійного удару». З одного боку, руйнування інфраструктури та вимушене подовження маршрутів фізично збільшують обсяг споживаних транспортних послуг, а з іншого - курсова різниця стрімко здорожчує кожну одиницю цих послуг. Внаслідок цього маржинальність експорту, особливо для товарів із низькою доданою вартістю, може нівелюватися повністю, перетворюючи ЗЕД на збиткову. Крім того, непередбачувані затримки вантажів на кордонах та в портах суттєво розтягують у часі логістичний цикл. Виникає значне відставання між моментом фрахтування транспорту, фіксацією контрактної вартості товару та фактичним розрахунком з перевізником або отриманням валютної виручки від покупця. За умов безперервної курсової нестабільності цей часовий розрив

створює ситуацію, коли на момент фактичного завершення логістичної операції реальна вартість транспортних витрат може критично перевищити планові показники, закладені в початковий бюджет транзакції.

Для компаній-імпортерів валютно - логістичний ризик проявляється у неможливості точного ціноутворення на внутрішньому ринку. Тривалий час транзиту в умовах війни означає, що імпортер змушений контрактувати логістику за одним валютним курсом, а розмитнювати та реалізовувати товар після його прибуття - в абсолютно інших макроекономічних реаліях. У зв'язку з цим, антикризовий менеджмент підприємств змушений глибоко інтегрувати управління фізичною логістикою з валютним контролем. Виникає об'єктивна необхідність у застосуванні інструментів фінансового хеджування безпосередньо для транспортних контрактів (наприклад, форвардних контрактів на купівлю валюти під оплату фрахту), перегляді політики ціноутворення на умовах динамічних прайс-листів та формуванні спеціальних резервних фондів підприємства виключно на покриття логістично-курсових різниць. [3]

У відповідь на ці руйнівні чинники моделі антикризового менеджменту ЗЕД повинна базуватися на концепції "стратегічної стійкості" (strategic resilience). Традиційна японська логістична модель «Just-in-Time» (точно в строк), орієнтована на мінімізацію запасів, довела свою вразливість під час глобальних шоків. На зміну їй приходить концепція «Just-in-Case» (на всякий випадок), яка передбачає свідоме створення буферних резервів, дублювання критичних вузлів постачання та першочерговість безперебійності над максимальною економією витрат.

Комплексна система антикризового управління ЗЕД вимагає впровадження наступного інструментарію:

1. Логістичний реінжиніринг та адаптація моделей постачання. Компанії змушені радикально переглядати геометрію своїх ланцюгів постачань. Управлінським трендом стає "ніаршорінг" – перенесення закупівель та виробничих етапів у географічно ближчі країни для скорочення логістичного плеча та транзитного часу. Паралельно набирає ваги "френдшорінг" – орієнтація

ЗЕД виключно на ринки країн зі стабільними політичними режимами, що мінімізує ризики раптових торговельних ембарго. Крім того, критично важливим є формування змішаних маршрутів, здатних швидко комбінувати автомобільний, залізничний та річковий транспорт у разі форс-мажорного блокування одного з каналів.

2. Глибока диверсифікація ринків та асортименту. Залежність підприємства від вузького кола контрагентів або одного ринку збуту перетворюється на фатальний ризик. Стратегія виживання передбачає активний вихід на альтернативні ринки (Азія, Африка, Близький Схід) з урахуванням зміни логістичних центрів тяжіння. Не менш важливою є товарна диверсифікація: логістична криза змушує експортерів переходити від продажу низькомаржинальної сировини до продукції глибокої переробки з високою доданою вартістю, де частка транспортних витрат у кінцевій ціні є значно нижчою.

3. Фінансове хеджування та оптимізація ліквідності. Затримки товарів у дорозі через логістичні колапси неминуче призводять до подовження фінансового циклу підприємства та касових розривів. Управління фінансами у ЗЕД має змістити фокус на безпеку платежів. Це передбачає ширше використання інструментів торговельного фінансування (документарні акредитиви, міжнародний факторинг, банківські гарантії), страхування експортних контрактів від політичних та комерційних ризиків через спеціалізовані експортно-кредитні агентства (ЕКА), а також використання деривативів для захисту від валютної нестабільності.

4. Трансформація договірної бази та юридичний ризик-менеджмент. В умовах нестабільності контракти ЗЕД повинні містити розширені застереження щодо форс-мажору (зокрема, із посиланням на типове застереження ICC Force Majeure Clause), чіткий розподіл ризиків за умовами Incoterms 2020 з огляду на те, хто несе ризик простою на кордоні, а також механізми перегляду цін у разі раптового стрибка вартості логістичних послуг чи сировини.

5. Цифровізація ЗЕД. Прозорість ланцюгів постачань стає ключовою

вимогою часу. Впровадження хмарних платформ для відправлення вантажів у реальному часі, використання EDI-систем для електронного обміну даними з митницями, а також застосування елементів штучного інтелекту для прогностичної аналітики (прогнозування затримок на кордонах на основі великих даних) дозволяють компаніям виявляти проблеми на ранніх стадіях і оперативно змінювати маршрутизацію.

6. Інституційна взаємодія бізнесу і держави. Антикризовий менеджмент підприємства не може функціонувати в ізоляції. Важливим є використання державних інструментів сприяння ЗЕД, таких як отримання статусу Авторизованого економічного оператора для спрощеного проходження митниці, використання режиму спільного транзиту, а також активна участь у грантових програмах та платформах підтримки експортерів.

Практика вітчизняних підприємств доводить, що застосування гнучких організаційних структур, які об'єднують спеціалістів з логістики, права, фінансів та продажів для прийняття миттєвих антикризових рішень, дозволяє не лише зберегти позиції на зовнішніх ринках, але й витіснити менш адаптивних конкурентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Глобальна геополітична нестабільність та безпрецедентні логістичні бар'єри сформували нову модель здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Традиційні підходи, засновані на стабільності ланцюгів постачань та мінімізації витрат, втратили свою доречність. Сучасний антикризовий менеджмент ЗЕД вимагає від керівництва компаній тотального перегляду стратегій: переходу від логістики "Just-in-Time" до "Just-in-Case", масштабної географічної та продуктової диверсифікації, а також створення змішаних транспортних коридорів.

Ефективна протидія кризовим явищам досягається лише через співпрацю логістичного реінжинірингу, фінансового хеджування ризиків, юридичного захисту контрактів та глибокої цифровізації митно-логістичних процесів. Підприємства, які здатні оперативно трансформувати виклики зовнішнього середовища на внутрішні інновації, забезпечують собі довгострокову життєздатність на міжнародній арені.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку полягають у розробці економіко-математичних моделей для кількісної оцінки ефективності логістичних маршрутів в умовах високої ймовірності форс-мажорів. Окремої уваги потребує дослідження галузевої специфіки антикризового менеджменту ЗЕД (зокрема в агропромисловому комплексі та високотехнологічних секторах), а також вивчення потенціалу штучного інтелекту у прогнозуванні геополітичних.

Список використаних джерел:

1. Ворона А., Клименко В. Експортно-імпортна діяльність українських підприємств в умовах війни. Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин в умовах глобальної трансформації : мат. наук. Конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини (м. Полтава, 14 квітня 2023 р.) / за заг. ред. доц. В. Ю. Стрілець. Полтава : ПУЕТ, 2023. 89 с. С.20-24

2. Казакова, Л. О. Конкурентне середовище міжнародного бізнесу / Л. О. Казакова, Ю. В. Мойсюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / редкол.: М. М. Король (голов. ред.), М. М. Палінчак, Я. П. Дроздовський та ін. – Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", – 2023. – Вип. 49. – С. 89–93. – Бібліогр.: с. 92 (10 назв); рез. укр., англ. URL http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/49_2023ua/18.pdf

3. Марченко В., Усик О. Зовнішні та внутрішні загрози фінансової та економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. Т. 338 № 1. 2025. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-49

4. Оліховський В. Етапи аналізування імпортної діяльності. Економіка та суспільство. № 58. 2023. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-35

УДК 352:364.4:316.4(477)

Ніколіна І. І., кандидат наук з державного управління, доцент
ORCID: https://orcid.org/000Q-0001 -7718-8599
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті досліджено сутність та особливості застосування публічно-управлінських інструментів інклюзивного відновлення територіальних громад в умовах повоєнної трансформації. Обґрунтовано роль нормативно-правових, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, цифрових, партисипативних та інфраструктурних інструментів у забезпеченні безбар'єрності, доступності публічних послуг, соціальної інтеграції населення та формуванні стійких моделей розвитку громад. Визначено, що ефективність політики інклюзивного відновлення залежить від комплексності та узгодженості використання публічно-управлінських інструментів, рівня міжсекторальної взаємодії та інституційної спроможності органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: *публічне управління, інклюзивне відновлення, територіальні громади, безбар'єрність, цифровізація, партисипативні інструменти, місцеве самоврядування, повоєнне відновлення*

Постановка проблеми. Сучасні виклики, пов'язані з руйнуванням об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, зміною демографічної структури населення, зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, а також необхідністю забезпечення соціальної інтеграції вразливих категорій населення, суттєво ускладнюють процеси функціонування територіальних громад та системи публічного управління загалом. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення органи державної влади й місцевого самоврядування стикаються з необхідністю одночасного вирішення питань безпеки, забезпечення базових

соціальних потреб населення, підтримки економічної активності та відновлення суспільної згуртованості. Зростає потреба у підвищенні спроможності територіальних громад. За таких умов актуалізується необхідність використання комплексної системи публічно-управлінських інструментів, які мають поєднувати організаційні, правові, соціально-економічні, інформаційно-комунікаційні та цифрові механізми управління. Їх застосування повинно бути спрямоване не лише на подолання наслідків кризових явищ, але й на формування стійких, безпечних та інклюзивних громад, здатних забезпечувати належний рівень якості життя населення. Водночас важливого значення набуває розвиток партнерської взаємодії між органами влади, міжнародними організаціями, бізнесом та громадським сектором, що дозволяє підвищити ефективність реалізації управлінських рішень і забезпечити комплексний підхід до відновлення та розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі все більшої актуальності набувають дослідження проблем інклюзивного розвитку територіальних громад, особливо в умовах воєнних викликів, повоєнного відновлення та необхідності соціальної реінтеграції населення. Значний науковий інтерес викликають питання фінансового забезпечення інклюзивного розвитку, формування інклюзивних територіальних громад, забезпечення соціальної згуртованості, просторово-технологічної реінтеграції територій та адаптації міжнародного досвіду повоєнної відбудови до українських реалій. Над зазначеною проблематикою працювали такі науковці: Д. Антонюк [1; 5], В. Жуков [1; 5], Т. Желюк [2], А. Жуковська [3; 4], Ю. Лопатинський [6], І. Мацюк [7], Г. Олексюк [10], Н. Павліха [5], Д. Парасій [6], О. Павлов [9], І. Павлова [9], Н. Попадинець [10], І. Цимбалюк [5], О. Шпикуляк [6], Д. Шушпанов [4] та інші.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей застосування публічно-управлінських інструментів інклюзивного відновлення територіальних громад, а також обґрунтування їх ролі у забезпеченні безбар’єрності, соціальної інтеграції, доступності публічних послуг і формуванні стійких моделей розвитку громад в умовах воєнних викликів та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових підходах публічно-управлінські інструменти розглядаються як сукупність засобів, методів та механізмів впливу, за допомогою яких органи публічної влади забезпечують реалізацію визначених стратегічних цілей та управлінських рішень. У сфері інклюзивного відновлення територіальних громад такі інструменти спрямовані на забезпечення доступності публічних послуг, відновлення соціальної та транспортної інфраструктури, підтримку економічної активності населення, а також формування безбар'єрного середовища. Їх ефективність значною мірою залежить від системності, узгодженості та здатності адаптуватися до умов невизначеності, характерних для сучасного етапу розвитку держави.

Важливо розмежовувати поняття політики, механізму та інструменту у системі публічного управління. Політика визначає стратегічні напрями розвитку, механізм забезпечує систему взаємодії та реалізації політики, а інструменти виступають конкретними практичними засобами впливу. Саме тому публічно-управлінські інструменти слід розглядати як операційний рівень реалізації політики інклюзивного відновлення територіальних громад.

У сучасних умовах особливого значення набуває комплексне використання різних груп інструментів, які охоплюють нормативно-правову, організаційно-управлінську, фінансово-економічну, цифрову та партисипативну складові [4, 6, 9]. Такий підхід дозволяє забезпечити системність управлінського впливу та інтеграцію різних напрямів розвитку територіальних громад. Кожна з цих груп виконує окрему функцію, однак лише їх взаємодія забезпечує ефективне досягнення цілей відновлення.

Нормативно-правові та стратегічні інструменти формують базові засади реалізації політики інклюзивного розвитку. Вони визначають концептуальні орієнтири, принципи та пріоритети відновлення територій, а також закріплюють стандарти доступності та безбар'єрності. Особливе значення у цьому контексті має Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [8], яка визначає стратегічні напрями формування доступного середовища та інтеграції принципів інклюзивності у всі сфери суспільного життя.

На місцевому рівні стратегічні інструменти реалізуються через стратегії розвитку територіальних громад, програми комплексного відновлення та спеціалізовані програми розвитку безбар'єрного середовища. Вони дозволяють враховувати специфіку розвитку кожної громади та адаптувати державну політику до локальних потреб. Прикладом таких документів є Програма комплексного відновлення території Вінницької міської територіальної громади на 2024–2027 роки [11], Програма розвитку безбар'єрного простору Вінницької МТГ на 2024–2027 роки [12].

Організаційно-управлінські інструменти забезпечують практичну реалізацію стратегічних рішень через діяльність органів місцевого самоврядування, координацію між суб'єктами публічного управління та використання програмно-цільового підходу. Їх сутність полягає у створенні ефективної системи управління розвитком громади, що включає розподіл функцій, визначення відповідальних суб'єктів, налагодження міжсекторальної взаємодії та впровадження механізмів проєктного управління.

В умовах воєнного стану значення організаційно-управлінських інструментів суттєво зростає, оскільки територіальні громади виконують функції кризового управління, пов'язані із забезпеченням життєдіяльності населення, соціального захисту, підтримки внутрішньо переміщених осіб та відновлення критичної інфраструктури. Ефективність таких інструментів значною мірою залежить від рівня координації між органами влади, громадським сектором, міжнародними партнерами та бізнесом.

Ключове місце у системі інструментів інклюзивного відновлення займають фінансово-економічні механізми. Саме вони формують ресурсну основу реалізації програм і проєктів розвитку. Основними джерелами фінансування виступають місцеві бюджети, державні субвенції, міжнародна допомога, грантові програми та інвестиційні ресурси [3].

У результаті реформи децентралізації територіальні громади отримали ширші фінансові можливості, однак воєнний стан суттєво змінив структуру доходів і видатків місцевих бюджетів. Значна частина ресурсів спрямовується на

забезпечення безпеки, підтримку соціально вразливих категорій населення та відновлення інфраструктури. Це актуалізує необхідність ефективного управління фінансовими ресурсами та залучення альтернативних джерел фінансування.

Важливу роль у забезпеченні інклюзивного відновлення відіграє міжнародна допомога, яка включає фінансову, технічну та гуманітарну підтримку. Саме міжнародні партнери сьогодні виступають одним із ключових джерел фінансування масштабних проєктів відбудови та модернізації територій. Водночас ефективність використання таких ресурсів залежить від прозорості управлінських процесів, рівня координації та інституційної спроможності органів публічного управління [3].

Особливого значення в сучасних умовах набувають цифрові інструменти та інструменти електронної демократії. Цифровізація публічного управління сприяє підвищенню доступності адміністративних послуг, зменшенню бюрократичних бар'єрів та забезпеченню прозорості діяльності органів влади. До таких інструментів належать електронні послуги, офіційні вебпортали, цифрові реєстри, геоінформаційні системи та мобільні застосунки.

Важливо, що цифрові інструменти дозволяють забезпечити доступність публічних послуг для різних категорій населення, у тому числі осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та людей похилого віку. Цифровізація сприяє мінімізації фізичних бар'єрів і забезпечує альтернативні канали доступу до послуг та інформації [2, с. 37].

Складовою цифрової трансформації є інструменти електронної демократії, серед яких електронні петиції, консультації з громадськістю, онлайн-опитування, електронні звернення та цифрові платформи бюджету участі. Їх використання сприяє розвитку відкритого врядування, забезпечує врахування громадської думки та формує нові механізми взаємодії між владою і населенням.

Водночас важливу роль у системі інклюзивного відновлення відіграють партисипативні інструменти, які забезпечують залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень. До них належать громадські слухання, консультації, діяльність громадських рад, участь населення у розробці стратегічних документів та інших формах взаємодії з органами влади.

Партисипативний підхід дозволяє враховувати інтереси різних соціальних груп та забезпечує формування політики, орієнтованої на реальні потреби громади. Особливої актуальності це набуває в умовах післявоєнного відновлення, коли важливо забезпечити соціальну згуртованість та підвищення рівня довіри до органів публічної влади. Разом із тим, ефективність використання таких інструментів залежить від рівня громадянської активності, цифрової грамотності населення та реального врахування результатів громадської участі у процесах прийняття рішень.

Не менш важливими є інфраструктурні інструменти, спрямовані на формування безбар'єрного середовища. Йдеться про модернізацію транспортної інфраструктури, адаптацію громадських будівель, облаштування безбар'єрних маршрутів, встановлення пандусів, ліфтів, тактильних елементів та інших засобів доступності. Такі рішення забезпечують фізичну доступність територій та створюють умови для повноцінної участі населення у житті громади.

Висновки. Система публічно-управлінських інструментів реалізації політики інклюзивного відновлення територіальних громад є комплексною та багаторівневою. Її ефективність визначається не окремими інструментами, а рівнем їх взаємодії та узгодженості. Нормативно-правові та стратегічні інструменти формують загальні рамки розвитку; організаційно-управлінські забезпечують реалізацію управлінських рішень; фінансово-економічні створюють ресурсну основу; цифрові та партисипативні сприяють відкритості, доступності та громадській участі; інфраструктурні забезпечують практичну реалізацію принципів безбар'єрності.

Інклюзивне відновлення територіальних громад слід розглядати не лише як процес фізичної відбудови територій, а як комплексну трансформацію системи публічного управління, спрямовану на забезпечення рівного доступу до ресурсів, можливостей та послуг для всіх категорій населення. В умовах сучасних викликів саме інтегроване використання публічно-управлінських інструментів виступає ключовою передумовою формування стійких, безпечних та соціально згуртованих територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Д. А., Жуков В. В. Світовий досвід повоєнної відбудови: уроки для сучасної України. *Управління змінами та інновації*. 2024. № 12. С. 137–142. DOI https://doi.org/10.32782/CMI/2024-12-22.

2. Гулівата І.О., Ніколіна І.І. Цифрові інструменти для впровадження в безбар'єрне освітнє середовище. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво.* 2023. № 51. С. 37-42. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2023-51-05.

3. Желюк Т., Жуковська А. Джерела фінансового забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад. *Вісник економіки.* 2022. Вип. 3. С. 183-202. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.183.

4. Жуковська А., Шушпанов Д. Інклюзивні територіальні громади: поняття, ознаки та підходи до вимірювання рівня їх інклюзивності. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2024. Вип. 29. С. 121-134. DOI: 10.35774/rarrpsu2024.29.121.

5. Інклюзивна відбудова України: економічна, соціальна та просторово-технологічна реінтеграція : монографія / Н. В. Павліха, І. О. Цимбалюк, Д. А. Антонюк, К. І. Антонюк , В. В. Жуков, О. А. Корнелюк, Н. С. Науменко, Д. І. Олійник, С. А. Кошкаров, Д. А. Ніжний, Н. Л. Хомюк, Т. Харченко, Чжао Мін ; заг. ред.: Н. В. Павліха, упоряд. І. О. Цимбалюк. Луцьк : ФОП Косенко А.О., 2025. 267 с.
URL:
https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/28324/1/mon_inkl_vidbud2025.pdf.

6. Лопатинський Ю. М., Шпикуляк О. Г., Парасій, Д. С. Інституційні виклики інклюзивного розвитку об'єднаних територіальних громад України. *Актуальні проблеми сталого розвитку.* 2026. № 3(2). С. 202-208. https://doi.org/10.60022/3(2)-26S.

7. Мацюк І. Аналіз можливостей інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2023. № 33. С. 19-27. DOI: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27.

8. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 року № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text.

9. Павлов О.І., Павлова І.О., Павлов О.І. Інклюзивність об'єднаних територіальних громад на районів України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82.

10. Попадинець Н. М., Олексюк Г. В. Агломераційні процеси та інклюзивний розвиток: стратегування і смарт-підхід. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9. № 3. С. 190-197. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-3-33.

11. Про затвердження Програми комплексного відновлення території Вінницької міської територіальної громади на 2024-2027 рр.: Рішення Вінницької міської ради від 28.06.2024 року № 2366. URL: https://www.vmr.gov.ua/departament-vidnovlennia-ta-rozvytku#parentHorizontalTab4|undefined1.

12. Програма розвитку безбар'єрного простору Вінницької МТГ на 2024–2027 роки: Рішення Вінницької міської ради від 28.06.2024 №2367. URL: https://www.vmr.gov.ua/departament-vidnovlennia-ta-rozvytku#parentHorizontalTab4|undefined5.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО, КОНТРОЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 657

Даценко Г. В., доктор економічних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0001-8327-7301
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АЛЬТЕРНАТИВНІ КОМПОЗИТНІ ІНДЕКСИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДОЛОГІЯ, ОБМЕЖЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті проведено критичний аналіз сучасних альтернативних статистичних індексів, що використовуються для багатовимірної оцінки розвитку держав. Доведено, що валовий внутрішній продукт (ВВП) не є вичерпним індикатором суспільного добробуту через ігнорування екологічних, соціальних та інституційних чинників. Досліджено методологічні засади формування Індексу людського розвитку, коефіцієнта Джині, Індексу сприйняття корупції та інших альтернативних метрик. Висвітлено переваги та системні обмеження композитних показників, зокрема проблему суб'єктивності вагових коефіцієнтів та специфіку інтерпретації даних у кризові періоди.

Ключові слова: *композитні індекси, соціально-економічний розвиток, нерівність, інституційна якість, паритет купівельної спроможності, якість життя*

Постановка проблеми. У сучасній глобальній економіці традиційні методи оцінки національного успіху, що базуються переважно на монетарних показниках, дедалі частіше піддаються критиці. Валовий внутрішній продукт (ВВП) тривалий час залишався безальтернативним мірилом прогресу, проте він

фіксує лише ринкову вартість вироблених товарів і послуг, залишаючи поза увагою розподіл доходів, стан навколишнього середовища та рівень задоволеності життям [1].

З огляду на це, наукова спільнота та міжнародні інституції (ООН, Світовий банк, Transparency International) розробили систему композитних індексів. Вони дозволяють інтегрувати різнорідні дані в єдину метрику, що спрощує процес прийняття політичних рішень та міждержавних зіставлень. Метою даної статті є системний огляд цих інструментів, виявлення їхньої прогностичної здатності та методологічних пасток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція «за межами ВВП» (Beyond GDP) набула ваги завдяки працям А. Сена та М. уль-Хака, які змістили фокус із накопичення капіталу на розвиток людського потенціалу [2]. Аналіз нерівності традиційно спирається на статистичну спадщину К. Джині [3], тоді як інституційні аспекти досліджуються через призму суб'єктивних оцінок (CPI) та структурних індикаторів (IPI) [4; 8].

Метою статті є систематизація сучасних статистично-економічних індексів, аналіз їх методологічних підходів та оцінка можливостей їх використання для вимірювання соціально-економічного розвитку.

Методологія дослідження ґрунтується на комбінації методів дедукції (від загальних теорій розвитку до конкретних індексів), системно-структурного аналізу та математичного моделювання економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Насьогодні період домінування ВВП як єдиного мірила успіху завершується або втрачає свою актуальність, поступаючись місцем іншим новим показникам багатовимірної аналітики. Сьогодні цифри мають не просто фіксувати фінансові потоки, а відповідати на критичні питання: наскільки справедливим є розподіл багатства, чи є інституції стійкими до корупції та чи має людина реальний шанс на розвиток. Щоб побачити цю динаміку сучасної аналітики соціально-економічний процесів, пропонуємо розглянути специфічні інструменти, які перетворюють складні соціальні явища на точні статистичні моделі. Хочемо виділити певну категорію індексів, що стали новими стандартами оцінки глобального прогресу — від класичного індексу людського розвитку до динамічного індексу Біг Мака.

В даному досліджені пропонуємо розглянути наступні композитні індекси: індекс людського розвитку (HDI), коефіцієнт Джині та коефіцієнт Пальма, індекси інституційної якості, індекс Біг Мака.

1. Індекс людського розвитку (ІЛР/ HDI) або парадигма гуманістичної статистики. Індекс людського розвитку (ІЛР/ HDI) було впроваджено ПРООН у 1990 році як альтернативу чисто економічним показникам. Його головна філософська ідея полягає в тому, що люди та їхні можливості мають бути кінцевим критерієм розвитку країни. Індекс базується на трьох фундаментальних вимірах, для кожного з яких розраховується окремий субіндекс. Сучасна формула ІЛР/ HDI (з 2010 року) використовує середнє геометричне, що виключає можливість ідеального маскування низьких соціальних показників високим доходом:

$$\text{HDI} = (\text{I}_{\text{health}} \text{ x } \text{I}_{\text{education}} \text{ x } \text{I}_{\text{income}})^{1/3}, \text{ де:}$$

- тривалість життя (I_{Health}) - оцінюється через очікувану тривалість життя при народженні.

I_{health} = (LE-20)/ (85-20), де:
LE - очікувана тривалість життя при народженні
20 85 років - це встановлені мінімум і максимум.

- освіта ($I_{Education}$) - середня та очікувана тривалість навчання.

$$I_{education} = \frac{\sqrt{MYSI * EYSI}}{1}, \text{ де}$$

MYSI – індекс середньої тривалості навчання

EYSI – індекс очікуваної тривалості навчання

Розрахунок кожного:

$$MYSI = \frac{MYS}{15}, \quad EYSI = \frac{EYS}{18}$$

MYS – середня кількість років навчання

EYS – очікувана кількість років навчання

- дохід (I_{Income}) - ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

$$I_{income} = \frac{In(GNI_{pc}) - In(100)}{In(75000) - In(100)}, \text{ де}$$

GNI_{pc} – валовий національний дохід на душу населення (PPP).

Використовується логарифм, оскільки:

Приріст доходу дає зменшуваний ефект на добробут;

100 і 75 000 – мінімальне та максимальне значення.

Такий підхід забезпечує баланс: якщо країна має колосальний ВВП, але критично низьку тривалість життя, її рейтинг буде значно знижений. Проте стандартний ІЛР/ HDI не враховує внутрішню нерівність. Для цього використовується IHDI (Inequality-adjusted HDI). У країнах з високим рівнем поляризації суспільства втрати ІЛР через нерівність можуть сягати понад 25-30% [2; 9].

2. Коефіцієнт Джині та коефіцієнт Пальма - вимірювання соціально-економічної прірви. Нерівність є ключовим дестабілізуючим фактором економіки. Коефіцієнт Джині математично виражає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів від лінії абсолютної рівності (крива Лоренца).

$$G = \frac{\sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{n}|x_i - x_j|}{2n^2\bar{x}}$$, де

x_i, x_j – доходи індивідів;

n – кількість спостережень;

$\bar{x}$ – середній дохід.

- значення 0 - повна рівність.

- значення 1 - весь дохід належить одній особі.

Критичною межею для соціальної стабільності вважається показник 0.4. Однак Джині чутливий до змін у середині розподілу і може не помічати екстремальної концентрації багатства на верхівці. Саме тому у 2020-х роках популярності набув Коефіцієнт Пальма, який фокусується на відношенні часток доходу 10% найбагатших до 40% найбідніших громадян [10].

3. Індекси інституційної якості- сприйняття проти структури.

А) Індекс сприйняття корупції (CPI) від Transparency International залишається найбільш цитованим показником у світі. Він базується на експертних опитуваннях, що створює «парадокс сприйняття»: активна антикорупційна боротьба може призвести до падіння індексу, оскільки медіа частіше згадують про викриті злочини, що створює ілюзію зростання корупції [4].

Індекс CPI є композитним показником, що формується на основі кількох незалежних джерел даних (від 3 до 13), серед яких: опитування експертів; оцінки бізнес-аналітиків; міжнародні дослідження інституційної якості:

$$CPI = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^{k} S_i, \text{ де}$$

S_i – стандартизована оцінка з і-го джерела;

K – кількість використаних джерел.

Перед агрегуванням усі показники проходять процедуру нормалізації до шкали 0–100, що забезпечує їх співставлення, включаються лише ті джерела, що відповідають критеріям надійності та порівняння, обчислюється середнє значення оцінок, використовуються статистичні процедури для оцінки похибки.

Б) На противагу йому, індекс публічної доброчесності (IPI) пропонує об'єктивну оцінку через 6 структурних факторів: судова незалежність; адміністративний тягар; торгова відкритість; бюджетна прозорість; цифрова підзвітність; свобода преси [8]. Індекс публічної доброчесності формується на основі шести ключових компонентів, які відображають різні аспекти інституційного середовища: незалежність судової влади; адміністративний тягар; відкритість торгівлі; прозорість бюджету; електронне врядування; свобода преси.

Узагальнена формула індексу:

$$IPI = \frac{1}{6} \sum_{i=1}^{6} C_i \text{ , де}$$

C_i – нормалізовані значення відповідних компонентів індексу.

Усі складові проходять процедуру стандартизації, що забезпечує їх порівнюваність та унеможливлює домінування окремих показників.

На відміну від індексу сприйняття корупції, який базується на суб'єктивних оцінках, IPI використовує об'єктивні показники. Це дозволяє: зменшити вплив репутаційного ефекту; підвищити точність оцінки; аналізувати причинно-наслідкові зв'язки.

Водночас CPI краще відображає реальне сприйняття корупції, що також є важливим фактором економічної поведінки. Таким чином, ці індекси доцільно використовувати комплексно.

4. Індекс Біг Мака - спрощена модель валютних паритетів. Хоча Big Mac Index починався як журналістський жарт *The Economist*, він став важливим інструментом для розуміння валютних перекосів. Формула базується на законі однієї ціни:

$$E_{ppp} = P_{local} / P_{US}, \text{ де}$$

P_{local} - ціна Big Mac у національній валюті

P_{US} — ціна Big Mac у США (у доларах США).

Якщо фактичний курс значно відрізняється від P_{US}, валюта вважається недооціненою. У 2024–2026 роках цей індекс чітко фіксує структурний розрив між економіками «Глобального Півдня» та розвиненими країнами [11].

Проведене дослідження дозволяє систематизувати ключові переваги та недоліки композитних індикаторів у таблиці 1:

Таблиця 1- Порівняльний аналіз та обмеження

Індекс	Фокус оцінки	Ключова перевага	Основний ризик
HDI	Людський капітал	Універсальність та визнання ООН	Ігнорування екологічного сліду
Gini	Майнова рівність	Математична точність	Нечутливість до джерел доходів
CPI	Державна корупція	Психологічний зріз суспільства	Суб'єктивність експертних оцінок
Prosperity	Загальний добробут	Охоплення 300+ показників	Складність інтерпретації «шуму»

Головним обмеженням всіх композитних індексів є втрата деталізації. Агрегування багатьох показників у одну цифру може приховати критичні провали в окремих підсекторах.

Висновки. Альтернативні індекси не замінюють ВВП, а доповнюють його, створюючи багатовимірний простір для аналізу. Якщо ВВП вимірює «швидкість» економічного руху, то індекси на кшталт HDI оцінюють «якість» маршруту та комфорт пасажирів (громадян). Методологічний перехід від середнього арифметичного до середнього геометричного в розрахунках (зокрема в HDI) став важливим запобіжником проти однобокого розвитку країн.

Для України в умовах післявоєнного відновлення критично важливим буде

фокусування не лише на темпах зростання ВВП, а й на показниках IPI (доброчесність) та IHDI (соціальна справедливість), що є необхідною умовою інтеграції в європейське співтовариство. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка індексів «реального часу» на основі Big Data, що дозволить уникнути часового лагу в офіційній статистиці.

Список використаних джерел:

1. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up. New York : New Press, 2010. 176 p.

2. Human Development Report 2023-24: Breaking the Gridlock / UNDP. New York : United Nations Publishing, 2024. 324 p.

3. Gini C. Variabilità e mutabilità. Bologna : Tipografia di Paolo Cuppini, 1912. 156 p.

4. Corruption Perceptions Index 2025: Global Methodology Note / Transparency International. Berlin, 2025. URL: https://www.transparency.org (дата звернення: 05.05.2026).

5. The Legatum Prosperity Index 2025 / Legatum Institute. London : Oxford Press, 2025. 142 p.

6. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide / OECD/JRC. Paris : OECD Publishing, 2008. 162 p.

7. World Inequality Report 2025 / ed. by L. Chancel et al. Paris : World Inequality Lab, 2025. 210 p.

8. Mungiu-Pippidi A. The Index of Public Integrity. Berlin : ERCAS, 2023. URL: https://www.integrity-index.org (дата звернення: 02.05.2026).

9. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 384 p.

10. Palma J. G. Homogeneous middles vs. heterogeneous tails. *Development and Change*. 2011. Vol. 42, No. 1. P. 87–153.

11. The Big Mac Index: Global Pricing Data 2026 / The Economist. URL: https://www.economist.com (дата звернення: 06.05.2026).

УДК 657:004.738.5

Китайчук Т. Г., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8171-1220
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ВИЗНАННЯ ДОХОДІВ У ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

У статті досліджено особливості бухгалтерського обліку та визнання доходів у сфері електронної комерції в умовах цифровізації економіки. Визначено основні проблеми облікового відображення операцій онлайн-торгівлі, пов'язані з моментом визнання доходу, використанням електронних платіжних систем, післяплатою, поверненням товарів та діяльністю маркетплейсів. Проаналізовано наукові підходи до організації бухгалтерського обліку доходів підприємств електронної комерції та нормативно-правове регулювання відповідно до НП(С)БО 15 «Дохід». Обґрунтовано необхідність удосконалення методичного забезпечення обліку онлайн-операцій, автоматизації облікових процесів та посилення внутрішнього контролю електронних розрахунків. Запропоновано напрями підвищення ефективності обліково-аналітичного забезпечення підприємств електронної торгівлі в умовах розвитку цифрових технологій.

Ключові слова: *електронна комерція; бухгалтерський облік; визнання доходів; онлайн-торгівля; електронні платежі*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цифрової економіки сприяв стрімкому поширенню електронної комерції, яка стала одним із найбільш динамічних секторів господарської діяльності. Онлайн-торгівля забезпечує підприємствам розширення ринків збуту, оптимізацію витрат та підвищення швидкості обслуговування клієнтів. Водночас специфіка електронної комерції створює низку проблем у сфері бухгалтерського обліку, зокрема щодо моменту визнання доходів, документального підтвердження операцій, обліку електронних платежів, повернення товарів та взаємодії з маркетплейсами.

Особливої актуальності набуває проблема правильного визначення моменту визнання доходу при використанні електронних платіжних систем, післяплати, бонусних програм та посередницьких платформ. Наявність різних моделей електронної торгівлі ускладнює процес формування достовірної інформації про доходи підприємства та потребує удосконалення облікового забезпечення управління торговельною діяльністю.

В Україні питання визнання доходів регулюється НП(С)БО 15 «Дохід», затвердженим Міністерство фінансів України, а для підприємств, що застосовують міжнародні стандарти, – МСФЗ 15 «Дохід за договорами з клієнтами».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку та визнання доходів досліджували багато науковців і практиків.

Гладій І.О та Майстер Л.А. присвятили свою статтю дослідженню методичних аспектів визнання та оцінки операційних доходів. Автори проаналізували достовірність оцінки доходів і витрат при реалізації готової продукції для точного визначення фінансового результату [1].

У своїх дослідженнях, О. Лега узагальнила та систематизувала основні етапи здійснення електронної торгівлі, а також розробила алгоритм реалізації збутового процесу в умовах онлайн-середовища. Крім того, запропоновано порядок бухгалтерського відображення господарських операцій, пов’язаних із відображенням доходів від електронної комерції, що сприятиме підвищенню достовірності облікових даних, удосконаленню контролю за рухом товарів і грошових коштів та забезпеченню ефективного управління діяльністю підприємства [2].

Проскуріна Н., Конєва А. у своїй статті дійшли до висновку, що стрімкий розвиток інтернет-торгівлі призводить до виникнення низки спірних та проблемних питань, з боку бухгалтерського обліку, оподаткування та документування. Існуючі особливості ведення господарської діяльності у сфері електронної комерції вимагають наявності ґрунтовних роз’яснень та більш детального відображення у державних нормативно-законодавчих актах та формування відповідної науково-практичної бази [7].

Панасюк В. М., Мельничук І. В., Омецінська І. Я. наголошують на тому, що у сегменті електронної комерції необхідно використовувати спеціалізовані методи податкового контролю, оскільки традиційні підходи до податкового контролю тут неефективні. Для підприємницької діяльності, що пов'язана з електронними товарами та послугами, слід розробити спеціальний порядок оподаткування [5].

Окремі дослідження присвячені питанням застосування НПСБО 15 [4], який базується на принципі передачі контролю над активом та визначенні зобов'язань за договорами з клієнтами.

Аналіз сучасних наукових досліджень і фахових публікацій свідчить про те, що питання бухгалтерського обліку та оподаткування операцій у сфері електронної торгівлі залишаються недостатньо дослідженими. Незважаючи на стрімкий розвиток електронної комерції та активне впровадження цифрових технологій у господарську діяльність підприємств, у науковій літературі приділяється обмежена увага проблемам методики облікового відображення онлайн-операцій, визначення моменту визнання доходів, документального підтвердження електронних розрахунків і особливостей оподаткування електронної торгівлі.

Метою статті є дослідження особливостей бухгалтерського обліку та визнання доходів у сфері електронної комерції, визначення основних проблем облікового відображення онлайн-операцій та обґрунтування напрямів удосконалення облікового забезпечення підприємств електронної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електронна комерція є формою господарської діяльності, що передбачає купівлю-продаж товарів і послуг із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. На відміну від традиційної торгівлі, онлайн-комерція характеризується дистанційним укладанням договорів, електронним документообігом та використанням цифрових платіжних інструментів.

Основним нормативним документом, який регулює порядок визнання доходів в Україні, є НП(С)БО 15 «Дохід». Згідно зі стандартом, дохід визнається

під час збільшення активу або зменшення зобов’язання, що приводить до зростання власного капіталу підприємства за умови достовірної оцінки доходу [4].

Відповідно до МСФЗ 15, дохід визнається у момент передачі контролю над товарами або послугами покупцю. Основний принцип стандарту полягає у відображенні доходу в сумі компенсації, яку підприємство очікує отримати за передані товари або послуги.

У сфері електронної комерції виникає низка проблем, пов’язаних із визначенням моменту визнання доходу. Однією з найпоширеніших є ситуація з післяплатою. У такому випадку товар фактично передається покупцю через поштового оператора, але кошти надходять продавцю пізніше. Це створює труднощі щодо визначення моменту переходу ризиків і контролю над товаром.

Іншою проблемою є облік повернення товарів. В електронній торгівлі покупці мають ширші можливості щодо повернення продукції, що впливає на величину чистого доходу підприємства. У зв’язку з цим суб’єкти господарювання повинні формувати резерви під очікувані повернення та своєчасно коригувати доходи.

Важливим аспектом є діяльність маркетплейсів. У сучасних умовах значна частина продажів здійснюється через онлайн-платформи, які виступають посередниками між продавцем і покупцем. У такій ситуації виникає проблема визначення суми доходу: чи слід визнавати повну суму реалізації, чи лише комісійну винагороду платформи. Для правильного облікового відображення необхідно визначити роль суб’єкта господарювання у договорі — принципала чи агента.

Складність обліку також пов’язана із застосуванням електронних платіжних систем, бонусних програм, кешбеку та знижок. Усі зазначені інструменти впливають на визначення чистого доходу та фінансового результату підприємства. Крім того, автоматизація облікових процесів потребує належного контролю за достовірністю інформації та захистом електронних даних.

З метою удосконалення бухгалтерського обліку доходів у сфері електронної

комерції доцільно впровадити низку організаційних та методичних заходів. Насамперед підприємствам варто застосовувати окремі аналітичні рахунки для обліку доходів залежно від каналів реалізації продукції, зокрема продажів через власний інтернет-магазин, маркетплейси та операцій із післяплатою. Такий підхід забезпечить підвищення аналітичності облікової інформації, дозволить ефективніше контролювати структуру доходів і здійснювати оцінку результативності окремих напрямів діяльності.

Важливим напрямом удосконалення є визначення моменту визнання доходу при використанні післяплати. У сучасних умовах доцільно визнавати дохід після підтвердження отримання товару покупцем або після надходження коштів від поштового оператора. Це сприятиме більш достовірному відображенню фінансових результатів та мінімізує ризик завищення доходів підприємства.

Особливу увагу необхідно приділяти обліку повернення товарів, оскільки для електронної комерції характерний значний рівень повернень продукції. У зв’язку з цим доцільним є формування резерву під очікувані повернення на основі статистичних даних попередніх періодів. Запровадження такого механізму забезпечить дотримання принципу обачності та сприятиме більш точному визначенню чистого доходу підприємства.

Підвищення ефективності облікового процесу також можливе завдяки автоматизації обміну інформацією між бухгалтерськими системами та платформами електронної торгівлі. Інтеграція облікових програм із маркетплейсами та платіжними системами дозволить автоматизувати формування первинних документів, прискорити процес обробки інформації та зменшити кількість помилок, пов’язаних із ручним введенням даних.

Крім того, у процесі здійснення продажів через маркетплейси важливо правильно визначати статус підприємства як принципала або агента. Це має суттєве значення для коректного визначення суми доходу, оскільки в одних випадках підприємство повинно визнавати повну суму реалізації, а в інших — лише суму комісійної винагороди.

Використання сучасних цифрових технологій у бухгалтерському обліку сприятиме підвищенню достовірності фінансової інформації та ефективності управління підприємствами електронної комерції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, електронна комерція суттєво трансформує підходи до організації бухгалтерського обліку та визнання доходів. Специфіка онлайн-торгівлі зумовлює виникнення проблем, пов'язаних із визначенням моменту визнання доходу, обліком повернення товарів, використанням електронних платіжних систем і діяльністю маркетплейсів.

Отже, розвиток електронної комерції зумовлює необхідність адаптації системи бухгалтерського обліку до сучасних цифрових умов господарювання. Запропоновані напрями удосконалення обліку доходів сприятимуть підвищенню якості обліково-аналітичного забезпечення, ефективності управління підприємствами та достовірності фінансової звітності. Перспективами подальших досліджень є розробка методичних підходів до обліку операцій маркетплейсів, удосконалення обліку електронних платежів та впровадження сучасних цифрових технологій у систему управлінського обліку підприємств електронної комерції.

Дослідження показало, що ефективне обліково-аналітичне забезпечення електронної комерції потребує вдосконалення нормативної бази, автоматизації облікових процесів та адаптації підприємств до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Перспективами подальших досліджень є розробка методики обліку операцій маркетплейсів, удосконалення підходів до обліку електронних платежів та дослідження впливу цифровізації на систему управлінського обліку підприємств електронної комерції.

Список використаних джерел:

1. Гладій І.О., Майстер Л.А. Щодо питання визнання операційних доходів у процесі реалізації продукції підприємства. SWorld Journal. 2023. Issue 19. P.2. С. 60-63.

2. Коба О. Облік і оподаткування електронної комерції в Україні. *Економіка і регіон*. 2025. URL: https://journals.nupp.edu.ua/eir/uk/article/view/3803 (дата звернення: 04.05.2026).

3. Лега О. В. Інтернет-торгівля: облік і оподаткування. *Причорноморські економічні студії.* Серія «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». 2019. Вип. 43. С. 161–166. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/43_2019/29.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text (дата звернення: 09.05.2026).

5. Панасюк В. М., Мельничук І. В., Омецінська І. Я. Облік та оподаткування в інтернет-бізнесі: перспективи розвитку та виклики. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-258_266.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.05.2026).

6. Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах інноваційних інформаційних технологій : монографія / Є. А. Карпенко, О. В. Карпенко, А. І. Мілька [та ін.]. Полтава : ПУЕТ, 2021. 410 с.

7. Проскуріна Н., Конєва А. Електронна комерція: особливості системи бухгалтерського обліку. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1078/1035 (дата звернення: 04.05.2026).

УДК 657:334

Копчикова І. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID http://orcid.org/0000-0001-7752-1603
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОБЛІК ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти обліку доходів підприємства в умовах невизначеності, що є характерною рисою сучасного економічного середовища. Обґрунтовано, що коливання ринкової кон'юнктури, інфляційні процеси, зміни податкового та правового регулювання, глобальні

економічні кризи, а також активна цифровізація бізнес-процесів істотно ускладнюють процес формування, визнання та оцінки доходів. За таких умов зростає ризик викривлення облікової інформації та прийняття необґрунтованих управлінських рішень. Зроблено висновок, що трансформація обліку доходів з інструмента суто фінансової звітності в комплексну інформаційно-аналітичну систему є необхідною умовою зниження ризиків і забезпечення стійкого розвитку підприємств у сучасному економічному середовищі.

Ключові слова: *доходи підприємства, бухгалтерський облік, невизначеність, ризик, релевантна інформація, управлінські рішення*

Постановка проблеми. Сучасне економічне середовище характеризується високим рівнем невизначеності, що зумовлено коливаннями ринкової кон'юнктури, інфляційними процесами, змінами податкового та правового регулювання, впливом глобальних криз і цифровізацією бізнес-процесів. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема обліку доходів підприємства, адже саме доходи є ключовим показником результативності діяльності та основою формування фінансових результатів.

Невизначеність ускладнює процес достовірного визначення моменту визнання доходів, їх оцінки та прогнозування, що підвищує ризик прийняття необґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку доходів та управління фінансовими результатами широко розглядаються в працях вітчизняних науковців з бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Дослідники наголошують на необхідності адаптації облікової системи до умов нестабільності та зростання ролі управлінського обліку як джерела інформації для прийняття рішень.

Дядін А. С., Демченко В. О. присвячують свою статтю «Методологія обліку валових доходів вивченню теоретичних аспектів визначення об'єкта та моменту визнання доходів. Автори зазначають, що встановлення коректної дати визнання доходів має ключове значення для достовірного обліку й упереджує помилки у звітності, особливо в умовах зміни економічної ситуації. Такі підходи важливі за невизначеності, коли суб'єкти господарювання повинні адаптувати облікову політику до змін ринку та стандартів.

Бенько Віталій у статті «Облік доходів і витрат з надання послуг в умовах нестабільності» розглядає практичний аспект обліку доходів і витрат у сфері послуг, де нестабільність зовнішнього середовища впливає на формування і визнання доходів. Автор аналізує, як коливання попиту, зміна умов надання послуг, договірні зобов'язання та ринкові ризики впливають на облікові рішення. Це важливо для розуміння того, як практичний облік адаптується до невизначеності.

Наукова праця Василішин С. І. «Обліково-інформаційне забезпечення управління в умовах надзвичайних ситуацій» аналізує, як облікова інформація, зокрема про доходи, має трансформуватися за умов надзвичайних ситуацій (економічних криз, форс-мажорів). Автор підкреслює, що у таких випадках традиційні методи обліку доходів можуть виявитися недостатніми, і необхідно застосовувати підходи, які враховують невизначеність та ризики.

Автори міжнародного дослідження Rui Pires & Maria-Ceu G. Alves «Impact of Environmental Uncertainty on Accounting Information Relevance» приходять до висновку, що невизначеність зовнішнього середовища впливає на релевантність облікової інформації та організаційну ефективність. Автори застосовують умовний підхід для вивчення зв'язку між невизначеністю, якістю облікової інформації (включно з доходами) та результатами діяльності організації. Їхній підхід може бути використаний як фундамент для теоретичного бекґраунду у статті.

У наукових роботах підкреслюється, що традиційні підходи до обліку доходів, орієнтовані переважно на ретроспективні дані фінансової звітності, є недостатніми в умовах невизначеності. Все більшого значення набуває використання прогнозної, альтернативної та релевантної інформації.

Метою статті є дослідження особливостей обліку доходів підприємства в умовах невизначеності та визначення напрямів його вдосконалення для підвищення обґрунтованості управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Облік доходів в умовах невизначеності набуває стратегічного значення, оскільки саме доходи формують основу

фінансової стійкості та визначають потенціал розвитку підприємства. За умов нестабільного економічного середовища зростає ймовірність виникнення інформаційних асиметрій між учасниками господарських відносин, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень. У таких ситуаціях система обліково-аналітичного забезпечення повинна не лише фіксувати факти господарської діяльності, а й мінімізувати вплив невизначеності через формування якісної інформаційної бази.

Невизначеність у діяльності підприємства проявляється через неможливість точно передбачити обсяги реалізації, рівень цін, платоспроможність контрагентів та строки отримання доходів. Це безпосередньо впливає на процес бухгалтерського обліку, зокрема на визначення моменту визнання доходу відповідно до принципу нарахування.

Невизначеність безпосередньо впливає на достовірність оцінки майбутніх економічних вигід, пов’язаних з визнанням доходу. Зокрема, при укладанні довгострокових контрактів, реалізації продукції з відстрочкою платежу або застосуванні бонусних і знижкових програм виникає потреба у визначенні очікуваної суми доходу з урахуванням ймовірності виконання зобов’язань контрагентами. Це зумовлює необхідність використання методів оцінювання, що базуються на статистичних даних, аналізі платіжної дисципліни клієнтів, коефіцієнтах інкасації дебіторської заборгованості та показниках ризиковості сегментів ринку.

В умовах нестабільності особливої уваги потребує оцінка доходів, адже існує ризик їх неповного отримання або коригування в майбутніх періодах. У таких ситуаціях доцільним є застосування професійного судження бухгалтера, створення резервів сумнівних доходів, використання сценарного та прогнозного підходів.

У контексті невизначеності особливого значення набуває принцип обачності, який передбачає недопущення завищення доходів та активів. Формування резервів сумнівних боргів, перегляд умов договорів, використання дисконтованих грошових потоків для оцінки довгострокових доходів сприяють

підвищенню реалістичності фінансової звітності. Водночас надмірна обережність може призвести до викривлення фінансових результатів, тому важливо забезпечити баланс між обачністю та нейтральністю інформації.

Важливу роль відіграє управлінський облік, який доповнює фінансовий облік інформацією про доходи за центрами відповідальності, видами продукції, клієнтами та каналами збуту. Саме така деталізація дозволяє сформувати релевантну інформацію для оцінки альтернативних управлінських рішень.

У таких умовах традиційний підхід до обліку доходів, орієнтований переважно на фіксацію вже здійснених господарських операцій, виявляється недостатнім для потреб управління. Виникає необхідність розширення інформаційної функції обліку шляхом інтеграції фінансового та управлінського обліку, а також активного використання аналітичних інструментів.

Особливої складності набуває питання визнання доходів. В умовах невизначеності зростає ризик невиконання договірних зобов'язань, затримки платежів або часткового отримання доходів. Це потребує обережного підходу до визначення моменту визнання доходу, застосування принципу обачності та використання професійного судження бухгалтера. В окремих випадках доцільним є поетапне визнання доходів, коригування їх оцінки або формування резервів під можливі втрати.

Не менш важливим є питання оцінки доходів, оскільки в умовах нестабільності ціни реалізації, обсяги продажу та умови розрахунків можуть істотно змінюватися. Для підвищення достовірності облікової інформації доцільно використовувати прогнозні оцінки, сценарний аналіз та альтернативні розрахунки доходів залежно від можливих варіантів розвитку подій. Такий підхід дозволяє не лише коректно відобразити доходи в обліку, а й сформувати інформаційну базу для управлінських рішень.

Важливу роль у формуванні релевантної інформації про доходи відіграє управлінський облік, який забезпечує деталізацію доходів за центрами відповідальності, видами продукції, сегментами ринку, клієнтами та каналами збуту. Саме така деталізація дозволяє виявити найбільш прибуткові напрями діяльності, оцінити їх стійкість в умовах невизначеності та своєчасно коригувати стратегію підприємства.

Крім того, ефективний облік доходів в умовах невизначеності неможливий без застосування економічного аналізу та бюджетування. Аналіз динаміки та структури доходів, факторний аналіз, аналіз беззбитковості та чутливості дають змогу оцінити вплив окремих чинників на формування доходів і спрогнозувати можливі наслідки управлінських рішень. Бюджетування доходів, у свою чергу, дозволяє поєднати стратегічні цілі підприємства з поточними фінансовими планами та адаптувати їх до змін зовнішнього середовища.

Суттєвим аспектом є також вплив цифровізації бізнес-процесів на формування доходів. Використання інформаційних систем управління (ERP-систем, CRM-платформ, систем електронного документообігу) дозволяє оперативно відстежувати динаміку продажів, структуру клієнтської бази, виконання контрактів та строки надходження коштів. Це підвищує якість аналітичної обробки даних і забезпечує формування релевантної інформації в режимі реального часу.

В умовах невизначеності доцільним є впровадження ризик-орієнтованого підходу до управління доходами. Такий підхід передбачає ідентифікацію ключових факторів ризику (ринкових, валютних, кредитних, операційних), їх кількісну оцінку та розробку заходів мінімізації негативного впливу. Інформація про ризики повинна інтегруватися в систему обліку доходів через механізми внутрішнього контролю, бюджетування та фінансового планування.

Таким чином, облік доходів в умовах невизначеності має трансформуватися з інструмента суто фінансової звітності в комплексну інформаційно-аналітичну систему. Його ключовим завданням стає не лише достовірне відображення минулих операцій, а й формування релевантної, прогнозної та аналітичної інформації, необхідної для зниження рівня ризику та підвищення ефективності управління доходами підприємства

Висновки. Облік доходів в умовах невизначеності є складним, але необхідним елементом ефективного управління підприємством. Високий рівень мінливості зовнішнього середовища вимагає переорієнтації облікової системи з виключно ретроспективної на інформаційно-аналітичну, здатну формувати релевантні дані для прийняття управлінських рішень.

Удосконалення обліку доходів має ґрунтуватися на поєднанні фінансового й управлінського обліку, використанні прогнозних оцінок, аналізі ризиків та підвищенні якості облікової інформації. Це сприятиме зниженню негативного впливу невизначеності та забезпечить стійкий розвиток підприємства.

Список використаних джерел:

1. Pires R., Alves M.-C. The Impact of Environmental Uncertainty on Accounting Information Relevance and Performance: A Contingency Approach. *Economies*. 2022. № 10 (9):211. URL: https://doi.org/10.3390/economies10090211

2. Бенько В. Облік доходів і витрат з надання послуг в умовах нестабільності. *Вісник Економіки*. 2024. № 3. С 201-217. URL: https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1664

3. Дядін А. С., Демченко В. О. Методологія обліку валових доходів. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 1 груд. 2023 р.). Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 98-99. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/b41f6391-5e86-4bb6-8100-6cea0133e937?utm_source=chatgpt.com

4. Жук В. М., Василішин С. І., Нежид Ю. С. Обліково-інформаційне забезпечення управління агропідприємствами в умовах надзвичайних ситуацій та повоєнних викликів *Ефективна економіка*. 2025. № 10. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/7778/7908

УДК 657.28.012.7.

Крупельницька І. Г., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9102-1928
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗКОНТАКТНИХ ПЛАТЕЖІВ: ЗАГРОЗИ, МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

У статті досліджено еволюцію технологій платіжних карток та особливості функціонування сучасних безконтактних систем оплати. Розглянуто історичні передумови виникнення RFID- і NFC-технологій, їх зв'язок із військовими та

розвідувальними розробками середини XX століття, а також етапи розвитку банківських карток — від магнітної смуги до EMV-чипів і мобільних платіжних систем. Проаналізовано принципи роботи магнітних носіїв, криптографічний захист EMV-технологій та механізм функціонування NFC-комунікацій. Особливу увагу приділено сучасним ризикам інформаційної безпеки, зокрема скімінгу, несанкціонованому зчитуванню даних, цифровому шахрайству та соціальній інженерії. Визначено основні напрями підвищення безпеки електронних фінансових операцій, серед яких токенізація, біометрична аутентифікація, використання мобільних гаманців і RFID-захисних засобів. Обґрунтовано необхідність комплексного поєднання технологічних рішень і підвищення цифрової грамотності користувачів для ефективної протидії фінансовому шахрайству.

Ключові слова: *NFC-технології, EMV-чипи, платіжні картки, інформаційна безпека, фінансове шахрайство*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових фінансових технологій суттєво трансформував механізми здійснення платіжних операцій у сучасному суспільстві. Банківські платіжні картки стали невід'ємною складовою глобальної фінансової системи, забезпечуючи швидкість, мобільність і зручність проведення розрахунків. Водночас удосконалення платіжних інструментів супроводжується появою нових форм кіберзлочинності, технічних вразливостей і загроз інформаційній безпеці.

Особливої актуальності набуває проблема захисту безконтактних платежів, що функціонують на основі NFC- та RFID-технологій. Незважаючи на використання сучасних криптографічних механізмів захисту, розвиток технічних засобів несанкціонованого зчитування інформації, методів соціальної інженерії та цифрового шахрайства створює нові виклики для банківських установ і користувачів фінансових послуг. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження еволюції платіжних технологій, принципів їх функціонування та сучасних ризиків інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку платіжних систем, криптографічного захисту банківських карток і безпеки

безконтактних платежів активно досліджується у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Значна увага приділяється питанням функціонування EMV-чипів, NFC-комунікацій, методам протидії скімінгу та сучасним формам цифрового шахрайства. Значний внесок у дослідження RFID- і NFC-технологій, криптографічного захисту та ризиків електронних платежів зробили такі вчені, як Ross Anderson, Martina Emms, Ahmad-Reza Sadeghi, Ari Juels, Melanie Rieback, Frank Stajano та Steven Murdoch.[1-10]

У наукових дослідженнях та публікаціях доведено, що перехід від магнітної смуги до EMV-технологій став одним із ключових етапів підвищення безпеки платіжних операцій. Використання динамічної криптографічної аутентифікації значно ускладнило процес клонування карток та зменшило масштаби фінансового шахрайства. Водночас сучасні дослідження акцентують увагу на ризиках, пов'язаних із використанням NFC-технологій, мобільних платіжних сервісів і віддалених способів несанкціонованого зчитування інформації.

Окремий напрям наукових досліджень стосується історичного розвитку технологій радіочастотної ідентифікації та їх трансформації з військових і розвідувальних розробок у цивільні фінансові системи. Зокрема, принципи дистанційного живлення та модуляції сигналу, які використовувалися у ранніх радіотехнічних пристроях, стали технологічною основою RFID- та NFC-комунікацій.

Питання захисту платіжних систем та цифрової безпеки висвітлюються у працях багатьох наукових дослідників та досвідчених професіоналів.

Попри значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного аналізу еволюції платіжних карток, взаємозв'язку між розвитком технологій і трансформацією кіберзагроз, а також впливу людського фактора на рівень безпеки сучасних електронних фінансових операцій.

Мета статті. Метою статті є дослідження еволюції технологій платіжних карток, аналіз особливостей функціонування сучасних безконтактних систем оплати та визначення актуальних ризиків інформаційної безпеки, пов'язаних із використанням NFC- і RFID-технологій у фінансовому секторі.

Необхідність проведення такого дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових платіжних інструментів і зростанням кількості кіберзагроз у сфері електронних фінансових операцій. Поширення безконтактних платежів, мобільних гаманців і цифрових банківських сервісів значно спрощує процес здійснення транзакцій, однак водночас створює нові ризики, пов'язані з несанкціонованим доступом до платіжних даних, цифровим шахрайством і використанням методів соціальної інженерії.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено вирішення наступних завдань: дослідження історичних передумов виникнення технологій безконтактної передачі даних, характеристика принципів роботи магнітних смуг, EMV-чипів та NFC-технологій, аналіз основних методів шахрайства з платіжними картками, оцінка рівня захищеності сучасних безконтактних платежів, визначення перспективних напрямів підвищення безпеки електронних фінансових операцій.

Практичне значення дослідження полягає у аналізі та систематизації сучасних підходів до захисту платіжних систем, визначенні актуальних загроз інформаційній безпеці та обґрунтуванні необхідності поєднання технологічних засобів захисту з підвищенням рівня цифрової грамотності користувачів фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія сучасних безконтактних платіжних технологій частково бере свій початок із розробок військової та розвідувальної сфери середини XX століття. Одним із перших прикладів використання принципів дистанційної передачі інформації став пасивний пристрій прослуховування, який створив радянський винахідник Лев Термін у 1940-х роках.[9] Особливістю пристрою була відсутність власного джерела живлення: активація здійснювалася за допомогою зовнішнього радіосигналу, який формував електромагнітне поле та забезпечував передачу модульованого сигналу назад до приймача.

Принцип роботи такого пристрою базувався на резонансі електромагнітних хвиль. Зміни ємності всередині резонаторної камери під впливом звукових

коливань змінювали характеристики перевипроміненого сигналу. Фактично це стало одним із перших прикладів використання пасивної радіочастотної ідентифікації.

У подальшому зазначені технологічні принципи були адаптовані для цивільного використання. У 1970-х роках Mario Cardullo запропонував RFID-систему для автоматизації платних доріг у США. Технологія передбачала використання антени та мікрочипа, які отримували енергію від зовнішнього електромагнітного поля та передавали ідентифікаційний сигнал назад до зчитувача.[4]

Паралельно відбувався розвиток банківських платіжних карток. Перші універсальні кредитні картки з'явилися наприкінці 1950-х років і значно спростили процес здійснення покупок. Проте ранні платіжні системи характеризувалися низькою швидкістю обробки транзакцій і високим рівнем шахрайства. Термін зарахування коштів на рахунок продавця міг тривати до тижня і вірогідність підробки картки була високою, а рівень розкриття злочину залишався низьким.

Важливим етапом автоматизації платежів стало впровадження магнітної смуги. Вона дозволяла зберігати цифрові дані про власника картки та швидко передавати їх банківській системі. Однак статичний характер інформації створював суттєву вразливість, оскільки дані можна було копіювати за допомогою скімінгових пристроїв.

На початку 2000-х років масштаби шахрайства з магнітними картками досягли критичного рівня, що сприяло переходу до технології EMV-чипів. За період з 2000 року по 2010 рік загальна сума злочину по платіжним карткам становила більше 400,0 млн. стерлінгів у Великобританії. [10] На відміну від магнітної смуги, EMV-чип функціонує як мініатюрний комп'ютер із вбудованим криптографічним захистом. Під час кожної транзакції формується унікальний код підтвердження, створений на основі секретного ключа та випадкового числа.

Безпека EMV-технології базується на двох ключових принципах: використанні динамічної аутентифікації та неможливості отримання секретного криптографічного ключа під час транзакції.

Завдяки цьому процес клонування платіжних карток став значно складнішим та економічно невигідним для зловмисників.

Подальший розвиток платіжних систем був пов’язаний із потребою скорочення часу обслуговування клієнтів, що сприяло поширенню безконтактних платежів на основі NFC-технології. У такій системі взаємодія між карткою та терміналом здійснюється через магнітне поле малої дальності дії.

Принцип роботи NFC полягає у створенні змінного магнітного поля котушкою термінала. Коли картка потрапляє у зону дії поля, в її антені індукується електричний струм, який живить мікрочип. Після цього мікросхема передає зашифровану інформацію назад до зчитувача шляхом модуляції магнітного поля.[6]

Попри високий рівень криптографічного захисту, безконтактні платежі формують нові ризики інформаційної безпеки. Одним із них є можливість несанкціонованого зчитування відкритих даних картки за допомогою NFC-зчитувачів. Хоча секретний ключ у таких випадках не передається, потенційний зловмисник може отримати номер картки та термін її дії.[5-10]

Окрему небезпеку становить так звана «цифрова кишенькова крадіжка», коли шахрай здійснює безконтактні транзакції, перебуваючи поруч із жертвою. У зв’язку з цим особливого значення набувають додаткові заходи захисту: використання push-сповіщень про транзакції, застосування мобільних гаманців, біометрична аутентифікація, використання RFID-захисних чохлів і гаманців, встановлення обмежень, щодо розміру однієї транзакції без додаткової згоди власника.

Сучасні мобільні платіжні системи забезпечують вищий рівень безпеки завдяки токенізації — заміні реального номера картки цифровим токеном, що значно ускладнює викрадення платіжних реквізитів під час проведення транзакцій. Додатковий рівень захисту забезпечується використанням біометричної аутентифікації, багатофакторної перевірки особи користувача, динамічних криптографічних ключів та систем поведінкового аналізу транзакцій. У більшості випадків мобільні гаманці є навіть безпечнішими за традиційні пластикові картки, оскільки реальні реквізити рахунку не передаються безпосередньо під час оплати.

Водночас розвиток цифрових технологій супроводжується постійним удосконаленням методів кіберзлочинності. Практика свідчить, що абсолютно захищених систем електронних платежів не існує. Навіть складні криптографічні механізми та сучасні системи аутентифікації не можуть повністю виключити ризик несанкціонованого доступу до фінансової інформації. Значна частина сучасних загроз пов'язана не лише з технічними вразливостями програмного забезпечення, а й із використанням методів соціальної інженерії, психологічного впливу на користувачів, фішингових атак та компрометації мобільних пристроїв.

Останні дослідження у сфері кібербезпеки засвідчили наявність специфічних алгоритмів несанкціонованого доступу до коштів власників банківських карток навіть за умови заблокованого мобільного телефону. У деяких випадках зловмисники використовують вразливості бездротових інтерфейсів, шкідливе програмне забезпечення або технології віддаленого перехоплення даних NFC-комунікацій. Окрему небезпеку становлять сценарії, коли шахраї отримують доступ до цифрового гаманця через компрометацію SIM-картки, резервних кодів відновлення або облікових записів хмарних сервісів. Такі випадки свідчать про те, що безпека електронних платежів залежить не лише від надійності банківських систем, а й від загального рівня захищеності цифрової екосистеми користувача.

Важливим фактором ризику залишається людський фактор. Навіть найбільш захищені платіжні системи можуть втрачати ефективність у разі недотримання базових правил цифрової безпеки: використання слабких паролів, встановлення програм із неперевірених джерел, ігнорування оновлень операційної системи або передавання конфіденційної інформації стороннім особам. Саме тому сучасні системи кіберзахисту дедалі більше орієнтуються не лише на технічні засоби безпеки, а й на формування цифрової грамотності користувачів.

У сучасних умовах банки, платіжні системи та розробники мобільних сервісів активно впроваджують нові механізми захисту: штучний інтелект для аналізу підозрілих операцій, поведінкову аналітику користувачів, геолокаційний

контроль транзакцій, адаптивну багатофакторну аутентифікацію та системи автоматичного блокування ризикових операцій у режимі реального часу. Крім того, постійно вдосконалюються міжнародні стандарти кібербезпеки та механізми моніторингу фінансових операцій.

Поки що, сучасні мобільні платіжні системи демонструють високий рівень технологічного захисту та значно перевищують за безпекою попередні покоління платіжних інструментів. Однак розвиток цифрових технологій одночасно стимулює появу нових форм загроз і потребує безперервного вдосконалення систем захисту, оновлення механізмів і підвищення рівня цифрової культури населення. Ефективна протидія фінансовому шахрайству можлива лише за умови комплексного поєднання сучасних технологічних рішень, оперативного реагування на нові загрози та відповідального ставлення користувачів до власної інформаційної безпеки.

Висновки. Отже, розвиток платіжних карток демонструє постійний взаємозв'язок між підвищенням зручності фінансових операцій та необхідністю посилення інформаційної безпеки. Еволюція від магнітної смуги до EMV-чипів і NFC-технологій дозволила суттєво скоротити рівень фінансового шахрайства та пришвидшити проведення транзакцій.

Водночас кожний новий етап технологічного розвитку породжує нові ризики та форми кіберзлочинності. Незважаючи на високий рівень криптографічного захисту сучасних безконтактних систем, людський фактор, соціальна інженерія та можливість несанкціонованого зчитування інформації залишаються актуальними загрозами для користувачів фінансових послуг.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням біометричної аутентифікації, токенізації та багаторівневих систем захисту даних. Водночас ефективна протидія фінансовому шахрайству потребує не лише технологічних рішень, а й підвищення рівня цифрової грамотності користувачів та постійного вдосконалення систем кібербезпеки банківського сектору.

Перспективним напрямом наукового опрацювання залишається дослідження можливостей застосування технологій штучного інтелекту та

машинного навчання для виявлення підозрілих фінансових операцій у режимі реального часу. Окремої уваги потребує аналіз поведінкових моделей користувачів і впливу соціальної інженерії на рівень безпеки електронних платежів, оскільки навіть високий рівень криптографічного захисту не виключає ризиків, пов'язаних із необережністю користувачів.

Список використаних джерел:

1. Anderson R. A critical review of the EMV payment tokenisation specification. *Computer Fraud & Security*. 2014. Pages 5-12

2. El Gaabouri I., Senhadji M., Belkasmi M., El Bhiri B. A Systematic Literature Review on Authentication and Threat Challenges on RFID Based NFC Applications . *Future Internet*. 2023. Vol. 15(11).

3. Giese D., Liu K., Sun M., Syed T., Zhang L. Security Analysis of Near-Field Communication (NFC) Payments. 2019. *Computer Science > Cryptography and Security*.DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1904.10623 (Дата звернення 4.05.2026)

4. Emms M., Isaacs J., Hameed K. Challenge-response mutual authentication protocol for EMV contactless cards. *Computers & Security*. 2021.Vol. 103. DOI:10.1109/MOBISECSERV.2018.8311444 (Дата звернення 5.05.2026)

5. Hofmeier X., Basin D., Sasse R., Toro-Pozo J. SoK: Attacks on Modern Card Payments. *Computer Science > Cryptography and Security***.**2025. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.03363 (Дата звернення 04.05.2026)

6. Kumar A., Jain A., Dua M. A comprehensive taxonomy of security and privacy issues in RFID. *Complex & Intelligent Systems*. 2021. Vol. 7. (Дата звернення 4.05.2026)

7. Mehrnezhad M., Hao F., Epiphaniou G., Maple C., Yunusov T. SoK: Security of EMV Contactless Payment Systems. 2025. (Дата звернення 4.05.2026)

8. Mitrokotsa A., Rieback M., Tanenbaum A. Classifying RFID attacks and defenses. *Information Systems Frontiers*. 2010. Vol. 12. (Дата звернення 4.05.2026)

9. Onumadu P., Abroshan H. Near-Field Communication (NFC) Cyber Threats and Mitigation Solutions in Payment Transactions: A Review. *Sensors.* 2024. Vol. 24(23). (Дата звернення 6.05.2026)

10. Wang C., Sun S. A systematic security analysis of EMV protocol. *Computer Standards & Interfaces*. 2023. Vol. 84. (Дата звернення 6.05.2026)

УДК 311.21

Кудирко О. М., кандидат економічних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5090-1208
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сутність та особливості статистичного аналізу тіньової економіки як одного з найскладніших соціально-економічних явищ сучасності. Проаналізовано сучасний стан тіньової економіки України в умовах воєнного стану та економічної нестабільності. Наведено статистичні дані щодо рівня тіньової економіки у 2022–2025 роках, визначено основні фактори, що впливають на її функціонування та розвиток. Особливу увагу приділено процесам цифровізації економіки, впровадженню електронних систем контролю та їх впливу на детінізацію окремих секторів господарювання.

Ключові слова: *тіньова економіка, статистичний аналіз, ВВП, детінізація, готівковий обіг, цифровізація, економічна безпека*

Постановка проблеми. Тіньова економіка є одним із найбільш актуальних викликів для сучасної економічної системи будь-якої держави. Її існування негативно впливає на формування державного бюджету, рівень податкових надходжень, інвестиційну привабливість країни та ефективність функціонування ринкових механізмів. В умовах економічної нестабільності, інфляційних процесів та воєнного стану проблема тінізації економіки в Україні набуває особливої актуальності.

Статистичний аналіз тіньової економіки дає можливість оцінити масштаби прихованої економічної діяльності, визначити тенденції її розвитку та виявити основні фактори, які сприяють поширенню нелегального сектору економіки. Саме тому дослідження статистичних методів оцінювання тіньової економіки є важливим напрямом сучасних економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці тіньової економіки присвячено праці багатьох українських та зарубіжних науковців. Значний внесок у дослідження даної тематики зробили О. М. Кітченко, К. В. Карпутова, а також фахівці міжнародних організацій Ernst & Young та Visual Capitalist. У наукових працях розглядаються причини виникнення тіньової економіки, її вплив на економічну систему держави [2].

Разом із тим, в умовах воєнного стану та активної цифровізації економіки виникає потреба у поглибленому статистичному аналізі сучасних тенденцій розвитку тіньового сектору економіки України.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів статистичного аналізу тіньової економіки та аналіз сучасного стану тінізації економіки України.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економіка являє собою сукупність економічних процесів, що здійснюються поза межами офіційного державного контролю та не відображаються у статистичній звітності. Вона включає нелегальну підприємницьку діяльність, приховування доходів, ухилення від оподаткування, незаконне виробництво та реалізацію товарів і послуг.

Наявність значного тіньового сектору негативно впливає на соціально-економічний розвиток держави, оскільки призводить до зменшення податкових надходжень, порушення конкурентного середовища, погіршення інвестиційного клімату та зростання рівня корупції.

Статистичні дослідження також свідчать про тісний взаємозв’язок між рівнем корупції та масштабами тіньової економіки. Високий рівень бюрократизації, складність податкової системи та недосконаліть механізмів державного контролю стимулюють суб’єктів господарювання до приховування доходів та використання нелегальних фінансових схем. У країнах із високим рівнем корупції показники тіньової економіки традиційно є значно вищими.

За оцінками Міністерства економіки України, у 2022 році рівень тіньової економіки становив близько 40 % офіційного ВВП, що стало одним із найвищих показників за останні роки. Для порівняння, у 2021 році цей показник оцінювався на рівні 31 % ВВП, а у 2020 році – близько 30 %. Таким чином, повномасштабна війна спричинила зростання рівня тінізації майже на 9 відсоткових пунктів [3].

У грошовому еквіваленті обсяг тіньового сектору у 2022 році, за приблизними оцінками експертів, перевищував 2 трлн грн, що суттєво вплинуло на стан державних фінансів та податкових надходжень. Найбільших втрат зазнали галузі торгівлі, логістики, будівництва та сфери послуг.

У 2023 році ситуація почала поступово стабілізуватися. Згідно з дослідженням Ernst & Young Global Shadow Economy Report 2025, рівень тіньової економіки України знизився до 19,3 % ВВП, що стало одним із найнижчих показників за останнє десятиріччя. Це свідчить про ефективність окремих заходів із цифровізації економіки та посилення фінансового контролю [4].

Водночас у 2024 році, за інформацією Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики, рівень тіньової економіки знову коливався в межах 28–30 % ВВП, що демонструє нестабільність процесів детінізації.

Основними причинами такого зростання стали:

- нестабільна економічна ситуація;
- зростання витрат бізнесу;
- дефіцит робочої сили;
- високий рівень міграції населення;
- зниження купівельної спроможності громадян.

Для більш глибокого розуміння масштабів тінізації економіки важливо проаналізувати не лише загальний рівень тіньового сектору, а й тенденції його зміни у різних сферах господарювання. Аналіз статистичних показників свідчить про те, що рівень тіньової економіки в Україні значною мірою залежить від макроекономічної ситуації, рівня державного регулювання, податкового навантаження та політичної стабільності.

Особливо високий рівень тінізації спостерігається у сферах роздрібної торгівлі, будівництва, транспортних перевезень, ресторанного бізнесу та сільського господарства. Дані галузі характеризуються значною часткою готівкових розрахунків, що ускладнює державний фінансовий контроль. Крім того, у зазначених секторах поширеним явищем є використання незареєстрованої праці та виплата заробітної плати «в конвертах».

За оцінками експертів, частка нелегальних операцій у сфері роздрібної торгівлі у 2024 році перевищувала 45 %. У будівельній галузі рівень тінізації оцінювався приблизно у 50–55 %, а в окремих сегментах ринку послуг – понад 60%.

Аналіз ринку праці також свідчить про значні масштаби неформальної зайнятості. За даними Державної служби статистики України, у 2024 році близько 3,5 млн осіб працювали без офіційного працевлаштування або отримували частину заробітної плати неофіційно. Це становило майже 22 % економічно активного населення країни.

Особливо гостро проблема неформальної зайнятості проявляється у:

- сільському господарстві – понад 46 % працівників;
- будівництві – близько 32 %;
- сфері торгівлі – понад 28 %;
- транспортній сфері – близько 25 %.

Наслідком цього є суттєві втрати бюджету через несплату податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску. За оцінками Міністерства фінансів України, щорічні втрати державного бюджету від тіньової зайнятості перевищують 120 млрд грн.

Суттєві втрати бюджету фіксуються також у сфері нелегального обігу підакцизних товарів. Так, у 2024 році частка нелегального ринку тютюнових виробів досягла 14,6 %, тоді як у 2021 році цей показник становив лише 6,9 %. Через несплату акцизного податку та ПДВ державний бюджет недоотримав близько 23 млрд грн.

На паливному ринку ситуація у 2024 році дещо покращилася. Завдяки впровадженню електронної системи контролю за обігом пального та автоматизації податкового моніторингу надходження акцизного податку збільшилися на 45 %, а бюджет додатково отримав понад 5,1 млрд грн.

Позитивна тенденція спостерігалася і у сфері грального бізнесу. Якщо у 2021 році надходження до бюджету від легального грального бізнесу становили лише 204 млн грн, то за вісім місяців 2024 року цей показник досяг 11,7 млрд грн. Це свідчить про високу ефективність легалізації та цифрового контролю даної сфери.

Міжнародні порівняння також демонструють значні масштаби тінізації української економіки. Для прикладу:

- у Німеччині рівень тіньової економіки становить близько 6 % ВВП;
- у Франції – приблизно 5,5 %;
- у Польщі – близько 10,8 %;
- у Румунії – майже 13 %;
- в Україні – 19,3 % за оцінками Ernst & Young.

Це свідчить про те, що рівень тінізації української економіки залишається значно вищим порівняно з більшістю країн Європейського Союзу.

Разом із тим, статистичні дані свідчать про поступове відновлення офіційної економіки України. За інформацією Інституту економічних досліджень, у першому кварталі 2025 року реальний ВВП України зріс на 1,1 % порівняно з аналогічним періодом 2024 року. Найвищі темпи зростання були зафіксовані у березні – 1,3 %, тоді як у січні цей показник становив 1,2 %, а в лютому – 0,7 %.

Окремої уваги потребує аналіз впливу цифровізації на скорочення обсягів тіньової економіки. Впровадження електронних сервісів, автоматизація податкового адміністрування, використання електронних реєстраторів розрахункових операцій та систем онлайн-моніторингу фінансових транзакцій значно підвищили прозорість економічних процесів.

Цифровізація дозволяє державним органам оперативніше виявляти підозрілі фінансові операції, аналізувати податкову звітність та контролювати рух товарів і послуг. Крім того, автоматизація процесів знижує рівень корупційних ризиків та мінімізує людський фактор у процесі контролю.

Позитивний вплив цифрових технологій особливо помітний у сфері грального бізнесу. Після легалізації даного сектору та впровадження електронного контролю обсяги податкових надходжень суттєво зросли. Це свідчить про те, що прозоре регулювання та цифровий моніторинг є ефективними інструментами детінізації економіки.

Разом із тим, розвиток цифрових технологій створює і нові виклики. Поширення електронної комерції, криптовалют та онлайн-платежів відкриває

нові можливості для приховування доходів та здійснення нелегальних фінансових операцій. У зв'язку з цим державна політика у сфері детінізації повинна постійно адаптуватися до сучасних технологічних змін.

За даними Міністерства цифрової трансформації України:

- понад 95 % податкової звітності у 2025 році подавалося в електронній формі;

- кількість електронних РРО перевищила 500 тис одиниць;

- частка безготівкових операцій у роздрібній торгівлі досягла 68 %, тоді як у 2020 році вона становила лише 55 %.

Аналіз міжнародного досвіду показує, що найбільш ефективними заходами боротьби з тіньовою економікою є зниження податкового навантаження, спрощення процедур ведення бізнесу, цифровізація державних послуг та підвищення рівня довіри населення до державних інституцій. У країнах із високим рівнем економічної свободи та прозорості державного управління масштаби тіньового сектору значно менші [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, тіньова економіка є складним багатофакторним явищем, що суттєво впливає на економічний розвиток держави та ефективність функціонування ринкової системи. Проведений статистичний аналіз показав, що рівень тінізації економіки України залишається досить високим, особливо в умовах воєнного стану та економічної нестабільності, проте активна цифровізація, автоматизація державного контролю та реформування окремих секторів економіки поступово сприяють процесам детінізації та підвищенню прозорості економічної діяльності.

Для України важливим завданням залишається створення сприятливих умов для легального ведення бізнесу. Зниження адміністративного тиску, підтримка малого та середнього підприємництва, удосконалення податкової системи та забезпечення стабільного економічного середовища можуть стати важливими факторами поступового скорочення тіньового сектору.

Проведений аналіз свідчить про те, що тіньова економіка є складним багатофакторним явищем, яке потребує комплексного підходу до дослідження

та державного регулювання. Ефективна боротьба з тінізацією економіки можлива лише за умови поєднання економічних, адміністративних, правових та цифрових механізмів контролю.

Список використаних джерел:

1. Гетман О. На яких схемах тіньової економіки держава втрачає найбільше. *Економічна правда.* 2024.

URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290/ (дата звернення: 06.05.2026).

2. Кітченко О. М., Карпутова К. В. Тіньовий сектор економіки України. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»* (економічні науки). 2018. № 47 (1323). С. 73–77.

3. Рівень тіньової економіки в Україні та світі: порівняльний аналіз 2023 року. URL: https://agroreview.com/content/roslyny/riven-tinovoyi-ekonomiky-ukrayini-sviti/ (дата звернення: 06.05.2026).

4. Тіньова економіка України становить майже п’яту частину ВВП країни – 19,3 %. URL: https://agroreview.com/content/roslyny/riven-tinovoyi-ekonomiky-ukrayini-sviti/ (дата звернення: 06.05.2026).

УДК 657.

Майстер Л. А., кандидат економічних наук, доцент

ORCID https://orcid.org/0000-0002-1097-9940

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПОДАТКОВА ЗВІТНІСТЬ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДАНИХ

У статті розкрито питання дослідження обліково-податкової сутності категорії «податкова звітність». Встановлено тісний зв’язок податкової та фінансової звітності, який випливає з того, що податкова звітність являється додатковою складовою бухгалтерської, що й обґрунтовує необхідність у

додаванні фінансової звітності до форм податкової звітності в періоди звітування суб'єктами бізнесу за податками до бюджету. Окреслено вагомість вдосконалення методики ведення процесів обліку господарських операцій за об'єктами обліку, які несуть вплив на обсяги податкових зобов'язань до бюджету суб'єктами функціонування в Україні.

Ключові слова: *податкова звітність, бухгалтерська фінансова звітність, податки, облік, методика складання податкової звітності*

Постановка проблеми. Проблематичність питань оподаткування, організації податкового обліку, порядку правильності складання податкової звітності є досить актуальною та традиційно привертає підвищену увагу науковців та практиків. Перш за все, це пов'язано з невідповідністю назви даного податку, порядку його обчислення в обліку та адмініструванням, чим обґрунтовано актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам обліку податку на додану вартість приділено увагу українськими законотворцями та безліччю вчених і практиків, серед яких вагомі внески зробили: Білобровенко Т.В., Даценко Г.В., Гладій І.О., Коцупатрий М., Лега О.В., Нагірняк М.Ф. та ін.

Мета статті. Ціллю написання статті є дослідження економічної сутності, призначення та удосконалення методики складання податкової звітності за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу. Держава, завдяки використанню такого інструменту, як податкова політика, має можливість здійснювати формування джерел фінансування суспільно необхідних витрат, зокрема, через реалізацію фіскальної функції податків. Тому, можемо підвести деяке узагальнення щодо викладених наукових поглядів вчених стосовно питання тлумачення поняття «податкова звітність». У більшості спільними постали їх погляди щодо того аспекту, що «…податкова звітність являє собою сукупність документів (декларації, розрахунки, звіти), що подаються платниками податків до контролюючих органів у законодавчо установлені строки та які слугують підставою нарахування або сплати податку (збору)» [3, 6].

Констатуючи викладені вище критерії податкової звітності з призм думок українських вчених, можемо узагальнити наступне, зокрема, те, що податкова звітність призначена для узагальнення та відображення податкових зобов'язань за розрахунками з бюджетом до фіскальних органів у встановлені терміни та у визначеній уніфікованій формі.

В Україні усі суб'єкти господарювання виступають платниками певних видів податків та платежів до бюджету, види платежів за якими залежить, по-перше, від обраної організаційно-правової форми, а по-друге, від обраних видів економічної діяльності.

Декларація виступає підґрунтям проведеного нарахування та сплати зобов'язань у грошовій формі, у якій висвітлюються обсяги господарських операцій, доходів (прибутків) та засвідчує суми доходу, нарахованого на користь платників податків - фізичних осіб, а також суми утриманого та сплаченого податку й єдиного внеску.

Виключеннями постають господарські операції, щодо яких існує звільнення платника податку від обов'язку нарахування й сплати податку і збору [9].

До податкових декларацій відносять також митні декларації щодо нарахувань та сплати обов'язкових сум мита та митних платежів у залежності від видів товарів тощо [9].

Варто наголосити, що Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» подано класифікацію звітностей – фінансову, статистичну, спеціальну, податкову та інші [10].

Зважаючи на те, що основним нормотворчим документом, що регламентує податкову звітність є ПКУ, однак у ньому не подано сутність та поняття податкової звітності [10].

У наукових колах вченими доволі часто проводиться критичний аналіз сутності «податкова звітність», однак спільного тлумачення означеної категорії не наведено, а відслідковуються лише деякі спільні характерні риси в трактуванні податкової звітності.

З призми точки зору науковців Н. Г. Карпенко та Т. В. Білобровенко

«податкова звітність» – це сукупність дій платника податків та податкового органу зі складання, ведення і здачі документів установленої форми, що містять відомості про результати діяльності платника податку, його майнове становище і фіксують процес обчислення податку, а також суму, що підлягає сплаті до бюджету [2, 5].

У нормотворчих документах, зокрема у наказі ДПС подано лише єдине визначення категорії «податкова звітність» - це документи, які відповідно до ПКУ подаються платниками податків до податкових органів, та на підставі яких здійснюються нарахування й сплата податків, зборів (чи обов'язкових платежів) [9].

Податкова звітність вміщує дані про такі показники, як:

- Валовий дохід (прибуток чи збиток);

- Валові витрати;

- Амортизаційні відрахування [3, 4].

Головною особливістю податкової звітності виступає те, що у її складі є відсутніми «спеціальні податкові» первинні документи, що обґрунтовується тим, що податкова звітність повинна складатися на підставі первинної документації та даних бухгалтерського обліку, де й відбувається фіксація усіх господарських операцій за результатами господарювання.

Саме тому, жодні інші відомості не можуть виступати у складі податкової звітності та, як наслідок, податкові органи не мають підстав щодо затребування чи вимагання від платників податків податкових декларації до терміну здачі фінансової звітності [9].

Податковими (звітними) періодами щодо подання податкових декларацій до державних органів можуть бути календарні:

- квартал (3 місяці);

- півріччя (6 місяців);

- три квартали (9 місяців);

- рік (12 місяців) [1, 9].

Неприбуткові підприємства, установи та організації (у відповідності до

п.133.4 ПКУ) мають подавати Звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації за встановленою формою, що затверджена центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, та річну фінансову звітність [9].

У відповідності до положень ІІ розділу Податкового кодексу України відповідальність за формування, подання, порушення правил порядку заповнення, а також строків представлення податкової звітності на теренах України можуть нести такі особи:

1) Юридичні особи (резиденти чи нерезиденти України), що являються платниками податків, а в деяких випадках їх посадові особи;

2) Фізичні особи - платники податків або їх законні чи уповноважені представники;

3) Податкові агенти [10].

Наступним кроком проведемо наукове дослідження у напрямку розкриття загальних вимог та правил щодо складання та подання податкової звітності в Україні. Першочергово, зауважимо, що усі норми та правила податкової сфери визначені ПКУ [9], зокрема, й принципові аспекти у системі податкової звітності, серед яких виділимо головні:

1) під час встановлення податку першочергово визначається платник податку, об’єкт оподаткування, база оподаткування, належна ставка податку, порядок розрахунку податку, податковий період, строки оплати, порядок оплати податку, терміни та порядок подання звітності про розрахунки та оплату податків (ст. 7 ПКУ);

2) платник податків зобов’язаний: вести у визначеному порядку облік доходів та витрат, складати звітності, які висвітлюють інформацію про шляхи проведених розрахунків сум податків та зборів, надавати до контролюючих органів декларації, звітність та інші супроводжувальні документи, які слугували підставою у процесі розрахунків сум податків;

3) платники податку на прибуток подають разом із відповідною податковою звітністю (декларацією) ще й фінансову звітність за звітний період (ст. 46 ПКУ);

4) податкові декларації мають подаватись за відповідно установленими уніфікованим формами. Фора кожної декларації має містити усі обов'язкові реквізити, оскільки не повністю заповнений документ не буде вважатися податковою декларацією;

5) податкові декларації мають подаватися у встановлені строки та терміни до тієї державної фіскальної служби, до якої відноситься платник податку (стоїть на обліку) (ст. 49 ПКУ);

6) у випадках, якщо платником податку самостійно було виявлено помилку у поданий раніше податковій декларації за минулі періоди, він зобов'язаний довести до відома контролюючі органи відповідною формою документу та інше [9].

Податкові декларації можуть бути поданими до відповідного контролюючого органу шляхом та способом, який обирає платник податку:

а) особисто платником податків;

б) надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;

в) засобами електронного зв'язку в електронній формі [1, 8, 9].

В Україні платники податків, незалежно від обраної правової форми господарювання, зобов'язані подавати контролюючим органам податковий розрахунок сум доходу платників податків - фізичних осіб, а також сум утриманого з них податку (ПДФО, військового збору), а також сум нарахованого єдиного внеску (ЄСВ).

У випадку, якщо платником податків виступає фізична особа, то вона зобов'язана подавати податкову декларацію за визначеними податковими зобов'язаннями із вказуванням кодів бюджетної класифікації:

- «11010500» – «податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування»;

- «11011001» – «військовий збір, що сплачується за результатами декларування».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином,

зазначимо, що у результаті було встановлено важливі нормативні засади формування та подання податкової звітності, зафіксовано перелік документації, що включається до поняття «податкова звітність». Виходячи із основ та підґрунтя звітностей, маємо змогу вказати на те, що податкова звітність за своєю економічною природою виступає одним із різновидів бухгалтерської звітності. Завершальним етапом звітування суб'єктом господарювання виступає складання та подача податкової звітності у встановлені терміни, якою фіксуються суми нарахованих податків та їх сплата за звітний період, що минув.

Список використаних джерел:

1. Алгоритм подання звітності з використанням сервісу «Електронний кабінет платника».
URL: https://dn.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-485163.html

2. Білобровенко Т.В. Бухгалтерський облік і контроль розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість. дис. … канд. екон. наук: 08.00.08 / Київ, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 2018. 280 с.
URL : https://drive.google.com/file/d/1NtqQ7Enf4lkouCEfOWaNHMxDyG-5Hohc/view.

3. Буткевич О.В. Формування облікової політики щодо розрахунків за податковими платежами. 2021. *Економічний простір.* Вип. 171. С. 87-92. https://doi.org/10.32782/2224-6282/171-15

4. Давидов Г., Савченко В., Пальчук О. Облікова політика: Навчальний посібник. Кропивницький. 2017. 364 с.
URL : http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/7357.

5. Карпенко Н. Основні вимоги формування податкової звітності бюджетними установами. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2016. № 1-2. С. 55-57.

6. Колєсніченко А. Податкова політика й облікова політика суб'єкта господарювання: теоретико - аналітичний та регуляторний аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 34. С. 144-149. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2019_34_33.

7. Коцупатрий М. Удосконалення та підвищення ефективності аудиту податкової звітності в аграрних підприємствах. *Економічний вісник університету.* 2019. Вип. 41. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_41_4

8. Методичні рекомендації щодо приймання та комп'ютерної обробки податкової звітності платників податків в органах ДПС України: Наказ державної податкової служби № 516 від 14 червня 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0516837-12

9. Податковий кодекс України, затверджений ВРУ від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996-XIV від 01.07.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text

УДК 330.1:658.1

Покиньчереда В. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2734-8667
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ В УМОВАХ ESG-ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ

У статті досліджено теоретичні аспекти фінансового аналізу в умовах ESG-трансформації бізнесу. Розкрито сутність ESG-принципів, визначено їхній вплив на фінансові результати підприємства та обґрунтовано напрями інтеграції ESG-чинників у фінансовий аналіз. Обґрунтовано, що врахування показників, які характеризують екологічні, соціальні та управлінські аспекти діяльності підприємства, сприяє підвищенню якості аналітичного забезпечення управління.
Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, концепція ESG, ESG-звітність, корпоративне управління, фінансовий аналіз*

Постановка проблеми. Посилення вимог до прозорості бізнесу актуалізує необхідність врахування ESG-принципів у системі корпоративного управління. Інвестори, кредитори, партнери, споживачі та інші зацікавлені сторони дедалі більше оцінюють діяльність суб'єктів господарювання не лише на основі фінансових показників, але й враховують екологічні, соціальні та управлінські аспекти їхньої діяльності. У зв'язку з цим традиційний фінансовий аналіз поступово трансформується, інтегруючи ESG-чинники в процес оцінювання фінансового стану, ризиків і довгострокових перспектив розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ролі корпоративної соціальної відповідальності та інтеграції ESG-стандартів у систему управління підприємством присвяченні численні наукові праці. Так, М. Житар розглядає глобальні тенденції та виклики впровадження ESG-стандартів у фінансові стратегії підприємств, обґрунтовує необхідність адаптації системи управління до принципів сталого розвитку та врахування ESG-чинників у процесі оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання [1]. І. Шостак акцентує увагу на необхідності інтеграції ESG-принципів у фінансовий аналіз через доповнення традиційних підходів нефінансовими показниками, що характеризують екологічну, соціальну та управлінську складові діяльності підприємства [2]. У дослідженні T. Fu та J. Li доведено позитивний вплив ESG-показників на фінансові результати підприємств, а також визначено цифрову трансформацію як чинник посилення цього взаємозв'язку [3]. M. Saini та ін. аналізують виплив дотримання підприємствами ESG-стандартів на їхні фінансові показники, а також підкреслюють зростання ролі соціально відповідальної діяльності у системі оцінювання ризиків та прийнятті управлінських й інвестиційних рішень [4]. Втім, відзначимо, що попри значну кількість наукових досліджень з даної проблематики, подальшого вивчення потребують питання трансформації традиційного фінансового аналізу в умовах ESG-орієнтованого розвитку бізнесу та практичного використання ESG-показників у процесі аналітичної оцінки діяльності підприємств.

Метою статті є обґрунтування теоретичних аспектів фінансового аналізу в умовах ESG-трансформації бізнесу та визначення основних напрямів використання ESG-показників у процесі аналітичної оцінки діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сучасна практика господарювання засвідчує те, що ефективність діяльності підприємства визначається не лише системою фінансових показників, але й екологічними, соціальними та управлінськими аспектами його діяльності. Це обумовлює необхідність інтеграції ESG-критеріїв у систему аналітичного забезпечення корпоративного управління, оскільки саме вони дають змогу комплексно оцінити рівень фінансової стійкості бізнесу, його інвестиційну привабливість, репутаційні ризики та перспективи розвитку.

ESG-трансформація бізнесу передбачає врахування у господарській діяльності екологічної ефективності, напрямів соціальної політики та якість корпоративного управління. Водночас інтеграція ESG-принципів у практику фінансового аналізу сприяє розширенню інформаційної бази для прийняття управлінських рішень, дає змогу своєчасно виявляти потенційні ризики, підвищувати рівень прозорості діяльності підприємства та зміцнювати довіру до нього з боку зацікавлених сторін.

ESG-чинники дедалі суттєвіше впливають на результати діяльності підприємств, визначаючи рівень їхньої інвестиційної привабливості, ділової репутації та ризикостійкості. Належний рівень екологічної та соціальної відповідальності сприяє зміцненню довіри з боку інвесторів, кредиторів, споживачів і партнерів, що позитивно позначається на доступі до фінансових ресурсів, ринковій вартості підприємства та рівні його конкурентоспроможності. Водночас недотримання ESG-принципів може призводити до репутаційних втрат, штрафних санкцій, погіршення умов кредитування та зниження фінансової стійкості підприємства.

Врахування екологічних аспектів у діяльності суб’єктів господарювання реалізується через впровадження енергоефективних «зелених» технологій, скорочення викидів шкідливих речовин і дотримання екологічних стандартів. Соціальні аспекти, зокрема створення належних умов праці, забезпечення можливості професійного розвитку персоналу та налагоджена взаємодія із суспільством загалом, впливають на продуктивність праці та рівень кадрової стабільності підприємства. Управлінська складова ESG визначає якість

корпоративного управління, рівень прозорості та ефективність системи внутрішнього контролю, що безпосередньо позначається на фінансових результатах підприємства й рівні довіри до нього з боку зацікавлених сторін.

На відміну від традиційного підходу до фінансового аналізу, який ґрунтується переважно на розрахунку системи показників (коефіцієнтів) прибутковості, ліквідності й платоспроможності, ділової активності та фінансової стійкості підприємства, ESG-орієнтований підхід доповнює оцінювання нефінансовими індикаторами, що характеризують рівень екологічної відповідальності, соціальної політики та якості корпоративного управління. Інтеграція ESG-чинників у систему фінансового аналізу дає змогу комплексніше оцінити ризики й можливості у діяльності підприємства, визначити рівень його довгострокової фінансової стійкості та інвестиційної привабливості, а також забезпечити формування релевантної інформації для розробки та прийняття управлінських рішень.

З огляду на вищенаведене, підприємствам доцільно інтегрувати нефінансові показники у традиційну систему фінансового аналізу. Це передбачає використання не лише фінансових коефіцієнтів, а й показників екологічної ефективності, соціальної відповідальності та якості корпоративного управління під час оцінювання результатів діяльності підприємства. Важливим напрямом є поєднання фінансової та нефінансової звітності для формування достовірної інформаційної бази аналізу. Крім того, підприємствам доцільно впроваджувати систему внутрішнього моніторингу ESG-показників, що дасть змогу своєчасно виявляти ризики, пов’язані з екологічними та/або соціальними аспектами діяльності. Важливого значення також набуває стандартизація ESG-індикаторів та забезпечення їх зіставності, що сприятиме підвищенню прозорості бізнесу, покращенню інвестиційної привабливості підприємства та якості прийняття управлінських рішень.

Включення ESG-чинників у фінансовий аналіз вимагає розуміння того, як вони впливають на довгострокову життєздатність підприємства. Фінансові аналітики використовують різні методи для інтеграції ESG у свої оцінки: метод

оцінки суттєвості (аналітики повинні оцінити, які проблеми ESG з найбільшою ймовірністю вплинуть на ефективність компанії залежно від сектора чи регіону); метод кількісного коригування (аналіз капіталу передбачає коригування традиційних моделей оцінки для врахування ризиків або можливості ESG); методи оцінки профілю ризиків (інвестори використовують рейтинги ESG, щоб оцінити профіль ризику потенційних інвестицій, стандартизувати спосіб порівняння підприємств на основі дотримання ними принципів ESG); метод довгострокового фокусу (позитивний вплив ESG на фінансову ефективність з часом стає більш помітним, підприємства, які інвестують у екологічні практики, можуть мати більші короткострокові витрати, але часто отримують довгострокові винагороди завдяки покращенню репутації бренду, операційній ефективності та лояльності клієнтів) [2].

Розвиток фінансового аналізу в умовах ESG-трансформації бізнесу пов’язаний із посиленням ролі нефінансової інформації у системі корпоративного управління та інвестиційного оцінювання. Очікується, що ESG-показники поступово стануть важливою складовою оцінювання фінансової стійкості, кредитоспроможності та ринкової вартості підприємств, а їх врахування буде необхідною умовою формування довгострокових стратегій розвитку бізнесу. Важливим напрямом є також цифровізація ESG-аналітики та використання сучасних інформаційних технологій для автоматизації збору, обробки й аналізу ESG-даних. Це дасть змогу підвищити оперативність й точність проведених аналітичних розрахунків, забезпечити ефективний моніторинг показників сталого розвитку та посилити аналітичні можливості фінансового менеджменту в умовах зростання вимог до прозорості й соціальної відповідальності бізнесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. ESG-трансформація бізнесу суттєво змінює підходи до проведення фінансового аналізу, розширюючи його інформаційну базу за рахунок показників, що характеризують

екологічні, соціальні та управлінські аспекти діяльності підприємств. Інтеграція ESG-принципів у систему фінансового аналізу забезпечує більш комплексне оцінювання діяльності підприємства, дає змогу враховувати нефінансові ризики, рівень стійкості бізнес-моделі та перспективи його довгострокового розвитку. Крім того, використання ESG-показників сприяє підвищенню якості аналітичного забезпечення управлінських рішень, прозорості діяльності суб'єктів господарювання та зміцненню довіри з боку інвесторів й інших зацікавлених сторін. У сучасних умовах ESG-чинники поступово стають невід'ємною складовою фінансового аналізу та важливим інструментом оцінювання ефективності й конкурентоспроможності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Житар М.О. Глобальні тренди та виклики впровадження ESG-стандартів у фінансові стратегії компаній: інтеграція, адаптація та оцінка ефективності *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку.* 2025. № 16 (1). С. 33-42. URL: https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-1-03.

2. Шостак І.В. Інтеграція принципів ESG у фінансовий аналіз: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Моделювання та прогнозування економічних процесів».
URL: https://mpeproc.fmm.kpi.ua/article/view/334577/323543.

3. Fu T., Li J. An empirical analysis of the impact of ESG on financial performance: the moderating role of digital transformation. *Front. Environ. Sci.* 2023. Vol. 11. URL: https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1256052.

4. Saini M., Aggarwal V., Dhingra B., Kumar P., Yadav M. ESG and financial variables: a systematic review. *International Journal of Law and Management.* 2023. Vol. 65 No. 6. P. 663–682. URL: https://doi.org/10.1108/IJLMA-02-2023-0033.

УДК 368(004)

Абдуллаєва А. Є., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6961-8923
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено вплив воєнного стану на функціонування ринку страхування життя в Україні. Проаналізовано основні тенденції розвитку сегмента страхування життя в умовах повномасштабної війни. Визначено ключові проблеми, з якими стикаються страхові компанії, серед яких зниження платоспроможності населення, підвищення рівня смертності та ризиковості, скорочення інвестиційних можливостей, а також посилення недовіри до довгострокових фінансових інструментів.

***Ключові слова**: страхування, особисте страхування, страховий ринок, страховик, страхувальник*

Постановка проблеми. У сучасних умовах воєнного стану ринок страхування життя в Україні функціонує під впливом значних економічних, соціальних і демографічних викликів. Повномасштабна війна спричинила зростання рівня смертності, погіршення матеріального становища населення, скорочення доходів домогосподарств та підвищення загальної невизначеності щодо майбутнього. У таких умовах, з одного боку, посилюється потреба населення у фінансовому захисті та довгострокових механізмах забезпечення добробуту, а з іншого — зменшується спроможність громадян укладати договори страхування життя та регулярно сплачувати страхові внески.

Додатковими проблемами є зниження довіри до фінансових інститутів, обмежені можливості інвестування страхових резервів, зростання ризиків дострокового припинення договорів та складність прогнозування фінансових результатів страховиків. Значний вплив також має міграція населення, зміна структури попиту на страхові продукти та необхідність адаптації страхових компаній до нових умов ведення бізнесу.

Попри важливу соціальну та інвестиційну роль страхування життя, цей сегмент страхового ринку в Україні розвивається недостатньо активно. Воєнний стан посилив наявні структурні проблеми та водночас створив потребу у формуванні нових підходів до організації страхового захисту населення.

У зв'язку з цим виникає необхідність ґрунтовного дослідження впливу воєнного стану на функціонування ринку страхування життя в Україні, визначення основних проблем його розвитку та обґрунтування перспективних напрямів адаптації і відновлення цього сегмента страхового ринку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку страхування життя та оцінки впливу воєнного стану на функціонування страхового ринку України є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців і практиків. Значний внесок у вивчення теоретичних і прикладних аспектів страхування зробили такі українські вчені, як В. Д. Базилевич, О. О. Гаманкова, С. С. Осадець, Т. А. Ротова, Н. В. Ткаченко, В. М. Фурман, О. М. Залєтов та інші. У їхніх працях розкрито окремі аспекти впливу кризових явищ і воєнних ризиків на страховий ринок України.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу воєнного стану на функціонування ринку страхування життя в Україні, виявлення основних проблем його розвитку в умовах повномасштабної війни та обґрунтування перспективних напрямів адаптації й подальшого розвитку цього сегмента страхового ринку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кількісних показників страхового ринку дозволяє оцінити масштаб трансформаційних процесів, що відбулися у

фінансовому секторі протягом останніх років. Динаміка кількості страховиків у цей період відображає не лише адаптацію бізнесу до умов воєнного стану, а й наслідки жорсткої регуляторної політики Національного банку України, спрямованої на консолідацію та очищення галузі.

Процеси посилення вимог до капіталізації, прозорості струкнови власності та платоспроможності стали головними чинниками зміни ландшафту ринку. Це призвело до поступового виведення нежиттєздатних установ та концентрації капіталу серед найбільш стійких гравців.

Таблиця 1 - Кількість страхових компаній в Україні за 2020-2025 рр.

Показники	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Відхилення 2020/25 рр.	
							Абсолютне, од.	Відносне, %
Загальна кількість страхових компаній	210	155	128	101	65	60	-150	-71,4
Страхові компанії (non-life)	190	142	116	89	55	50	-140	-73,7
Страхові компанії (life)	20	13	12	11	10	10	-10	-50

Джерело: сформовано автором на основі [3, 5]

На основі розрахованих у таблиці 1 показників абсолютної та відносної динаміки можна побачити наявність стійкої тенденції до кількісного скорочення страхового ринку України. За досліджуваний період загальна чисельність страховиків зменшилася на 150 одиниць, що у відносному вимірі становить падіння на 71,4% від базового показника 2020 року. Таке масштабне очищення галузі є прямим наслідком жорсткої регуляторної політики Національного банку України, спрямованої на виведення з ринку фінансово слабких або непрозорих учасників. Найбільш інтенсивний етап скорочення припав на період 2023–2024 років, коли загальна кількість страхових компаній впала зі 101 до 65 одиниць, що зумовлено як безпосереднім впливом воєнного стану, так і посиленням вимог до капіталізації згідно з новим законодавством.

Відображення наведених статистичних даних дозволяє наочно зіставити темпи кількісних змін у розрізі спеціалізації страховиків та чітко простежити періоди найбільшої регуляторної активності протягом досліджуваного терміну.

Візуалізація динамічних процесів на поданій діаграмі дозволяє чітко простежити етапи трансформації страхового сектора та інтенсивність його згортання залежно від спеціалізації компаній.

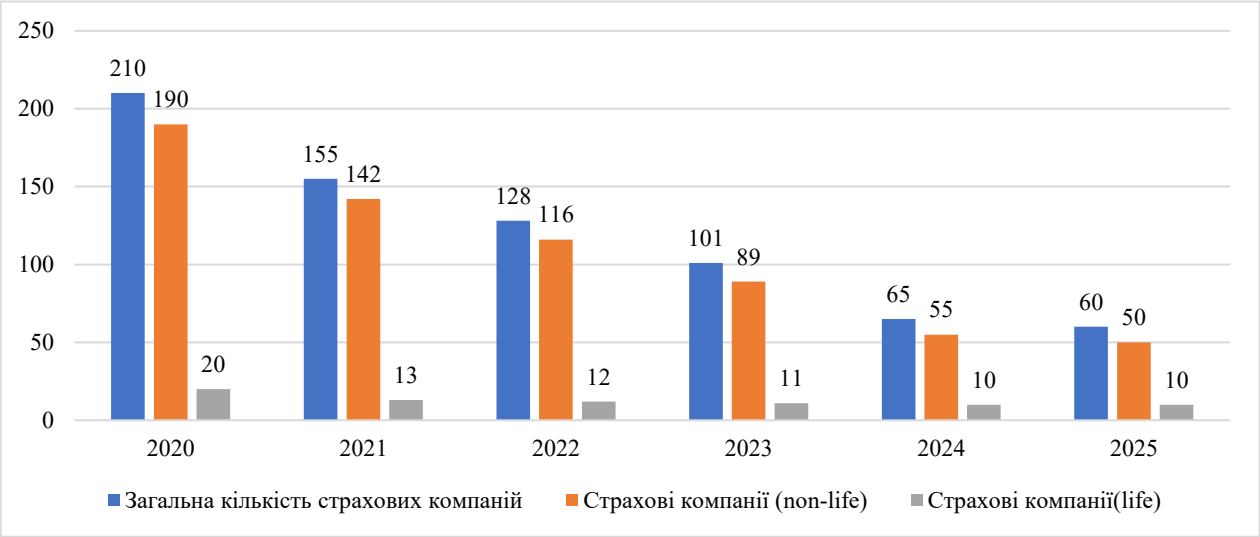

Рисунок 1 - Динаміка кількості страхових компаній в Україні за категоріями у 2020–2025 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Графічне відображення інформації демонструє, що основна частка регуляторного очищення та воєнного тиску припав на сегмент non-life (ризикового) страхування, де кількість учасників скоротилася зі 190 одиниць у 2020 році до 50 у 2025 році, що становить абсолютне відхилення у 140 компаній або 73,7%. Водночас сегмент life (страхування життя) продемонстрував значно вищу інституційну стабільність: за досліджуваний період кількість таких компаній зменшилася з 20 до 10 одиниць. Порівняння динаміки обох секторів свідчить демонструє поступове сповільнення темпів скорочення ринку наприкінці періоду, що вказує на завершення фази агресивного виведення гравців.

Разом із змінами у кількості страховиків важливим є аналіз економічних показників діяльності страхових компаній, зокрема обсягів страхових премій та страхових виплат.

Таблиця 2 - Динаміка валових страхових премій, страхових виплат та коефіцієнт виплат за 2020-2025 рр.

Показники	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Відхилення 2020/25 рр.	
							Абсолютне, млн. грн.	Відносне, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Валові страхові премії, млн. грн.	45 175,9	49 708,0	49 661,8	47 014,7	53 252,8	52 665,8	+7 489,9	+16,6
Валові страхові виплати, млн. грн.	14 853,6	17 958,3	13 001,4	16 867,3	20 919,9	18 770,1	+3 916,5	+26,4
Коефіцієнт виплат	32,9	36,1	26,1	35,9	39,2	35,6		

Джерело: сформовано автором на основі [4, 5]

Попри значне зменшення кількості страхових компаній, основні фінансові показники продемонстрували зростання. Зокрема, обсяг валових страхових премій збільшився на 7 489,9 млн грн (+16,6%), що свідчить про довіру клієнтів та адаптацію ринку до роботи в умовах воєнного стану.

Сума страхових виплат за цей же період зросла на 3 916,5 млн грн (+26,4%). Важливо зазначити, що темпи зростання виплат випереджали темпи зростання премій. Це вплинуло на зміну коефіцієнта виплат, який протягом досліджуваного періоду коливався в межах 26,1–39,2%. Найнижчий рівень виплат спостерігався у 2022 році (26,1%), що пояснюється початком повномасштабного вторгнення та тимчасовим зниженням активності клієнтів. Однак уже у 2024–2025 роках показник стабілізувався на рівні близько 35–39%, що є позитивною ознакою виконання страховиками своїх зобов'язань.

У цілому, динаміка показників свідчить про фінансову стійкість ринку. Зростання обсягів премій при стабільному рівні виплат підтверджує, що страховий сектор України зміг зберегти працездатність та забезпечити надійний захист майнових інтересів громадян і бізнесу навіть у кризовий період.

Об’єктивна оцінка сучасного стану страхового сектору потребує детального розгляду статистичних показників у розрізі основних сегментів ринку. Це дозволяє порівняти обсяги залучених ресурсів із реальними обсягами виплачених відшкодувань.

Таблиця 3 - Динаміка валових страхових премій та страхових виплат за видами страхування 2020-2025 рр.

Вид страхування	Показники	2020, млн. грн.	2025, млн. грн.	Відхилення	
				Абсолютне 2020/25 рр.	Відносне 2020/25 рр.
Медичне страхування	Премії	5 834,6	6 972,9	1 138,3	19,5
	Виплати	2 740,6	4 015,8	1 275,2	46,5
Страхування життя	Премії	1 449,0	1 407,0	-42,0	-2,9
	Виплати	211,4	48,4	-163,0	-77,1

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Згідно з позицією регулятора, пріоритетними векторами розвитку страхового ринку є впровадження обов'язкового медичного страхування та покриття воєнних ризиків, що потребує створення ґрунтовної законодавчої бази. Значний потенціал зростання вбачається у сегментах добровільного медичного страхування та страхування життя, розвиток якого має відбуватися синхронно з реформуванням пенсійної системи.

Очікується, що в період післявоєнного відновлення суттєво активізується страхування юридичних осіб, зокрема через попит на захист майна та відповідальності приватних компаній. Крім того, стратегічне бачення Національного банку України передбачає поступову передачу частини функцій державних фондів страхування до приватного сектору. Для реалізації цієї ініціативи регулятор наразі працює над пошуком дієвої моделі взаємодії, яка дозволить комерційним компаніям ефективно виконувати соціально важливі завдання держави.

Період 2026–2028 років визначено як етап фінальної трансформації українського страхового ринку з локального середовища у природну складову єдиного європейського фінансового простору. За висновками аналітиків НАСУ, успіх компаній у цей час безпосередньо залежатиме від їхньої відповідності високим міжнародним стандартам надійності, де фундаментом стає імплементація директив Solvency II, вимог цифрової стійкості та прозорої звітності. Прогноз розвитку базується на базовому сценарії, що передбачає продовження війни з поточною інтенсивністю, та сприятливому, що орієнтований на завершення бойових дій у 2026 році.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу встановити, що ринок страхування життя в Україні в умовах воєнного стану функціонує під впливом значних економічних, соціальних та демографічних викликів. Повномасштабна війна спричинила зниження платоспроможності населення, посилення міграційних процесів, зростання рівня смертності та загальної невизначеності, що негативно позначилося на обсягах укладених договорів страхування життя та темпах розвитку цього сегмента страхового ринку.

Водночас встановлено, що страхування життя зберігає важливе соціально-економічне значення, оскільки забезпечує фінансовий захист громадян і членів їхніх сімей у разі настання несприятливих подій, сприяє формуванню довгострокових заощаджень та зменшує навантаження на державну систему соціального забезпечення. У кризових умовах роль страхування життя як інструменту соціального захисту та фінансової стабільності населення суттєво зростає.

У ході дослідження виявлено основні проблеми розвитку ринку страхування життя, серед яких: низький рівень довіри населення до страхових компаній, недостатня страхова культура, обмежені фінансові можливості громадян, складність довгострокового фінансового планування, а також обмежені можливості ефективного розміщення страхових резервів. Незважаючи на зазначені труднощі, страхові компанії поступово адаптуються до нових умов шляхом цифровізації послуг, удосконалення страхових продуктів і посилення систем управління ризиками.

Обґрунтовано, що перспективними напрямами розвитку ринку страхування життя в Україні є підвищення рівня довіри до страхових інститутів, удосконалення державного регулювання, розширення податкових стимулів для страхувальників, розвиток онлайн-каналів продажу, а також гармонізація законодавства та практики діяльності страховиків із європейськими стандартами.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з поглибленим аналізом впливу воєнних ризиків на актуарні розрахунки та тарифну політику страховиків, оцінкою ефективності цифрових інновацій у страхуванні життя, дослідженням поведінкових чинників попиту на страхові продукти, а також розробленням механізмів інтеграції страхування життя у систему післявоєнного соціально-економічного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Новий закон про страхування підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-pro-strahuvannya-pidvischit-prozorist-kapitalizatsiyu-ta-stiykist-strahovogo-rinku (дата звернення: 04.05.2026).

2. Новини страхового ринку. Forinsurer.

URL: https://forinsurer.com/news/25/03/12/44719 (дата звернення: 06.05.2026).

3. Показники страхового ринку України. Національна асоціація страховиків України. URL: https://nasu.com.ua/indicator/ (дата звернення: 18.04.2026).

4. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20 (дата звернення: 20.04.2026).

5. Статистика нагляду за небанківськими фінансовими установами. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist (дата звернення: 08.05.2026).

УДК 336.11

Замкова Н. Л., доктор філософських наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0001-9557-2607
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Гнидюк І. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0002-6724-7740
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті проаналізовано основні наукові підходи до дослідження публічних фінансів: системний, інституційний, функціональний, поведінковий та цифровий. Визначено, що в умовах війни традиційні методи втрачають ефективність, а сучасна методологія має враховувати геополітичні фактори, міжнародну фінансову допомогу та інструменти штучного інтелекту.

Ключові слова: *публічні фінанси, методологія дослідження, системний підхід, інституційний підхід, функціональний підхід, державний бюджет*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства публічні фінанси виступають одним із найважливіших інструментів реалізації державної політики та забезпечення стабільності національної економіки. Акумуляція та ефективний розподіл фінансових ресурсів держави безпосередньо впливають на економічне зростання, рівень соціального захисту населення, обороноздатність країни та якість надання публічних послуг. Однак у XXI столітті система публічних фінансів стикається з низкою складних викликів, зумовлених процесами глобалізації, швидкою цифровізацією, економічною нестабільністю та геополітичними загрозами.

Для України проблема ефективного управління публічними фінансами набуває особливої гостроти. Повномасштабна війна зумовила безпрецедентний

дефіцит державного бюджету, стрімке зростання державного боргу, значну залежність від міжнародної фінансової допомоги та необхідність переорієнтації значних ресурсів на фінансування оборонних потреб. У таких умовах традиційні підходи до аналізу та управління державними фінансами виявляються недостатньо ефективними, оскільки не враховують повною мірою взаємозв'язок економічних, політичних, соціальних, інституційних та психологічних факторів.

Існує суттєва наукова проблема - відсутність комплексної, сучасної методології дослідження публічних фінансів, яка б адекватно відповідала реаліям воєнного часу та поствоєнного відновлення. Класичні методи фінансового аналізу часто обмежуються лише кількісними показниками, не забезпечуючи глибокого розуміння впливу фінансової політики на соціальну сферу, інвестиційний клімат, податкову поведінку населення та загальну стійкість економічної системи.

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері публічних фінансів, недостатньо вивченими залишаються питання інтеграції системного, інституційного, функціонального, поведінкового та цифрового підходів у єдину методологічну основу. Особливої уваги потребує адаптація методології до умов високої невизначеності, коли фінансові рішення держави мають враховувати не лише економічну доцільність, а й геополітичні ризики, рівень довіри суспільства та ефективність використання міжнародної допомоги.

Таким чином, актуальність теми дослідження полягає в необхідності розробки та обґрунтування сучасної комплексної методології аналізу публічних фінансів, яка дозволить підвищити ефективність, прозорість і стійкість фінансової системи України в умовах воєнних викликів та подальшого повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика розвитку публічних фінансів та вдосконалення методології їх дослідження активно висвітлюється у працях вітчизняних науковців, особливо в умовах сучасних економічних трансформацій, цифровізації та воєнних викликів. Значну увагу теоретико-методологічним аспектам дослідження державних фінансів приділяють

С. І. Богуславська та М. М. Суховий [1], які обґрунтовують роль державних фінансів у забезпеченні економічних цілей сталого розвитку та акцентують увагу на необхідності використання комплексного підходу до оцінювання фінансових процесів. І. В. Гнидюк та М. С. Складанюк [2] досліджують проблеми та перспективи розвитку фінансів публічного сектору в умовах євроінтеграції, визначаючи ключові напрями адаптації фінансової системи України до європейських стандартів.

Методологічні аспекти наукових досліджень у фінансовій сфері висвітлені у працях Б. С. Гузара та В. Г. Маргасової [3], які розглядають сучасні методи фінансового аналізу, особливості використання системного підходу та необхідність поєднання кількісних і якісних методів дослідження. Питання функціонування публічних фінансів в умовах воєнного стану комплексно досліджені у колективній монографії за участю Н. Замкової, О. Прутської, А. Абдуллаєвої, І. Гнидюк та інших авторів [4], де акцентовано увагу на трансформації бюджетної системи, посиленні ролі державного регулювання та забезпеченні фінансової стійкості держави в кризових умовах.

Окремий напрям досліджень пов’язаний із цифровою трансформацією фінансової системи. Зокрема, У. О. Олексій [6] аналізує вплив цифровізації на розвиток публічних фінансів, підкреслюючи важливість впровадження сучасних інформаційних технологій у сферу державного управління фінансовими ресурсами. Інституційні аспекти розвитку публічних фінансів розкрито у роботах І. П. Сидор [7], де досліджуються методологічні підходи до оцінювання ефективності фінансових інститутів та їх впливу на фінансову політику держави.

Попри значну кількість наукових праць, питання вдосконалення методологічних підходів до дослідження публічних фінансів в умовах воєнних та євроінтеграційних трансформацій залишаються актуальними та потребують подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття сучасної методології дослідження публічних фінансів у контексті викликів глобалізації, цифровізації та воєнного стану економіки України.

Виклад основного матеріалу. Публічні фінанси відіграють визначальну роль у забезпеченні функціонування держави. Саме акумуляція та розподіл фінансових ресурсів є інструментами реалізації ключових завдань державної політики, зокрема таких як стимулювання економічного зростання, забезпечення належного рівня соціального захисту населення, зміцнення обороноздатності та підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

У сучасному світі, який характеризується стрімкими процесами глобалізації, активною цифровізацією та постійними економічними викликами, питання дослідження публічних фінансів стає особливо важливим. Для України ця проблематика має виняткове значення через складні умови функціонування фінансової системи, пов'язані з воєнними подіями, суттєвим дефіцитом державного бюджету, потребою у зовнішній фінансовій підтримці та реформуванням механізмів державного управління. За таких умов традиційних методів фінансового аналізу вже недостатньо для комплексного вивчення сучасних процесів. Саме тому нині наукові дослідження у сфері публічних фінансів базуються на поєднанні економічних, політичних, математичних, соціологічних та інформаційно-технологічних підходів. Методологія дослідження публічних фінансів охоплює сукупність наукових принципів, методів і практичних інструментів, за допомогою яких вивчаються процеси формування та використання фінансових ресурсів держави [5].

Сфера публічних фінансів має складну багатокомпонентну структуру, яка охоплює державний та місцеві бюджети, податкову систему, державний борг, міжбюджетні трансферти, міжнародну фінансову допомогу та механізми фінансового контролю. Через високий ступінь взаємозалежності цих елементів їх детальне вивчення є досить непростим завданням. З огляду на це, сучасна фінансова наука все частіше послуговується комплексними підходами, що дозволяють не лише досліджувати економічні індикатори, а й оцінювати вплив фінансової політики на соціальні процеси та загальний прогрес суспільства [4].

Системний підхід є одним із ключових методів аналізу в галузі публічних фінансів. У його межах державна фінансова система розглядається як єдиний

цілісний механізм, де всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку. Будь-які зміни в одному з компонентів здатні вплинути на стабільність і результативність роботи всієї системи. Зокрема, коригування податкової політики може одночасно відобразитися на обсягах бюджетних надходжень, підприємницькому середовищі, інвестиційному кліматі та рівні соціального забезпечення населення. Наприклад, підвищення податків, хоч і сприяє зростанню доходів бюджету, водночас може негативно вплинути на ділову активність та привабливість країни для інвесторів. Саме системний підхід дозволяє оцінювати такі взаємозалежності та прогнозувати наслідки державних рішень (табл.1).

Таблиця 1 – Системний взаємозв'язок публічних фінансів

Елемент системи	Вплив на інші складові
Податкова політика	Доходи бюджету, бізнес-клімат, рівень зайнятості
Державні видатки	Соціальний захист, економічне зростання
Державний борг	Інфляція, валютна стабільність
Місцеві бюджети	Розвиток регіонів, якість послуг
Фінансовий контроль	Рівень корупції, ефективність використання коштів

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

Важливу роль у сучасних дослідженнях відіграє інституційний підхід. Його сутність полягає у вивченні впливу державних інституцій, правових норм та організаційних механізмів на ефективність функціонування фінансової системи. У межах інституційного підходу основна увага приділяється дослідженню діяльності органів державної влади та установ, які забезпечують формування й реалізацію фінансової політики країни. Аналізу підлягає робота Міністерства фінансів, податкової служби, органів державного аудиту, місцевого самоврядування, а також міжнародних фінансових інституцій, що взаємодіють із державою у фінансовій сфері. Практичний досвід багатьох країн свідчить про те, що навіть значний обсяг фінансових ресурсів не гарантує ефективного розвитку держави за умови слабкої роботи інституційного механізму. Проблеми в системі управління, недостатній рівень контролю та обмежена прозорість сприяють неефективному використанню бюджетних коштів, виникненню фінансових зловживань і зростанню корупційних ризиків.

В умовах активної цифровізації державного управління для України набув особливого значення інституційний підхід. Впровадження інноваційних електронних сервісів, цифрових інструментів бюджетної звітності та автоматизованих систем фінансового контролю докорінно трансформувало механізми управління публічними фінансами. Важливим досягненням стало впровадження електронної системи державних закупівель, що дозволило підвищити прозорість видатків, оптимізувати моніторинг використання державних коштів та суттєво зменшити корупційні ризики у фінансовій сфері [2].

Вагомим здобутком стала реалізація електронної системи державних закупівель, яка підвищила прозорість бюджетних видатків, оптимізувала моніторинг використання державних коштів та допомогла суттєво мінімізувати корупційні ризики у фінансовому секторі.

Не менш важливим є функціональний підхід, який зосереджується на функціях публічних фінансів у суспільстві (табл.2). Через фінансову систему держава виконує розподільчу, соціальну, стабілізаційну та контрольну функції. У сучасних умовах особливої ваги набуває стабілізаційна функція, адже саме через бюджетну політику держава може підтримувати економіку під час кризових явищ.

Таблиця 2 – Основні функції публічних фінансів

Функція	Характеристика
Розподільча	Перерозподіл національного доходу між секторами економіки
Соціальна	Фінансування освіти, медицини, соціального захисту
Контрольна	Моніторинг використання державних коштів
Стабілізаційна	Підтримка економічної стабільності
Стимулююча	Сприяння розвитку окремих галузей економіки

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

Сучасна фінансова наука дедалі активніше використовує поведінковий підхід, який поєднує економіку з психологією та соціологією. Дослідники аналізують не лише фінансові показники, а й поведінку громадян, рівень довіри до держави та податкову культуру населення. Готовність громадян добровільно

сплачувати податки значною мірою залежить від того, наскільки чесною та зрозумілою вони вважають податкову систему. Коли люди бачать, що сплачені кошти спрямовуються на розвиток країни, підтримку армії, медицину, освіту чи соціальні програми, рівень довіри до держави зростає. У таких умовах населення більш відповідально ставиться до виконання податкових обов'язків. І навпаки, якщо у суспільстві переважає недовіра до державних органів або існує переконання, що бюджетні кошти використовуються неефективно, це негативно впливає на податкову дисципліну. Саме тому в багатьох країнах світу рівень сплати податків напряму пов'язаний із рівнем довіри громадян до влади та державних інституцій.

Поведінковий підхід набув особливої актуальності під час воєнних дій та періодів економічної турбулентності. В умовах кризи споживачі схильні до заощадливої моделі фінансової поведінки: мінімізують витрати, накопичують кошти та формують «подушки безпеки». Ці трансформації мають прямий вплив на загальнодержавну економіку: падіння рівня споживання зумовлює скорочення податкових надходжень, а підвищений попит на іноземну валюту створює тиск на банківський сектор та дестабілізує курс національної валюти. Як наслідок, уряд змушений адаптувати фіскальну й бюджетну стратегії до нових економічних реалій.

Водночас одним із головних чинників розвитку сучасних досліджень у сфері публічних фінансів стала цифровізація. Традиційні методи статистичного аналізу поступово доповнюються новітніми цифровими технологіями. Для дослідження бюджетних процесів дедалі ширше використовують економетричні моделі, автоматизовані системи аналізу даних, технології Big Data та інструменти штучного інтелекту. Це дає можливість швидше виявляти фінансові ризики, прогнозувати можливі бюджетні дисбаланси та більш об'єктивно оцінювати результативність державних програм [6].

Крім того, використання новітніх цифрових рішень значно посилює контроль за цільовим використанням коштів і допомагає запобігати зловживанням, що є вкрай важливим в умовах економічної нестабільності та обмеженості державних ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3 – Сучасні методи дослідження публічних фінансів

Традиційні методи	Інноваційні методи
Порівняльний аналіз	Big Data
Статистичний аналіз	Штучний інтелект
Фінансове моделювання	Автоматизований моніторинг
Аналіз динаміки показників	Цифрова аналітика
Економічний прогноз	Економетричні алгоритми

Джерело: сформовано авторами на основі [5]

Особливого значення сучасні методологічні підходи набувають в умовах війни. Україна сьогодні стикається з безпрецедентними фінансовими викликами: значним дефіцитом бюджету, зростанням державного боргу, потребою у міжнародній фінансовій допомозі та необхідністю фінансування оборонного сектору. За таких умов класичні методи фінансового аналізу втрачають свою цілісність. Дослідникам варто брати до уваги політичні, соціальні та геополітичні аспекти, котрі мають прямий вплив на фінансову систему держави.

Основноютечієюсучаснихстудійстаєз'ясуванняефективностіміжнародної фінансової підтримки. Методичний підхід тут охоплює перевірку прозорості застосування коштів, розгляд їхньої економічної віддачі та визначення впливу зовнішніх грошових вливань на макроекономічну стійкість країни. Це питання є надзвичайно важливим для України, яка наразі є одним із головних отримувачів міжнародного сприяння у світі.

Сучасні методології дослідження публічних фінансів дедалі частіше спираються на міждисциплінарність. Синтез економічної теорії, права, соціології, політології та IT-інструментів забезпечує глибше розуміння фінансових явищ. Майбутнє цієї наукової галузі полягає в інтеграції різнопланових дисциплін та застосуванні цифрових технологій для аналізу державних фінансів [5].

Отже, методологія вивчення публічних фінансів невпинно еволюціонує під тиском глобальних економічних і технологічних зрушень. У сучасних умовах результативне дослідження фінансової системи держави потребує комплексного підходу, який поєднує системний та інституційний аналіз, елементи поведінкової економіки й новітні методи обробки даних. Удосконалення методологічної

основи сприяє підвищенню прозорості, ефективності та стійкості системи публічних фінансів, що є важливою умовою стабільного розвитку держави та суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Публічні фінанси є одним із ключових інструментів реалізації державної політики та забезпечення економічної стабільності. У статті показано, що в умовах глобалізації, цифровізації та воєнних викликів традиційні методи дослідження вже недостатні. Ефективний аналіз вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, який поєднує системний, інституційний, функціональний, поведінковий та цифровий методи. Така методологія дозволяє розглядати державні фінанси як цілісну систему, враховувати вплив інституцій і цифрових технологій, соціально-психологічні чинники та стабілізаційну роль бюджету.

Для України застосування комплексної методології є особливо актуальним через значний бюджетний дефіцит, зростання державного боргу, залежність від міжнародної допомоги та необхідність фінансування оборони. Комплексний підхід сприяє підвищенню прозорості, ефективності та стійкості системи публічних фінансів, що є важливою передумовою повоєнного відновлення країни.

Подальші дослідження доцільно зосередити на емпіричній перевірці запропонованої методології на даних воєнного періоду, розробці моделей оцінки ефективності міжнародної фінансової допомоги, вивченні впливу цифрової трансформації (ProZorro, електронний бюджет) на зменшення корупції, а також на аналізі податкової поведінки населення в умовах невизначеності. Перспективним напрямом залишається порівняльний аналіз досвіду країн, що пережили масштабні конфлікти, для адаптації найкращих практик до українських реалій.

Список використаних джерел:

1. Богуславська С.І., Суховий М.М. Теоретико-методологічні засади наукових досліджень ролі державних фінансів для досягнення економічних цілей сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. № 63, 2024 URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-14 (дата звернення: 14.04.2026)

2. Гнидюк І.В., Складанюк М.С. Проблеми та перспективи розвитку фінансів публічного сектору в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство.* 2023. № 49.

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2311 (дата звернення: (01.05.2026)

3. Гузар Б. С. Методи та методологія наукових досліджень у фінансовій сфері. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 83–87

4. Замкова Н., Прутська О., Абдуллаєва А., Гнидюк І., Маршук Л., Нікітішин А., Романовська Ю., Тімошенко Н., Чернега В. Публічні фінанси України в умовах воєнного часу. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2024. 106 p.

5. Маргасова В.Г. Методологія наукових досліджень у фінансах. *Економіка та суспільство.* 2026. Випуск № 36. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/7488-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-7407-1-10-20260311%20(2).pdf (дата звернення: 02.05.2026)

6. Олексій У. О. До питання розвитку публічних фінансів в умовах цифрової трансформації. *Знання європейського права*. 2021. С.33-36. URL: https://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2021/10.pdf (дата звернення: 08.05.2026)

7. Сидор І. П. Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 8.

URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/c20ae727-3c04-4f08-a392-63b573e3cc45/content (дата звернення: 14.04.2026)

УДК 336.7

Замковий О. С.
ORCID https://orcid.org/0009-0000-4137-3573
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ

У статті досліджено стан та перспективи розвитку фондового ринку України в умовах повномасштабної військової агресії Росії. Проаналізовано ключові показники функціонування біржових майданчиків до та після 24 лютого 2022 року, виявлено основні виклики — відплив іноземного капіталу, різке скорочення обсягів торгів акціями та ф'ючерсами, надмірна концентрація ринку на ОВДП. Досліджено міжнародний досвід відновлення фінансових ринків у кризових умовах та визначено стратегічні орієнтири для повоєнної реінтеграції України у глобальний фінансовий простір. Зроблено висновок про необхідність комплексних регуляторних, інституційних та інфраструктурних реформ як передумови залучення інвестицій у відновлення економіки.

Ключові слова: *фондовий ринок, воєнний стан, цінні папери, ОВДП, інвестиції*

Актуальність дослідження визначається двома факторами. По-перше, ринок цінних паперів залишається надзвичайно вразливим в умовах тривалих воєнних дій, що потребує наукового осмислення механізмів його адаптації. По-друге, успішне повоєнне відновлення України потребуватиме залучення значних обсягів приватного капіталу — як внутрішнього, так і міжнародного — що неможливо без функціонально розвиненого фондового ринку. За оцінками Світового банку та партнерів, загальна вартість відновлення України перевищує 588 млрд дол. США, або близько 2,6 обсягу прогнозованого ВВП країни за 2026 рік [1].

Метою статті є аналіз стану фондового ринку України в умовах воєнного

стану, ідентифікація ключових викликів його функціонування та обґрунтування стратегічних механізмів відновлення. Методологічну основу дослідження складають системний аналіз, порівняльний метод, а також методи статистичного та динамічного аналізу із використанням офіційних даних НКЦПФР, НБУ та міжнародних організацій.

Фондовий ринок є одним із ключових елементів фінансової системи держави, оскільки забезпечує акумуляцію та перерозподіл тимчасово вільних капіталів, сприяє ціноутворенню активів і слугує індикатором загального стану економіки. Повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентний шок для вітчизняного фінансового сектору, поставивши перед регуляторами, емітентами та інвесторами принципово нові виклики.

Аналіз передвоєнного стану фондового ринку свідчить про його структурну недорозвиненість ще до початку повномасштабної агресії. Станом на 2021 рік 98% від загального обсягу всіх операцій на фондовому ринку України припадало на облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), тоді як обсяг торгів іншими інструментами — акціями та корпоративними облігаціями — становив лише 7,43 млрд грн [2]. Рівень ринкової капіталізації лістингових компаній у 2020 році скоротився до 0,03% ВВП, тоді як у 2014 році він сягав 29,2% ВВП [3]. У біржових списках ПФТС на той момент перебувало лише кілька випусків цінних паперів проти 188 випусків акцій та 227 облігацій у 2013 році.

Повномасштабне вторгнення завдало нового удару по слабкому ринку. Фондова біржа «Перспектива», яка тривалий час була лідером за обсягами торгів, 24 лютого 2022 року повністю зупинила свою діяльність і не проводила жодних торгових операцій у березні та липні 2022 року [4]. Індекс Української біржі (UX), пік якого припадав на січень 2021 року, до початку 2023 року демонстрував стійке падіння. Натомість індекс ПФТС завдяки підтримці партнерів зумів стабілізувати позиції швидше, хоча й при значно нижчих обсягах торгів [4].

До початку повномасштабної війни фондовий ринок України демонстрував

значно вищу активність. Так, у 2021 році загальний обсяг торгів на українському фондовому ринку становив близько 7,43 трлн грн, що майже на 10% перевищувало показник 2020 року. Проте у 2022 році загальний обсяг торгів на організованих ринках капіталу становив 624,94 млрд грн, тоді як обсяг торгів фінансовими інструментами склав лише 160,64 млрд грн. У 2023 році ситуація покращилася: загальний обсяг торгів на ринках капіталу зріс до 1 361,54 млрд грн, а торги фінансовими інструментами на організованих майданчиках досягли 436,43 млрд грн — зростання на 275,80 млрд грн порівняно з 2022 роком [5]. Водночас у цих обсягах 93% займали саме ОВДП — 406,0 млрд грн. Консолідація ринку відбувалася на двох біржах — «Перспектива» та ПФТС, питома вага яких у торгах фінансовими інструментами у 2023 році перевищила 96,6% [5].

Окремо слід відзначити позитивну динаміку ринку ОВДП з точки зору фінансування держави. У 2023 році уряд завдяки розміщенню ОВДП залучив на аукціонах 566 млрд грн проти 252 млрд грн у 2022 році [6]. Це свідчить про зростання довіри до державних боргових інструментів, однак одночасно означає подальше звуження інструментального різноманіття фондового ринку.

Аналіз сучасного стану вітчизняного ринку цінних паперів дозволяє виокремити низку системних викликів, що стримують його розвиток.

Перший виклик — критична монозалежність від ОВДП. Фактично ринок перетворився на «ринок державних облігацій», де корпоративні акції та облігації займають маргінальне місце. Якщо у «нульові» роки понад половину біржового обороту формували акції та корпоративні облігації, то у 2021–2024 роках їх частка впала до 2–17%, тоді як ОВДП — 98%, 95%, 93% та 83% відповідно [3]. Загалом за 2021–2025 роки обсяг торгів акціями та корпоративними облігаціями склав лише 4 млрд грн, що у 375 разів менше за обсяги ОВДП за той самий період.

Другий виклик — відплив і відсутність іноземного капіталу. Воєнні дії та пов'язані з ними ризики знецінили інвестиційний рейтинг України, змусивши іноземних портфельних інвесторів покинути ринок або утриматись від входу.

Українські емітенти, що здійснили первинне публічне розміщення на закордонних майданчиках, отримали низький кредитний рейтинг, оскільки він відображає не лише фінансовий стан компанії, але й ризики країни-емітента [7]. Внаслідок цього в 2022–2023 роках обсяги емісії акцій скорочувалися.

Третій виклик — низька ліквідність та скорочення інфраструктури. Кількість суб'єктів, які здійснювали облік і рух цінних паперів, скоротилась у 4,7 раза — з 669 у 2010 році до 127 у 2026 році. Кількість торговців фінансовими інструментами зменшилась майже у 5,6 раза: з 871 у 2003 році до 155 у 2024 році [3]. Зупинення ф'ючерсних торгів з початком повномасштабної агресії додатково обмежило можливості хеджування ризиків учасниками ринку.

Четвертий виклик — нерозвиненість небанківського фінансового сектору. До початку вторгнення страхові активи становили менше 2% ВВП, венчурні та пайові фонди були нечисленними та здебільшого спонсорувалися міжнародними організаціями [8]. Частка позабіржового ринку в загальних обсягах торгів перевищувала біржовий майже вдвічі, що вказує на низький рівень прозорості ринку [9]. Рівень боргу до ВВП зріс з 51% у 2021 році до понад 98.8% у 2026 році, що посилює ризики суверенного стресу [10].

Незважаючи на описані виклики, ряд структурних тенденцій та регуляторних зрушень формують підґрунтя для поступового відновлення фондового ринку.

Регуляторна модернізація та євроінтеграція. У лютому 2024 року Верховна Рада прийняла зміни до Закону про НКЦПФР, спрямовані на розширення повноважень, незалежності та інституційної спроможності регулятора, а також на гармонізацію з принципами Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO) [11]. НКЦПФР розпочала роботу як окрема інституція з розширеним мандатом та посиленою незалежністю від виконавчої влади. У 2024 році також було ухвалено нове Положення про емісію корпоративних облігацій, що забезпечило більшу правову визначеність для емітентів та спрощення процедури емісії.

Відновлення корпоративного боргового ринку. Знаковою подією 2024 року

стало перше з 2021 року розміщення корпоративних облігацій: компанія NovaPay розмістила незабезпечені облігації на суму 300 млн грн, а Novus здійснив інноваційний випуск іпотечних облігацій на суму 400 млн грн [12]. Ці угоди засвідчили здатність ринку відновлюватись навіть в умовах тривалих бойових дій і сформували прецеденти для майбутніх емітентів.

Міжнародна фінансова підтримка та страхування воєнних ризиків. У 2024 році Єврокомісія розпочала виплати в рамках програми Ukraine Facility обсягом 50 млрд євро, покликаної залучити приватні інвестиції разом із державним фінансуванням [12]. ЄБРР надав гарантії на суму 110 млн євро для глобальних перестраховиків, які покривають воєнні ризики в Україні, а DFC забезпечив перестраховий механізм на 50 млн дол. США для ARX — перший крок у реалізації механізму страхування воєнних ризиків обсягом 350 млн дол. США [12]. НБУ та НКЦПФР впровадили механізми прямого доступу іноземних інвесторів до ринкових боргових інструментів, включаючи муніципальні облігації та інструменти відновлення [11].

Розвиток роздрібного інвестування. Зростання частки внутрішніх інвесторів в операціях на ринку свідчить про поступове формування культури роздрібного інвестування. Спрощення процедур для фізичних осіб та розширення кола інструментів, доступних для роздрібних інвесторів (зокрема, через онлайн-платформи) здатні суттєво збільшити внутрішню інвесторську базу у середньостроковій перспективі. ОЕСР рекомендує Україні запровадити систему обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення як ключового джерела довгострокового внутрішнього капіталу для фондового ринку [13].

Залучення відновлювального капіталу. Станом на початок 2026 року Dragon Capital просуває Rebuild Ukraine Fund з цільовим капіталом 250 млн дол. США за участі IFC, а Horizon Capital запустив Catalyst Fund з метою залучення 300 млн євро, першу транш якого — понад 150 млн євро — вже закрито [14]. Ці ініціативи демонструють, що фінансові інвестори все активніше позиціонують себе для довгострокової участі у реконструкції України, а не лише для отримання короткострокових спекулятивних доходів.

Щодо українських компаній, що були представленні на фондових ринках інших країн, Kyivstar – найгучніший кейс, у 2025 році, перша українська компанія, яка була представлена на Nasdaq через SPAC-угоду Cohen Circle. Оцінка компанії в 2,2 млрд дол. Цей кейс унікальний тим, що він дає сигнал інвесторам і фондам іноземних країн, що в Україні, по при війну, ринок працює, бізнес розвивається, економіка намагається рухатись вперед. Підтвердження функціонування ринку і кризовий стан, у довгостроковій перспективі створюють найкращі умови для інвестування. Залишається відкритим питання, в яку галузь і в які цінні папери інвестувати. В 2026 році ми отримали відповідь – Swarmer Український defense-tech стартап, який був представлений на біржі Nasdaq 17 березня 2026 року, і від початку торгів цінні папери українського стратапу сягнули більше 500% за одну торгову сесію. В цьому кейсі закладено відповідь одразу на два питання – «куди» і «як». За початку повномасштабного вторгнення Україна змінила правила ведення війни акцентуючись на безпілотних апаратах та штучному інтелекті, отже оборонна промисловість значно зміцнилась в цьому секторі. Основним інструментом, який може значною мірою вплинути на фондовий ринок, є саме компанії оборонної галузі, яким потрібно випускати цінні папери на вітчизняному фондовому ринку і залучати іноземні інвестиції, що в свою чергу значною мірою може вплинути на грошово-валютну систему і укріпити позицію гривні відносно інших валют.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**. По-перше, фондовий ринок України вступив у фазу повномасштабної агресії з позиції структурної слабкості — надмірної концентрації на ОВДП, низької капіталізації та звуженої інфраструктури. Воєнний стан суттєво посилив ці проблеми, призупинивши торги акціями та ф'ючерсами, скоротивши кількість учасників ринку та фактично усунувши іноземного інвестора.

По-друге, попри глибину кризи, ринок демонструє ознаки поступового відновлення: зростання загальних обсягів торгів у 2023 році на 736,6 млрд грн, перші корпоративні облігаційні розміщення у 2024 році, активізація реконструкційних інвестиційних фондів та прогрес регуляторних реформ у напрямку євроінтеграції.

По-третє, перспективи розвитку фондового ринку України нерозривно пов'язані з реалізацією трьох взаємозалежних стратегічних напрямів:

- завершення регуляторної реформи та приведення ринкової інфраструктури у відповідність до стандартів ЄС і IOSCO;

-диверсифікація інструментальної бази ринку через розвиток корпоративних і муніципальних облігацій, соціальних та «зелених» боргових інструментів;

- системне залучення міжнародного капіталу через механізми страхування воєнних ризиків, змішаного фінансування, гарантійних інструментів міжнародних фінансових установ та шляхом емісії цінних паперів оборонними підприємствами та залучення іноземних інвесторів.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні системного бачення траєкторії розвитку фондового ринку в умовах воєнного та повоєнного відновлення, що може бути використане органами державного регулювання, фінансовими установами та міжнародними партнерами України у розробці відповідних програм та стратегій. І слід не забувати ключове правило фондового ринку – будь яка криза, це можливість.

Список використаних джерел:

1. Гапонюк М., Левченко К. Сучасний стан розвитку фондового ринку в Україні. *Grail of Science*. 2023. №27. С. 124–127.

2. Голюк В., Кузьмінський В., Чумаченко О. Сучасний стан фондового ринку України та перспективи його розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. №64. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-96 (дата звернення 16.04.2026)

3. Інформаційна довідка щодо ринків капіталу України протягом січня–грудня 2023 року. *НКЦПФР*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/informatsiina_dovidka_za_hruden_2023_.pdf (дата звернення 26.04.2026)

4. Мінфін. 98% операцій на фондовому ринку України припадає на ОВДП. URL: https://minfin.com.ua/ua/2022/02/08/80686323/ (дата звернення 01.05.2026)

5. Національний банк України. Річний звіт за 2023 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf (дата звернення 26.04.2026)

6. Попадинець І. Р. Перспективи розвитку біржового ринку України в післявоєнний період. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. Вип. 4(10). С. 44–56.

7. Тімошенко Н. Стратегічні напрями розвитку фондового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. №53.
URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-11 (дата звернення 01.05.2026)

8. Фондовий ринок України. *Главком.*
URL: https://glavcom.ua/economics/finances/fondovij-rinok-ukrajini-kinchaj-batku-torhuvati-1052071.html (дата звернення 26.04.2026)

9. 2025 Investment Climate Statements: Ukraine. *U.S. Department of State*. URL: https://www.state.gov/reports/2025-investment-climate-statements/ukraine (дата звернення 26.04.2026)

10. Exploring Reconstruction Investment Opportunities in Ukraine: A Strategic Approach for Investors. *PwC Ukraine.* 2025.
URL: https://www.pwc.com/ua/en/publications/2025/exploring-reconstruction-investment-opportunities-ukraine.html (дата звернення 01.05.2026)

11. M&A Guide 2026: Ukraine. *IFLR.*
URL: https://www.iflr.com/article/2g9zhixuoumpb9qsd8g00/sponsored/m-a-guide-2026-ukraine (дата звернення 19.04.2026)

12. Mapping Ukraine's Financial Markets and Corporate Governance Framework for a Sustainable Recovery. *OECD*.
URL: https://www.oecd.org/en/publications/mapping-ukraine-s-financial-markets (дата звернення 26.04.2026)

13. Stronger Financial Markets and Institutions for Ukraine's Recovery. *OECD.* 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/stronger-financial-markets-and-institutions-for-ukraine-s-recovery (дата звернення 19.04.2026)

14. The Reconstruction and Development of Ukraine's Financial System. *AEA Web.* URL: https://www.aeaweb.org/conference/2024/program/paper/NQhy9RTh (дата звернення 16.04.2026)

15. Ukraine's Financial Market: Resilience, Investment, and Capital Markets Revival. *Chambers and Partners*. 2024. URL: https://chambers.com/articles/ukraine-s-financial-market-resilience (дата звернення 13.04.2026)

УДК 336.22:338.124.4

Маршук Л. М., кандидат економічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0002-5374-1254
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У статті розглядаються шляхи трансформації податкових механізмів України до умов тривалої економічної нестабільності, зумовленої військовим конфліктом, інфляційними процесами, валютними коливаннями та глобальними шоками. Автор аналізує теоретичні основи податкової політики в умовах невизначеності, оцінює поточні виклики фіскальної системи та пропонує комплекс практичних рекомендацій щодо впровадження динамічних ставок, оптимізації пільг, цифровізації адміністрування та гармонізації з європейськими стандартами. На основі емпіричних даних та міжнародного досвіду показано, що гнучкі податкові інструменти здатні підвищити стійкість бюджету, стимулювати економічне зростання та зменшити тіньовий сектор.

Ключові слова: *податкова політика, економічна турбулентність, цифровізація податкового адміністрування, детінізація економіки, європейська інтеграція*

Постановка проблеми. Сучасна економіка України функціонує в умовах перманентної нестабільності, що характеризується значними коливаннями ВВП, високою інфляцією, девальваційними тисками, зниженням інвестиційної активності та регіональною асиметрією. Військовий конфлікт, порушення логістичних ланцюгів, енергетична криза та необхідність фінансування

оборонних витрат створюють надмірне навантаження на фіскальну систему. Традиційні статичні моделі оподаткування, орієнтовані на стабільне середовище, втрачають ефективність і часто призводять до дисбалансу між потребою наповнення бюджету та необхідністю підтримки бізнесу й населення.

Проблема посилюється високим рівнем тіньової економіки (за оцінками, 30–40% ВВП), неефективністю існуючих пільг, які генерують значні втрати доходів, та регіональними диспропорціями: тилові регіони демонструють зростання надходжень, тоді як прифронтові території – критичне падіння. У 2025 році дефіцит бюджету зафіксований був на рівні 18,3–18,6 % ВВП, що вимагає термінового переходу до динамічних, адаптивних податкових механізмів, здатних оперативно реагувати на зовнішні шоки, балансуючи фіскальні потреби держави з інтересами економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації податкових систем до кризових умов активно досліджується як українськими, так і зарубіжними вченими. Міжнародний валютний фонд у своїх звітах наголошує, що в країнах з високою невизначеністю ефективна податкова політика може підвищити стійкість економіки на 1–2% ВВП щорічно завдяки кращому дотриманню та скороченню тіні. Світовий банк акцентує увагу на ролі автоматичних стабілізаторів, зокрема прогресивних ставок, які зменшують волатильність ВВП у перехідних економіках на 0,5–1%.

Інституційний підхід (Д. Норт, Д. Аджемоглу) підкреслює значення якісних інститутів і цифровізації для зниження транзакційних витрат та корупційних ризиків. Дослідження ОЕСР демонструють ефективність результатно-орієнтованих пільг і моніторингу. В Україні останні роботи Центру економічної стратегії, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова та публікації у фахових виданнях аналізують вплив воєнного стану на податкові надходження, зокрема наслідки підвищення військового збору та податку на прибуток банків. Водночас залишається недостатньо опрацьованим комплексне поєднання динамічних інструментів з цифровою трансформацією та європейською гармонізацією в умовах тривалої нестабільності, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо адаптації податкових механізмів України до умов економічної турбулентності з урахуванням теоретичних засад, емпіричних даних та міжнародного досвіду. Для досягнення мети передбачається проаналізувати поточні виклики, запропонувати конкретні інструменти реформування та оцінити їх потенційний вплив на бюджетну стійкість і економічне зростання.

Виклад основного матеріалу. Адаптація податкових механізмів до умов економічної турбулентності є критичним завданням для забезпечення стійкості фіскальної системи України, особливо в контексті тривалого військового конфлікту, інфляційних тисків та глобальних викликів, таких як енергетична криза та порушення ланцюгів постачань. Економічна турбулентність, що характеризується волатильністю ВВП, валютними коливаннями та зниженням інвестиційної активності, вимагає переходу від статичних податкових моделей до динамічних, адаптивних систем, здатних швидко реагувати на зовнішні шоки. Згідно з теоретичними підходами, податкова політика в таких умовах повинна балансувати між фіскальними потребами (забезпечення доходів бюджету) та стимулюванням зростання (зниження навантаження на бізнес та населення).

Теоретичні основи адаптації податкових механізмів ґрунтуються на комбінації кейнсіанських, неокласичних та інституційних підходів. Кейнсіанська парадигма передбачає використання податкових інструментів для стабілізації попиту в періоди рецесії, наприклад, через тимчасове зниження ставок на доходи для стимулювання споживання. Неокласичні моделі, натхненні кривою Лаффера, підкреслюють оптимальну ставку оподаткування, за якої доходи максимізуються без пригнічення економічної активності; в умовах нестабільності це вимагає динамічного коригування ставок залежно від циклу. Інституційний підхід (Норт, Аджемоглу) акцентує на ролі інститутів у зменшенні транзакційних витрат, наприклад, через цифровізацію для зниження корупції та підвищення дотримання. Емпіричні дослідження Світового банку підтверджують, що в перехідних економіках, як Україна, адаптивні податкові системи, що включають автоматичні стабілізатори (прогресивні ставки),

зменшують волатильність ВВП на 0,5-1%. У контексті України, де тіньова економіка сягає 30-40% ВВП, адаптація повинна включати заходи з детінізації, такі як інтеграція даних з банківськими системами для автоматичного декларування.

Аналізуючи поточні виклики, слід відзначити, що податкова система України в 2025 році демонструє певну стійкість, але страждає від високого навантаження (близько 35% ВВП) та неефективних пільг, які призводять до втрат доходів на 1-2% ВВП. Закон №4417-IX від 23 травня 2025 року ввів підвищення військового збору до 5% та податку на прибуток банків до 50%, що спрямоване на закриття бюджетного розриву в 500 млрд грн, але може стримувати інвестиції в реальний сектор [1]. Дослідження Центру економічної стратегії вказують, що подвоєння ставки єдиного податку для третьої групи призведе до скорочення кількості платників на 10-15% через перехід у тінь, з втратами для бюджету в 20-60 млрд грн у 2025 році. Крім того, МВФ зазначає, що поточні реформи залишили розрив у доходах на 2025 рік, рекомендуючи підвищення базової ставки ПДВ до 22% для стабілізації [5]. Регіональна нерівність посилюється: тилові області (Київська) мають зростання надходжень на 15%, тоді як прифронтові (Херсонська) – спад на 70-80%.

Перша пропозиція стосується реформи податкових ставок з акцентом на гнучкість. Замість фіксованих підвищень, впровадити динамічні ставки, залежні від макроекономічних індикаторів, таких як рівень інфляції чи ВВП. Наприклад, автоматичне зниження ставки ПНП з 18% до 15% при падінні ВВП нижче 2%, що стимулюватиме інвестиції, що узгоджується з досвідом Грузії, де подібні реформи в 2000-х роках підвищили дотримання на 20%. Для ПДФО – ввести прогресивну шкалу з порогом 5% для низькодохідних груп, що зменшить нерівність (коефіцієнт Джині з 0,35 до 0,30). Така адаптація підвищить доходи бюджету на 0,3% ВВП без значного відтоку капіталу.

Таблиця 1 – Пропоновані динамічні ставки податків залежно від економічних індикаторів

Індикатор	Умова	Пропонована ставка ПНП	Пропонована ставка ПДФО	Очікуваний вплив на бюджет (млрд грн, 2025)	Очікуваний вплив на зростання ВВП (%)
Зростання ВВП	>3%	18%	18% (базова)	+50 (збільшення доходів)	Стабільний (0)
	0-3%	16%	15-20% (прогресивна)	+30 (баланс)	+0,5
	<0%	15%	10-18%	-20 (стимулювання)	+1,0
Інфляція	<10%	18%	18%	+40	Стабільний
	10-20%	17%	16%	+20	+0,3
	>20%	16%	14%	-10	+0,7
Безробіття	<8%	18%	18%	+45	Стабільний
	8-12%	16%	15%	+15	+0,4
	>12%	14%	12%	-15	+0,8

Джерело: складено автором самостійно

Друга пропозиція полягає в оптимізації податкових пільг через перегляд і автоматизацію. Поточні пільги (звільнення від ПДВ для оборони) ефективні, але масові звільнення призводять до втрат 1% ВВП. Пропонується впровадити систему «пільги за результатами», де пільги надаються лише за умови досягнення KPI, таких як створення робочих місць. Дослідження вказують, що в 2025 році заборона на перенесення збитків для банків стабілізує доходи, але для реального сектору – дозволити перенесення з обмеженням 50%, а міжнародний досвід (ЄС) показує, що цифровий моніторинг пільг підвищує ефективність на 15-20%.

Таблиця 2 – Порівняння поточних і пропонованих пільг для адаптації

Сектор	Поточна пільга	Пропонована адаптація	Очікуваний ефект на інвестиції (%)	Очікуваний ефект на бюджет (млрд грн)
IT	Звільнення від ПДВ на експорт	Автоматична перевірка KPI (зростання експорту >10%)	+15	+10 (зменшення втрат)
Агро	Пільгова ставка ПДВ 14%	Прив'язка до екологічних стандартів	+10	+5
Банки	Підвищення ПНП до 50%	Дозвіл на перенесення збитків 30%	-5 (стимулювання кредитування)	+20
Оборона	Звільнення від ПДВ	Тимчасове, з моніторингом	+20	-15 (стимулювання)
Малий бізнес	Єдиний податок 5%	Підвищення до 10% з пільгами для воєнних регіонів	+5	+30

Джерело: складено автором самостійно

Третя пропозиція полягає в посиленні адміністративних механізмів через цифровізацію. Впровадити єдину цифрову платформу для декларування, інтегровану з ДІЯ та банківськими системами, що зменшить адміністративне навантаження на 20-30%. Дослідження підкреслюють, що в економіках в умовах турбулентності цифровізація знижує ухилення на 15%, для нестабільності – автоматичні відстрочки платежів при форс-мажорі (енергетичні кризи), такі реформи підвищують дотримання на 10-15% під час конфлікту.

Четверта пропозиція є гармонізація з ЄС та міжнародна координація. Важливим напрямком адаптації є підвищення акцизних ставок з метою їх гармонізації з директивами Європейського Союзу, зокрема доведення акцизу на тютюнові вироби до 81 євро за кілограм до 2028 року, а також запровадження податку на цифрові послуги. За оцінками міжнародних досліджень, підвищення ставки військового збору до 5% дозволить отримати додаткові 137 млрд грн надходжень у 2025 році [4]. Водночас лише комбінація цього заходу з підвищенням ставки податку на додану вартість до 22% (як рекомендує МВФ) дасть змогу повністю усунути бюджетний дефіцит.

Таблиця 3 – Міжнародний досвід адаптації податкових механізмів та застосування в Україні

Країна	Механізм адаптації	Умови нестабільності	Результати	Пропозиція для України
Грузія	Зниження ставок + цифризація	Постконфліктна рецесія	Зростання доходів +20%	Аналогічна реформа ПНП
Польща	Прогресивні пільги	Фінансова криза 2008	Зменшення тіні на 15%	Автоматичні стабілізатори
Швеція	Динамічні ставки	Інфляція 1990-х	Стабілізація ВВП +1%	Прив'язка до інфляції
Індонезія	Підвищення акцизів	Пандемія	Надходження +10,9% ВВП	Гармонізація з ЄС
США	Стимули R&D	Рецесія 2020	Інновації +20%	Пільги за KPI

Джерело: складено автором на основі [3]

Емпіричні моделі показують, що впровадження цих пропозицій може підвищити доходи на 100-150 млрд грн у 2026, з ростом ВВП на 0,5-1%. Однак, ризики включають відтоки капіталу, тому необхідний моніторинг. Дослідження зазначають, що без перегляду бази в 2026 розрив зросте, тож адаптація повинна бути поступовою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адаптація податкових механізмів до умов економічної турбулентності є не просто технічним завданням, а стратегічним імперативом для забезпечення довгострокової стійкості української економіки. Запропонований комплекс заходів – запровадження динамічних ставок, результатно-орієнтованих пільг, глибока цифровізація адміністрування та послідовна європейська гармонізація – створює цілісну систему, здатну оперативно реагувати на шоки, мінімізувати втрати бюджету та стимулювати інвестиції й зростання.

Реалізація цих пропозицій дозволить додатково залучити 100–150 млрд грн надходжень у 2026 році, зменшити волатильність економіки та суттєво скоротити тіньовий сектор. Водночас важливо враховувати ризики: потенційний відтік капіталу, опір бізнес-середовища та необхідність поступового впровадження для уникнення додаткових дисбалансів. Тому ключовим елементом успіху має стати постійний моніторинг впливу реформ, залучення експертної спільноти та соціальний діалог.

У перспективі податкова система України має еволюціонувати від інструменту виключно фіскального наповнення до дієвого механізму структурної трансформації економіки, що сприятиме не лише подоланню наслідків кризи, а й закладенню фундаменту для післявоєнного відновлення та повноцінної інтеграції до європейського економічного простору. Подальші дослідження доцільно спрямувати на моделювання довгострокових ефектів запропонованих змін та розробку регіонально диференційованих податкових інструментів.

Список використаних джерел:

1. Міністерство фінансів України. Звіти про виконання державного бюджету [Електронний ресурс] URL: https://mof.gov.ua/uk/zvity (дата звернення: 10.05.2026).

2. Організація економічного співробітництва та розвитку. Податкова політика в Україні: рекомендації для реформ [Електронний ресурс] / Організація економічного співробітництва та розвитку. 2025.
URL: https://www.oecd.org/tax/tax-policy-in-ukraine2025 (дата звернення: 10.05.2026).

3. OECD Economic Outlook, Interim Report September 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. 120 p.

4. OECD Tax and Development Days 2025. Paris : OECD, 2025. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TqHpyo060dg. (дата звернення: 06.05.2026).

5. World Economic Outlook. International Monetary Fund. Washington : IMF, 2025. 300 p.
URL:
https://www.imf.org//media/files/publications/weo/2025/october/english/text.pdf
(дата звернення: 10.05.2026).

УДК 336.02

Нікітішин А. О., доктор економічних наук, професор
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7951-4017
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються теоретичні аспекти формування та використання людського капіталу як ключового чинника розвитку сучасної економіки. Розглянуто значення та роль державної податкової політики в забезпеченні цього процесу. Проведено аналіз основних напрямів державної політики у сфері податкового регулювання та стимулювання розвитку людського капіталу. Висвітлено вплив податків на формування людського капіталу, окреслено основні форми податкової політики, спрямованої на його накопичення, з урахуванням інструментів оподаткування, що застосовуються в міжнародній практиці.

Ключові слова: *податок, людський капітал, податкова політика, податкове регулювання, податкова система*

Постановка проблеми. Вирішальним фактором довгострокового розвитку економіки стає ефективність праці, яка визначається співвідношенням обсягу

вироблених матеріальних і нематеріальних благ до витраченої на їх створення праці. Цей показник залежить від продуктивності, професійних зусиль і навичок працівників. Людський капітал відіграє ключову роль у моделі ендогенного економічного зростання, забезпечуючи значний внесок у науково-дослідний сектор, який генерує нові продукти та технології, що є основою технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового стимулювання розвитку людського капіталу проаналізовано в наукових працях сучасних дослідників, серед яких О. Захарова, Ю. Іванов, О. Кубатко, М. Олієвська, Н. Ушенко, В. Шевчук, І. Чугунов та інші.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні важливості посилення впливу податкової політики на стимулювання розвитку людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. Термін «людський капітал», який з'явився в науковому обігу на початку 60-х років XX століття, за визначенням Г. Беккера, охоплює сукупність знань, здоров'я, навичок і досвіду, що використовуються людиною для отримання доходу. Формування людського капіталу відбувається через інвестиції в людину, які можуть включати витрати на освіту, професійну підготовку, медичне обслуговування, міграцію та пошук інформації про ціни й доходи [4]. Згідно з даними щорічної доповіді «Погляд на освіту: показники ОЕСР», у середньому країни ОЕСР отримують чистий прибуток у розмірі приблизно 100 тис. доларів США у вигляді збільшених податкових надходжень та інших заощаджень на кожну людину, яку вони підтримують фінансово в сфері вищої освіти. Цей показник майже вчетверо перевищує обсяги державних інвестицій [5, с. 14].

Професор Чугунов І.Я. у своїх дослідженнях відмічає, що податкова політика, через реалізацію фіскальної та регулюючої функцій податків і зборів, має вплив на рівень людського розвитку [1-3].

У багатьох країнах світу інвестори в людський капітал, зокрема домогосподарства, користуються суттєвими податковими пільгами, що дає їм перевагу порівняно з корпоративним сектором. Формування податкового

механізму, спрямованого на стимулювання розвитку людського капіталу, має враховувати ключову роль домогосподарств як фундаментальних соціально-економічних одиниць, які лежать в основі організації суспільного життя. Така тенденція найбільш виразно спостерігається в країнах, таких як Австрія, Канада, Фінляндія, Нідерланди, Швеція та США. Водночас винятком є Японія, де прибутковий податок для фізичних осіб (у тому числі найманих працівників і самозайнятих осіб) справляється за прогресивною шкалою з шістьма ставками: 5 %, 10 %, 20 %, 30 %, 40 % і 50 %, залежно від величини доходу. Тому для Японії більш доцільною виглядає система інвестування в людський капітал через корпоративний сектор.

У багатьох зарубіжних країнах передбачено різноманітні податкові пільги, спрямовані на підтримку студентів та їхніх сімей. Основні форми таких пільг включають:

- зниження податків залежно від статусу студента: такі пільги діють, наприклад, у Греції, Франції, Люксембурзі (для студентів старше 18 років), Нідерландах (для студентів, які навчаються за кордоном і не отримують стипендію), Угорщині та Словаччині;

- податкові відрахування: у низці країн, таких як Естонія, Франція, Угорщина і Польща, сім'ям дозволяється відраховувати витрати на навчальні товари і послуги. Це може включати придбання канцелярського приладдя, комп'ютерної техніки або програмного забезпечення, а також оплату додаткових освітніх послуг. Наприклад, в Естонії та Польщі такі пільги поширюються на витрати, пов'язані з транспортуванням дітей до школи і назад;

- пільги на виплату відсотків за студентськими кредитами: у деяких країнах, зокрема в Норвегії і Фінляндії, діє система зниження податків для студентів, які сплачують відсотки за користування кредитами;

- зниження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), не пов'язане зі статусом студента чи учня: такі пільги є в Бельгії та Італії;

- зниження податків залежно від певних критеріїв: наприклад, у Греції враховуються доходи або витрати сім'ї [6].

Ці заходи мають на меті підтримку освіти та стимулювання навчальної діяльності через фінансові інструменти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Доцільним є комплексне наукове обґрунтування сучасних підходів до оподаткування як важливої складової механізму державного фінансового стимулювання розвитку людського капіталу. Для посилення ефективності податкового стимулювання в Україні запропоновано впроваджувати багатовекторний підхід до підтримки цієї ключової складової моделі ендогенного економічного зростання на ранніх етапах її формування. Такий підхід сприятиме максимальному використанню потенціалу людського капіталу упродовж тривалого часу.

Список використаних джерел:

1. Нікітішин А.О. Нова система оподаткування доходів фізичних осіб. Фінанси України. 2016. №10. С.65-70.

2. Чугунов І. Я., Нікітішин А. О. Оподаткування доходів громадян як складова фінансово-економічних відносин. Наукові праці НДФІ. 2008. Вип. 1. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2008_1_2.

3. Чугунов, І. Я., Павелко, А. В., Канєва, Т. В., & Мазаракі, А. А. (Ред.). (2015). Державне фінансове регулювання економічних перетворень: Монографія. Київський національний торговельно-економічний університет.

4. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. 3-rd ed. Chicago: The University of Chicago Press. 1993. 390 p.

5. Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. – 568 p. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en

6. Tax benefit for student’s parents. URL: https://study.studentnews.eu/s/3701/75570-Tax-benefit-for-students-parents.htm?c1_1=&c2_1=28206.

УДК 339.96:336.27:355.01(045)

Прутська О. О., доктор економічних наук, професор
ORCID: https://orcid.org/ 0000-0002-6273-3330
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В статті узагальнено вплив війни на формування державного боргу України, зміну бюджетної політики, визначено роль міжнародної допомоги у вигляді пільгових кредитів у зростанні державної заборгованості України. Висвітлено низку заходів Уряду України щодо оптимізації боргового навантаження. Зроблено висновок про необхідність врахування світового досвіду щодо списання частини боргів воюючої країни для забезпечення післявоєнного відновлення.

Ключові слова: *міжнародна допомога, державний борг, дефіцит бюджету, фінансова підтримка, боргове навантаження*

Постановка проблеми. Україна продовжує відповідальне управління державним боргом в умовах повномасштабної війни. Завдяки системній підтримці міжнародних партнерів та зваженій борговій політиці Уряду Міністерство фінансів протягом останніх років забезпечує зниження вартості обслуговування боргу, посилюючи фінансову стійкість держави. Станом на 31 березня 2026 року державний і гарантований державою борг України становив 9 233,03 млрд грн, або 210,82 млрд дол. США. Із цієї суми державний зовнішній борг складає 6 959,18 млрд грн (75,37%), або 158,9 млрд дол. США, державний внутрішній борг — 2 013,89 млрд грн (21,8%), або 45,98 млрд дол. США. Гарантований державою борг становить 259,96 млрд грн (2,82%), або 5,94 млрд дол. США. [4]

Збільшення обсягів державної заборгованості відбувається значною мірою за рахунок міжнародної допомоги, яка найчастіше надходить у вигляді пільгових кредитів, які необхідно буде віддавати. За оцінкою В. Алексєєвої, В. Обуха,

станом на грудень 2024 року Україна загалом отримала 105,9 млрд дол. США зовнішньої фінансової допомоги, що становить в середньому понад 35 млрд дол. США щорічно у вигляді грантів, кредитів та гарантій від міжнародних партнерів й організацій [1]**.** Якщо врахувати 37,7 млрд дол. США отриманих протягом 2025 року, станом на кінець 2025 року отримуємо загальну суму зовнішньої допомоги 143,6 млрд. дол. США. Тільки незначна частина цієї суми надійшла у вигляді грантів. Основна сума лягає тягарем на державний бюджет і потребуватиме повернення у майбутньому. Проблеми оптимізації обслуговування державного боргу набувають все більшої актуальності, а пошук шляхів їх розв'язання потребують наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаюча боргова траєкторія України сьогодні є предметом дискусій та обговорень багатьох науковців. Теоретичні основи формування державного боргу закладено працями Р. Барро, К. Райнхарт, К. Рогофф, М. Кумар, Дж. Ву, Дебрун К., О. Бланшар, У. Паніцца та інших. Водночас теоретичні підходи західних авторів потребують критичного узагальнення та дослідження можливостей їх застосування з урахуванням особливостей розвитку економіки України в умовах військового стану.

Проблеми управління державним боргом та посилення боргової безпеки держави активно досліджують вітчизняні науковці: М. Антонов, О. Барановський, Т. Богдан, В. Козюк, В. Лісовенко, С. Лондар, Н. Слав'юк, І. Федорович, Г. Філатова, Н. Чуба та ін. Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань стосовно визначення чинників впливу на зростання державного боргу, зокрема збільшення обсягів так званої «міжнародної допомоги», та особливостей управління ним в умовах війни залишаються недостатньо дослідженими. В Україні існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні та узагальненні світового досвіду практичного використання нових підходів до вирішення проблеми боргової залежності.

Мета статті полягає в узагальненні впливу міжнародної допомоги на формування державного боргу України та визначенні перспектив його погашення в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. З початком воєнної агресії проти України структура державних видатків суттєво змінилася. Основним пріоритетом стало фінансування сектору оборони, що потребує значних бюджетних ресурсів. Зокрема, у 2025 році понад 2,2 трлн грн було спрямовано на фінансування оборонних потреб, що становило близько 26,3 % валового внутрішнього продукту, що свідчить про безпрецедентний рівень військових витрат у сучасній історії України [2].

Загалом у період війни спостерігається постійне зростання бюджетних витрат, що значно перевищують темпи збільшення доходів державного бюджету. За оцінками експертів, у 2025 році загальні бюджетні витрати України досягли історичного максимуму — 131,4 млрд дол. США, причому близько 71 % видатків припадало на оборонні потреби [3].

Зрозуміло, що у воєнний період пріоритети бюджетної політики зміщуються від забезпечення збалансованості бюджету до забезпечення достатнього рівня фінансування державних функцій, що пов'язані із захистом національної безпеки та стабільності економіки Однією з ключових характеристик бюджетної системи в умовах війни є значний бюджетний дефіцит, який потребує системного аналізу та джерел покриття (табл.1).

Таблиця 1 – Динаміка дефіциту державного бюджету України під час війни

Рік	Дефіцит (млрд. грн.)	% до ВВП
2022	914	16
2023	1330	19
2024	1370	18
2025	1600	20

Джерело: укладено автором за даними [4].

Аналіз показує, що рівень дефіциту бюджету у 2022–2025 роках залишається критично високим, що є наслідком значного зростання видатків при обмежених доходах. В умовах воєнного стану Україна змушена формувати політику фінансування бюджетного дефіциту з урахуванням обмеженості внутрішніх ресурсів та значної залежності від зовнішньої фінансової підтримки. Через масштабні військові витрати та скорочення доходів державного бюджету

ключовим завданням стало забезпечення стабільного покриття дефіциту для підтримки макрофінансової стабільності. Без міжнародної фінансової підтримки забезпечити фінансування таких обсягів дефіциту було б неможливо.

Основні причини зростання дефіциту державного бюджету України в умовах воєнного стану узагальнено в табл.2.

Таблиця 2 – Основні причини зростання дефіциту державного бюджету України в умовах воєнного стану

Причина	Характеристика впливу	Наслідки для бюджету
Збільшення оборонних видатків	Значне фінансування сектору безпеки та оборони	Зростання загальних видатків бюджету
Скорочення доходів бюджету	Зниження податкових надходжень через спад економіки	Недостатність бюджетних ресурсів
Зростання соціальних витрат	Допомога ВПО, пенсії, медичні витрати	Збільшення поточних видатків
Руйнування інфраструктури	Потреба у відновленні об'єктів	Збільшення капітальних видатків
Зростання державного боргу	Активне використання позик	Збільшення витрат на обслуговування боргу

Джерело: розроблено автором за даними [2]

Серед таких причин слід назвати збільшення оборонних видатків, скорочення доходів бюджету, зростання соціальних витрат, руйнування інфраструктури, зростання державного боргу. Все це сприяє зростанню загальних видатків бюджету, зростанню державної заборгованості і зростанню витрат по обслуговуванню державного боргу.

Рис.1 показує, що найбільший приріст дефіциту бюджету спостерігався саме в перший рік війни, у 2022 році, коли були втрачені території, виробництва, порти, яки приносили прибуток і податкові надходження до бюджету. Після першого шоку у 2022 році уряду вдалося стабілізувати рівень дефіциту на приблизно однаковому рівні.

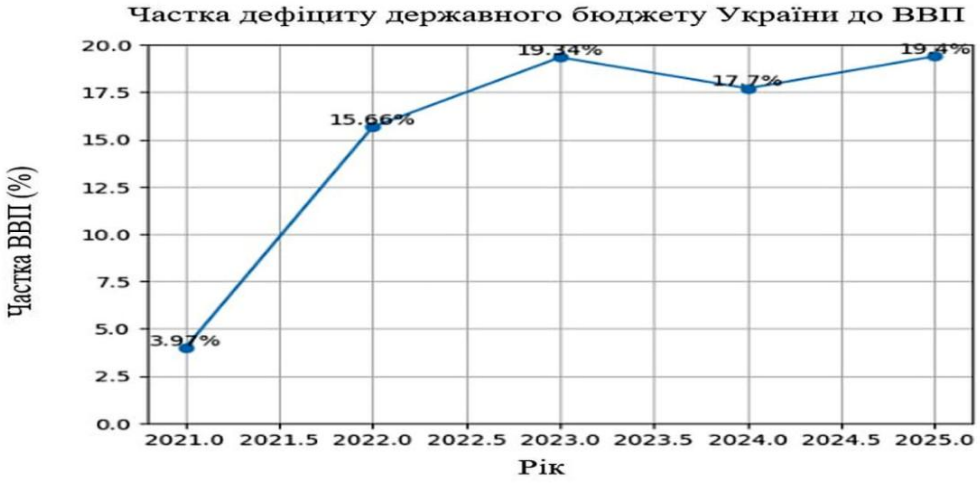

Рис.1 - Динаміка показника відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %

Джерело: укладено автором за даними [4]

Найважливішим джерелом покриття дефіциту бюджету України у воєнний період стала міжнародна фінансова допомога у формі грантів і пільгових кредитів. Основними донорами виступають Європейський Союз, США, МВФ, Світовий банк та уряди країн G7. Залучення зовнішніх ресурсів дозволяє уникнути неконтрольованої грошової емісії, що сприяє збереженню макрофінансової стабільності та стримуванню інфляційних процесів.

Зростання обсягів міжнародної допомоги безпосередньо вплинуло на динаміку державного боргу (табл.3). Його абсолютний і відносний рівень (у % до ВВП) постійно зростає і на кінець 2025 р. перевищив 90% від ВВП. Якщо порівняти цю величину з нормативним значенням, яке дорівнює 60%, стає зрозумілим, що державний борг України набуває розмірів, загрозливих для нормального функціонування економіки і потребує швидких заходів щодо його реструктуризації.

Таблиця 3 - Динаміка відносного рівня державного боргу України

Рік	Борг (% ВВП)	Частка зовнішнього боргу (%)
2022	78	65
2023	85	70
2024	88	72
2025	90	75

Джерело: укладено автором за даними [4].

Отже, державний борг України має тенденцію до зростання, що зумовлено активним залученням зовнішніх фінансових ресурсів для покриття бюджетного дефіциту. Особливо помітним є зростання частки зовнішнього боргу (75% від ВВП), що підвищує залежність від міжнародних кредиторів і створює потенційні можливості для політичного тиску на нашу країну.

За даними міністерства фінансів, у структурі кредиторів державного та гарантованого державою боргу переважають пільгові позики, отримані від міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав — 65,4%. Частка державних цінних паперів, розміщених на внутрішньому ринку, становить 21,8%, на зовнішньому — 9,2%, тоді як позики від комерційних банків та інших фінансових установ — близько 3,6%[4].

Середньозважена ставка державного боргу станом на кінець березня становила 4,52% проти 4,53% у лютому 2026 року та 6,2% роком раніше. Середньозважений строк до погашення становив 13,07 року (13,23 року у лютому 2026 року та 11,7 року у лютому 2025 року). Таким чином, у річному вимірі борговий портфель став дешевшим і більш довгостроковим, що знижує витрати на обслуговування та ризики рефінансування [4].

У валютній структурі державного та гарантованого державою боргу найбільша частка припадає на євро — 44,08%, далі — долар США (22,74%) і гривня (20,94%). Частки спеціальних прав запозичення становлять 9,12%, інших валют — 3,12%[4].

Формування системи міжнародної допомоги Україні розпочалося з перших днів 2022 року. За даними НБУ, вже у перший рік широкомасштабного вторгнення у 2022 році загальний обсяг допомоги становив 32 млрд дол. США, з яких 14 млрд дол. США – безповоротні гранти [1]. Уже 10 березня 2022 року Міжнародний валютний фонд схвалив виділення 1,4 млрд дол. США через інструмент швидкого фінансування Rapid Financing Instrument (RFI). В ці ж перші дні й місяці війни Євросоюз та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надали Україні екстрену фінансову підтримку в розмірі 1,59 млрд євро. Негайно були розроблені спеціальні інструменти фінансування України, яка зазнала

збройної агресії. Зокрема, проєкт МВФ «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE) до кінця 2022 року мав обсяг 7,3 млрд дол. США та 1,441 млрд євро. Кошти спрямовували на оплату праці працівників державних органів, пенсійні виплати, соціальну допомогу та медичні послуги [1].

США стали найбільшим донором безповоротної допомоги на покриття дефіциту бюджету у 2022 році, надавши 11,9 млрд дол. США. При цьому були задіяні механізми Світового банку і значна частина цієї допомоги була надана двома траншами по 4,5 млрд дол. США.

Другий рік війни показав суттєве зростання обсягів міжнародної фінансової підтримки України, яка сягнула уже 42,5 млрд дол. США (у порівнянні з 32 млрд дол. США у 2022 р.). Поступово посилювалася роль ЄС, який затвердив на початку 2023 р. програму макрофінансової допомоги на 18 млрд євро. Слід зазначити, що гроші отримувалися за умови виконання Україною вимог щодо наближення до стандартів ЄС і надходили регулярними траншами по 1,5 млрд євро. Тенденція до посилення ролі ЄС в фінансовій підтримці Україні ще більше посилилась у 2024 р., коли від Європейського Союзу надійшло 16,2 млрд євро, що становило приблизно 17,3 млрд дол. США. І ключовим у цій допомозі став фінансовий інструмент Ukraine Facility – визначені в бюджеті Євросоюзу кошти 50 млрд євро, з яких 38,3 млрд євро призначені для бюджетної підтримки України у формі кредитів та грантів упродовж наступних чотирьох років.

Величезний внесок у забезпечення фінансової стійкості України зробили міжнародні фінансові інституції. Зокрема Міжнародний валютний фонд від початку війни до кінця 2024 року надав Україні понад 12,4 млрд дол. США, з яких 9,8 млрд дол. США – у межах програми розширеного фінансування EFF. Світовий банк у 2024 році уклав 28 угод на підтримку України загальним обсягом 31,8 млрд дол. США, з яких 22,9 млрд дол. США (72%) становили гранти. Найбільшим проєктом став PEACE (Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance) – ключовий фінансовий інструмент, який об’єднує зусилля міжнародних донорів для надання цільової підтримки під час війни. До цього року в ньому акумульовано близько 26,3 млрд дол. США фінансування [2].

Серед міжнародних організацій, які безпосередньо надають грошову допомогу українцям, які постраждали через війну, слід назвати наступні: Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП ООН), Міжнародна організація з міграції (МОМ), Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні і Товариство Червоного Хреста України (МЧКХ і ТЧХУ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Неурядова організації ACTED (Франція), Норвезька рада в справах біженців, Естонська рада у справах біженців. Саме ці організації надають не кредити, не позики, а безпосередню грошову допомогу громадянам України, яка не потребує повернення.

Більшість іншої допомоги лягає тягарем на бюджет країни. У квітні 2026р. Україна та Група офіційних кредиторів підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо відтермінування виплат за державним і гарантованим державою боргом. Документ, підписаний Міністром фінансів України С. Марченком і представниками країн-партнерів, продовжує домовленості попередніх років і передбачає перенесення платежів, що підлягали сплаті з лютого 2026 року, до кінця лютого 2030 року відповідно до параметрів програми МВФ.

Міністерство фінансів реалізує середньострокову стратегію на 2026-2028 роки з акцентом на гранти, а не кредити, та диверсифікацію джерел. Успіхи очевидні: середня вартість боргу знизилася вдвічі порівняно з 2022 роком, а терміни подовжено. Реструктуризація євробондів та домовленості з Групою кредиторів дозволили відкласти виплати до 2030 року.

Держава активно розміщує ОВДП для населення, що знижує залежність від зовнішніх джерел. Прозорість звітності та співпраця з МВФ додають довіри інвесторам. У 2026 році планується залучити додаткові транші під реформи, що зроблять економіку стійкішою до шоків.

Після перемоги Україна зможе рефінансувати борг на ринкових умовах і спрямувати зекономлені кошти на модернізацію. Сьогоднішній борг - це не кінець, а перехідний етап до сильної, незалежної економіки, де кожна позика

працює на добробут майбутніх поколінь. Ситуація залишається динамічною, і подальші кроки держави визначатимуть, наскільки швидко ми вийдемо на стійкий шлях розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження показало, що для країни в умовах повномасштабної війни державний борг став необхідним інструментом виживання, що дозволяє фінансувати бюджет без катастрофічного друку грошей чи зупинки соціальних програм. Він несе в собі як тягар майбутніх платежів, так і потенціал для швидкого відновлення, коли мирні інвестиції повернуть кошти в економіку. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів оптимізації управління державним боргом, розробці механізмів списання частини боргів воюючої країни на основі узагальнення світового досвіду.

Список використаних джерел:

1. Алексєєва В., Обух В. Як партнери допомагають Україні нести фінансовий тягар великої війни. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3964100-ak-partneri-dopomagaut-ukraini-nesti-finansovij-tagar-velikoi-vijni.html (дата звернення 15.04.2026)

2. Літинська В.А. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану. *Економіка України.* 2023. № 1. С. 61—73. URL: https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.061 (дата звернення 15.04.2026)

3. Мінфін: видатки загального фонду держбюджету у 2025 році становили 4,19 трлн грн. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_vidatki_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_u_2025_rotsi_stanovili_419_trln_grn-5554 (дата звернення 15.03.2026)

4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/(дата звернення 01.04.2026)

УДК 336.76

Тімошенко Н. М., кандидат економічних наук
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2677-9783
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ, ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО ФІНАНСУВАННЯ

У статті досліджено сталий розвиток, що не можливий без сучасних інструментів фінансування. Виникнення та обіг зелених облігацій є обґрунтованим явищем в сучасних реаліях. Вони забезпечують перерозподіл ліквідності з традиційних секторів у проєкти, спрямовані на декарбонізацію, адаптацію до кліматичних змін та розвиток відновлюваних джерел енергії. Динаміка ринку свідчить про високу адаптивність екологічного боргу навіть у періоди високої волатильності процентних ставок та геополітичної турбулентності.

Ключові слова: *зелені облігації, стале фінансування, кліматичні виклики, повоєнне відновлення, муніципальні облігації*

Постановка проблеми. Зростання обізнаності про ризики та виклики, спричинені зміною клімату, змінило ставлення до інвестування в останні роки. Нові інвестиційні стандарти, такі як ESG-інвестування , призвели до зростання низки фінансових інструментів та механізмів прозорості у фінансовому секторі, причому інвестори дедалі більше зацікавлені в тому, щоб зробити свій портфель більш стійким. Зелені облігації – це фінансові інструменти з фіксованим доходом, що випускаються для фінансування та розвитку зелених проектів у різних галузях , таких як відновлювана енергетика, чистий транспорт, управління відходами та водними ресурсами тощо.

З моменту своєї появи зелені облігації швидко поширилися на фінансових ринках по всьому світу. З географічної точки зору, не дивно, що розвинені економіки можуть похвалитися найбільшими ринками зелених облігацій.

Станом на кінець третього кварталу 2025 року сукупний обсяг ринку зелених облігацій в обігу вперше в історії перевищив позначку у 3 трильйони доларів США. Загалом кумулятивний обсяг емісії, що охоплює марковані зелені папери, зелені сек'юритизації та муніципальний зелений борг США, досяг приблизно 3,5 трильйона доларів США. Протягом останніх п'яти років глобальний портфель зеленого боргу розширювався із середньорічним темпом зростання близько 30%, що підкреслює стійкий попит на кліматичне фінансування. Крім того, тривале накопичення капіталу підтверджується тим, що за 60-місячний період (з жовтня 2020 року по вересень 2025 року) фонди стійких облігацій фіксували чистий приплив коштів протягом 46 місяців, акумулювавши понад 54 мільярди доларів США [10].

В умовах посилення глобальних екологічних загроз і кліматичних змін Україна зіткнулася з потребою трансформації економіки відповідно до принципів сталого розвитку. Одним із перспективних інструментів фінансування екологічних проєктів виступають зелені облігації, які можуть забезпечити підтримку ініціатив, спрямованих на досягнення національних і міжнародних екологічних пріоритетів. Водночас розвиток ринку зелених облігацій в Україні стримується низкою факторів, зокрема недосконалістю нормативно-правового забезпечення, недостатньою мотивацією інвесторів та низьким рівнем обізнаності бізнесу щодо можливостей і переваг цього фінансового інструменту. Подолання зазначених бар'єрів є необхідною умовою для активізації ринку зеленого фінансування та його інтеграції у міжнародну фінансову систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток зелених облігацій як інструменту сталого фінансування є предметом численних наукових досліджень. В своїх працях науковці розглядають все частіше розглядають можливості та важливість інтеграцій цих інструментів в контексті повоєнного відновлення України. Дослідження українських учених, таких як К. Гура, Е. Лібанова, О. Добровольська, О. Сущенко, О. Богуславець, О. Заячківська) акцентують увагу на потенціалі залучення інвестицій до України через ринок зелених облігацій, наголошуючи на важливості розвитку інфраструктури для екологічних проєктів і забезпечення їхньої прозорості й ефективності.

Мета статті. Метою статті є дослідження потенціалу зелених облігацій як інструменту відповідального інвестування в умовах сталого розвитку та післявоєнного відновлення України.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок зеленого боргу демонструє свою сталість, зрілість та урегульованість. Класичні інструменти все частіше витісняються екологічно орієнтованими активами. Регіональна структура емісії вказує на зміщення центрів зростання. Європа зберігає позицію провідного макрорегіону, де за перші три квартали 2025 року було розміщено паперів на 256 мільярдів доларів США, що забезпечило 55% загальносвітового обсягу, незважаючи на помірне зниження темпів випуску на 5% у річному обчисленні. Натомість в Америці зафіксовано спад загальних обсягів випуску на 13%. Така тенденція у Сполучених Штатах пояснюється скороченням корпоративного сегмента майже на 60%, що було компенсовано зростанням муніципального сектору, який утримав загальний обсяг емісії США на рівні попереднього року [10]. Найдинамічнішим регіоном прогнозовано виступає Азійсько-Тихоокеанський сектор. Головним драйвером тут є Китай, де обсяги випуску внутрішніх зелених облігацій у 2025 році подвоїлися порівняно з аналогічним періодом минулого року [9].

Дивлячись на структуру емітентів, слід відмітити лідируючу позицію корпоративного сектору, який залучає ресурси для фінансування енергетичного переходу та виконання зобов’язань щодо досягнення нульового рівня викидів. Розглядаючи інституційних інвесторів, то слід відмітити інноваційні підходи до цільового використання та інноваційності фінансування. Зокрема, Equinix — світова компанія цифрової інфраструктури у Сінгапурі у серпні 2025 року випускає зелені облігації на 650 млн SGD (ставка 2.90%, погашення у 2032 році). Мета залучення – модернізація цифрової інфраструктури та центрів обробки даних для забезпечення високих вимог штучного інтелекту до енергоефективності та низьковуглецевого охолодження. Це доводить, що ринок зеленого боргу є гнучким інструментом, здатним швидко адаптуватися до технологічних викликів сучасності.

Україна розпочала інтеграцію інструментів сталого фінансування у вітчизняне законодавство із прийняттям Закону України № 738-IX від 12 серпня 2020 року «Про спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів». Цей закон уперше ввів в обіг зелені облігації як окремий клас цінних паперів та окреслив правові орієнтири для емітентів та інвесторів. Регуляторний режим випусків зелених облігацій в Україні багато в чому збігається із традиційними паперами в частині реєстрації та розкриття інформації, проте має специфічні вимоги щодо обов'язкового розкриття цільового призначення залучених коштів [7]

Процедура емісії зелених облігацій в Україні вимагає від емітента виконання кількох обов'язкових кроків:

- чітке визначення проєкту, який має відповідати критеріям «зеленості»;

- залучення незалежних зовнішніх експертів для проведення незалежної експертизи (верифікації); встановлення внутрішніх процедур контролю за цільовим використанням коштів;

- підготовка щорічних звітів про хід реалізації проєкту [4].

Наглядові та координаційні функції на цьому ринку розподілені між Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження, Міністерством енергетики, Міністерством фінансів, Міністерством економіки, НКЦПФР та Національним банком України.

Прикладами залучення коштів під зелені ініціативи є випуск ДТЕК ВДЕ у листопаді 2019 року перші зелені єврооблігації на суму 325 млн євро під 8,50% терміном на 5 років. Угода стала першим в історії випуском зелених облігацій класу «Я», деномінованих в євро, і першим випуском облігацій компанії ВДЕ в Центральній і Східній Європі. Мета залучення – будівництво сонячних (СЕС) та вітрових (ВЕС) електростанцій для зниження викидів CO_2 [3].

У листопаді 2021 року НЕК «Укренерго» залучила фінансування в розмірі 825 млн доларів США шляхом випуску «зелених» облігацій сталого розвитку на Лондонській фондовій біржі строком на 5 років. Під час випуску єврооблігацій книга заявок була перепідписана майже втричі, що свідчить про значну

зацікавленість міжнародних інвесторів до перших єврооблігацій компанії, заявки на фінансування отримано більш ніж від 100 інвесторів з різних країн. За результатами прайсингу ставка дохідності за єврооблігаціями склала 6,875% річних. Єврооблігації НЕК «Укренерго» є найбільшим випуском єврооблігацій українськими несуверенними емітентами за весь період, а також найбільшим випуском зелених єврооблігацій емітентами з України та СНД [1].

Не дивлячись на позитивні кроки у розвитку ринку повномасштабне вторгнення внесло свої корективи, спричинивши девальвацію кредитних рейтингів ключових національних позичальників. У листопаді 2024 року єврооблігації «Укренерго» отримали дефолтні рейтинги від провідних світових агентств, що демонструє неможливість екологічності боргового інструменту захистити його від загальнодержавних фінансових ризиків. Це зумовлює необхідність формування нових підходів до залучення приватного капіталу в повоєнний період.

Повоєнне відновлення України вимагає колосальних витрат, які не зможуть бути покритими бюджетним фінансування та міжнародною допомогою. Динамічність та гнучкість зеленого фінансування показує, що ринок має адаптуватись до вимог часу. Особливе місце для цього займають органи місцевого самоврядування, які мають розглядати таке залучення коштів, як альтернативу для відновлення інфраструктури, що постраждала внаслідок бойових дій. Ринок муніципальних запозичень в Україні розвивався досить повільно та не є привабливим і для інвесторів. Адже за вкладенням в ОВДП інвестори звільняються від оподаткування, а з муніципальними запозиченнями таких переваг немає. Та все ж таки уже є позитивні кроки в цих ініціативах. У березні 2026 року Львів став першим містом в Україні, яке запустило масштабний пілотний проєкт із випуску муніципальних облігацій для залучення інвестицій обсягом від кількох сотень мільйонів до 1 мільярда гривень. Залучені кошти планується спрямувати на критичні напрями розвитку громади в умовах воєнного стану:

- енергетична стійкість;
- муніципальна;
- критична інфраструктура.

Ця модель пов’язує залучені фінансові інструменти із механізмами контролю, умовами доступу до міжнародного капіталу та конкретними кількісними екологічними показниками, такими як скорочення споживання енергії на квадратний метр або зменшення викидів CO_2 [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ринок зелених облігацій стає одним із перспективних сегментів світового фінансового ринку. За оцінками світових фінансових компаній глобальний ринок зелених облігацій зросте з 661,23 млрд доларів США у 2025 році до 1042,89 млрд доларів США до 2031 року зі середньорічним темпом зростання 7,89%.

Україна також має позитивні кроки у розвитку зеленого фінансування, але воєнні дії на нашій території приводять до негативних наслідків у системі будь яких боргових відносин з державою. Та все ж варто розуміти, що повоєнне відновлення має відбуватись у тому числі із борговим залучення коштів, яке повинно стати привабливим для будь якого інвестора. Зокрема, слід ініціювати та стимулювати залучення місцевими органами влади коштів під екологічні ініціативи та повоєнне відновлення. Але для цього варто запровадити податкові стимули для емітентів та інвесторів, таким чином усунувши нерівність між ОВДП та зеленими облігаціями.

Реалізація пілотного проєкту у Львові у 2026 році може стати основою для подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання. Кабінету Міністрів України та Верховній Раді доцільно забезпечити оперативне оновлення положень Бюджетного кодексу України, що надасть територіальним громадам більше можливостей для залучення позикових ресурсів шляхом випуску муніципальних облігацій. Запровадження уніфікованих рамкових документів для емісії зелених облігацій сприятиме зменшенню часових і адміністративних витрат на підготовку нових випусків, а також забезпечить ширше використання цього інструменту для фінансування місцевого сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. «Зелені» облігації сталого розвитку 2028 URL: https://ua.energy/pro_kompaniyu/dlya-investoriv/yevroobligatsiyi-2026/ (дата звернення: 25.04.2026).

2. Гнидюк І. В., Тімошенко Н. М., Маршук Л. М. Місцеві облігації як інструмент залучення інвесторів до фінансування місцевих проєктів. *Інвестиції: практика та досвід.* 2025. №12. URL: https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6703/6799 (дата звернення: 25.04.2026).

3. ДТЕК випустила "зелені" облігації. URL: https://ua-energy.org/uk/posts/dtek-vypustyla-zeleni-oblihatsii (дата звернення: 25.04.2026).

4. Запровадження ринку зелених облігацій в Україні як інструменту залучення інвестицій в проекти енергоефективності, відновлюваної енергетики, інші екологічно чисті проекти URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://saee.gov.ua/static-objects/saee/sites/1/Files/investicii/green-bonds-0-0.pdf (дата звернення: 03.05.2026).

5. Зварич Р., Масна О. Зелені облігації як інструмент фінансування сталого розвитку в Україні. *Світ фінансів*. 2025. 2 (83) (2025). С 150-162.

6. Львів готується випустити муніципальні облігації на 1 мільярд. URL: https://minfin.com.ua/ua/2026/03/05/169405986/ atgpt.com (дата звернення: 17.04.2026).

7. Президент України підписав Закон, яким впроваджуються зелені облігації в Україні URL: https://saee.gov.ua/news/prezident-ukrayini-pidpisav-zakon-iakim-vprovadzuiutsia-zeleni-obligaciyi-v-ukrayini (дата звернення: 17.04.2026).

8. Сапожніков В., Новицький М., Цюра Т. Зелене фінансування у післявоєнному відновленні України: інституційні рамки та напрямки трансформації інвестиційної політики. *Економічний аналіз* . 2025. Том 35. № 2. URL: https://doi.org/10.35774/econa2025.02.446 (дата звернення: 25.04.2026).

9. Green Bonds Market Report 2026. URL: https://www.researchandmarkets.com/report/green-bond#product--description (дата звернення: 30.04.2026).

10. Green debt market passes $3 trillion milestone URL: https://www.lseg.com/en/insights/green-debt-market-passes-3-trillion-milestone (дата звернення: 25.04.2026).

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУЦІ, ОСВІТІ, ЕКОНОМІЦІ

УДК 004.94:512.64:378.147(045)

Гусак Л. П., кандидат педагогічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0022-9644
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІНІЙНОЇ АЛГЕБРИ СТУДЕНТІВ ЗВО

В статті зазначено, що для розвитку теорії та методики викладання математики, важливу роль відіграє використання комп'ютерного моделювання в процесі навчання здобувачів вищої освіти математичних дисциплін, зокрема лінійної алгебри. Показано, що з метою прискореного розв'язання задач з математики доцільне використання кількох програм розрахунків, що дозволяє студентам глибше розуміти навчальний матеріал та скоротити час, що витрачається на розв'язання задач. Розглянуто способи моделювання та його застосування для аналізу завдань, проведено зіставлення результатів за допомогою комп'ютерного моделювання.

Ключові слова: *комп'ютерне моделювання в процесі навчання, математика, комп'ютерні програми, навчання лінійної алгебри*

Постановка проблеми. Комп'ютерне моделювання є незамінним для ефективної організації навчального процесу в сучасних умовах викладання курсу математичних дисциплін, в тому числі і лінійної алгебри. До таких умов належать неухильне скорочення кількості годин лекцій, що викликає різноманіття та швидку зміну тем лекційних та практичних занять, а також відсутність зв'язків між математикою та дисциплінами циклу професійної підготовки.

Слід зазначити, що системи комп'ютерного моделювання відкривають нові широкі можливості для вдосконалення освітнього процесу на всіх його етапах - від формування базових знань до підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності та самореалізації. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій уміння використовувати програмні засоби комп'ютерного моделювання стає важливою складовою математичної підготовки здобувачів освіти. Особливе значення такі системи мають під час вивчення лінійної алгебри, оскільки дають можливість візуалізувати абстрактні математичні об'єкти та процеси, спрощувати виконання складних обчислень і досліджувати властивості матриць, векторів, систем лінійних рівнянь та лінійних перетворень. Використання засобів комп'ютерного моделювання сприяє подоланню труднощів у засвоєнні матеріалу, підвищує інтерес студентів до навчання та робить процес вивчення більш наочним і доступним. За умови доцільного використання в освітньому процесі системи комп'ютерного моделювання сприяють підвищенню рівня фундаментальної підготовки студентів, розвитку їхніх аналітичних здібностей, дослідницьких навичок і професійних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання комп'ютерного моделювання в освітньому процесі закладів вищої освіти останніми роками привертає значну увагу науковців, оскільки цифровізація освіти та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінюють підходи до викладання математичних дисциплін. Особливо актуальним є застосування комп'ютерного моделювання під час вивчення лінійної алгебри, яка характеризується високим рівнем абстрактності та потребує розвитку логічного й алгоритмічного мислення студентів.

Дослідження І.О. Гуліватої [1], М.І. Жалдака, Н.В. Морзе, Н.В. Пономаренко [4], О. В. Співаковського присвячені теоретичним і методичним аспектам використання інформаційних технологій у навчальному процесі. Науковці обґрунтовують доцільність впровадження комп'ютерних засобів для візуалізації математичних об'єктів, автоматизації обчислень та підвищення пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. Розглядають можливості застосування демонстраційних комп'ютерних моделей у процесі

вивчення математичних дисциплін, акцентуючи увагу на підвищенні наочності навчання, розвитку просторового мислення та активізації пізнавальної діяльності студентів. Питання використання систем комп'ютерної математики та програмних засобів у процесі навчання математичних дисциплін висвітлено у працях О.В. Гриб'юка, В.М. Михалевича, Л.М. Семчишин [5] та інших дослідників. Автори акцентують увагу на можливостях застосування програм MATLAB, GRAN, GeoGebra, Maple та інших цифрових інструментів для розв'язування систем лінійних рівнянь, дослідження матриць, векторних просторів і математичного моделювання прикладних задач. Сучасні наукові праці В. Дубовика [3] спрямовані на дослідження методики використання інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання лінійної алгебри та аналітичної геометрії. В них зазначається, що використання комп'ютерного моделювання сприяє формуванню дослідницьких умінь студентів, розвитку навичок самостійної роботи та підвищенню мотивації до навчання.

Окремий напрям досліджень стосується педагогічних аспектів цифрового навчального середовища та інтеграції комп'ютерного моделювання в систему професійної підготовки майбутніх фахівців. Так, у працях С.Г. Литвинової, О. Теплицького, С. Семерікова та інших науковців розглядаються питання створення електронних освітніх ресурсів, розвитку цифрових компетентностей студентів і впровадження інноваційних технологій навчання.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема комплексного використання комп'ютерного моделювання саме в процесі навчання лінійної алгебри студентів ЗВО залишається недостатньо розробленою. Потребують подальшого вивчення методичні умови ефективного використання сучасних програмних засобів, розроблення практико-орієнтованих моделей навчання та визначення впливу комп'ютерного моделювання на рівень сформованості математичних компетентностей студентів.

Метою статті є підкреслити важливу роль застосування комп'ютерного моделювання в процесі навчання лінійної алгебри здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У викладанні математики з використанням інформаційних технологій відбувся якісний стрибок у засвоєнні знань. Це стало

можливим завдяки впровадженню сучасних ІТ-рішень, програмних засобів, розділів та методик математичних теорій, особливо у розв'язанні практико-орієнтованих завдань прикладного характеру. Поєднання математики з інформатикою, фізикою та іншими дисциплінами сприяє підвищенню загальної компетентності майбутніх фахівців. Особливу роль у цьому відіграють програмування та моделювання реальних об'єктів у навчальному процесі та у прикладних задачах.

Комп'ютерне моделювання у викладанні лінійної алгебри та інших розділів математики відіграє важливу роль: воно підвищує якість навчання та сприяє розвитку творчого мислення, необхідного для аналізу та практичного застосування моделей у вирішенні виробничих завдань.

Лінійну алгебру, яка є одним з основних розділів вищої та прикладної математики, у закладах вищої освіти, зазвичай вивчають у першому семестрі першого курсу. Для формування базового уявлення про предмет викладачам необхідно використовувати різноманітні методи та прийоми, що адаптують матеріал до сприйняття. Виникає питання: які заходи слід вжити, щоб в обмежені терміни донести до студентів ключові знання та компетенції, необхідні інженерно-технічним фахівцям?

Лінійна алгебра поділена на 4 основні теми, викладання її із застосуванням комп'ютерного моделювання, представлено рисунку 1.

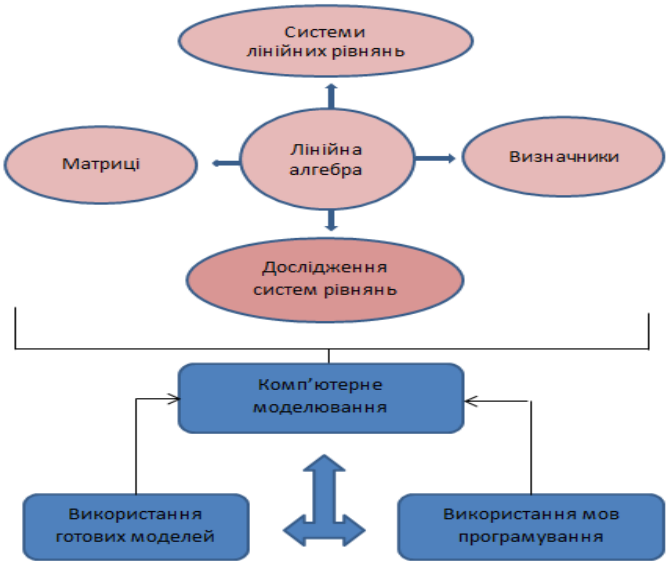

Рисунок 1 – Навчання лінійної алгебри із застосуванням комп'ютерного моделювання

Використання комп’ютерного моделювання в процесі навчання вищій математиці дуже корисно та ефективно впливає на засвоєння навчального матеріалу при застосуванні готових програм, таких як MS Excel, GeoGebra, Maple, MATLAB та ін. У процесі програмування можна використовувати різні мови, для яких заздалегідь підготовлені навчальні матеріали.

Викладання математики студентам різних напрямків із застосуванням комп’ютерного моделювання позитивно впливає на засвоєння матеріалу з лінійної алгебри та розширює кругозір здобувачів. Практика показує, що використання готових програм, що знаходяться в бібліотеці мови програмування, є дуже корисним та ефективним для досягнення цілей навчання, особливо з урахуванням того, що багато студентів не вміють самостійно писати програми та проводити їх налагодження.

Для спеціальностей, де активно використовуються комп’ютерні технології, застосування комп’ютерного моделювання або створення нових програм для моделювання є корисним та своєчасним як для навчальних цілей, так і для розв’язання фахових завдань. Зазначимо, що найефективнішим способом засвоєння матеріалу та розв’язування завдань є написання програм самими студентами з отриманням реальних результатів та їх подальшим аналізом.

Досвід показує, що використання моделювання та побудови моделей для вирішення навчальних та прикладних завдань викликає у студентів інтерес до математики та математичних наук. Такі підходи та прийоми полегшують засвоєння математичних дисциплін. Однак базові знання з математики також важливі та необхідні, такі як правила, поняття, формули, теореми тощо.

На рисунку 2 показано способи викладання математики з використанням комп’ютерного моделювання.

Рисунок 2 – Використання комп'ютерного моделювання в навчальному процесі

Розглянемо задачу з лінійної алгебри, де використовується комп'ютерне моделювання.

Приклад 1. Знайти обернену матрицю до матриці $A = \begin{pmatrix} 1 & -2 & 3 \\ -1 & 4 & 2 \\ 5 & 1 & -3 \end{pmatrix}$:

Розв'язання:

1. Програму Ms Excel використовуємо як програму комп'ютерного моделювання з готовими моделями. Розв'язання цієї програми наведено рисунку 3.

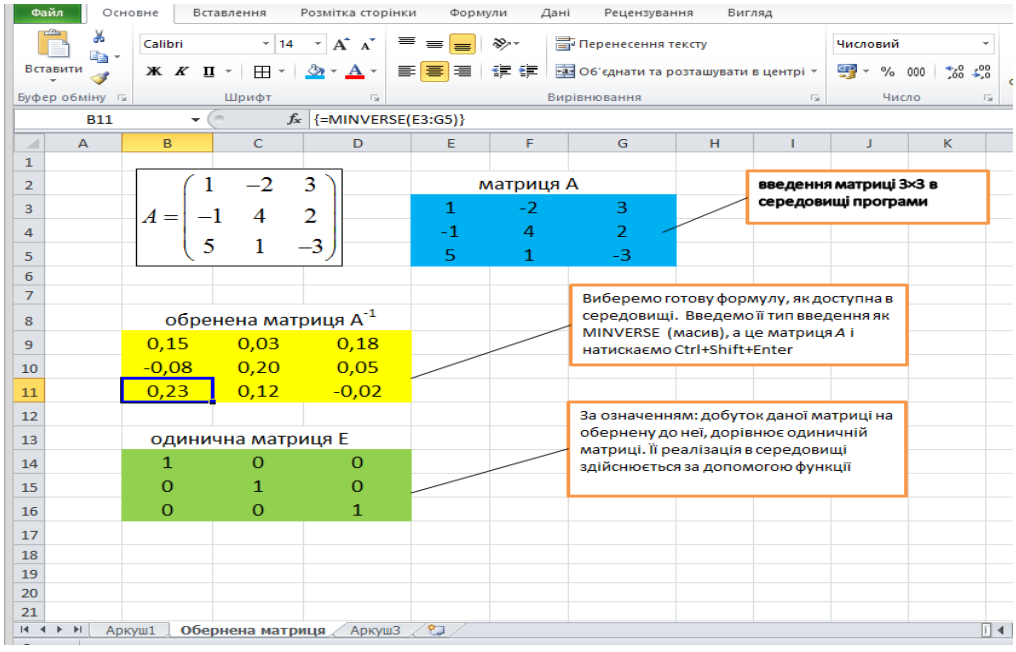

Рисунок 3 – Знаходження оберненої матриці в середовищі програми Ms Excel

1. Для знаходження оберненої матриці можна використати інструментальні засоби середовища GeoGebra: вибираємо операцію зі списку, розмір матриці і вводимо елементи, натискаємо SOLVE, щоб обчислити результат. Розв'язання цієї програми наведено рисунку 4.

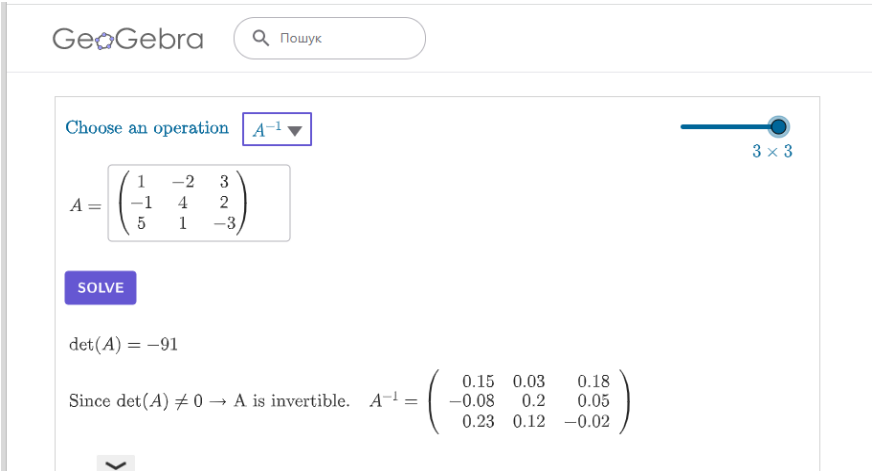

Рисунок 4 - Знаходження оберненої матриці в середовищі програми GeoGebra

На нашу думку, використання у навчальній діяльності різних комп'ютерних пакетів дозволяє індивідуалізувати навчальну діяльність студентів, з першого курсу відчути досвід наукової роботи під час розв'язування задач з лінійної алгебри та аналітичної геометрії різними способами. [2]

Висновки. Як бачимо, застосування комп'ютерного моделювання у навчальному процесі виявилося успішним і його застосування є ефективним. Здобувачі вищої освіти беруть активну участь у заняттях з вищої та прикладної математики і виникає цікавість у оволодінні математичними знаннями, оскільки математика, як стверджують, складна дисципліна.

Перспективи подальших досліджень. Студентам та викладачам математичних дисциплін стає можливим зіставлення отриманих результатів з результатами, отриманими комп'ютерним моделюванням. Застосування представленого способу виявилося ефективним і відповідає вимогам часу, тому впровадження його плануємо і надалі.

Список використаних джерел:

1. Гулівата І. О. Інноваційні методики забезпечення змісту навчання математики. *Journal of Information Technologies in Education (ITE)*, 2019. №41. С. 64-74.

2. Гусак Л. П., Радзіховська Л. М. Використання комп'ютерних програм під час викладання курсу «Лінійна алгебра та аналітична геометрія». *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*, 2024. №56. С. 142-149.

3. Дубовик В. Класифікація засобів інформаційно-комунікаційних технологій навчання лінійної алгебри. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2024. №1. С. 45-53.

4. Пономаренко Н. В. Використання можливостей табличних процесорів для комп'ютерного моделювання. *Технології електронного навчання*, 2023. №4. С. 55-63.

5. Семчишин Л. М. Погано обумовлені системи лінійних алгебраїчних рівнянь у моделі Леонтьєва. *Математичне та комп'ютерне моделювання*, 2016. Вип. 14. С. 123-132.

УДК 681.121:663.5

Дементьєв С. Ю., кандидат технічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-1322-6756
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ОБЛІКУ ЕТАНОЛУ

У статті викладено розробку мікроконтролерної системи обліку та дозування етанолу, яка призначена для підвищення ефективності вузлів обліку на підприємствах харчової галузі. Об'єктом дослідження є принцип дозування сумішей на основі коріолісового витратоміра та обчислювача етанолу, який дозволяє швидко та ефективно виконувати функцію дозування, кардинально не змінюючи існуючі виробничі засоби. Запропоновано структуру системи та розроблено алгоритм роботи дозування з використанням різних режимів швидкості двигуна насосу та прогнозування часу завершення дозування на основі поточної витрати продукту. Представлено математичну модель визначення об'ємної міцності продукту залежно від температури та густини, що дозволяє забезпечити точність дозування до 0,5%.

Ключові слова: *Інформаційна система, мікроконтролерний дозатор, витратомір, обчислення кількості етанолу, автоматичне дозування, облік етанолу*

Постановка проблеми. На сьогодні Україна є однією із лідерів у виробництві продуктів етанолу у Європі. У місцях виробництва та відвантаження етилового спирту, етанолу та спиртовмісних продуктів обов'язковою на сьогодні умовою є наявність вузла електронного обліку кількості виробленого та відвантаженого чистого етанолу без врахування вмісту води в спиртовмісному продукті [2]. Спиртовмісні продукти активно використовуються у фармацевтичній промисловості при виробництві ліків та розчинів, а також безпосередньо в медицині. Спиртовмісні матеріали та суміші займають важливе місце у виробництві радіоелектронної продукції включаючи друковані плати та мікромодулі, які зараз в умовах воєнного стану активно розробляються та використовуються зокрема у дронах. Не можна оминути лікеро-горілчану промисловість України, яка за різними джерелами традиційно складає 1–1.5 % ВВП, що є доволі великим надходженням до державного бюджету .

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує тенденцією удорожчання автомобільного палива на світових ринках, спирт як складова частина біопалива стає все більш затребуваним ресурсом. Відповідно до вимого ЕС, з 1 травня 2025 року в Україні набуває чинності закон, що зобов'язує використовувати рідке біопаливо в автомобільних бензинах (№3356-д). Верховна Рада України внесла зміни до закону «Про альтернативні види палива», де встановила мінімальний обов'язковий вміст біоетанолу в бензині на рівні 5%. Дане рішення є загальною державною стратегією переходу до сталих джерел енергії, скорочення викидів парникових газів і підтримки аграрного сектору. Біоетанол як компонент пального допомагає зменшити вплив транспорту на довкілля та водночас створює попит на продукцію вітчизняного сільського господарства. Впровадження біоетанолу є важливим відповідальним кроком на шляху до ефективної енергетики та зменшення шкідливих викидів у транспортного секторі країни та посилення енергетичної незалежності України.

З удорожчанням енергоносіїв облік рідин і газів на підприємствах є надзвичайно важливим, як мінімум з комерційної точки зору для мінімізації супутніх виробництву витрат. Для цього модернізують існуючі системи обліку або встановлюють покращені нові [7], [12].

Відвантаження готової продукції наразі відбувається або на основі даних з масового витратоміру, або ваговим методом, коли зважується порожній та наповнений транспортний засіб [6]. Дані методи є не точними і потребують постійного контролю і безпосередньої участі операторів. Таку задачу можливо реалізувати застосовуючи витратоміри з використанням ефекту Коріоліса, які забезпечують визначення кількості продукту з точністю 0.1–0.15 % та електронним обчислювачем кількості чистого алкоголю в продукті, але недоліком більшості таких вузлів обліку є відсутність можливості автоматичного дозування та формування звітної документації щодо кількості відпущеного спиртового продукту та чистого алкоголю [4], [8]. Загальна похибка системи обліку за дозування залежить від апаратного забезпечення, яке використовується – її можливо мінімізувати шляхом додаткового калібрування витратомірного вузла із отриманням коректуючої функції що підвішує точність системи [1]. Облік та оцінка кількості етанолу та біопалива інколи реалізовується альтернативними неруйнівними методами: ультразвуковими, турбінними, теплові, термоанемометричними, але їхня точність при дозуванні і повторюваність бажає кращого [3], [5], [7]. Задача вимірювання спиртовмісних середовищ також важлива і у інших соціальних та медичних сферах, зокрема у засобах для калібрування аналізаторів або вимірювачів алкоголю у повітрі [14]. Результати вимірювань в на сьогодні вимагають не лише практичної реалізації, але і звітування із використанням протоколів верхнього рівня та сучасних IoT-рішень [13].

Метою статті є розробка програмно-апаратної системи та методу дозування етанолу, що виробляються промисловістю включаючи біоетанол, біопаливо, ефіри та спиртові суміші. Розробити математичну модель визначення кількості спирту та спиртового продукту, що дозволити проводити обчислення кількісті

при зміні температури спиртового продукту від 0 ºС до 40 ºС та об’ємної міцності в межах від 91% до 100%, що дасть змогу плавно та точно проводити дозування етанолів.

Виклад основного матеріалу. Щоб підвищити точність обліку етанолу та забезпечити його ефективне дозування в режимі реального часу за заданими параметрами пропонуються наступне рішення. Так як, відповідно до галузевих вимог виробництва, максимальна похибка визначення кількості етилового спирту не має перевищувати 0.5%, то в якості первинного перетворювача пропонується використовувати масовий витратомір на принципі виникнення сил Коріоліса. На перевірочному стенді тестування роботи системи проводилася на витратомірі Endress+Hauser Promass 83 (Mass Flowmeter) виробництва Yokogawa Electric Corporation [15]. На реальних об’єктах система може бути розгорнута із застосуванням масових витратомірів Micro Motion G-Series виробництва Emerson, або ж витратомірів серії OPTIMAS виробництва Krohne [9], [10]. Усі зазначені витратоміри окрім безпосередньо масової частки продукту – визначають їх густину, похибка визначення густини продукту становить ±0.5 г/см3, а клас точності по масовій витраті складає 0.15–0.25% [11]. Витратоміри мають уніфікований вихідній сигнал ρI постійного струму 4 – 20мА, який пропорційний густині спиртового продукту та вихідний імпульсний сигнал, кількість імпульсів якого N визначає масу спиртового продукту Мп, а період імпульсного сигналу визначає витрату спиртового продукту. Так як густина продукту суттєво залежить від його температури, то є потреба додати в вузол обліку температурний перетворювач з абсолютною похибкою, що не перевищує 0.2ºС, оскільки внутрішній перетворювач температури витратоміра має абсолютну похибку 0.5ºС.

У даній роботі висвітлюється вирішення задачі по створенню ефективного вузла обліку з функцією дозування спиртовмісних продуктів використовуючи дані з витратомірів типових вузлів обліку спиртових підприємств України. Для вирішення даної задачі дозування пропонується задіяти додатковий блок – мікроконтролерний дозатор спиртових продуктів. Структурна схема такого вузла обліку має вигляд, наведений на рисунку 1.

Спиртова суміш подається з ресивера, або безпосередньо з виробництва, за допомогою насоса. Далі через витратомір та клапан суміш потрапляє на ділянку зливу у відповідну тару. Обчислювач спирту отримує дані з витратоміра про витрату та поточні параметри суміші та розраховує основні комерційні дані.

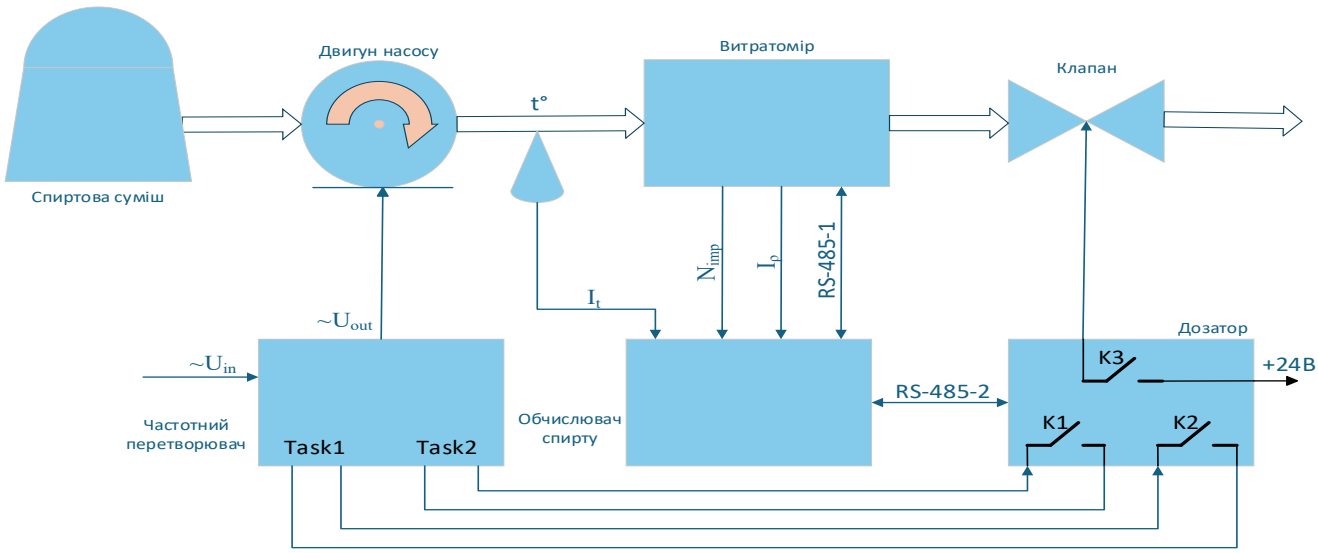

Рисунок 1 – Структурна схема розміщення блоків обчислювача та дозатора на вузлі обліку етанолу

Блок дозатора керує нормально закритими ключами К1, К2, які забезпечують керування швидкістю обертання двигуна насосу та ключом К3, який керує клапаном в трубопроводі продукту. Блок частотного перетворювача є додатковою функціональною частиною дозатора та налаштовується на виконання двох завдань: task1 та task2. Завдання task1 виконується при замиканні ключа К1 частотного перетворювача і забезпечує обертання двигуна насосу з високою швидкістю (режим швидкої заправки продукту). Завдання task2 виконується при замиканні ключа К2 частотного перетворювача і забезпечує обертання двигуна насосу з низькою мінімальною швидкістю (режим доливу продукту). В частотному перетворювачі також програмується час зупинки двигуна tstop.

Мікроконтролер дозатора обслуговує в режимі реального часу наступні незалежні одна від одної задачі:

читання дозатором суматорів кількості спиртового продукту з обчислювача по послідовному інтерфейсу RS485;

виведення інформації на індикатор дозатора;

введення даних з клавіатури дозатора;

задача визначення стану дозатора та керування ключами К1, К2, К3 для підтримки процедури дозування.

Процес дозування починається з фіксації дозатором поточної кількості продукту на витратомірі D0, вибору в дозаторі опцій дозування та введення бажаного числового значення кількості продукту для дозування Ds в одиницях об’єму чи маси:

вибір продукту для дозування у вигляді об’єму продукту, об’єму алкоголю, маси продукту чи маси алкоголю;

установка часу зупинки двигуна частотним перетворювачем tstop;

введення значення кількості продукту для дозування Ds в одиницях об’єму чи маси;

програмування кількості продукту D2 при якому іде перемикання на низьку швидкість роботи двигуна насосу (режим доливання продукту);

безпосередньо сам запуск процесу дозування кнопкою старт/стоп на дозаторі.

Часову послідовність роботи дозатора при виконанні процедури дозування можна розбити на інтервали в залежності від кількості продозованого продукту, що наведено на рисунку 2.

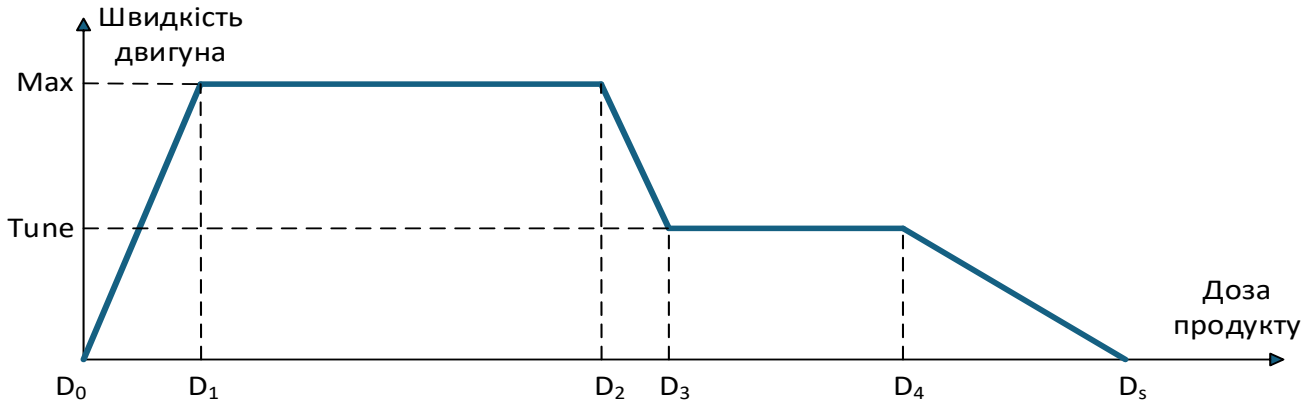

Рисунок 2 – Діаграма послідовності режимів роботи дозатора

Режим швидкої заправки продукту забезпечується швидкістю двигуна Max, яка визначається індивідуально за параметрами самого двигуна та насосом. Так само визначається бажана швидкість Tune, яка забезпечує точне дозування на прикінцевому етапі заправки. Режим роботи дозатора визначається станом його ключів К1, К2, К3, що можна ілюструвати в таблиці 1.

Таблиця 1 – Стан ключів дозатора в процесі дозування

Стан ключа К1	Стан ключа К2	Стан ключа К3	Режим роботи дозатора
0	0	0	Зупинка дозування
1	0	1	Дозування продукту з високою швидкістю двигуна насосу (інтервал D_0 – D_2 рисунок 2)
1	1	1	Дозування продукту з зменшеною швидкістю двигуна насосу (інтервал D_2 – D_4 рисунок 2)
0	0	1	Гальмування двигуна (інтервал D_4 – D_s рисунок 2)

Окремо можна зазначити три перехідні періоди D0 – D1, D2 – D3, та D4 – Ds. Другий період D2 – D3 також попередньо програмується, щоб забезпечити оптимальний час перемикання між швидкостями подачі продукту.

Для точного прогнозування часу завершення процедури дозування в кожному з інтервалів дозування на рисунку 3 дозатор обчислює поточну витрату спиртового продукту Qm методом визначення першої похідної кількості продукту у часі в цифровому вигляді:

$$Qm = \Delta S/\Delta t. \quad (1)$$

Надалі дозатор визначає кількість вже дозованого продукту Di та прогнозований час tfin до завершення процедури дозування за співвідношеннями:

$$Di = Si - D0, \quad (2)$$

$$tfin = Ds - (Si - D0) / Qm, \quad (3)$$

де Ds – задана на дозаторі кількість продукту для дозування,

Si – поточна кількість продукту, отримана з обчислювача,

D0 – поточна кількість продукту з обчислювача перед початком дозування.

Мікроконтролер дозатора керує ключами К1, К2, К3 після ідентифікації інтервалу в якому він знаходиться враховуючи наступні умови:

інтервал D0 – D2, якщо Di < D2, тоді К1 = 1, К2 = 0, К3 =1;

інтервал D2– D4, якщо Di ≥ D2 і tfin > tstop, тоді К1 = 1, К2 = 1, К3 =1;

інтервал D4– Ds, якщо Di < Ds і tfin ≤ tstop, тоді К1 = 0, К2 = 0, К3 =1;

інтервал стоп, якщо Di ≥ Ds, тоді К1 = 0, К2 = 0, К3 =0.

Оскільки задача отримання даних дозатором від обчислювача є автономною і незалежною задачею, то блок-схему алгоритму процедури дозування блоком дозатора після установки значення дози Ds з клавіатури дозатора можна зобразити на рисунку 3.

Блоки на рисунку 3 мають наступні функціональні значення:

1 – Фіксація натискання фізичної кнопки “старт”, яка дозволяю запустити процес дозування після або його призупинити повторним натисканням цієї ж кнопки.

2 – Фіксація початкового поточного значення кількості спиртового продукту в D0 обчислювачі перед початком дозування і старт самої процедури дозування подачею команд на частотний перетворювач.

3 – Аналіз умови Di ≥ Ds, що є фактом завершення процедури дозування і початком формування звіту.

4 – Ідентифікація інтервалу D0 – D2 (аналіз умови Di < D2), який відповідає швидкій заправці продукту.

5 – Установка клапанів та частотного перетворювача на дозування з високою швидкістю (установка К1 = 1, К2 = 0, К3 =1).

6 – Ідентифікація інтервалу D2 – D4 (аналіз умови Di ≥ D4 і tfin > tstop).

7 – Установка клапанів та частотного перетворювача на дозування з низькою швидкістю (установка К1 = 1, К2 = 1, К3 =1).

8 – Ідентифікація інтервалу D4 – Ds (аналіз умови Di < Ds і tfin ≤ tstop).

9 – Розрахунок та відпрацювання дозатором часу гальмування двигуна (установка К1 = 0, К2 = 0, К3 =1).

10 – Завершення дозування шляхом установки ключів та вимикання мотора (установка К1 = 0, К2 = 0, К3 =0).

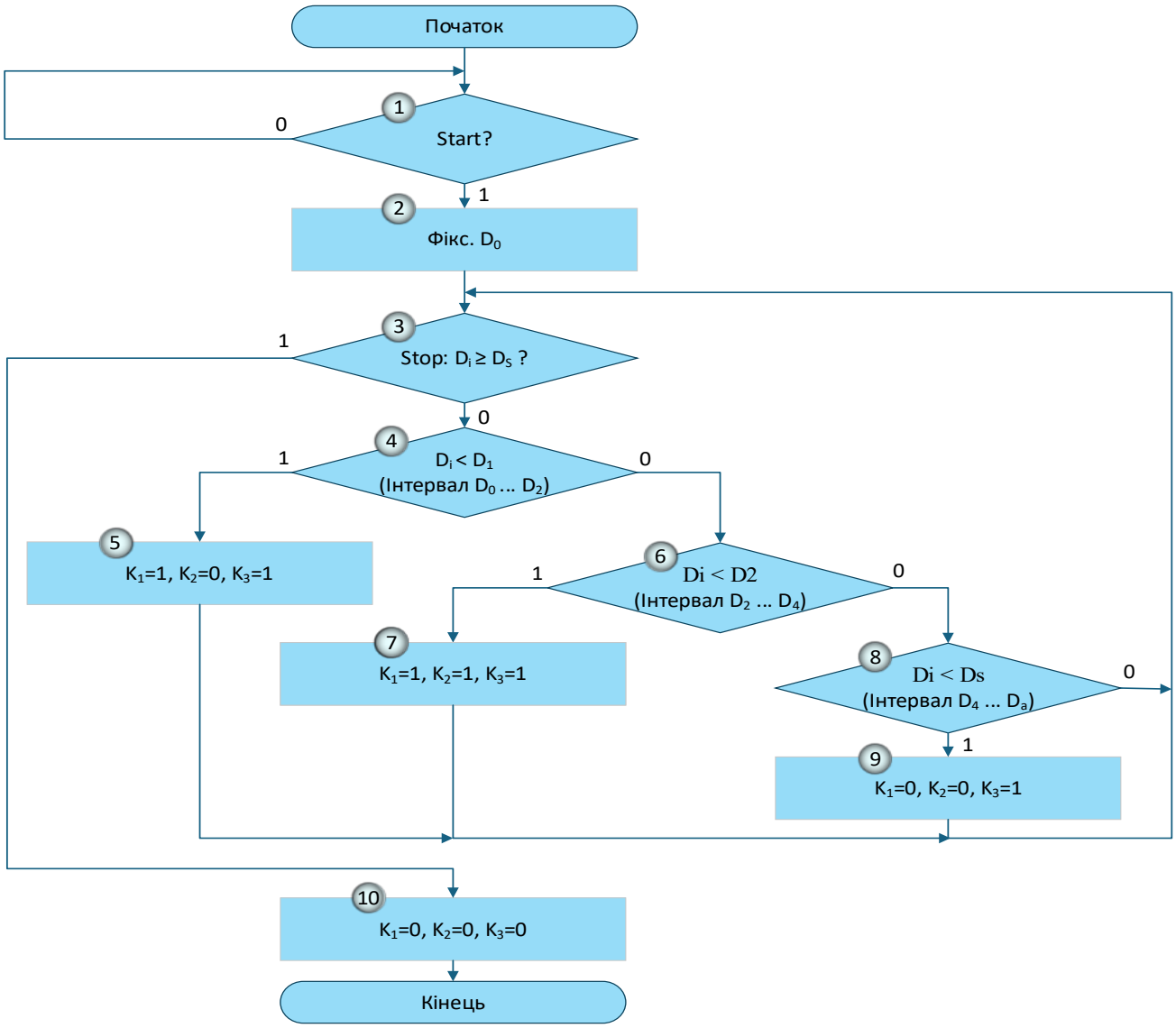

Рисунок 3 – Блок-схема алгоритму процедури дозування блоком дозатора

Оскільки вузол обліку дозволяє дозувати кількість чистого алкоголю, то для обчислення кількості безводного спирту в продукті необхідно надавати обчислювачу спирту на рисунку 1 інформацію про кількість продукту його температуру t та густину ro. Така інформація може надходити обчислювачу з витратоміра двома шляхами.

Перший варіант передбачає використання уніфікованого вихідного сигналу Iro по струму 4–20 мА, який пропорційний густині спиртового продукту та вихідний імпульсний сигнал, кількість імпульсів якого Nimp визначає кількість спиртового продукту, а період імпульсного сигналу визначає витрату спиртового продукту. Сигнал температурного датчика I_t як правило струмовий 4–20 мА надходить з окремого температурного датчика.

По другому варіанту обчислювач спирту отримує інформацію про кількість продукту, його густину та температуру з витратоміра по послідовному інтерфейсу RS485 використовуючи стандартний протокол обміну даними ModBus RTU, або за допомогою HART протоколу поверх струмових сигналів з датчиків.

У разі якщо вузол обліку попередньо не обладнаний електронним обчислювачем витрати спиртових продуктів і не є комерційним, то у запропонованому дозаторі присутня можливість виконувати облік чистого алкоголю в продукті окремим обчислювальним модулем за наступною математичною моделлю.

Масова кількість спиртового продукту T_Σ визначається обчислювачем за наступним співвідношенням

$$T_\Sigma = \frac{1}{C}\sum_{i=1}^{n} N_i, \tag{4}$$

де C – кількість імпульсів перетворювача на один кілограм спиртового продукту,

Ni – число імпульсів, що надійшли на обчислювач в поточному циклі обрахунку маси спиртового продукту.

Рівняння (4) для обчислення об’єму спиртового продукту $V_{\sum}$ перепишемо у наступному вигляді

$$V_{\sum} = \frac{1}{C}\sum_{i=1}^{n}\frac{N_i}{\rho_i}, \quad (5)$$

де ρ_i – густина спиртового продукту в поточному циклі розрахунку.

Об’ємна міцність спиртового продукту Мі, приведена до 20ºС в і-му циклі розрахунку є функцією густини продукту та поточної температури $M_i = f(t_i, \rho_i)$. Тоді рівняння для обчислення об’єму етанолу $V_{\sum}^{c}$ в спиртовому продукті при 20 ºС матиме наступний вигляд

$$V_{\sum}^{c} = 0.01\,\frac{1}{C}\sum_{i=1}^{n} M_i\,\frac{N_i}{\rho_i}. \quad (6)$$

Значення Мі можна визначати, користуючись таблицями [2], але використання такого підходу в мікропроцесорних пристроях потребує додаткової пам’яті для зберігання табличних значень міцності при широких діапазонах зміни густини і температури спиртового продукту та найголовніше – вноситься помилка інтерполяції при його обрахунку. Значно зручніше визначати об’ємну міцність спиртового продукту за допомогою математичної моделі $M_i = f(t_i, \rho_i)$.

Характер залежності у відсотках об’ємної міцності спиртового продукту $M_i = f(t_i, \rho_i)$ при зміні температури продукту в межах від нуля до плюс 40ºС та значення густини від 0.77 г/см³ до 0.85 г/см³ наведено на рисунку 4.

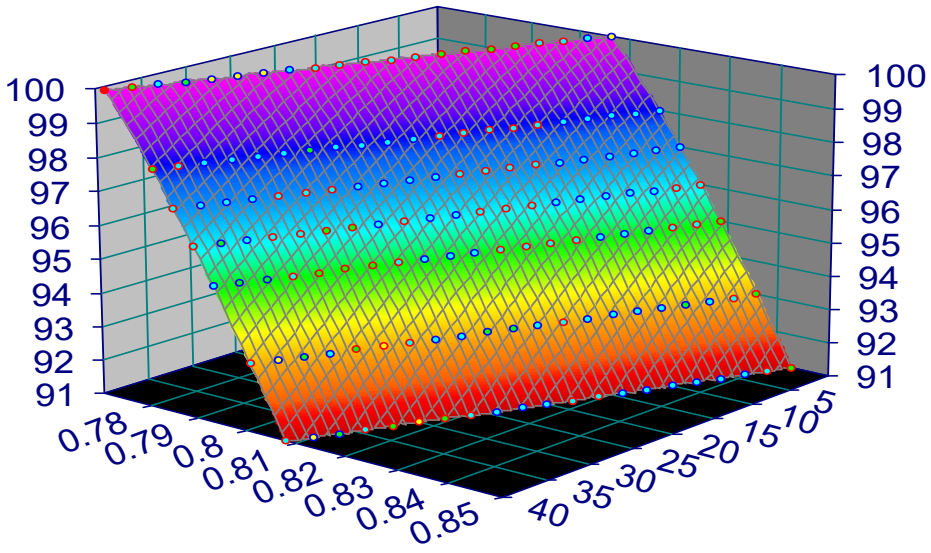

Рисунок 4 – Характер залежності об’ємної міцності спиртового продукту в залежності від його температури та густини $M_i = f(t_i, \rho_i)$.

Для отримання математичної моделі $M_i = f(t_i, \rho_i)$ обчислення об’ємної міцності спиртового продукту у відсотках при зміні температури продукту в межах від 0ºС до 40ºС та значення густини від 0.77 г/см³ до 0.85 г/см³ на основі даних з [2] був складений повно факторний ортогональний план експерименту, факторами якого є температура та густина спиртового продукту, які надходять в обчислювач з первинних перетворювачів.

В умовах сучасного воєнного стану в Україні, потреба виробництва, обліку та дозування спирту і спиртовмісних продуктів лише зросла. Це пов’язано із оборонною промисловістю де активно використовують спирти, розвитком цивільної та військової медицини. До військового стану додається також паливна криза, яку країни ЕС намагається подолати використовуючи альтернативні види палива, зокрема додаючи біоетанол у бензин.

В перспективах подальших досліджень є розробка комплексної системи обліку та дозування, яка б об’єднувала мережу підприємств-виробників спирту, та забезпечувала централізований державний контроль та звітування у єдиний реєстр. Але розробка такої системи потребує значних капіталовкладень і державної підтримки, що найбільш ймовірно буде реалізовано у післявоєнний час.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В роботі наведені склад та принцип функціонування програмно-апаратної системи дозування та обліку етанолу для вузлів випуску відповідної продукції. Вказано алгоритм та режими роботи дозатора за якими процес дозування відбувається максимально плавно та точно для забезпечена точності кількості продуту дози в межах 0.5%. Надано математичні моделі визначення кількості спирту та спиртового продукту, які дозволяють обчислювати їх кількість при зміні температури спиртового продукту від 0 ºС до 40 ºС та об'ємної міцності в межах від 91% до 100%. Відносна похибка визначення вузлом обліку об'єму етилового спирту не перевищує 0.2%.

Список використаних джерел:

1. Дементьєв С. Ю., Дементьєв Ю. В., Яремко С. А. Калібрування витратоміра медичного кисню // *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2025. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2025-60-01.

2. Янчевський В. К., Олійничук С. Т. *Таблиці спиртометричні : довідковий посібник*. Київ : УкрНДІспиртбіопрод, 2002. 592 с. ISBN 966-584-135-1.

3. ABB Measurement & Analytics. Industrial flow measurement: Basics and practice. URL:https://search.abb.com/library/Download.aspx?DocumentID=D184B075U02 (дата звернення: 11.05.2026).

4. Baker R. C. Coriolis flowmeters: industrial practice and published information // *Flow Measurement and Instrumentation*. 1994. Vol. 5, No. 4. P. 229–246. DOI: https://doi.org/10.1016/0955-5986(94)90027-2.

5. Bezvesilna O., Ilchenko A., Tkachuk A. Development of mathematical model of thermoanemometric flowmeter for measuring the flow of biofuel // *Technology Audit and Production Reserves*. 2014. Vol. 5, No. 1. P. 4–8. DOI: https://doi.org/10.15587/2312-8372.2014.26972.

6. Boyes W. (Ed.). *Instrumentation Reference Book*. 4th ed. Oxford : Elsevier, 2010. 928 p.

7. Calculating the flow rate: the complete guide. ISOIL. 28 February 2025. URL: https://www.isoil.it/en/category-news-en/calculating-the-flow-rate-the-complete-guide/ (дата звернення: 11.05.2026).

8. Coriolis flow measuring principle: understanding the principle, applications and benefits of Coriolis flowmeters. Endress+Hauser. 03.12.2024. URL: https://www.endress.com/en/support-overview/learning-center/flow-measuring-principle-coriolis (дата звернення: 11.05.2026).

9. Emerson Automation Solutions. Coriolis flow meters: Flow Meter Principles. URL:https://www.emerson.com/en-us/automation/measurement-instrumentation/flow-measurement/coriolis-flow-meters
(дата звернення: 11.05.2026).

10. Krohne. Flow measurement technology. URL: https://www.krohne.com (дата звернення: 11.05.2026).

11. Kuzmenko Y., Ovchar L., Gavrylkin V., Melnykov O., Kyrychenko Y., Butkovska N., Shvedova V., Sedliarov Y., Firsov K. National measurement standard of liquid density unit: structure, metrological characteristics and operation principles // *Measurements Infrastructure*. 2023. Vol. 6. DOI: https://doi.org/10.33955/v6(2023)-034.

12. Matiko F., Pistun O. Methodology for developing an automated adaptive system for measuring fluid volume based on gas meter // *Energy Engineering and Control Systems*. 2024. Vol. 10, No. 2. P. 153–160. DOI: https://doi.org/10.23939/jeecs2024.02.153.

13. Romanuke V. V., Dementiev S. Y., Yaremko S. A. An IoT-based system of mechanizing sport competition motion for perception improvement // *Proceedings of the 5th Edge Computing Workshop (DOORS 2025)*, Zhytomyr, Ukraine, 4 April 2025. *CEUR Workshop Proceedings*. Vol. 3943. P. 81–96. URL: https://ceur-ws.org/Vol-3943/paper17.pdf (дата звернення: 11.05.2026).

14. Rozhnov M., Petryshyn P., Levbarg O. Metrological traceability of breath alcohol measurements // *Measurements Infrastructure*. 2022. Vol. 3. DOI: https://doi.org/10.33955/v3(2022)-017.

15. Yokogawa Electric Corporation. Coriolis flow meters. URL: https://www.yokogawa.com/solutions/products-and-services/measurement/field-instruments-products/flow-meters/coriolis-flow-meters/#Overview (дата звернення: 11.05.2026).

УДК 378.1:004

Новицький Р. М. кандидат технічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6895-5175
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЦИФРОВА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СЕРЕДОВИЩІ SEL: ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ТА МОНІТОРИНГ УСПІШНОСТІ

У статті розглядається функціонування автоматизованої системи управління навчанням SEL (Smart Electronic Learning) як платформи цифрової взаємодії між студентами, викладачами та адміністративними службами Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ. Проаналізовано ключові модулі системи – персональні кабінети викладача і студента, деканат, репозиторій та документообіг – з погляду забезпечення персоналізації освітнього процесу та моніторингу успішності. Описано механізми формування електронного журналу, залікової книжки, екрану успішності, а також інструменти контролю виконання індивідуальних планів. Висвітлено переваги власної розробки системи порівняно з комерційними рішеннями: гнучкість, адаптивність до специфіки інституту та оперативна підтримка користувачів. Визначено напрями подальшого розвитку SEL, зокрема інтеграцію елементів штучного інтелекту для прогностичного аналізу академічної успішності та персоналізованих освітніх рекомендацій.

Ключові слова: *автоматизована система управління; SEL; персоналізація навчання; моніторинг успішності; цифровізація ЗВО; електронний журнал; дистанційне навчання*

Вступ. Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив фундаментальну трансформацію освітніх систем у всьому світі. Заклади вищої освіти (ЗВО) стикаються з необхідністю не лише впроваджувати нові інформаційні рішення, але й забезпечувати ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу в цифровому середовищі [1]. Персоналізація навчання та систематичний моніторинг академічної успішності стають ключовими пріоритетами сучасної вищої школи.

Серед наявних підходів до автоматизації управління ЗВО виокремлюються два основних напрями: впровадження готових комерційних систем (зокрема «Деканат» від ПП «Політек-СОФТ») та розробка власних рішень, адаптованих до специфічних потреб конкретного закладу [2]. Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ обрав другий шлях, розробивши і впровадивши власну автоматизовану систему управління навчанням SEL (Smart Electronic Learning), доступну за адресою sel.vtei.edu.ua [3].

Метою статті є аналіз функціональних можливостей системи SEL як середовища цифрової взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зокрема в аспектах персоналізації навчання та моніторингу успішності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання автоматизації управління освітнім процесом та впровадження цифрових систем у ЗВО широко висвітлюються в науковій літературі. Дослідники Паламарчук Є., Замкова Н., Новицький Р. та Коваленко О. розглядають концептуальні засади формування ІТ-стратегії для ЗВО, акцентуючи увагу на визначенні пріоритетних напрямів цифровізації та сценаріїв їх реалізації [4]. Зокрема, у порівняльному аналізі систем SEL та JetIQ встановлено, що обидві платформи забезпечують базові функції управління навчанням, однак відрізняються за рівнем гейміфікації та мотиваційного супроводу.

Биков В., Спірін О. та Пінчук О. обґрунтовують завдання цифрової трансформації освіти, наголошуючи на важливості інтеграції інформаційних систем у повсякденну практику навчального закладу [5]. Автори стверджують, що ефективна цифровізація передбачає не лише технічне оснащення, а й формування відповідного педагогічного середовища.

Питання персоналізації освіти за допомогою цифрових інструментів досліджують Grassini S. [6] та Yilmaz R. [7], які констатують, що адаптивні навчальні системи суттєво підвищують мотивацію та результативність навчання. Це підкреслює актуальність дослідження механізмів персоналізації, реалізованих у системі SEL.

Попри значну кількість праць, присвячених загальним питанням автоматизації ЗВО, детальний аналіз конкретних вітчизняних систем, розроблених інституційними командами, залишається недостатньо представленим у науковому дискурсі. Зокрема, функціональні можливості системи SEL у контексті персоналізації та моніторингу успішності досі не були предметом окремого дослідження.

Система SEL: загальна характеристика та архітектура. Система SEL (Smart Electronic Learning) – це автоматизована Web-орієнтована система управління закладом вищої освіти, розроблена фахівцями ВТЕІ ДТЕУ та впроваджена з початку 2020 року [3]. Рішення про створення власної системи, а не придбання комерційного продукту, обумовлено кількома стратегічними міркуваннями: відповідністю специфічним умовам та усталеним вимогам інституту, гнучкою й оперативною реакцією на зміну функціоналу, а також можливістю цілодобової консультаційної підтримки користувачів [2].

Архітектурно система складається з шести взаємопов'язаних модулів: персонального кабінету викладача, персонального кабінету студента, деканату, репозиторію, модуля перевірки на плагіат та відділу кадрів. Кожен модуль орієнтований на конкретну групу користувачів і виконує чітко визначені функції в єдиному інформаційному просторі інституту. Доступ до системи здійснюється через захищений Web-інтерфейс з будь-якого пристрою, що є критично важливим в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Система інтегрує в єдине середовище чотири ключові напрями діяльності ЗВО: освітній процес, методичну роботу, наукову діяльність та адміністративне управління. Така інтеграція дозволяє уникнути дублювання даних і забезпечує узгодженість інформаційних потоків між усіма підрозділами інституту [4].

Персональні кабінети як інструменти персоналізації. Персоналізація освітнього процесу в системі SEL реалізується насамперед через персональні кабінети викладача та студента – два ключових інтерфейси, що формують індивідуальне цифрове середовище для кожного учасника освітнього процесу.

Персональний кабінет викладача включає такі функціональні елементи: електронний журнал, індивідуальний план, власний репозиторій навчально-методичних матеріалів та модуль документообігу. Електронний журнал є центральним інструментом педагогічної діяльності – він дозволяє викладачеві фіксувати відвідуваність, виставляти поточні та підсумкові оцінки, відстежувати динаміку навчальних досягнень окремого студента або цілої групи. Індивідуальний план викладача формується автоматично на основі затвердженого навантаження, що суттєво скорочує час на адміністративну роботу [3].

Персональний кабінет студента охоплює електронну залікову книжку, журнал оцінок, перелік вибіркових дисциплін та інструменти анкетування. Електронна залікова книжка є цифровим аналогом традиційного паперового документа, однак з розширеними можливостями: студент у реальному часі бачить усі виставлені оцінки, середній бал, рейтинг у групі, а також інформацію про заборгованості. Це формує навички самоорганізації та відповідальності за власні освітні результати.

Важливим елементом персоналізації є механізм вибору вибіркових дисциплін. Студент самостійно формує частину свого навчального плану відповідно до власних інтересів та кар'єрних цілей. Система автоматично відображає доступні дисципліни, кількість вільних місць і дозволяє здійснити онлайн-запис без відвідування деканату. Це реалізує принцип студентоцентрованого підходу в освіті, задекларований у Законі України «Про вищу освіту» [1].

Моніторинг успішності в системі SEL. Моніторинг академічної успішності є одним із ключових завдань управління освітнім процесом. У системі SEL він реалізований на кількох рівнях: індивідуальному (студент), груповому та інституційному, що дозволяє отримувати аналітичні дані в різних зрізах і для різних цільових аудиторій.

На рівні деканату система надає доступ до «екрану успішності» – інтерактивного інтерфейсу, що відображає зведені дані про успішність студентів кожної групи в розрізі дисциплін та викладачів. Цей інструмент дозволяє оперативно виявляти академічні ризики: студентів з незадовільними оцінками, групи з низьким середнім балом, дисципліни з підвищеним рівнем академічної заборгованості. Завдяки своєчасному виявленню таких ситуацій адміністрація може вживати превентивних заходів [3].

Для студентів ключовим інструментом моніторингу є журнал оцінок, що надає деталізовану інформацію про успішність у розрізі видів контролю: поточний контроль (практичні та лабораторні роботи, підсумковий контроль). Таке розмежування дозволяє студентові розуміти власні слабкі сторони та цілеспрямовано їх усувати.

Не менш важливим є моніторинг виконання індивідуальних планів викладачів. Система автоматично відстежує відповідність фактично виконаного педагогічного навантаження запланованому, що спрощує підготовку звітності та сприяє прозорості управлінських процесів. Відділ кадрів отримує можливість вести електронну базу працівників і автоматично формувати табелі відвідування [3].

Окремим аспектом моніторингу є функція перевірки випускних кваліфікаційних робіт (ВКР) на плагіат. Модуль «Плагіат» забезпечує перевірку та моніторинг ВКР, що сприяє дотриманню принципів академічної доброчесності – одного з ключових викликів сучасної вищої освіти [6].

Цифрова взаємодія суб'єктів освітнього процесу. Система SEL формує єдиний цифровий простір, у якому студенти, викладачі та адміністративні служби взаємодіють у режимі реального часу. Це принципово відрізняє її від роздрібнених інформаційних систем, де кожен підрозділ веде окремі бази даних без синхронізації.

Взаємодія «студент – викладач» у системі SEL реалізується через спільний доступ до журналу оцінок: викладач виставляє оцінки в електронному журналі, а студент миттєво бачить їх у своїй заліковій книжці. Це усуває інформаційні затримки, характерні для паперового документообігу, і дозволяє студентові оперативно реагувати на поточний стан своєї успішності.

Взаємодія «студент – деканат» спрощується завдяки можливості здійснювати низку адміністративних процедур онлайн: вибір дисциплін, перегляд розкладу, отримання інформації щодо формування додатків до диплому. Деканат, у свою чергу, отримує актуальні дані про склад студентів, їх успішність та академічний статус без необхідності ручного збору інформації від викладачів [3].

Взаємодія «викладач – адміністрація» підтримується через модуль документообігу, який дозволяє ставити завдання, контролювати їх виконання та здійснювати розсилку електронних документів. Індивідуальний план викладача, сформований в системі, є основою для планування навантаження та підготовки звітності на рівні кафедри та інституту.

Репозиторій системи SEL забезпечує зберігання та структурований доступ до навчально-методичних матеріалів викладачів. Це дозволяє студентам самостійно завантажувати навчальні матеріали у будь-який час, а викладачам – оновлювати власні методичні розробки без залучення технічного персоналу. Публічний репозиторій також підвищує відкритість та прозорість методичної діяльності інституту [4].

Переваги власної розробки та напрями розвитку. Досвід впровадження системи SEL у ВТЕІ ДТЕУ підтверджує суттєві переваги власних розробок порівняно з комерційними рішеннями. По-перше, система повністю відповідає специфіці організаційної структури та усталених процесів інституту – функціонал розроблявся «під замовника», а не адаптувався з типового шаблону. По-друге, будь-які зміни у нормативній базі або внутрішній організації навчального процесу можуть бути оперативно імплементовані у систему силами власних розробників. По-третє, цілодобова підтримка користувачів з боку команди розробників мінімізує простої та технічні збої [2].

Результати порівняльного аналізу SEL та JetIQ (системи Вінницького національного технічного університету), проведеного в рамках дослідження IT-стратегій ЗВО, свідчать про те, що SEL демонструє вищий загальний індекс пріоритетності для потреб ВТЕІ ДТЕУ, хоча й поступається JetIQ за наявністю елементів гейміфікації та мотиваційного профілю [4].

Серед перспективних напрямів розвитку системи SEL слід виокремити: інтеграцію аналітичних інструментів на основі штучного інтелекту для прогностичного моніторингу ризику академічної неуспішності студентів; впровадження персоналізованих рекомендаційних алгоритмів для вибору дисциплін і навчальних матеріалів; розширення мобільного доступу до системи; розробку модулів гейміфікації для підвищення мотивації студентів [7]. Також актуальним є розвиток аналітичних звітів для керівництва ЗВО, що дозволить приймати управлінські рішення на основі даних.

Висновки. Система SEL є ефективним інструментом цифрової взаємодії суб'єктів освітнього процесу ВТЕІ ДТЕУ. Завдяки модульній архітектурі вона забезпечує персоналізоване середовище для кожного учасника – студентів, викладачів та адміністративного персоналу – і підтримує безперервний моніторинг академічної успішності на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

Аналіз функціонального наповнення системи дозволяє констатувати: SEL успішно вирішує завдання персоналізації навчання через механізми вибіркових дисциплін і персональних кабінетів; забезпечує прозорість і оперативність інформування всіх учасників освітнього процесу про стан успішності; скорочує адміністративне навантаження на викладачів і деканат; сприяє дотриманню академічної доброчесності через модуль перевірки на плагіат.

Стратегічно важливим є вибір моделі власної розробки системи, що надає ВТЕІ ДТЕУ конкурентну перевагу у вигляді гнучкості та адаптивності до змін. Напрямами подальших досліджень є розробка критеріїв оцінювання ефективності системи SEL, впровадження інструментів предиктивної аналітики та дослідження впливу цифрового середовища на навчальні результати студентів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Новицький Р.М. Впровадження автоматизованої системи управління навчанням SEL у Вінницькому торговельно-економічному інституті ДТЕУ. Інтерактивний освітній простір ЗВО: матеріали Всеукраїнського науково-практичного вебінару (м. Вінниця, 28.03.24). Вінниця: ВТЕІ ДТЕУ, 2024. С. 76–78.

3. Smart Electronic Learning (SEL): автоматизована система управління закладом вищої освіти ВТЕІ ДТЕУ. URL: https://sel.vtei.edu.ua.

4. Palamarchuk Y., Zamkova N., Novytskyi R., Kovalenko O. IT strategies for the development of higher educational institutions. 2022 IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT). Lviv, Ukraine, 2022. P. 270–273. DOI: 10.1109/CSIT56902.2022.10000458.

5. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. Журнал кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». 2020. № 1. С. 27–36. DOI: 10.35387/ucj.1(1).2020.27-36.

6. Grassini S. Shaping the Future of Education: Exploring the Potential and Consequences of AI and ChatGPT in Educational Settings. Education Sciences. 2023. Vol. 13. P. 692. DOI: 10.3390/educsci13070692.

7. Yilmaz R., Karaoglan Yilmaz F.G. The effect of generative artificial intelligence (AI)-based tool use on students' computational thinking skills, programming self-efficacy and motivation. Computers and Education: Artificial Intelligence. 2023. Vol. 4. 100147. DOI: 10.1016/j.caeai.2023.100147.

8. Новицький Р., Яцковська Р. Удосконалення автоматизованої системи управління діяльністю ЗВО. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. Košice, 2021. Vol. 9. No. 5. P. 134–136.

УДК 004:378.147:33(045)

Радзіховська Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0185-8036
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

В статті розглянуто особливості формування цифрової компетентності майбутніх економістів. Обгрунтовано, що фактично розвиток цифрової компетентності майбутніх економістів повинен проходити наскрізно, у процесі всього періоду фахової підготовки, та продовжуватись у подальшому в рамках самоосвіти.

***Ключові слова**: майбутні економісти, цифрова компетентність*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України, якому притаманні динамізм, ринкова культура, ризик, конкуренція, глобалізація, вимагає підготовки майбутніх економістів, здатних вирішувати не лише першочергові завдання щодо виходу з кризи українського народного господарства, а й зробити можливим прорив держави, щоб зайняти гідне місце у світовому соціально-економічному просторі після закінчення військової агресії російської федерації. Це зумовлює необхідність модернізації професійної підготовки майбутніх економістів, зокрема, змісту вищої економічної освіти, організації їх підготовки на основі використання цифрових технологій, що забезпечить підвищення самоосвітньої активності майбутніх фахівців, їх професійний розвиток та саморозвиток.

Необхідність володіння цифровою компетентністю для майбутнього економіста є професійною потребою та викликом в умовах швидкого розвитку інноваційних технологій. Крім того, цифрові навички необхідні населенню як у професійній діяльності − для складного аналізу даних та розробки алгоритмів, програм, роботи в системах автоматизованого виробництва, наданні послуг, торгівлі, ведення бізнесу, так і в процесі формування цифрової та медіаграмотності, необхідної для пошуку інформації [3]. Розвиток цифрових

технологій відкриває для України «вікно можливостей» щодо зростання національної економіки, підвищення якості життя громадян. Скористатися цими можливостями – серйозний виклик та важливе завдання українського суспільства. Задля реалізації цих можливостей та подолання викликів цифровізації економіки актуальним є відшукання шляхів формування цифрової компетентності майбутніх економістів у процесі навчання з врахуванням європейського досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників увагу розвитку цифрових компетентностей майбутніх економістів приділяли: Кримова М.О., Кубанов Р., Наугольникова О.М., Поясок Т.Б., а також закордонні автори: Bawden D., Calvani A., Livingstone S., Martin A., Sefton-Green J. та ін.

Висвітленню проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі, присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: А. Агапов, В. Андрєєв, Н. Герова, Р. Гуревич, О. Заславська, І. Захарова, М. Кадемія, О. Кузьміна, Н. Кузнєцов, А. Маматов, М. Сергєєва, С. Яремко та інші. Вони розглядали можливості застосування передових інформаційних технологій у процесі навчання, а також аналізували окремі програмні засоби навчального призначення. Різні аспекти проблеми цифровізації освіти майбутніх економістів, можливості використання сучасних цифрових технологій при їх підготовці окреслено у працях С. Вітер, М. Гришко, Л. Івашко, Г. Ковальчук, С. Радецької, О. Смілянець О. та ін. Роботи цих вчених сприяли удосконаленню систем автоматизації облікових процесів у закладах освіти, проте зазначений напрямок потребує подальшого розвитку.

За дослідженнями сучасних науковців, С. Зоря, О. Лега, О. Кірдан [4] цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційну й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо). І.В. Лаптєва і О.Д. Пахмутова, [2] розглядаючи доцільність інтеграції цифрових технологій в процес навчання у вищій школі,

вважають, що це обумовлено в значній мірі тим, що скорочення годин аудиторних занять тягне за собою збільшення обсягу самостійної роботи студентів. Т. Прийдак, Н. Юрчук стверджують, що використання цифрових технологій у навчальному процесі особливо актуально для фахівців економічного спрямування, так як розвиток сучасної економіки не можливий без використання цифрових технологій, що й визначає актуальність формування цифрової компетентності у студентів даної галузі.

Мета статті: характеристика особливостей формування цифрової компетентності майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу. На жаль, існуюча в Україні практика підготовки фахівців економічних спеціальностей призводить до парадоксальної ситуації, при якій ринок праці ніби заповнений дипломованими спеціалістами, але їх конкурентоспроможність – на досить низькому рівні і не в змозі задовольнити потреби суспільства в цілому та його організаційно-структурних підрозділів зокрема. Зокрема, це пов'язано і з невисоким рівнем сформованості цифрової компетентності майбутніх економістів. Зауважимо також, що методичне забезпечення цифрової підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей не встигає за швидким розвитком цифрових технологій в економічній діяльності. Отже, в умовах інформаційного суспільства в Україні пріоритетом підготовки майбутніх економістів має стати формування їх цифрової компетентності.

Необхідність використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців економічного напряму визначено рядом нормативних документів: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту», Концепція нової української школи, Концепція розвитку цифрових компетентностей, опис рамки цифрових компетентностей громадян [5], Стандарти вищої освіти зі спеціальності «Економіка» за освітніми ступенями, бакалавра, магістра та ін.

Нині цифрову компетентність визначають як невід'ємну характеристику сучасного фахівця економічної галузі і необхідну умову забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів.

Г. Солдатова, яка розглядає цифрову компетентність як складний комплексний феномен, що визначає життєдіяльність людини в інформаційному суспільстві і включає чотири складових:

- Інформаційна і медіакомпетентність. Знання, певні вміння, мотивація і відповідальність, які передбачають пошук, розуміння, організацію, архівування цифрової інформації, її критичне осмислення, створенням інформаційних об'єктів за допомогою цифрових ресурсів (текстових, образотворчих, аудіо та відео);

- Комунікативна компетентність. Знання, певні вміння, мотивація і відповідальність, які потрібні для різних способів комунікації (електронна пошта, чати, блоги, форуми, соціальні мережі та ін.), що здійснюються з різними цілями.

- Технічна компетентність. Знання, певні вміння, мотивація і відповідальність ефективного і безпечного використання технічних та програмних засобів для розв'язання різних завдань, зокрема використання комп'ютерних мереж, хмарних сервісів.

- Споживча компетентність. Це знання, певні вміння, мотивація і відповідальність, які передбачають вирішення за допомогою цифрових засобів та мережі Інтернет різних завдань, пов'язаних з певними життєвими ситуаціями, для задоволення різноманітних потреб [6].

Отже цифрова компетентність розглядається як одна з ключових компетентностей у процесі навчання впродовж життя. Цифрова компетентність - це комплексне поняття, що включає впевнене та критичне використання технологій інформаційного суспільства для роботи, відпочинку та спілкування, яке підкріплюється основними навичками у сфері інформаційно-комунікаційних технологій: використання цифрових технологій для пошуку, оцінки, зберігання, створення, представлення інформації та обміну нею, а також для спілкування та співпраці через інтернет

В 2015 р. почалось розроблення стандартів вищої освіти на засадах компентнісної парадигми. Так, згідно стандарту вищої освіти України за спеціальністю «Економіка» освітнього ступеня «бакалавр» (2018 р.) майбутні економісти повинні, окрім інших навичок мати навички використання ІКТ (у контексті загальних компетентностей); уміти застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення для вирішення економічних завдань, аналізу даних і підготовки аналітичних звітів (у контексті фахових, предметних компетентностей).

Разом з тим стандартами вищої освіти передбачено наступні вимоги щодо формування цифрових компетентностей для забезпечення результатів навчання. Необхідний рівень володіння цифровими компетентностями, що відповідають вимогам стандарту вищої освіти зі спеціальності «Економіка» визначено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Відповідність рівня володіння цифровими компетентностями (ЦК) стандартам вищої освіти зі спеціальності Економіка

Компонен-ти стандарту ВО	**Освітній ступінь**	**Необхідна компетентність або результат навчання**	**Рівень володіння ЦК**
Охоплення за предметною областю	бакалавр	Інструментарій та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи та програмні продукти, що застосовуються у професійній діяльності.	С1
	магістр		С2
Загальні на спеціальні компетентності	бакалавр	СК4. Здатність пояснювати економічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати.	В2
		СК7. Здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів.	В2
		СК9. Здатність прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси.	В2
		СК10. Здатність використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів.	В2
		СК11. Здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію.	С1
	магістр	ЗК7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.	В2
		ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	
		СК4.Здатність використовувати сучасні інформаційні технології, методи та прийоми дослідження економічних та соціальних процесів, адекватні встановленим потребам дослідження.	В2
		Додатково для освітньо-наукових програм **:	В2
		СК13**. Здатність самостійно здобувати нові знання, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.	В2
Нормативний зміст підготовки, сформульований у термінах результатів навчання	бакалавр	8. Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач.	В2
		9. Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів.	В2
	магістр	8. Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань.	С1

Продовження таблиці 1

		9.Приймати ефективні рішення за невизначених умов і вимог, що потребують застосування нових підходів, методів та інструментарію соціально-економічних досліджень. 10. Застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення у соціально-економічних дослідженнях та в управлінні соціальноекономічними системами. Додатково для освітньо-професійних програм *: 15. Організовувати розробку та реалізацію соціально-економічних проєктів із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення. Додатково для освітньо-наукових програм **: 16. Планувати і виконувати наукові та/або прикладні дослідження, робити обґрунтовані висновки за результатами досліджень, презентувати результати, аргументувати свою думку. 17. Здійснювати викладацьку діяльність у закладах вищої освіти, розробляти навчально-методичні матеріали. 18. Використовувати сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.	

Як було описано вище, сьогодні в Україні розвиток цифрових технологій охоплює майже всі сфери суспільного та економічного життя і відкриває для підприємців нове «вікно можливостей» щодо зростання власного бізнесу, підвищення ефективності бізнес-процесів, покращення якості взаємодії з інвесторами, партнерами та споживачами, розв’язання проблем, впровадження інновацій тощо. Саме тому в сучасному світі набуття цифрових компетентностей для економістів, підприємців є необхідною передумовою для ефективного існування в цифровому бізнес-середовищі. Особливо це стало помітно у період економічної кризи, спричиненої військовим станом в Україні.

Ми пропонуємо викладачам використовувати Рамку для розробки курсів і оцінювання прогресу студентів щодо рівня цифрових компетентностей. Також Рамку можна використовувати для: створення освітніх програм з метою підготовки здобувачів освіти у галузей знань «Економіка», «Управління та адміністрування», за спеціальностями «Облік і оподаткування», «Фінанси, банківська справа та страхування» «Менеджмент», «Підприємництво, торгівля

та біржова діяльність»; створення програм тренінгів, освітніх ресурсів, спрямованих на підвищення рівня володіння цифровими компетентностями підприємців.

Зупинимось детальніше на формуванні професійної цифрової компетентності майбутніх економістів, а саме, застосуванні комп’ютерних технологій та ПЗ у різних видах професійної діяльності. Як відомо, розрізняють два види програмного забезпечення: загального та професійного призначення. До першого відноситься ПЗ, призначене для використання широкого кола користувачів: табличні, текстові, графічні процесори, системи управління базами даних, мережеві програми, засоби створення мультимедійних презентацій, інші електронні ресурси. Таке ПЗ загального призначення використовується для виконання основних операцій зі збору, обробки, перетворення даних і застосовується як в економічній, так і інших сферах людської діяльності.

До другого виду відноситься ПЗ, використання якого потребує певних фахових знань, умінь та навичок. Застосування такого ПЗ дозволяє розв'язувати професійні задачі в окремій галузі, зокрема економічній. До прикладного програмного забезпечення, що використовується в професійній економічній діяльності, відносяться засоби ведення, автоматизації бухгалтерського обліку, фінансової звітності, універсальні банківські системи, фінансово-аналітичні системи і т. ін.

Застосування прикладного ПЗ професійного призначення дозволяє імітувати майбутню професійну діяльність економістів шляхом моделювання економічних об’єктів, надання можливостей вирішення реальних професійних задач (здійснення аналітики, підготовка статистики, розроблення бізнес-планів, звітів, виконання професійних і науково-економічних творчих завдань тощо). Для майбутнього економіста важливо не тільки бути здатним використовувати зазначене ПЗ, а й уміти порівнювати різні програмні продукти, порівнювати їхні характеристики і функціонал, добирати ті, що дозволять вирішити поставлену професійну задачу в найбільш оптимальний і раціональний спосіб. Таку

здатність можна сформувати, практикуючись у використанні різного ПЗ не лише при вивченні освітніх компонент, пов′язаних з інформаційними технологіями, а й під час вивчення профільних, економічних дисциплін, виконуючи навчально-професійні завдання різного виду й складності.

Висновки. Фактично розвиток ЦК майбутніх економістів повинен проходити наскрізно, у процесі всього періоду фахової підготовки, та продовжуватись у подальшому в рамках самоосвіти [6].

Список використаних джерел:

1. Гулівата І. Шляхи формування цифрової компетентності фахівців з економіки. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: зб. наук. пр. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14-16 вересня 2021 р.). Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2021. Ч. 2. С. 168-180.

2. Гусак Л.П., Радзіховська Л.М. Використання комп’ютерних програм під час викладання курсу «Лінійна алгебра та аналітична геометрія». Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. 2024. № 56. С. 149-154.

3. Гусак Л. П. Роль математичних дисциплін у процесі формування цифрової компетентності майбутніх економістів. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 14-16 вересня 2021 р.). Вінниця, 2021. Ч 2. С. 180-186.

4. Кірдан О.Л. Інформаційно-цифрова компетентність випускника закладу загальної середньої освіти: теоретичний аналіз. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки:* матеріали II Всеукр. наук.-практ. симпозіуму (Івано-Франківськ, 20-21 квітня 2018 року). Івано-Франківськ, 2018. С. 110-113.

5. Опис рамки цифрової компетентності для громадян. URL: http://surl.li/xims. (Дата звернення: 19.05.2026).

6. Семеніхіна О.В., Друшляк М.Г. Візуалізація експериментальних випробувань на основі випадкових подій у середовищі GeoGebra. *Науковий часопис імені НПУ М.П. Драгоманова. Серія 3. Фізика і математика у вищій і середній школі*. 2014. № 14, С. 94-103.

УДК 004.416.6 (045)

Яремко С. А., кандидат технічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0605-9324
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ АНАЛІЗУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті здійснено огляд сучасних інформаційних систем для аналітики бізнес-процесів підприємств. На основі проведеного огляду розроблені критерії, за якими проведено порівняльну характеристику, що дозволило виявити пріоритетні напрямки використання кожної із систем. Сформовано висновки та окреслено перспективи подальшого розвитку систем для бізнес-аналітики в сучасних умовах високої конкуренції та глобальних економічних і політичних викликів.

Ключові слова: *аналітика, бізнес-процеси, інформаційні системи, візуалізація, IT-інфраструктура*

Постановка проблеми. Сучасні глобальні політичні та економічні виклики і загострення конкуренції спричиняють трансформацію підходів до ведення та аналізу бізнесу. У зв'язку із цим, все більшої актуальності набувають цифрові інструменти для оброблення та аналізу даних.

Разом з тим, багатовекторність ведення сучасного бізнесу та різноманітність його потреб обумовлюють необхідність всебічної автоматизації бізнес-процесів підприємств та повноти проведення аналізу. Це стає можливим в умовах використання комплексних систем для бізнес-аналітики, що обумовлює актуальність даного напрямку досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості впровадження сучасних систем для бізнес-аналітики у діяльність підприємств розглянуті в працях таких науковців, як Пуцентейло П., Довбуш А., Бінчаровська Т., Гомотюк В., Філіпова Л. та ін. Разом з тим, даний напрямок постійно розвивається і потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналітичний огляд та порівняльний аналіз сучасних систем для аналітики бізнес-процесів підприємств, що дозволить здійснити обґрунтований вибір оптимального інструменту для аналізу ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проведення аналітики бізнес-процесів підприємства засобами сучасних інформаційних систем набуває все більшої актуальності. У зв'язку із цим зростає потреба у поглибленні досліджень і впровадженні цифрових інструментів для ефективного аналізу основних напрямків діяльності компанії. Здійснимо аналітичний огляд та визначимо переваги і недоліки сучасних прикладних рішень для аналізу бізнес-діяльності підприємств.

Zoho Analytics – це повнофункціональна хмарна платформа для бізнес-аналітики (Self-Service Business Intelligence), розроблена компанією Zoho Corporation. Вона призначена для трансформації необроблених даних у змістовні звіти та інтерактивні панелі керування (dashboards). Платформа побудована за моделлю SaaS (Software as a Service), що дозволяє користувачам отримувати доступ до аналітики через веб-браузери або мобільні додатки без необхідності розгортання власної IT-інфраструктури [1].

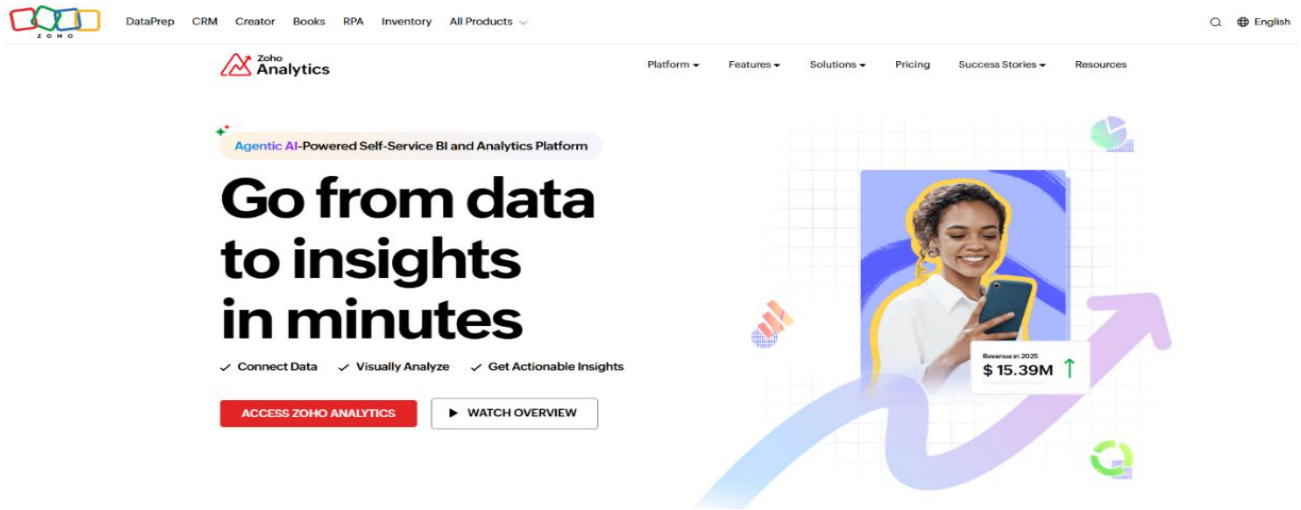

Рисунок 1 – Головна сторінка Zoho Analytics

Однією з ключових особливостей системи є її висока конвергентність та здатність до інтеграції. Zoho Analytics дозволяє агрегувати дані з понад 250 джерел, включаючи локальні файлові сховища (Excel, CSV, JSON), реляційні

бази даних (MySQL, PostgreSQL, Oracle), а також популярні хмарні сервіси, такі як Google Analytics, Salesforce та Microsoft Dynamics. Наявність відкритого API дає можливість створювати індивідуальні конектори для специфічних бізнес-додатків, що робить систему універсальною для будь-якої галузі [1, 3].

Процес підготовки даних у системі реалізований через потужний модуль ETL (Extract, Transform, Load). Він дозволяє автоматизувати очищення даних від дублікатів, виправляти помилки у форматах та обробляти пропущені значення. Користувачам доступна бібліотека з понад 250 математичних та статистичних функцій для створення складних обчислювальних полів. Завдяки інструментам моделювання можна встановлювати логічні зв'язки між таблицями з різних джерел, формуючи єдину цілісну модель даних для глибокого аналізу [3].

Інструментарій візуалізації платформи включає понад 50 типів діаграм — від стандартних стовпчастих графіків до складних теплових та географічних карт. Побудова звітів базується на інтуїтивному принципі Drag-and-Drop, що дозволяє створювати професійні дашборди без навичок програмування. Важливою функцією є Drill-down аналіз, який забезпечує миттєву деталізацію будь-якого показника на графіку до рівня первинних даних, дозволяючи глибше розуміти причини бізнес-тенденцій [3].

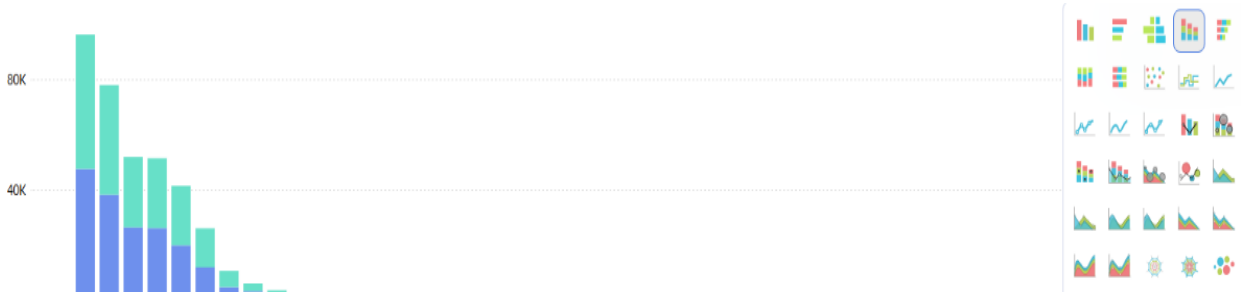

Рисунок 2 – Діаграми системи Zoho Analytics

Окрему увагу варто приділити інтелектуальній компоненті системи — асистенту Zia. Використовуючи алгоритми машинного навчання та обробку природної мови, Zia дозволяє формувати запити до даних у форматі чату та отримувати миттєві відповіді у вигляді графіків. Платформа також підтримує розширене прогнозування (Forecasting) майбутніх показників на основі історичних трендів та автоматично виявляє аномалії, попереджаючи користувача про різкі відхилення від норми [3].

Ще однією особливістю функціонального складовою є розвинена екосистема для спільної роботи та безпеки. Платформа забезпечує гнучке управління правами доступу, дозволяючи розмежовувати повноваження користувачів аж до рівня окремих рядків у таблицях. Готові аналітичні звіти можна легко публікувати у внутрішніх корпоративних мережах або вбудовувати у вебсайти. Можливість спільного коментування графіків перетворює Zoho Analytics на повноцінне середовище для колективного прийняття управлінських рішень на основі реальних даних [3].

Для ефективного управління підприємством та прийняття рішень на основі даних, у Zoho Analytics застосовуються чотири основні методи аналітики, які дозволяють пройти шлях від простого спостереження до стратегічного планування [1,3]:

1. Дескриптивний (описовий) аналіз, що у Zoho Analytics реалізується через:

KPI Dashboards - створення панелей з ключовими показниками ефективності; (виручка, кількість замовлень, середній чек); табличні звіти та зведені таблиці Pivot Tables, що передбачають групування історичних даних за певний період для виявлення загальних результатів діяльності; візуалізація поточного стану, що передбачає використання діаграм для порівняння планових показників із фактичними.

2. Діагностичний аналіз, спрямований на дослідження причинно-наслідкових в’язків на основі інструментів: Drill-down – деталізація; фільтрація та сегментація; кореляційний аналіз - вивчення того, як зміна одного показника (наприклад, витрат на рекламу) впливає на інший (обсяг продажів).

3. Прогнозний (предиктивний) аналіз використовує історичні дані для прогнозування на основі таких засобів: Forecasting (Прогнозування), що передбачає автоматичну побудову прогнозних ліній на основі часових рядів (наприклад, прогноз залишків на складі на наступний місяць); аналіз трендів - виявлення стійких тенденцій зростання або спаду, що дозволяє бізнесу готуватися до змін ринкової кон’юнктури.

4. Прескриптивний аналіз та AI-інсайти - найвищий рівень аналітики, що

використовує штучний інтелект для генерації рекомендацій на базі: асистента Zia, який автоматично виявляє інсайти (наприклад, Zia може самостійно помітити, що певний сегмент клієнтів став приносити менше прибутку, і повідомити про це); What-if аналіз: моделювання сценаріїв для оцінки впливу потенційних рішень на бізнес-результати; Smart Alerts - налаштування сповіщень, які спрацьовують при досягненні критичних значень, що спонукає менеджмент до негайних дій.

Отже слід відзначити, що Zoho Analytics дозволяє як проводити поглиблений аналіз бізнес-процесів із супроводом інтелектуальних асистентів, так і здійснювати підтримку управлінських рішень.

Ще однією сучасною багатофункціональною системою для бізнес-аналітики є Tableau Public — це спеціалізована безкоштовна версія однієї з провідних у світі платформ для візуальної аналітики, розроблена для створення, публікації та розповсюдження інтерактивних даних у веб-середовищі. Вона позиціонується як інструмент «самообслуговування» (Self-Service BI), що дозволяє користувачам перетворювати масиви цифрової інформації на зрозумілі візуальні образи без необхідності глибокого знання програмування чи складних SQL-запитів. Фундаментом системи є унікальна запатентована технологія VizQL, яка виконує роль транслятора: кожна дія користувача в графічному інтерфейсі (перетягування елементів) миттєво перетворюється на оптимізований запит до даних, що візуалізується в реальному часі [2, 4]. Інтерфейс системи подано на рис.1.

Робота з даними в Tableau Public має свої характерні особливості, зумовлені її публічною природою. Платформа орієнтована на роботу з плоскими файлами та хмарними таблицями, такими як Microsoft Excel, CSV, JSON, а також Google-таблиці. На відміну від корпоративних версій, Tableau Public вимагає завантаження даних у власну пам’ять (Data Extract), що забезпечує надзвичайно високу швидкість відгуку візуалізацій навіть при роботі з великими наборами інформації. Система автоматично класифікує завантажені дані на Dimensions (дискретні категорії, як дати чи назви регіонів) та Measures (кількісні показники, як обсяг продажів чи температура), що дозволяє аналітику гнучко маніпулювати структурою звіту [2, 4].

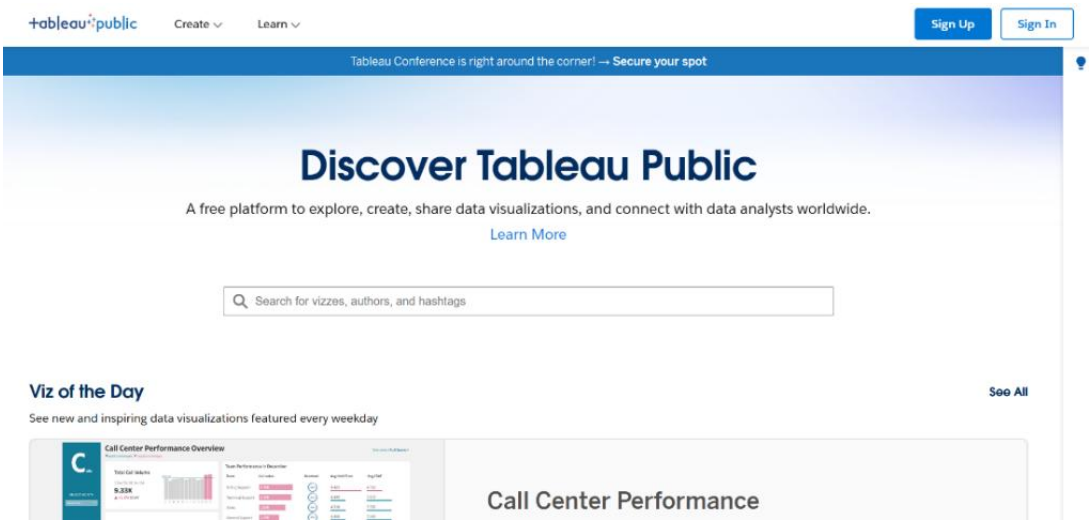

Рисунок 1 – Головна сторінка Tableau Public

Інструментарій візуалізації Tableau Public вирізняється своєю гнучкістю та художньою свободою. Користувачі не обмежені стандартним набором шаблонів – платформа дозволяє створювати складні комбіновані діаграми, теплові карти та інтерактивні картографічні звіти. Вбудований географічний двигун автоматично розпізнає координати, назви міст та країн, дозволяючи миттєво візуалізувати просторові дані на деталізованих картах. Процес створення аналітичного продукту побудований на ієрархії: окремі графіки створюються на робочих листах (Worksheets), які потім об’єднуються в інтерактивні панелі керування (Dashboards), а ті, у свою чергу, можуть бути скомпоновані в лінійні розповіді (Stories) для презентації ключових висновків [2, 4] (рис. 2).

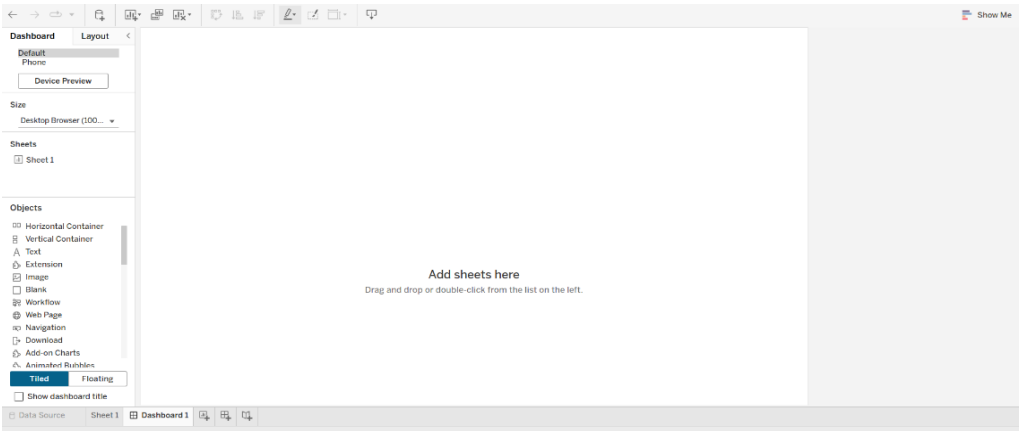

Рисунок 2 – Панель керування (Dashboard) в Tableau Public

Важливою складовою екосистеми є хмарна природа збереження результатів. У Tableau Public відсутня можливість локального збереження робочих файлів на комп’ютер; усі проєкти публікуються безпосередньо на сервери Tableau Public, стаючи частиною глобальної галереї. Це робить платформу потужним інструментом для журналістики даних та публічних досліджень, де будь-який створений дашборд можна легко вбудувати у вебсайт або поширити через пряме посилання. При цьому зберігається повна інтерактивність: кінцевий користувач може використовувати фільтри, перемикатися між категоріями та отримувати детальні підказки при наведенні на елементи графіка, що перетворює статичний звіт на динамічне середовище для дослідження даних [2, 4].

Завдяки вбудованим інструментам статистичного аналізу, Tableau Public дозволяє не лише констатувати факти, а й виявляти закономірності. Користувачі можуть додавати лінії тренду, виконувати кластерний аналіз або будувати прогнозні моделі за допомогою стандартних функцій інтерфейсу. Таким чином, система забезпечує повний цикл роботи з інформацією: від підключення до первинного джерела та очищення даних до створення складного інтерактивного продукту, готового до представлення широкій аудиторії [2, 4].

Функціонал Tableau Public дозволяє реалізувати повний цикл аналітичного дослідження – від первинного виявлення аномалій до побудови складних прогнозних моделей. Основними методами аналізу в системі є [2, 4]:

1. Розвідувальний візуальний аналіз (Visual Discovery), що базується на миттєвій зміні типів візуалізації. Завдяки технології Drag-and-Drop аналітик може за лічені секунди перетворити звичайну таблицю на діаграму розсіювання (Scatter Plot) або теплову карту. Це дозволяє «побачити» дані під різними кутами, виявити приховані патерни, викиди (outliers) або неочевидні взаємозв'язки, які важко помітити у звичайних звітах.

2. Порівняльний аналіз через агрегацію та сегментацію дозволяє легко групувати дані за різними ознаками (Dimensions) та обчислювати для них сукупні показники (Measures). Використання комбінованих осей (Dual Axis) дає

можливість здійснювати такі складні співставлення, як, наприклад, кількість замовлень у штуках та прибуток у валюті на одному графіку. Метод сегментації дозволяє розділити загальний масив даних на логічні групи, наприклад, за категоріями товарів або типами клієнтів для детального порівняння їхньої ефективності.

3. Просторовий (географічний) аналіз дозволяє автоматично прив’язати дані до географічних об’єктів. Аналітик може будувати: символьні карти: де розмір або колір точки на карті залежить від значення показника; фонові карти (Choropleth maps), де цілі регіони зафарбовуються відповідно до інтенсивності показника. Це дозволяє аналізувати регіональну ефективність бізнесу та виявляти географічні тренди.

4. Статистичний аналіз та кластеризація: може застосовувати складні статистичні методи без написання коду. До них належать: автоматичне об’єднання об’єктів у групи на основі схожості їхніх характеристик (наприклад, групування клієнтів за подібною купівельною поведінкою; аналіз розподілу на основі використання діаграм Box-and-Whisker plots для оцінки варіативності даних та знаходження середніх значень.

5. Інтерактивний аналіз за допомогою сценаріїв (Dashboard Actions), що дозволяє аналітику налаштовувати «дії» (Actions), завдяки яким вибір конкретного елемента на одному графіку автоматично фільтрує або підсвічує пов’язані дані на всіх інших графіках дашборду. Це реалізує концепцію Drill-down аналізу, дозволяючи користувачеві самостійно проходити шлях від загальних цифр до детальних першопричин.

Отже, Tableau Public володіє широким та поглибленим інструментарієм для всебічного аналізу бізнес-процесів підприємства.

Серед існуючих систем бізнес-аналітики все більшого поширення завдяки своєму комплексному функціоналу та корпоративним інструментам набуває система Odoo. Це багатофункціональна інтегрована система управління підприємством (ERP), що охоплює всі потреби сучасної компанії: від CRM та продажів до бухгалтерського обліку, управління виробництвом та кадрами. На

відміну від вузькоспеціалізованих аналітичних систем, Odoo базується на концепції єдиної бази даних, де кожна транзакція в будь-якому відділі миттєво відображається в загальній системі та доступна для аналізу. Відмітною особливістю цієї платформи є її гнучкість та масштабованістю, що досягається завдяки модульній структурі: компанія може почати з одного додатка і поступово додавати нові модулі в міру зростання бізнесу [2, 4].

Процес управління даними в Odoo побудований на автоматизації бізнес-ланцюжків, що мінімізує ручне введення та знижує ризик виникнення помилок. Система забезпечує інтеграцію між модулями, зокрема, при підтвердженні замовлення на продаж програма автоматично резервує товар на складі, формує рахунок у бухгалтерському модулі та ставить завдання на доставку. Такий підхід дозволяє отримувати аналітичну інформацію в режимі реального часу та відслідковувати повний шлях клієнта та ресурсів компанії без необхідності експорту даних між різними програмами [1, 5]. Користувацький інтерфейс Odoo є сучасним та інтуїтивно зрозумілим, орієнтованим на швидку навігацію та ефективну роботу на будь-яких пристроях.

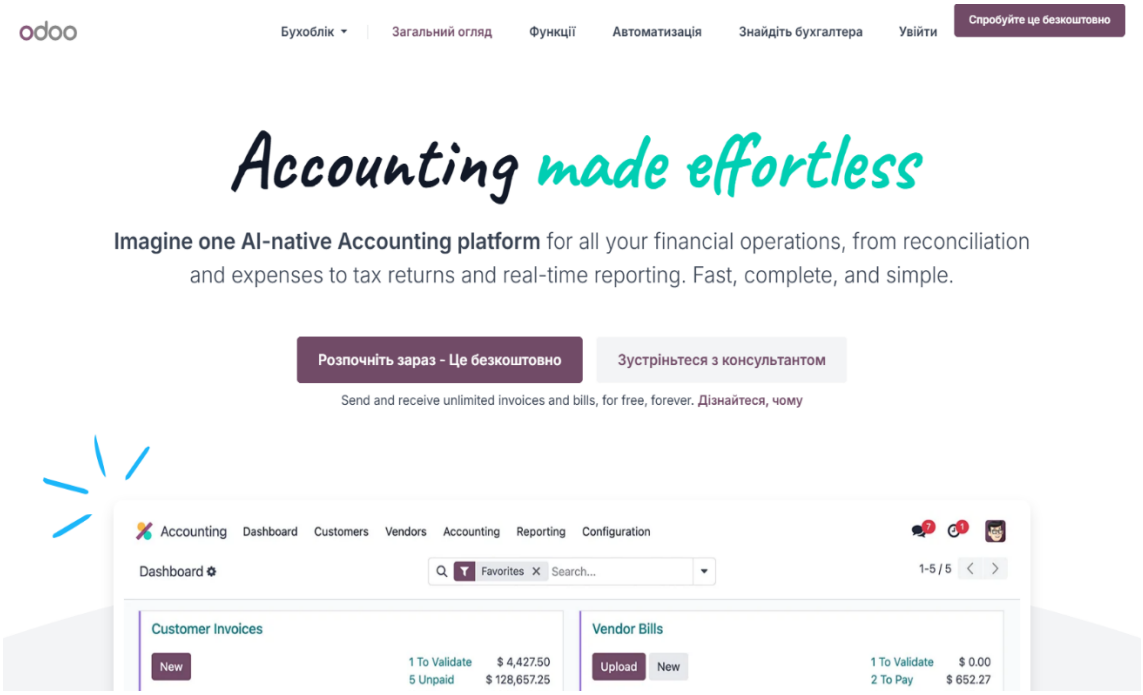

Рисунок 1 – Головна сторінка системи Odoo

Важливою аналітичною складовою Odoo є інтегрований модуль Dashboards та конструктор Odoo Studio, які дозволяють створювати персоналізовані панелі моніторингу для різних ролей користувачів. Система підтримує багаторівневу фільтрацію та групування даних, що дає змогу керівникам бачити як узагальнені фінансові показники всієї групи компаній, так і деталізовану інформацію по окремих працівниках чи товарах. Окрім стандартних функцій обліку, Odoo активно впроваджує елементи штучного інтелекту, наприклад, для автоматичного розпізнавання рахунків-фактур або прогнозування ймовірності закриття угод у CRM. Завдяки хмарному розгортанню та високому рівню безпеки, система забезпечує надійне зберігання корпоративної інформації та безперервність бізнес-процесів у глобальному масштабі. В Odoo аналітика вбудована безпосередньо в кожен бізнес-процес. Основними методами дослідження даних у системі є [1, 5]:

1. Метод інтегрованої звітності за модулями: кожен модуль Odoo (Продажі, Купівля, Склад) містить власний розділ «Reporting». Це дозволяє проводити спеціалізований аналіз у контексті конкретної діяльності: аналізувати воронку продажів у CRM, контролювати оборотність запасів на складі або відстежувати маржинальність окремих категорій товарів у реальному часі.

2. Динамічний аналіз у зведених таблицях (Pivot Analysis). Це один із найпотужніших інструментів Odoo, що нагадує зведені таблиці в Excel. Аналітик може самостійно змінювати групування (наприклад, дивитися продажі за місяцями, потім розгорнути їх за менеджерами, а далі — за країнами), додавати різні міри (measures) та фільтрувати дані одним кліком, миттєво змінюючи структуру звіту без зміни первинних даних.

3. Графічний та панельний аналіз (Dashboards). Метод візуалізації KPI (Key Performance Indicators) через інтерактивні дашборди. Користувач може виносити на єдину панель ключові графіки з різних модулів (наприклад, залишок на

банківських рахунках поруч із обсягом очікуваних замовлень), що дозволяє приймати комплексні рішення, бачачи загальну картину стану бізнесу.

4. Крос-модульний (наскрізний) аналіз: Завдяки єдиній моделі даних, Odoo дозволяє аналізувати зв’язки між різними напрямками діяльності. Наприклад, метод дозволяє порівняти продуктивність роботи виробничих ліній із фактичними витратами на закупівлю сировини та термінами доставки товарів клієнтам, виявляючи «вузькі місця» у ланцюжку створення цінності.

5. Аналіз за допомогою фільтрації та пошуку (Search & Group By)/ Цей метод базується на гнучких пошукових фільтрах, які дозволяють створювати користувацькі сегменти даних «на льоту». Можна зберігати часто використовувані фільтри як «Обрані», що забезпечує швидкий доступ до специфічних зрізів даних (наприклад, «Замовлення, що очікують оплати понад 30 днів»).

6. Прогнозування та інтелектуальні підказки: Odoo використовує історичні дані для побудови прогнозів, наприклад, у модулі «Склад» для розрахунку дати, коли товар закінчиться, або в модулі «Планування» для оцінки майбутнього навантаження на персонал. Це допомагає бізнесу переходити від простого фіксування подій до превентивного управління.

Отже, система Odoo є сучасною комплексною системою, що має низку переваг для корпоритивного бізнесу.

На основі аналітичного огляду сучасних інформацційних систем для бізнес-аналітики проведемо здійснимо їх порівняльну харакетристику та подамо її у вигляді табл.1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика сучасних систем для бізнес-аналітики

Назва системи / Критерій порівняння	**Zoho Analytics**	**Tableau Public**	**Odoo (ERP)**
Клас системи	Self-Service BI (Аналітика)	Visual Analytics (Візуалізація)	ERP (Управління ресурсами)
Основне призначення	Глибокий аналіз хмарних даних та бізнес-метрик	Аналіз даних та кладна візуалізація	Управління бізнес-процесами та оперативна звітність
Джерела даних	250+ конекторів (Cloud, DB, API, Файли)	Переважно плоскі файли (Excel, CSV) та Google Sheets	Внутрішня база даних системи (CRM, Склад, Продажі)
Складність візуалізації	Висока (стандартні бізнес-графіки)	Екстремальна (можна створювати унікальні типи діаграм)	Середня (орієнтація на таблиці та базові графіки)
Робота з ШІ	Вбудований асистент Zia (запити голосом/текстом)	Обмежено в безкоштовній версії	Інтелектуальні підказки та прогнозування складських запасів
Конфіденційність	Висока (приватні звіти, налаштування доступу)	Нульова (усі роботи публікуються у відкритому доступі)	Висока (корпоративна безпека, права доступу)
Складність опанування	Середня (інтуїтивний інтерфейс)	Висока (потребує часу на вивчення логіки побудови)	Середня (потребує розуміння бізнес-процесів)
Інтеграція	Найкраща для хмарних сервісів (SaaS)	Орієнтована на автономні дослідження	Найкраща внутрішня інтеграція між відділами

З наведених у табл.1 характеристик розглянутих систем можна відмітити, що за такими критеріями, як «Джерела даних» та «Складність візуалізації» найбільш прийнятними є системи Tableau Public та Odoo (ERP). В той час за такими параметрами, як «Робота з ШІ», «Конфіденційність» та «Інтеграція» пріоритетною для вибору буде система Zoho Analytics.

Висновки та перспективи подальших досліджень Таким чином на основі проведеного аналітичного огляду та порівняльного аналізу можна зробити висновки, що сучасні системи для бізнес-аналітики використовують

комплексний підхід до обліку, структурування та аналізу; характеризуються розвинутими можливостями для візуалізації результатів аналізу; мають високий рівень захищенності та інтеграції між додатками.

Подальший розвиток даних систем може полягати в удосконаленні існуючих інструментів та оптимізації існуючих парметрів для легшого опанування і використання.

Список використаних джерел

1. Філіпова Л.Я. Системи бізнес-аналітики: сучасні тенденції розвитку. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022. № 1. С. 43–48.

2. Пуцентейло Петро, Довбуш Андрій, Бінчаровська Тетяна, Гомотюк Вікторія. Сучасні технології бізнес-аналітики як інструмент для підвищення бізнес-комунікацій компанії. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Випуск 1-2. С. 29-40. DOI: https://doi.org/10.35774/ibo2022.01-02.029

3. Zoho Analytics. URL: https://www.zoho.com/analytics/

4. Tableau Public. URL:https://data.softico.ua/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Search_Tableau_2025&gad_source=1&gad_campaignid=23195545129&gbraid=0AAAAADPsCrAyAuQeuEOfJG0vej5CNAq81&gclid=Cj0KCQjw_IXQBhCkARIsADqELbLoIZtRrm7z0x7ShcOnZbo734CAfEYWKJoZv-7956qt2hGG0c8x_WYaAv_dEALw_wcB

5. Odoo (ERP). URL:https://procrm.ua/crmerp/odoo?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=group_odoo&utm_term=erp%20odoo&gad_source=1&gad_campaignid=23427141765&gbraid=0AAAAAC_eQB5yMxPWqnS90VTWJpiRtz60l&gclid=Cj0KCQjw_IXQBhCkARIsADqELbIjYY52ZT1z1W3nuK82aXEIp0ldqcm6P6pOTPZDr5VL81GUnxxNX3saAt0rEALw_wcB

УДК 378.147:339.9

Яцюк І. М.
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-9379-3741
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ГЕЙМІФІКАЦІЯ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ЕКОНОМІСТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті досліджено роль гейміфікації як інноваційного інструменту модернізації фахової підготовки економістів-міжнародників в умовах цифровізації вищої освіти та трансформації глобального економічного середовища. Проаналізовано основні види гейміфікаційних технологій у підготовці економістів-міжнародників у розрізі країн світу, зокрема ділові симуляції, рольові ігри, торгові симулятори, серйозні ігри, квести та командні змагання. Досліджено досвід провідних університетів світу щодо впровадження гейміфікованих підходів у навчальний процес, визначено їхні особливості та масштаби використання. Обґрунтовано, що гейміфікація сприяє підвищенню мотивації студентів, розвитку практичних навичок, критичного мислення та формуванню професійних компетентностей, необхідних для діяльності в міжнародному економічному середовищі. Окреслено сучасні тенденції розвитку гейміфікації.

***Ключові слова**: гейміфікація, економісти-міжнародники, вища освіта, інноваційні освітні технології, професійна підготовка, міжнародний досвід, ділові симуляції, рольові ігри, цифровізація освіти*

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації економіки та трансформації системи вищої освіти особливої актуальності набуває пошук ефективних підходів до модернізації фахової підготовки майбутніх економістів-міжнародників. Сучасний освітній процес вимагає використання методів, що сприяють підвищенню мотивації, практичної активності та замученості здобувачів, а також розвитку практичних навичок, критичного мислення,

комунікативної компетентності й здатності швидко адаптуватися до змін глобального економічного середовища.[6]. Що зумовлює необхідність упровадження інноваційних освітніх технологій, які б забезпечували підвищення ефективності навчання та формування професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика використання гейміфікації у системі вищої освіти активно досліджується українськими науковцями, серед яких. Сущенко, І. Варнавська, Д. Касьянов, Н. Сахнацька, Н. Алєкперова та К. Косяченко та інші.. У своїх працях дослідники розглядають гейміфікацію як інноваційний інструмент модернізації освітнього процесу, підвищення мотивації студентів, активізації пізнавальної діяльності та формування професійних компетентностей. Особлива увага приділяється використанню ігрових технологій у закладах вищої освіти. Науковці наголошують, що інтеграція елементів гейміфікації сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, практичної підготовки та залученості здобувачів освіти до навчального процесу.[5-7] Незважаючи на значний науковий інтерес до проблематики гейміфікації, недостатньо дослідженими залишаються особливості її використання у фаховій підготовці майбутніх саме економістів-міжнародників, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Мета статті полягає у комплексному аналізі ролі гейміфікації у фаховій підготовці економістів-міжнародників, узагальненні міжнародного досвіду її впровадження в освітній процес, визначені основних видів і форматів гейміфікаційних технологій, що використовуються у провідних країнах та університетах світу, а також визначенні сучасних тенденцій і перспектив розвитку гейміфікованого навчання в контексті модернізації вищої економічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із перспективних напрямів оновлення освітнього процесу є гейміфікація, що передбачає використання ігрових механік, елементів змагання, рейтингових систем, симуляцій та інтерактивних сценаріїв у навчанні. Застосування гейміфікації у професійній

підготовці майбутніх економістів-міжнародників дозволяє створити практикоорієнтоване освітнє середовище, наближене до реальних умов міжнародного бізнесу, переговорного процесу та економічної діяльності. Важливо звернути увагу на міжнародних досвід використання гейміфікації при підготовці економістів- міжнародників.

Розглянемо основні види гейміфікації у підготовці економістів-міжнародників в розрізі країн світу.

Таблиця 1 – Основні види гейміфікації у підготовці економістів-міжнародників в розрізі країн світу [1,4]

Вид гейміфікації	Опис та інструменти	Приклади дисциплін	Регіон поширення
Ділові симуляції	Комп'ютерні симулятори ринків (Global Management Challenge, Marketplace Simulations, Capsim)	Міжнародна торгівля, стратегічне управління	США, ЄС
Рейтинги і бали (PBL)	Points, Badges, Leaderboards — система нарахування очок, значків, таблиць лідерів	Мікроекономіка, фінансовий аналіз	Глобально
Рольові ігри (Role-play)	Імітація переговорів СОТ, Ради ЄС, G20, МВФ (Model UN, Model WTO)	Міжнародні переговори, дипломатія, торгова політика	США, Велика Британія
Торгові/біржові симулятори	Vírtual stock exchange (Investopedia Simulator, Bloomberg Market Concepts)	Міжнародні фінанси, валютні ринки	США, Азія
Серйозні ігри (Serious games)	Спеціалізовані ігри: World of Warcraft Economy, Econland (OECD), iEconomics	Макроекономіка, розвиток країн	ЄС, Скандинавські країни
Квести та місії	Трансформація навчальних завдань у квести з нагородами; Moodle, Coursera gamified paths	Міжнародне право, торгова логістика	Латинська Америка, США
Командні змагання	Турніри команд, бізнес-олімпіади, Case Championships (HULT Prize)	Стратегія МЕВ, кейс-аналіз	США, ЄС, Азія

Спираючись на дані наведені у табл.1 можна виділити кілька ключових тенденцій. По-перше, найбільш технологічно розвиненими та поширеними є ділові симуляції та торгові/біржові симулятори, які активно використовуються у США та ЄС, а також частково в Азії. Що свідчить про орієнтацію цих регіонів

на практико-орієнтоване навчання через моделювання реальних ринкових процесів. Рейтингові системи (PBL) мають найбільш універсальний характер і застосовуються глобально. Популярність таких інструментів зумовлена легкістю їх інтеграції в освітній процес та значним впливом на залученість здобувачів завдяки механізмам конкуренції та наочній демонстрації досягнень

Рольові ігри та моделювання міжнародних переговорів (Model UN, Model WTO) є особливо розвиненими у США та Великій Британії, що відображає традицію практичної дипломатичної освіти та підготовки фахівців для міжнародних організацій.

Окрему групу становлять серйозні ігри (serious games), які переважно поширені в ЄС і Скандинавії. Їхня особливість полягає у глибокому моделюванні економічних систем і соціально-економічних процесів, що дозволяє поєднувати навчання з дослідницьким підходом.

Також варто відзначити квести та ігри в форматі місій, які активно використовуються у США та Латинській Америці, особливо на онлайн-платформах (Moodle, Coursera). Вони сприяють гнучкому навчанню та розвитку автономності студентів.

В свою чергу командні змагання та кейс-чемпіонати (наприклад, HULT Prize) мають глобальне поширення і виконують важливу функцію формування командної роботи, лідерства та навичок вирішення комплексних бізнес-кейсів.

Наведена вище класифікація демонструє, що гейміфікація у підготовці економістів-міжнародників є багатовекторним явищем, яке охоплює як цифрові симуляції, так і рольові та змагальні формати навчання. Водночас для більш глибокого розуміння ефективності підходів важливо перейти від узагальненого рівня аналізу до конкретних освітніх практик провідних університетів світу, які виступають центрами впровадження інноваційних гейміфікованих методик.

У цьому контексті доцільно розглянути університети-лідери, що системно інтегрують гейміфікацію в навчальний процес підготовки економістів-міжнародників, та проаналізувати їхні інструменти, масштаби впровадження і вплив на навчальні результати студентів.

Таблиця – 2 Університети-лідери з використання гейміфікації у підготовці економістів-міжнародників [2,3]

Університет / Країна	Основний вид гейміфікації	Платформа / Інструмент	Охоплення студентів / рік
Harvard Business School	Ділові симуляції	HBS Publishing Simulations, Case Method	12 000
MIT Sloan School	Серйозні ігри	MIT Game Lab, System Dynamics simulations	8 500
London School of Economics	Рольові ігри	Model WTO, UN simulations, Kahoot+	10 200
Univ. of Chicago Booth	Торгові симулятори	Bloomberg Market Concepts, Investopedia	6 000
Polytechnic Univ. of Madrid	Ділові симуляції	Global Management Challenge, Gestionet	4 300
Erasmus University Rotterdam	PBL, Квести	Moodle gamified, Classcraft	7 800
Peking University (PKU)	Командні змагання	National Business Game Championship	9 600
Univ. of São Paulo (USP)	PBL, рольові ігри	Gamified LMS, Mercosur simulations	5 100
Aalto University	VR/AR симуляції	VR trade simulations, design thinking games	2 900
NUS (Singapore)	Торгові симулятори	SGX Academy platform, ASEAN trade games	6 700

Аналіз з даних (табл. 2) показує, що найбільш поширеними є ділові симуляції, рольові ігри та торгові симулятори, які активно використовуються у провідних бізнес-школах, зокрема Harvard Business School, MIT Sloan School та London School of Economics. Саме ці університети демонструють найвищий рівень охоплення студентів, що свідчить про системне інтегрування гейміфікованих підходів у навчальний процес.

Водночас європейські та азійські університети, такі як Erasmus University Rotterdam, Aalto University та NUS (Singapore), роблять акцент на більш інноваційних форматах — PBL-підходах, VR/AR симуляціях і торгових іграх, що відображає тенденцію до цифровізації та персоналізації навчання.

Окремо варто відзначити Peking University та University of São Paulo, які активно розвивають командні змагання та змішані формати гейміфікації, орієнтовані на розвиток колективних навичок і практичного застосування знань у міжнародному контексті.

Аналіз університетів-лідерів засвідчує, що гейміфікація вже стала невід'ємним елементом сучасної економічної освіти та активно інтегрується в навчальні програми провідних закладів світу

Узагальнення міжнародного досвіду провідних країн та університетів-лідерів у сфері гейміфікації засвідчує, що саме ці підходи формують сучасні стандарти практико-орієнтованої підготовки економістів-міжнародників. У цьому контексті для України особливо актуальним є врахування та адаптація напрацьованих світових практик до національної системи вищої освіти. Орієнтація на міжнародний досвід США, країн ЄС та провідних азійських університетів дозволяє не лише підвищити якість освітнього процесу, але й забезпечити конкурентоспроможність українських випускників на глобальному ринку праці.

Водночас важливо підкреслити, що йдеться не про механічне запозичення, а адаптацію гейміфікаційних інструментів з урахуванням особливостей національного освітнього середовища, ресурсних можливостей закладів вищої освіти та специфіки підготовки економістів-міжнародників в Україні. Такий підхід створює передумови для інтеграції інноваційних освітніх технологій у вітчизняну практику та сприяє модернізації системи професійної підготовки відповідно до світових тенденцій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що гейміфікація є одним із найбільш ефективних інноваційних інструментів модернізації фахової підготовки економістів-міжнародників в умовах цифрової трансформації вищої освіти. Її впровадження сприяє переходу від традиційних репродуктивних моделей навчання до практико-орієнтованих, інтерактивних та студентоцентрованих підходів, що забезпечують формування професійних компетентностей, необхідних для роботи в умовах глобальної економіки.

Аналіз основних видів гейміфікації засвідчив, що найбільш поширеними є ділові та торгові симуляції, рольові ігри, серйозні ігри, рейтингові системи, квести та командні змагання. Кожен із цих форматів виконує специфічні освітні

функції: від моделювання реальних економічних процесів і міжнародних переговорів до розвитку аналітичного мислення, командної взаємодії та навичок прийняття рішень у конкурентному середовищі.

Досвід провідних країн світу та університетів-лідерів свідчить про системне впровадження гейміфікованих технологій у навчальні програми економічного профілю

Узагальнення результатів дозволяє стверджувати, що гейміфікація позитивно впливає на рівень залученості здобувачів освіти, підвищує їхню мотивацію до навчання та сприяє формуванню практичних навичок, необхідних для професійної діяльності у сфері міжнародної економіки. Водночас виявлено, що її потенціал у підготовці економістів-міжнародників ще не є повністю реалізованим, особливо в контексті інтеграції складних міждисциплінарних і цифрових рішень. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим вивченням ефективності окремих гейміфікованих інструментів, їх адаптацією до національних освітніх систем, а також оцінюванням впливу гейміфікації на довгострокові результати професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Aras S., Uzunboylu H. Gamification in higher education: A bibliometric analysis (2014–2024). International Electronic Journal of Elementary Education. 2024. Vol. 16. Iss. 4. P. 505–518. URL: https://iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/2638 (дата звернення: 10.05.2026).

2. García-Lázaro I., Moreno-Sandoval A., Blanco-Callejo M., González-López J., García-Gutiérrez I. Framework for the implementation of business games in higher education: A case study in the field of business administration. Technological Forecasting and Social Change. 2022. Vol. 177. Art. 121544.
URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162522001299 (дата звернення: 10.05.2026).4

3. Global Gamification Statistics in Learning Institutions: Anticipating Outcomes Towards 2026. Gamizign. 2024. URL: https://gamizign.com/global-gamification-statistics-in-learning-institutions-anticipating-outcomes-towards-2026/(дата звернення: 10.05.2026).

4. Zeng J., Tang Y., Wang T., Hu X., He W. Effectiveness of gamification in K-12 and higher education: A meta-analysis (2008–2023). British Journal of Educational Technology. 2024. Vol. 55. Iss. 4. P. 1385–1413. URL: https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/bjet.13471 (дата звернення: 10.05.2026).

5. Варнавська, І. Гейміфікація у викладанні української мови (за професійним спрямуванням) для економічних спеціальностей. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2025 (23), С. 21-27. https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.23.2 (дата звернення: 10.05.2026)

6. Сахнацька, Н., Алєкперова, Н., Косяченко, К. Гейміфікація у викладанні економічних та управлінських дисциплін майбутнім магістрам фармації. *Медицина та фармація: освітні дискурси*, 2025 (3), С. 63–67. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-3-9 (дата звернення: 10.05.2026)

7. Сущенко Л. Упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектор розвитку інноваційного потенціалу особистості. *Вища освіта України.* 2024. № 1 (92). С. 168–177.
URL: https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/238 (дата звернення: 10.05.2026).

УДК 37.015.3:005.32:664(045)

Василишина О. В., кандидат педагогічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9906-516X
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто проблему формування та розвитку навчальної мотивації здобувачів спеціальності G13 «Харчові технології». Визначено сутність поняття «педагогічні умови» та обґрунтовано їхню роль у підвищенні ефективності професійної підготовки. Запропоновано комплекс педагогічних умов, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації здобувачів освіти. Обґрунтовано актуальність підвищення рівня внутрішньої мотивації майбутніх фахівців як ключового чинника їхнього професійного становлення, конкурентоспроможності та готовності до інноваційної діяльності у сфері харчових виробництв.

Ключові слова: *мотивація навчання, педагогічні умови, професійна підготовка, майбутні фахівці, харчові технології, освітній процес, внутрішня мотивація, інтерактивне навчання, практична підготовка*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти та зростання вимог до якості професійної підготовки зумовлюють необхідність формування високого рівня навчальної мотивації у здобувачів освіти. Особливо це стосується майбутніх фахівців із харчових технологій, професійна діяльність яких потребує поєднання теоретичних знань, практичних умінь та здатності до інноваційної діяльності. Мотивація навчання виступає ключовим чинником

ефективності освітнього процесу, оскільки визначає активність здобувачів, їхню зацікавленість у навчанні та готовність до професійного розвитку. Водночас у практиці закладів вищої освіти спостерігається недостатній рівень сформованості внутрішньої мотивації, що проявляється у зниженні пізнавальної активності та формальному ставленні до навчання. Аналіз освітнього процесу дозволяє виявити суперечності між сучасними вимогами до підготовки фахівців і традиційними підходами до організації навчання, недостатнім рівнем практичної спрямованості та обмеженим використанням інтерактивних методів. У зв'язку з цим актуалізується проблема визначення та обґрунтування педагогічних умов, що сприяють розвитку мотивації навчання майбутніх фахівців із харчових технологій.

Аналіз останніх досліджень. Питанням мотивації присвячена велика кількість наукових праць (Г.В. Асєєв, Дж. Аткінсон, Л.І. Божович, А.А. Вербицький, Л.С. Виготський, В.К. Вілюнас, В.В. Давидов, В.І. Ковальов). Проблема формування мотивації навчання є однією з ключових у сучасній педагогічній та психологічній науках. У численних дослідженнях мотивація розглядається як багатокомпонентне утворення, що визначає активність особистості, спрямованість її діяльності та рівень досягнення освітніх результатів.

Зокрема, у сучасних роботах підкреслюється, що внутрішня мотивація є фундаментальним чинником, який визначає самостійність, пізнавальну активність і здатність досягати високих результатів у навчанні.

У педагогічних дослідженнях значна увага приділяється ролі освітнього середовища та педагогічних технологій у формуванні мотивації. Доведено, що використання інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності, цифрових технологій та індивідуалізації освітнього процесу сприяє підвищенню мотивації здобувачів і якості їхньої підготовки. Окремі дослідження акцентують увагу на мотиваційній функції педагогічних технологій, котрі виступають не лише засобом передачі знань, а й механізмом активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Важливим напрямом є дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток мотивації. Науковці доводять, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні дозволяє активізувати пізнавальну діяльність, підвищити інтерес до навчання та забезпечити індивідуалізацію освітнього процесу. Окрім того, сучасні умови дистанційного навчання вимагають нових підходів до формування мотивації, оскільки знижується роль безпосереднього педагогічного впливу та зростає значення самостійної діяльності здобувачів.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені професійній підготовці фахівців технологічного профілю. Акцентується увага на необхідності поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, а також впровадженні компетентнісного підходу, який передбачає формування мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професії.

У контексті підготовки фахівців харчової галузі дослідження спрямовано на визначення психолого-педагогічних умов розвитку професійних якостей, зокрема, творчого потенціалу та мотивації досягнення успіху [5]. Педагогічні умови розглядаються як сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на розвиток особистості майбутнього фахівця. Також обґрунтовується необхідність впровадження практико-орієнтованого навчання, міждисциплінарних курсів та сучасного інформаційно-освітнього середовища для підвищення якості професійної підготовки. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема розвитку мотивації саме у майбутніх фахівців з харчових технологій залишається недостатньо розробленою. Потребує уточнення система педагогічних умов, які забезпечують цілісний розвиток мотиваційної сфери здобувачів з урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності. Проведений аналіз наукових праць засвідчує необхідність подальшого теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов розвитку мотивації майбутніх фахівців із харчових технологій.

Дослідниця А. Клімова, вивчаючи наукові підходи до мотивації, зазначає,

що ефективність діяльності людини значною мірою залежить від поєднання внутрішніх і зовнішніх стимулів. У своїх працях вона підкреслює, що внутрішня мотивація, яка ґрунтується на інтересах, цінностях та особистісних прагненнях, є більш стійкою та довготривалою порівняно із зовнішньою, що базується на винагородах чи покараннях. Особливу увагу автор приділяє ролі усвідомлення мети діяльності, адже чітке розуміння значущості виконуваних завдань сприяє підвищенню рівня залученості та відповідальності. Вона також зазначає, що мотивація формується під впливом соціального середовища, освітніх умов і попереднього досвіду людини.

Таким чином, для підвищення ефективності навчання або професійної діяльності необхідно створювати умови, які б підтримували розвиток внутрішньої мотивації, сприяли самореалізації особистості та враховували індивідуальні особливості кожної людини.

Метою статті є визначення та обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток мотивації майбутніх фахівців із харчових технологій.

Виклад основного матеріалу. Мотивація навчання розглядається як складне інтегративне утворення, що містить систему внутрішніх і зовнішніх спонукань, які визначають спрямованість, інтенсивність і стійкість навчальної діяльності здобувачів освіти. У структурі мотивації виділяють пізнавальні, професійні та соціальні мотиви, що взаємодіють між собою та формують загальну спрямованість особистості [2]. Особливого значення набуває внутрішня мотивація, котра пов’язана з інтересом до навчання, прагненням до саморозвитку та усвідомленням значущості майбутньої професії. На відміну від зовнішньої мотивації, що ґрунтується на системі заохочень і покарань, внутрішня мотивація забезпечує більш стійку та ефективну навчальну діяльність. У контексті підготовки майбутніх фахівців із харчових технологій мотивація має професійну спрямованість і визначає готовність здобувачів до виконання виробничих завдань, впровадження інновацій та дотримання стандартів якості харчової продукції. Серед факторів, що впливають на мотивацію здобувачів, можна виділити зокрема особистісній, котрий формує задоволення особистих (індивідуальних) та естетичних потреб, притаманних конкретній людині.

Особистісні фактори визначаються індивідуальними потребами і охоплюють всі аспекти життя людини:

особисті цінності та цілеспрямованість;

старанність особистості;

особистісні характеристики, які впливають на робочу поведінку людини (ввічливість, чесність, відповідальність, сумлінність) [3].

Педагогічні умови розвитку мотивації розглядаються як сукупність взаємопов'язаних факторів освітнього процесу, що забезпечують активізацію навчальної діяльності здобувачів і формування їхньої професійної спрямованості.

До структури педагогічних умов належать:

організаційні (форми організації навчання);

методичні (методи, прийоми, технології навчання);

психолого-педагогічні (характер взаємодії викладача і здобувачів);

матеріально-технічні (забезпечення освітнього процесу).

Ефективність педагогічних умов визначається їхньою системністю, взаємозв'язком і відповідністю цілям професійної підготовки.

У ході дослідження було визначено та теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов, спрямованих на розвиток мотивації майбутніх фахівців із харчових технологій. Професійна спрямованість навчання, котра передбачає інтеграцію теоретичних знань із майбутньою професійною діяльністю, реалізується через аналіз виробничих ситуацій, розв'язання технологічних задач, а також моделювання процесів харчового виробництва. Це сприяє формуванню професійного інтересу та усвідомленню значущості навчання. Використання інтерактивних методів навчання, інтерактивні технології забезпечують активну участь здобувачів в освітньому процесі. Йдеться, зокрема, про кейс-метод, проєктне навчання, дискусії та групову роботу. Ці методи сприяють формуванню мотивації, розвитку критичного мислення, самостійності та підвищують зацікавленість у навчанні.

Висновки і перспективи подальших досліджень Отже, визначено, що

ключову роль в освітньому процесі відіграють педагогічні умови як системно організована сукупність організаційних, методичних, психолого-педагогічних і матеріально-технічних чинників, спрямованих на досягнення дидактичних цілей і активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Обґрунтовано, що ефективний розвиток мотивації можливий за умови комплексного впровадження взаємопов'язаних педагогічних умов, зокрема: професійно орієнтованого змісту навчання, використання інноваційних та інтерактивних методів, забезпечення міждисциплінарної інтеграції, створення мотиваційно стимулювального освітнього середовища, залучення здобувачів до практико-орієнтованої та науково-дослідної діяльності, а також індивідуалізації освітньої траєкторії. Доведено, що реалізація зазначених умов сприяє формуванню внутрішньої мотивації, підвищенню пізнавальної активності, розвитку професійної ідентичності та готовності майбутніх фахівців із харчових технологій до інноваційної діяльності у сфері харчових технологій. Водночас особлива роль відводиться викладачу як фасилітатору освітнього процесу, який забезпечує підтримку, стимулює інтерес до навчання та створює позитивну мотиваційну атмосферу. Таким чином, запропонований комплекс педагогічних умов є теоретично обґрунтованим і має практичне значення для підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців із харчових технологій, а також може бути використаний у подальших наукових дослідженнях і освітній практиці.

Список використаних джерел:

1. Борківська Р.В. Формування мотивації навчальної діяльності студентів коледжу економіки і права : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2005. 20 с

2. Зеєр Е.Ф. Психологія професійної освіти. Київ : Академія, 2018. 256 с.

3. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2013. 512 с.

4. Колчигіна А.В. Специфіка навчальної мотивації студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки.* Херсон, 2018. № 1 (2). С. 46-50.

5. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2019. 486 с.

6. Микитюк С.О., Микитюк С.С. Мотивація начальної діяльності як ресурс освітнього процесу. *Збірник наукових праць Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 76. Т.2. С. 121-126.

7. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підруч. 2-ге вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.

УДК: 330.15:330.341.1

Власенко І. Г., доктор медичних наук, професор
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9995-2025
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО БІОЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ

В статті розглянуто основні принципи та переваги впровадження біоекономіки, акцентовано увагу на потенційно перспективних технологіях для впровадження біоекономіки в Україні; дано аналіз регулятивним, економічним, культурним та інформаційним перешкоди запровадження цих принципів а також розглянуто основні стратегії успіху і невдач в реалізації проєктів біоекономіки в Україні

Ключові слова: *біоекономіка, ресурсоефективність, вторинна переробка, екологічні стандарти, біоциркулярність*

Постановка проблеми. В сучасних умовах України та світу необхідною вимогою успішного розвитку економіки є впровадження процесу біоекономічної трансформації, що передбачає перетворення основних галузей господарства на більш інноваційні, ресурсоефективні та конкурентні. Важливість цього процесу для вітчизняної економіки зумовлена неефективним використанням ресурсів та

енергії, світовою продовольчою кризою, утворенням великої кількості відходів. Ситуація ускладнюється повномасштабною війною та окупацією частини території України. Найбільші промислові регіони піддались руйнуванням або окуповані (понад 70 % мінеральних ресурсів України знаходяться на прифронтових чи окупованих територіях). Іншою критичною проблемою, особливо актуальною під час війни з росією, є енергетична безпека. Інвестиції у виробництво біоенергії дадуть можливість підвищити енергетичну безпеку та зменшити залежність від імпортованого палива та викопних ресурсів.

Трансформацію національного господарства відповідно до принципів та цілей сталого розвитку можна забезпечити за рахунок активізації процесу розвитку біоекономіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Біоекономіка привертає до себе все більше уваги не лише у зв'язку зі зміною клімату, а також через посилення забруднення довкілля відходами промислового виробництва, сміттям, отрутохімікатами та іншими речовинами. Питання розвитку та впровадження принципів біоекономіки цікавлять багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, в роботі А. Олешко, О. Будякові розглядається методологія досліджень сталої біоекономіки в Європейському Союзі [1].

О.Ю. Будякова розглядає біоекономіку в контексті вирішення проблеми зміни клімату [2].

В праці П.В. Пузирьова представлено методичні підходи до забезпечення сталого розвитку біоекономіки в умовах цифрової трансформації [3].

В статті В.І. Вострякової біоекономіка розглядається як комплексна система забезпечення сталого розвитку країни [4].

У роботі С. Фединої, Б. Ковальова, В. Ігнатченко проаналізовано біоекономічні стратегії, що застосовуються у різних країнах. Авторами зазначено, що біоекономічна стратегія України поки ще не сформована, з огляду на це визначено основні перешкоди на шляху розвитку біоекономіки в Україні та напрямки, які необхідно розвивати [5].

В дослідженні Д. Гонти, Є Кирилюк, А. Прощаликіної, Н. Риженко зосереджено увагу на формуванні складників національної біоекономіки України в умовах прискорення науково-технічного прогресу [6].

Отже, питанням можливості впровадження принципів біоекономіки в діяльність підприємств України є актуальним та потребує подальших досліджень.

Метою статті є розгляд основних напрямів розвитку економічного потенціалу України через впровадження принципів біоекономіки; обґрунтування торговельних перспектив на міжнародних ринках, де зростає попит на екологічно чисту продукцію та відновлювану сировину.

Виклад основного матеріалу. До основних принципів біоекономіки відносяться сталий розвиток та біоциркулярність, що включають: використання відновлюваних природних ресурсів; організацію виробничого процесу з мінімальною шкодою довкіллю, зменшення викидів; максимальну вторинну переробку та повторне використання ресурсів для зменшення відходів [7].

Впровадження принципів біоекономіки є актуальним в сучасних реаліях. Важливість біоекономіки підкреслюється прагненням до євроінтеграції, необхідністю підвищення стандартів виробництва, а, відповідно, і конкурентоспроможності підприємств та продукції на європейському ринку. В сучасних умовах все більш помітний тренд на відповідність сільськогосподарської продукції (основного експортного товару України) екологічним стандартам.

Серед основних переваг впровадження біоекономіки слід виділити екологічні та економічні [7]. Так, до екологічних можна віднести: зменшення викидів CO_2, протидія зміні клімату; ощадливе та раціональне використання природних ресурсів, свідоме поживання; збереження здоров'я громадян (екологічно чисті харчові продукти, чиста вода та повітря); вирішення проблем сміттєзвалищ в Україні.

Основними економічними перевагами є: скорочення витрат на утилізацію відходів та придбання сировини (відходи є сировиною для виробництва); здешевлення собівартості виробництва (зниження витрат на енергоносії); диверсифікація енергоресурсів та відмова від імпортного викопного палива; можливість залучення інвестицій для відбудови зруйнованих промислових

регіонів з урахуванням міжнародних екологічних стандартів; створення нових робочих місць під нові виробництва; зміна економічної моделі – перехід від добування сировини до її переробки; зменшення імпорту сировини, матеріалів та енергії за рахунок локальних рішень (у т. ч. зменшити вливання у ворожі економіки Китаю та росії).

Впровадження принципів біоекономіки є неминучим процесом. Вже сьогодні бізнес починає застосовувати окремі біотехнології або замислюватись над їх перспективністю. Цей тренд більш виражений на рівні великого бізнесу (зокрема серед агрохолдингів), оскільки великі підприємства мають можливості залучати іноземні інвестиції. Водночас їхня продукція орієнтована на експорт, тому має відповідати сертифікатам якості. Значно рідше принцип циркулярного та сталого виробництва впроваджує малий та середній бізнес. Переважно йдеться про рішення, які не потребують значних капіталовкладень та передбачають економічну вигоду.

Суттєвої шкоди планам впровадження біоекономіки завдала війна. Потенційно перспективними для впровадження біоекономіки в Україні є майже всі її сектори. Серед перспективних технологій в Україні є: використання листової біомаси; виробництво добрив з відходів тваринництва, птахівництва, органічного сміття, комунальне компостування; біоінженерія, використання рослин для лікування ґрунтів, боротьби зі шкідниками та хворобами; переробка відходів легкої промисловості та сільського господарства на інші матеріали або біовироби; виготовлення біопалива; біогазові установки.

Одним з перших процесів, які потрібно запустити в Україні, є вторинна переробка відходів та сортування сміття. Окрім цього, вже зараз постає питання післявоєнної відбудови. Є можливість відновити зруйноване з урахуванням принципів біоекономіки, що у майбутньому дасть позитивний результат.

Спектр бар’єрів запровадження біоекономіки можна розділити на три групи: регулятивні; економічні; культурні та інформаційні.

Регулятивні чинники. Одна з основних проблем, яка стримує впровадження біоекономіки в Україні – відсутність ініціативи держави в запуску цього процесу.

По-перше, це недопрацьована законодавча база. По-друге – відсутність комплексних політик та загальної стратегічної візії розвитку біоекономіки в Україні. Важливо відзначити й такі бар'єри: ускладнення стандартизації переходу на нові підходи (бюрократичні перепони), недостатня підтримка експорту української продукції до ЄС. Окрім того співпраця бізнесу, держави та науковців не скоординована загальнонаціональним інтересом впровадження біоекономіки.

Економічні чинники. Головний бар'єр впровадження біотехнологій в Україні – їх висока вартість та відсутність доступу до фінансів. Йдеться про брак вільних коштів у вітчизняного бізнесу, відсутність зацікавлених інвесторів, високі ставки за кредитами, недостатність фінансових стимулів (програм державної підтримки, пільгового оподаткування) для підприємств, які готові впроваджувати біотехнології. Інша вагома проблема – неготовність до інвестицій під час війни з огляду на перманентні ракетні атаки (адже бізнес може бути зруйновано будь-якої миті). Розвиток біоекономіки в країні також стримує висока вартість української продукції, що в свою чергу зумовлено відсутністю масового виробництва. Це знижує конкурентоспроможність українських підприємств та робить застосування технологічних розробок економічно недоцільним.

Культурні та інформаційні. Для бізнесу немає жодної цільової інформаційної політики, яка б показувала вигоду впровадження біотехнологій у своє виробництво та мотивувала їх такі проєкти впроваджувати.

Регулятивна група чинників є пріоритетною. Без політичної волі неможливо запустити розвиток біоекономіки. Водночас без економічних стимулів неможливо масово поширити технологічну основу біоекономіки на підприємствах та мотивувати бізнес це робити. Тому усі групи чинників дають акумулюючий ефект. Можна виділити стратегії успіху і невдач в реалізації проєктів біоекономіки в Україні (рис. 1).

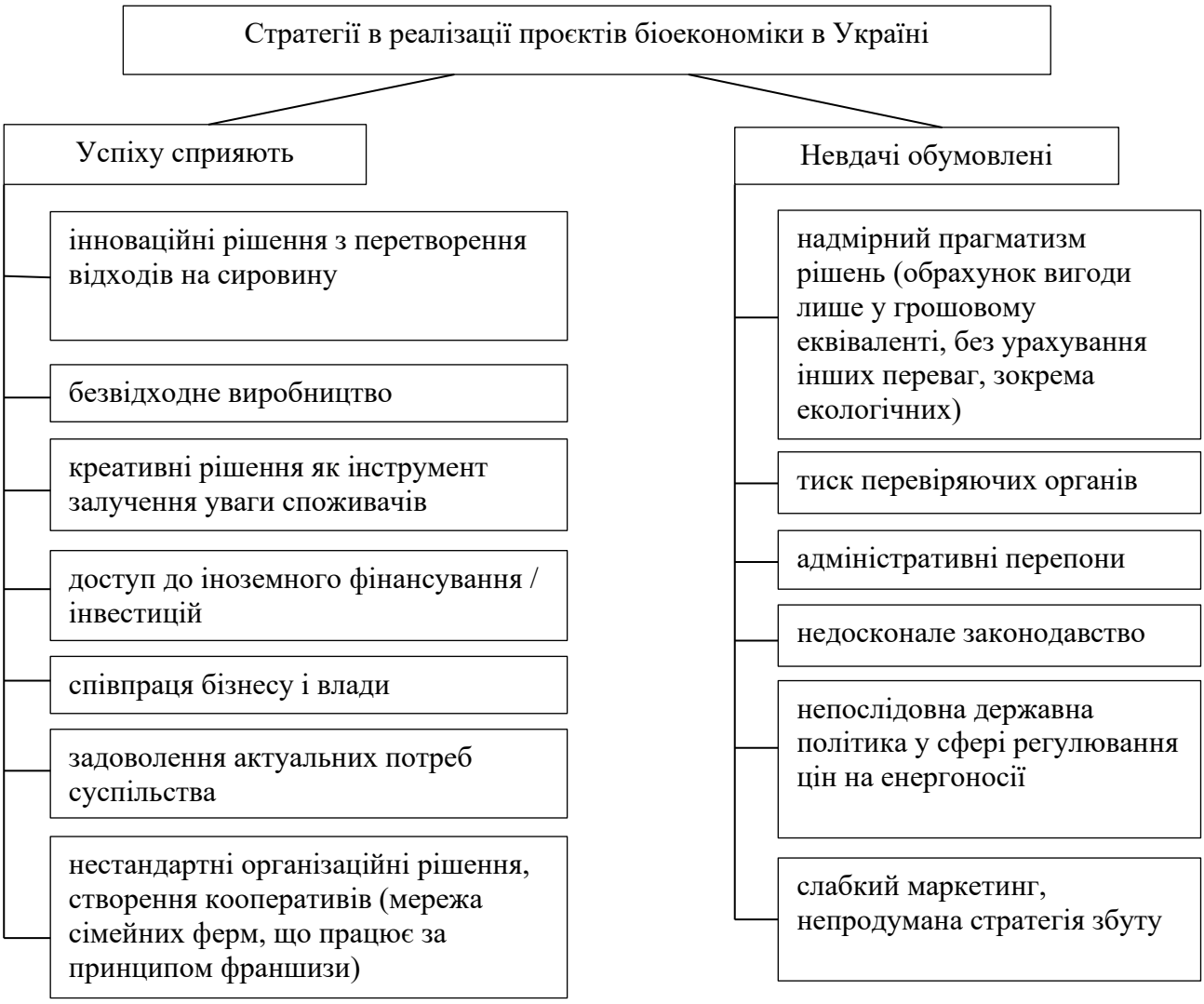

Рисунок 1 – Стратегії в реалізації проєктів біоекономіки в Україні

Складено на основі [7, 8].

Для подальшого розвитку біоекономіки України та переходу на нову сталу циркулярну економічну модель необхідно розробити науково обґрунтовану інноваційну стратегію біоекономічної трансформації. Зважаючи на високий потенціал агросфери України, біоекономічна трансформація може стати потужним драйвером національної економіки у найближчі десятиліття, тому інноваційну стратегію, яка дозволить біоекономічному сектору розкрити свій потенціал, слід розглядати як найбільш перспективну економічну стратегію для України.

Вже сьогодні необхідно сформувати нову інфраструктуру розподіленого біовиробництва та глибинної біопереробки. Враховуючи важливість формування

сталих внутрішніх ланцюгів доданої вартості в межах країни та створення додаткових робочих місць, слід зосередитись на залученні інвестицій у створення розгалуженої та гнучкої біовиробничої інфраструктури, яка дасть можливість здійснювати переробку різних видів біосировини за допомогою різних мікроорганізмів для забезпечення виробництва широкої номенклатури продукції з використанням різноманітних механізмів у різних масштабах, розширення вітчизняних біовиробничих потужностей.

Поки що темпи впровадження біоекономіки у практику господарювання в Україні є набагато нижчими, ніж у інших розвинених країнах. Основною причиною, що гальмує розвиток біоекономіки в Україні, є нерозуміння, відповідно – несприйняття її сутності.

Україна з її природними ресурсами, сільськогосподарським потенціалом, переробною промисловістю, інфраструктурними галузями має можливості для розвитку біоекономіки. Разом з тим, інтенсивне сільське господарство охоплює майже три чверті території країни, руйнує природні екосистеми, впливає на зміну клімату, забруднює ґрунти і воду. На додачу до цього в результаті повномасштабної війни Україна стикається з безпрецедентним з часів Другої світової війни мінним забрудненням сільськогосподарських земель. Також загострюються екологічні проблеми, особливо в південних і східних регіонах. Адже внаслідок російських ударів по нафтобазах і складах паливно-мастильних матеріалів, лісових пожеж, а також під час горіння військової техніки небезпечними речовинами забруднюються повітря, ґрунти і вода. Це ускладнює ведення сільського господарства і ставить під загрозу продовольчу безпеку держави, адже за таких умов переробна, в тому числі харчова промисловість, втрачає сировинну базу. Ще один виклик – це екоцид, спричинений підривом російською армією у червні 2023 року Каховської ГЕС, а також навмисним нищенням біорізноманіття в природних екосистемах фронтових і прифронтових областей.

Тому відповіддю на вищеназвані виклики для України може стати парадигма біоекономіки, яка шукає розв’язання проблем відбудови галузей

національного господарства і подальшого економічного розвитку держави у площині сталості і циркулярності. Нове цілісне еколого-економічне бачення майбутнього України передбачає переорієнтацію свідомості громадян, а також комплексну трансформацію галузевих ланцюгів створення споживчої цінності і бізнес-моделей підприємств і компаній в напрямку скорочення використання невідновних ресурсів шляхом забезпечення сталості продовольчих систем різних рівнів, а також мінімізації їх енергетичної залежності від викопного палива.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Біоекономіка розкриває можливості для бізнесу та інновацій, сприяє сталому економічному розвитку, надає переваги для розвитку сільських територій, допомагає пом'якшити зміни клімату та створює нові робочі місця. Інновації у сфері енергетики та екології стають важливим напрямком економічного розвитку. Розвиток відновлюваних джерел енергії, смарт-мереж, енергоефективних технологій та зеленої інфраструктури є пріоритетом для держав і інвесторів.

Очікується, що перехід України на біоекономічну модель буде довготривалий, поступовий та поетапний процес. Впровадження біоекономіки є вимогою часу. Політична перспектива бути частиною Європейського Союзу не лише дає нам переваги і пропонує нові можливості, а й спонукає до конкретних покращень в сфері екології та ощадливого ставлення до природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Олешко А., Будякова О. Методологія досліджень сталої біоекономіки в Європейському Союзі. *Scientific Journal of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Economics.* 2024. № 1. С. 48-54.
DOI: https://doi.org/10.32782/ecovis/2024-1-8

2. Будякова О.Ю. Біоекономіка як перспективне вирішення проблеми зміни клімату. *Здобутки економіки: перспективи та інновації.* 2024. № 10.
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13924099

3. Пузирьова П.В. Методичні підходи до забезпечення сталого розвитку біоекономіки в умовах цифрової трансформації. *Актуальні проблеми сталого розвитку.* 2025. № 2 (8). С. 352-363.
URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/32941

4. Вострякова В.І. Біоекономіка як комплексна система забезпечення сталого розвитку країни. *Бізнесінформ.* 2023. №1. С. 167-177.
DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-167-177

5. Федина С., Ковальов Б., Ігнатченко В. Біоекономіка: сутність поняття, стратегії, стан та перспективи розвитку підприємницьких форм в Україні. *Mechanism of an Economic Regulation.* 2019. № 3 (85). С. 16-27.
DOI: https://doi.org/10.32782/10.21272/mer.2019.85.02

6. Гонта Д., Кирилюк Є., Прощаликіна А., Риженко Н. Формування складників національної біоекономіки України в умовах прискорення науково-технічного прогресу : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 233 с.

7. Біоекономіка: про унікальне вікно можливостей для трансформації України
URL: https://ukraine-oss.com/bioekonomika-pro-unikalne-vikno-mozhlyvostej-dlya-transformacziyi-ukrayiny/

8. Технологічна економіка 2026: інновації та нові ринки
URL: https://www.berdichev.biz/tekhnolohichna-ekonomika-2026-innovatsii-ta-novi-rynky/

УДК 339.137.2:663.98(045)

Гирич С. В., кандидат технічних наук, доцент
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-0342-092X
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТ

Досліджено особливості оцінки конкурентоспроможності електронних сигарет (вейпів). Описані алгоритм дій щодо дослідження конкурентоспроможності одноразових та багаторазових вейпів. Виокремлені

окремі споживні властивості, які формують конкурентоспроможність електронних сигарет. Розраховано ступінь впливу окремих властивостей на конкурентоспроможність вейпів.

Ключові слова: *електронні сигарети (вейпи), одноразки, POD-системи*, *якість, конкурентоспроможність, споживні властивості*

Постановка проблеми. Електронні сигарети (е-сигарети, вейпи) – електронні пристрої, що утворюють високодисперсний аерозоль (пару), призначений для вдихання курцем. Електронні сигарети просувають на ринку як більш безпечну альтернативу звичайним сигаретам. Водночас, немає переконливих свідчень, що переходити на електронні сигарети є позитивним рішенням для тих, хто прагне зменшити негативний вплив тютюнопаління. Кількість споживачів електронних сигарет у світі невпинно збільшується – від близько 7 млн споживачів у 2011 році до понад 100 млн у 2025 році [4].

Хоча кількість електронних сигарет в Україні не фіксується окремо в глобальних звітах, проте експерти зазначають, що вітчизняний ринок значною мірою знаходиться в тіні, що призводить до втрат бюджету в розмірі близько 7,5 млрд грн на рік [5].

Досі тривають дослідження щодо впливу електронних сигарет на здоров'я. І жодне не дає однозначної відповіді, включно з міжнародними організаціями. Центр з контролю та профілактики захворювань в США (CDC) вказує, що в цілому електронні сигарети є менш шкідливими за тютюн. Хоча в складі рідини більшість електронних виробів також містять нікотин, що викликає залежність. Інші науковці кажуть, що дим електронної сигарети може бути канцерогеном і підвищує ризики хвороб серця, раку легень, може викликати запалення легень та підвищує ризики розвитку хронічного обструктивного захворювання легень. Людство об'єктивно не знає, який ефект може спричинити використання електронних сигарет у довгостроковій перспективі [2].

У зв'язку із вищевикладеним стаття має як економічне, так і соціальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові роботи, стосовно

електронних сигарет стосуються переважно їх впливу на організм людини. У контексті досліджень за даним напрямком свої внески зробили такі автори: О.Р. Боярчук, Т.В. Гаріян, К.Т. Глушко, І.М. Волошіна, Л.І. Добровольська, О.В. Добрянська, В.Н. Кукушкін, А.С. Московкіна, Т.І. Толокова. Останнім часом з'явились перші вітчизняні публікації стосовно особливостей реалізації електронних сигарет: Т. Кощук, М. Пасічний. Щодо аналізу конкурентоспроможності електронних сигарет, то ним займаються переважно великі компанії-виробники тютюнових виробів, небезпідставно вважаючи популярність електронних сигарет загрозою власному бізнесу, більш конкретною оцінкою ті компанії, які займаються власне виробництвом та реалізацією електронних сигарет.

Метою статті є розробка та уточнення методики оцінки конкурентоспроможності окремих видів електронних сигарет.

Виклад основного матеріалу. В умовах вільної конкуренції з двох однакових товарів здебільшого обирають дешевший, а за однакових цін – якісніший. Отже, якість та конкурентоспроможність є важливими ринковими характеристиками товарів, в тому числі й електронних сигарет. Думки споживачів стосовно споживчих характеристик продукції, що пропонуються, стають визначальними для формування стратегії конкуренції фірм.

Щодо якості слід зазначити, що сучасна практика торговельної діяльності свідчить про безпрецедентність зростання значущості даної категорії. В країнах з розвиненою ринковою економікою найбільшого поширення набуло визначення поняття «якість продукції», наведене у стандарті ДСТУ ISO 9000:2015 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів»: «Якість продукції та послуг організації визначають здатністю задовольняти замовників, а також передбаченим і непередбаченим впливом на відповідні зацікавлені сторони» [3].

З поняттям якості досить тісно пов'язане поняття конкурентоспроможності продукції. Конкурентоспроможність – більш широке поняття ніж якість. Вона визначає можливість продажу товару на ринку. Конкурентоспроможність вказує на відмінність товару конкурента, як за ступенем відповідності конкретній

суспільній потребі, так і за витратами на її задоволення. Сьогодні загальноприйнятого формулювання терміну «конкурентоспроможність» поки що не існує. Однак усі наявні визначення базуються на двох основних методичних підходах. Згідно з першим, конкурентоспроможність – це комплекс властивостей товару, в яких відображається його відмінність від товару конкурента (технічний рівень, якість і ціна) та організаційно-економічних категорій (витрати споживача, можливість реалізації виробу на певному ринку). Другий підхід полягає в тому, що конкурентоспроможність товару визначається лише здатністю його реалізації на даному ринку в певний момент часу, тобто визначення конкурентоспроможності з позиції ринкової ситуації.

Конкурентоспроможність будь-якого товару може бути визначена тільки в результаті його порівняння з іншими товарами і, відповідно, є відносним показником. Вона відображає відмінність даного товару від товару-конкуренту за ступенем задоволення конкретної потреби. Для того, щоб з'ясувати конкурентоспроможність товару, необхідно не просто порівняти його з іншими товарами за ступенем їх відповідності конкретний потребі, але й врахувати при цьому витрати споживача на купівлю й подальше використання для задоволення своєї потреби.

Отже, під конкурентоспроможністю розуміють комплекс споживчих і вартісних характеристик товару, що визначають його перевагу для споживача у порівнянні з аналогічними товарами інших виробників.

Конкурентоспроможність товару характеризується трьома групами показників:

корисністю (якість, ефект від використання тощо);

визначальних витрат споживачів при задоволенні його потреби за допомогою даного товару (витрати на виробниче споживання, утилізацію й т.п.);

конкурентоспроможність пропозиції (спосіб просування продукції на ринок, умови поставки та оплати, канали збуту, сервісне обслуговування та ін.).

При оцінці конкурентоспроможності продовольчих товарів беруть до уваги не всі властивості, а тільки найбільш суттєві, які безпосередньо пов’язані з корисністю продукту й, число яких необхідне та достатнє для оцінки рівня конкурентоспроможності.

Важливою передумовою аналізу споживних характеристик електронних сигарет, які здійснюють вплив на конкурентоспроможність, слід вважати їх модифікації. Адже весь асортимент електронних сигарет класифікується за двома головними різновидами - це одноразові та багаторазові.

Особливістю одноразових електронних сигарет є те, що в них не передбачена зміна чи перезаправка картриджа. Вони можуть як містити, так і не містити нікотин. Принцип роботи такої сигарети подібний до принципу роботи сигарет багаторазового використання. Одноразові електронні сигарети, які також називаються POD-системами, відрізняються відсутністю можливості дозаправки [1].

Електронні сигарети багаторазового використання відрізняються за розміром, видом елемента живлення, системою випаровування та складом рідини. Модель сигарети визначає її робочі якості: тривалість автономної роботи, густину пари, насиченість смаку тощо. Електронна сигарета містить такі основні елементи: сховище (ємність, картридж) з рідиною, він може бути як змінний, так і з можливістю перезаправки; випаровувач (атомайзер) - пристрій для утворення пари з рідини; джерело електричного живлення (акумулятор) - від його об’єму залежить кількість заряду (чим більша ємність акумулятора, тим довше працює е-сигарета) [1].

Нижче розглянемо основні споживні властивості, які впливають на конкурентоспроможність електронних сигарет як одноразових, так і багаторазових.

Властивості призначення – це здатність певного товару задовольняти фізіологічні та соціальні потреби. Ця група властивостей безперечно відноситься до однієї із головних при визначенні конкурентоспроможності електронних сигарет незалежно від видів та модифікацій: якщо е-сигарета не задовольняє споживача за призначенням, то інші властивості втрачають для нього будь-яку привабливість. Залежно від специфіки потреб, що задовольняються, властивості призначення поділяють на чотири підгрупи, дві з яких є важливими при оцінці конкурентоспроможності електронних сигарет.

Функціональні властивості відображають здатність електронних сигарет виконувати їх основні функції. Ця підгрупа властивостей і показників найчастіше задовольняє фізіологічні потреби стосовно електронних сигарет вважається, що напрям задоволення потреб є психолого-фізіологічний, адже пар, що утворюється при їх використанні має подвійну дію, через фізіологічний вплив на нервову систему й головний мозок, формується відчуття задоволення.

Властивості соціального призначення - здатність товарів задовольняти індивідуальні або суспільні соціальні потреби. Для переважної більшості товарів ступінь важливості цієї підгрупи споживних властивостей значно нижчий, ніж функціональних. Проте для електронних сигарет вони є досить важливі, і ця значущість з кожним роком зростає. Престижність – часто є рушійною силою при переході від традиційного тютюнопаління до використання сучасних засобів вживання нікотину через електронні сигарети. Дана тенденція є особливо характерною для молоді.

Надійність – здатність товарів зберігати функціональне призначення в процесі зберігання й споживання протягом заздалегідь обумовлених термінів.

Надійність постійно змінюється внаслідок процесів, що відбуваються при зберіганні, споживанні та експлуатації товарів. Залежно від надійності товар поділяється на наступні підгрупи: довговічність, безвідмовність, ремонтопридатність і збереженість.

Для електронних сигарет важливим показником є довговічність. Це особливо вагомо для одноразових видів. Ця властивість має конкретний кількісний показник: число можливих затяжок.

Незначною мірою при оцінці багаторазових електронних сигарет покупець звертає увагу і на ремонтопридатність. Адже для тривалої експлуатації таких приладів потрібно замінювати картриджі.

Ергономічні властивості пов’язані із здатністю товарів створювати відчуття зручності, комфортності, найбільш повного задоволення потреб відповідно до антропометричних, психологічних і психолого-фізіологічних характеристик споживача.

Ергономічні властивості задовольняють фізіологічні і / або психологічні потреби відповідно до певних характеристик споживача. У залежності від цих характеристик ергономічні властивості поділяються на підгрупи: антропометричні, психологічні та психолого-фізіологічні. Як зазначалось вище, для електронних сигарет важливими є психолого-фізіологічні властивості, пов'язані з задоволенням психологічних потреб через фізіологічний вплив. Це особливо стосується нікотиновмісних е-сигарет, які, крім приємного аромату та смаку, містять нікотин – алкалоїд, що діє на кору головного мозку, сприяє секреції адреналіну, підвищує рівень глюкози в крові. Це пояснюється активацією ацетилхолінових рецепторів, що забезпечують передачу нервових імпульсів через синапси.

Естетичні властивості – це споживні властивості, які виявляють у чуттєво-сприйнятливих ознаках свою суспільну цінність та соціально-культурну значущість і задовольняють естетичні потреби людини. Естетика – наука про суть і форми прекрасного в природі, предметах, художній творчості й житті.

Більшості споживачів властиве прагнення до краси, гармонії, однак, уявлення про них у різних людей неоднакове. Показниками естетичних властивостей товарів можуть служити зовнішній вигляд, дизайн, мода, стиль, досконаліть виробничого виконання, інформаційна виразність.

Для електронних сигарет досить важливими є такий параметр естетичності як дизайн, адже даний показник є комплексним, він об'єднує функціональність товару, його ергономічність та зовнішній вигляд. Оптимальне поєднання даних підпоказників є важливим елементом конкурентоспроможності. Дизайн має більше значення для багаторазових е-сигарет, адже це більш громіздкі та складні прилади, які мають привертати увагу споживача, в тому числі й своїм дизайном на відміну від одноразок, які мають обмежений строк використання.

Екологічні властивості **-** здатність товарів не завдавати шкідливого впливу на споживача під час його експлуатації або споживанні.

Для електронних сигарет досить важливими є показники безпеки. Безпечним вважається товар у випадку, коли ризик шкоди споживачеві при час його експлуатації або споживанні обмежений допустимим рівнем. Безпека – одна із найважливіших властивостей будь-якого товару, і не в останню чергу електронних сигарет.

Залежно від природи чинників, що можуть викликати ризик для споживача нами виокремлено дві підгрупи екологічних властивостей:

Хімічна безпека - відсутність недопустимого ризику, який може бути нанесений токсичними речовинами життю та здоров'ю споживачів. Для більшості видів е-сигарет такою речовиною є нікотин. Другою підгрупою екологічних властивостей, яку потрібно враховувати при придбанні електронних сигарет – є термічна безпека. Такий вибір пов'язаний із тим, що пристрій електронної сигарети повинен довести рідину до кипіння із виділенням пару, який і є замінником диму класичних сигарет. Це означає, що у руці й біля обличчя споживач має джерело ймовірного опіку.

Досить вагомим на рівень конкурентоспроможності електронних сигарет є вплив економічних характеристик. Одноразові електронні сигарети мають нижчу вартість і витрати обмежуються лише їх придбанням. Багаторазові електронні сигарети є, по-перше, більш дорогими, по-друге, передбачають витрати не лише на придбання, але і на їх експлуатацію.

На підставі проведеного аналізу можна сформувати перелік (номенклатуру) споживних властивостей, що впливають на конкурентоспроможність електронних сигарет із врахуванням їх різновидів (табл. 1).

Таблиця 1 – Номенклатура споживних властивостей, що впливають на конкурентоспроможність окремих видів електронних сигарет

Споживні властивості	Міра важливості для е-сигарет	
	одноразових	багаторазових
1. Технічні:		
1.1. Призначення:		
1.1.1. функціональні	висока	висока
1.1.2. соціальні (престижність)	низька	середня
1.2. Надійність у використанні:		
1.2.1. довговічність	—	середня
1.2.2. ремонтопридатність	—	низька
1.2.3. збереженість	низька	—
1.3. Ергономічні:		
1.3.1. антропометричні	—	низька
1.3.2. психолого-фізіологічні (смак та запах)	висока	висока
1.4. Естетичні:		
1.4.1. зовнішній вигляд:	низька	середня
1.4.2. дизайн	—	середня
1.5. Екологічні:		
1.5.1. хімічна безпека	висока	висока
1.5.5. термічна безпека	висока	висока
2. Економічні:		
2.1. ціна придбання	середня	висока
2.2. витрати на експлуатацію	—	середня

Складено автором

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, конкурентоспроможність електронних сигарет (вейпів) є високою завдяки їхньому позиціонуванню як альтернативи традиційному палінню, різноманітності смаків та активному маркетингу, незважаючи на посилення законодавчих обмежень та дослідження шкідливого впливу на здоров'я. Важливою відмінністю е-сигарет є інноваційність та ергономічність (постійне оновлення продукції (одноразки, POD-системи), простота використання та швидке насичення нікотином), а також гнучка цінова політика (різноманітність цінових категорій, що дозволяє охопити широку аудиторію, включаючи молодь).

Запропонований диференційних підхід до номенклатури споживних властивостей, що впливають на конкурентоспроможність різних видів електронних сигарет може бути використаний при безпосередній оцінці конкурентоспроможності вейпів різних виробників/торговельних марок.

Список використаних джерел:

1. Гирич С.В. Споживні властивості та класифікація електронних сигарет. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця-Луцьк, 14-16 травня 2025 р. Вінниця, 2025. Ч. 2. С. 39-49.

2. Головні факти про електронні сигарети та їх вплив на здоров'я. URL: https://moz.gov.ua/uk/golovni-fakti-pro-elektronni-sigareti-ta-ih-vliv-na-zdorovja-

3. ДСТУ ISO 9000:2015. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2015, IDT). [Чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 44 с.

4. Кількість споживачів електронних сигарет у світі. URL: https://surl.li/paromn

5. Кощук Т., Пасічний М. Нелегальна торгівля рідинами для електронних сигарет: UP-DATES / за заг. ред. Т. Кощук. Київ : Growford Institute, 2025. 58 с.

УДК 339.13:675(477)

Сіренко С. О., кандидат технічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0003-3083-6151
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ШКІРЯНОЇ ГАЛАНТЕРЕЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті розглянуто динаміку розвитку ринку шкіряної галантереї, здійснено аналіз виробів світових брендів. Надано характеристику виробників шкіргалантерейних виробів в Україні. Відзначена чітка структуризація світового ринку за ціновими сегментами.

Ключові слова: *шкіряна галантерея, ринок шкіргалантерейних виробів, веганська шкіра, сегментація ринку, екологічні матеріали, світові бренди*

Постановка проблеми. Галантерея – це загальна торговельна назва дрібних предметів туалету, аксесуарів та особливих речей, що використовуються для оздоблення, доповнення одягу або в побуті [5].

Галантерейні товари відрізняються особливою різноманітністю асортименту за призначенням, матеріалом, способом виготовлення, видом, конструкцій і багатьма іншими ознаками.

Значне місце в галантерейній групі товарів посідають вироби із шкіри – шкіряна галантерея, яку виготовляють з натуральної, штучної і синтетичної шкіри, а також із нових видів матеріалів еко шкіри, веганської шкіри тощо.

Розвиток сучасних технологій обробки шкіри, зростаючий попит на веганську шкіру, розширення платформ електронної комерції суттєво впливає на структурну трансформацію ринку виробів із шкіряної галантереї, що підтверджує актуальність визначеної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виробництво та торгівля виробами шкіряної галантереї мають певний вплив на розвиток економіки країни та світової моди. Питанням дослідження ринку, товарознавства та торгівлі виробами шкіряної галантереї приділяли увагу багато вітчизняних вчених.

Так, в монографії авторів А.А. Мазаракі, Н.В. Мережко, О.Р. Мокроусова та ін. наведена класифікація шкіргалантерейних виробів за різними ознаками [2].

Розвиток шкіряного бізнесу на засадах сталого розвитку викладено в статті В.А. Князь [4].

Ринок шкіряних виробів в 2026 році описано в звіті [1].

У сучасних умовах як вітчизняний, так і світовий ринок шкіряних виробів розвивається надзвичайно динамічно. Саме тому розгляд основних тенденцій ринку шкірянгалантерейних товарів в Україні і світі необхідний для визначення перспектив в цьому напрямку та допоможе приділити більшу увагу проблемам, які має дана галузь.

Метою даної статті є аналіз перспективних напрямків розвитку шкіргалантерейних виробів в Україні та світі з урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу. Шкіряну галантерею класифікують за такими ознаками, як призначення, умови використання, вид матеріалу, метод виготовлення [2].

За призначенням шкіряну галантерею поділяють на предмети туалету, приладдя для зберігання документів, паперів, грошей і інших предметів та дорогоцінні приналежності.

Значну частку у виробництві шкіргалантерейних виробів займають сумки, які за призначенням поділяють на жіночі-нарядні та повсякденні; чоловічі; дитячі; молодіжні; господарські; пляжні; спортивні.

В основному для виробництва шкіряної галантереї використовують натуральні, штучні, синтетичні матеріали; тканини і трикотажні полотна; полімерні плівкові матеріали; штучні і натуральні хутра і металеву фурнітуру.

Світовий ринок сучасних шкіряних виробів характеризується попитом споживачів на вироби з екологічно чистих продуктів.

Так, зростаючий попит на веганську шкіру активізує зростання ринку як шкіряних виробів в цілому, так і виробів шкіряної галантереї зокрема.

Веганська шкіра – це матеріал, який схожий на натуральну шкіру за зовнішнім виглядом і текстурою, але виготовляється без використання тваринної сировини. Необхідно відзначити, що веганська шкіра може виготовлятися як із синтетичних матеріалів (поліуретан, полівінілхлорид), так і на основі рослинних матеріалів (листя ананаса, корка, кактуса, відходів від яблук, ананасів, апельсинів). Наприклад, у квітні 2023 року індійський модний бренд Rashki у

співробітництві з Banofi Leather індійською шкіряною компанією запустили лінійку сумок із бананової шкіри.

Розглядаючи тенденції зростання ринку галантерейних товарів із шкіри, можна відзначити динамічний ріст його обсягу (табл. 1).

Таблиця 1 – Дані зростання обсягів ринку шкіргалантерейних товарів у світі

Роки	Обсяг ринку, млрд дол США
2024	282,7
2025	431-531
2030-2034	618-982

Складено автором на основі [3].

Аналіз даних, наведених в табл.1, свідчить про стійке зростання ринку шкіргалантереї і засвідчує довгострокову тенденцію до майже подвоєння обсягів ринку в 2034 році порівняно з 2025 роком.

Нами здійснено аналіз тенденцій ринку шкіряних виробів за регіонами (табл. 2).

Таблиця 2 – Аналіз тенденцій ринку шкіряних виробів за регіонами

Регіон/темпи зростання, %	Характеристика ринку
Ринок шкіряних виробів США/темп зростання 8,4 %	Відповідність моді, поєднання функціональності та естетики в аксесуарах. Попит на персоналізацію та лімітовані серії, ексклюзивність, екологічність
Європейський ринок шкіргалантерейних виробів/темп зростання 8,5 %	Зростання ринку, сильна присутність виробів шкіряної галантереї модних будинків класу люкс. Пріоритетність якості, дизайну та мистецтва, використання етично отриманих матеріалів, що відповідають стандартам сталого розвитку регіону. Попит на преміальні європейські бренди
Азіатсько-Тихоокеанський регіон/ темп зростання 8,9 %	Швидке зростання ринку завдяки урбанізації. Зростання попиту і на доступні і на розкішні шкіряні аксесуари. Присутність світових брендів

На світовому ринку шкіряних виробів можна виокремити бренди, які формують модні тенденції: Adidas AG, American Cher Holdings, Capri Holdings Limited, Chanel, Fila Inc., Hermès International SA, Louis Vuitton Malletier SAS, New Balance Athletics Inc., Nike Inc., Puma SE, Prada S.P.A., Samsonite International [3].

Необхідно відзначити значну впорядкованість світового ринку шкіргалантереї, який поділяється на такі сегменти (табл. 3).

Таблиця 3 – Характеристика основних сегментів шкіргалантереї

Назва сегмента	Характеристика основних компаній
Люксові бренди (преміум-сегмент)	Louis Vuitton, Gucci, Hermès, Prada, Chanel Цей сегмент характеризується: високою ціною (від сотень до десятків тисяч доларів), ручною роботою, обмеженими серіями
Середній сегмент (accessible luxury)	Michael Kors, Coach, Furla, Tory Burch. Ці бренди орієнтовані на масового споживача середнього класу та мають великий обсяг продажів
Масовий сегмент і fast-fashion	Zara, H&M, Aldo. Тут використовують як натуральні, так і штучні матеріали, а продукція має короткий життєвий цикл

Особливостями української галузі шкіргалантерейних виробів є ручне та напівремісниче виготовлення з орієнтацією на натуральні матеріали, невеликою масштабованістю виробництва та великою конкуренцією з імпортом.

Характеристики українських виробників шкіргалантереї наведено в табл. 4.

Українські вироби поступово інтегруються у світовий ринок, але не можуть конкурувати за масштабами з глобальними світовими брендами.

Таблиця 4 – Характеристики українських виробників шкіргалантереї

Назва виробника/бренду	Характеристика асортименту
Kozhanty	Виробляє сумки, гаманці, ремені, рюкзаки та аксесуари з натуральної шкіри, працює з 2018 року і орієнтується на сучасний дизайн і якісні матеріали
Wave Leather Workshop	Спеціалізується на ручному виробництві сумок, ременів, гаманців, робить акцент на екологічності та довговічності
Era	Одне з небагатьох підприємств із серійним виробництвом сумок і аксесуарів зі шкіри та текстилю
Edena	Використовує повний цикл виробництва: від дизайну до готових виробів (сумки, гаманці, ремені)
Mastak	Виробляє авторські вироби ручної роботи (сумки, портфелі, ремені, гаманці), працює з 2015 року
MIROS	Виробляє сумки, рюкзаки та аксесуари з можливістю персоналізації (гравіювання)
Sharky Friends	Виробляє шкіряні сумки та рюкзаки, продукція експортується до США, Європи та Азії
Potynska	Виробляє сучасні дизайнерські сумки та аксесуари ручної роботи
Crazy Horse	Спеціалізується на мінімалістичних довговічних виробах (сумки, ремені, гаманці)
Leather Products Company	Невелике виробництво з акцентом на ручну роботу та індивідуальні замовлення

Висновки і перспективи подальших досліджень. Попит на вироби із шкіряної галантереї зростає, особливо на вироби середнього сегмента. Перевагою користуються якісні сучасні та екологічно чисті товари. Найперспективнішим сегментом є вироби шкіряної галантереї преміум-класу від відомих європейських домів моди. Український ринок шкіргалантерейних виробів розвивається у форматі локальних брендів і нішевого виробництва, але простежується потенціал у сегменті якісних handmade виробів.

Подальші дослідження ринку шкіргалантерейних товарів повинні бути спрямовані на вдосконалення і збільшення виробництва екологічної веганської шкіри, покращення якості, підвищення конкурентоспроможності порівняно зі світовими виробниками.

Список використаних джерел:

1. Звіт про ринок шкіряних виробів 2026 – дослідження та ринки. URL: https://surl.lu/kardhv

2. Класифікація непродовольчих товарів : монографія / А.А. Мазаракі, Н.В. Мережко, Л.А. Коптюх та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 592 с.

3. Огляд ринку шкіряних виробів. URL: https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/leather-goods-market

4. Розвиток шкіряного бізнесу на засадах сталого розвитку. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/items/e4c7ecb0-0f87-4442-929a-5a73c830e7fc

5. Сіренко С.О., Трішкіна Н.І. Товарознавство. Непродовольчі товари : навч. посіб. Хмельницький : ФОП Цюпак А.А., 2021. 560 с.

УДК 658.628:686.86

Тернова А. С., кандидат технічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7447-137X
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

УДОСКОНАЛЕННЯ АСОРТИМЕНТУ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ В ТОВ «ПАПІРУС УНІВЕРСАЛ» НА ОСНОВІ ABC-XYZ-АНАЛІЗУ

Вивчено методичні підходи до проведення ABC/XYZ-аналізу; охарактеризовано основні етапи проведення даного аналізу; проведено ABC/XYZ-аналіз асортименту продажу товарів в ТОВ «Папірус Універсал» з метою його удосконалення; надано рекомендації підприємству щодо стратегічних напрямків розвитку.

Ключові слова: *асортимент, асортиментна політика, принцип Парето, ABC-аналіз, XYZ-аналіз, матриця ABC-XYZ- аналізу, стратегія*

Постановка проблеми. В умовах жорсткої конкуренції формування стійкої та водночас гнучкої асортиментної політики є визначальною умовою успішності підприємства. Від правильно розробленого асортименту залежить фінансова стійкість підприємства, його здатність забезпечувати прийняті зобов'язання та задовольняти попит кінцевого споживача.

Сформовані ринкові відносини в нашій країні пред'являють високі вимоги до формування та раціонального управління асортиментом споживчих товарів. Це служить одним з критеріїв конкурентоспроможності підприємства торгівлі.

Асортимент споживчих товарів таких підприємств різноманітний і розрізняється походженням, призначенням, умовами зберігання різних видів товарів. Виходячи з цього, актуальною для торговельних підприємств є систематизація всіх груп, підгруп, видів і різновидів споживчих товарів та удосконалення їх асортименту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах таких зарубіжних та

вітчизняних учених, як А. Мазаракі, І. Бланк, А. Вовчак, З.М. Мнушко, В.М. Толочка, А.С. Немченко, М.С. Пономаренко, О.В. Посилкіна, М.М. Слободянюк, О.П. Півень, О.Ю. Рогуля, А.Б. Ольховська, І.В. Пестун та ін. висвітлено аспекти асортиментної політики та оптимізації роботи підприємств торгівлі, визначено тенденції змін асортименту, що пов'язані із розвитком підприємства.

Методика та проведення ABC/XYZ-аналізу розглядаються насамперед в працях зарубіжних науковців, серед яких С. Дібб, Л. Сімкин, Дж. Бредні, А. Дайле, . П.Р. Діксон, Л.Е. Джилл та ін. [1]; Дж.Р. Сток, Д.М. Ламберт [2]; Е.Г. Фламгольц, Й.Рендл [3]; Д. Джуран [4]; В. Парето [5].

Серед українських вчених ці види аналізу висвітлили Башлачова Т.А., Ільченко А.Н. [6]; Беленов О.Н., Бугаєва Т.М. [7]; Бодряков Р.Е. [8]; Бузукова Е.А. [9]; Гончар Л. А., Холодова О. Ю. [10]; Губернаторов А.М. [11]; Марченко В.М., Башилова В.П. [12]; Нестеренко О.О. [13] та ін.

Проте потребують подальшого дослідження питання практичного застосування визначених методів у діяльності підприємств торгівлі.

Метою даної статті було проведення ABC/XYZ-аналізу для удосконалення асортименту продажу товарів в ТОВ «Папірус Універсал».

Виклад основного матеріалу. Асортиментна політика підприємства торгівлі – це цілеспрямована діяльність в області товарного забезпечення ринку, заснована на довгостроковому плануванні та регулюванні. Вона спрямована на задоволення попиту споживачів з урахуванням оптимізації номенклатури товарів та забезпечення рентабельності всієї діяльності. Чим більш якісно підібраний асортимент товарів торговельного підприємства, тим більший прибуток буде отриманий.

На побудову асортиментної політики в підприємствах торгівлі впливає ряд економічних, соціальних, демографічних, специфічних та інших факторів. Вони представлені в табл. 1.

Таблиця 1 – Фактори, що впливають на побудову асортиментної політики [13]

Фактори	Опис фактору
1. Економічні	Грошові доходи населення та їх розподіл між окремими групами населення; рівень цін і їх співвідношення між окремими видами і групами товарів; ступінь забезпеченості населення предметами тривалого користування
2. Соціальні	Соціальна і професійна структура населення, що обслуговується; рівень освіти і культурного розвитку людей, свята, мода
3. Демографічні	Зміна чисельності населення і його складу (за статтю, віком, місцем проживання), склад сім'ї
4. Природно-природничі	Кліматичні умови, тривалість пір року, фізіологічні особливості людського організму в залежності від статі і віку
5. Специфічні	Технічна оснащеність, умови матеріалопостачання (наявність стабільності надходження джерел сировини і матеріалів, вид джерел, віддаленість постачальника), транспортні умови

Якісне управління товарами компанії має на увазі проведення щоденного детального аналізу великої кількості інформації за статистикою продажу, запасів товару, неліквідів і т.д.

Аналіз такої статистики по кожному окремому товару може зайняти велику кількість часу в роботі фахівця, тому потрібно визначити, які групи товарів необхідно перевіряти кожен день, а які можна перевіряти не частіше 1 разу на тиждень (місяць).

Існують різні методики аналізу асортименту товарів підприємств торгівлі: методи ABC/XYZ-аналізу, метод Дібба-Сімкина, аналіз за адаптованою матрицею Бостонської консалтингової групи тощо [7]. Ці поширені методи аналізу товарного асортименту володіють не тільки перевагами, але і недоліками.

Найчастіше підприємства використовують ABC/XYZ-аналіз. Він проводиться з метою аналізу продажу товарів компанії, структурування та визначення чітких лідерів і аутсайдерів серед всіх груп товарів, для коригування своєї асортиментної політики. Але також такий аналіз може бути проведений за показниками обороту, прибутку, трудомісткості, витрат на матеріали, і навіть за такими параметрами, як перешкодозахищеність, швидкодія, споживана потужність і т.д.

ABC-аналіз – це інструмент, який дозволяє вивчити товарний асортимент,

визначити рейтинг товарів за зазначеними критеріями і виявити ту частину асортименту, яка забезпечує максимальний ефект. Ідея АВС-аналізу будується на основі принципу Парето, який формулюється наступним чином: «20 % зусиль дають 80 % результату, а інші 80 % зусиль – лише 20 % результату» [5], тобто 20 % усіх товарів дають 80 % обороту.

Відповідно до АВС-аналізу товари розподіляються на три групи залежно від обраного критерію (виручка, прибуток, кількість проданих одиниць тощо):

Група А – «Найважливіші товари» (товари, що приносять ~80 % прибутку або виручки, складаючи при цьому невелику частку в асортименті, зазвичай ~20 % асортименту);

Група В – «Середні товари» (товари середнього рівня, мають близько 15 % ефективності, забезпечують стабільність, складають приблизно 30 % асортименту);

Група С – «Найменш важливі товари» (близько 50 % асортименту, що дають лише 5 % результату. Це товари з низьким попитом, які захаращують склад).

Проведення АВС-аналізу включає ряд етапів:

визначення мети аналізу (що аналізується – обсяг продажу чи прибуток;

формування списку товарів (здійснюється ранжування товарів у порядку зменшення вибраного показника);

розрахунок частки кожного товару у загальному результаті;

розрахунок накопиченої частки (відсотків);

розподіл товарів на групи А, В, С [8;, 9; 10; 12].

Після класифікації приймаються управлінські рішення щодо оптимізації асортименту за результатами аналізу.

Для групи А необхідно забезпечити постійну наявність, оптимізувати логістику, ретельно стежити за цінами.

Для групи В потрібно здійснювати контроль, оптимізувати обсяги закупівель, щоб вони не переходили в групу С.

Для групи С слід скоротити асортимент, вивести позиції, що не приносять прибуток, або замінити їх на більш рентабельні, щоб звільнити складські площі.

Переваги використання

ABC-аналіз допомагає покращити структуру асортименту, знизити витрати на зберігання непопулярних товарів та збільшити прибуток, фокусуючись на найбільш ефективних позиціях.

XYZ-аналіз – це математично-статистичний метод, який дозволяє проаналізувати і спрогнозувати стабільність продажу окремих видів товарів і коливання рівня їх споживання [9].

Мета XYZ-аналізу – поділ товарів за групами залежно від одномірності попиту і точності прогнозування. Метод даного аналізу полягає в розрахунку для кожної товарної позиції коефіцієнта варіації або коливання витрат. Цей коефіцієнт показує відхилення витрат від середнього значення і виражається у відсотках. Як параметр можуть бути: обсяг продажу (кількість), сума продажу, сума реалізованої торговельної націнки.

Метод XYZ-аналізу схожий з ABC-аналізом і ґрунтується на тому ж принципі – товари поділяються на три групи X, Y і Z, виходячи зі значення коефіцієнта варіації за певний проміжок часу. Цей аналіз ділить об'єкти за ступенем відхилення від середнього показника, вирахованого за кілька періодів [8].

Існують рекомендовані межі цих класів: X: коефіцієнт варіації 0-10 %; в цей клас потраплять товари, що характеризуються стабільною величиною споживання і високим ступенем прогнозування; Y: коефіцієнт варіації 10-25 %; в цей клас потраплять товари, що характеризуються сезонними коливаннями і середніми можливостями їхнього прогнозування; Z: коефіцієнт варіації більше 25 %; в цей клас потраплять товари з нерегулярним споживанням і непередбачуваними коливаннями, тому спрогнозувати їх попит неможливо.

Чим менше величина коефіцієнта варіації, тим точніше прогноз. Чим стабільніший попит на товар, тим легше ним керувати, і, відповідно, тим нижча потреба в запасах товару, тим легше планувати рух продукту. Таким чином, з'являється додатковий матеріал для прийняття рішень про перебування товару в асортиментній матриці підприємства.

Етапи XYZ-аналізу це:

вибір об'єкта аналізу (група, категорія, позиція) і параметра, за яким будуть порівнюватися об'єкти (продаж за місяць, наприклад). Зазвичай об'єктами XYZ-аналізу є товарна категорія або товарна одиниця. За основу аналізу береться період продажу не менше трьох місяців;

визначення кількості періодів, за якими буде проводитися аналіз: тиждень, декада, місяць, квартал / сезон, півріччя, рік. Чим більше період, тим краще, тим точніше буде результат аналізу. Якщо товар має оборотність більше місяця, то потрібно брати період, який, як мінімум, в три рази перевищує оборотність;

визначення коефіцієнта варіації – середньоквадратичне відхилення для кожного об'єкта аналізу. Коефіцієнт варіації означає, наскільки продаж товару відхиляється від середньостатистичного, тобто показує, стабільний попит на товар чи ні;

складання рейтингового списку об'єктів аналізу за зростанням значення коефіцієнта варіації;

визначення того, які об'єкти відносяться до групи X, Y і Z [8; 9; 10; 12].

Таким чином, сенс ABC-аналізу полягає у визначенні вкладу конкретного товару в підсумковий результат (найчастіше, у загальний прибуток компанії). Сенс XYZ-аналізу – вивчення стабільності продажу, відхилень, стрибків, нестабільності збуту продукції.

Звичайно, можна використовувати кожен вид аналізу окремо, але це не дасть повної картини асортиментної матриці компанії, тому рекомендується використовувати обидва види аналізу в комплексі, з метою виявлення сильних і слабких товарів, стабільності продажу, і ключових для компанії продуктів.

XYZ аналіз дуже гарний у поєднанні з ABC-аналізом, оскільки дає можливість виявити безумовних лідерів і аутсайдерів в асортименті підприємства.

ABC/XYZ-аналіз дозволяє розбити дані з продажу на 9 груп залежно від внеску в виручку компанії (ABC) і регулярності купівель (XYZ).

Після проведення двох даних видів аналізу складається підсумкова матриця, оцінка якої дозволяє оптимальним чином сформувати запас на складі (табл. 2).

Таблиця 2 – Підсумкова матриця ABC/XYZ- аналізу [8]

	A	B	C
X	AX – високий рівень доходу, стабільне споживання	BX – високий рівень участі в доходах поєднується з нестабільністю споживання і складністю його прогнозу	CX – високий рівень участі в доходах, купівлі відбуваються випадково. Немає можливості прогнозування
Y	AY – рівень доходу середній, споживання стабільне	BY – рівень доходу середній, споживання нестабільне	CY – рівень доходу середній, споживання випадкове
Z	AZ – рівень доходу низький, споживання стабільне	BZ –рівень доходу низький, споживання нестабільне	CZ – рівень доходу низький, споживання випадкове

Наприклад, у комірку AX повинні бути записані позиції, віднесені до групи A при класифікації за методом ABC і до групи X при класифікації за методом XYZ. Така класифікація спрощує роботу при плануванні та формуванні асортименту.

ТОВ «Папірус Універсал» є великим постачальником канцелярських товарів в Україні, пропонуючи широкий асортимент для офісу та бізнесу. Підприємство – ключовий гравець на українському ринку канцелярії, представляючи продукцію як власного виробництва (бренд Papirus), так і відомих світових марок. Асортимент компанії охоплює широкий спектр товарів для діловодства, навчання та організації офісного простору.

Бренд Papirus є основою асортименту компанії, орієнтованим на середній ціновий сегмент із високим стандартом якості. Основні характеристики продукції – це:

системи архівації – компанія є потужним виробником папок-реєстраторів, файлів та швидкозшивачів. Продукція вирізняється використанням якісного поліпропілену та міцного картону;

письмове приладдя – включає ручки (кулькові та гелеві), маркери та механічні олівці, що мають ергономічний дизайн для тривалого використання в офісі;

паперова продукція – щоденники, блокноти та папір для нотаток, які часто використовуються як основа для корпоративних подарунків та брендування;

комплексність – власний бренд покриває понад 15 000 найменувань, що дозволяє компанії пропонувати готові рішення для офісів «під ключ».

Оскільки ТОВ «Папірус Універсал» має асортимент понад 50 000 позицій, проведення повного ABC/XYZ-аналізу в рамках даного дослідження неможливе. Тому нами здійснено його на основі типового асортименту компанії за критерієм «Частка у виручці» (табл. 3).

Таблиця 3 – Розрахункова таблиця ABC-аналізу для асортименту ТОВ «Папірус Універсал» за критерієм «Частка у виручці»

Товарна група	Частка у виручці, %	Накопич. частка, %	Категорія	Управлінське рішення
Офісний папір (А4, 80 г/м², Maestro / Double A)	55	55	A	Жорсткий контроль залишків, щоденний моніторинг
Папки та системи архівації (реєстратори, файли)	15	70	A	Пріоритет у логістиці, оптимізація закупівельних цін
Вироби з паперу (блокноти, щоденники)	10	80	A	Формування лояльності через власне виробництво
Письмове приладдя (ручки, маркери)	8	88	B	Помірний контроль, аналіз сезонних коливань
Побутова хімія та господарчі товари	7	95	B	Розширення супутніми товарами для «допродажу»
Продовольчі товари / Посуд	3	98	C	Спрощений облік, можливе скорочення неходових позицій
Канцелярські дрібниці (скріпки, гумки)	2	100	C	Мінімізація ресурсів на управління цими запасами

Складено автором

Проведений аналіз допоміг нам зробити наступні висновки. Група А (80 % виручки) – це «паротяг» компанії. Для ТОВ «Папірус Універсал» це передусім офісний папір класів А та В. Будь-яка відсутність цих товарів (out-of-stock) веде до втрати ключових клієнтів.

Група В (15 % виручки) – товари, що забезпечують комплексність сервісу. Важливо стимулювати продаж письмового приладдя та офісного обладнання, щоб перевести частину з них у групу А.

Група С (5 % виручки) – найбільша кількість позицій (зазвичай ~50 % списку). Сюди потрапляють специфічні товари на кшталт ексклюзивних сувенірів або побутових дрібниць. Їх варто тримати в мінімальній кількості або замовляти лише під запит клієнта.

XYZ-аналіз для ТОВ «Папірус Універсал» дозволяє класифікувати товари за стабільністю попиту та точністю прогнозування. Якщо ABC-аналіз відповідав на питання «Що приносить гроші?», то XYZ-аналіз відповідає на питання «Як часто і стабільно це купують?» [8; 9; 10; 12].

Нами проведено XYZ-аналіз для ключових груп товарів компанії:

Група X (стабільний попит) – коефіцієнт варіації до 10 %, продаж стабільний, прогнозуються легко.

Група Y (мінливий попит) – коефіцієнт варіації 10-25 %, попит має сезонні коливання або залежить від акцій.

Група Z (випадковий попит) – коефіцієнт варіації >25 %, прогнозувати продаж майже неможливо (табл. 4).

Найбільшу цінність має поєднання двох аналізів. Для ТОВ «Папірус Універсал» це виглядає наступним чином:

1. Категорія AX (Папір А4) – висока позиція + стабільність.

Стратегія: Постачання «точно в строк» (JIT), мінімальний страховий запас.

2. Категорія AY/AZ (Щоденники, шкільні товари) – високий прибуток + низька стабільність.

Стратегія: Створення великих запасів безпосередньо перед сезоном (серпень, грудень), в інший час – робота під замовлення.

Таблиця 4 – Розрахункова таблиця XYZ-аналізу для асортименту ТОВ «Папірус Універсал» за критерієм «Коефіцієнт варіації (прогноз)»

Товарна група	Коефіцієнт варіації (прогноз), %	Категорія	Характеристика попиту
Офісний папір А4 (80 г/м²)	~5-7	X	Постійне споживання офісами. Продаж йде щодня
Канцелярські дрібниці (скріпки, скотч)	~9	X	Витратні матеріали зі стабільним попитом
Папки та файли	~15	Y	Попит зростає під час звітних періодів або початку року
Шкільні рюкзаки та пенали	~60	Z	Яскраво виражений пік у серпні, в інший час продаж мінімальний
Подарункові ручки (Parker)	~45	Z	Купуються як подарунки (на свята, дні народження), попит нерегулярний
Спеціалізована техніка (ламінатори)	~35	Z	Разові купівлі, що важко спрогнозувати

Складено автором

3. Категорія CX/CY (Скріпки, серветки) – малий внесок у гроші + висока стабільність.

Стратегія: Автоматичне поповнення раз на місяць, не витрачати час на закупівлю цих позицій.

4. Категорія CZ (Екзотична канцелярія) – мало грошей + хаотичний попит.

Стратегія: Виведення з асортименту або продаж лише «під замовлення».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений ABC/XYZ-аналіз дозволяє удосконалити асортимент продажу товарів в ТОВ «Папірус Універсал». Подальші дослідження будуть полягати в проведенні такого аналізу для окремих підкатегорій та категорій товарів для даного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Історія економічних вчень : підруч. / за ред. Тарасевича В.М. Київ : Центр навчальної літератури. 2013. 352 с.

2. Stock J.S. and Lambert D.M. Strategic logistics management. Boston : McGraw Hill/Irvin, 2001. 872 p.

3. Flamholtz E.G. and Randle Y. Leading Strategic Change: Bridging Theory and Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 266 p.

4. Phillips-Donaldson D. 100 years of Juran. *Quality Progress.* May 2004. 31 p.

5. Економічні погляди Вільфредо Парето. URL: http://surl.li/ebvnl

6. Башлачова Т.А., Ільченко А.Н. Оперативне управління запасами в роздрібній торгівлі. *Сучасні наукомісткі технології*. 2011. № 4 (28). С. 10-17.

7. Беленов О.Н., Бугаєва Т.М. Типологія методів управління асортиментом продукції. *Сучасна економіка: проблеми і рішення*. 2010. № 1. С. 69.

8. Бодряков Р.Е. ABC і XYZ: складання та аналіз підсумкової матриці. URL: http://www.rombcons.ru/logistik2.htm.

9. Бузукова Е.А. Аналіз асортименту і стабільності продажів з використанням ABC-аналізу та XYZ-аналізу. URL: http://zakup.vl.ru/files/avs_i_huz_analizi.pdf.

10. Гончар Л. А., Холодова О. Ю. Застосування сумісного аналізу з метою оптимізації асортиментної політики торгівельного підприємства. *Товарознавчий вісник*. 2014. № 7. 123-132

11. Губернаторов А.М. Оптимізація асортиментної політики на виробництвах. *Економіка і бізнес*. 2011. № 1 (5). С. 22-27.

12. Марченко В.М., Башилова В.П. ABC-XYZ-аналіз як засіб управління асортиментом машинобудівного підприємства. *Економіка і суспільство. Економіка та управління підприємствами.* 2017. Вип. 13. С. 597-601

13. Нестеренко О.О. Аналіз асортиментної політики підприємства роздрібної торгівлі. Вісник ЖДТУ. 2010. №3 (53). С.172-178.

УДК 658.7:005.932:339.13

Шарко В. В., доктор економічних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0001-5830-8911
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Гавенко М. С., доктор філософії
ORCID https://orcid.org/0000-0001-6916-4634
Вінницький кооперативний інститут

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ: ВІД ОМНІКАНАЛЬНОСТІ ДО КРОС-ГАЛУЗЕВИХ ПЛАТФОРМНИХ ЕКОСИСТЕМ

У статті досліджено трансформацію бізнес-моделей підприємств торгівлі в умовах цифровізації економіки та переходу від мультиканальних до омніканальних і платформних екосистемних моделей. Визначено ключові чинники, що впливають на адаптацію підприємств торгівлі до змін технологічного укладу, зокрема розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зміну поведінки споживачів, інтеграцію цифрових сервісів і трансформацію логістичних процесів. Проведено оцінювання рівня омніканальності вітчизняних підприємств торгівлі за критеріями інтеграції каналів, розвитку цифрових сервісів, ефективності логістики та якості клієнтського досвіду.

Ключові слова: *бізнес-модель, омніканальність, платформна екосистема, цифрова трансформація, роздрібна торгівля, ритейл, клієнтський досвід, цифрові сервіси, логістика, кастомізація, інтеграція каналів, екосистемний підхід.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку роздрібної торгівлі в Україні характеризується інтенсивною цифровою трансформацією та поступовим переходом від мультиканальних до омніканальних бізнес-моделей. Протягом останніх двох десятиліть трансформація сфери роздрібної торгівлі значною мірою була зумовлена розвитком Інтернету, появою нових онлайн-каналів тощо [1]. Практична значущість зазначеної проблематики зумовлена необхідністю розробки ефективних стратегій цифрової трансформації підприємств, особливо в умовах зростаючої конкуренції та динамічності ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційні зміни бізнес-моделей у векторі сервітизації та об'єднання продуктово-сервісних систем проаналізовано у дослідженні S. Moro, P. Cauchick-Miguel, G. Mendes [6], які пропонують концептуальний інструментарій для проєктування таких структур. Самостійний вектор наукового пошуку охоплює платформену економіку та екосистемну парадигму, що представлені у доробках M.A. Cusumano, A. Gawer, D.B. Yoffie [9], N. Minz, A. Prakash, M. Arora, R. Chaudhary, S. Dixit 8], де розкрито функціональне призначення платформ у стимулюванні сервісних інновацій.

Р.С. Клімент, Д.М. Хафтор теоретично обґрунтовують можливість динаміки бізнес-моделі, її інноваційності, зміни та трансформації, імплементуючи концепцію бізнес-моделі в систему еволюційної економіки. Вчені розглядають бізнес-моделі в контексті індустрії, що розвивається, в якій інновації є ключовим фактором змін і коеволюції. За таких умов бізнес-модель підприємства взаємодіє та прогресує з низкою факторів, таких як конкуруючі бізнес-моделі, стратегії продуктового ринку та динаміка навколишнього середовища [5].

У свою чергу, Д. Кіль, К. Арнольд, К.-І. Фойгт досліджують вплив технологій Інтернету речей на бізнес-моделі виробничих компаній. На основі аналізу діяльності 76 виробничих компаній Німеччини вчені визначили, що технології Інтернету речей призводять до змін у ціннісних пропозиціях, відносинах з клієнтами, конфігурації цінностей та ключових компетенціях компаній, які, при цьому, є тригером для змін в інших елементах бізнес-моделей [6]. Наприклад, трансформації в бізнес-моделях, зумовлені використанням

технологій Інтернету речей, передбачають розробку нових продуктів, послуг і пакетів рішень, що ґрунтуються на застосуванні інтелектуального аналізу даних. Під час взаємодії зі споживачами технології Інтернету речей дають можливість інтегрувати споживачів у процес розробки удосконалених продуктів і послуг, сприяючи розвитку партнерських відносин.

Метою статті є визначення ключових чинників, що забезпечують здатність об'єктів сфери торгівлі адаптуватися до зміни технологічного укладу, а також обґрунтування напрямів сталої трансформації бізнес-моделей підприємств торгівлі. На практиці бізнес-моделі сучасних підприємств торгівлі зазнають суттєвих змін, зумовлених як оновленням ринкових умов (зокрема, трансформацією поведінки споживачів, перебудовою логістичних процесів), так і еволюцією самих каналів дистрибуції.

Виклад основного матеріалу. Насамперед відбувається зміна суб'єкта – носія ринкової влади. Якщо на ранніх етапах розвитку торгівлі таким суб'єктом виступали виробник і постачальник, а згодом ринкова влада перейшла до ритейлерів, то з початку 2000-х років спостерігається утвердження консюмеризму та домінування споживача. Водночас цифрові можливості суттєво трансформували сам ландшафт роздрібної торгівлі.

Історично торговельна діяльність пройшла кілька ключових етапів, які відображають еволюцію того, як бізнес взаємодіє з клієнтом: від простих продажів до створення цілих світів (екосистем) навколо споживача (рис. 1).

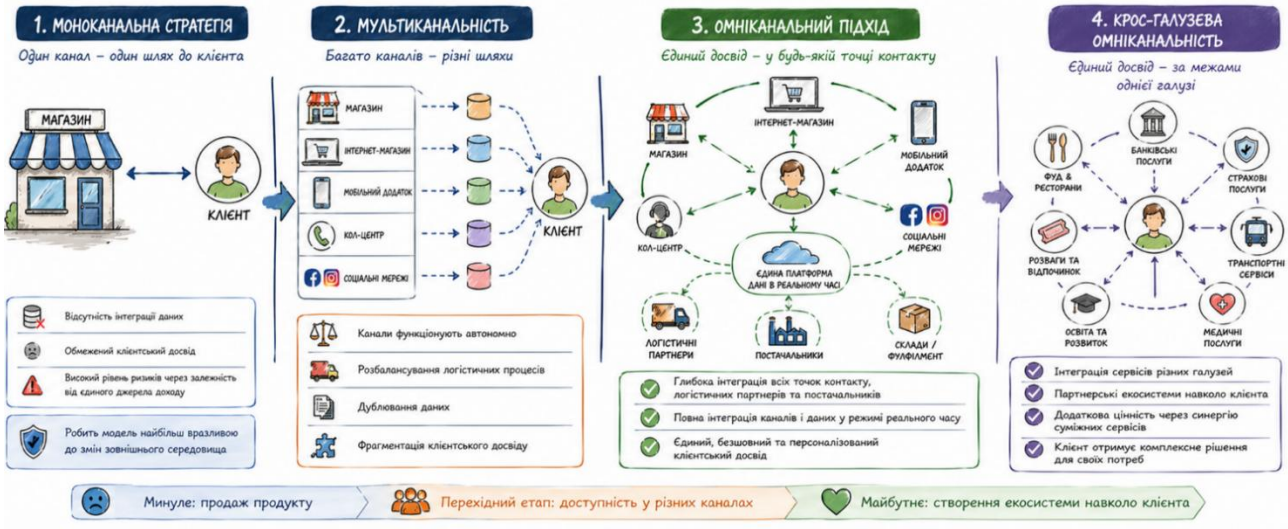

Рисунок 1 – Еволюція взаємодії: від моноканальності до екосистем

Сформовано авторами.

Новітні технології, зокрема «розумні» пристрої, штучний інтелект та онлайн-платформи, дають змогу відмовлятися від традиційних методів управління. Прямий контроль дедалі більше заміщується значною залежністю від цифрових інструментів і програмного забезпечення, що забезпечують координацію діяльності [7].

Сучасні українські компанії, такі як Uklon, Glovo Ukraine чи Rozetka, є прикладом організацій нового типу, які не мають прямих аналогів і функціонують на межі між ієрархічними структурами та ринковими механізмами або навіть виходять за межі цих двох ортодоксальних моделей. Водночас «проривні» компанії виступають як активні інтернет-посередники, знижуючи інформаційну асиметрію, а також забезпечуючи контроль опортуністичної поведінки агентів, мінімізацію трансакційних та організаційних витрат і залучення широкого кола самозайнятих працівників (фактично – найманих, ефективно організованих і постійно дисциплінованих) через здійснення миттєвих комерційних операцій на основі високого рівня довіри.

Поєднання доступного широкосмугового зв’язку, алгоритмічного управління, геолокаційних сервісів, машинного навчання та інших досягнень інформаційно-комунікаційних технологій призвело до розмивання меж між каналами продажу.

Нова гібридна форма організації бізнес-моделей підприємств, пов’язана із застосуванням не лише різних форматів торгівлі, а й різноманітних каналів збуту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, потребує більш ґрунтовного аналізу, оскільки вона трансформує проблему меж діяльності та трансформує концепції ефективного функціонування підприємств торгівлі.

Омніканальні стратегії стали одним із ключових аспектів розвитку роздрібної торгівлі. У даному дослідженні розглядається їх застосування у майбутньому ритейлу. На основі проведеного огляду наукових джерел із зазначеної проблематики встановлено, що на початкових етапах значна увага приділялася підвищенню ефективності роздрібної торгівлі та підходам, орієнтованим на споживача, передусім щодо забезпечення покращеного та безперебійного процесу здійснення покупок.

Це сприяло формуванню більш інтегративних підходів, які враховують глибокий взаємозв'язок між клієнтоорієнтованими підходами та підходами, орієнтованими на ритейлерів, а також усвідомленню необхідності досягнення стратегічного балансу між ними.

У сфері роздрібної торгівлі відбувається трансформація, спрямована на формування екосистеми, що створює цінність для споживачів. Такий підхід передбачає співпрацю підприємств торгівлі та виробників у процесі створення та надання продуктів і послуг, які відповідають унікальним потребам потенційного клієнта. У результаті цього підходу фокус роздрібної торгівлі зміщується, а саме від реалізації товарів і послуг до забезпечення високоякісного обслуговування, адаптованого до індивідуальних характеристик клієнта.

Це означає, що ритейлери дедалі більше зосереджуються на наданні персоналізованого сервісу, глибокому розумінні потреб і переваг своїх клієнтів, а також на пропонуванні рішень, максимально адаптованих до їх конкретних запитів.

Застосовуючи цей підхід, ритейлери можуть сформувати більш стійку бізнес-модель, орієнтовану на побудову довгострокових взаємовідносин із клієнтами. Такий підхід також дає змогу підприємствам торгівлі диференціюватися від конкурентів і формувати унікальну торговельну пропозицію (УТП), здатну залучати та утримувати споживачів [2].

Водночас, чим менш помітним, більш гнучким і зручним для споживача є процес отримання та максимізації цінності, тим вищою є конкурентоспроможність підприємства торгівлі. При цьому множинність факторів впливають на зміну споживацьких уподобань. Якщо класична мультиканальність призводить до розбалансування зв'язків, то омніканальність створює безшовний досвід, де споживач стає абсолютним центром екосистеми.

На внутрішньому ринку відбувається перехід від концепції «Ритейл 3.0» до концепції «Ритейл 4.0» і формування парадигми «Ритейл 5.0». Сфера торгівлі трансформується через зміну суб'єкта впливу в процесах товарного обігу, а також під впливом зростання динамічності ринкової структури. Така

трансформація дає змогу обґрунтувати комплексну концепцію адаптації торгівлі до мінливих умов середовища. Якщо концепція «Ритейл 3.0» ґрунтується на багатоканальній торгівлі, то концепція «Ритейл 4.0» передбачає розвиток омніканальної торгівлі, тобто функціонування у безшовному середовищі різних каналів взаємодії зі споживачем (рис. 2) [1-3].

Рисунок 2 – Комплексна концепція адаптації торгівлі до мінливості умов середовища

Сформовано авторами на основі [1-3].

На нашу думку, така докорінна трансформація потребує оновлення бізнес-моделей сучасних підприємств торгівлі. Пріоритетним напрямом розвитку торгівлі в умовах цифрової економіки стає омніканальність. Омніканальна роздрібна торгівля передбачає інтеграцію різних каналів продажу, таких як фізичні магазини, онлайн- та мобільні платформи, в єдиний безшовний клієнтський досвід.

В умовах омніканального підходу клієнт, взаємодіючи з підприємством торгівлі, зосереджує свою увагу над тим, як перейти між різними каналами або яким способом здійснити покупку. Він придбає необхідний товар там, де це є найбільш зручно. Межі між онлайн- та офлайн-форматами поступово стираються, а розвиток омніканальності сьогодні є безперервним процесом.

Омніканальність впливає на значну кількість бізнес-процесів, при цьому важливо враховувати, як саме вона відображається на поведінці споживачів. Дослідження механізмів взаємодії потенційного клієнта з підприємством торгівлі є необхідним для розуміння ринкових змін, трансформації конкуренції та визначення перспектив розвитку сфери роздрібної торгівлі.

Для оцінки рівня омніканальності було використано адаптований індекс, сформований за чотирма ключовими критеріями:

інтеграція каналів збуту;

рівень розвитку цифрових сервісів (UX/UI);

ефективність логістики та доставки;

якість клієнтського досвіду (табл. 1).

Таблиця 1 – Результати оцінки рівня омніканальності вітчизняних підприємств торгівлі [10]

Підприємство	Сегмент	Інтеграція	UX	Логістика	CX	Індекс
Rozetka	Marketplace	24	24	23	23	94
Nova Poshta	Логістика	23	22	25	23	93
Epicentr K	DIY	23	22	23	22	90
Silpo	FMCG	22	23	22	23	90
MakeUp	E-commerce	22	23	22	22	89
Comfy	Electronics	22	23	21	22	88
Foxtrot	Electronics	21	22	21	21	85
EVA	Drogerie	21	22	20	22	85
АТБ-Маркет	FMCG	21	20	22	21	84
Varus	FMCG	21	21	21	21	84

Кожен критерій оцінювався за шкалою від 0 до 25 балів, що дозволило сформувати інтегральний показник (0–100 балів). Такий підхід узгоджується з методиками міжнародних досліджень (зокрема, OMNI Retail Rating, розробленого компаніями AWG та Data Insight), але адаптований до специфіки українського ринку.

Рейтинг омніканальності підприємств торгівлі дає змогу оцінити досвід покупця, який приймає рішення самостійно або у взаємодії з торговельним персоналом у різних каналах продажу: офлайн-магазині, веб-сайті, мобільному застосунку або на маркетплейсі.

Отримані результати свідчать про наявність чіткої диференціації рівня омніканальності серед українських підприємств. Лідером виступає Rozetka, що зумовлено високим рівнем цифровізації, розвиненою маркетплейсною моделлю та інтеграцією фізичних точок видачі замовлень. Високі позиції займає також Nova Poshta, яка фактично формує інфраструктурну основу омніканальності в Україні, забезпечуючи швидку та гнучку доставку.

Підприємства змішаного типу, такі як Epicentr K та Silpo, демонструють високий рівень інтеграції каналів, однак дещо поступаються у сфері логістики та масштабування цифрових сервісів. Водночас спеціалізовані онлайн-ритейлери (MakeUp) та мережі електроніки (Comfy, Foxtrot) активно впроваджують персоналізацію та мобільні сервіси, що позитивно впливає на клієнтський досвід.

Менш розвиненими залишаються омніканальні практики у сегменті дискаунтерів (АТБ), що пояснюється орієнтацією на цінову конкуренцію та обмеженими інвестиціями в цифрову інфраструктуру. Проте навіть у цьому сегменті спостерігається поступова цифрова трансформація.

Слід підкреслити, що для реалізації омніканальності підприємство торгівлі повинно інтегрувати щонайменше два типи каналів товароруху, один із яких має бути цифровим. Таким чином, впровадження омніканальної торгівлі є можливим лише за умови використання цифрових каналів збуту, а отже, покупець повинен володіти певними цифровими компетентностями.

У межах рейтингу враховується інтегральний показник цифрових каналів у вигляді обсягу та динаміки виручки, а також оцінюється споживчий досвід щодо наявності меж і бар'єрів у процесі здійснення покупки, зокрема існування єдиної програми лояльності, що об'єднує всі канали, а також готовність і здатність торговельного персоналу забезпечити підтримку під час переходу споживача з одного каналу в інший.

Третім показником є досвід взаємодії покупця з цифровими технологіями під час здійснення купівлі. Відповідно, підприємство торгівлі має таким чином організувати торговельно-технологічний процес у всіх каналах, щоб забезпечити максимально просте та зручне здійснення купівлі для споживача.

Під час переходу до омніканальності виникає необхідність коригування бізнес-моделі підприємства торгівлі, оскільки така стратегія зумовлює трансформацію організації торговельно-технологічного процесу за трьома ключовими векторами: інформатизація, кастомізація та інтеграція.

Таким чином, в майбутньому конкуренція у сфері роздрібної торгівлі ґрунтуватиметься на цілісному досвіді взаємодії з клієнтами. Омніканальна

роздрібна торгівля вимагатиме розвитку фахових компетентностей і зміни організаційного мислення; фізичні магазини перетворюватимуться на ключові простори унікального сенсорного досвіду здійснення купівель; водночас омніканальна модель сприятиме підвищенню операційної ефективності.

Основні напрями трансформації бізнес-моделей підприємств торгівлі в умовах упровадження омніканальної стратегії можуть бути узагальнені в напрями, представлені на рис. 3.

Рисунок 3 – Напрями трансформації бізнес-моделі підприємства торгівлі

Сформовано авторами

Кастомізація забезпечує формування унікального споживчого досвіду, який досягається шляхом застосування сучасних цифрових технологій і персоналізованого залучення споживачів до процесу створення цінності [4].

Вертикальна та горизонтальна інтеграція дають змогу формувати конкурентоспроможний рівень взаємодії споживачів із технологічними рішеннями. З огляду на значущість цього чинника для налаштування

омніканальності та його вплив на операційні витрати підприємств торгівлі, можна прогнозувати подальший розвиток вітчизняної торгівлі у напрямі оптимізації бізнес-моделей.

Ще один напрям трансформації роздрібної торгівлі пов'язаний з інтеграцією з іншими учасниками бізнес-екосистем. Існують різні методологічні підходи до організації взаємодії учасників та потенційних учасників каналів дистрибуції в інтегрованих маркетингових системах. Такі підходи можуть відрізнятися рівнем відкритості, «жорсткістю» конкуренції всередині каналу, підходами до визначення частки ринку кожного з учасників, а також специфікою ринку, особливостями бізнес-культури та готовністю до постійних інноваційних оновлень у межах платформних рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, констатуємо той факт, що за останні десятиліття світова економіка зазнала глибоких трансформацій унаслідок впровадження концепції управління ланцюгами постачання. За таких умов процеси розподілу продукції вже не можуть розглядатися лише через призму прямих лінійних взаємозв'язків між виробником і споживачем. Ключовою передумовою формування та донесення споживчої цінності залишається здатність підприємств до адаптації до динамічних змін потреб споживачів, розвитку торговельно-технологічних інновацій, використання внутрішніх можливостей бізнесу, а також урахування особливостей конкурентного середовища ринку.

Список використаних джерел:

1. Величко К.Ю., Цибульська Е.І. Трансформація бізнес-моделей компаній: сучасні виклики та перспективи у цифровій економіці. *Економіка та суспільство.* 2023. Вип. 52. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-39.

2. Нагара М.Б. Трансформація бізнес-моделі підприємства: екосистемний аспект. *Інтелект XXI.* 2023. № 1. С. 26-32. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.5.

3. Сметанюк О., Цісар Д. Платформи як бізнес-модель: здобуття конкурентної переваги через екосистемний підхід. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2023. № 3. С. 386-390. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-59.

4. Шарко В.В. Кастомізація як напрям підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 11. С. 560-562. URL: http://www.global-national.in.ua/archive/11-2016/11_2016.pdf#page=560.

5. Climent R.C., Haftor D.M. Value Creation through the Evolution of Business Model Themes. *Journal of Business Research*. 2021. № 122. P. 353–361. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.007.

6. Kiel D., Arnold C., Voigt K.-I. The Influence of the Industrial Internet of Things on Business Models of Established Manufacturing Companies. *A Business Level Perspective. Technovation.* 2017. № 68. P. 4-19. DOI: https://doi.org/10.1016/j.technovation.2017.09.003.

7. Moro S., Cauchick-Miguel P., Mendes G. A proposedframework for product-service system business model design. *Journal of Cleaner Production.* 2022. Vol. 376. Art. 134365.DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134365.

8. Minz N., Prakash A., Arora M., Chaudhary R., DixitS. Platform Business Models and Service Innovation: AReview of Digital Ecosystems. *IGI Global.* 2024. DOI:https://doi.org/10.4018/979-8-3693-2019-8.ch002.

9. Cusumano M.A., Gawer A., Yoffie D.B. TheBusiness of Platforms: Strategy in the Age of DigitalCompetition, Innovation, and Power. *Harper Business.*2019. URL: https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56021.

10. Омніканальність в ecommerce: як перетворити розрізнені канали на єдину систему комунікацій. URL: https://ain.ua/2026/02/18/omnikanalnist-v-ecommerce-esputnik/.

УДК 656:339.9:341.31:061.1ЄС(045))

Андрусенко Н. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3746-6202
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ ДО ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄДИНОГО РИНКУ ЄС

У статті досліджено вплив воєнного стану на систему міжнародної логістики України та проаналізовано перспективи її інтеграції в єдиний ринок ЄС. Визначено ключові виклики, з якими зіткнулася логістична галузь після 24 лютого 2022 року, а також окреслено пріоритетні напрями відновлення та розвитку логістичної інфраструктури в контексті євроінтеграційного курсу України. Розглянуто роль логістичного сервісу як конкурентного інструменту для виходу українських підприємств на ринки ЄС.

Ключові слова: *міжнародна логістика, євроінтеграція, воєнний стан, логістична інфраструктура, ланцюги постачання, логістичний сервіс.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентний за масштабами удар по логістичній системі держави. Знищення транспортної інфраструктури, блокада морських портів, розрив усталених ланцюгів постачання – все це докорінно змінило логістичний ландшафт країни та поставило перед галуззю виклики, які не мають аналогів у мирний час.

Водночас форсований євроінтеграційний курс України, підкріплений наданням статусу країни-кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року, відкриває

нові можливості для трансформації вітчизняної логістичної системи. Адаптація до стандартів єдиного ринку ЄС, інтеграція до загальноєвропейських транспортних коридорів та залучення іноземних інвестицій у відновлення інфраструктури формують нову парадигму розвитку міжнародної логістики України.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного осмислення логістичних викликів воєнного часу крізь призму євроінтеграційних перспектив та пошуку ефективних шляхів модернізації галузі.

Мета статті – дослідити стан міжнародної логістики України в умовах воєнного стану та визначити перспективи її розвитку в контексті євроінтеграції.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання: проаналізувати передвоєнний стан логістичної системи України; оцінити вплив збройного конфлікту на міжнародну логістику; визначити євроінтеграційні вектори розвитку галузі; сформулювати рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності логістичного сервісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика міжнародної логістики та її євроінтеграційного виміру знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Серед українських дослідників вагомий внесок у розвиток теорії логістики зробили Є.В. Крикавський, Н.В. Чорнописька, І.Г. Смирнов, А.М. Ніколаєва та ін. Зокрема, Крикавський Є.В. розглядає логістичні системи як інтегровані структури управління матеріальними та інформаційними потоками, наголошуючи на необхідності їх адаптації до вимог міжнародного ринку. Смирнов І.Г. досліджує просторово-територіальний вимір логістики, приділяючи особливу увагу транзитному потенціалу України та її ролі у міжнародних транспортних коридорах.

Серед зарубіжних авторів фундаментальний внесок у розвиток концепції ланцюгів постачання та міжнародної логістики зробили М. Крістофер, Д. Бауерсокс, Д. Клосс, М. Купер [15]. Крістофер М. у своїй праці «Логістика та управління ланцюгами постачання» [17] обґрунтовує концепцію «гнучких ланцюгів постачання», здатних швидко адаптуватися до непередбачуваних зовнішніх збурень, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні.

Питання впливу збройних конфліктів на логістичні системи досліджували А.С. Завербний, Ю.Р. Ломага, З.П. Двуліт та ін. [5]. Дослідники зазначають, що логістичні системи країн, які перебувають у стані збройного конфлікту, зазнають системних трансформацій, включаючи переорієнтацію маршрутів, зміну структури перевезень та пошук нових логістичних партнерів.

Євроінтеграційний вимір логістики досліджено у роботах Т. Бороденко, Г. Котіної, М. Степури [8]. Автори акцентують увагу на необхідності гармонізації транспортного та митного законодавства України з acquis communautaire ЄС як передумови повноцінної інтеграції до єдиного ринку Євросоюзу, а також на критичній ролі цифровізації митних процедур як інституційного чинника євроінтеграції.

Питанням діджиталізації логістики та розвитку логістичного сервісу в контексті євроінтеграції присвячені роботи Д. Бауерсокса, Д. Клосса, М. Купера [15]. Дослідники доводять, що цифрова трансформація є не лише технологічним, а й інституційним процесом, що потребує узгодження стандартів управління ланцюгами постачання між країнами-партнерами.

Разом із цим, варто зазначити, що в українській науковій літературі бракує ґрунтовного дослідження, яке б інтегрувало аналіз логістичних викликів у період воєнного стану з перспективами євроінтеграційного розвитку галузі. Найбільш спорідненими за тематикою є роботи Поліщук І.І., Громової О.Є. та Довганя Ю.В. (2020), що присвячені логістизації маркетингової діяльності підприємств [11], а також дослідження Поліщук І.І. та Довганя Ю.В. (2021) щодо впливу логістичної компетентності на ефективність [12]. Однак ці праці були проведені до початку повномасштабної війни й не враховують трансформацій, спричинених її наслідками.

Наукова новизна цього дослідження полягає у створенні узагальненої моделі адаптації міжнародної логістики України до викликів воєнного часу та процесу євроінтеграції. Модель ґрунтується на принципах стійкості, мультимодальності та цифрової трансформації. Відмінною рисою запропонованого підходу є інтеграція таких ключових аспектів, як воєнні ризики, обмеження інфраструктури та вимоги єдиного ринку ЄС, що не були в повній мірі враховані у попередніх дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. До повномасштабного вторгнення Україна відігравала значну роль у міжнародній логістиці, виконуючи функцію транзитної держави між Сходом і Заходом. Позицію країни у цій сфері ілюструє Індекс ефективності логістики Світового банку (Logistics Performance Index, LPI), динаміка якого наведена в табл. 1.

Таблиця 1 – Динаміка показників LPI України, 2014 – 2023 рр.

Рік	Місце (з 139)	Загальний індекс	Інфраструктура	Митниця
2014	61	2,98	2,69	2,63
2016	80	2,74	2,69	2,50
2018	66	2,83	2,78	2,60
2023	61	2,82	2,71	2,68

Джерело: World Bank. Logistics Performance Index 2023. [23]

Примітка: LPI 2023 є останнім виданням опитувальної методології; у 2025 р. World Bank перейшов на LPI 2.0 з іншою методологією без єдиного рейтингу країн.

Згідно з даними табл. 1, позиція України в рейтингу LPI за період 2014 – 2023 років залишилася відносно стабільною. У той же час, порівняння показників України із середніми значеннями по країнах ЄС, поданими в табл. 2, свідчить про істотний розрив, подолання якого є важливим стратегічним завданням у межах євроінтеграційного курсу.

Таблиця 2 – Порівняння показників LPI України та середнього значення по ЄС, 2023 р.

Показник LPI	Україна (2023 р.)	Середнє ЄС (2023 р.)
Митниця (Customs)	2,68	3,42
Інфраструктура	2,71	3,61
Міжнародні перевезення	2,85	3,38
Логістична компетентність	2,76	3,47
Відстеження вантажів	2,90	3,53
Своєчасність доставки	3,14	3,84
Загальний LPI	2,82	3,54

Джерело: World Bank. Logistics Performance Index 2023 [23]

До лютого 2022 року Україна мала добре розвинену транспортну інфраструктуру, яка включала понад 21 тисячу кілометрів залізниць, близько 170 тисяч кілометрів автомобільних доріг, 18 морських портів на узбережжях Чорного та Азовського морів, а також мережу аеропортів і трубопровідного транспорту. Морські порти країни щорічно обробляли понад 150 мільйонів тонн вантажів.

Важливе стратегічне значення мав транзитний потенціал України в межах транспортних коридорів TRACECA і пан'європейських коридорів № 3, 5 та 9. Завдяки позиціонуванню країни як «логістичного хабу» між Європейським Союзом та країнами СНД, державний бюджет отримував значні доходи від транзиту. Водночас галузь стикалася з низкою суттєвих викликів: застаріла інфраструктура, недостатній рівень цифровізації процесів і складні митні процедури залишалися серйозними проблемами.

Повномасштабна агресія російської федерації спричинила значні руйнації в логістичній інфраструктурі України, що призвело до катастрофічних наслідків. Згідно з даними Київської школи економіки, сукупні втрати у цій сфері перевищили 150 мільярдів доларів США. Основні проблеми та виклики, з якими зіштовхнулася галузь, узагальнено у табл. 3.

Таблиця 3 – Основні проблеми та логістичні виклики воєнного часу та напрями їх подолання

Виклик	Прояв	Напрям подолання
Руйнування інфраструктури	Знищення мостів, доріг, залізничних вузлів	Відновлення за стандартами TEN-T
Блокада портів	Втрата доступу до Чорного та Азовського морів	Розвиток портів Дунаю та сухопутних коридорів
Зростання витрат	Подорожчання страхування, подовження маршрутів	Залучення коштів Ukraine Facility
Дефіцит кадрів	Вимушена міграція логістичних фахівців	Підготовка кадрів за міжнародними стандартами
Митні бар'єри	Черги на кордонах з ЄС, різні процедури оформлення	Впровадження єдиного вікна, e-CMR, e-TIR
Кіберзагрози	Атаки на логістичні IT-системи	Кіберзахист, резервування даних

Джерело: складено автором на основі даних [7, 9, 22]

Зміни в структурі вантажних перевезень України за видами транспорту у 2021 – 2023 роках проілюстровані у табл. 4. Найбільш помітним є суттєве скорочення обсягів морських і авіаційних перевезень, яке частково компенсувалося зростанням перевезень автомобільним транспортом.

Таблиця 4 – Обсяги вантажних перевезень України за видами транспорту, 2023 та 2024 рр. (млн тонн)

Вид транспорту	Роки / млн тонн			Зміна 2024/2021, %
	2021	2023	2024	
Залізничний	293,8	147,2	174,9	-40,5
Автомобільний	172,5	198,3	136,0	-21,2
Морський	150,1	28,4	97,2	-35,2
Трубопровідний	93,4	61,7	н/д	-
Авіаційний	0,18	0,0	0,0	-100

Джерело: [2, 3, 4]

Важливою адаптаційною реакцією стало значне зростання вантажообігу через порти Дунаю, які стали ключовим вузлом для українського експорту після блокади портів Чорного моря. Динаміка вантажообігу Дунайських портів представлена у табл. 5.

Таблиця 5 – Вантажообіг українських портів Дунаю у 2021, 2023 та 2024 рр.(млн.тонн)

Порт	Роки / млн т		
	2021	2023	2024
Ізмаїл	2,1	20,2	13,4
Рені	0,8	10,0	3,4
Усть-Дунайськ	0,3	1,7	0,5
Разом по Дунаю	3,2	31,9	17,3

Джерело: [2, 3, 4]

Водночас було виявлено високу адаптивність національної логістичної системи. Зокрема, АТ "Укрзалізниця" досягла рекордних обсягів перевезень. Ініціатива, спрямована на експорт зернових (з липня 2022 до липня 2023 року), тимчасово відновила можливості морського експорту цієї продукції. Незважаючи на завершення дії зазначеної ініціативи, Україні вдалося значно збільшити обсяги сухопутного й річкового експорту, що свідчить про високу стійкість і гнучкість галузі в умовах воєнного стану.

Отримання Україною статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 року, а також запланований початок переговорного процесу в 2024 році стали визначальними для стратегічного розвитку логістичного сектору. Основні напрями євроінтеграційної адаптації логістичної системи України узагальнено та представлені схематично на рис. 1.

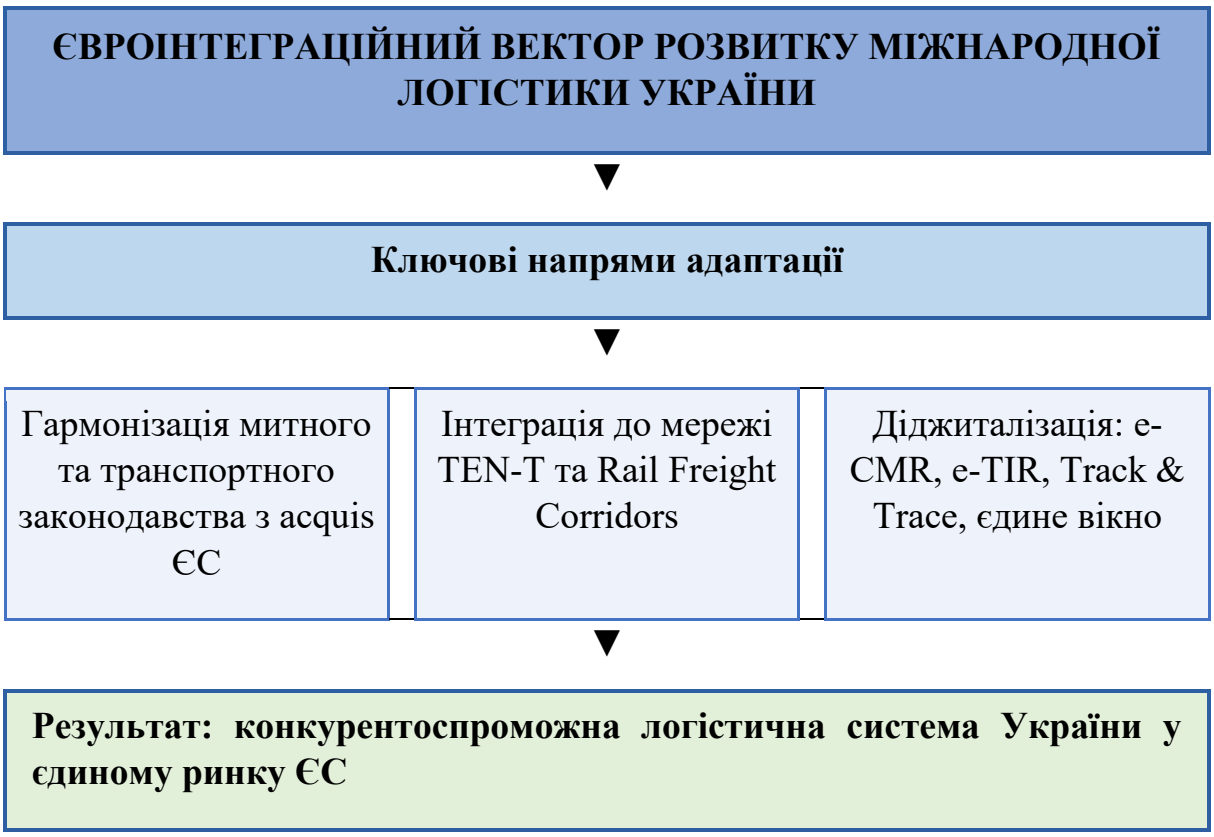

Рисунок 1 – Євроінтеграційний вектор розвитку міжнародної логістики України

Спрощення митних процедур та гармонізація законодавства передбачають поетапну адаптацію митного законодавства України до стандартів Європейського Союзу в рамках виконання положень Угоди про асоціацію та створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі (DCFTA). У 2022–2024 роках ЄС запровадив тимчасове скасування мит і квот на експорт українських товарів, що значно сприяло оптимізації та покращенню торговельних операцій. Наступними кроками в цьому процесі мають стати впровадження системи «єдиного вікна» та цифрової платформи для митного декларування.

У 2022 році Європейська комісія включила Україну та Молдову до розширеної мережі транс'європейської транспортної інфраструктури (TEN-T), відкривши можливості доступу до фінансування та технічної підтримки з боку ЄС. Стратегічно важливим напрямом розвитку є створення транспортних коридорів, які з'єднують Україну з портами Балтійського моря (Via Carpatia) та регіоном Середземномор’я.

Особливе місце у транспортній інфраструктурі належить залізничному сполученню, яке залишається критично важливим для забезпечення міжнародної логістики. Проблема несумісності ширини колії (1520 мм в Україні проти 1435 мм у більшості країн ЄС) потребує комплексного вирішення. До пріоритетних заходів у цій сфері належить створення перевантажувальних терміналів та поступова модернізація залізничної мережі шляхом перекладання колії на ключових транспортних маршрутах.

Однак процес інтеграції України до європейського логістичного простору супроводжується низкою системних викликів. Серед них значні затримки на прикордонних переходах, недостатня пропускна спроможність існуючої інфраструктури, а також технічна несумісність залізничних систем. Крім того, регуляторні бар'єри і розбіжності у стандартах сертифікації створюють додаткові труднощі для інтеграції українських підприємств до європейських логістичних ланцюгів. Для подолання цих перешкод необхідні як технічні заходи, так і інституційні зміни з боку держави.

Зростання рівня якості логістичного обслуговування є фундаментальною умовою для забезпечення конкурентоспроможності українських компаній на ринку Європейського Союзу. У цьому контексті важливо враховувати взаємозв'язок між рівнями логістичного аутсорсингу та вимогами євроінтеграції, які представлено у візуалізованій формі (рис. 2).

Рисунок 2 – Рівні логістичного сервісу для виходу на ринок ЄС

Діджиталізація логістичних процесів залишається одним із ключових завдань у рамках євроінтеграційної адаптації. Обов'язковими умовами співпраці з провідними європейськими логістичними операторами є впровадження

сучасних технологій, таких як системи відстеження вантажів у реальному часі (Track & Trace), електронний документообіг (e-CMR, e-TIR), а також інтеграція автоматизованих систем управління складськими (WMS) та транспортними (TMS) процесами.

Розвиток ринку логістичних послуг у форматах 3PL і 4PL в Україні відкриває нові перспективи для оптимізації ланцюгів постачання. Залучення глобальних логістичних компаній, зокрема DB Cargo, DSV, Geodis, Kuehne+Nagel та інших, сприяє передачі передових технологій та підвищенню стандартів обслуговування. Це, своєю чергою, забезпечує гармонізацію української логістики із європейськими та міжнародними практиками.

Ключову роль у цьому контексті відіграє розвиток мережі логістичних парків і сухих портів, особливо поблизу кордонів із країнами Європейського Союзу. Такі інфраструктурні об’єкти, як логістичний термінал у Жовкві або Чоп-Загонь, набувають стратегічного значення, виконуючи функції перевантажувальних хабів між залізничними системами різної ширини колій і місцями консолідації вантажопотоків.

На основі узагальнення сучасних наукових підходів до управління ланцюгами постачання в умовах криз запропоновано модель стійкості міжнародної логістики України. Ця модель складається з чотирьох взаємопов’язаних компонентів, які визначають здатність системи витримувати зовнішні виклики та забезпечувати безперервність функціонування навіть у кризових умовах.

1. Гнучкість (flexibility) – це здатність оперативно адаптувати маршрути постачання та види транспорту залежно від змін зовнішніх умов. Вона є базовим елементом реакції системи на воєнні загрози та інфраструктурні обмеження.

2. Диверсифікація (diversification) – використання альтернативних логістичних коридорів (Дунайський, Балтійський Via Carpatia, автомобільні переходи з ЄС), що знижує залежність від окремих вузлів та маршрутів.

3. Цифровізація (digitalization) – інтеграція електронних документів, наприклад, e-CMR і e-TIR, технологій Track & Trace, а також автоматизованих платформ управління. Це дозволяє значно підвищити прозорість і пришвидшити виконання логістичних операцій.

4. Інституційна інтеграція (integration) – гармонізація митних процедур та впровадження України в транспортну мережу TEN-T, що створює необхідні передумови для стабільної інтеграції в єдиний ринок ЄС.

Злагоджена взаємодія цих елементів сприяє підвищенню здатності логістичної системи адаптуватися до зовнішніх потрясінь, зокрема пов'язаних із воєнними ризиками. Запропонована модель може слугувати основою для формування стратегій розвитку логістичної галузі України в повоєнний період і в ході вступу до ЄС.

На основі проведеного аналізу сформульовано такі ключові напрями розвитку міжнародної логістики України в контексті євроінтеграції:

1. Прискорене відновлення та модернізація транспортної інфраструктури відповідно до стандартів ЄС. Важливо, щоб реконструкція пошкоджених об'єктів здійснювалася не просто за принципом повернення до попереднього стану, а з покращенням їх технічних характеристик. Пріоритетом має стати використання коштів програми Ukraine Facility (50 млрд євро на період 2024–2027 років) для фінансування розвитку транспортної інфраструктури.

2. Розбудова мультимодальних транспортних коридорів, зокрема Балтійсько-Чорноморського (Via Carpatia) та Середземноморського. Розвиток Дунайських портів, таких як Ізмаїл, Рені та Усть-Дунайськ, також є важливим кроком задля створення альтернативи заблокованим чорноморським терміналам.

3. Активна цифрова трансформація логістики. Необхідно пришвидшити впровадження електронних систем митного оформлення, цифрових транспортних документів і платформ управління ланцюгами постачання для інтеграції України в цифровий єдиний ринок ЄС.

4. Підготовка висококваліфікованих логістичних кадрів. Дефіцит професіоналів, що виник через вимушену міграцію, потребує системного вирішення від освітніх установ. Варто створювати програми підвищення кваліфікації відповідно до міжнародних стандартів, таких як CILT, FIATA та ECL.

5. Стимулювання державно-приватного партнерства у сфері логістики.

Інвестування приватного сектора в будівництво логістичних парків, сухих портів і мультимодальних терміналів через концесійні механізми та програми співпраці держави і бізнесу дозволить значно прискорити розвиток необхідної інфраструктури.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу зробити кілька ключових висновків. По-перше, повномасштабне вторгнення росії завдало значного системного удару по міжнародній логістиці України, зруйнувавши частину інфраструктури та докорінно змінивши усталені маршрути. Попри це, галузь продемонструвала здатність швидко адаптуватися та знаходити альтернативні рішення, зокрема через зростання обсягів вантажообігу в дунайських портах і переорієнтацію на автомобільні перевезення.

По-друге, євроінтеграційний курс України відкриває стратегічні перспективи для модернізації логістичної галузі відповідно до стандартів ЄС. Як показує аналіз показників LPI, Україна має значний потенціал для наближення до рівня країн-членів ЄС, особливо в аспектах митного адміністрування та розвитку інфраструктури.

По-третє, логістичний сервіс стає стратегічно важливим інструментом для виходу українських підприємств на ринки ЄС. Впровадження моделей 3PL/4PL замість традиційних 1PL/2PL, цифровізація процесів і розвиток мультимодальних перевезень є ключовими факторами підвищення якості й ефективності логістичних послуг.

Виконання запропонованих рекомендацій дозволить не лише відновити довоєнний потенціал логістичної галузі, але й значно його зміцнити в умовах євроінтеграції. Це може перетворити логістику на один із драйверів економічного відновлення та зростання країни.

Подальші дослідження варто зосередити на кількісній оцінці ефективності запропонованих логістичних заходів, а також на розробці сценаріїв розвитку міжнародної логістики України з урахуванням тривалості воєнного конфлікту та динаміки євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Бороденко Т., Котіна Г., Степура М. Цифрова трансформація митної логістики України: інструменти, архітектура та стратегічні напрями євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2026. № 85.
DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-5 .

2. Державна служба статистики України. Транспорт і зв'язок. Оперативні дані. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm (дата звернення: 12.05.2026).

3. ДП «Адміністрація морських портів України». Звіт про управління за 2023 рік. Київ: АМПУ, 2024.
URL:https://www.uspa.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/zvit_2023%E2%80%93-15.04.2024.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

4. ДП «Адміністрація морських портів України». Звіт про управління за 2024 рік. Київ: АМПУ, 2025. URL: https://www.uspa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/zvit-pro-upravlinnya.pdf (дата звернення: 12.05.2026).

5. Завербний А.С., Двуліт З.П., Вуєк Х.І. Особливості формування логістичних ланцюгів в умовах війни та у післявоєнний період. Економіка та суспільство. 2022. № 43. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-54.

6. Завербний А.С., Ломага Ю.Р. Проблеми та перспективи формування логістичних ланцюгів постачання у воєнний період за умов активізування євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2022. № 45.
DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-23.

7. Київська школа економіки. Оцінка збитків та потреб у відновленні України станом на 2024 рік. Київ: KSE, 2024. 128 с.

8. Крикавський Є.В., Чорнописька Н.В. Логістичні системи. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

9. Мінінфраструктури України. Транспортна стратегія України до 2030 року. Київ, 2021. 96 с.

10. Ніколаєва А.М. Міжнародна логістика в умовах глобальних трансформацій. Одеса: ОНЕУ, 2020. 218 с.

11. Поліщук І.І., Громова О.Є., Довгань Ю.В. Логістизація маркетингової діяльності олійно-жирових підприємств харчової галузі. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2020. № 1 (65). С. 43–50.

12. Поліщук І.І., Довгань Ю.В. Логістична компетентність як складова ефективності логістики. Modern Economics. 2021. № 28. С. 127–133.

13. Смирнов І.Г. Логістика: просторово-територіальний вимір. Київ: ВГЛ «Обрії», 2004. 335 с.

14. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 12.03.2026).

15. Bowersox D.J., Closs D.J., Cooper M.B. Supply Chain Logistics Management. 5th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2020. 506 p.

16. Caramuta C., Grosso A., Longo G. Logistics chain responsiveness to war impacts. Case Studies on Transport Policy. 2023. Vol. 14. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cstp.2023.101086.

17. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management. 5th ed. Pearson, 2016. 322 p.

18. Christopher M., Peck H. Building the Resilient Supply Chain. International Journal of Logistics Management. 2004. Vol. 15, № 2. P. 1–14.

19. European Commission. Ukraine Facility. URL: https://commission.europa.eu (дата звернення: 15.03.2026).

20. FIATA. Annual Report 2023. Geneva: FIATA, 2023. 48 p.

21. Sarwar D., Rye S. The impact of the Russia–Ukraine war on global supply chains: a systematic literature review. Frontiers in Sustainable Food Systems. 2025. Vol. 9. DOI: https://doi.org/10.3389/fsufs.2025.1648918.

22. UN Global Compact Ukraine. Бізнес в умовах воєнного часу: логістичні рішення. Київ, 2023. 64 с.

23. World Bank. Logistics Performance Index 2023.
URL: https://lpi.worldbank.org (дата звернення: 10.03.2026).

УДК 339.138

Громова О. Є., доктор економічних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0003-3326-4742
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ БРЕНДУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено роль корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у формуванні бренду підприємства в умовах сучасної економіки. Обґрунтовано, що КСВ трансформувалася з епізодичної благодійної діяльності у системоутворюючий елемент брендоформування, який визначає рівень довіри, репутації та відповідності компанії суспільним очікуванням. Встановлено, що бренд формується не лише через маркетингові комунікації, а й через реальну поведінку підприємства щодо працівників, споживачів, партнерів, громади та довкілля. Узагальнено основні підходи до розуміння ролі КСВ (репутаційний, ціннісний, комунікаційний, конкурентний, внутрішньокорпоративний, стратегічний) та систематизовано напрями її впливу на бренд, серед яких ключовими є репутаційний, маркетинговий, соціальний, економічний, кадровий і комунікаційний. Доведено, що КСВ забезпечує формування емоційної прихильності до бренду, підвищення його впізнаваності, зміцнення бренд-капіталу та конкурентних позицій підприємства. Визначено основні інструменти реалізації КСВ у системі брендингу, зокрема соціальні програми, екологічні ініціативи, етичну поведінку, прозору комунікацію та соціальну звітність. Показано, що ефективність впливу КСВ на бренд залежить від її системності, послідовності та інтеграції у стратегічне управління підприємством. Обґрунтовано, що КСВ формує цілісну бренд-ідентичність і виступає важливим чинником підвищення довіри з боку стейкхолдерів, інвестиційної привабливості та довгострокової стійкості підприємства.

Ключові слова: *маркетинг, ринок, корпоративна ідентичність, стратегія, управління, бренд*

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними та практичними завданнями. У сучасних умовах зростання конкуренції та інформаційного перенасичення ринку підприємства стикаються з проблемою формування цілісного, впізнаваного й послідовного образу бренду. Незважаючи на активне використання елементів фірмового стилю, корпоративна ідентичність часто зводиться лише до візуальних атрибутів, що призводить до фрагментарного сприйняття бренду та зниження ефективності комунікації з аудиторією.

Це зумовлює необхідність теоретичного уточнення сутності корпоративної ідентичності як комплексної системи, що поєднує візуальні, вербальні та смислові компоненти, а також визначення її структури, функцій і принципів формування. У практичному вимірі актуальність проблеми пов'язана з потребою розробки узгодженої айдентики, здатної забезпечити стабільність позиціонування бренду, підвищити його конкурентоспроможність і сформувати довіру споживачів у різних каналах комунікації.

Формулювання цілей статті є теоретичне обґрунтування сутності корпоративної ідентичності бренду як цілісної багаторівневої системи, а також визначення її структури, складових елементів, функцій і ролі у формуванні впізнаваного та конкурентоспроможного бренду.

Посилання на сучасні дослідження та публікації. Сучасні наукові дослідження підтверджують багатовимірний характер корпоративної ідентичності бренду та її стратегічну роль у маркетинговій діяльності підприємств. Зокрема, у працях Лишенка М. ідентичність розглядається як базова складова бренду, що інтегрує його внутрішню структуру та впливає на сприйняття якості, лояльність і репутацію. Дослідження Миронової А., Гальчинської О. та Маковської О. акцентують увагу на тому, що ідентичність виступає ключовим елементом маркетингової стратегії, забезпечуючи цілісність образу компанії.

У роботах Михайлової Р. і Ковтун С. підкреслюється системність візуальної айдентики та її значення у формуванні ефективної комунікації з аудиторією.

Петрова І., Перерва В. і Голіздра О. розглядають айдентику як носій культурних і символічних кодів, що поглиблюють унікальність бренду. Васильєв О. та Осадчук Ю. визначають логотип як центральний елемент, який задає напрям усій системі корпоративної ідентичності.

Водночас Савченко І., Мельничук М. і Курилова Н. обґрунтовують розмежування понять «фірмовий стиль» і «айдентика», підкреслюючи ширший зміст останньої. Пустовгар С. і Муханова Т. доводять, що ідентичність бренду є важливим чинником його конкурентоспроможності та оцінювання на ринку. Додатково, дослідження Громової О. та співавторів демонструють зв'язок айдентики з етичним маркетингом і соціальною відповідальністю бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративна соціальна відповідальність у сучасній економіці перестала сприйматися як додаткова благодійна активність або іміджева акція, що здійснюється епізодично. Її роль істотно розширилася, оскільки саме через соціальну, екологічну та етичну поведінку підприємства сьогодні дедалі частіше оцінюється зміст бренду, рівень його надійності та ступінь відповідності суспільним очікуванням. Бренд у такому випадку формується не лише через візуальні елементи, рекламу чи позиціонування, а й через практичні дії компанії щодо працівників, споживачів, партнерів, громади та довкілля. Через це корпоративна соціальна відповідальність починає виконувати не допоміжну, а системоутворюючу функцію, оскільки саме вона дає змогу перетворити бренд із комунікаційної оболонки на ціннісно насичений образ підприємства. Стислий огляд основних підходів до розуміння цієї ролі подано в табл. 1.

Зміст наукової думки з цього питання розвивався від вузького розуміння соціальної відповідальності як елементу етики бізнесу до її сприйняття як чинника брендоформування. У сучасних українських працях акцент уже робиться не просто на соціальній корисності окремих ініціатив, а на їхній здатності змінювати сприйняття компанії на ринку. Саме в такій логіці Н. Буга і С. Скорбун пов'язують розвиток соціально відповідального бренду з підвищенням ринкової вартості, зростанням довіри з боку клієнтів, працівників

та інших зацікавлених осіб, а також із довгостроковим успіхом на ринку [1, с. 337]. Тут важливо, що КСВ подається не як зовнішній супровід бренду, а як реальний зміст його суспільної цінності. Отже, в сучасному трактуванні бренд підприємства починає оцінюватися не тільки за якістю товару чи комунікаційною силою, а й за тим, наскільки послідовно підприємство реалізує відповідальну модель поведінки.

Таблиця 1 – Сутнісні підходи до розуміння ролі корпоративної соціальної відповідальності у формуванні бренду підприємства

Підхід	Зміст підходу	Значення для бренду
Репутаційний	КСВ формує позитивний суспільний образ підприємства	Підвищує довіру, зміцнює авторитет, знижує репутаційні ризики
Ціннісний	КСВ відображає реальні цінності підприємства	Робить бренд більш цілісним і переконливим
Комунікаційний	КСВ передає суспільно значущі смисли через бренд	Посилює емоційний зв'язок із аудиторією
Конкурентний	КСВ створює додаткові нематеріальні переваги	Допомагає бренду виділятися серед конкурентів
Внутрішньокорпоративний	КСВ впливає на ставлення працівників до підприємства	Посилює бренд роботодавця і корпоративну єдність
Стратегічний	КСВ інтегрується в довгострокову модель розвитку підприємства	Забезпечує стійкість і послідовність бренду

У більш широкому, зокрема міжнародному, контексті ця логіка набуває ще глибшого змісту. А. Волохова розглядає КСВ як стратегічний чинник формування корпоративної ідентичності бренду і прямо підкреслює, що в багатонаціональному середовищі вона має сприйматися не як допоміжний інструмент маркетингових комунікацій, а як «невід'ємна складова ціннісного серця компанії» [3, с. 647]. Такий підхід показує, що роль КСВ у формуванні бренду виходить за межі локальних соціальних акцій і переходить у площину базових цінностей організації. У цьому аспекті простежується зміна самого предмета аналізу: якщо раніше увага концентрувалася переважно на зовнішньому іміджі, то тепер КСВ дедалі частіше осмислюється як частина бренд-ідентичності, внутрішньої цілісності підприємства та легітимності його ринкової поведінки.

Критичний огляд літератури дає підстави побачити і певні відмінності між вітчизняними та зарубіжними підходами. У вітчизняних публікаціях переважає увага до репутаційного ефекту КСВ, посилення довіри, бренду роботодавця та соціальної чутливості компанії в умовах війни, нестабільності та високих суспільних очікувань. У працях, що спираються на міжнародний теоретичний контекст, сильніше акцентується інституційна узгодженість, взаємодія зі стейкхолдерами, мережевий характер бренд-ідентичності й довгострокова легітимність підприємства. Це означає, що наукова думка вже пройшла етап, коли КСВ пояснювалася лише як засіб покращення образу компанії, і перейшла до її розуміння як основи ціннісної архітектури бренду. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання вимірювання реального впливу КСВ на силу бренду та встановлення межі між справжньою відповідальністю і декларативними комунікаціями [3, с. 648]. Основні напрями впливу корпоративної соціальної відповідальності на бренд підприємства систематизовано в табл. 2.

Аналітично ця систематизація показує, що роль КСВ у формуванні бренду не можна пояснити одним ефектом, наприклад лише зростанням довіри або лише покращенням репутації. Її вплив має багатовекторний характер і одночасно охоплює репутаційний, маркетинговий, соціальний, кадровий, комунікаційний, економічний та конкурентний напрями.

Саме через це корпоративна соціальна відповідальність виступає одним із небагатьох інструментів, які дозволяють підприємству одночасно зміцнювати образ бренду, посилювати його ринкову привабливість і підтримувати сталість внутрішньої корпоративної системи. У підході, який розкривають О. Кондрашов, О. Крижко та Д. Ярова, КСВ уже прямо визначається як вагомий маркетинговий інструмент, що впливає на позитивний імідж компанії, довіру до бренду, емоційну прихильність і конкурентні переваги [6, с. 200–203]. Така постановка питання розширює межі брендингу і переводить його з площини комунікації в площину ціннісно підтвердженої ринкової поведінки.

Особливої уваги заслуговує репутаційний напрям впливу, оскільки саме він

найчастіше є першим результатом відповідальної поведінки підприємства. Коли бренд асоціюється з етичністю, відкритістю, соціальною участю та чесною взаємодією зі споживачем, він починає сприйматися як більш надійний і передбачуваний.

Таблиця 2 – Основні напрями впливу корпоративної соціальної відповідальності на формування бренду підприємства

Напрям впливу	Характер впливу	Результат для бренду	Очікуваний ефект
Репутаційний	Формує уявлення про підприємство як про надійного та відповідального суб'єкта	Позитивний імідж бренду	Зростання суспільної довіри
Маркетинговий	Підсилює позиціонування бренду та робить його більш привабливим для споживача	Підвищення впізнаваності бренду	Посилення ринкової присутності
Соціальний	Закріплює зв'язок бренду з інтересами суспільства, громади та окремих груп населення	Формування соціально значущого образу бренду	Позитивне сприйняття компанії в суспільстві
Економічний	Підвищує довгострокову цінність бренду та його інвестиційну привабливість	Зміцнення бренд-капіталу	Посилення стійкості підприємства
Кадровий	Формує бренд роботодавця та покращує внутрішній корпоративний клімат	Підвищення лояльності персоналу	Зменшення плинності кадрів, зростання мотивації
Комунікаційний	Дає можливість будувати діалог із цільовими аудиторіями на основі довіри та відкритості	Більш переконлива комунікація бренду	Покращення взаємодії з клієнтами, партнерами, громадою
Конкурентний	Створює нематеріальні конкурентні переваги та підсилює відмінність бренду	Посилення ринкових позицій	Зростання привабливості бренду у порівнянні з конкурентами

Проте репутаційний ефект не існує відокремлено від інших. Він безпосередньо переходить у маркетинговий ефект, коли бренд стає привабливішим, краще запам'ятовується і легше вирізняється серед конкурентів. Далі формується соціальний ефект, пов'язаний із позитивним сприйняттям підприємства з боку громади, і кадровий ефект, коли відповідальна поведінка компанії починає впливати на її привабливість як роботодавця.

Усе це разом свідчить, що КСВ треба розглядати як один із небагатьох чинників, здатних одночасно працювати на зовнішній і внутрішній бренд підприємства [6, с. 200–201]. Інструменти реалізації корпоративної соціальної відповідальності у системі брендоформування узагальнено в табл. 3.

Таблиця 3 – Інструменти реалізації корпоративної соціальної відповідальності у системі брендоформування підприємства

Інструмент	Зміст	Як впливає на бренд	Приклад результату
Соціальні програми для працівників	Забезпечення належних умов праці, підтримка добробуту, професійний розвиток	Формує образ підприємства як відповідального роботодавця	Посилення внутрішньої довіри до бренду
Екологічні заходи	Раціональне використання ресурсів, зниження екологічного навантаження, сортування, переробка	Підсилює сучасний і відповідальний образ бренду	Позитивне сприйняття бренду серед екосвідомих споживачів
Благодійна діяльність	Підтримка соціально вразливих груп, освіти, медицини, культури, громади	Посилює гуманістичний складник бренду	Формування емоційної прихильності до бренду
Прозора комунікація	Відкритість щодо рішень, дій, результатів і соціальних зобов'язань	Закріплює репутацію чесного та передбачуваного бренду	Підвищення довіри з боку клієнтів і партнерів
Етична поведінка на ринку	Дотримання принципів чесної конкуренції, відповідальність перед партнерами та споживачами	Робить бренд більш надійним і стабільним	Формування довготривалих ділових відносин
Підтримка місцевих спільнот	Участь у розвитку територій, локальних ініціатив, соціальних і культурних проєктів	Формує зв'язок бренду з конкретним соціальним середовищем	Зміцнення локальної репутації бренду
Соціальна звітність	Оприлюднення результатів діяльності у сфері КСВ	Підвищує прозорість і підзвітність бренду	Посилення довіри з боку стейкхолдерів

Сильний бренд не формується лише на рівні декларацій, тому питання інструментального забезпечення КСВ має принципове значення. Практика показує, що найпереконливіший вплив на бренд мають ті форми відповідальної діяльності, які регулярно відтворюються в корпоративній поведінці: підтримка працівників, безпечні умови праці, екологічні заходи, благодійні ініціативи, чесні правила ринкової взаємодії, підтримка локальних спільнот і прозора звітність.

Саме така логіка простежується в роботі Л. Чернобай, Ю. Широн і Б. Стегніцької, де підкреслюється, що системна інтеграція КСВ у HR-стратегії та регулярне ESG-звітування пов'язані з більш сильним брендом роботодавця та вищою привабливістю підприємства на ринку праці [15, с. 2]. З цього випливає

важливий висновок: бренд зміцнюється не самою наявністю соціальної тематики в комунікаціях, а насамперед сталістю відповідальних практик у внутрішньому й зовнішньому середовищі підприємства.

Окремо варто підкреслити значення прозорої комунікації, оскільки саме вона перетворює соціальну відповідальність на видимий для ринку елемент бренду. Якщо компанія реалізує соціальні або екологічні ініціативи, але не забезпечує їх послідовного, правдивого і зрозумілого донесення до стейкхолдерів, бренд не отримує повного ефекту від такої діяльності.

Водночас комунікація не повинна підміняти сам зміст КСВ, і саме тут проходить межа між справжнім брендоформуванням і суто репутаційною імітацією. Для цифрових компаній цей аспект має особливу вагу, оскільки в їхньому випадку бренд великою мірою існує в інформаційному полі. Артур Терещук наголошує, що прозорість фінансової діяльності, екологічна відповідальність, етичні бізнес-практики, регулярне оприлюднення звітів і взаємодія із зацікавленими сторонами підвищують довіру та лояльність клієнтів, а отже, безпосередньо впливають на бренд і конкурентоспроможність компанії [14]. Результати впливу корпоративної соціальної відповідальності на бренд для різних груп стейкхолдерів подано в табл. 4.

Ця систематизація важлива тим, що дозволяє побачити не абстрактний, а адресний характер впливу КСВ. Для споживачів визначальними стають чесність, безпечність продукції, етична комунікація та участь бренду у вирішенні суспільно важливих проблем. Для працівників першорядного значення набувають стабільність, соціальні гарантії, можливості розвитку, справедливе ставлення й організаційна культура. Для партнерів і інвесторів суттєвими є передбачуваність, прозорість, ділова надійність і сталість корпоративної поведінки.

Таблиця 4 – Результати впливу корпоративної соціальної відповідальності на бренд підприємства для основних груп стейкхолдерів

Група стейкхолдерів	Очікування від підприємства	Прояв КСВ	Результат для бренду
Споживачі	Якість, чесність, безпечність, відповідальне ставлення	Прозорість, етичність, соціальні ініціативи	Зростання довіри та лояльності до бренду
Працівники	Стабільність, підтримка, справедливе ставлення, розвиток	Соціальні гарантії, навчання, безпечні умови праці	Посилення бренду роботодавця
Партнери	Надійність, передбачуваність, добросовісність	Етичне ведення бізнесу, відкритість співпраці	Формування ділової репутації бренду
Місцева громада	Участь підприємства у вирішенні соціальних проблем	Благодійність, підтримка освіти, культури, місцевих ініціатив	Позитивне суспільне сприйняття бренду
Інвестори	Стабільність, прозорість, довгострокова відповідальність	Соціальна звітність, дотримання стандартів відповідальності	Підвищення інвестиційної привабливості бренду
Держава і суспільство	Законність, соціальна корисність, дотримання норм	Відповідальна податкова, екологічна та соціальна поведінка	Закріплення авторитету бренду
Засоби масової комунікації	Відкритість, соціальна значущість, достовірність	Публічна комунікація КСВ-практик	Посилення інформаційної присутності бренду

Через це бренд підприємства формується одразу в кількох площинах, і слабкість бодай в одній із них може знижувати ефект усієї бренд-стратегії. Саме тому соціальна відповідальність повинна будуватися з урахуванням різних очікувань стейкхолдерів, а не лише як зовнішня маркетингова програма [15, с. 4]. Механізм впливу корпоративної соціальної відповідальності на формування бренду підприємства відображено на рис. 5.

Послідовність, подана в цій схемі, дає змогу чітко побачити, що КСВ входить у бренд не безпосередньо, а через низку пов’язаних етапів. Спочатку визначаються соціальні цінності компанії, далі формується політика відповідальності, після цього реалізуються конкретні соціальні, екологічні та етичні заходи, які потім комунікуються цільовим аудиторіям. Лише після цього виникає довіра, позитивний імідж і лояльність, а вже на їхній основі зміцнюється сам бренд.

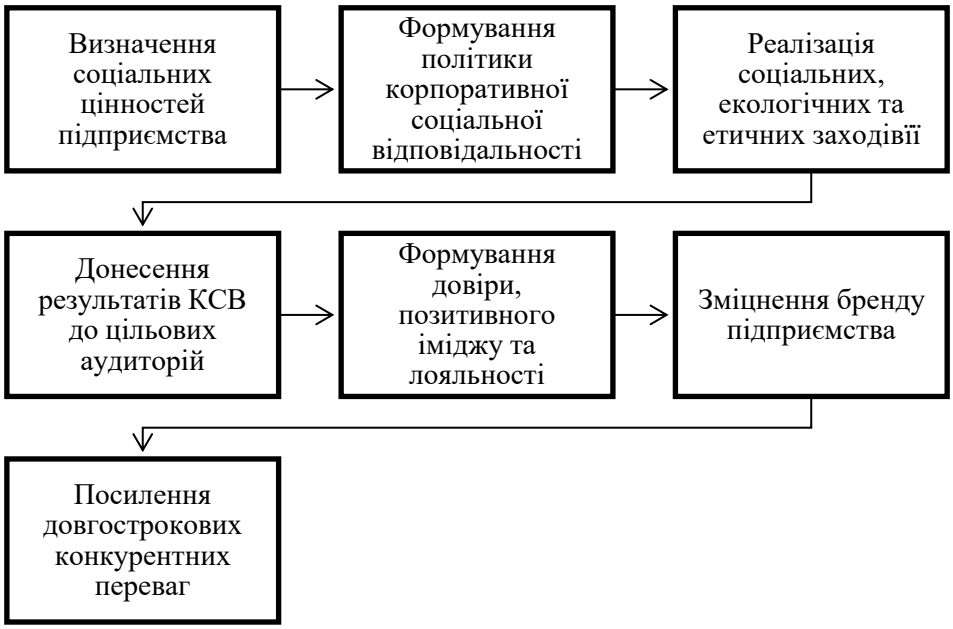

Рисунок 1 – Механізм впливу корпоративної соціальної відповідальності на формування бренду підприємства

У такій логіці дуже чітко видно, що бренд не можна побудувати тільки на повідомленні про КСВ; він формується лише тоді, коли між цінностями, діями та комунікацією немає розриву. Саме системність цього механізму і визначає, чи стане відповідальна поведінка чинником брендоформування, чи залишиться окремим набором соціальних проєктів [1, с. 338]. Складові соціально відповідального бренду підприємства узагальнено на рис. 2.

Рисунок 2 – Складові соціально відповідального бренду підприємства

Логіка цієї схеми показує, що соціально відповідальний бренд не може зводитися до однієї домінуючої характеристики, наприклад благодійності чи екологічності. Його формують одразу кілька взаємопов'язаних компонентів: етичність діяльності, відповідальність перед працівниками, прозорість, підтримка громади, чесна комунікація, ділова надійність, екологічна орієнтація та суспільна корисність. Відсутність хоча б одного з таких елементів робить бренд або фрагментарним, або вразливим до репутаційних ризиків. Це особливо помітно в умовах підвищеної уваги до ESG-підходів, коли ринок оцінює не окрему соціальну ініціативу, а цілісну модель поведінки підприємства. Через це формування соціально відповідального бренду вимагає не локального покращення окремих показників, а узгодження етичних, управлінських, кадрових і комунікаційних рішень у межах однієї системи [15, с. 2]. Ефекти корпоративної соціальної відповідальності у формуванні бренду підприємства подано на рис. 3.

Ефекти КСВ для бренду підприємства	Репутаційні ефекти	позитивний імідж
		довіра
		авторитет бренду
	Маркетингові ефекти	впізнаваність
		лояльність споживачів
		відмінність від конкурентів
	Соціальні ефекти	підтримка громади
		суспільне схвалення
		посилення соціальної ролі бренду
	Внутрішньоорганізаційні ефекти	бренд роботодавця
		мотивація персоналу
		корпоративна єдність
	Економічні ефекти	підвищення цінності бренду
		стійкість бренду
		інвестиційна привабливість

Рисунок 3 – Ефекти корпоративної соціальної відповідальності у формуванні бренду підприємства

Вони охоплюють не лише репутаційну площину, хоча саме вона є найбільш помітною. КСВ створює маркетингові ефекти у вигляді зростання впізнаваності,

лояльності та емоційної прихильності до бренду; соціальні ефекти, пов’язані з підтримкою громади і суспільним схваленням; внутрішньоорганізаційні ефекти у вигляді посилення бренду роботодавця, мотивації персоналу і корпоративної єдності; а також економічні ефекти, що проявляються у зміцненні цінності бренду та його інвестиційної привабливості. О. Кондрашов, О. Крижко та Д. Ярова прямо показують, що впровадження КСВ-програм сприяє підвищенню лояльності, формуванню довгострокових емоційних асоціацій і зростанню репутаційного капіталу, а в українських реаліях воно стає ще й чинником зміцнення конкурентних переваг бренду [6, с. 200]. Саме така багаторівневість ефектів пояснює, чому КСВ уже не може розглядатися лише як моральний обов’язок бізнесу, а повинна оцінюватися як реальний ресурс брендоформування.

Корпоративна соціальна відповідальність відіграє важливу роль у формуванні бренду підприємства, оскільки впливає не лише на його зовнішнє сприйняття, а й на внутрішню цілісність, репутацію та довіру з боку різних груп стейкхолдерів. Її значення полягає в тому, що бренд починає сприйматися не тільки як засіб ринкового позиціонування, а як відображення реальної поведінки підприємства, його цінностей, принципів і соціальної ролі. Соціально відповідальні дії посилюють позитивний імідж, підвищують лояльність споживачів, зміцнюють бренд роботодавця, покращують ділову репутацію та створюють додаткові нематеріальні переваги в конкурентному середовищі.

Висновки. Вплив корпоративної соціальної відповідальності на бренд має комплексний характер і реалізується через репутаційний, комунікаційний, соціальний, кадровий та економічний напрями. Найбільший ефект досягається тоді, коли відповідальні практики не обмежуються окремими акціями, а інтегруються в загальну систему управління підприємством, його комунікації та довгострокову стратегію. У підсумку саме послідовність, відкритість і реальний зміст таких дій забезпечують перетворення корпоративної соціальної відповідальності на важливий чинник зміцнення бренду підприємства, його стійкості та конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Буга Н., Скорбун С. «Розвиток соціально-відповідального бренду компанії». *Економіка та суспільство*, № 67, 2024.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4718

2. Васильєв О., Осадчук Ю. «Дизайн логотипу як основа фірмового стилю бренду жіночого одягу». *Актуальні питання гуманітарних наук*, вип. 91, т. 1, 2025. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/91_2025/part_1/19.pdf

3. Волохова А. «Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності та ідентичності бренду в багатонаціональному контексті». *Економіка та суспільство*, № 75, 2025.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6201

4. Гаркін П. «Використання етнічних мотивів у корпоративній ідентичності українських брендів індустрії моди». *АРТ-платФОРМА*, т. 10, № 2, 2024.
URL: https://art-platforma.kmaecm.edu.ua/index.php/art1/article/view/241

5. Данилюк Н. «Соціальна відповідальність бізнесу в управлінні брендом роботодавця». *Науковий вісник Полісся*, № 2(29), с. 189–199. URL: https://nvp.stu.cn.ua/article/view/325504

6. Кондрашов О., Крижко О., Ярова Д. «Маркетинговий вплив корпоративної соціальної відповідальності на формування іміджу компанії». *Економіка та суспільство*, № 79, 2025.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6651

7. Лишенко М. «Бренд-менеджмент як інструмент маркетингової діяльності підприємств». *Економіка та суспільство*, № 48, 2023.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2289

8. Миронова А., Гальчинська О., Маковська О. «Ідентичність бренду як ключовий елемент маркетингової стратегії для магазину крафтового мила». *Український мистецтвознавчий дискурс*, № 4, 2024.
URL: https://ukrainianartscience.in.ua/index.php/uad/article/view/283

9. Михайлова Р., Ковтун С. «Візуальна айдентика у спортивному брендингу: роль фірмового стилю в комунікації з цільовою аудиторією». *Актуальні питання гуманітарних наук*, вип. 92, т. 2, 2025.
URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/92_2025/part_2/18.pdf

10. Петрова І., Перерва В., Голіздра О. «Традиційні орнаменти України та світу в сучасній візуальній айдентиці брендів». *Актуальні питання гуманітарних наук*, вип. 93, т. 2, 2025.
URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/93_2025/part_2/17.pdf

11. Побігун С., Обельницька Х., Макаренко А. «Вплив корпоративного іміджу на систему соціальної відповідальності туристичних підприємств». *Економіка та суспільство*, № 80, 2025.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6967

12. Пустовгар С., Муханова Т. «Оцінка бренду підприємства на основі конкурентного аналізу». *Економіка та суспільство*, № 50, 2023.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2401

13. Савченко І., Мельничук М., Курилова Н. «Дослідження ролі фірмового стилю в створенні образу організації». *Ефективна економіка*, № 6, 2023. URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/download/1720/1733/4680

14. Терещук А. «Імідж цифрової компанії через призму корпоративної соціальної відповідальності. Вивчення впливу корпоративної соціальної відповідальності на формування бренду IT-компаній». *Економіка та суспільство*, № 65, 2024.
URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4388

15. Чернобай Л., Широн Ю., Стегніцька Б. «Корпоративна соціальна відповідальність у стратегії формування бренду роботодавця промислових підприємств: теоретичний та практичний виміри». *Ефективна економіка*, № 3, 2026. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/9646

16. Громова О., Шарко В., Шевчук А., Середницька Л. Як етичний маркетинг формує соціальну відповідальність. *Актуальні питання економічних наук*, 2026, (20). https://doi.org/10.5281/zenodo.18625786

УДК 339.138:37

Денисюк О.М., доктор економічних наук, професор
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9492-3281
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МАРКЕТИНГ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Стаття присвячена проблемам розвитку сфери вищої освіти в Україні на сучасному історичному етапі, коли країна стикнулася з небаченими викликами, пов'язаними зі збройною агресією росії, глобалізацією та міграційними процесами. У статті пропонуються можливі шляхи їх розв'язання, на основі вітчизняного та міжнародного досвіду.

Ключові слова: *глобалізація, освітні послуги, конкуренція, тренди, війна, криза, тенденції, проблеми, шляхи розвитку*

Глобалізація освіти є однією з найбільш динамічних тенденцій XXI століття, яка кардинально змінює конкурентне середовище на ринку вищої освіти. Університети з усього світу ведуть активну боротьбу за студентів, викладачів–дослідників, фінансування та міжнародне визнання. В цих умовах маркетинг освітніх послуг перетворюється із допоміжного інструменту на стратегічний ресурс розвитку університету.

Маркетинг освітніх послуг являє собою систему управління діяльністю закладу вищої освіти, спрямовану на виявлення, формування та задоволення освітніх потреб споживачів. Особливість освітніх послуг полягає в їх нематеріальному характері, довготривалості споживання та високому рівні значущості для особистості й суспільства.

Для українських університетів проблема формування ефективних маркетингових стратегій набуває особливої гостроти в умовах повномасштабного збройного вторгнення росії та подальшого відновлення країни. З одного боку, вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО) зіштовхнулися з

безпрецедентними викликами: вимушеним переміщенням студентів і викладачів, руйнуванням інфраструктури, падінням доходів. З іншого – відкриваються нові можливості: посилення міжнародної уваги до України, зростання попиту на україністику та східноєвропейські студії, розширення програм грантової підтримки з боку ЄС та США.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки науково обґрунтованих підходів до маркетингового управління університетами в умовах глобальної конкуренції та трансформацій, спричинених воєнним станом. Проблематика маркетингу освітніх послуг залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній науці, особливо в частині адаптації класичних маркетингових концепцій до специфіки університетського середовища та особливостей українського ринку.

Проблеми розвитку ринку освітніх послуг в Україні привертають значну увагу як у наукових дослідженнях, так і серед практиків у сфері освіти, маркетингу та соціології. Загальновідомо, що освіта є одним із визначальних чинників економічного розвитку, соціальної стабільності та забезпечення національної безпеки держави. Дана тематика активно вивчається як українськими, так і зарубіжними науковцями. Серед ключових досліджень, які сформували основу для аналізу цієї проблематики, варто відзначити роботи, присвячені економіці освіти, реформуванню освітньої системи, впливу глобалізаційних процесів на національні ринки освітніх послуг, розвитку цифрових технологій у сфері освіти, а також адаптації освітньої галузі до викликів воєнного часу.

Маркетинг освітніх послуг як самостійна наукова дисципліна сформувався наприкінці XX ст. Ключовий внесок у розвиток цієї галузі знань зробили Ф. Котлер та К. Фокс [1], які запропонували концептуальний підхід до застосування маркетингових принципів у некомерційному секторі, в тому числі в освіті. Їхня праця заклала теоретичне підґрунтя для подальших досліджень університетського маркетингу.

Рябова З. та Болотна О. [2, 3] підкреслювали важливість застосування технологій маркетингового управління в закладах освіти, що повинні базуватися на комплексній програмі підвищення їх конкурентоспроможності, зокрема з урахуванням логістичного підходу як нової парадигми освітньої діяльності. Ткачова Н. досліджувала специфіку маркетингу освітніх послуг в умовах сучасного освітнього середовища та конкурентного ринку, тоді як Шаменко М. аналізував використання маркетингових інструментів у діяльності освітніх установ [4, 5].

Аналіз наукової літератури свідчить, що сучасний маркетинг освітніх послуг розвивається у напрямі цифровізації, персоналізації та посилення уваги до поведінки молоді (student experience). Разом із тим, у більшості досліджень бракує комплексного підходу, який би поєднував стратегічний вимір університетського маркетингу з оперативними інструментами цифрового просування.

Основними викликами для українських університетів є:

- масовий виїзд молоді за кордон;
- недостатній рівень фінансування;
- низький рівень доходів населення;
- демографічний спад та прогресуюче скорочення кількості абітурієнтів;
- наслідки воєнного стану та нестабільність освітнього середовища;
- необхідність цифрової трансформації.

Ці фактори зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до маркетингової діяльності у сфері освітніх послуг та активізації старих методів.

Ефективний маркетинг освітніх послуг базується на комплексному використанні інструментів, що дозволяють університетам адаптуватися до вимог глобального ринку, підвищувати привабливість для абітурієнтів і зміцнювати власні конкурентні позиції (рис.1).

Рис. 1. Комплекс інструментів ефективного маркетингу освітніх послуг університетів в умовах глобального ринку

Джерело: сформовано автором

1. Брендинг університету – формування унікального іміджу та репутації. Брендинг передбачає створення цілісного і привабливого образу університету, який відображає його цінності, місію та конкурентні переваги. Це включає розробку візуальної ідентичності (логотип, фірмовий стиль тощо), формування позитивної репутації через комунікацію успіхів студентів і викладачів, участь у міжнародних рейтингах та наукових проєктах.

Важливою складовою є управління репутацією в онлайн– середовищі, зокрема робота з відгуками, публікаціями та медіаприсутністю.

2. Цифровий маркетинг – використання соціальних мереж, SEO, контент–маркетингу. Цифровий маркетинг є ключовим каналом комунікації із сучасною аудиторією. Університети активно використовують соціальні мережі для взаємодії з абітурієнтами, створюють відеоконтент, проводять онлайн– дні відкритих дверей та вебінари. SEO– оптимізація офіційних сайтів дозволяє

підвищити їх видимість у пошукових системах, а контент– маркетинг сприяє формуванню довіри через корисні матеріали (блоги, кейси, історії успіху випускників). Також важливим є використання таргетованої реклами для точного охоплення цільових аудиторій.

3. Персоналізація комунікацій – орієнтація на потреби конкретних цільових аудиторій. Сучасні університети переходять від масових комунікацій до індивідуалізованого підходу. Це передбачає сегментацію аудиторії (школярі, бакалаври, магістри, іноземні студенти), створення персоналізованих пропозицій і повідомлень, використання email– маркетингу та автоматизованих систем взаємодії. Персоналізація дозволяє підвищити рівень залученості та довіри, а також покращити конверсію абітурієнтів у студентів.

4. Міжнародна співпраця – участь у програмах академічної мобільності. Інтернаціоналізація є важливим елементом маркетингової стратегії університетів. Участь у міжнародних програмах обміну, спільних освітніх проєктах і наукових дослідженнях підвищує привабливість університету для студентів. Співпраця з іноземними закладами сприяє обміну досвідом, впровадженню інноваційних підходів до навчання та формуванню позитивного міжнародного іміджу.

5. Розвиток освітніх продуктів – створення інноваційних програм та курсів. Університети повинні постійно оновлювати та вдосконалювати освітні програми відповідно до потреб ринку праці. Це включає розробку міждисциплінарних курсів, впровадження дуальної освіти, створення короткострокових програм і сертифікатів, а також розвиток онлайн– курсів. Інноваційні освітні продукти підвищують конкурентоспроможність університету та дозволяють залучати ширше коло студентів, у тому числі іноземних.

Таким чином, сучасні маркетингові стратегії університетів мають бути комплексними, гнучкими та орієнтованими на потреби цільових аудиторій. Це дає змогу ефективно конкурувати на глобальному ринку освітніх послуг.

Для зміцнення позицій на глобальному ринку освітніх послуг українським університетам доцільно реалізовувати комплекс взаємопов’язаних заходів, спрямованих на розвиток маркетингової діяльності, підвищення якості освіти та посилення міжнародної інтеграції. Серед інших пропонуються наступні.

1. Впровадження сучасних маркетингових технологій. Сучасні університети мають активно застосовувати інструменти маркетингу, орієнтовані на аналіз і задоволення потреб цільових аудиторій. Це передбачає проведення маркетингових досліджень ринку освітніх послуг, сегментацію потенційних абітурієнтів, формування унікальних освітніх пропозицій (value proposition). Важливим є використання CRM– систем для управління взаємодією зі студентами, автоматизація маркетингових кампаній, а також застосування аналітики даних для оцінки ефективності комунікаційних заходів.

2. Розвиток партнерства з міжнародними закладами освіти. Інтернаціоналізація є одним із ключових чинників конкурентоспроможності. Університетам доцільно розширювати співпрацю з іноземними закладами вищої освіти через програми академічної мобільності, подвійні дипломи, спільні освітні програми та наукові проєкти. Така взаємодія сприяє підвищенню якості освіти, обміну досвідом та зростанню міжнародного авторитету університету.

3. Підвищення якості освітніх послуг. Якість освіти є одним із визначальних факторів при виборі університету. Для її забезпечення необхідно оновлювати освітні програми відповідно до вимог ринку праці, впроваджувати інноваційні методи навчання (проєктне навчання, кейс– методи, дуальна освіта), залучати практиків до викладання. Важливо також розвивати систему внутрішнього забезпечення якості освіти, враховувати зворотний зв’язок від студентів і роботодавців.

4. Активне використання цифрових платформ. Цифровізація освітнього процесу відкриває нові можливості для залучення студентів. Університетам варто розвивати власні онлайн– платформи, використовувати системи дистанційного навчання (LMS), активно просувати освітні послуги через соціальні мережі, відеоконтент, вебінари та онлайн– курси. Це дозволяє розширити географію абітурієнтів і підвищити доступність освіти.

5. Формування сильного бренду університету. Бренд університету є важливим нематеріальним активом, який впливає на вибір абітурієнтів і партнерів. Формування бренду передбачає створення чіткої місії та цінностей,

розвиток унікальної ідентичності, системну комунікацію з цільовими аудиторіями. Важливу роль відіграють рейтинги, наукові досягнення, успішні випускники, міжнародне визнання та репутація викладацького складу.

Підвищення конкурентоспроможності українських університетів потребує комплексного підходу, що поєднує маркетингові інновації, якісну освіту, цифрову трансформацію та активну інтеграцію у світовий освітній простір.

6. Пошук шляхів зниження вартості навчання. Один із вирішальних факторів привабливості університету є вартість навчання у ньому. Заклади освіти мають вишукувати шляхи зниження вартості навчання. Це можуть бути грантові програми, пошук спонсорів з числа успішних випускників, заохочення комерційних підприємств, а також органів місцевого самоврядування до співпраці. Авансове навчання, навчання у розстрочку. Розповсюдження програм подальшого працевлаштування випускників тощо.

Висновки. Маркетинг освітніх послуг є ключовим інструментом забезпечення конкурентоспроможності українських університетів в умовах глобалізації. Ефективне використання маркетингових стратегій дозволяє не лише залучати студентів, але й формувати позитивний імідж закладу освіти на міжнародному рівні. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку практичних механізмів впровадження маркетингових інновацій у діяльність університетів.

Список використаних джерел:

1. Kotler P., Fox Karen F. A. Strategic Marketing for Educational Institutions. Prentice– Hall, Education, 1985. 396 p.

2. Рябова З.В. Маркетинг і логістика освітніх послуг. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка: електронне наукове фахове видання. 2017. Вип. 4(6). URL: http://am.eor.by (дата звернення: 22.12.2025)

3. Болотна О. Особливості маркетингу у сфері освітніх послуг. Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства: збірник наукових: матеріали інтернет– конференції (м. Харків, 25 червня 2021 року). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України., 2021. С. 71– 75.

4. Ткачова Н. П., Клімов М. В. Маркетинг освітніх послуг. Авіація, промисловість, суспільство: матеріали 6– ї Міжнар. наук.– практ. конф., 15 травня 2025 р., м. Кременчук. Харків: ХНУВС, 2025. С. 551– 555.

5. Шаменко М. Аналітичне дослідження використання маркетингу освітніх послуг закладів загальної середньої освіти. Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка, Серія: Психологія, Серія: Медицина. 2025. № 5(51). С. 1592. 36. Держстат. URL: https://stat.gov.ua/uk (дата звернення: 19.12.2025)

УДК 339.138:658.626

Петрова В. О.

ORCID: https://orcid.org/0009-0006-5518-3344

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІНТЕГРАЦІЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СТРАТЕГІЯХ ПРОСУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ БРЕНДІВ

У статті досліджено механізми стратегічного поєднання національної автентичності та європейських стандартів якості в маркетинговій діяльності локальних підприємств харчової промисловості та сфери HoReCa. На основі аналізу практичних кейсів брендів вінницького виробника солодощів «Goluba Sweets» та комплексу відпочинку «Гостевія» розкрито роль синергії маркетингових комунікацій і збутової логістики як фундаментального фактору забезпечення конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції. Особливу увагу приділено методології трансляції реального бізнес-досвіду в освітній процес при підготовці фахівців зі спеціальності «Реклама та зв'язки з громадськістю», що дозволяє мінімізувати розрив між теоретичною базою та сучасними вимогами ринку праці.

Ключові слова: *маркетингові комунікації, збутова логістика, євроінтеграція, локальні бренди, автентичність, європейські стандарти, HoReCa, кондитерська галузь, практико-орієнтоване навчання, реклама та PR, цифрова трансформація, бренд-стратегія*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української економіки характеризується глибокою інтеграцією у європейський економічний простір, що вимагає від вітчизняних локальних брендів високого рівня адаптивності до технічних регламентів ЄС при збереженні унікальної етнокультурної ідентичності. Актуальним питанням є пошук балансу між автентичністю продукту та ефективністю механізмів його просування і збуту на конкурентному ринку. В умовах цифрової трансформації локальні виробники (зокрема в кондитерській галузі та сфері HoReCa) потребують побудови гнучких систем маркетингових комунікацій, де емоційна складова бренду гармонійно поєднується з бездоганною збутовою логістикою [4, с.72]. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність забезпечення гнучкості освітніх програм для майбутніх фахівців з реклами та PR. Навчальний процес має оперативно інтегрувати практичний бізнес-досвід та міжнародні комунікаційні стандарти, дозволяючи студентам швидко адаптуватися до динамічних вимог сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика маркетингових комунікацій та логістичного забезпечення діяльності підприємств традиційно перебуває у центрі уваги провідних вчених. Фундаментальні аспекти теорії маркетингу та управління брендами закладені у працях Ф. Котлера, К. Келлера та Г. Армстронга. Питання інтеграції маркетингу та логістики як єдиної стратегічної системи досліджували такі фахівці, як Д. Ламберт та М. Крістофер, наголошуючи на важливості сервісної складової у ланцюгах створення цінності [2, с.47].

Дослідженням специфіки українського ринку в умовах євроінтеграції присвячено роботи представників Української маркетингової асоціації, до якої належить автор. Питання візуальної комунікації та діджиталізації маркетингу в умовах сучасної економіки активно висвітлюються у фахових виданнях, таких як журнал «Маркетинг в Україні» [6, с.14].

Водночас, попри значну кількість теоретичних напрацювань, недостатньо вивченим залишається аспект практичної синергії локальної автентичності та європейських стандартів на прикладі конкретних кейсів кондитерської галузі та

сфери HoReCa Вінниччини. Також потребує глибшого аналізу методика впровадження таких практичних кейсів у навчальні програми підготовки спеціалістів із реклами та PR, що робить дане дослідження актуальним та прикладним».

Мета статті полягає в обґрунтуванні стратегічних підходів до інтеграції національної автентичності та європейських стандартів у маркетингову діяльність локальних брендів, а також у дослідженні синергетичного ефекту маркетингових комунікацій та збутової логістики на прикладі підприємств кондитерської галузі та сфери HoReCa. Окремим завданням є висвітлення методики впровадження прикладного бізнес-досвіду в освітній процес для забезпечення гнучкості підготовки фахівців із реклами та PR.

Виклад основного матеріалу. В умовах євроінтеграції вітчизняні локальні бренди стикаються з викликом подвійної адаптації: з одного боку, необхідно відповідати суворим технічним та естетичним регламентам ЄС, з іншого – зберігати унікальну ідентичність, яка є головною конкурентною перевагою перед глобальними корпораціями. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією споживчої поведінки, де попит на «справжність» та локальне походження продукту (local origin) поєднується з високими вимогами до сервісу та логістичної досконалості [3, с.201].

1. Теоретичні засади поєднання автентичності та стандартизації.

Автентичність бренду у сучасному маркетингу розглядається як сукупність історичної правдивості, етичної щирості та культурної відповідності. Для українських виробників харчової галузі інтеграція в європейський простір вимагає впровадження стандартів ISO та HACCP, що часто сприймається як суто технічний процес. Проте, з погляду маркетингу, стандартизація є інструментом довіри (trust-building tool), який дозволяє масштабувати автентичний продукт на зовнішні ринки [5, с.221].

Параметр порівняння	Традиційний локальний підхід	Інтегрований європейський підхід
Позиціонування	Продукт «для своїх», акцент на ціні	Ціннісний орієнтир, акцент на якості та походженні
Візуальна мова	Надмірне декорування, яскраві кольори	Мінімалізм, професійна фуд-зйомка, лаконічність
Логістична модель	Стихійний збут, обмежена географія	Системна дистрибуція, контроль «останньої милі»

2. Маркетингові кейси Вінниччини: від виробництва до сервісу.

2.1. Вінницьке виробництво солодощів «Goluba Sweets».

Стратегія просування преміальних лінійок базується на використанні високоякісного візуального контенту. Застосування професійної техніки дозволяє транслювати естетику продукту на рівні провідних європейських кондитерських домів. Логістичний аспект тут виступає частиною «маркетингової обіцянки»: швидкість доставки та ідеальний вигляд упаковки при отриманні є критичними для утримання лояльності споживача у преміум-сегменті.

2.2. Комплекс відпочинку «Гостевія» як майданчик івент-маркетингу.

Сфера HoReCa демонструє модель сервісної логістики, де маркетингові заходи (наприклад, тематичні вечори Beaujolais Nouveau) інтегрують європейські культурні традиції в локальний ландшафт. Тут автентичність проявляється у поєднанні вінницької гостинності з міжнародними стандартами обслуговування. Синергія з ТОВ «Goluba Sweets» дозволяє створити замкнений цикл емоційного споживання: від візуального захоплення в соцмережах до безпосередньої дегустації у комплексі.

3. Педагогічні аспекти підготовки PR-фахівців у контексті євроінтеграції.

Підготовка студентів освітньої програми «Реклама та зв’язки з громадськістю» у ВТЕІ ДТЕУ вимагає переходу до моделі «викладач-практик». Впровадження реальних бізнес-кейсів у навчальний процес дозволяє студентам оволодіти навичками:

Критичного мислення: Аналіз конкуренції з боку імпортних брендів.

Цифрової грамотності: Використання ШІ (Canva, Gemini) для адаптації автентичних образів під сучасні цифрові формати (Reels, Stories).

Управління ланцюгами створення цінності: Розуміння того, як збої в логістиці впливають на репутаційний капітал бренду.

Результати впровадження такої методики показують зростання зацікавленості студентів (на 40% за результатами внутрішніх опитувань) та підвищення якості їхніх випускних робіт, які тепер мають прикладний характер для регіонального бізнесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Інтеграція автентичності та європейських стандартів є ключовим фактором виживання та розвитку локальних брендів у воєнний, післявоєнний періоди та в умовах членства в ЄС. Поєднання якісного брендингу, професійної візуальної комунікації та надійної збутової логістики створює фундамент для сталого розвитку. Вища освіта має стати драйвером цього процесу, готуючи фахівців, які здатні не лише генерувати креативні ідеї, а й розуміти глибинні операційні процеси сучасного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр (дата звернення: 14.05.2026).

2. Котлер Ф., Келлер К. Л., Черньова О. Маркетинг менеджмент. 16-те вид. Київ : Магістр-Прес, 2022. 700 с.

3. Polishchuk I., Dovhan Y., Kramar I., Dovhan L., Yakushevska O. Marketing Logistics and its Digitalization. Proceedings of the 12th International Conference on Applied Innovations in IT. 2024. Vol. 12. Issue 2. P. 199–205.

4. Kravchenko O., Polishchuk I., Stankevych I., Yakushevska O. Features of the creative approach in forming an organization's content strategy in social networks. Маркетинг і цифрові технології. 2025. Volume 9, №4. С.66- 77

5. Танасійчук А.М., Сіренко С.О., Поліщук І.І. Стимулювання продажу товарів як спосіб подолання комунікаційного розриву в стосунках між торговельними підприємствами і споживачами. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2020. № 5. С. 218-222.

6. Маркетинг в Україні : фахове видання Української маркетингової асоціації. 2026. № 1–2 (139), січень–квітень. 64 с.

УДК 658.78.004

Середницька Л. П.
ORCID https://orcid.org/0000-0002-7730-0963
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТОРГОВЕЛЬНУ ЛОГІСТИКУ

Стаття присвячена аналізу процесу розповсюдження товарів у торгівлі. Розглядаються основні канали та методи дистрибуції, їх вплив на ефективність продажів і задоволеність споживачів. Стаття демонструє, як належно організована система розповсюдження може стати конкурентною перевагою для суб'єктів підприємницької діяльності..

Ключові слова: *розповсюдження товарів, торговельна логістика, оптимізація, сучасні технології, інтеграція, ланцюги поставок, автоматизація, інтернет речей, електронна комерція, споживча цінність, зовнішньоторговельна діяльність, цифрові технології, логістика, менеджмент, логістичний менеджмент*

Постановка проблеми. У динамічному бізнес – середовищі розповсюдження товарів стає ключовим фактором конкурентоспроможності підприємств торгівлі. Логістичний менеджмент є одним із ключових напрямів забезпечення ефективності операційних процесів підприємств у сучасних умовах глобалізації та зростання ринкової конкуренції. Сучасні споживачі очікують майже миттєвої доставки товарів, що вимагає радикального перегляду існуючих логістичних процесів. Традиційні методи часто не здатні забезпечити необхідну швидкість та гнучкість у розповсюдженні товарів.

Таким чином, дослідження спрямоване на виявлення найбільш ефективних

шляхів впровадження технологічних інновацій у систему розповсюдження товарів, оцінку їх впливу на загальну ефективність торговельних підприємств та розробку стратегій подолання пов'язаних з цим викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації розповсюдження товарів та інтеграції сучасних технологій у торговельну логістику активно досліджується науковцями та практиками. Серед ключових робіт варто відзначити дослідження Ганущак - Єфіменко щодо впливу цифрових технологій на трансформацію логістичних процесів у роздрібній торгівлі. Дослідження групи авторів під керівництвом В. Крикавського щодо інтеграції блокчейн-технологій у процеси відстеження руху товарів та забезпечення прозорості поставок. Глобальна консалтингова компанія , яка спеціалізується на автоматизації бізнес- процесів і досягненні результатів. Ці умови свідчать про вимогу адаптації логістичних процесів до сучасного глобального ринку.

Метою статті є систематизація та висвітлення існуючого наукового доробку щодо визначення сутності можливостей удосконалення процесів дистрибуції товарів за допомогою впровадження інноваційних технологічних рішень у сферу торговельної логістики.

Виклад основного матеріалу. Розповсюдження товарів відіграє це складний процес, який впливає на всі аспекти діяльності компанії та її взаємодію з клієнтами. Правильно налагоджена система дистрибуції дозволяє суттєво скоротити витрати, компанія може оптимізувати маршрути доставки, зменшити складські запаси та прискорити обіг коштів. Це безпосередньо впливає на фінансові показники та конкурентоспроможність бізнесу. Важливим аспектом також є задоволеність клієнтів. Коли товари доставляються вчасно і в потрібне місце, це створює позитивний досвід взаємодії з компанією. Клієнти цінують надійність і передбачуваність, що сприяє формуванню лояльності до бренду та збільшення повторних покупок.

Дистрибуція товарів, з економічного погляду, охоплює процес і структуру переміщення товарів від виробника до кінцевого споживача. Її часто ототожнюють з продажем і доставкою продукції, а іноді синонімізують зі збутом,

хоча це справедливо лише тоді, коли для виробника дистрибуція обмежується прямими поставками споживачу. В більш загальному сенсі, дистрибуція виступає інструментом пристосування пропозиції товарів до попиту на них. З точки зору логістики, важливим є не лише сам попит, але й його характеристики, такі як вид товару, кількість, якість, асортимент, а також доступність у потрібному місці та в потрібний час. Дисбаланс між пропозицією та попитом часто виникає через розбіжності у цілях виробника та споживача. Виробник приймає рішення на основі своїх критеріїв — що, де, коли і в якій кількості виготовляти, тоді як кінцевий клієнт має свої очікування та потреби. Тому важливою стає гармонізація між кінцевою ціною товару та рівнем обслуговування клієнта, що допомагає зменшити ці розбіжності[1].

Розвиток глобальної економіки спонукає компанії активно освоювати нові ринки, що значно ускладнює процеси управління поставками. Керування міжнародними логістичними мережами вимагає не лише ефективної координації, але й врахування місцевих особливостей регулювання та можливих політико-економічних ризиків. Суттєво змінилися й очікування споживачів щодо якості обслуговування. Сучасний клієнт прагне максимальної швидкості та зручності доставки, можливості відстежувати статус замовлення в реальному часі.

Впровадження штучного інтелекту, роботизованих систем та розумного управління запасами дозволяє суттєво підвищити ефективність роботи. Проте такі інновації потребують значних фінансових вкладень та готовності до структурних змін в організації. Зростає важливість екологічної складової в організації дистрибуції. Компанії змушені впроваджувати "зелені" технології, оптимізувати маршрути для економії палива та зменшення викидів, використовувати екологічне пакування.

Сучасні технології позитивно впливають на розвиток і трансформацію логістики, сприяючи підвищенню ефективності та оптимізації всіх логістичних процесів. Завдяки впровадженню інноваційних рішень у сфері управління ланцюгами поставок, транспорту, складування та обробки інформації, логістика

стає більш гнучкою, точною та економічно ефективною. У цьому звіті проаналізовано основні сучасні технології, які змінюють логістичний процес, їх переваги та перспективи розвитку.

Інтернет речей відіграє важливу роль у сучасній логістиці; системи на основі IoT дозволяють здійснювати моніторинг стану товарів у режимі реального часу, відстежувати температуру, вологість і місцезнаходження товарів. Наприклад, датчики, розміщені в контейнерах, дозволяють безперервно контролювати умови зберігання, що особливо важливо при перевезенні чутливих товарів, таких як ліки та продукти харчування. Перевагами Інтернету речей в логістиці є підвищення точності контролю запасів, зменшення втрат під час транспортування та прогнозування технічного обслуговування транспортних засобів[2].

Аналітика великих даних допомагає компаніям отримувати цінну інформацію з величезних обсягів даних, накопичених під час логістичних операцій. Ці дані дозволяють точніше прогнозувати попит, оптимізувати маршрути доставки та скоротити час обробки замовлень. Переваги великих даних у логістиці: оптимізація управління запасами; підвищення точності логістичного планування; мінімізація затримок у ланцюгу поставок.

Автоматизовані транспортні засоби, включаючи безпілотники та автономні вантажівки, поступово впроваджуються в логістичну інфраструктуру. Це дозволяє здійснювати доставку у віддалені райони та в ситуаціях, коли традиційні види транспорту є занадто дорогими або небезпечними: зниження транспортних витрат; збільшення швидкості доставки; можливість доставки у важкодоступні райони.

Інновації в логістиці продовжують розвиватися, створюючи нові можливості для компаній. Інтеграція штучного інтелекту, повна автоматизація складських операцій, вдосконалення блокчейн-рішень для глобальної логістики та широке використання дронів для доставки - ключові напрямки подальшого технологічного розвитку.

Компанії, які активно впроваджують новітні технології, отримують конкурентні переваги з точки зору зниження витрат, підвищення ефективності та здатності швидко реагувати на зміни на ринку.

Сучасна логістика переживає період глибокої трансформації завдяки впровадженню передових технологій та інноваційних підходів до управління процесами. Особливо помітні зміни відбуваються у сфері автоматизації складських операцій, де все більшого поширення набувають роботизовані системи. Автономні роботи тепер виконують завдання з переміщення товарів, а дрони здійснюють інвентаризацію на високих стелажах. Автоматизовані системи сортування та пакування значно прискорюють обробку замовлень, працюючи в тісній інтеграції з системами управління складом (WMS).

Цифрова трансформація логістики активно впроваджує блокчейн-технології, які забезпечують безпрецедентний рівень прозорості ланцюга поставок. Смарт-контракти автоматизують платежі, а системи відстеження походження товарів захищають від підробок та махінацій. Інтернет речей (IoT) також відіграє crucial роль: датчики температури та вологості забезпечують постійний контроль умов зберігання, RFID-мітки автоматично відстежують переміщення товарів, а системи предиктивного обслуговування попереджають можливі несправності обладнання.

Аналітика великих даних (Big Data) та штучний інтелект революціонізують підхід до прогнозування та планування в логістиці. Аналіз історичних даних дозволяє оптимізувати рівні запасів та передбачати сезонні коливання попиту. Штучний інтелект автоматизує планування маршрутів доставки, прогнозує необхідність технічного обслуговування транспорту та оптимізує його завантаження. Чат-боти покращують комунікацію з клієнтами, роблячи її більш ефективною та доступною цілодобово[4].

Міжкорпоративна взаємодія виходить на новий рівень завдяки створенню єдиних логістичних платформ. Компанії об'єднують зусилля для спільного використання складських приміщень та оптимізації завантаження транспорту. Обмін даними між партнерами покращує точність прогнозування та підвищує ефективність усього ланцюга поставок.

Клієнтоорієнтований підхід стає центральним елементом сучасної логістики. Персоналізація доставки, гнучкі часові вікна та інтерактивне

відстеження замовлень значно підвищують рівень задоволеності клієнтів. Автоматизований збір зворотного зв'язку дозволяє компаніям постійно вдосконалювати свої послуги та адаптуватися до мінливих потреб ринку.

Всі ці інновації та підходи працюють у комплексі, створюючи синергетичний ефект та забезпечуючи конкурентні переваги компаніям, які їх впроваджують. У майбутньому очікується подальша інтеграція цих технологій та поява нових рішень, які зроблять логістичні процеси ще більш ефективними та екологічно відповідальними. Оцінка впливу впровадження нових технологій є вирішальним кроком у модернізації системи розподілу товарів. Цей процес вимагає ретельного підходу та врахування різноманітних факторів, які впливають на успіх проекту.

В основі оцінки ефективності лежить використання ключових показників ефективності (kpi). Коли йдеться про дистрибуцію товарів, важливо орієнтуватися на операційні показники. Швидкість обробки замовлень є вирішальним фактором - вона демонструє, наскільки ефективно функціонує вся система в цілому. Завдяки прогресу в технологіях очікується, що час, необхідний для отримання, обробки та доставки замовлення споживачеві, значно скоротиться[4].

Забезпечення точного виконання замовлення має вирішальне значення для задоволеності клієнтів. Передові технологічні рішення, як-от системи світлового вибору (pick-by-light) або системи голосового керування (pick-by-voice), дозволяють досягти вражаючої точності вибору в 99,9%, перевершуючи можливості ручної обробки[5].

Вимірювання продуктивності праці визначається кількістю оброблених замовлень, виконаних кожним працівником, і служить вирішальним показником впливу інвестицій у передові технології. Крім врахування числових даних, при оцінці діяльності персоналу важливо враховувати і якісні показники.

Оцінка ефективності впровадження нових технологій визначається різними важливими показниками. Рентабельність інвестицій (roi) служить основним показником для оцінки ефективності використання інвестованих коштів. При

визначенні рентабельності інвестицій враховуються як прямі фінансові вигоди (такі як скорочення витрат), так і непрямі вигоди (наприклад, підвищення якості обслуговування та підвищення лояльності клієнтів).

Період окупності є вирішальним фактором, який допомагає визначити тривалість, необхідну для отримання інвестованими коштами додаткового прибутку або економії коштів. Крім розгляду прямих витрат на придбання та впровадження технологій, важливо врахувати витрати на навчання персоналу, надання технічної підтримки та можливі простої під час процесу впровадження.

При впровадженні нових технологій важливо провести комплексну оцінку всіх потенційних витрат. Прямі витрати охоплюють витрати, пов'язані з придбанням обладнання та програмного забезпечення, а також витрати на встановлення, налаштування, навчання персоналу та технічну підтримку. Приймаючи рішення щодо технології, важливо брати до уваги не лише початкову вартість, але й довгострокові витрати, пов'язані з підтримкою та вдосконаленням систем.

Непрямі витрати часто не враховуються під час створення бюджетів. Це й можливе тимчасове зниження продуктивності під час впровадження нових систем, витрати на реорганізацію бізнес-процесів, можливі простої обладнання, додаткові витрати на електроенергію. Вкрай важливо враховувати витрати, пов'язані з удосконаленням існуючої інфраструктури для адаптації нових технологій.

Впровадження інноваційних технологій має принести відчутні переваги для компанії, які можна розділити на вимірювані та невимірні аспекти. Деякі з переваг впровадження програмного забезпечення ERP включають менші операційні витрати, підвищення ефективності роботи співробітників, швидшу обробку замовлень і краще управління ресурсами. Вкрай важливо встановити чіткі цілі для кожного з цих показників і послідовно відстежувати їх прогрес. Хоча кількісні вигоди легше виміряти, якісні вигоди однаково важливі для довгострокового успіху компанії. Це, зокрема, покращення обслуговування клієнтів, підвищення конкурентоспроможності компанії, розширення бізнес-можливостей та покращення умов праці працівників. Ці елементи можуть значно вплинути на довгостроковий успіх проекту впровадження нової технології[6].

Впровадження нових технологій незмінно супроводжується певними ризиками, які необхідно ретельно враховувати на етапі планування. Технологічні ризики охоплюють потенційні проблеми, що виникають через несумісність різних систем, проблеми з інтеграцією нового обладнання в існуючу інфраструктуру та можливість технічних збоїв. Вкрай важливо зосередитися на питаннях кібербезпеки, оскільки впровадження нових технологій може створити нові слабкі місця в системі безпеки компанії.

Операційні ризики пов’язані з потенційним опором співробітників змінам, ризиком втрати даних при переході на нові системи та порушенням регулярних бізнес-операцій. Важливо взяти до уваги ризики значної залежності від одного постачальника технологій і потенційні проблеми, які можуть виникнути під час розширення системи.

Щоб зменшити потенційні небезпеки, вкрай важливо створити добре продуманий план, який включає превентивні дії, систему моніторингу та план реагування у разі будь-яких проблем. Щоб уникнути можливих проблем, вкрай важливо ретельно спланувати проект впровадження, вибрати надійних постачальників технологій, регулярно створювати резервні копії даних і проводити комплексне навчання персоналу.

Важливим аспектом управління ризиками є наявність комплексного плану вирішення потенційних проблем. Цей план має окреслювати конкретні кроки, які необхідно вжити в різних сценаріях, визначати осіб, відповідальних за вирішення кожної ситуації, і перераховувати ресурси, необхідні для вирішення будь-яких проблем, які можуть виникнути. Важливо приділити особливу увагу створенню систем резервного копіювання та розробці планів відновлення у разі потенційних збоїв.

Управління ризиками також включає фінансові аспекти, такі як створення резервного фонду для покриття можливих додаткових витрат, поетапне фінансування проекту впровадження та можливе страхування певних видів ризиків. Важливо також передбачити можливість диверсифікації постачальників технологій та компонентів для зниження залежності від конкретних виробників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз технологічних трендів показав, що автоматизація та цифровізація логістичних процесів стають не просто бажаним, а необхідним елементом розвитку бізнесу. Впровадження систем управління складом (WMS) демонструє значний потенціал для оптимізації складських операцій, дозволяючи суттєво знизити операційні витрати та підвищити точність виконання замовлень. Використання технологій Інтернету речей (IoT) забезпечує безпрецедентний рівень контролю та прозорості в ланцюгах поставок, дозволяючи відстежувати рух товарів у режимі реального часу та оперативно реагувати на будь-які відхилення від планового процесу.

На основі проведеного дослідження можна сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо впровадження нових технологій в логістичні процеси. Перш за все, необхідно приділити особливу увагу стратегічному плануванню процесу цифрової трансформації. Це включає проведення детального технологічного аудиту існуючих процесів, розробку покрокової стратегії впровадження нових технологій та створення ефективної системи оцінки результатів.

При виборі технологічних рішень важливо орієнтуватися на їх масштабованість та сумісність з існуючими системами. Необхідно також враховувати перспективи розвитку технологій та надійність постачальників. Рекомендується віддавати перевагу рішенням з доведеною ефективністю та позитивним досвідом впровадження в аналогічних компаніях.

Список використаних джерел:

1. Боняр С., Грабітченко К. Дистрибуція товарів як ключова галузь ринкової інфраструктури: фактори, функції та етапи її організації. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6 (34).

2. Довгань Ю. В., Середницька Л. П. Інноваційні технології логістики розповсюдження та їх впровадження. Актуальні питання економічних наук. № 8. 2025. URL: https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/343/351. (дата звернення 10.05.2025). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15082918.

3. Зрибнєва І. Аналіз новітніх технологій, методів та підходів у логістиці, їх

вплив на оптимізацію ланцюгів постачання та підвищення продуктивності. Економіка та суспільство. 2024. № 60.

4. Ліпич Л., Хілуха О., Кушнір М. Логістика дистрибуції як інструмент підвищення ефективності підприємницької діяльності. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2023. Т. 2, № 34. С. 113–123.

5.Марінов Є. А. Інноваційні технології у транспортній логістиці:економічний потенціал і виклики впровадження. *Академічні візії*. 2024. № 30. С. 4–10.

6. Polishchuk I., Dovhan Y., Kramar I., Dovhan L., Yakushevska O. Marketing Logistics and its Digitalization. Proceedings of the 12th International Conference on Applied Innovations in IT. 2024. Vol. 12. Issue 2. P. 199–205. DOI: https://doi.org/10.25673/118134.

7. Середницька Л.П., Павлюк Т.І. Формування комунікаційної стратегії суб'єктів господарювання. м. Одеса. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 60.https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/60

8. Godlevskyi I., Medvediev V., Turevych K. Information technology forming options for logistics distribution channel configuration. *Advanced Information Systems*. 2020. Vol. 4, no. 1. P. 63–70.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

УДК 338.48:004.738.5:659.126

Антонюк К. Г., доктор філософії зі спеціальності «Економіка», доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0003-4566-7792
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТРЕВЕЛ-БЛОГІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЕСТИНАЦІЙ

У статті досліджено роль тревел-блогінгу як сучасного інструменту формування туристичних потоків та розвитку туристичних дестинацій. Визначено вплив цифрового контенту, соціальних мереж та діяльності тревел-блогерів на популяризацію туристичних локацій, формування туристичних трендів і підвищення туристичної привабливості територій. Проаналізовано особливості використання Instagram, YouTube, TikTok та інших цифрових платформ у просуванні туристичних продуктів і дестинацій. Розглянуто позитивні та негативні наслідки впливу тревел-блогінгу на розвиток туризму, зокрема проблему overtourism. Наведено приклади діяльності відомих світових та українських тревел-блогерів, які вплинули на популяризацію окремих туристичних напрямів. Обґрунтовано, що тревел-блогінг є важливим елементом сучасного цифрового маркетингу та сприяє розвитку туристичної індустрії, локального бізнесу й формуванню бренду дестинацій.

Ключові слова: *тревел-блогінг, туристичні потоки, туристична дестинація, цифровий маркетинг, соціальні мережі, туристична привабливість, туристичний бренд, digital-туризм, інфлюенсери, туристичний контент*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток туристичної індустрії характеризується активною цифровізацією та зміною способів просування туристичних продуктів і дестинацій. Соціальні мережі та онлайн-платформи поступово стають одним із ключових джерел інформації для туристів під час вибору місця подорожі. Особливе місце у цьому процесі займає тревел-блогінг, який перетворився на ефективний інструмент формування туристичних потоків, популяризації туристичних локацій та створення позитивного іміджу територій.

Сьогодні тревел-блогери мають значний вплив на туристичні вподобання аудиторії, оскільки через фото-, відео- та текстовий контент формують уявлення про туристичні дестинації, їх культуру, природу, гастрономію та рівень сервісу. Водночас стрімке зростання ролі цифрового контенту у туризмі зумовлює необхідність дослідження впливу тревел-блогінгу на розвиток туристичних дестинацій, туристичні потоки та туристичний ринок загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика становлення та розвитку блогінгу, зокрема тревел-блогінгу, перебуває у центрі уваги багатьох українських науковців. Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені, як А. Зарічняк, У. Шиманська, О. Юферева, Н. Опар, К. Гуляк, М. Степаненко, А. Комарова, Л. Божко, Т. Кривіцька. У своїх працях вони розглядали вплив блогінгу на розвиток туристичної сфери, особливості та класифікацію тревел-блогів, а також трансформацію українського тревел-блогінгу в умовах повномасштабної війни.

Метою статті є дослідження ролі тревел-блогінгу у формуванні туристичних потоків, визначення його впливу на розвиток туристичних дестинацій та обґрунтування значення цифрового контенту у сучасному туристичному маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Тревел-блогінг є одним із найпоширеніших напрямів сучасного цифрового контенту, що пов’язаний із подорожами, туризмом та популяризацією туристичних локацій. Його сутність полягає у створенні та поширенні інформації про подорожі через соціальні мережі, відеоплатформи, блоги та інші онлайн-ресурси. Тревел-блогери демонструють аудиторії природні, культурні, історичні та гастрономічні особливості різних дестинацій, формуючи інтерес до певних туристичних напрямів.

Сучасні туристи дедалі частіше обирають місця подорожей під впливом контенту, який бачать у соціальних мережах. Саме тому Instagram, YouTube, TikTok та Facebook стали важливими інструментами туристичного маркетингу. Візуальний контент має значний емоційний вплив на аудиторію, а рекомендації блогерів часто сприймаються як більш достовірні порівняно з традиційною рекламою туристичних компаній.

Instagram є однією з найпопулярніших платформ для просування туристичних локацій. Якісний візуальний контент, фото природи, архітектури, готелів і локальної кухні стимулює інтерес аудиторії до певних місць. Багато туристів обирають дестинації саме через «Instagram-ефект», прагнучи відвідати популярні локації, які бачили у блогерів.

YouTube дозволяє створювати детальні тревел-влоги, у яких блогери демонструють культуру, традиції, транспорт, ціни та особливості подорожей. Такі відео формують більш реалістичне уявлення про дестинацію та підвищують довіру аудиторії.

TikTok став потужним інструментом швидкої популяризації туристичних місць. Короткі емоційні відео здатні за декілька днів зробити певну локацію надзвичайно популярною серед туристів.

Тревел-блогінг безпосередньо впливає на формування туристичних потоків (рис. 1).

Популяризація окремих туристичних локацій через соціальні мережі сприяє зростанню кількості туристів, розвитку туристичної інфраструктури та підвищенню економічної активності регіонів. Особливо активно цей процес проявляється у випадках так званого «Instagram-ефекту», коли певні локації стають популярними саме завдяки фотографіям та відео блогерів.

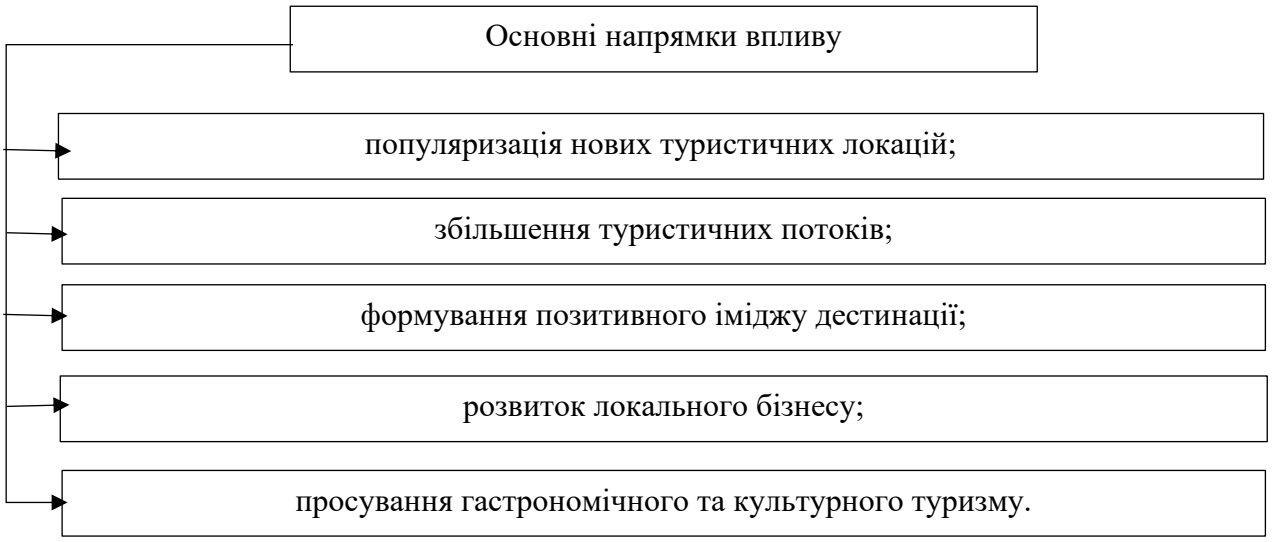

Рисунок 1 – Основні напрямки впливу тревел-блогінгу

Джерело: сформовано автором

Яскравим прикладом є острів Балі в Індонезії, який завдяки тревел-блогерам став одним із найпопулярніших туристичних напрямів світу. Велика кількість фото та відео з місцевими пляжами, храмами та рисовими терасами сприяла стрімкому зростанню туристичних потоків. Подібна ситуація спостерігається у Санторіні (Греція), де соціальні мережі значно підвищили популярність острова серед молоді та інфлюенсерів. Приклади популярних туристичних локацій, які стали відомими завдяки блогерам наведено у табл. 1.

Таблиця 1 – Приклади популярних туристичних локацій, які стали відомими завдяки блогерам

Дестинація	Вплив тревел-блогінгу
Балі (Індонезія)	Стрімке зростання популярності через Instagram
Санторіні (Греція)	Формування іміджу «Instagram-дестинації»
Ісландія	Популяризація природного туризму через YouTube
Карпати (Україна)	Активний розвиток внутрішнього туризму
Тунель кохання (Україна)	Популярність завдяки соцмережам
Бакота (Україна)	Зростання туристичного потоку через контент блогерів

Джерело: сформовано автором

Серед відомих світових тревел-блогерів значний вплив на розвиток туризму мають Марк Вайнс, Дрю Бінскі, The Bucket List Family та інші. Їх контент

охоплює мільйони користувачів у різних країнах світу та формує глобальні туристичні тренди. Зокрема, блогер Марк Вайнс [6] – один із найпопулярніших фуд-блогерів у світі, який подорожує заради їжі. У його блозі ви знайдете найцікавіші та найсмачніші страви всього світу. YouTube-блог Migrationology зробив Марка гурманом № 1 [6], і саме в його блозі ви зможете знайти не тільки делікатеси різних культур, а й конкретні гастро-путівники різними містами.

Дрю Бінскі [4] не спеціалізується на гарній картинці або путівниках, він досліджує різноманітність світу і розповідає унікальні історії про громади та культуру кожного місця. Оригінально висвітлюючи подорожі, Дрю звертає увагу на соціально-політичні проблеми, зокрема права людини, а також боротьбу з расовими і релігійними стереотипами. Він хоче розвінчати міф про те, що світ небезпечний, надихаючи інших людей подорожувати [4].

В Україні також є популярні тревел-блогери, які останніми роками активно фокусуються на внутрішньому туризмі, культурі та гастрономії України (табл.2).

Таблиця 2 – Популярні українські тревел-блоги та проєкти

Блогер / Проєкт	Фокус	Приклади контенту
Дмитро Комаров («Світ Навиворіт») [3]	Глибоке дослідження культур, традицій, пригодницький туризм.	Репортажі про життя у віддалених куточках світу, а також про природну красу та сучасні реалії України.
Антон Птушкін [1] / Міша Кацурін [9]	Гастро-подорожі та дослідження локальної кухні.	Спільний проєкт про традиційні страви та сімейні рецепти міст та регіонів України.
Однією правою [10]	Подорожі Україною та світом, пошук незвіданих місць, лайфхаки, екстремальний туризм	Більше 90 відео про подорожі різними країнами і з них майже 2 десятки – Україною. Владислав показує українські Карпати такими, якими мало, хто їх бачив і при цьому звертає увагу на багато актуальних тем та проблем.
Макс Узол та Оля Манько [5]	Незалежні, часом несподівані, мандрівки Україною, фокус на цінності свого.	Маршрути, лайфхаки для пар, проєкт «Спадок» про відродження українських традицій.
Маша Себова [7]	Бюджетні та соло-подорожі, останнім часом дослідження української ідентичності.	Відео про бюджетні мандрівки, а також пошук "бази української ідентичності".
Ukraïner [12]	Медіа-проєкт, що досліджує та розповідає історії про незвідану Україну.	Документальні матеріали про людей, культуру та віддалені куточки країни.

Джерело: сформовано автором

У сучасних тревел-блогах надзвичайно популярними стали подорожі до різних регіонів України, включаючи ті, де спостерігалися безпосередні воєнні дії чи панувала окупація, що підтверджується високою кількістю переглядів, які вони привертають. У контексті Travel 2.0 тревел-блоги стають важливим елементом для туристичної галузі, забезпечуючи споживачам цінну інформацію. Сфера блогінгу, зокрема через платформу «YouTube», виявляється ефективним інструментом для розвитку туризму, сприяючи взаємодії між блогерами та глядачами та при цьому просуванню країни як сучасного та привабливого туристичного напрямку [2, с. 28].

Вплив відеоблогінгу на громадську думку сьогодні досягає надзвичайно високих показників. За висновками вчених, явище блогерства виникає зі зростання потреби людей у спілкуванні та взаємодії, оскільки мережевий щоденник дозволяє фіксувати події, висловлювати думки, коментувати та входити до різноманітних спільнот. Таким чином, виникає ціла віртуальна культура, де особистість, хоча і віртуальна й анонімна, проте автономна у своїх діях [11, с. 50]. Наприклад, наведений список деяких YouTube-каналів у жанрі travel vlog, які відзначаються якісним візуальним контентом, корисними порадами, ефективними стратегі-ями монетизації та підходами до залучення лояльної аудиторії, свідчить про успішність цього формату [8].

Сьогодні тревел-блогери активно співпрацюють із туристичними операторами, авіакомпаніями, готельними мережами, ресторанами, туристичними дестинаціями, державними туристичними організаціями.

Такі партнерства дозволяють ефективно просувати туристичні продукти через аудиторію блогерів. Часто туристичні компанії організовують блог-тури або прес-тури для створення рекламного контенту.

Наприклад, туристичні управління Ісландії активно залучали блогерів для популяризації природних локацій; Дубай використовує інфлюенсерів для просування міста як міжнародного туристичного центру; в Україні блогери часто співпрацюють із туристичними та готельно-ресторанними комплексами.

Тревел-блогінг позитивно впливає на розвиток туристичних територій через:

- підвищення впізнаваності дестинацій;

- розвиток малого та середнього бізнесу;

- популяризацію локальної культури та кухні;

- збільшення туристичних надходжень;

- стимулювання розвитку інфраструктури.

Особливо важливим є вплив блогерів на розвиток внутрішнього туризму України. Завдяки соціальним мережам значно зросла популярність Карпат, Поділля, Одеського узбережжя та маловідомих природних локацій.

У сучасних умовах тревел-блогінг стає важливим елементом цифрового туристичного маркетингу, адже туристичні компанії, готельні мережі, авіакомпанії та туристичні дестинації активно співпрацюють із блогерами для просування своїх послуг і туристичних продуктів. Одним із популярних інструментів такої співпраці є організація блог-турів та прес-турів для створення рекламного контенту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тревел-блогінг у сучасних умовах став важливим інструментом формування туристичних потоків та популяризації туристичних дестинацій. Використання соціальних мереж і цифрового контенту сприяє підвищенню впізнаваності територій, формуванню позитивного туристичного іміджу та розвитку локального бізнесу. Доведено, що діяльність тревел-блогерів впливає на туристичні вподобання аудиторії, стимулює розвиток внутрішнього та міжнародного туризму, а також сприяє популяризації культурної спадщини, локальної кухні та природних ресурсів регіонів. Водночас надмірна популяризація окремих туристичних локацій може призводити до перевантаження інфраструктури, погіршення стану довкілля та виникнення проблеми overtourism. Тому важливим є забезпечення збалансованого підходу до просування туристичних дестинацій у цифровому середовищі. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення ефективності використання тревел-блогінгу у маркетингових стратегіях туристичних підприємств і дестинацій, аналіз впливу соціальних мереж на поведінку туристів, а також дослідження ролі сучасних цифрових технологій у розвитку туристичної індустрії.

Список використаних джерел:

1. Антон Птушкін.

URL: https://www.youtube.com/@ptuxermann (дата звернення: 10.05.2026)

2. Божко Л. Д. Репрезентація впливу travel vlog на розвиток туризму (на прикладі авторських каналів віде-охостингу «YouTube»). *Культура України.* 2023. № 80. С. 24–33.

3. Дмитро Комаров («Світ Навиворіт»).

URL: https://www.youtube.com/@SVITNAVYVORIT/videos (дата звернення: 10.05.2026)

4. Дрю Бінскі: канал на YouTube.

URL: https://www.youtube.com/@drewbinsky (дата звернення: 10.05.2026)

5. Макс Узол та Оля Манько.

URL: https://www.youtube.com/@uzolimanko (дата звернення: 10.05.2026)

6. Марк Вайнс: канал на YouTube.

URL: https://www.youtube.com/@MarkWiens (дата звернення: 10.05.2026)

7. Маша Себова.

URL: https://www.youtube.com/@mashasebova (дата звернення: 10.05.2026)

8. Машіка Г., Грабар М. Тревел-блогінг як інноваційний інструмент розвитку туристичного бізнесу. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 60.

URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3635 (дата звернення: 10.05.2026)

9. Міша Кацурін.

URL: https://www.youtube.com/@misha_katsurin (дата звернення: 10.05.2026)

10. Однією правою.

URL: https://www.youtube.com/@OdnoyPravoy (дата звернення: 10.05.2026)

11. Опар Н., Гуляк К. Блогерство як елемент сучасної інформаційної індустрії. *Scientific Collection «InterConf».* 2023. № 177. С. 49–51.

12. Ukraïner. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vb0ZWc70gOk&t=71s (дата звернення: 10.05.2026)

УДК 664.8

Божок О. С., кандидат технічних наук
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-5127-2775
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБКИ ВИСОКИМ ТИСКОМ (HPP) ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

У статті досліджено можливості методів обробки харчової сировини, які б забезпечували їх тривалий термін зберігання харчових продуктів без втрати поживної цінності та органолептичних властивостей. Створення якісних продуктів харчування залишається актуальною науковою і практичною проблемою. Вона потребує пошуку ефективних технологічних рішень для підвищення харчової цінності, поліпшення органолептичних властивостей і забезпечення стійкості продукції при зберіганні. Отримані дані можуть бути використані для розвитку технологій виробництва інноваційних, здорових та безпечних харчових продуктів.

Ключові слова: *обробка під високим тиском, харчова цінність, мікробіологічна безпека, технологія.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку харчової промисловості одним із головних завдань є забезпечення високої якості та харчової цінності продуктів. Термічна обробка є обов'язковим етапом багатьох технологічних процесів у харчовій індустрії, адже вона забезпечує мікробіологічну безпеку продуктів і подовжує їх термін зберігання. Однак традиційні методи термічної обробки нерідко призводять до значних втрат харчової цінності, зокрема вітамінів, мікроелементів, білків та інших біоактивних сполук. Це не лише впливає на якість кінцевого продукту, але й зменшує його привабливість для споживачів, які дедалі більше орієнтуються на здорове харчування. Актуальність дослідження інноваційних підходів до термічної обробки продуктів харчування обумовлена необхідністю пошуку

технологій, які дозволять мінімізувати втрати біологічно активних речовин і забезпечать високу якість готової продукції. Сучасні технології, такі як низькотемпературна обробка, використання інфрачервоного випромінювання, ультразвукові та мікрохвильові методи, а також обробка під тиском, відкривають нові можливості для збереження корисних властивостей сировини при одночасному забезпеченні її безпечності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій стосовно методу обробки харчових продуктів високим тиском (High Pressure Processing — HPP) в Україні свідчить про активну фазу наукових пошуків, спрямованих на заміну традиційної термічної обробки інноваційною «холодною пастеризацією». Українські науковці активно вивчають вплив високого гідростатичного тиску (ВГТ) на мікробіологічні показники, структуру та поживну цінність продуктів. Значну увагу цій темі приділяють дослідники Р. Никифоров, О. Сабіров та О. Сімакова. У своїй монографії «Технологія м'ясної продукції з використанням високого тиску» вони обґрунтовують перспективність ВГТ для виробництва цільном'язових виробів, що дозволяє скоротити час обробки та зберегти натуральний аромат і колір. Фахівці ТДАТУ **(**В. С. Бойко, В. Г. Тарасенко**)** досліджують застосування надвисокого тиску (понад 4000 бар) для денатурації патогенів у готових до вживання продуктах, що забезпечує бактеріологічну чистоту без використання консервантів. На рівні індустріальних рішень технологія HPP (зокрема на обладнанні «HIPERBARIC») впроваджується в Кулінарному Центрі МХП (Україна), де метод паскалізації використовується для подовження терміну придатності напоїв та продуктів у 3–30 разів при збереженні вітамінів.

Мета статті: дослідження потенціалу та переваг впровадження технології обробки високим тиском (HPP) як альтернативи традиційним методам консервування.

Виклад основного матеріалу. Потреба споживачів у високоякісній продукції стимулює розробку альтернативних методів консервування харчових продуктів, оскільки традиційні методи, засновані на високих температурах,

можуть негативно впливати на якість продукту. Термічні (теплові) методи консервування харчових продуктів – це тривалий процес, який використовується для видалення патогенних мікробів, що спричиняють псування, та для інактивації ферментів [4]. Ці методи споживають багато енергії, тим самим збільшуючи витрати на збереження. Найперспективнішими є нетермічні технології, що дозволяють зберегти поживні властивості продуктів, зокрема термолабільні компоненти, а також мінімізувати зміни в кольорі, смаку та ароматі, які часто виникають під час звичайних термічних обробок, таких як стерилізація [5]. Серед технологій, які можуть замінити пастеризацію та стерилізацію, виділяються: обробка під високим тиском (HPP), імпульсні електричні поля (PEF), ультразвук (US), імпульсне світло (PL), ультрафіолетове світло (UV) і холодна плазма (CP). Опромінення харчових продуктів – це один із видів нетеплових методів, у яких їжа піддається певній дозі неіонізуючого випромінювання, такого як ультрафіолет, видиме світло, інфрачервоне випромінювання, радіохвилі або іонізуюче випромінювання, як-от гамма-промені, рентгенівське випромінювання та прискорені електронні промені, для знищення мікробів, таких як віруси, бактерії тощо, в продуктах харчування чи сільськогосподарських товарах [2]. Проте, ці методи ще не отримали широкого застосування, і для їх масштабування необхідні подальші дослідження та вдосконалення з точки зору економічної ефективності. Особливо варто відзначити технологію обробки під високим тиском (HPP), яка дозволяє зберігати сенсорні й поживні характеристики продукту при холодному зберіганні. Для цього використовують високі ізостатичні тиски в гідростатичному автоклаві, де продукт попередньо упаковується у матеріал, що витримує холодне пресування, зазвичай це пластик. В автоклав додають воду, створюючи тиск, і таким чином продукт разом з водою стискаються приблизно на 15 % від свого об’єму [5]. Тиск у системі розподіляється рівномірно по всій ємності, що дозволяє обробляти продукти різного розміру та об’єму. Сучасні технології здатні забезпечувати тиск до 600 МПа, що дозволяє ефективно інактивувати мікроорганізми, зокрема такі як Salmonella, Listeria monocytogenes,

S. aureus та інші, руйнуючи їх клітинні стінки, хоча спори залишаються непошкодженими. У деяких випадках метод HPP комбінується з помірною термічною обробкою для інактивації термостійких спор і цвілі [2].

Технологію високого тиску (HPP) вважають однією з найкращих інноваційних технологій у харчовій промисловості за останні 50 років. Вона полягає в застосуванні до упакованих або неупакованих продуктів тиску від 100 до 1000 МПа за температури від-20 до 60 °C протягом короткого часу (від кількох секунд до кількох хвилин) для їх пастеризації. Обробку високим тиском можуть використовувати як для рідин, так і для твердих продуктів з високим вмістом вологи.

Під час обробки високим тиском упакованого продукту його поміщають у герметично закриту камеру та піддають впливу гідростатичного тиску за певної температури. Рідину, здебільшого воду, використовують як засіб передачі тиску з міркувань безпеки й низької вартості.

Обробка високим тиском базується на трьох фундаментальних принципах: принципі мікроскопічного впорядкування, ізостатичному принципі та принципі Ле Шательє [1].

Однією з основних цілей застосування технології високого тиску є інактивація мікроорганізмів. Ступінь мікробної інактивації, якого досягають під впливом високого тиску, залежить від низки чинників: тиску, типу і кількості мікроорганізмів, складу й характеристик продукту (вмісту солі, водної активності, pH), температури та тривалості обробки. Мікроорганізми проявляють різну стійкість до впливу високого тиску: найменш стійкими є грамнегативні бактерії, цвілеві гриби та дріжджі, стійкішими– грампозитивні бактерії, а найменш уразливими– бактеріальні спори.

Згубна дія високого тиску на вегетативні клітини мікроорганізмів пов’язана з низкою можливих змін, що відбуваються в мікробній клітині. Денатурація білків, зміна ліпідної фази в шарі плазматичної мембрани та вплив на ферменти можуть порушити морфологію клітин, генетичні механізми і перебіг біохімічних реакцій. Як можливий механізм впливу розглядають інактивацію ключових

ферментів, зокрема залучених до реплікації та транскрипції ДНК. Крім того, під впливом тиску відбувається розрив клітинної мембрани і пов'язане з ним руйнування цілісності клітини [1].

Пастеризацію продуктів зазвичай здійснюють під тиском в діапазоні 300-600 МПа упродовж короткого часу – від кількох секунд до кількох хвилин. За таких умов зазнають інактивації вегетативні мікроорганізми, зокрема патогенні. Деякі спори стійкі навіть до тиску більш ніж 1000 МПа за температури 45-75 °С. Тому стерилізацію продуктів проводять під тиском вище 600 МПа у поєднанні з високою температурою. Дріжджі та цвілеві гриби здебільшого зазнають інактивації за тиску 300-400 МПа і температури 25 °С протягом декількох 47 хвилин, проте для інактивації аскоспор дріжджів потрібний вплив вищого тиску. Обробка високим тиском ефективна проти патогенних мікроорганізмів, як-от Campylobacter jejuni, Escherichia coli, Listeria monocytogenes, Salmonella spp. Вегетативні форми мікроорганізмів, які спричиняють псування, як-от E. coli, Listeria innocua та Staphylococcus aureus, здебільшого зазнають інактивації в результаті обробки продуктів під тиском 400-600 МПа протягом 5-10 хв.

Обробку високим тиском застосовують для багатьох видів харчових продуктів, зокрема соків, напоїв, фруктів, овочів, м'яса, риби, молока, сирів, йогуртів, а особливо продуктів, чутливих до термічної обробки, та продуктів з високою кислотністю. Застосування обробки тиском від 400 до 600 МПа сприяє збереженню органолептичних властивостей, зменшенню кількості мікроорганізмів і подовженню терміну придатності плодів та овочів, тоді як обробка тиском від 100 до 400 МПа є ефективною для збереження швидкопсувних продуктів тваринного походження (м'яса, риби, молока, сирів, йогуртів) завдяки знищенню патогенних мікроорганізмів, підтриманню органолептичних властивостей і збільшенню терміну придатності. Обробка тиском за підвищених температур в межах 80-100 °С дає змогу інактивувати спори та стерилізувати м'ясні, фруктові й овочеві продукти [1]. Слід зазначити, що обробка високим тиском молочних продуктів є найскладнішою та не завжди забезпечує отримання продукту задовільної якості, тому промислове впровадження цього методу в молочному секторі залишається обмеженим.

До основних переваг обробки продуктів високим тиском належать висока енергетична ефективність і можливість запобігти повторному зараженню завдяки обробці упакованих продуктів. Інактивація мікроорганізмів, зокрема патогенних і мікроорганізмів-збудників мікробного псування, а також ферментів і вірусів дає змогу подовжити термін зберігання продуктів. Водночас текстура, колір, смак і біологічно активні сполуки харчових продуктів після обробки високим тиском змінюються незначно. Обробка напоїв високим тиском може запобігти реакції Майяра та карамелізації цукрів. Основні переваги й недоліки застосування обробки продуктів високим тиском у харчовій промисловості представлено в табл. 1.

Таблиця 1 – Переваги та недоліки застосування обробки харчових продуктів високим тиском (HPP)

Переваги	Недоліки
Відсутність токсичності	Незначний вплив на активність ферментів
Збереження кольору, смаку і поживних речовин	Деякі мікроорганізми можуть залишатися життєздатними
Скорочення тривалості обробки	Висока вартість обладнання
Однорідність обробки всього продукту	Для досягнення антимікробного ефекту продукти повинні містити приблизно 40 % вільної води
Можливість отримання бажаних змін текстури	
Можливість обробки в упаковці	

Обробку високим тиском для забезпечення безпеки продуктів та подовження терміну їх зберігання застосовують більш як 350 компаній у всьому світі, вона є доцільною та економічно вигідною. Близько 30 % оброблюваних виробів становлять м’ясні продукти, хоча цей метод також використовують для обробки великого асортименту фруктових, овочевих і деяких молочних продуктів. Крім того, обробка продуктів високим тиском ефективна в процесах екстракції, гомогенізації, заморожування та розморожування [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обробка високим тиском (High Pressure Processing, HPP) – це інноваційний метод зберігання харчових продуктів, який використовує високий тиск замість традиційного теплового оброблення для знищення мікроорганізмів. Технологія HPP дозволяє

продовжити термін зберігання продуктів, зберігаючи при цьому їхній смак, колір, текстуру та поживну цінність. На відміну від традиційного теплового оброблення, HPP не змінює смак, колір чи текстуру продуктів. Технологія HPP також застосовується у виробництві готових страв, де вона допомагає продовжити термін зберігання без використання консервантів. Це робить продукти більш безпечними та привабливими для споживачів, які прагнуть до здорового харчування. Таким чином, технологія обробки високим тиском відкриває нові можливості для харчової промисловості, дозволяючи не тільки продовжити термін зберігання харчових продуктів, але й забезпечити їх високу якість та безпеку. Використання HPP може стати ключовим фактором у розвитку інноваційних, здорових та безпечних харчових продуктів.

Список використаних джерел:

1. Косів Р. Інноваційні технології обробки продуктів у харчовій промисловості. Monograph. – Primedia eLaunch, Boston, USA, 2026. – 106 p.

2. Осипова, Л., Жмудь, А., & Коваленко, Л. (2025). ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ХАРЧОВОЇ ЦІННОСТІ ПРОДУКТІВ ПІД ЧАС ТЕРМІЧНОЇ ОБРОБКИ. *Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry*, (1 (15), 27-32. https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(15).2025.5

3. Bisht, B., Bhatnagar, P., Gururani, P., Kumar, V., Tomar, M. S., Sinhmar, R., Rathi, N., & Kumar, S. (2021). Food irradiation: Effect of ionizing and non-ionizing radiations on preservation of fruits and vegetables– a review. Trends in Food Science & Technology, 114. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924224421003678

4. Jin, P. (Ed.). Latest advances in preservation technology for fresh fruit and vegetables. MDPI. 2023. https://www.mdpi.com/books/reprint/6814-latest-advances in-preservation-technology-for-fresh-fruit-and-vegetables

5. Manev Z., Petkova N. Influence of ultraviolet light and ultrasound irradiation on the physicochemical, sensory and microbiological characteristics of pear jam enriched with fibers. Biointerface Research in Applied Chemistry, 2021. № 11(6), URL: https://www.semanticscholar.org/paper/Influence-of-Ultraviolet-Light-and Ultrasound-on-of-Manev-Petkova/d9eacbe66a25e2ac81f55a3e760d4c0bd749b036

УДК 664.682

Іваніщева О. А.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0500-3652
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЦУКРОВИХ ВАФЕЛЬ

В статті проаналізовано можливості удосконалення технології цукрових вафель, висвітлено вимоги до якості сировини, удосконалено технологію виробництва цукрових вафель шляхом додавання нетрадиційних інгредієнтів, розроблено технологічну карту та схему приготування цукрових вафель, досліджено показники якості розробленого виробу.

Ключові слова: *цукрові вафлі, сировина, удосконалення, технологія, технологічна схема, інгредієнти.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного ринку споживачі орієнтуються на якісні, доступні та різноманітні кондитерські вироби. Вафельна продукція відповідає цим вимогам завдяки збалансованому поєднанню смакових характеристик, тривалому терміну зберігання та варіативності рецептур. Крім того, розвиток технологій дозволяє створювати як класичні, так і функціональні вафельні вироби, збагачені вітамінами, мінералами та іншими корисними компонентами, що відповідає тренду на здорове харчування [5].

Окрім цього, виробництво вафельних виробів є стратегічно важливим для українського харчового сектору, оскільки забезпечує значний обсяг внутрішнього споживання та експортний потенціал. Висока сировинна база (борошно, цукор, олії, молочні продукти) сприяє розвитку галузі, знижуючи залежність від імпорту. Крім того, модернізація виробничих ліній та автоматизація процесів дозволяють підвищити ефективність виробництва, знизити витрати та забезпечити стабільну якість продукції [4].

Розвиток сегмента вафельної продукції в Україні залежить від впровадження інноваційних технологій, розширення асортименту та адаптації до

змінних споживчих вподобань. Підвищення вимог до харчової безпеки та зміни у споживчих вподобаннях зумовлюють необхідність впровадження нових технологічних рішень. Важливим аспектом є використання якісної та безпечної сировини, що включає натуральні інгредієнти, альтернативні підсолоджувачі та збагачені мікроелементами компоненти. Особливу увагу приділяють автоматизації виробничих процесів, що дозволяє мінімізувати втрати сировини, оптимізувати температурні режими випікання та покращити текстуру готового виробу [2]. Відповідно, дослідження та подальше вдосконалення технології виробництва вафельних виробів є важливим та актуальним як для задоволення вподобань українського споживача.

Посилання на сучасні дослідження та публікації. Технології виробництва вафельних виробів є популярною темою для дослідження в українському науковому полі. Тому можна виділити низку українських дослідників, що висвітлюють цю тематику, зокрема Бариляк О., Балюк А., Коркач Г., Новікова Н., Бажан О., Хаванов В., Павук М., Іоргачова К. та інші.

Приготування вафельних виробів є також перспективною темою для іноземних вчених. Вивчення різних технологій приготування вафельних виробів безпосередньо, а також розробку нових технологій виробництва активно провадять Tiefenbacher K., Goodrich A., Atherton L., Pfitzner L. та Pai P.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є удосконалення технології цукрових вафель, висвітлення вимог до якості сировини, удосконалення технології виробництва цукрових вафель шляхом додавання нетрадиційних інгредієнтів, розробка технологічної карти та схеми приготування цукрових вафель, дослідження показників якості розробленого виробу.

Виклад основного матеріалу. Базова рецептура цукрових вафель включає в себе використання таких інгредієнтів, як борошно пшеничне вищого гатунку, пюре гарбузове, молоко 2,5% жирності, яйце куряче, олія соняшникова, сіль, цукор коричневий, розпушувач тіста, сода, ванілін та кориця. У вдосконаленій рецепутрі пропонується замінити молоко 2,5% на йогурт натуральний, ванілін на цедру лимону, а замість кориці використати мускатний горіх та імбир сушений.

Вдосконалення технології виробництва цукрових вафель включає зміну переліку сировини. Утім, при виробництві основними технологічними процесами залишаються підготовка сировини, приготування тіста, аерація білкової маси, випікання, охолодження, фасування та зберігання [4]. Нижче наведена технологічна карта на даний виріб (табл. 1).

Таблиця 1 – Технологічна карта на виріб Вафлі «Цитрусові»

№	Назва сировини	Витрати сировини, г		Вимоги до якості сировини
		Брутто	Нетто	
1	Пюре гарбузове, н\ф	220	220	ДСТУ 8639:2016
2	Йогурт натуральний	240	240	ДСТУ 4343:2004
3	Яйце куряче	150	130	ДСТУ 5028:2008
4	Олія соняшникова	88	88	ДСТУ 4492:2017
5	Сіль	7	7	ДСТУ CODEX STAN 150:2014
6	Цукор коричневий	88	88	ДСТУ 4867:2007
7	Розпушувач тіста	2	2	ДСТУ 2900:2006
8	Сода	1	1	ТУ У 10.8-38983027-005:2016
9	Борошно	240	240	ДСТУ 46.004-99
10	Цедра лимона	30	30	ДСТУ ООН FFV-14:2007
11	Мускатний горіх	3	2	ДСТУ 7411:2013
12	Імбир сушений	3	2	ДСТУ ISO 1003:2005
	Вихід		1000	

Опис технологічного процесу: Змішують гарбузове пюре, натуральний йогурт, жовтки і подрібнений цукор до отримання однорідної консистенції. Після цього до суміші додають соняшникову олію. В окремій посудині ретельно з’єднують сухі інгредієнти – борошно, соду, розпушувач, терту лимонну цедру, мускатний горіх та імбир – з метою уникнення грудкування й забезпечення рівномірного розподілу ароматичних речовин. Суха суміш поступово вводиться до рідкої основи за постійного перемішування, щоб утворити гладке, еластичне тісто без грудок. Час змішування регулюється для запобігання надмірному розвитку клейковини – орієнтовно не більше 5–7 хвилин на середній швидкості мішалки.

Білки збивають окремо в чистому, сухому посуді з додаванням невеликої кількості солі (0,1–0,2 %) до утворення стійкої піни з м’якими піками. Цей процес триває приблизно 4–6 хвилин при середній швидкості. Збиту білкову масу вводять у тісто поступово, обережно перемішуючи знизу вгору для збереження пухкої структури.

Процес випікання здійснюється в розігрітих вафельних формах або на промислових вафельницях за температури 180–200°C. Поверхню форм змащують тонким шаром соняшникової олії, щоб уникнути прилипання. Тісто рівномірно розподіляють, форми закривають, і вафлі випікають протягом 3–5 хвилин до утворення характерної золотистої скоринки з рівномірним забарвленням [4].

Після випікання вафлі охолоджують до температури 20–25°C на перфорованих стелажах або охолоджувальних конвеєрах протягом 15–30 хвилин. Це дозволяє стабілізувати структуру, уникнути конденсації в упаковці й зберегти хрусткість. Важливо контролювати вологість повітря в зоні охолодження – не більше 60–65 %, щоб запобігти вбиранню вологи Вафліми.

Заключним етапом є контроль якості готових виробів: оцінюють зовнішній вигляд, колір, текстуру, запах і смак. Вафлі фасують у герметичну упаковку (багатошарові плівки з бар'єрними властивостями або ламінований картон), що захищає продукт від втрати вологи та поглинання сторонніх запахів. Оптимальні умови зберігання: температура 18–22°C, відносна вологість повітря – не більше 75 %. За цих умов термін придатності становить до 15 діб.

Вимоги до якості виробу. Зовнішній вигляд: чітко сформований рельєф на поверхні, що відповідає формі преса. Поверхня повинна бути рівною, без западин, пухирців чи підгорілих ділянок. Краї виробу – рівні, без значних механічних пошкоджень або відламів. Не критичні дрібні тріщини допускаються, якщо вони не порушують загальну форму й не впливають на споживчі властивості.

Колір: однорідний по всій поверхні, від світло-жовтого до тепло-золотистого тону, залежно від часу випікання. Відтінок може мати легку бурштинову ноту завдяки карамелізації цукру та наявності натурального йогурту в рецептурі.

Консистенція: хрустка і ламка, з пористою структурою. При розломі структура має зберігати свою цілісність, без розсипання чи надмірної крихкості. Внутрішня текстура – рівномірна, з дрібними повітряними порами .

Смак: ніжна солодкість з легкими пряними та цитрусовими відтінками. Добре мають відчуватися нотки гарбуза, м’який аромат коричневого цукру, пікантність імбиру, теплий акцент мускатного горіха й освіжаюча лимонна цедра.

Запах: чистий, природний, з помітною цитрусовою свіжістю, приємними пряними нотами (імбир, мускатний горіх) та делікатним карамельним шлейфом.

Кожен інгредієнт вафель цукрових «Цитрусові» має певний відсоток втрати ваги під час їхньої механічної та термічної обробки. Відповідно, для визначення маси кінцевого продукту нам необхідно окреслити втрати інгредієнтів та із їхнім врахуванням дізнатися вагу готової продукції [5]. У таблиці 2 наведено продуктовий розрахунок вафлі цукрової «Цитрусова».

Таблиця 2 – Продуктовий розрахунок вафлі цукрової «Цитрусова» з розрахунку на 1000 г готової продукції

№	Назва сировини	Брутто, г	Нетто, г	Втрати сировини при ТО, %	Маса готового продукту
1	Пюре гарбузове, н\ф	220	220	15	187
2	Йогурт натуральний	240	240	0	240
3	Яйце куряче	150	130	10	117
4	Олія соняшникова	88	88	5	85,5
5	Сіль	7	7	0	7
6	Цукор коричневий	88	88	0	88
7	Розпушувач тіста	2	2	0	2
8	Сода	1	1	0	1
9	Борошно	240	240	0	240
10	Цедра лимона	30	30	5	28,5
11	Мускатний горіх	3	2	0	2
12	Імбир сушений	3	2	0	2
	Вихід	1072	1050		1000

Аби докладно охарактеризувати вдосконалений продукт, необхідно визначити харчову цінність вафлі цукрової «Цитрусова». Для цього наводиться кількість білків, жирів, вуглеводів, а також загальна калорійність страви. Харчова цінність страви вафлі «Гарбузова» наведена в таблиці 3.

Таблиця 3 – Харчова цінність вафлі «Цитрусова»

№	Найменування продукту	Білки, г	Жири, г	Вуглеводи, г	Калорійність, ккал
1	Пюре гарбузове	3,48	12,71	12,91	180,40
2	Йогурт натуральний	11,25	7,20	7,88	148,50
3	Яйце куряче	16,51	14,17	0,91	204,10
4	Олія соняшникова	0,00	79,92	0,00	720,00
5	Сіль	0,00	0,00	0,00	0,00
6	Цукор коричневий	0,00	0,00	72,43	275,12
7	Розпушувач тіста	0,00	0,00	0,39	1,58
8	Сода	0,00	0,00	0,00	0,00
9	Борошно пшеничне	24,72	2,64	165,36	801,60
10	Цедра лимона	0,27	0,03	0,90	4,80
11	Мускатний горіх	0,40	1,00	0,14	11,10
12	Імбир сушений	0,18	0,12	1,42	6,94
	Всього на 100 г:	5,68	11,78	26,23	235,41

Застосування різної сировини в базовому та вдосконаленому виробі спричиняє відмінність в їхніх характеристиках. Зміни стосуються фізико-хімічих параметрів, органолептичних властивостей та харчової цінності. У таблиці 4 представлене порівняння харчової цінності вафлі цукрової «Гарбузова» та вафлі цукрової «Цитрусова».

Таблиця 4 – Порівняння харчової цінності базового та вдосконаленого виробів

№	Найменування страви	Білки, г	Жири, г	Вуглеводи, г	Калорійність, ккал
1	Вафлі «Гарбузова»	5,22	11,69	26,71	235,29
2	Вафлі «Цитрусова»	5,68	11,78	26,23	235,41

Як можемо побачити із вищенаведеної таблиці, в загальному харчова цінність вафлі цукрової «Гарбузова» та вафлі цукрової «Цитрусова» практично не відрізняється. Утім, вдосконалений виріб має дещо вищу калорійність, а саме є калорійнішим на 0,12 ккал в порівнянні з базовим виробом з розрахунку на 100 грамів продукту. Варто відзначити більший вміст білка у вдосконаленому виробі (5,68 г проти 5,22 г), більший вміст жирів (11,78 г проти 11,79 г) та менший вміст вуглеводів (26,23 г проти 26,71 г). Таким чином, принципових змін у харчовій цінності вдосконаленого виробу в порівнянні з базовим не зафіксовано. Утім, більший вміст жирів та білків й менший вміст вуглеводів дає підставу зробити висновок, що вдосконалений виріб можна назвати більш дієтичним [6].

Як вже було зазначено, вдосконалення вафлі цукрової не передбачало зміни

технологічних процесів, утім впровадження в рецептуру нових інгредієнтів змінило технологію виробництва. Відповідно, узагальнена технологічна схема виробництва вафлі цукрової «Цитрксова» представлена на рисунку 1.

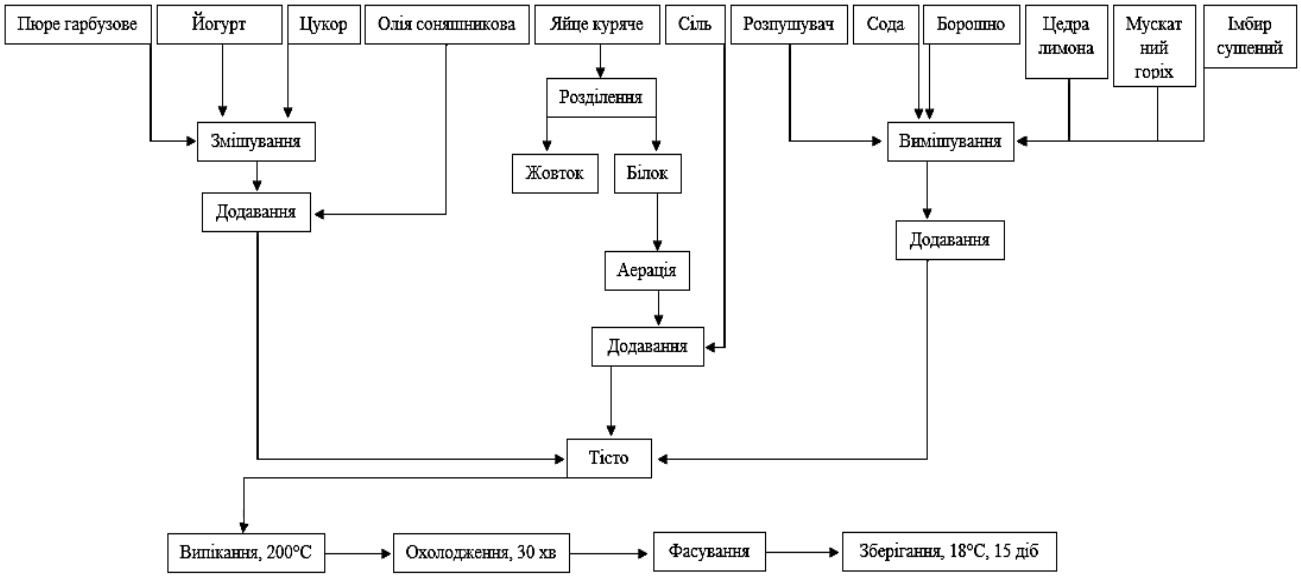

Рисунок 1 – Технологічна схема виробництва вафлі цукрової «Цитрусова»

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, вдосконалення рецептури цукрової вафлі шляхом заміни окремих інгредієнтів – зокрема, використання натурального йогурту замість молока, лимонної цедри замість ваніліну, а також мускатного горіха й сушеного імбиру замість кориці – дозволяє розширити смаковий профіль виробу, надати йому більш вираженого аромату та підвищити харчову цінність. Така рецептурна модифікація сприяє створенню виробу з оригінальним, збалансованим смаком та ароматом, водночас зберігаючи характерну хрусткість, ніжну текстуру й привабливий зовнішній вигляд [6].

Запропоновані зміни відповідають сучасним споживчим тенденціям, орієнтованим на використання натуральних складників і цікаві кулінарні поєднання. Хоча ми не фіксуємо принципових змін харчової цінності вдосконаленого виробу в порівнянні із базовим, наявні зміни кажуть про більш дієтичний склад продукту, а отже, можливість його реалізації для ширшої групи населення.

Список використаних джерел:

1. Бажан О. Інноваційні технології вафельних виробів лікувально-профілактичного призначення. 2024. URL: https://salo.li/3e5AABe (дата звернення: 04.05.2026).

2. Бариляк О. Аналіз ринку кондитерських виробів та удосконалення рецептурного складу вафельних трубочок у технології виробництва безглютенової продукції. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*, 2021, 2: 21-27. URL: https://surl.li/wfchuh (дата звернення: 02.05.2026).

3. Гайдук О. Приготування кондитерських виробів: збірник рецептур. 2021. URL: https://salo.li/cd01429 (дата звернення: 04.05.2026).

4. Порох М. Аналіз технології виробництва вафель. *Члени оргкомітету*, 181. URL: https://salo.li/3a132d2 (дата звернення: 05.05.2026).

5. Фатєєва А. Структурно-реологічні властивості різних видів вафельних напівфабрикатів і виробів. URL: https://salo.li/14EE917 (дата звернення: 06.05.2026).

6. Шелудько В. Управління якістю бельгійських вафель з використанням рослинної сировини. 2019. *PhD Thesis*. ПУЕТ, Полтава. URL: https://salo.li/336844b (дата звернення: 04.05.2026).

УДК 338.48-44:351.78:005.334

Кізюн А. Г., кандидат географічних наук, доцент

ORCID https://orcid.org/0000-0003-2838-9428

Вінницький торговельно-економічних інститут ДТЕУ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТУРИСТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У статті комплексно досліджено сучасні підходи до забезпечення безпеки туристів у міжнародному туризмі в умовах посилення глобальних ризиків. Проаналізовано трансформацію поняття туристичної безпеки під впливом

пандемій, воєнних конфліктів, кіберзагроз та кліматичних змін. Розглянуто багаторівневу систему забезпечення безпеки туристів, що включає державний, міжнародний та корпоративний рівні управління. Визначено роль цифрових технологій у формуванні сучасної системи безпеки туристичних потоків. Запропоновано напрями удосконалення механізмів управління безпекою в міжнародному туризмі.

Ключові слова: *міжнародний туризм, безпека туристів, ризики, глобальні виклики, управління безпекою.*

Постановка проблеми. Сучасний міжнародний туризм функціонує в умовах високої нестабільності глобального середовища і є однією з найбільш динамічних галузей світової економіки. Проте водночас він є надзвичайно вразливим до зовнішніх шоків. Останні десятиліття продемонстрували, що туристична індустрія суттєво залежить від глобальної безпеки, яка охоплює політичні, економічні, соціальні, епідеміологічні та екологічні фактори. Пандемія COVID-19, військові конфлікти в різних регіонах світу, зростання рівня терористичних загроз та кіберзлочинність у сфері цифрових туристичних сервісів докорінно змінили підходи до управління безпекою в туризмі. У цих умовах безпека туристів перетворюється з допоміжної функції на ключовий фактор конкурентоспроможності дестинацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика туристичної безпеки активно досліджується у працях як українських, так і зарубіжних науковців. Зокрема, З. Атаманчук, Ю. Тимчишин розглядають безпеку у міжнародному туризмі як чинник сталого розвитку, І. Марков в своїй праці розглядає безпеку туризму як вагомий фактор розвитку галузі. О. Ахмедова досліджує державну політику у сфері туристичної безпеки. Р. Кожухівська, С. Тимчук, І. Данчевська аналізують безпекову діяльність у сфері туризму та рекреації в Україні під час воєнного стану, С. Домбровська, А. Помаза-Пономаренко, Н. Рибальченко Н. в своїй монографії розглядають правові аспекти гарантування безпеки в туризмі. О. Угоднікова, К. Вяткін, Т. Колесник аналізують державні механізми управління безпекою туристів.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до забезпечення безпеки туристів у міжнародному туризмі та визначення стратегічних напрямів їх розвитку в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний міжнародний туризм функціонує в умовах підвищеної нестабільності глобального середовища, що зумовлює трансформацію підходів до забезпечення безпеки туристів.

Забезпечення високого рівня безпекових норм туристичних послуг призводить до формування сегмента постійних споживачів і задовольняє їх вимоги в питанні безпеки використання туристичної послуги. При реалізації туристичних послуг повинна забезпечуватися безпека життя та здоров'я туристів, збереження їх майна, що вимагає розроблення методів контролю за виконанням вимог безпеки [4].

Якщо раніше безпека розглядалася переважно як фізичний захист мандрівників (захист життя та здоров'я туристів), то сьогодні вона охоплює значно ширший спектр аспектів, включаючи інформаційну (захист персональних даних і цифрових транзакцій), епідеміологічну (запобігання поширенню інфекційних захворювань), економічну (захист фінансових інтересів туристів і бізнесу), екологічну (захист від природних катастроф та кліматичних ризиків) та цифрову безпеку (захист інформації, персональних даних туристів, електронних платежів та цифрових туристичних сервісів). Така багатовимірність потребує комплексного підходу до управління ризиками в туристичній сфері.

Для забезпечення безпеки туризму необхідно, перш за все ідентифікувати ризики у цій сфері. За міжнародною класифікацією ризиків у сфері туризму виділяють ризики в соціальній сфері (звичайні правопорушення, крадіжки, організована злочинність, тероризм, соціальні конфлікти, релігійні заворушення війни); ризики у туристичному секторі (стан будівель засобів розміщення, підприємств громадського харчування, пожежна безпека в туристичних комплексах, санітарний стан приміщень, безпека туристського транспорту тощо); особисті ризики туриста (втрата документів та речей з причини власної необережності, неповага до місцевих жителів та законів, зайняття злочинною

діяльністю); екологічні ризики (різка зміна кліматичної зони та перетин кількох часових поясів, загострення хронічних захворювань, спалахи небезпечних інфекційних захворювань, негативний вплив місцевої флори та фауни, умови надзвичайної екологічної ситуації) [5].

Однією з ключових особливостей сучасного етапу розвитку туризму є зростання впливу глобальних кризових явищ. Пандемія Covid-19 продемонструвала, що навіть найбільш розвинені туристичні системи є вразливими до біологічних загроз, які можуть повністю зупинити міжнародні подорожі. Це змусило держави та туристичні організації переглянути стандарти безпеки та впровадити нові протоколи охорони здоров’я.

Спалах епідемії Covid-19 суттєво вплинув на забезпечення особистої безпеки туристів і створила загрозу для їх життя і здоров'я. Введені повсюдно карантинні обмеження призвели до порушення конституційних прав і свобод туристів – права на безпечне навколишнє природне середовище, права на пересування та ін. [5].

Не менш значущим фактором є геополітична нестабільність, яка безпосередньо впливає на туристичні потоки. Воєнні конфлікти, терористичні акти та політичні кризи призводять до різкого зниження привабливості окремих дестинацій. У таких умовах туристи дедалі частіше обирають країни з високим рівнем стабільності та розвиненою системою безпеки.

Міжнародні конфлікти, що відбуваються в різних країнах, мають істотний негативний вплив на туризм, оскільки індустрія туризму для переважної більшості туристів (не враховуючи організації екстремальних і ділових турів) передбачає забезпечення комфорту. Згідно з глобальною базою даних тероризму, теракти відбуваються все частіше. Терористичні атаки не тільки призводять до смерті багатьох невинних громадян, але й також мають катастрофічний вплив. Це ставить людей у тривожну ситуацію, що перешкоджає розвитку туризму нації чи міста. Оскільки туристи бояться, що з ними відбуваються ці жахливі речі, вони не наважуються туди подорожувати [3]. Найбільш значущими міжнародними конфліктами у XX–XXI століттях, до яких було залучено багато

країн і які, досі несуть свої відлуння є: Перша світова війна; Друга світова війна; Індо-Пакистанський конфлікт; Корейська війна; Війна у В'єтнамі; Карибська криза; Африканські конфлікти; Ірано-Іракська війна; етноконфесійний конфлікт на Балканах; етноконфесійні конфлікти на пострадянському просторі, що почалися з кінця 80-х років XX століття і продовжують розвиватися в XXI столітті (конфлікт у Нагірному Карабаху, Грузино-Абхазький конфлікт, Грузино-Осетинський конфлікт, Північно-Кавказький конфлікт, Придністровський конфлікт, громадянська війна в Таджикистані, російсько-Грузинський конфлікт, російсько-Український конфлікт); вторгнення США та їх союзників до Іраку; конфлікти на Близькому Сході («Арабська весна») [7].

Окрему групу ризиків становлять природні та кліматичні загрози. Повені, урагани, землетруси та інші стихійні лиха можуть не лише завдати шкоди інфраструктурі, але й становити пряму загрозу життю туристів. Зміни клімату посилюють частоту таких явищ, що вимагає від туристичної індустрії адаптаційних стратегій. Хоча ймовірний шлях певних екстремальних погодних явищ, таких як тропічні шторми, можна відстежити та вжити запобіжних заходів для переміщення туристів у безпечні місця, багато типів геологічних подій неможливо передбачити. Залежно від того, де вони відбуваються та де відчувається їхній вплив, значні геологічні події можуть спричинити серйозні порушення в нормальному функціонуванні туристичних операцій: інфраструктура, комунікації та об’єкти можуть бути пошкоджені та виведені з ладу, а електро- та водопостачання можуть постраждати від перебоїв. Це створить проблеми з евакуацією туристів із постраждалих районів і некомфортні умови для тих, хто залишиться [3].

У сучасних умовах значно зростає роль інформаційної та кібербезпеки. Активний розвиток онлайн-бронювання, цифрових платформ та мобільних сервісів створює нові можливості для подорожей, але водночас підвищує ризики витоку персональних даних, фінансового шахрайства та кібератак. Це формує потребу у впровадженні сучасних систем захисту інформації.

Важливим елементом забезпечення безпеки є державне регулювання

туристичної сфери. Уряди країн розробляють національні стратегії безпеки туризму, які передбачають створення систем моніторингу ризиків, кризового реагування та інформування туристів. Такі механізми дозволяють зменшити наслідки надзвичайних ситуацій.

Забезпечення безпеки в туристичній та рекреаційній сфері потребує здійснення державної політики, що сприяє формуванню адміністративно-правових, організаційних та соціально-економічних засад, спрямованих на забезпечення безпеки особи, суспільства і держави в цілому, реалізації та захисту прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, безпечне довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав під час туристичних подорожей [4]. Світовий досвід однозначно доводить, що успішність розвитку сфери безпеки туризму й власне туризму в цілому, безпосередньо залежить від того, як на державному рівні сприймається галузь, наскільки масштабна та ефективна державна підтримка [2].

На міжнародному рівні значну роль відіграють організації. Серед міжнародних організацій, які покликані впливати на безпеку туризму, значущою є діяльність: Організації об'єднаних націй, Всесвітньої туристичної організації, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з питань міграції, Міжнародної організації цивільної авіації, Міжнародної ради аеропортів, Міжнародної морської організації, Всесвітньої митної організації, Міжнародної готельно-ресторанної асоціації та ін. [1]. Зокрема, Всесвітня туристична організація (UNWTO) та Всесвітня рада з подорожей і туризму (WTTC) розробляють глобальні стандарти безпеки, рекомендації та протоколи, які сприяють уніфікації підходів до захисту туристів у різних країнах світу [8].

Не менш важливим є корпоративний рівень управління безпекою. Туристичні компанії впроваджують внутрішні системи оцінки ризиків, розробляють плани кризового реагування та забезпечують страхування туристів. Це дозволяє мінімізувати можливі втрати та підвищити довіру клієнтів.

Суттєво змінюється і туристична поведінка: сучасний європейський турист

стає більш вимогливим до умов безпеки, екологічності подорожі, цифрової зручності. Пандемія пришвидшила цифровізацію галузі: активне впровадження мобільних додатків для бронювання, віртуальних турів, штучного інтелекту для персоналізації сервісів стало невід'ємною частиною туристичної інфраструктури [6]. Так, розвиток цифрових технологій має суттєвий вплив на систему безпеки. Сьогодні активно використовуються мобільні додатки, які інформують туристів про потенційні загрози в реальному часі. Також застосовуються системи GPS-моніторингу, що дозволяють відстежувати переміщення туристичних груп у разі надзвичайних ситуацій. Використання великих даних (Big Data) та штучного інтелекту відкриває нові можливості для прогнозування ризиків у туризмі. Аналіз туристичних потоків, поведінкових моделей і зовнішніх факторів дозволяє завчасно виявляти потенційні загрози та запобігати кризовим ситуаціям.

Сучасна система туристичної безпеки дедалі більше орієнтується на превентивний підхід. Це означає, що основний акцент робиться не на реагуванні на вже існуючі загрози, а на їх прогнозуванні та попередженні. Такий підхід є більш ефективним і економічно доцільним.

Важливу роль у забезпеченні безпеки відіграє підготовка персоналу туристичної сфери. Працівники готелів, туроператорів та гідів повинні володіти навичками дій у кризових ситуаціях, включаючи евакуацію туристів, надання першої допомоги та комунікацію в умовах надзвичайних подій.

Система страхування туристів також є невід'ємною складовою безпеки. Міжнародні страхові поліси покривають медичні витрати, втрату багажу, скасування подорожей та інші ризики. Це підвищує рівень захищеності туристів і зменшує фінансові наслідки непередбачених ситуацій.

Сучасні тенденції свідчать про інтеграцію різних рівнів управління безпекою в єдину систему. Державні, міжнародні та приватні структури поступово формують мережеву модель співпраці, що забезпечує швидкий обмін інформацією та координацію дій у кризових ситуаціях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, забезпечення

безпеки туристів у міжнародному туризмі є складним багаторівневим процесом, який потребує постійного вдосконалення. Ефективність цієї системи залежить від поєднання правових, організаційних та технологічних інструментів, а також від рівня міжнародної співпраці та цифрової трансформації галузі.

Дослідження сучасних підходів до забезпечення безпеки туристів дозволило встановити, що ефективна система туристичної безпеки повинна базуватися на комплексному підході, який поєднує нормативно-правове регулювання, міжнародне співробітництво, цифрові технології, кризовий менеджмент та інформаційну підтримку туристів.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу цифровізації та інноваційних технологій на забезпечення безпеки туристів у міжнародному туризмі. Особливої уваги потребує аналіз використання штучного інтелекту, систем Big Data, кібербезпеки та цифрових платформ для управління ризиками у туристичній сфері.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук З., Тимчишин Ю. Безпека у міжнародному туризмі як чинник сталого розвитку. *SWorldJournal*. 2021. Issue 8. Part 4., С. 11-17. URL: https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj08-04-042/1568 (дата звернення: 09.05.2026).

2. Ахмедова О. О. Теоретичні та прикладні засади державної політики у сфері забезпечення безпеки туристичної галузі. *Публічне урядування*. 2022. № 2(30). С. 10-15. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/ 2111 (дата звернення: 10.05.2026).

3. Кириченко О. В. Вплив кризових явищ на розвиток міжнародного туризму в країнах ЄС. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1659 (дата звернення: 10.05.2026).

4. Кожухівська Р., Тимчук С. Безпекова діяльність у сфері туризму та рекреації в Україні: аналітичний огляд. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL:https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2663?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.05.2026).

5. Пригара О. В. Безпека туризму в умовах надзвичайної ситуації. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права*: зб. тез доп. міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 30 вер. 2022 р.). Полтава, 2022. С. 34-35. URL: https://www.economics.in.ua/2022/09/30-2022.html (дата звернення: 09.05.2026).

6. Прокоп'єва А. А., Дрозд В. Є. Розвиток туризму Європи в умовах глобальних викликів. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні питання теорії та практики – 2025*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 квіт. 2025 р.). Київ, 2025. С. 670-673. https://tourlib.net/statti_ukr/prokopyeva.htm (дата звернення: 10.05.2026).

7. Corbet S., O'Connell J. F., Efthymiou M., Guiomard C., Lucey B. The Impact of Terrorism on European Tourism. *Annals of Tourism Research*. 75. Pp. 1-17. URL: https://www.readcube.com/articles/10.2139%2Fssrn.3454220 (дата звернення: 10.05.2026).

8. UNWTO. Tourism and crisis management: Global review. 2022. URL: https://www.unwto.org (дата звернення: 08.05.2026).

УДК 614.8:338.48:640.43(045)

Лук'янець А.В.

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9973-5386

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти забезпечення безпеки в анімаційній діяльності підприємств індустрії гостинності. Проаналізовано нормативно-правове підґрунтя безпеки анімаційних послуг, окреслено основні ризики, що виникають у процесі проведення анімаційних програм для різних категорій туристів. Виокремлено компоненти комплексної системи безпеки:

фізична, психологічна, інформаційна та правова безпека учасників. Обґрунтовано необхідність формування відповідних компетентностей у фахівців з анімації, визначено організаційно-педагогічні умови підготовки безпечного анімаційного середовища в готелях, туристичних комплексах та санаторно-курортних закладах. Запропоновано практичні рекомендації щодо розробки алгоритмів дій персоналу в кризових ситуаціях під час реалізації анімаційних заходів.

***Ключові слова**: безпека, анімаційна діяльність, індустрія гостинності, анімаційні послуги, ризик-менеджмент, фахівець з анімації, туристична безпека, готельне підприємство*

Постановка проблеми. Індустрія гостинності є однією з найдинамічніших галузей світової економіки, що постійно розширює спектр послуг для задоволення потреб сучасного туриста. Анімаційна діяльність посідає особливе місце в структурі готельного та туристичного сервісу, оскільки спрямована на організацію дозвілля, відпочинку та розваг гостей, підвищення їхнього емоційного задоволення від перебування в закладі [8].

Водночас реалізація анімаційних програм пов'язана з низкою потенційних ризиків, таких як фізичних, психологічних, правових та організаційних, які можуть негативно вплинути як на безпеку учасників, так і на репутацію закладу [9]. Відсутність системного підходу до забезпечення безпеки анімаційної діяльності, недостатня підготовка фахівців із питань ризик-менеджменту, а також прогалини в нормативно-правовому регулюванні цієї сфери зумовлюють актуальність наукового дослідження означеної проблематики [4].

Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті обслуговування вразливих категорій гостей, а саме дітей, людей похилого віку, осіб із обмеженими можливостями здоров'я, для яких безпека анімаційного середовища є безумовним пріоритетом [2]. Таким чином, безпека як складова анімаційної діяльності потребує ретельного наукового осмислення та розробки відповідних практичних механізмів її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика безпеки в туризмі

та індустрії гостинності знайшла відображення в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, питання управління ризиками в туристичній галузі досліджував В. Кифяк, теоретичні засади туристичного підприємництва висвітлено в роботі М. Мальської та М. Рутинського [8]. Анімаційну діяльність у готельно-туристичному комплексі розглядали Т. Андрєєвата Г. Пузій, які трактують анімацію передусім як інструмент підвищення якості обслуговування та конкурентоспроможності підприємства.

Аспекти безпеки туризму та захисту туристів аналізували О. Бейдик[1] і Л. Устименко, Т. Сокол [9], які наголошують на системному підході до мінімізації ризиків. Зарубіжний досвід у сфері безпеки туристичних послуг представлено в дослідженнях C. Cooper, які обґрунтовують необхідність інтеграції стандартів безпеки до операційних процедур туристичних підприємств.

Разом із тим аналіз наукової літератури засвідчує, що безпека анімаційної діяльності як самостійний предмет дослідження залишається недостатньо вивченою. Більшість публікацій розглядає безпеку в туризмі загалом, не виділяючи специфіку анімаційного напряму [4; 9]. Це підтверджує нагальну потребу у проведенні комплексного дослідження, яке б поєднувало теоретичні засади та прикладні аспекти безпеки в анімаційній сфері.

Мета статті – розкрити сутність і структуру безпеки як складової анімаційної діяльності в індустрії гостинності, обґрунтувати систему організаційно-педагогічних заходів із її забезпечення та розробити практичні рекомендації для фахівців галузі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «безпека» є багатовимірним і охоплює різні аспекти захищеності людини від потенційних загроз. Стосовно анімаційної діяльності в індустрії гостинності безпеку доцільно розглядати як інтегровану характеристику умов проведення анімаційних програм, що забезпечує збереження фізичного, психологічного та соціального благополуччя всіх учасників анімаційного процесу [9].

У структурі безпеки анімаційної діяльності виокремлюємо такі компоненти: фізична безпека, психологічна безпека, інформаційна безпека, правова безпека

[4; 5]. Фізична безпека передбачає відповідність обладнання, інвентарю, приміщень та майданчиків для проведення анімаційних заходів чинним санітарно-гігієнічним нормам і технічним стандартам. Вона включає контроль технічного стану атракціонів, спортивного обладнання, водних об'єктів (басейнів, аквапарків, морських акваторій), а також дотримання правил пожежної безпеки та евакуаційних процедур [3].

Психологічна безпека в контексті анімаційних програм забезпечується через формування позитивного емоційного середовища, недопущення маніпулятивних методів взаємодії з гостями, врахування вікових, культурних та індивідуальних особливостей учасників [1; 8]. Особливого значення цей компонент набуває при роботі з дитячою аудиторією, коли неправильно спроєктований анімаційний контент може мати негативний вплив на психоемоційний стан дитини [2].

Інформаційна безпека охоплює захист персональних даних гостей, дотримання конфіденційності при зборі відомостей для персоналізації анімаційних послуг, а також відповідальне використання фото- та відеоматеріалів за участю учасників програм. В умовах цифровізації готельного бізнесу та активного використання соціальних медіа цей аспект стає дедалі більш актуальним [7].

Правова безпека передбачає дотримання чинного законодавства у сфері надання анімаційних послуг, укладення відповідних угод і надання вичерпної інформації гостям про умови участі в програмах, правила поведінки та можливі ризики. Підписання інформованої згоди (особливо для екстремальних видів анімації), а також чітке розмежування відповідальності між учасниками є обов'язковою умовою правового забезпечення анімаційної діяльності [4; 6].

Особливу увагу варто приділити ризикам, притаманним анімаційній діяльності, класифікацію яких доцільно здійснювати за кількома ознаками [5]. За джерелом виникнення розрізняють внутрішні ризики (пов'язані з діяльністю підприємства та персоналу) та зовнішні (природні катаклізми, соціально-політичні події, дії третіх осіб). За характером прояву виділяють механічні, хімічні, біологічні, психологічні та правові ризики. За ймовірністю виникнення – постійні, ситуативні та форс-мажорні [9].

Управління ризиками в анімаційній сфері має базуватися на принципах системності, превентивності та адаптивності [5]. Превентивний підхід передбачає завчасну ідентифікацію потенційних загроз, розробку сценаріїв реагування та підготовку персоналу до дій у нестандартних ситуаціях. Адаптивність системи безпеки забезпечується через регулярний моніторинг ризиків, аналіз інцидентів та оперативне коригування відповідних процедур.

Важливим чинником забезпечення безпеки анімаційної діяльності є кваліфікація фахівців [1]. Аніматор повинен не лише володіти творчими та комунікативними навичками, але й мати глибокі знання з питань охорони праці, надання першої медичної допомоги, психології конфлікту та кризового менеджменту [3]. Формування цих компетентностей має здійснюватися в процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти та в системі підвищення кваліфікації [6; 8].

Навчальні програми підготовки фахівців з анімації доцільно доповнити модулями з безпеки анімаційної діяльності, що мають включати: теоретичні знання про класифікацію ризиків та нормативно-правову базу; практичні навички організації безпечного простору; тренінги з надання першої допомоги та ліквідації надзвичайних ситуацій; рольові ігри з відпрацювання алгоритмів дій у кризових ситуаціях [3; 9].

На рівні підприємства індустрії гостинності система безпеки анімаційної діяльності має бути закріплена у відповідних локальних нормативних актах: стандартах обслуговування, посадових інструкціях, регламентах проведення окремих видів анімаційних програм [7]. Особливу роль відіграє розробка інструкцій з безпеки для кожного типу анімаційного заходу: спортивного, культурно-пізнавального, розважального, водного тощо.

Практика провідних готельних мереж свідчить про ефективність впровадження стандартизованих систем управління безпекою (Safety Management Systems), адаптованих до специфіки анімаційного напряму. Такі системи передбачають регулярний аудит безпеки, документування інцидентів та «майже-інцидентів», навчальні тривоги та щоквартальні перевірки знань персоналу [5]. Їхнє впровадження дозволяє суттєво знизити рівень ризиків і підвищити загальну культуру безпеки в організації [4].

Окремого розгляду потребує безпека анімаційних програм для дітей [2; 8]. Дитяча анімація передбачає роботу з особливо вразливою категорією гостей, тому вимоги до безпеки тут є найжорсткішими. Серед ключових принципів – обов'язкова присутність батьків або законних представників (для дітей до певного віку), суворий контроль чисельності групи, використання лише сертифікованих матеріалів та обладнання, відсутність елементів, що можуть викликати переляк або психологічну травму [2].

Не менш важливим є аспект міжкультурної безпеки в анімаційній діяльності. Готельні підприємства, що приймають гостей із різних країн і культур, мають забезпечувати такий анімаційний контент, який не суперечить культурним нормам, релігійним переконанням та ціннісним орієнтирам гостей. Порушення цього принципу може не лише образити учасників, але й спричинити серйозні репутаційні наслідки для закладу [7].

Таким чином, безпека анімаційної діяльності в індустрії гостинності є багатокомпонентним явищем, що потребує системного підходу на всіх рівнях, від нормативно-правового регулювання до конкретних операційних процедур і підготовки персоналу. Ігнорування будь-якого з компонентів цієї системи може призвести до серйозних наслідків і для безпеки гостей і для ділової репутації підприємства [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження встановлено, що безпека є невід'ємною складовою анімаційної діяльності в індустрії гостинності, яка визначає якість та конкурентоспроможність анімаційних послуг. Запропонована структура безпеки (фізична, психологічна, інформаційна та правова складові) дозволяє сформувати цілісний підхід до управління ризиками в анімаційній сфері.

Доведено, що ефективне забезпечення безпеки анімаційної діяльності вимагає: по-перше, комплексної нормативно-правової бази, адаптованої до специфіки анімаційних послуг [6]; по-друге, системної підготовки фахівців із питань ризик-менеджменту та кризового реагування; по-третє, впровадження стандартизованих операційних процедур безпеки на рівні підприємства [10]; по-четверте, постійного моніторингу й аналізу ризиків із подальшим удосконаленням відповідних систем.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці галузевих стандартів безпеки анімаційних послуг, вивченні міжнародного досвіду в цій сфері та емпіричному дослідженні рівня готовності вітчизняних фахівців з анімації до забезпечення безпеки в умовах реальної практики. Також актуальним є розробка навчально-методичного забезпечення відповідних дисциплін для закладів вищої освіти туристичного профілю.

Список використаних джерел:

1. Байлик С.І. ,Кравець О. М. Організація анімаційних послуг в туризмі : навч. Посібник. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 335 с.

2. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і доопрац. Херсон : Олді-плюс, 2016. 248 с.

3. Герасимів З. М., Христенко Г. М. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/82.pdf.

4. Горіна Г. О. Ринок туристичних послуг : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2021. 180 с.

5. Гулич О. І. Тенденції, особливості резерви розвитку сектору туристичних послуг регіонів України. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С. 109–120.

6. Джинджоян В. В. Аналіз туристичних підприємств України в контексті реалізації соціальних функцій. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/77.pdf.

7. Кожухівська Р. Б., Саковська О. М. Організація туристичних послуг як складник планування діяльності підприємств та розвитку інфраструктури туризму. *Інфраструктура ринку.* 2021. № Вип. 57. С. 70–75. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/57_2021/12.pdf.

8. Мальська М.П., Гамкало М.З., Романів П.В. Активний туризм: теорія та практика : підручник. Київ : Видавець ФОП Піча Ю.В., 2024 р. 248 с.

9. Плиска І.І., Сокол Т. Т. Інноваційні способи і форми екскурсійної діяльності на ринку туристичних послуг України. *Вчені записки університету "КРОК"*. Серія : Економіка. 2017. Вип. 47. С. 165-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2017_47_24 .

УДК 640.4:339.138

Мазуркевич І.О., кандидат економічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0001-6648-9994
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСУВАННЯ ПОСЛУГ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Дана стаття містить дослідження теоретичних та практичних аспектів просування послуг у сфері готельно-ресторанного бізнесу в умовах високої конкуренції. Автором розкрито сутність поняття «просування» та проведено його розмежування з дефініцією «маркетингові комунікації». Особливу увагу приділено специфіці послуг, зокрема їхній нематеріальності та невіддільності від виробника, що безпосередньо впливає на вибір інструментів маркетингу. У роботі систематизовано основні цілі просування, серед яких формування позитивного іміджу та інформування цільової аудиторії про переваги сервісу. Охарактеризовано ключові інструменти комунікаційної політики. Акцентовано увагу на тому, що ефективна стратегія розвитку закладу гостинності має базуватися на поєднанні управління репутацією бренду та високій кваліфікації персоналу.

Ключові слова: *готельно-ресторанний бізнес, просування послуг, маркетингові комунікації, маркетинг-мікс, стратегія просування, імідж підприємства, сфера гостинності*

Постановка проблеми. Для сучасних підприємств індустрії гостинності політика просування є комплексною системою, що поєднує технологічні інновації та стратегічне управління репутацією. Застосування прогресивних маркетингових інструментів виступає не лише гарантом ефективної комунікації зі споживачем, а й визначальним чинником успіху в умовах жорсткої конкуренції. Інтеграція новітніх підходів у діяльність підприємств сфери готельно-ресторанного бізнесу забезпечує їхню адаптивність та стійку конкурентну

перевагу на ринку послуг. Нагальною потребою стає переосмислення підходів до формування комунікаційної політики, де просування виступає не просто інструментом інформування, а ключовим фактором формування довіри та іміджу надійного партнера. Виникає суперечність між необхідністю активного застосування новітніх інструментів, таких як SMM-маркетинг, брендинг та управління клієнтським досвідом, та відсутністю універсальних стратегій, що враховували б високу варіативність послуг і визначальну роль людського чинника. Таким чином, науковий пошук ефективних механізмів адаптації маркетингових стратегій до особливостей просування послуг у сфері готельно-ресторанного бізнесу є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади розвитку маркетингового комплексу, орієнтованого на споживача, та особливості комунікаційних процесів у сфері послуг широко висвітлені у працях вітчизняних фахівців: С. Байліка, С. Бортніка, П. Дудкіна, І. Короля, Л. Малюти, М. Мальської, Д. Мацехи, Л. Мельника, Г. Островської, О. Павленка, М. Писаревського, О. Вишневської, Л. Страшинської, Р. Шерстюка тощо. Особливості просування ресторанних послуг розглядаються в роботах К. Гайдка, Х. Гутьєрреса, В. Нетека, М. Цівелека, М. Червінка, С. Хан та ін.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення особливостей та функціональних можливостей політики просування підприємств готельно-ресторанного господарства, а також розмежування підходів щодо просування матеріальних товарів і нематеріальних послуг для оптимізації маркетингової стратегії закладу.

Виклад основного матеріалу. Успішне функціонування підприємств сфери готельно-ресторанного бізнесу безпосередньо залежить від ефективності комунікації з аудиторією, формування попиту та створення іміджу надійного бренду. Саме через механізми просування заклади вирішують ці завдання, що робить питання фахового використання маркетингового інструментарію одним із ключових аспектів управління сучасним бізнесом.

На думку науковців Б. Бейбіна та В. Зікмунда, просування виступає головним стимулом, що визначає вибір покупця. Збут розглядається як комунікативний інструмент фірми, призначений для сповіщення, переконання та утримання аудиторії [5]. Робота Б. Брати, С. Хусані та Х. Алі підтверджує: якісна організація промо-заходів безпосередньо зумовлює зростання попиту на ринкові пропозиції [6]. Просування є «фундаментом результативності збутової політики. Навіть за умови високої якості продукту, відсутність інформованості споживачів призводить до падіння продажів» [4].

Більшість наукових дослідників ототожнюють поняття «просування» із поняттям «комунікацій». Однак на поведінку споживачів здійснює вплив уся сукупність елементів маркетингу, а не тільки його промо-складова. До прикладу, експлуатаційні характеристики сервісу чи продукту бувають дієвішими за рекламний вплив. Аналогічно, сила бренду, естетика та дизайн пакування часто стають домінантними чинниками у процесі прийняття рішення про здійснення покупки. Тож маркетингові комунікації покликані акцентувати увагу на перевагах інших частин маркетинг-міксу, підсилюючи споживчу мотивацію до замовлення послуг.

В свою чергу, автори Павлішина Н.М. та Наливайко Т.В. зазначають, що коли йдеться про просування у соціальних мережах, доцільно використовувати саме поняття «комунікація». Однак, розглядаючи просування з позиції формування стратегії, доцільно використовувати класичне визначення «просування» відповідно до інструментарію маркетинг-мікс [2, с. 344].

Узагальнюючи вищевикладене, під просуванням послуг слід розуміти системну сукупність маркетингових інструментів, що мають на меті генерування споживчого попиту та активізацію збутової діяльності для нарощування обсягів реалізації. На відміну від просування матеріальних благ, де акцент зміщено на стимулювання попиту та візуалізацію іміджу підприємства, промоція в сервісному секторі трансформується у цілеспрямовані зусилля з презентації сервісних переваг потенційним споживачам. Специфіка просування у сфері послуг (на прикладі підприємств побутового обслуговування чи індустрії

гостинності) зумовлена безпосереднім залученням клієнта до процесу сервісного виробництва, що робить його не просто споживачем, а активним учасником етапу надання послуги.

Однією з ключових характеристик послуги є неможливість її повної стандартизації, оскільки процес обслуговування має виражений персоналізований характер і адаптується під запити конкретного споживача. Водночас сервісна діяльність відзначається підвищеним ризиком формування негативного клієнтського досвіду порівняно з придбанням матеріальних товарів. Згідно з дослідженнями, схильність споживачів до поширення негативних відгуків у кілька разів перевищує активність у трансляції позитивних вражень, що потребує особливої уваги до управління репутацією [3].

У системі маркетингу індустрії гостинності політика просування розглядається як критично важливий механізм подолання бар'єру невідчутності послуг, що потребує специфічних підходів, відмінних від товарного маркетингу. Головна особливість просування в цьому секторі полягає в тому, що об'єктом рекламного впливу є не матеріальний предмет, а комплексний сервісний досвід, емоції та очікувані вигоди гостя. Саме тому стратегічною метою просування стає не стільки інформування про наявність продукту, скільки формування високого рівня довіри до закладу ще до моменту фактичного контакту з сервісом. Просування в сфері готельно-ресторанного бізнесу трансформується у процес «матеріалізації» обіцянок, де через систему візуальних доказів та комунікаційних сигналів заклад демонструє свою експертність і надійність.

Як невід'ємний складник економічної системи, просування в готельно-ресторанному бізнесі реалізує низку функцій, спрямованих на подолання ринкової анонімності та стимулювання споживчої активності.

Основні функції просування включають:

1. Диференціація та ідентифікація послуги через виокремлення конкретної пропозиції з-поміж сукупної маси конкурентів. Це досягається через системне інформування потенційних клієнтів про унікальні властивості сервісу, підтримку лояльності до вже відомих продуктів, а також сприяння швидкому впізнаванню інноваційних послуг. Крім того, просування допомагає обґрунтувати ціннісну пропозицію та пояснити цінову політику закладу.

2. Формування корпоративного іміджу через конструювання цілісного та позитивного образу підприємства у свідомості цільової аудиторії. Дана функція передбачає поширення сприятливої інформації, яка підкреслює переваги закладу на фоні конкурентного середовища, створюючи репутаційний капітал, що є критично важливим для сфери послуг [3, 7].

Ключовим інструментарієм у політиці просування послуг стає персоналізація та управління репутацією, оскільки традиційна масова реклама часто поступається за ефективністю персональним продажам та контент-маркетингу. Оскільки послуга невіддільна від процесу її надання, просування фокусується на ролі контактного персоналу як головного носія іміджу закладу. У цьому контексті кожен елемент взаємодії зі споживачами виступає як інструмент стимулювання збуту: від професійності офіціанта до оперативності адміністратора. Важливою складовою просування стає використання «осяжних сигналів» - інтер'єру, корпоративного стилю та атмосфери закладу, які виконують роль візуальних підтверджень якості та слугують базою для рекламних повідомлень.

Сучасні стратегії просування в готельно-ресторанному бізнесі також характеризуються складністю управління попитом у часі. Через неможливість зберігання послуг, маркетингові зусилля мають бути спрямовані на гнучке регулювання завантаженості закладу через інструменти стимулювання збуту, акційні пропозиції та системи лояльності в періоди низького попиту. При цьому оцінка результативності просування значною мірою базується на суб'єктивному сприйнятті споживачів та інтенсивності генерування позитивних відгуків у цифровому просторі. Таким чином, ефективне просування послуг у сфері гостинності – це не просто трансляція інформації про характеристики закладу, а цілеспрямоване управління репутаційним капіталом і сервісним середовищем, що перетворює потенційного гостя на лояльного споживача через розбудову довірчих відносин.

Реалізація політики просування на підприємствах індустрії гостинності передбачає досягнення таких стратегічних цілей:

- формування іміджу компанії, і навіть реалізованих нею товарів чи послуг;

- інформування цільової аудиторії про нові продукти та їх характеристики;

- обґрунтування встановленої ціни на послугу;

- формування позитивної думки про продукт у свідомості споживачів;

- надання інформації про те, де і як можна придбати нову послугу;

- інформування аудиторії про відмінні властивості послуги та її переваги перед продуктом конкурентів [1].

У межах формування маркетингової стратегії підприємства готельно-ресторанного господарства категорію «просування» доцільно розглядати через призму класичної концепції маркетинг-міксу. За такого підходу просування трансформується у цілісну систему стратегічних комунікацій, що спрямовані на інформування, переконання та підтримку обізнаності цільової аудиторії щодо готельного чи ресторанного продукту. Кінцевою метою такої активності є не лише стимулювання короткострокового попиту, а й досягнення довгострокових стратегічних цілей підприємства через зміцнення позицій бренду на ринку.

У сучасній маркетинговій теорії індустрії гостинності виділяють дві фундаментальні стратегії просування, які розрізняються за вектором комунікаційного впливу та механізмом взаємодії з ринком:

1. Стратегія «Push», що передбачає застосування «силових» методів збуту, де заклад за допомогою агресивного стимулювання (високих комісійних винагород, бонусів для агентів) намагається «проштовхнути» свій номерний фонд чи банкетні послуги до кінцевого гостя через партнерську мережу. Дана стратегія базується на інтенсивній співпраці з посередницькими ланками: туроператорами, сервісами онлайн-бронювання, івент-агенціями чи корпоративними партнерами.

2. Стратегія «Pull», орієнтована на пряму взаємодію з кінцевим споживачем через активне використання інструментів цифрового маркетингу, соціальних медіа та PR. Основна концепція полягає у створенні настільки високої цінності та привабливого іміджу закладу, що споживач самостійно шукає можливість скористатися послугами конкретного готелю чи ресторану. Особливість цієї

стратегії для сфери HoReCa полягає в глибокій орієнтації на актуальні емоційні потреби та цінності аудиторії, що дозволяє сервісному продукту органічно знаходити свій ринок без надмірного тиску з боку посередників [2, с. 344].

Застосування стратегії «Pull» вважається більш перспективним для сучасних ресторанів та готелів, оскільки вона дозволяє формувати довгострокову лояльність клієнтів, базуючись на їхній персональній зацікавленості у бренді, а не на випадковому виборі посередника.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, просування виступає стратегічним механізмом адаптації підприємств готельно-ресторанного бізнесу до динамічних трансформацій ринкового середовища. Воно забезпечує безперервну інтерактивну взаємодію закладу з цільовою аудиторією, що є базовою умовою досягнення високої економічної ефективності. Сучасний арсенал інструментів, що включає брендинг, цифрові комунікації, SMM та новаторські методи мерчендайзингу, формує унікальний «голос» бренду. Ці інструменти не лише оптимізують зв'язки між усіма учасниками ринку, а й сприяють капіталізації компанії через трансформацію позиціонування та закріплення позитивного образу закладу у свідомості гостя. Виявлено, що маркетингове просування у сфері готельно-ресторанного бізнесу стикається з суттєво більшими викликами порівняно з товарним ринком. Ключові труднощі зумовлені фундаментальними властивостями послуг: нематеріальністю, невіддільністю від надавача, неможливістю зберігання та суб'єктивізмом в оцінці якості. Оскільки універсальної стратегії просування не існує через високу варіативність сервісів, успіх закладу гостинності критично залежить від двох векторів: системного управління репутацією бренду та високої кваліфікації персоналу. У сервісно-орієнтованому бізнесі саме позитивний імідж стає головною передумовою завоювання споживчої довіри, яка є ключовим активом у конкурентній боротьбі. Перспективи подальших наукових досліджень у контексті просування послуг готельно-ресторанного бізнесу мають бути

зосереджені на адаптації маркетингового інструментарію до умов глобальної цифровізації та мінливості споживчої поведінки. Пріоритетним напрямом є вивчення потенціалу штучного інтелекту для впровадження персоналізованих стратегій просування, що дозволить закладам формувати індивідуальні пропозиції на основі предиктивного аналізу потреб гостя.

Список використаних джерел:

1. Грищенко О. Ф. Прийняття маркетингових інноваційних рішень у системі випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств : монографія. Суми : Триторія, 2018. 177 с.

2. Павлішина Н.М., Наливайко Т.В. Формування стратегії просування у соціальних мережах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Вип.6 (23) 2019. С. 341-347.

3. Сергієнко О.А. Нові маркетингові технології просування товару. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2021. Вип. 1 (87). С. 29–34.

4. Acutt M. The Marketing Mix: Marketing Mix Definition of the 4P’s and 7P’s. 2020. URL: https://marketingmix.co.uk (дата звернення: 08.05.2026).

5. Babin B. J., Zikmud W. G. Exploring Marketing Research (with Qualtrics Printed Access Card). 11th ed. Cengage Learning, 2015. 656 p.

6. Brata B. H., Husani S., Ali H. The Influence of Quality Products, Price, Promotion, and Location to Product Purchase Decision on Nitchi At PT. Saudi Journal of Business and Management Studies. 2017. No. 2. P. 433– 445. URL: https://saudijournals.com/media/articles/SJBMS-24B433-445.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

7. Promotion. URL: https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zvjhxyc/revision/2 (дата звернення: 08.05.2026).

УДК 005.591.6:640.4

Онищук Н. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0002-1635-0801
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В ЗАКЛАДАХ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті досліджено питання ролі та впливу автоматизованих систем управління в заклади готельного та ресторанного господарства. Також розглядається питання ефективності впровадження автоматизації на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу.

Ключові слова: *автоматизація, автоматизовані системи управління, індустрія гостинності, готель, ресторан*

Постановка проблеми. На ринку для підприємств готельного та ресторанного господарства пропонується досить велика кількість сучасних автоматизованих систем управління. Тому постає питання ефективності їх впровадження в діяльність закладів готельно-ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені Вдовічена О. Г., Паламарек К. В. [1], Кушнірук В. С., Зізда Н. Є. [4], Сусіденко В. Т., Підлипний Ю. В., Гуштан Т. В., Каганець-Гаврилко Л. П. [7], Захарова Т. [2] у своїх працях розглядають питання ролі та впливу інформаційних технологій як інструменту автоматизації в готельно-ресторанному бізнесі. Фостолович В. [8] у статті вивчає сучасні інструменти системи управління бізнесом сфери готинності. Каптюх Т. В. [3] досліджує питання ефективності впровадження сучасних інформаційних технологій на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу, проте питання залишається відкритим.

Метою статті є дослідження питання ефективності впровадження автоматизованих систем управління в закладах готельного та ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу. Останні роки сфера гостинності характеризуються суттєвими змінами: глобалізація, інтеграція та зміна споживацьких пріоритетів створюють виклики для традиційних підходів до ведення бізнесу. У такій ситуації інновації стають ключовими інструментами адаптації до нових умов, залучення нових клієнтів та збереження лояльності існуючих, а також підвищення конкурентоспроможності. Разом із тим, виникає необхідність глибшого усвідомлення ролі інновацій та автоматизації у готельно-ресторанній сфері, особливо у складних умовах, таких як військовий стан. Для досягнення ефективності, продуктивності та прибутковості підприємств галузі важливо відслідковувати сучасні тенденції та будувати прогнози щодо майбутнього розвитку країни [4].

Цифрова трансформація в готельно-ресторанній сфері позначає зсув не лише у засобах комунікації чи способах ведення обліку, а в самій логіці ухвалення рішень. Там, де раніше домінувала інтуїція досвідченого управлінця, дедалі більшої ваги набувають алгоритмічно опрацьовані дані. Інформаційні технології виступають не просто технічним інструментом, а архітектором нового типу управління, заснованого на аналітиці, прогнозуванні, автоматизації та гнучкому реагуванні на зміну зовнішніх і внутрішніх чинників. Системи управління, що базуються на штучному інтелекті, інструменти динамічного ціноутворення, автоматизоване управління персоналом, платформи для мультиканальної взаємодії з клієнтом – усі ці інструменти кардинально змінюють структуру операційної діяльності в HoReCa [7].

Автоматизація бізнес-процесів орієнтована на посилення економічної безпеки діяльності підприємств. Важливим є визначити на скільки запропоновані технології автоматизації вирішають проблемні моменти підприємства. Слід дослідити бізнес-процес підприємства та виявити ділянки, які можна замінити штучним інтелектом, механізованими інструментами автоматизувавши операції, або частину технологічного циклу як в системі управління, так і в системі господарської діяльності. Отже, з метою автоматизації виробничих процесів підприємства та інтегрування цифрових технологій у систему управління на першому етапі необхідно змоделювати бізнес-процеси [8].

Все більше підприємств на світовому ринку індустрії гостинності впроваджують у практику менеджменту системи управління, хмарні технології та аналітику Big Data. Завдяки цифровим технологіям та аналізу великих даних (Big Data) можна точно прогнозувати найоптимальніші локації для відкриття нових ресторанів або кухонь, орієнтованих лише на доставку. Оскільки вартість відкриття та функціонування таких кухонь значно нижча, ресторанам легше досягати окупності й масштабувати бізнес у цьому новому форматі. Цей підхід популярний на Заході, де фабрики-кухні, або так звані dark kitchens, спеціалізуються на приготуванні їжі лише для доставки, без власних залів і офіціантів, найближчим часом стане широко розповсюдженим і в Україні [6].

Науковці Вдовічена О. Г. та Паламарек К. В. у своїй науковій праці наводять приклад, що Marriott International впроваджує різні технології, щоб зробити проживання своїх клієнтів більш персоналізованим. Для цього вони запустили мобільний додаток Marriott Bonvoy, який дозволяє клієнтам здійснювати миттєве бронювання номерів, переглядати інформацію про свої бонусні бали та отримувати персоналізовані пропозиції та рекомендації. За допомогою даних про попередні перебування гостей, їхні уподобання, Marriott може пропонувати персоналізовані акції, спеціальні пропозиції та інші послуги, що відповідають індивідуальним потребам та вподобанням кожного клієнта. Це дозволяє підприємствам підвищувати рівень задоволення клієнтів та збільшувати їх лояльність до бренду. Наприклад, є країни, які активно впроваджують інноваційні технології у сфері готельно-ресторанного бізнесу, а саме:

– в Японії багато готелів використовують роботів для обслуговування гостей та автоматизованих систем для замовлення страв у ресторанах (Henn na Hotel Tokyo Ginza використовує роботів для реєстрації гостей, доставки багажу та інших послуг; Robot Restaurant Shinjuku, де роботи виступають у ролі кельнерів та проводять шоу під час вечері);

– у США багато готелів та ресторанів впроваджують інтерактивні додатки для мобільних пристроїв, системи електронних ключів для номерів та інші технології для полегшення обслуговування гостей (Aloft Hotels впроваджує

мобільні додатки для реєстрації гостей, використання електронних ключів та інших зручностей; Eatsa ресторан, де клієнти замовляють страви через мобільний додаток або кіоск, і їх замовлення готуються автоматично без прямого контакту з кухарями);

– у Сінгапурі акцент робиться на використанні технологій для покращення якості обслуговування в готелях та ресторанах, зокрема, використанні IoT і аналітики даних (наприклад, Marina Bay Sands – готель, який використовує IoT для підтримки «розумних» номерів, які можуть налаштовуватися під індивідуальні потреби клієнтів; JUMBO Seafood використовує аналітику даних для вдосконалення обслуговування, а також IoT для моніторингу і контролю якості страв і обслуговування в реальному часі) [1].

Прикладом успішного застосування цифрових технологій є Ribas Hotels Group, яка впровадила CRM-системи для управління клієнтським досвідом, онлайн-платформи для бронювання та IP-телефонію для покращення комунікації. Це сприяло зниженню операційних витрат та підвищенню якості обслуговування. Інший приклад – Premier Palace Hotel у Києві, де використовується система управління готелем (PMS) для оптимізації внутрішніх процесів, зокрема бронювання номерів, розподілу ресурсів і керування персоналом. Аналогічно, ресторан Urban Space 500 у Києві застосовує QR-коди для доступу до меню та мобільні застосунки для онлайн-замовлення, що значно покращує взаємодію з клієнтами та збільшує обсяг продажів. Ці приклади підтверджують загальну тенденцію: підприємства, які впроваджують цифрові технології, отримують суттєві конкурентні переваги. Аналіз показує, що такі компанії змогли утримати на 20–30% більше клієнтів порівняно з конкурентами, які уникали цифровізації [5].

Вчена Захарова Т. у своїй науковій праці також зазначає, що досвід Ribas Hotels Group демонструє, що впровадження цифрових бізнес-процесів забезпечує стабільне підвищення якості сервісу й клієнтської лояльності: близько 80 % клієнтів повертаються саме завдяки цифровому підходу до обслуговування. Аналогічно, дослідження Boiko et al. показало, що рівень

цифрової взаємодії з гостями спрямовано впливає на доходи готелів у Києві, де витрати на digital engagement корелювали з обсягом виручки, що підтверджено економетричними моделями. У масштабі галузі дослідження понад 200 підприємств показали гнучкість і адаптивність цифрових систем у періоди військових обмежень – зокрема, через чат-боти, мобільні сервіси та Big Data аналітику. На світовому рівні, наприклад мережі Marriott, Hilton, AccorHotels повідомляють ріст заповнюваності на 15–20 %, середнього чека на 10–12 % та скорочення логістичних витрат до 30 %. Deloitte звітує, що 57 % готелів отримали значний фінансовий приріст завдяки цифровим реформам [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, впровадження сучасних автоматизованих систем управління у заклади готельно-ресторанного господарства є досить ефективним, оскільки підвищує показники завантаження, повторних продажів та конкурентоспроможність підприємств на ринку. Тож, інвестиції в автоматизацію управління є виправданими та обов'язковими для сучасних закладів готельного та ресторанного господарства, забезпечуючи їм стабільність, ефективність та високий рівень задоволеності клієнтів.

Список використаних джерел:

1.Вдовічена О. Г., Паламарек К. В. Роль світових інноваційних технологій у розвитку готельно-ресторанного бізнесу. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування.* 2024. №2 (12). С. 22-27.

2.Захарова Т. Вплив інформаційно-аналітичних систем на ефективність управління підприємств готельно-ресторанного та туристичного бізнесу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2025. Вип. 44. С. 604-611.

3.Каптюх Т. В. Ефективність впровадження сучасних інформаційних технологій на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу. *Тиждень науки-2023. Факультет міжнародного туризму та економіки*: збірник тез доповідей щорічної науково-практичної конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів, м. Запоріжжя, 24-28 квітня 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 44-46.

4.Кушнірук В. С., Зізда Н. Є. Вплив цифровізації на готельно-ресторанний бізнес в умовах воєнного стану. *Інноваційні та ресурсозберігаючі технології харчових виробництв*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 24 грудня 2024 р. Полтава, 2024. С. 323-326.

5.Роглєв Й. Й., Король А. В. Цифровізація як ключова тенденція розвитку готельно-ресторанного бізнесу. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Мукачево, 21 березня 2025 р. Мукачево, 2025. С. 15-17.

6.Стегней М. І., Нодь О. Л., Бергхауер О. О., Кампов Н. С. Трансформація готельно-ресторанного обслуговування в умовах цифровізації. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 26 – 29.

7.Сусіденко В. Т., Підлипний Ю. В., Гуштан Т. В., Каганець-Гаврилко Л. П. Роль інформаційних технологій в готельно-ресторанному бізнесі. *Академічні візії*. 2025. Вип. 42. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15306391 (дата звернення: 17.04.2026).

8.Фостолович В. Сучасні інструменти системи управління бізнесом у сфері готельно-ресторанної справи. *Інвестиції: практика та досвід.* 2022. № 11-12. С. 18-25.

УДК 338.48-6:641/642(045)

Пахомська О. В.

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3573-9422

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ФОРМУВАННЯ ГАСТРОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ ЛОКАЛЬНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

У статті розглянуто роль локальних харчових продуктів у формуванні гастрономічної ідентичності країни та розвитку ресторанної сфери. Визначено, що регіональна сировина є важливим культурним і

брендоутворювальним ресурсом, який сприяє збереженню традицій та формуванню національного іміджу. Обґрунтовано значення використання локальних продуктів у ресторанних концепціях і гастрономічному туризмі.
Ключові слова: *локальна сировина, гастрономічна ідентичність, бренд*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації харчових систем відбувається активне стирання регіональних кулінарних особливостей, що призводить до уніфікації харчової культури. Водночас зростає інтерес до локальних харчових продуктів як носіїв культурної, історичної та етнічної ідентичності. Гастрономічна ідентичність країни формується через сукупність традиційних продуктів, технологій їх виробництва та способів споживання, які відображають особливості природно-ресурсного потенціалу регіонів. Проблема полягає у недостатньому використанні локальних продуктів у формуванні національного гастрономічного бренду, а також у слабкій інтеграції традиційної харчової культури в сучасну ресторанну індустрію та туристичні практики [4, с.91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження доводять, що гастрономічна ідентичність є важливою складовою культурного бренду країни та інструментом розвитку туризму і ресторанного бізнесу. У роботах дослідників підкреслюється, що локальні харчові продукти формують унікальність регіональної кухні та сприяють економічному розвитку територій через гастрономічний туризм.

Зокрема, науковці відзначають, що традиційні продукти виступають маркерами культурної пам’яті та соціальної ідентичності населення, а їх популяризація підвищує впізнаваність країни на міжнародному рівні. Використання локальної сировини у ресторанному господарстві сприяє створенню автентичних гастрономічних брендів та підвищенню конкурентоспроможності закладів харчування.

Окремі дослідження підкреслюють роль гастрономії у формуванні іміджу країни через туристичні маршрути та кулінарні фестивалі, де локальні продукти виступають ключовим елементом культурної презентації регіонів.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування ролі локальних харчових продуктів у формуванні гастрономічної ідентичності країни та визначення їх значення для розвитку ресторанної сфери, туризму та культурного брендингу.

Виклад основного матеріалу. Локальні харчові продукти є основою формування гастрономічної ідентичності, оскільки вони безпосередньо пов'язані з природними умовами, історичними традиціями та культурними особливостями регіонів. До таких продуктів належать зернові культури, овочі, фрукти, молочні та м'ясні вироби, які виробляються в межах певної території» [2, с.94].

Формування гастрономічної ідентичності відбувається через кілька ключових механізмів:

По-перше, через збереження традиційних технологій приготування їжі, що передаються з покоління в покоління. По-друге, через інтеграцію локальних продуктів у сучасну ресторанну індустрію, де вони стають основою авторських страв. По-третє, через популяризацію регіональних продуктів у межах гастрономічного туризму, фестивалів та кулінарних подій [3, с.100].

Особливе значення має розвиток локальних брендів харчових продуктів, які формують позитивний імідж регіону та країни загалом. Як зазначається в наукових джерелах, брендинг регіональних продуктів є важливим інструментом підвищення їх конкурентоспроможності та просування на внутрішніх і зовнішніх ринках.

У ресторанній сфері використання локальної сировини дозволяє створювати автентичні гастрономічні концепції, які підкреслюють унікальність національної кухні. Це сприяє формуванню емоційного зв'язку між споживачем і культурною спадщиною країни.

В Україні, як і в багатьох країнах ЄС, є достатньо продуктів, які придатні для реєстрації географічних зазначень, а з розвитком цього механізму відкриваються нові можливості, нові туристичні пропозиції. Тут фахівці відзначають потенціал гастрономічного туризму, де в Україні сьогодні можливо розвивати кілька напрямків – винний, сирний чи медовий.

У 2019 році було визначено для реєстрації географічного зазначення перші 10 українських продуктів із захищеними назвами. Це: сир – захищена назва походження «Гуцульська овеча бриндзя»; кавун – захищена назва походження «Херсонський кавун»; черешня – захищена назва походження «Мелітопольська черешня»; мед – захищене географічне зазначення «Карпатський мед»; вино – захищена назва походження «Шабський»; вино – захищена назва походження «Ялпуг»; вино – захищене географічне зазначення «Закарпаття»; вино – захищене географічне зазначення «Білгород-Дністровський»[1].

Сир «Гуцульська овеча бриндзя» став першим українським товаром, який отримав свідоцтво про реєстрацію географічного зазначення. Його видало Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського розвитку України 11 листопада 2019 року. «Гуцульська овеча бриндзя» – це перше українське географічне зазначення, що відповідає всім європейським вимогам до реєстрації і має право на визнання в ЄС. Сир під назвою «Гуцульська овеча бриндзя» виготовляється на літніх високогірних полонинах з овечого молока відповідно до традицій, що беруть свій початок в Карпатах ще з XV століття. Зона її виробництво охоплює Закарпаття, Івано-Франківську та частину Чернівецької області.

Акцент на автентичність, екологічність, унікальність географічного зазначення «Гуцульська овеча бриндзя», його правова захищеність повинні вигідно виокремити цей продукт, засвідчити відмінність від схожих аналогів, а влучний інформаційний фон, що супроводжує брендинг та позиціонування продукту на ринку (а це – історичні традиції, досвід вівчарства на високогір'ї Карпат, унікальна технологія та властивості овечого молока тощо) зумовить додаткові прибутки, доповнить яскравий карпатський колорит автентичним харчовим продуктом з давньою історією, що завжди приваблювало туристів.

Зовнішній вигляд перших харчових продуктів географічного зазначення представлено на рисунку 1.

Рисунок 1 - Перші харчові продукти географічного зазначення

Винороби Закарпаття також володіють всіма необхідними ресурсами – територіальними, кліматичними, історичними, економічними щоби долучитися до розвитку високо організованого еногастрономічного туризму, запровадженню еногастрономічних маршрутів, які покликані розвивати територію та просувати цей світовий бренд в Україні.

За прогнозами керівника проекту Європейської комісії «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні» Саверіо Савіо: «Туристичний еногастрономічний маршрут «Дорога вина та смаку» має впровадити в Україні інноваційний досвід Євросоюзу і сприяти розвитку сільських територій». До слова цей проект започаткував працю над створенням сирного маршруту довкола географічних зазначень гуцульської овечої та коров'ячої бриндзі» [1].

Географічний захист став можливим після підписання Асоціації між Україною і Євросоюзом. У ЄС заведено брендувати локальні продукти, щоб підняти їхню вартість і захистити від витіснення харчовими гігантами. Так, наприклад, збереглися сири пармезан і рокфор.

«Захищені» локальні товари дорожчі, ніж вироблені індустріальним способом. Сири із захищеним географічним походженням коштують у 2,5 рази вище, ніж фабричні. У реєстрі ЄС приблизно 3500 найменувань продуктів із географічним захистом. В українському реєстрі поки тільки вісім продуктів.

В Україні вже три роки діє проєкт ЄС «Географічні зазначення в Україні», мета якого - допомогти нашій країні створити систему зазначень товарів із властивостями та репутацією, зумовленими переважно географічним місцем походження. Проєкт співпрацює з державними установами, виробниками, бізнес-асоціаціями, об'єднаннями споживачів, туроператорами та всіма іншими зацікавленими сторонами, які прагнуть удосконалити систему географічних зазначень в Україні.

Для того щоб розпочати реєстрацію географічного захисту для продукції, підприємці мають створити організацію і розробити кілька документів. Головний – специфікація, або технологічна карта продукту, в якій описані всі етапи його створення.

Процедуру реєстрації здійснює проєкт ЄС «Географічні зазначення в Україні», який фінансується ЄС і реалізується упродовж 2017–2020 років.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Локальні харчові продукти є ключовим елементом формування гастрономічної ідентичності країни. Вони сприяють збереженню культурної спадщини, розвитку ресторанної індустрії та підвищенню туристичної привабливості регіонів. Популяризація локальних харчових продуктів є стратегічним напрямом розвитку сучасної харчової культури та формування позитивного міжнародного іміджу країни.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці моделей інтеграції локальних продуктів у національні гастрономічні бренди та аналізі ефективності використання локальної сировини у закладах ресторанного господарства;

Список використаних джерел:

1. Захарчин Р. Локальні бренди та механізм географічних зазначень харчових продуктів в стратегії розвитку вітчизняного туристичного підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-70.

2. Пахомська О.В. Використання локальних продуктів у ресторанах, як джерело збереження культурної спадщини України. *Global Trends and Direction of Scientific Research Development*: матеріали XXXII International scientific and practical conference (m.Hamburg, July 31-August 2, 2024). Hamburg, Germany: International Scientific Unity, 2024. С. 94-97.

3. Пахомська О.В. Новий смак України – локальні продукти. *Актуальні проблеми товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи* : матеріали II міжнар. наук.- практ. інтер.-конф (м. Полтава, 27 березня 2025 р.). Полтава : ПУЕТ, 2025. С.99-104.

4. Радзімовська О. Локальна кухня як інноваційний тренд розвитку ресторанного туризму в регіоні. *Молода спортивна наука України*. 2022. №4. С. 71-72.

УДК 640.43:005.346:339.138

Постова В. В., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0056-5648
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

КРЕАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ СЕРВІСУ В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ КУХНІ

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти впровадження креативних технологій сервісу в закладах ресторанного господарства з метою популяризації локальної кухні. Проаналізовано сучасний стан купівельної спроможності українців та радикальні зміни у їхній споживчій поведінці в умовах економічної кризи. Обґрунтовано необхідність використання інноваційних підходів, таких як штучний інтелект, імерсивні просторові технології (AR/VR), цифрова персоналізація, креативний фуд-дизайн та

імерсивний сторітелінг, для подолання архаїчного сприйняття традиційних регіональних страв. Запропоновано синергетичну матрицю інтеграції креативних технологій (на макро-, мезо-, мікро- та бек-рівнях), яка дозволяє створити цілісну безшовну екосистему ресторанного сервісу, підвищити лояльність цільової аудиторії та забезпечити стійкість бізнесу.

Ключові слова: *локальна кухня, креативні технології сервісу, ресторанне господарство, штучний інтелект (AI), доповнена реальність (AR), імерсивний сторітелінг, фуд-дизайн, індустрія гостинності*

Постановка проблеми. Проблема збереження та популяризації локальної кухні стикається з низкою викликів. З одного боку, глобалізація харчових ланцюгів та масова експансія міжнародних концепцій швидкого харчування призводять до уніфікації смаків та поступового забуття автентичних регіональних рецептур. З іншого боку, сучасний споживач, який інтегрований у глобальне інформаційне середовище та звик до високого рівня технологічного сервісу, часто сприймає традиційну локальну кухню як архаїчну, рустикальну або недостатньо привабливу з естетичної точки зору. Відповідно, виникає гостра науково-практична суперечність між необхідністю збереження національного гастрономічного коду та застарілими формами його репрезентації в закладах ресторанного господарства.

Вирішення цієї проблеми лежить у площині імплементації креативних технологій сервісу. Інноваційний підхід, що поєднує можливості штучного інтелекту, імерсивного дизайну (доповнена та віртуальна реальність), цифрової персоналізації, а також новітніх методів сторітелінгу та фуд-дизайну, здатний трансформувати сприйняття локальної кухні. Такі технології дозволяють перетворити споживання традиційної страви на високотехнологічне, інтерактивне та глибоко емоційне дійство [1]. Особливої актуальності це питання набуває в умовах економічної кризи в Україні, коли купівельна спроможність населення суттєво знизилася, і споживач готовий витрачати обмежені кошти лише на той ресторанний продукт, який несе в собі найвищу додану цінність – як гедоністичну, так і соціально-психологічну. Таким чином,

дослідження синергії між креативними сервісними інноваціями та автентичною локальною гастрономією є одним із пріоритетних завдань сучасної економіки туризму та ресторанної справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку ресторанної індустрії, впровадження інновацій та популяризації локальної гастрономії перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, загальні сучасні тренди та перспективи функціонування ресторанного бізнесу в умовах глобальних і локальних викликів ґрунтовно досліджували І. Стойко та Р. Шерстюк [5]. Вагомий внесок у вивчення креативних трендів гастрономічної моди та інновацій у сфері харчування (наприклад, кейси поширення нових форматів страв) зробив М. Рутинський [4].

Окремий масив наукових праць присвячено безпосередньо феномену локальної кухні як ключовому фактору розвитку туристичної та ресторанної галузей. Так, Н. М. Чорна [6, 7] розглядає локальну кухню як потужний гастрономічний бренд туристичних дестинацій та глибоко аналізує сучасні тенденції її використання в операційній діяльності ресторанів. Крім того, Л. В. Оболенцева [1] приділяє увагу дослідженню проблем та перспектив популяризації концепції Slow Food в українських ресторанах, що є невід'ємним елементом сталого розвитку та збереження автентичності.

Незважаючи на високу актуальність та ґрунтовність наявних досліджень, питання синергетичного поєднання автентичної локальної кухні з новітніми креативними технологіями сервісу (такими як штучний інтелект, імерсивні AR/VR системи, цифрова персоналізація та креативний фуд-дизайн) у єдину екосистему залишається недостатньо вивченим і потребує розробки комплексних практичних моделей для сучасного ринку України.

Мета статті. Головною метою дослідження є комплексне теоретичне обґрунтування та розробка практичної моделі впровадження креативних технологій сервісу в закладах ресторанного господарства як ефективного інструменту модернізації, збереження та масштабної популяризації локальної гастрономічної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Успішна імплементація будь-яких сервісних інновацій неможлива без глибокого розуміння середовища, в якому функціонує підприємство, та мотивів його цільової аудиторії. Український ринок харчування поза межами дому протягом 2023-2024 років формувався під безпрецедентним тиском наслідків військової агресії. Незважаючи на загальну тенденцію до стійкості та навіть певне вартісне зростання обсягів продажів і кількості транзакцій у 2024 році, внутрішня структура споживання зазнала радикальних змін, що генерують соціокультурні протиріччя на ринку ресторанних послуг.

Комплексне дослідження споживчих настроїв, проведене компанією Deloitte Ukraine, виявляє критичні показники, які визначають рамки купівельної спроможності. Встановлено, що українці витрачають близько 66% свого сукупного бюджету виключно на продукти харчування та обов'язкові платежі [2]. Цей показник є аномально високим і більш ніж удвічі перевищує середньосвітові показники (Україна єдина серед досліджуваних країн, включаючи США, Канаду, Німеччину, Польщу, де ці витрати перевищують 50% бар'єр). Унаслідок такого бюджетного дисбалансу на дозвілля, яке безпосередньо включає витрати на відвідування закладів ресторанного господарства, український споживач виділяє лише близько 2% своїх коштів (для порівняння, у США та Південній Африці цей показник становить 19% та 17% відповідно) [3].

Ця жорстка фінансова рестрикція призвела до суттєвого перегляду повсякденних звичок. Емпіричні дані за 2023-2024 роки свідчать, що 55% опитаних респондентів відвідують ресторани та бари значно рідше, що репрезентує падіння на 24% порівняно з показниками 2022 року. Натомість спостерігається потужний компенсаторний тренд: 50% населення стали частіше готувати їжу вдома. Ця тенденція є особливо вираженою серед фрилансерів (72%), домогосподарок (59%) та тимчасово безробітних (53%).

Окрім того, від 41% до 77% українців продовжують економити майже на всіх категоріях товарів, хоча найменше обмеження стосуються готової їжі, ліків та дитячих товарів [2]. Прикметно також, що 47% громадян схильні до створення запасів продуктів харчування як реакції на перманентну нестабільність.

Аналізуючи ці дані через призму теорії емпіричного маркетингу, стає зрозуміло, що ресторанний бізнес опинився у ситуації, коли кожне відвідування закладу клієнтом стає високоцінною інвестицією його вкрай обмеженого бюджету (тих самих 2%). Тому споживач очікує не просто кулінарного продукту, а комплексного, багатошарового експірієнсу, який забезпечить йому психологічне розвантаження та відчуття причетності до суспільно важливих процесів. Опитування PwC також додають важливий штрих до цього портрета: 7,97% споживачів готові платити більше за продукти, які є прозорими щодо свого походження, а 11,07% готові переплачувати за товари, вироблені локально.

Таким чином, популяризація локальної кухні є не просто даниною традиціям, а економічно обґрунтованою відповіддю на поточний споживчий запит [3]. Однак, щоб ця відповідь була ефективною, локальна кухня повинна бути інкапсульована у креативні технологічні та сервісні оболонки.

Поняття креативних технологій в індустрії гостинності виходить за межі суто технічних інновацій і охоплює інноваційні підходи до просторового, візуального, комунікативного та соціального дизайну послуги. Базовою методологічною рамкою для розуміння їхньої ролі є концепція креативних локальних ресторанів. Відповідно до досліджень у сфері харчового туризму, креативні ресторани відіграють ключову роль у залученні споживачів шляхом пропозиції унікальних та незабутніх обідніх вражень. Локальні інгредієнти та традиційні страви є магнітом для внутрішнього та зовнішнього туриста. Проте саме застосування теорії емпіричного маркетингу та теорії самодетермінації пояснює, як ці інгредієнти перетворюються на кінцеву цінність.

Коли клієнт відвідує заклад з автентичною подільською чи галицькою кухнею, він підсвідомо шукає автентичності. Але якщо ця автентичність подається архаїчно (старий посуд, відсутність цифрового сервісу, тривале очікування), це викликає когнітивний дисонанс із його повсякденним цифровим життям. Креативні технології вирішують цей конфлікт. Вони виступають посередником між старовиною та сучасністю. Застосування технологічної інтеграції підвищує зручність, покращує досвід харчування та гарантує швидше обслуговування.

Креативні технології сервісу доцільно класифікувати за трьома магістральними напрямами, кожен з яких відіграє специфічну роль у популяризації локальної кухні:

1. Цифровізація, штучний інтелект та автоматизація. Сюди відносяться системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM), алгоритми динамічного ціноутворення, роботизація кухонних процесів, смарт-додатки та безконтактні платіжні системи [4].

2. Імерсивні просторові технології та кулінарний дизайн. Напрям охоплює технології віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності, проекційний відеомаппінг на столах, а також інновації у сфері фудстайлінгу та молекулярної деконструкції традиційних страв.

3. Соціокультурна інженерія та сталі інновації. Цей вектор включає технології створення соціального підприємництва, імерсивний сторітелінг, інтерактивні майстер-класи, а також впровадження інновацій у сфері сталого розвитку (безвідходне виробництво на основі AI).

Слід зазначити, що найвищий рівень конкурентоспроможності досягається виключно за умови синергетичного поєднання всіх трьох напрямів, що створює єдину, безшовну екосистему ресторанного сервісу.

Фундаментом сучасного технологічного ресторану є інтелектуальні системи управління даними та алгоритми штучного інтелекту. Як зазначається у профільних дослідженнях, автоматизація процесів та персоналізація послуг стали основними драйверами розвитку готельно-ресторанного бізнесу, дозволяючи значно підвищити операційну ефективність та знизити кількість людських помилок.

У контексті просування локальної кухні Big Data відкриває безпрецедентні можливості для мікротаргетингу. Збираючи дані про попередні замовлення гостя, його вподобання щодо інгредієнтів, час відвідування та навіть реакцію на погодні умови, AI-системи здатні формувати високоточні індивідуальні пропозиції. Якщо алгоритм ідентифікує клієнта як прихильника страв з м'яса, електронне меню або мобільний додаток (через push-сповіщення) може проактивно запропонувати йому продегустувати локальний спеціалітет – наприклад, зіньківську ковбасу чи вінницьке сало, приготовані за реконструйованою рецептурою.

Більше того, система може супроводити цю пропозицію короткою історичною довідкою або вказівкою на конкретного місцевого фермера, який постачає цей продукт, що безпосередньо задовольняє запит споживачів на прозорість походження їжі. Такий підхід трансформує процес замовлення з пасивного вибору в персоналізовану гастрономічну подорож, що суттєво підвищує лояльність гостей [4].

Глобальні статистичні дані підтверджують масштаб цієї тенденції. Згідно зі звітом Національної ресторанної асоціації США за 2024 рік, 60% операторів ресторанів шукають технології, які безпосередньо покращуватимуть клієнтський досвід, а 16% планують масштабні інвестиції в інтеграцію штучного інтелекту, включаючи системи розпізнавання голосу. Звіт також фіксує виразні поколіннєві відмінності, які український бізінес має враховувати: 82% дорослих представників покоління Z (Gen Z) відчувають абсолютний комфорт при оформленні замовлення через додатки на смартфонах у закладах з обмеженим сервісом, а 65% усіх дорослих споживачів готові оплачувати рахунок через комп'ютерний планшет безпосередньо за столом у ресторанах повного сервісу [4].

Таким чином, впровадження мобільних додатків, цифрових систем лояльності та безконтактного обслуговування (QR-меню, термінали самообслуговування) стає гігієнічним мінімумом для закладу, який прагне залучити молодіжну аудиторію до споживання традиційної кухні.

Не менш важливою є технологізація бек-офісу. У 2025 році очікується прорив у використанні робототехніки на кухні: від роботів, що нарізають овочі з мікронною точністю, до систем, що автоматично контролюють температурні режими випікання. Це дозволяє нівелювати вплив кадрового дефіциту (який гостро відчувається в Україні) та гарантувати абсолютну стандартизацію якості. Вивільнений від рутинної роботи шеф-кухар отримує час на креативний пошук, дослідження історичних архівів подільської чи галицької кухні та розробку інноваційних подач страв. Крім того, впровадження IoT-рішень та систем AI для моніторингу харчових відходів робить ресторанний бізнес більш сталим та екологічним [5].

Інновації сталого сервісу глибоко впливають на організаційне середовище та підвищують економічні показники закладу, паралельно задовольняючи запит суспільства на відповідальне споживання (табл. 1).

Таблиця 1 – Архітектура цифрових інновацій та їхній вплив на просування регіонального гастрономічного продукту

Категорія цифрових інновацій	Технологічний інструмент	Застосування для популяризації локальної кухні	Очікуваний ефект
Системи персоналізації	AI, Big Data аналітика, CRM-системи	Аналіз історії замовлень гостя для алгоритмічної рекомендації автентичних страв (крос-сейлинг).	Збільшення середнього чека, зростання лояльності за рахунок індивідуального підходу.
Безконтактні інтерфейси	Мобільні додатки, QR-меню, планшети за столом	Розміщення розгорнутих історій про страву (сторітелінг), фото фермерів-постачальників прямо в цифровому меню.	Залучення аудиторії Gen Z (82% яких віддають перевагу додаткам), подолання стереотипів.
Автоматизація виробництва	Кухонна робототехніка, автоматизовані дисплеї	Точне відтворення складних історичних рецептур (наприклад, довготривале томління страв) без ризику людської помилки.	Гарантована стабільність якості, вивільнення часу шеф-кухаря для творчості та фуд-дизайну.
Сталі технології	AI-системи управління відходами, IoT смарт-лічильники	Оптимізація використання локальних сезонних інгредієнтів, мінімізація вуглецевого сліду від логістики.	Формування іміджу соціально та екологічно відповідального бізнесу, зниження фудкосту.

Найбільш візуально вражаючим сегментом креативних технологій є імерсивні системи – віртуальна, доповнена та змішана реальності. Їхня інтеграція у ресторанний бізнес стрімко переходить від статусу експерименту до дієвого інструменту маркетингу. Як уже зазначалося, світовий ринок VR продемонстрував обсяг майже 60 млрд доларів США у 2022 році, що свідчить про його глибоку пенетрацію у різні сфери економіки.

Фундаментальна проблема локальної кухні полягає в тому, що багато історичних страв є невідомими сучасному споживачеві, а їхні назви можуть здаватися незрозумілими. Психологічно людина схильна уникати замовлення незнайомих страв через ризик розчарування та втрати коштів. Технологія доповненої реальності ефективно вирішує цю проблему, знімаючи когнітивний

бар’єр. Завдяки AR-додаткам споживачі можуть навести камеру смартфона на QR-код у меню або безпосередньо на стіл і побачити високодеталізовану віртуальну 3D-модель страви у реальному масштабі ще до того, як зроблять вибір. Показовим є приклад британської групи ресторанів Wahaca, яка у 2020 році стала першопрохідцем у запровадженні AR-меню. Цей досвід довів, що можливість візуальної взаємодії зі стравою кардинально знижує тривожність клієнта і стимулює його до гастрономічних експериментів.

Для українських закладів імплементація AR відкриває можливості для віртуальної реконструкції не лише зовнішнього вигляду подільського «борщу на вишні», але й процесу його створення. Гість може спостерігати через екран смартфона голографічну проекцію того, як страва готується у традиційній печі, що супроводжується текстовими або аудіо-коментарями про історію рецепта. Окрім AR, віртуальна реальність може використовуватися для організації віртуальних турів до місць походження продуктів (наприклад, на виноградники або сироварні), а також для імерсивного навчання персоналу, дозволяючи моделювати нестандартні ситуації обслуговування у віртуальному середовищі.

Окремим, але невід’ємним елементом просторового впливу є креативний фуд-дизайн та фудстайлінг. Дослідження практик івано-франківських ресторанів (зокрема «Першої сімейної ресторації Мулярових») яскраво демонструє, як галицька кулінарна спадщина (рецептури 1909 року, приготування в давній тунельній печі) може бути адаптована до сучасних вимог естетики. Креативні підходи до подачі та презентації перетворюють традиційну рустикальну страву на витвір мистецтва формату «fine dining». Естетизація локального продукту має потужний вірусний потенціал: страва стає «інстаграмною», клієнти фотографують її та поширюють у соціальних мережах, що забезпечує закладу безкоштовне органічне охоплення багатотисячної аудиторії та формує модний тренд на споживання українського [6].

Технології самі по собі є лише інструментом; їхня справжня цінність розкривається при інтеграції з глибокими соціокультурними концептами. Місто Вінниця демонструє передовий приклад формування комплексної міської екосистеми, спрямованої на відродження та комерціалізацію локальної подільської кухні. Цей підхід є багатокомпонентним і задіює інструменти просторової навігації, соціального підприємництва та імерсивного сторітелінгу.

У 2022 році у Вінниці було презентовано першу гастрономічну мапу міста «Смачна Вінниця», яка вийшла як у зручному кишеньковому, так і в цифровому онлайн-форматах. Інноваційність цього проєкту полягає у візуальному кодуванні міського простору. Заклади-учасники проєкту, де подають легендарні страви подільської кухні (вінницьке сало, картоплю по-уланівськи, зіньківську ковбасу, а також страви з вишнею, яка є міським гастросимволом), позначені на мапі спеціальними піктограмами: «вишеньками» та «шматочком сала». Біля кожного закладу вказано його фірмову страву, концепцію та середній чек, що значно спрощує навігацію для туриста. Цей проєкт, орієнтований як на місцевих жителів, так і на велику аудиторію внутрішньо переміщених осіб, створює ефект гейміфікації: він стимулює споживачів влаштовувати гастрономічні квести містом, відволікаючись від стресу та колекціонуючи нові смакові враження [7].

Партисипативний підхід (залучення до фізичної дії) у поєднанні з наративним супроводом формує глибокі нейронні зв’язки та максимально міцну емоційну прив’язаність до локальної культурної спадщини.

Підсумовуючи масив проаналізованих даних, можна констатувати, що максимізація прибутку та ефективне просування локальної кухні досягаються лише за умови побудови цілісної екосистеми, де технологічні, візуальні та соціокультурні інновації взаємодоповнюють одна одну (табл. 2).

Таблиця 2 – Синергетична матриця інтеграції креативних технологій сервісу для закладів з локальною кухнею

Рівень взаємодії	Інструментарій креативних технологій	Механізм впливу на споживача	Синергетичний ефект для закладу
Емоційно-ціннісний (макро-рівень)	Соціальне підприємництво (модель 80% прибутку на благодійність), екологічна прозорість	Формування довіри, задоволення потреби в етичному споживанні (відповідь на бойкоти та запит на донати).	Створення ядра гіперлояльної аудиторії (амбасадорів бренду), стійкість до економічних шоків.
Когнітивно-освітній (мезо-рівень)	Імерсивний сторітелінг, інтерактивні майстер-класи (співтворчість), гастрономічна навігація (мапи).	Подолання незнання традицій. Перетворення процесу харчування на акт пізнання історії регіону (Поділля, Галичини).	Збільшення частоти повторних візитів, підвищення туристичної привабливості локації.

Продовження таблиці 2

Сенсорно-візуальний (мікро-рівень)	AR-меню (віртуальні 3D-моделі), креативний фуд-дизайн, VR-тури на ферми.	Зниження ризику розчарування (можна побачити страву до замовлення), візуальна насолода, стимул до фотографування.	Вірусний маркетинг у соцмережах (UGC), залучення аудиторії покоління Z.
Операційно-аналітичний (бек-рівень)	AI-прогнозування, CRM з історією замовлень, автоматизація кухні, інтелектуальне управління відходами.	Непомітний для клієнта комфорт: швидкість обслуговування, точність рекомендацій, стабільна якість.	Оптимізація фудкосту, подолання кадрового дефіциту, максимізація рентабельності.

Відповідно до представленої матриці, алгоритм штучного інтелекту на бек-рівні аналізує вподобання гостя та пропонує йому через зручний мобільний додаток спробувати локальний спеціалітет. Гість за допомогою AR-технології бачить голограму цієї страви та її ідеальну естетичну презентацію, створену завдяки фуд-дизайну [5]. Під час споживання він читає або слухає історію виникнення рецептури, а оплачуючи рахунок, усвідомлює, що частина коштів йде на підтримку інклюзивних соціальних проєктів у його рідному місті. Тільки така безшовна подорож здатна виправдати очікування сучасного споживача та переконати його інвестувати свої обмежені кошти у візит до ресторану.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Глибока трансформація ринку ресторанних послуг, що каталізується макроекономічними потрясіннями, військовими діями та зміною парадигми споживання, вимагає від бізнесу пошуку асиметричних рішень. Звичайна транзакційна модель надання послуг харчування втрачає свою рентабельність у боротьбі за вкрай обмежений бюджет споживача (близько 2% на дозвілля). Сучасний відвідувач шукає в ресторані не просто їжу, яку він у 50% випадків навчився готувати вдома, а унікальний, емоційно насичений експірієнс, глибокі смисли та соціальну відповідальність.

У цьому контексті автентична локальна кухня (подільська, галицька та ін.) стає стратегічним активом, здатним задовольнити запит на культурну ідентичність та укорінення. Проте ефективне просування цього активу неможливе без застосування арсеналу креативних технологій сервісу.

Цифровізація та штучний інтелект є фундаментальним базисом операційної ефективності. Використання масивів великих даних для аналізу поведінки гостей та інтеграція розумних систем управління (від CRM до кухонної робототехніки та AI-контролю відходів) дозволяють закладам оптимізувати витрати, нівелювати кадровий голод та будувати системи гіперперсоналізації. Це дає змогу проактивно та цілеспрямовано пропонувати локальні страви тим категоріям клієнтів (зокрема, поколінню Z), які найбільше схильні до цифрових комунікацій.

Імерсивні просторові технології та фуд-дизайн виступають найпотужнішим інструментом візуальної комунікації. Застосування доповненої реальності (AR-меню) суттєво знижує когнітивні бар'єри та страх клієнта перед незнайомими історичними назвами страв (затірка, форшмак, бігус). Можливість попередньої 3D-візуалізації страви у поєднанні з її сучасною, інноваційною естетичною подачею перетворює традиційну кулінарію на об'єкт високої гастрономії та стимулює вірусне поширення інформації через соціальні мережі.

Подальший розвиток індустрії гостинності України базуватиметься на концепції технологічного нео-традиціоналізму, де новітні світові розробки стоятимуть на сторожі збереження національного коду. Перспективи подальших наукових досліджень у цій царині вбачаються у проведенні глибинних економетричних розрахунків ефективності від впровадження конкретних імерсивних технологій в українських реаліях, розробці стандартизованих протоколів інтеграції AI в систему управління харчовими відходами на базі фермерських продуктів, а також у масштабуванні успішного вінницького досвіду побудови міських гастрономічних екосистем на інші регіони України в контексті післявоєнної відбудови та розвитку міжнародного туризму.

Список використаних джерел:

1. Оболенцева Л. В. Дослідження сучасного стану, проблем та перспектив популяризації концепції Slow Food у ресторанах України. *Економічна парадигма*. 2025. Т. 1.3, № 95. С. 26-35.

2. Постова В. В. Локальна кухня: сучасний тренд у ресторанному бізнесі. *Інновації, гостинність, туризм: наука, освіта, практика* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. мол. учених з міжнар. участю (м. Львів, 30 трав. 2024 р.). Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2024. С. 84-86.

3. Постова В. В., Рябенька М. О. Глокалізаційні тренди та принципи формування локального ресторанного меню. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism. Series: Economics, Psychology and Management*. 2025. Вип. 5. URL: https://doi.org/10.54929/3041-2390-2025-05-01-14 (дата звернення: 03.05.2026).

4. Рутинський М. Креативні тренди гастрономічної моди: кейс поширення популярності трикутної слайс-піци в Україні. *Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry.* 2025. № 2 (16). С. 122-127.

5. Стойко І., Шерстюк Р. Сучасні тренди і перспективи у ресторанній індустрії. *Електронне наукове фахове видання «Соціально-економічні проблеми і держава».* 2023. Вип. 1 (28). С. 66-78.

6. Чорна Н. Локальна кухня в діяльності ресторанів: тенденції використання. *Промисловість та крафт для HoReCa в туризмі: досвід, проблеми, інновації.* 2025. С. 217.

7. Чорна Н. М. Локальна кухня як гастрономічний бренд туристичних дестинацій. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі.* 2025. Вип. 12. С. 68-75.

УДК 658:640.43:332.1(045)

Рябенька М. О., кандидат економічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3024-137X
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЛОКАЛЬНА ГАСТРОНОМІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ

У статті досліджено роль локальної гастрономії як важливого інструменту розвитку ресторанного бізнесу регіону в умовах зростання конкуренції та трансформації споживчих уподобань. Визначено, що використання локальних продуктів, автентичних рецептів і регіональних кулінарних традицій сприяє

формуванню унікальної концепції закладів ресторанного господарства, підвищенню їх конкурентоспроможності та туристичної привабливості територій. Проаналізовано вплив локальної гастрономії на розвиток гастрономічного туризму, підтримку місцевих виробників та формування позитивного іміджу регіону. Визначено перспективні напрями розвитку ресторанного бізнесу на основі використання локальної гастрономічної ідентичності.

Ключові слова: *локальна гастрономія, ресторанний бізнес, регіональний розвиток, заклади ресторанного бізнесу, локальні продукти, гастрономічна ідентичність, автентична кухня; регіональний бренд*

Постановка проблеми. Сучасний ресторанний бізнес України розвивається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій, зумовлених як глобалізаційними процесами, так і внутрішніми викликами, зокрема воєнним станом, порушенням логістичних ланцюгів та зростанням вартості імпортної продукції. Це знижує ефективність традиційних моделей забезпечення ресторанної діяльності та актуалізує пошук нових підходів до організації постачання і формування конкурентних стратегій.

Відмінною рисою локальної кухні є те, що вона відображає специфіку конкретного регіону, враховуючи його кліматичні умови, ресурси та культурну спадщину. Популярність локальної кухні ґрунтується на глибинному прагненні людей відчувати зв'язок із місцем, де вони проживають чи перебувають у конкретний момент, та насолоджуватися автентичними смаками регіону [6].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку сучасних підходів до підвищення конкурентоспроможності закладів ресторанного бізнесу в умовах динамічного розвитку ринку послуг та зростання вимог споживачів до якості та автентичності гастрономічного продукту. Використання регіональних кулінарних традицій у діяльності підприємств ресторанного бізнесу сприяє створенню унікального гастрономічного продукту, що дозволяє закладам виділятися на ринку та формувати стійкі конкурентні переваги. У зв’язку з цим дослідження ролі локальної гастрономії у розвитку ресторанного бізнесу регіону є актуальним і має практичне значення для сфери гостинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях M. Tregear та A. Ilbery локальні харчові продукти трактуються як важливий компонент територіальної ідентичності та ефективний інструмент формування регіонального бренду. Дослідники обґрунтовують, що географічне походження продукції створює додану цінність, яка здатна трансформуватися у конкурентні переваги підприємств сфери HoReCa на ринку. Окремий науковий напрям представлений дослідженнями у сфері поведінкової економіки споживання. Зокрема, Philip Kotler та Kevin Lane Keller зазначають, що сучасні споживачі під час вибору продукції дедалі більше враховують не лише її цінові та якісні характеристики, а й етичні, екологічні та соціальні аспекти виробництва та споживання [5]. О. Плюта розглядає національну кухню як важливу складову культурної традиції, тоді як Н. Чорна інтерпретує її як елемент гастрономічного бренду туристичних дестинацій [4]. Узагальнення зазначених наукових підходів підтверджує значущість використання локальних продуктів, сезонності та автентичності у діяльності сучасних закладів ресторанного господарства, а також підкреслює необхідність подальших досліджень у напрямі формування локального меню та налагодження ефективної співпраці з постачальниками.

Метою статті є дослідження впливу локальної гастрономії на розвиток ресторанного бізнесу регіону, визначення її ролі у формуванні конкурентних переваг закладів ресторанного господарства та обґрунтування перспектив використання гастрономічної ідентичності як інструменту підвищення туристичної привабливості та економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку сфери гостинності локальна гастрономія набуває особливого значення як один із ключових чинників формування конкурентоспроможності закладів ресторанного бізнесу. Зростання інтересу споживачів до автентичних кулінарних традицій, натуральних продуктів та унікального гастрономічного досвіду сприяє активному впровадженню елементів локальної кухні у діяльність ресторанних підприємств. Водночас локальна гастрономія виступає важливим інструментом соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки забезпечує підтримку місцевих виробників, популяризацію культурної спадщини та стимулювання туристичних потоків [1].

Локальна гастрономія охоплює сукупність кулінарних традицій, способів приготування страв, використання місцевої сировини та продуктів, які сформувалися під впливом історичних, природно-кліматичних і культурних особливостей певного регіону. Гастрономічна автентичність дозволяє створювати унікальний образ території та формувати її позитивний імідж серед туристів і споживачів. Для ресторанного бізнесу використання локальної гастрономії є можливістю не лише урізноманітнити меню, а й сформувати власну концепцію закладу, орієнтовану на регіональну ідентичність [4].

Одним із головних напрямів використання локальної гастрономії у ресторанному бізнесі є впровадження страв регіональної кухні до основного меню закладів. Такий підхід дозволяє ресторанам пропонувати гостям автентичний гастрономічний продукт, який відображає традиції та культурні особливості певної місцевості. Крім того, використання локальних продуктів сприяє підвищенню якості страв, оскільки місцева сировина часто характеризується свіжістю, натуральністю та екологічністю. Це особливо важливо в умовах сучасних тенденцій здорового харчування та відповідального споживання [3].

Важливим аспектом розвитку локальної гастрономії є співпраця закладів ресторанного господарства з місцевими виробниками та фермерськими господарствами. Така взаємодія забезпечує стабільне постачання якісної продукції, підтримує розвиток малого підприємництва та позитивно впливає на економіку регіону. Водночас ресторани отримують можливість формувати унікальні гастрономічні пропозиції, які важко відтворити конкурентам. Використання локальних інгредієнтів також дозволяє скорочувати логістичні витрати та підтримувати концепцію сталого розвитку.

Для України розвиток локальної гастрономії має особливе значення, оскільки кожен регіон країни характеризується власними кулінарними традиціями та гастрономічними особливостями. Використання локальних рецептів і продуктів у діяльності ресторанних підприємств сприяє збереженню національної культурної спадщини та популяризації української кухні як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. Водночас це створює додаткові можливості для розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення зайнятості населення та активізації економічної діяльності у регіонах [2].

Локальна гастрономія відіграє важливу роль у розвитку регіональної економіки та сфери гостинності, оскільки поєднує культурні традиції, туристичну привабливість і підтримку місцевого виробництва. Її вплив проявляється у кількох ключових напрямах (табл. 1).

Таблиця 1 – Вплив локальної гастрономії на розвиток гастрономічного туризму, підтримку місцевих виробників та формування позитивного іміджу регіону

Напрям впливу	Основні прояви	Вплив на розвиток регіону
Розвиток гастрономічного туризму	Популяризація автентичних страв, проведення гастрономічних фестивалів, дегустацій, кулінарних майстер-класів	Зростання туристичних потоків, підвищення привабливості регіону, збільшення доходів туристичної сфери
Підтримка місцевих виробників	Використання локальної сировини та продукції фермерських господарств у закладах ресторанного господарства	Розвиток малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць, стимулювання місцевої економіки
Формування позитивного іміджу регіону	Створення гастрономічного бренду території, популяризація регіональних кулінарних традицій	Підвищення впізнаваності регіону, зміцнення культурної ідентичності, формування позитивної репутації
Збереження культурної спадщини	Відтворення традиційних рецептів та кулінарних технологій	Збереження національних традицій і культурних цінностей, передача гастрономічної спадщини наступним поколінням
Підвищення конкурентоспроможності ресторанного бізнесу	Формування унікальної концепції закладів на основі локальної кухні	Залучення нових клієнтів, підвищення лояльності споживачів, посилення ринкових позицій
Розвиток сталого споживання	Використання екологічно чистих і сезонних продуктів місцевого виробництва	Скорочення логістичних витрат, підтримка екологічної відповідальності та принципів сталого розвитку

Перспективи розвитку ресторанного бізнесу на основі використання локальної гастрономічної ідентичності пов’язані насамперед із впровадженням автентичних регіональних страв, активним використанням локальної сировини та формуванням унікальних концепцій закладів ресторанного господарства. Перспективним є розвиток партнерських відносин між ресторанами, місцевими виробниками, туристичними організаціями та територіальними громадами, що сприятиме комплексному соціально-економічному розвитку регіону. Крім того,

інтеграція елементів локальної культури в атмосферу закладів, використання екологічно чистих сезонних продуктів та підвищення професійної підготовки персоналу забезпечуватимуть підвищення якості обслуговування, формування позитивного іміджу регіону та зміцнення конкурентних позицій ресторанного бізнесу на ринку (табл. 2).

Таблиця 2 – Перспективні напрями розвитку ресторанного бізнесу на основі використання локальної гастрономічної ідентичності

Перспективний напрям розвитку	Характеристика напряму	Очікуваний результат для ресторанного бізнесу
Впровадження автентичних регіональних страв	Розширення меню за рахунок традиційних страв і локальних рецептів регіону	Формування унікальної концепції закладу та підвищення конкурентоспроможності
Використання локальних продуктів	Співпраця з місцевими фермерами та виробниками сировини	Підвищення якості продукції, підтримка локальної економіки та зміцнення довіри споживачів
Розвиток гастрономічного туризму	Організація гастрономічних турів, дегустацій, фестивалів та тематичних заходів	Залучення туристів, збільшення потоку відвідувачів і доходів закладу
Створення регіонального гастрономічного бренду	Популяризація локальної кухні через маркетингові комунікації та бренд-стратегії	Формування позитивного іміджу регіону та впізнаваності закладу
Цифровізація гастрономічних послуг	Використання соціальних мереж, онлайн-платформ, QR-меню та цифрового маркетингу	Розширення аудиторії споживачів і підвищення рівня сервісу
Проведення гастрономічних подій	Організація кулінарних майстер-класів, ярмарків і тематичних вечорів	Підвищення лояльності клієнтів та популяризація локальної культури
Розвиток концепції сталого споживання	Використання сезонних та екологічно чистих продуктів місцевого виробництва	Зменшення логістичних витрат і підтримка принципів сталого розвитку
Інтеграція локальної культури в концепцію закладу	Використання елементів регіонального дизайну, музики та традиційного обслуговування	Створення автентичної атмосфери та посилення емоційного досвіду гостей
Підвищення професійної підготовки персоналу	Навчання працівників особливостям локальної кухні та гастрономічної культури	Покращення якості обслуговування та професійного рівня персоналу
Розвиток партнерства між ресторанами та громадами	Співпраця з туристичними організаціями, культурними установами та локальними громадами	Комплексний розвиток регіону та посилення туристичної привабливості

Використання ресторанами локальних продуктів і сировини стимулює розвиток фермерських господарств, малого та середнього підприємництва, а також сприяє формуванню стабільних партнерських зв’язків між виробниками

та закладами ресторанного господарства. Така співпраця забезпечує реалізацію місцевої продукції, створення нових робочих місць та активізацію економічних процесів у регіоні. Крім того, локальні продукти часто характеризуються високою якістю, свіжістю та екологічністю, що позитивно впливає на споживчу цінність гастрономічного продукту.

Кулінарні традиції виступають складовою культурної ідентичності території та сприяють створенню впізнаваного гастрономічного бренду. Регіони, які активно популяризують власну кухню, отримують можливість формувати позитивну репутацію як серед туристів, так і серед потенційних інвесторів. Водночас гастрономічна унікальність стає елементом конкурентних переваг території та сприяє її культурній популяризації на національному й міжнародному рівнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, локальна гастрономія є не лише елементом кулінарної культури, а й ефективним інструментом соціально-економічного розвитку регіону. Вона сприяє розвитку туризму, підтримці місцевих виробників, зміцненню культурної спадщини та формуванню позитивного іміджу території, що у сукупності забезпечує підвищення конкурентоспроможності регіону та його сталий розвиток.

Незважаючи на значний потенціал локальної гастрономії, існують певні проблеми її розвитку у сфері ресторанного бізнесу. Серед основних можна виділити недостатній рівень популяризації регіональних гастрономічних брендів, обмежену співпрацю між ресторанами та місцевими виробниками, а також недостатню підтримку гастрономічних ініціатив на регіональному рівні. Крім того, окремі заклади ресторанного господарства недостатньо використовують можливості сучасного маркетингу для просування локального гастрономічного продукту.

З метою підвищення ефективності використання локальної гастрономії у розвитку ресторанного бізнесу доцільно активізувати співпрацю між органами місцевого самоврядування, представниками ресторанної сфери та локальними виробниками. Важливим є створення регіональних гастрономічних брендів,

розвиток гастрономічних маршрутів, проведення тематичних фестивалів та впровадження маркетингових стратегій, спрямованих на популяризацію автентичної кухні. Також перспективним напрямом є цифровізація гастрономічних послуг, використання соціальних мереж і онлайн-платформ для просування локальних гастрономічних продуктів.

Отже, локальна гастрономія є важливим інструментом розвитку ресторанного бізнесу регіону, що сприяє формуванню конкурентних переваг закладів ресторанного господарства, підтримці місцевих виробників, розвитку гастрономічного туризму та збереженню культурної спадщини. Ефективне використання гастрономічної ідентичності дозволяє не лише підвищити економічні показники діяльності ресторанних підприємств, а й забезпечити сталий розвиток регіону в цілому.

Список використаних джерел:

1. Локальні продукти і культурна спадщина: чому місцеві інгредієнти стають дедалі затребуванішими у ресторанах. URL: https://lnk.ua/8N2Iia6Xh (дата звернення 26.04.2026).

2. Локальні продукти: переваги для ресторанного бізнесу. URL: https://lnk.ua/cOxEiUlaR (дата звернення 30.04.2026).

3. Петриченко Ю., Лебеденко Т. Оздоровче харчування та локальні продукти як стратегія розвитку ресторану. *Промисловість та крафт для HoReCa в туризмі:* досвід, проблеми, інновації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 травня 2023 р. Київ, 2023. С.23-25.

4. Постова В.В., Рябенька М.О. Глокалізаційні тренди та принципи формування локального ресторанного меню. Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism. Series: Economics, Psychology and Management, Вип. 5. 2025. URL: https://www.alsrt.com.ua/index.php/economics/article/view/2025-05-01-14 (дата звернення 01.05.2026).

5. Сергєєва О., Кузьменко О., Орлова В. Використання локальних продуктів як інструмент сталого розвитку та конкурентної диференціації ресторанних закладів. *Економіка та суспільство.* 2026. №85. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-114 (дата звернення: 30.04.2026).

6. Чорна Н.М. Локальна кухня як гастрономічний бренд туристичних дестинацій. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2025. №12. С. 68-75. URL: https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-12-10 (дата звернення 01.05.2026).

УДК 664:641.5(477.44)

Семко Т. В., кандидат технічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0002-1951-5384
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЛОКАЛЬНА СИРОВИНА ЯК ОСНОВА ПРИГОТУВАННЯ НОВИХ ГАСТРОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛІТЕТІВ

У статті розглянуто роль локальної сировини у формуванні сучасних гастрономічних спеціалітетів. Обґрунтовано доцільність використання регіональних ресурсів як фактору підвищення якості продукції, її харчової цінності та конкурентоспроможності. Наведено приклади використання локальної сировини у технологіях харчових продуктів та окреслено перспективи розвитку гастрономічних інновацій на основі регіональних ресурсів.

Ключові слова: *локальна сировина, гастрономічні спеціалітети, харчові технології, регіональні продукти, інновації*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку ресторанного господарства та індустрії гостинності особливої актуальності набуває питання використання локальної сировини при створенні нових гастрономічних спеціалітетів. Зростання інтересу споживачів до автентичних страв, регіональної кухні, екологічно безпечної продукції та гастрономічної ідентичності територій формує нові вимоги до закладів ресторанного господарства. Сьогодні локальна сировина розглядається не лише як компонент рецептури, а і як важливий елемент формування конкурентоспроможності закладів HoReCa, розвитку гастрономічного туризму та популяризації культурної спадщини регіонів України [7].

Використання регіональних продуктів та дикорослої сировини дозволяє створювати нові гастрономічні спеціалітети з вираженими органолептичними характеристиками, підвищеною біологічною цінністю та локальною автентичністю. Особливого значення це набуває в умовах сучасних тенденцій сталого розвитку, скорочення логістичних ланцюгів постачання та підтримки локальних виробників. Локальні продукти забезпечують можливість формування унікального гастрономічного бренду території, що позитивно впливає на розвиток регіональної економіки та туристичної привабливості [7].

Водночас проблема полягає у недостатньому рівні наукового обґрунтування технологічних підходів до використання локальної сировини у сучасних гастрономічних технологіях. Значна частина закладів ресторанного господарства використовує традиційні рецептури без адаптації до сучасних вимог споживачів та без інтеграції локальних інгредієнтів у нові гастрономічні концепції. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання технологічної сумісності локальної сировини, стабільності органолептичних показників, збереження біологічно активних речовин та впливу сучасного обладнання на формування якості гастрономічних спеціалітетів.

Актуальність теми також посилюється розвитком концепції «local food», яка активно впроваджується у європейській та українській гастрономічній практиці. Локальна гастрономія сьогодні виступає важливим інструментом репрезентації культурної ідентичності та формування гастрономічного іміджу регіону [5].

Для України, зокрема для регіонів Поділля та Вінниччини, перспективним напрямом є використання локальної рослинної сировини, дикоросів, пряно-ароматичних рослин, локальних молочних та м’ясних продуктів у технологіях сучасних гастрономічних спеціалітетів. Це створює передумови для формування нових авторських страв і продуктів із високою доданою вартістю та регіональною автентичністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання локальної сировини у технологіях ресторанної продукції та створенні нових гастрономічних спеціалітетів останніми роками набувають значного поширення як у вітчизняних,

так і у зарубіжних наукових дослідженнях. Основна увага науковців зосереджується на проблемах формування гастрономічної ідентичності регіонів, розвитку концепції «*local food*», удосконаленні технологій приготування страв із використанням регіональної сировини, а також впровадженні інноваційних технологічних рішень у закладах ресторанного господарства.

У сучасних дослідженнях локальна кухня розглядається як важливий інструмент формування конкурентних переваг закладів ресторанного господарства та розвитку гастрономічного туризму. Науковці відзначають, що використання локальних продуктів забезпечує не лише підвищення автентичності страв, а й сприяє підтримці локальних виробників та розвитку регіональної економіки [4]. Особливого значення набуває поєднання традиційної рецептури із сучасними технологіями приготування, що дозволяє створювати нові гастрономічні спеціалітети з високими органолептичними та функціональними показниками.

Церклевич В. С., Діль А. В. та Діль М. В. у своїх дослідженнях наголошують, що сучасні гастрономічні спеціалітети повинні поєднувати локальну автентичність із інноваційними технологічними підходами. Автори акцентують увагу на необхідності розвитку нішевих ресторанів концепції «local food», які здатні формувати унікальний гастрономічний продукт території [8]. Дослідники підкреслюють, що локальна сировина стає основою формування гастрономічного бренду регіону та важливим фактором туристичної привабливості.

У працях Чорної Н. М. встановлено, що локальна кухня є складовою культурної спадщини та ефективним інструментом позиціонування туристичних дестинацій [9]. Автор зазначає, що сучасний споживач дедалі більше орієнтується на натуральність, екологічність та локальне походження сировини, що формує нові тенденції у сфері ресторанного господарства. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває використання регіональних продуктів, сезонної сировини та дикорослих рослин.

Проблематику формування гастрономічного бренду регіонів України досліджували Церклевич В. С., Онищук М. І. та Шпаковський С. М., які

визначили, що гастрономічні спеціалітети є важливим елементом культурної та туристичної репрезентації територій [8]. Науковці наголошують на необхідності розроблення нових технологій приготування страв із використанням локальної сировини, що дозволяє створювати конкурентоспроможний гастрономічний продукт.

Окремі дослідження присвячені впровадженню сучасного технологічного обладнання у процеси приготування ресторанної продукції. Використання інноваційних систем приготування, технологій низькотемпературної обробки, вакуумного приготування, шокового охолодження та сучасних багатофункціональних систем дозволяє забезпечити максимальне збереження біологічно активних речовин, натурального смаку та аромату локальної сировини [1]. Це особливо важливо при використанні дикорослої рослинної сировини, пряно-ароматичних рослин та локальних ягід.

Науковці також приділяють увагу використанню локальної сировини у створенні функціональних харчових продуктів та гастрономічних спеціалітетів із підвищеною харчовою цінністю. Використання локальних рослинних компонентів дозволяє підвищити вміст антиоксидантів, вітамінів, мінеральних речовин та харчових волокон у готовій продукції [2]. У сучасних умовах це відповідає концепції здорового харчування та принципам сталого розвитку ресторанного господарства.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного використання локальної сировини у сучасних гастрономічних технологіях, адаптації традиційних рецептур до сучасних умов виробництва, а також наукового обґрунтування технологічних параметрів приготування нових гастрономічних спеціалітетів із використанням локальних інгредієнтів. Потребують подальшого вивчення питання збереження біологічної цінності локальної сировини під час технологічної обробки, формування стабільних органолептичних характеристик та розроблення інноваційних гастрономічних концепцій для закладів ресторанного господарства.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі локальної сировини у

формуванні нових гастрономічних спеціалітетів, обґрунтування доцільності її використання у сучасних технологіях ресторанної продукції та визначення перспектив створення конкурентоспроможних гастрономічних продуктів на основі регіональних інгредієнтів.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати сучасні тенденції використання локальної сировини у закладах ресторанного господарства; дослідити вплив локальних інгредієнтів на формування органолептичних, функціонально-технологічних та харчових показників гастрономічних спеціалітетів; охарактеризувати можливості використання сучасного технологічного обладнання для збереження якості локальної сировини; визначити перспективні напрями створення нових гастрономічних продуктів із використанням регіональної рослинної та тваринної сировини.

Особлива увага у статті приділяється використанню локальної та сезонної сировини, дикорослих рослин, пряно-ароматичних компонентів і традиційних регіональних продуктів як основи формування сучасних гастрономічних спеціалітетів, що відповідають концепціям сталого розвитку, здорового харчування та гастрономічної автентичності [4,7,8,9].

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток ресторанного господарства характеризується активним впровадженням концепції локальної гастрономії, яка базується на використанні регіональної сировини, сезонних продуктів та традиційних технологій приготування страв. У країнах Європи концепція «local food» вже стала важливим елементом гастрономічної культури та інструментом формування конкурентоспроможності закладів HoReCa. В Україні цей напрям також набуває значного поширення, особливо в умовах розвитку гастрономічного туризму та популяризації регіональної кухні [7].

Локальна сировина є важливим фактором створення нових гастрономічних спеціалітетів, оскільки дозволяє формувати унікальні смакові характеристики продукції та забезпечувати її автентичність. Локальна сировина є важливим фактором створення нових гастрономічних спеціалітетів, оскільки дозволяє

формувати унікальні смакові характеристики продукції та забезпечувати її автентичність. Використання регіональних інгредієнтів сприяє збереженню кулінарних традицій та створенню нових авторських страв із високою доданою вартістю. Особливого значення набуває використання локальних молочних продуктів, фермерського м'яса, сезонних овочів і фруктів, меду, ягід, пряно-ароматичних рослин та дикорослої сировини [7].

У сучасній ресторанній практиці України дедалі більше закладів ресторанного господарства впроваджують концепцію використання локальної сировини. Наприклад, ресторан 100 років тому вперед активно популяризує сучасну українську гастрономію із використанням локальних продуктів та автентичних регіональних рецептів. У меню закладу використовуються фермерські молочні продукти, локальні овочі, ягоди та традиційні українські інгредієнти у сучасній інтерпретації.

Ресторан «Kumpel» орієнтується на використання локальної сировини та регіональних крафтових продуктів. Заклад активно впроваджує гастрономічні спеціалітети на основі локального м'яса, ремісничих сирів, сезонних овочів та локального пива власного виробництва, що формує виражену гастрономічну ідентичність регіону.

Прикладом успішного використання локальної гастрономії є також ресторан «Shoti», у якому значна увага приділяється використанню фермерської продукції, локальних спецій, зелені та сезонної сировини. Концепція закладу поєднує сучасні технології приготування із традиційними підходами до використання натуральних інгредієнтів.

Ресторан «Fabius» використовує принцип «від ферми до столу», який передбачає застосування локальної сировини та власної фермерської продукції. У технологіях приготування гастрономічних спеціалітетів заклад використовує локальні овочі, зелень, сири, м'ясо та пряно-ароматичні рослини, що забезпечує високу якість і натуральність готової продукції. Досвід зазначених закладів підтверджує, що використання локальної сировини дозволяє створювати конкурентоспроможні гастрономічні спеціалітети, формувати гастрономічний

бренд регіону та підвищувати туристичну привабливість української гастрономії [4, 8, 9]. Використання регіональних інгредієнтів сприяє збереженню кулінарних традицій та створенню нових авторських страв із високою доданою вартістю. Особливого значення набуває використання локальних молочних продуктів, фермерського м'яса, сезонних овочів і фруктів, меду, ягід, пряно-ароматичних рослин та дикорослої сировини [8]. Використання локальних молочних продуктів, фермерського м'яса, сезонних овочів і фруктів є важливою складовою формування сучасних гастрономічних спеціалітетів. Для закладів ресторанного господарства особливу цінність мають продукти локальних фермерських господарств та регіональних підприємств харчової промисловості, які забезпечують натуральність, свіжість та стабільну якість сировини (рис.1).

Рисунок 1 – Продукти локальних фермерських господарств та регіональних підприємств

Villa Milk є сучасною сімейною молочною фермою Вінниччини із повним циклом виробництва — від вирощування кормів до перероблення молока та виготовлення готової продукції. Підприємство виробляє натуральне молоко, йогурти, вершки, крафтові сири та кисломолочну продукцію, яка активно використовується у ресторанних технологіях для приготування десертів, сирних закусок, соусів та авторських гастрономічних страв.

Важливим виробником молочної продукції Вінниччини є також Вінницький молочний завод «Рошен», який спеціалізується на виробництві згущеного молока, вершкового масла, сухих молочних продуктів та молочного жиру. Продукція підприємства використовується у технологіях кондитерських виробів, десертів, кремів та гастрономічних соусів.

Прикладом поєднання традицій та сучасних технологій є Гайсинський

молокозавод, який виготовляє тверді та м’які сири, вершкове масло й кисломолочну продукцію. Завод активно модернізує технологічні процеси, зберігаючи традиційні підходи до виробництва сирів, що дозволяє використовувати продукцію у сучасних гастрономічних концепціях закладів HoReCa. У технологіях ресторанної продукції також широко використовуються фермерські м’ясні продукти локального виробництва. Для Вінниччини перспективним є використання фермерської яловичини, телятини, птиці та ремісничих м’ясних виробів у приготуванні авторських страв, гастрономічних сетів та банкетної продукції. Використання локального м’яса дозволяє забезпечити високу якість сировини, контроль її походження та формування регіональної гастрономічної автентичності [4].

Важливу роль у сучасних гастрономічних технологіях відіграють сезонні овочі, ягоди та фрукти локального походження. Продукція фермерських господарств Вінниччини активно використовується у технологіях салатів, десертів, авторських соусів, крафтових напоїв та гастрономічних закусок. Використання сезонної сировини дозволяє забезпечити високу харчову та біологічну цінність продукції, а також підтримувати концепцію сталого розвитку ресторанного господарства

Одним із перспективних напрямів є використання дикорослих рослин у технологіях ресторанної продукції. Дикороси характеризуються високим вмістом біологічно активних речовин, антиоксидантів, ефірних олій та природних ароматичних компонентів. Дикороси характеризуються високим вмістом біологічно активних речовин, антиоксидантів, ефірних олій та природних ароматичних компонентів. Їх використання у сучасних гастрономічних технологіях дозволяє не лише формувати нові смакові поєднання, а й підвищувати функціональну цінність готової продукції. Особливу увагу науковці приділяють використанню локальної дикорослої сировини у технологіях ресторанної продукції, оскільки такі рослини є джерелом природних барвників, ароматичних речовин, вітамінів та антиоксидантів.

У дослідженнях Семко Т. В. зазначено, що використання дикорослих рослин

Поділля у технологіях гастрономічної продукції сприяє формуванню нових органолептичних характеристик страв та дозволяє створювати авторські гастрономічні спеціалітети з регіональною автентичністю. Автор відзначає перспективність використання лаванди, чорнобривців, пелюсток троянди, чебрецю та інших локальних рослин у технологіях десертів, сирів, соусів і хлібобулочних виробів, що забезпечує підвищення харчової та біологічної цінності готової продукції [6].

У сучасній гастрономії активно використовуються лаванда, чорнобривці, чебрець, м’ята, меліса, квіти бузини, троянди та інші рослини, які дозволяють створювати нові гастрономічні поєднання та формувати виражений локальний колорит страв [6]. Використання такої сировини дає можливість не лише покращити органолептичні показники продукції, а й підвищити її функціональну цінність.

Для регіонів Поділля та Вінниччини перспективним є використання локальної рослинної сировини у технологіях соусів, десертів, напоїв, хлібобулочних виробів, сирів та гастрономічних закусок. Особливої уваги заслуговує поєднання традиційних рецептур із сучасними технологіями приготування, що дозволяє створювати інноваційні гастрономічні спеціалітети із збереженням регіональної автентичності. Наприклад, використання локальних трав і квітів у технологіях м’яких сирів, авторських десертів або ремісничого хліба забезпечує формування нових смакових композицій та підвищує споживчу привабливість продукції.

Сучасні технології приготування ресторанної продукції дозволяють максимально ефективно використовувати локальну сировину та забезпечувати збереження її біологічної цінності. Використання багатофункціонального обладнання, систем точного температурного контролю, вакуумного приготування, низькотемпературної обробки та шокового охолодження сприяє збереженню натурального смаку, кольору, текстури та ароматичних компонентів сировини [5]. Це особливо важливо при роботі з рослинною сировиною, яка є чутливою до високотемпературної обробки.

У сучасних умовах заклади ресторанного господарства дедалі частіше орієнтуються на створення гастрономічних концепцій, заснованих на принципах сталого розвитку. Використання локальної сировини дозволяє скоротити логістичні витрати, зменшити втрати якості під час транспортування та забезпечити використання свіжої сезонної продукції. Крім того, підтримка локальних виробників сприяє розвитку фермерських господарств і регіональної економіки .

Важливим аспектом є також формування гастрономічного бренду регіону. Сучасні гастрономічні спеціалітети можуть виступати ефективним інструментом туристичної привабливості територій. Страви та продукти, створені на основі локальної сировини, формують гастрономічну ідентичність регіону та дозволяють популяризувати місцеву кулінарну спадщину. Науковці відзначають, що саме гастрономічна автентичність стає одним із ключових факторів вибору туристичних дестинацій [2, 4].

Перспективним напрямом розвитку сучасної гастрономії є поєднання локальної сировини з інноваційними технологіями ресторанного виробництва. Використання сучасного технологічного обладнання дозволяє створювати продукцію із стабільними показниками якості та високими органолептичними характеристиками. Крім того, сучасні технології забезпечують можливість розширення асортименту гастрономічних спеціалітетів та створення нових продуктів функціонального призначення.

Локальна сировина — це продукти рослинного та тваринного походження, що виробляються або добуваються в межах певного географічного регіону. До неї належать: сільськогосподарська продукція (зерно, овочі, фрукти); молочна та м’ясна сировина; дикорослі рослини (трави, ягоди, гриби); продукти бджільництва.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Локальна сировина є важливою основою формування сучасних гастрономічних спеціалітетів, які поєднують регіональну автентичність, високу харчову цінність та інноваційні технологічні рішення. Її використання у ресторанному господарстві сприяє

розвитку локальної гастрономії, підвищенню конкурентоспроможності закладів HoReCa та формуванню позитивного гастрономічного іміджу регіонів України. Подальші дослідження доцільно спрямувати на оптимізацію технологічних процесів переробки локальної сировини, а також на розробку інноваційних продуктів з підвищеними функціональними властивостями.

Список використаних джерел:

1. Гарбар Г. А. Гастрономічний туризм : конспект лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2025. 241 с.

2. Гребень С. О. Сучасні тенденції розвитку гастрономічного туризму та локальної кухні в Україні. Київ : НУХТ, 2025. 96 с.

3. Нестерчук І. К. Гастрономічний туризм: територіальна організація та перспективи розвитку гастрономічних дестинацій. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2026. 214 с.

4. Однолько В. А. Локальна кухня як сучасний тренд в ресторанному бізнесі. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2025. № 2. С. 204–213. DOI: 10.31375/2226-1915-2025-2-204-213.

5. Семенюк Л. Л. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2025. 682 с.

6. Семко Т. В. Використання дикорослої сировини Поділля у технологіях сучасної гастрономічної продукції. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності та ресторанного господарства : матеріали науково-практичної конференції. Вінниця : ВТЕІ ДТЕУ, 2025. С. 112–116.

7. Церклевич В. С., Діль А. В., Діль М. В. Нові гастрономічні спеціалітети як продукт ресторану ніші «local food» в розвитку туристичних дестинацій. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2022. № 6. С. 41–51. DOI: 10.32782/tourismhospcee-6-6.

8. Церклевич В. С., Онищук М. І., Шпаковський С. М. Культурні детермінанти еволюції гастрономічних спеціалітетів: до питання формування гастрономічного бренду Поділля. Трансформаційна економіка. 2023. № 1(01). С. 67–75.

9. Чорна Н. М. Локальна кухня як гастрономічний бренд туристичних дестинацій України. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2025. № 12. С. 115–123.

УДК: 637.142.2

Фіалковська Л. В., кандидат технічних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4353-0963
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ТЕХНОЛОГІЯ ВИРОБНИЦТВА ВІТАМІНІЗОВАНОГО МОЛОКА

В статті представлена розробка технології молока, збагаченого вітамінами. Вітаміни є незамінними харчовими речовинами, які необхідні для здійснення нормального обміну речовин, росту і розвитку організму, захисту від хвороб і шкідливих факторів зовнішнього середовища, надійного забезпечення всіх життєвих функцій.

Для виготовлення молока, збагаченого вітамінами, використовувалося незбиране та знежирене молоко. Додавання вітамінів, мінералів і мікроелементів в молочні продукти харчування позитивно зарекомендувало себе в цілому ряді країн протягом багатьох років. Використання у технології виробництва питного молока комплексу вітамінів підвищує його якість за органолептичними та фізико-хімічними показниками, що відповідає вимогам нормативно-технічної документації.

Вивчений фізико-хімічний склад молока-сировини, проаналізована його придатність для виробництва. Визначений якісний склад вітамінізованого молока та обґрунтована його біологічна цінність для споживання. Розроблено рецептуру та технологію виробництва вітамінізованого молока.

Ключові слова: *молоко, вітаміни, біологічна цінність, дослідження, рецептура, технологія*

Постановка проблеми. Молоко - продукт харчування, найбільш

досконалий за своїм складом. Цінність молока полягає в ідеальній збалансованості поживних речовин. Молочні продукти грають величезну роль в харчуванні людини, забезпечуючи організм необхідними для здоров'я елементами.

Молоко - дуже складний продукт за своїм хімічним складом. До складу молока входять: вода, білки, молочний жир, молочний цукор - лактоза, мінеральні речовини і мікроелементи - кальцій і фосфор, більшість відомих вітамінів, ферменти, що сприяють травленню, гормони, імунні тіла, гази, мікроорганізми, пігменти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До числа найбільш поширених в Україні і небезпечних для здоров'я порушень харчування відноситься повсюдний і глибокий дефіцит вітамінів. Вітаміни є незамінними харчовими речовинами, які необхідні для здійснення нормального обміну речовин, росту і розвитку організму, захисту від хвороб і шкідливих факторів зовнішнього середовища, надійного забезпечення всіх життєвих функцій. Організм людини не здатний синтезувати вітаміни і запасати їх про запас, вони повинні надходити з їжею регулярно, в повному наборі і кількостях, відповідних фізіологічної потреби людини.

Недостатнє споживання вітамінів і необхідних мікроелементів продовжує залишатися серйозною проблемою в усьому світі - як в промислово розвинених, так і в країнах, що розвиваються.

Пошуком шляхів виробництва збагаченого молока займалися багато видатних діячів молочної справи в нашій країні і за кордоном [1, 2].

Додавання вітамінів, мінералів і мікроелементів в молочні продукти харчування позитивно зарекомендувало себе в цілому ряді країн протягом багатьох років. Даний метод визнаний ефективним для коригування дефіциту мікронутрієнтів. Його використання не вимагає активної участі споживача, охоплює при цьому широкі верстви населення і є найбільш економічно вигідним.

Розвиток технології переробки молока і виробництва молочних продуктів визначається рівнем науково-технічного потенціалу країни та його сировинною

базою. У свою чергу, впровадження нових технологій спрямоване на формування оптимального асортименту молочних продуктів, зниження витрат на їх виготовлення та реалізацію при збереженні або підвищенні рівня економічності виробництва [1].

Виробництво молока високої якості і в достатній кількості слід розглядати як першочергову проблему, що має державне значення у забезпечені належного рівня захисту здоров’я населення України [3].

У зв’язку з цим для розширення асортименту продуктів із молока, які були б корисними для здоров'я людей, запропоновано його збагачувати комплексом вітамінів [2].

Матеріал та методи досліджень. Експериментальні дослідження проведено в лабораторних умовах на кафедрі Харчових технологій та мікробіології Вінницького національного аграрного університету. Визначення органолептичних, фізико-хімічних та мікробіологічних показників виконано згідно загальноприйнятих методик.

Результати та їх обговорення. Для вирішення поставлених задач було проведено комплексне дослідження.

Питне молоко містить комплекс вітамінів, легко засвоюється організмом людини та корисне для здоров'я.

Молочні продукти, збагачені вітамінами, незамінні для харчування. Вони можуть застосовуватися як лікувальні засоби при захворюваннях, пов'язаних з вітамінною недостатністю, а також для підвищення захисних функцій організму. Споживання продуктів, збагачених вітамінами, знижує ризик розвитку багатьох широко поширених захворювань, таких як цукровий діабет, онкологічних патологій, гіпертонічної хвороби [4].

Мета роботи полягає у розробці технології виробництва молока, збагаченого вітамінами.

Виклад основного матеріалу. Для виготовлення молока, збагаченого вітамінами, використовувалося незбиране та знежирене молоко.

В результаті досліджень визначено органолептичні та фізико – хімічні показники молока-сировини.

Мікронутрієнтний склад коров'ячого молока показав, що молоко є відмінним джерелом кальцію (1 літр покриває добову потребу) і вітаміну B_2(60-100% від добової потреби), хорошим джерелом вітаміну А (10 - 24%) і вітаміну D (5-40%). Однак, поживна цінність молока значно коливається в залежності від сезону, складу кормів; істотні втрати мікронутрієнтів, особливо вітамінів, виникають в ході технологічної обробки молока: стерилізації, пастеризації, нормалізації, сепарування, сушіння і т.п. Одним з найоптимальніших шляхів відновлення і збільшення поживної цінності молока і молочних продуктів є його збагачення [5].

Розроблена технологія виробництва молока, збагаченого вітамінами. Принципова технологічна схема виробництва стерилізованого вітамінізованого молока наведена на рис. 1.

Технологічний процес виробництва вітамінізованого молока включає наступні стадії: приймання і підготовку молока (очищення, охолодження, нормалізація), приготування молочно-вітамінних концентратів, гомогенізацію, попередню теплову обробку молока в потоці, охолодження, проміжне зберігання, розлив, закупорювання, маркування, стерилізацію молока, охолодження, зберігання.

Молочно-вітамінні концентрати необхідно готувати кожного разу перед вітамінізацією чергової партії молока.

Масляні розчини вітамінів А і D_2 вносяться у молоко після попереднього емульгування в невеликій порції підігрітого до 75 ±10 ºС молока. Емульсію жиророзчинних вітамінів у молоці (молочно-вітамінний концентрат) одержують шляхом гомогенізації суміші молока з вітамінами при температурі 60…85 °С і тиску 12,5…20 МПа з циркуляцією суміші протягом 1 хв. Розрахунок вітамінів здійснюється з дотриманням умови, щоб у готовому продукті вміст жиророзчинних вітамінів був не менше (у мг/л): А – 0,3-0,5, D_2 – 0,0125.

Гомогенізацію суміші молока з жиророзчинними вітамінами необхідно проводити при температурі 70±10 °С і тиску 18 ±4 МПа.

Аскорбінову кислоту (вітамін С) вносять у пастеризоване молоко після попереднього розчинення в невеликій кількості кип'яченої й охолодженої до температури 35±2 °С води (1 $дм^3$ на 1 т молока).

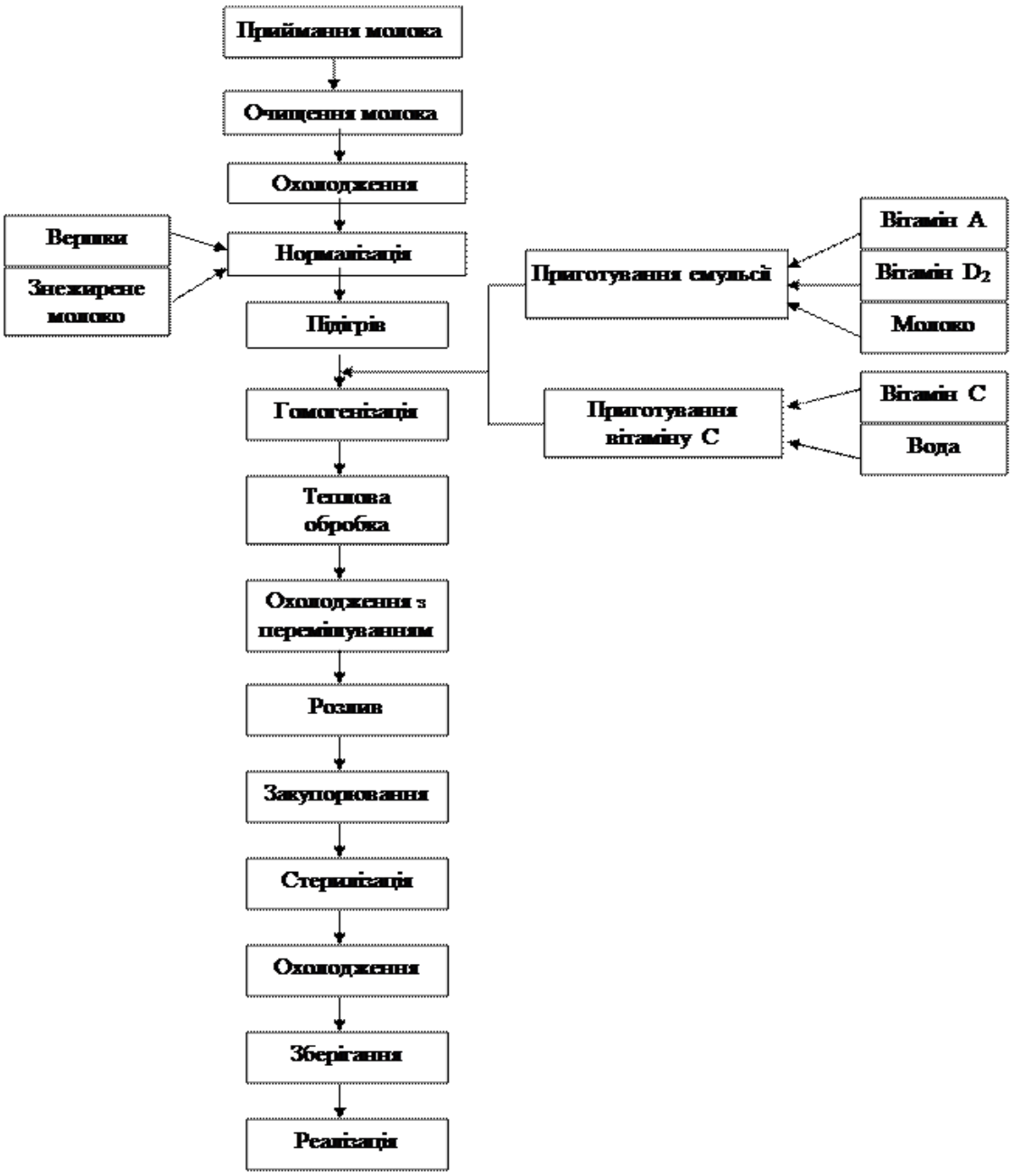

Рисунок 1– Технологічна схема виробництва вітамінізованого молока

Гомогенізованний молочно-вітамінний концентрат вітамінів А и D_2, а також водний концентрат вітаміну С вводиться у молоко через бак балансування пастеризаційної установки в процесі теплової обробки молока з таким розрахунком, щоб пропустити їх з першою половиною партії молока, призначеного для вітамінізації. Гомогенізація молока здійснюється при температурі 60±5°С на двоступінчастому гомогенізаторі при тиску 10±2 МПа на І ступіні і 4±2 МПа – на ІІ. При наявності спеціального дозуючого пристрою або інжектора молочно-вітамінний концентрат необхідно вводити у потоці безпосередньо перед гомогенізатором.

Гомогенізоване вітамінізоване молоко направляється у секцію стерилізації, де стерилізується при температурі 137±2 °С з витримкою протягом 2…4 с, після чого охолоджується до температури 6±2 °С.

Охолоджене молоко ретельно перемішується не менше 15 хв для рівномірного розподілу вітамінів, після чого направляється на розлив.

Визначено органолептичні та фізико – хімічні показники молока, збагаченого вітамінами. Досліджені склад і властивості продукту.

Органолептичні і фізико-хімічні показники стерилізованого вітамінізованого молока наведені в табл.1.

Таблиця 1 – Органолептичні і фізико-хімічні показники стерилізованого вітамінізованого молока

Показник	Характеристика
Смак і запах	Чистий
Консистенція і зовнішній вигляд	Однорідна рідина без наявності пластівців білка
Колір	Білий з жовтуватим чи кремовим відтінком
Масова частка жиру, % , не менше	3,2
Густина, г/см^3, не менше	1,027
Кислотність, °Т, не більше	20
Ступінь чистоти за еталоном, група, не нижче	I
Масова частка вітамінів, (у мг/л):	
С	50-100
А	0,3-0,5
D_2	0,0125
Температура продукту при випуску з підприємства, °С, не більше	6± 2

Висновки і перспективи подальших досліджень. Впровадження нових прогресивних технологій та автоматизації виробничих процесів дасть можливість збільшити прибутки підприємства і покращити умови праці.

1. Вивчений фізико-хімічний склад молока, проаналізована його придатність для виробництва.

2. Розроблена рецептура молока, збагаченого вітамінами.

3. Розроблена та досліджена технологія виробництва вітамінізованого молока, встановлені оптимальні технологічні режими.

4. Визначений якісний склад вітамінізованого молока та обґрунтована його біологічна цінність для споживання.

Сучасні технології, які передбачають внесення в молочні продукти комплексів вітамінів, мінералів, пробіотичних видів мікроорганізмів, заслуговують на увагу. Розроблена технологія виробництва молока, збагаченого вітамінами, може бути впроваджена на молокопереробних підприємствах. Також планується розробка нормативно-технічної документації на даний вид продукту.

Список використаних джерел:

1. Бараніченко Е.М. Особливості організації маркетингу ринку молока та молочних продуктів. *Збірник наукових праць. Уманського держ. аграр. ун-ту.* 2006. № 63. Ч. 2. С. 134-142.

2. Машкін М. І. Технологія молока і молочних продуктів. Навчальне видання. Київ: Вища освіта, 2006. С.351 -355.

3. Головко М. П., Власенко І. Г., Головко Т. В., Семко Т. В. Технологія молока та молочних продуктів з елементами НАССР: навч. посіб. Харків: Світ книг, 2021. 289 с.

4. Іваненко І. І., Петренко О. М. Технологічні аспекти підвищення якості молока в умовах сучасного виробництва. *Наукові праці Національного університету харчових технологій.* 2021. Т. 27, № 4. С. 112–118.

5. Фіалковська Л. В. Оцінка та безпека молока за якістю пастеризації. *Збірник наукових праць. Вінницький національний аграрний університет*. 2009.Том. 2.. Випуск 7. Серія: Сільськогосподарські науки... С.19-25.

УДК 338.483.2:930.85(477)

Чорна Н. М., доктор історичних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0002-6709-6364
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ГЕНЕЗИС ТА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПАЛОМНИЦЬКИХ ШЛЯХІВ: ДОСВІД CAMINO DE SANTIAGO У СВІТІ ТА ПРОЄКТ CAMINO PODOLICO В УКРАЇНІ

У статті досліджено історико-культурний генезис паломницьких маршрутів та сучасні механізми їхньої ревіталізації. Проаналізовано історичні аспекти

зародження та розвитку всесвітньо відомого маршруту Camino de Santiago (Шлях святого Якова) – від давнини і до нашого часу. Особливу увагу приділено українському досвіду розбудови європейських Шляхів святого Якова на прикладі проєкту Camino Podolico, який став прикладом адаптації європейських стандартів паломництва в умовах українського Поділля. Увагу звернуто на Camino Ruteno – новий маршрут територією України, започаткування якого засвідчило перехід від локальних ініціатив до формування системної мережі культурних шляхів в Україні, що має значний потенціал для соціокультурної реабілітації та євроінтеграції вітчизняного туристичного простору.
Ключові слова: *паломницький шлях, ревіталізація, Camino de Santiago, Camino Podolico, Camino Ruteno, культурний маршрут, внутрішній туризм, культурна спадщина*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі паломництво трансформується з суто релігійного акту в багатогранне соціокультурне явище, що поєднує в собі духовний пошук, пізнавальний туризм та інструмент регіонального розвитку. Центральною постаттю в цьому контексті є шлях Camino de Santiago (Шлях святого Якова), який став еталоном ревіталізації історичних маршрутів. Його успіх продемонстрував, як давня традиція може стати потужним драйвером для економічного відродження територій, збереження культурної спадщини та формування трансєвропейської ідентичності.

Для України питання ревіталізації паломницьких шляхів набуває особливої актуальності в контексті європейської інтеграції та пошуку нових моделей внутрішнього туризму. Проєкт Camino Podolico (Подільський шлях святого Якова), що сполучає Вінницю та Кам’янець-Подільський, є першою системною спробою імплементації європейського досвіду паломницьких маршрутів в український ландшафт. Тож дослідження генезису Camino de Santiago та аналіз перших кроків Camino Podolico є необхідними для вироблення стратегії розвитку подібних маршрутів в Україні, що сприятиме не лише популяризації Поділля, а й інтеграції української культурної спадщини у загальноєвропейський контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти генезису паломництва та його трансформації у сучасний релігійний туризм зазнали відображення у наукових працях В. Патійчука [6], Т. Божука [2]. У статті Н. Зацепіної [3] закладено фундамент для розуміння паломництва як соціокультурного ритуалу, що має власну праксеологічну структуру та функції. Вивченню феномену Camino de Santiago у контексті культурних маршрутів Ради Європи присвячено розвідки багатьох зарубіжних науковців, тоді як українськими авторами більше опрацьовано питання Camino Podolico [8]. У цілому ж на означену тематику написано більше популярної літератури, ніж наукових праць, відповідно питання наукового осмислення проблеми зберігає свою актуальність.

Мета статті – дослідження історичних передумов становлення та розвитку паломницьких маршрутів, а також сучасних процесів їх ревіталізації, в т. ч. з урахуванням досвіду України щодо розбудови Camino Podolico.

Виклад основного матеріалу. Шлях святого Якова (або Camino de Santiago) – це паломницька дорога, яка веде до іспанського міста Сантьяго-де-Компостела, в якому знаходиться найбільша реліквія Іспанії – могила апостола Якова – небесного покровителя країни. Сантьяго-де-Компостела є третьою за значенням святинею католицизму, поступаючись лише Єрусалиму та Риму.

За легендою, на початку I ст. нашої ери Святий Яків здійснив далеку подорож з Єрусалиму до західного краю Європи. На доказ цьому апостол приніс морську мушлю, яка пізніше стала символом дороги El Camino de Santiago. З того часу святий Яків вважається покровителем пілігримів і мандрівників, а також всієї Іспанії.

Паломницький шлях Camino de Santiago з’явився у IX ст., а в середині X ст. ним пройшовся відомий в той час єпископ Годескальк (Готшальк) з Ле Пюї. З того часу оформилися основні шість маршрутів Camino de Santiago: крім французького шляху (Camino Francés), який є найпопулярнішим і має протяжність близько 800 км, є також португальський шлях (Camino Portugués, 240–600+ км), північний шлях (Camino del Norte, близько 900 км), примітиво (Camino Primitivo, 313-320 км), англійський шлях (Camino Inglé**s,** близько 112–150 км), фістерра-Мушія (Camino Finisterre, близько 90 км).

Camino de Santiago внесено до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, і його популярність в сучасний нам час стрімко зростає. Так, якщо в 1978 р. цим шляхом пройшли 13 осіб, то в 2009 р. – понад 145 тис. осіб, а в 2025 р. – понад 530 тис. Є серед пілігримів також і українці: у 2005 р. паломництво здійснили 11 наших співвітчизників, в 2013 р. – 143, а в 2025 р. – вже понад 2,5 тис. осіб [1, 7].

За проходження маршруту – останніх мінімум 100 км пішки чи 200 км на велосипеді – паломники отримують «компостеру» (паспорт пілігрима). Проходячи маршрут, паломники збирають печатки у «кредeнсіях» (спеціальних паспортах), які до них заносяться у визначених по маршруту місцях\

Сплять паломники переважно в «альберге» (прихистках, ночівля в яких коштує від 5 до 12 євро), у власних спальниках, харчуються у барах по дорозі за спеціальним меню, що складається з двох основних страв, хліба, десерту або кави і вина або води (і коштує 8–10 євро) [5].

Тож що спонукає людей збирати наплічники та відправлятися в далеку та дуже непросту дорогу? Направду, люди долають цей шлях з дуже різних причин, які еволюціонували від суто релігійних до глибоко особистих та туристичних, і хоча кінцева мета – собор у Сантьяго-де-Компостела – залишається незмінною, мотивація кожного пілігрима – унікальна. Серед основних причин – духовний пошук та релігія, перезавантаження та зміни в житті, фізичне випробування, культурний пошук, відпочинок від цифрового світу**.**

У 2021 р. Шлях святого Якова було офіційно відкрито в Україні. В січні 2021 р. Вінницька МР повідомила про розробку першої офіційної української ділянки Шляху Святого Якова, а вже в червні 2021 р. на маршрут Вінниця – Бар – Кам'янець-Подільський вийшли перші мандрівники. У 2022-2023 рр., у зв'язку з повномасштабним вторгненням, проєкт був на паузі і лише в квітні 2024 р. відновив свою роботу. У 2025 р. попит на проходження подільської ділянки Шляху стрімко зростав і в 2026 р., згідно з прогнозами, позитивна тенденція збережеться.

Camino Podolico (Подільський шлях святого Якова) – це культурно-

пізнавальний та паломницький маршрут, який розроблений за моделлю Шляхів святого Якова та сполучає Вінницю з Кам'янцем-Подільським через Бар. На сьогодні маршрут поєднує 14 точок Вінницької та Хмельницької областей, має протяжність понад 250 км і може бути пройденим за 14–16 днів у форматі пішої або веломандрівки з необхідною інфраструктурою для харчування та ночівель кожних 20–30 кілометрів.

Маршрут проходить найбільш мальовничими місцями східного Поділля (у першій його частині мандрівники йдуть вздовж берегів річок Південний Буг та Рів, а в другій наближаються до Подільських Товтр) та популяризує сакральну спадщину Вінницької і Хмельницької областей.

Подібно європейським Шляхам святого Якова, на маршруті Camino Podolico діє практика, згідно якої, кожен, хто долає маршрут пішки чи на велосипеді, отримує паспорт для відміток на початку маршруту та сертифікат проходження шляху у його фінальній точці.

Camino Podolico є членом Європейської федерації Шляху святого Якова та офіційним учасником культурного маршруту Ради Європи «Паломницькі шляхи до Сантьяго-де-Компостела». У травні 2024 р. за результатами успішного проходження сертифікаційного циклу Ради Європи Шлях підтвердив свій статус як частина європейського культурного маршруту Camino de Santiago.

На початку травня 2026 р. на засіданні Європейської федерації шляхів святого Якова було презентовано та затверджено Camino Ruteno – ще один маршрут на території України, який має пройти через Скалу-Подільську, Чортків, Бучач, Галич, Звенигород, Бібрку та завершитися у Львові, поєднавши в такий спосіб княжі міста колишнього Руського королівства. Загалом, Camino Ruteno передбачає близько 14 зупинок, має довжину близько 300 км і є логічним продовженням Camino Podolico [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, генезис паломницьких маршрутів продемонстрував еволюцію від суто релігійного акту до багатогранного соціокультурного феномену. Сучасна ревіталізація Шляху святого Якова довела, що він може функціонувати як потужний інструмент територіального розвитку, об'єднуючи духовну спадщину з активним туризмом.

Проєкт Camino Podolico став успішним прикладом імплементації європейських стандартів в український контекст. Попри виклики (пандемія, війна), шлях продемонстрував життєздатність, як інструмент внутрішньої консолідації, збереження подільської ідентичності та підтримки місцевих громад через розвиток сервісного сектору.

Ревіталізація паломницьких шляхів в Україні сприяє збереженню пам'яток архітектури, а також стимулює «повільний туризм» (slow travel), що є актуальним для повоєнного відновлення регіонів.

Започаткування нового маршруту – Camino Ruteno – засвідчило життєздатність і затребуваність моделі пішого паломництва, яка стає дієвим інструментом відродження малих міст та сіл, через які пролягає маршрут.

Тож наступні розвідки перебуватимуть у площині дослідження розвитку українських відрізків Шляху святого Якова, вивчення їхнього впливу на розвиток територій та аналізу потенціалу повноправної інтеграції вітчизняних маршрутів до загальноєвропейської мережі, що стане важливим кроком у синхронізації культурного простору України з європейськими стандартами збереження спадщини.

Список використаних джерел:

1. Camino Podolico. URL : https://caminopodolico.net/pro-proyekt (дата звернення: 11.05.2026)

2. Божук Т. Поняття, функції та завдання релігійного туризму. Поняття, функції та завдання релігійного туризму. *Вісник Львівськго національного університету імені Івана Франка. Серія : Географія*. 2010. Вип. 38. С. 37-44. URL : https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/geography/article/view/2212/2272 (дата звернення: 11.05.2026)

3. Зацепіна Н. Паломництво як соціокультурний феномен на прикладі основних світових релігій (філософський підхід). *ГРАНІ*. 2021. Т. 24. № 1. С. 69-80.

4. Львів долучився до Європейської федерації шляхів святого Якова: що відомо про новий маршрут Camino Ruteno. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4121153-lviv-dolucivsa-do-evropejskoi-federacii-slahiv-svatogo-akova-so-vidomo-pro-novij-marsrut-camino-ruteno.html (дата звернення: 11.05.2026)

5. Наумчук О. Шлях до святого Якова: історія про тих, хто пішки йде через Іспанію. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/shlyakh-do-svyatoho-yakova/30157116.html (дата звернення: 11.05.2026)

6. Патійчук В. Специфіка класифікації релігійно-паломницьких турів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 14 (315). С. 36-48. URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95eb7319-4bf9-4265-a8ab-d4a59efe1df9/content (дата звернення: 11.05.2026)

7. Рекорд-2025: понад пів мільйона пройшли шляхом Св. Якова. URL : https://www.dw.com/uk/rekord2025-ponad-piv-miljona-ludej-projsli-slahom-sv-akova/a-75372527 (дата звернення: 11.05.2026)

8. Циганкова С., Пікульська В. Потенціал розвитку релігійного туризму за моделлю культурних маршрутів (на матеріалі проєкту «Camino Podolico: подільський шлях святого якова»). *Сакральне та туризм* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). Київ : ТОВ «Геопринт», 2023. С. 224-227. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/cygankova.htm (дата звернення: 11.05.2026)

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

УДК 347.4

Бахновська І. П., кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9236-9424
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ВИЗНАННЯ ДОГОВОРІВ ДАРУВАННЯ НЕДІЙСНИМИ (ЗОКРЕМА, ФІКТИВНІ ТА УДАВАНІ ПРАВОЧИНИ)

У статті здійснено комплексний аналіз актуальної судової практики щодо визнання договорів дарування недійсними, зокрема у випадках встановлення фіктивності та удаваності правочинів. Досліджено особливості застосування судами положень Цивільного кодексу України при розгляді спорів, пов'язаних із оспорюванням договорів дарування, а також визначено основні підходи судової влади до встановлення справжньої волі сторін правочину. Особливу увагу приділено проблематиці використання договору дарування як способу приховання інших цивільно-правових договорів, зокрема купівлі-продажу, довічного утримання або уникнення виконання боргових зобов'язань. У роботі проаналізовано критерії, які враховують суди при встановленні фіктивності чи удаваності правочину, серед яких: відсутність наміру сторін створити реальні правові наслідки, фактичне невиконання умов договору, наявність зустрічного майнового інтересу, а також поведінка сторін після укладення договору. Висвітлено правові позиції Верховного Суду щодо необхідності дослідження дійсної мети укладення договору дарування та співвідношення форми і змісту

правочину. Окремо акцентовано увагу на проблемах доказування у справах про визнання договорів дарування недійсними, адже саме належна оцінка доказів має ключове значення для правильного вирішення спору. Зроблено висновок, що сучасна судова практика спрямована на забезпечення принципів добросовісності, справедливості та недопущення зловживання цивільними правами. Результати дослідження можуть бути використані у науковій діяльності, правозастосовній практиці, а також при вдосконаленні механізмів судового захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Ключові слова: *договір дарування, недійсність правочину, фіктивний правочин, удаваний правочин, судова практика, оспорювання договору дарування, правові позиції Верховного Суду, прихований правочин, визнання правочину недійсним, цивільне право України*

Постановка проблеми дослідження зумовлена зростанням кількості судових спорів, пов’язаних із оскарженням договорів дарування нерухомого майна та іншого цінного майна. У сучасних умовах договори дарування нерідко використовуються не як безоплатний спосіб передачі майна, а як механізм приховування інших правочинів, уникнення виконання боргових зобов’язань, обмеження прав кредиторів, спадкоємців або одного з подружжя. Особливої актуальності проблема набуває в умовах воєнного стану та нестабільної економічної ситуації, коли збільшується кількість випадків відчуження майна з метою його приховування від можливого стягнення.

Практика Верховного Суду свідчить про необхідність чіткого розмежування фіктивних та удаваних правочинів, встановлення справжньої волі сторін договору та визначення критеріїв недійсності договорів дарування. Судова практика акцентує увагу на тому, що сам факт укладення договору дарування ще не свідчить про реальне бажання сторін безоплатно передати майно, а відсутність наміру створення правових наслідків або приховування іншого правочину є підставою для визнання такого договору недійсним.

Крім того, актуальність дослідження обумовлена формуванням нових підходів Верховного Суду щодо фраудаторних правочинів, укладених з метою

виведення майна боржника та уникнення виконання судових рішень чи задоволення вимог кредиторів. Судова практика 2024–2025 років демонструє посилення уваги судів до принципів добросовісності, реальності волевиявлення сторін та недопущення зловживання цивільними правами.

Наукове дослідження цієї тематики має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки сприятиме вдосконаленню правозастосування, уніфікації судової практики та правильному застосуванню положень Цивільного кодексу України щодо недійсності правочинів. Аналіз актуальної судової практики дозволяє визначити проблемні аспекти доказування фіктивності та удаваності договорів дарування, а також виробити пропозиції щодо підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Аналіз останніх наукових публікацій та досліджень свідчить, що проблема визнання договорів дарування недійсними, зокрема як фіктивних та удаваних правочинів, залишається однією з найбільш дискусійних у сучасному цивільному праві України. Значна кількість спорів пов’язана з використанням договору дарування для приховування інших правовідносин – насамперед купівлі-продажу, уникнення виконання боргових зобов’язань, обходу переважного права співвласників або приховування майна від кредиторів. Питання фіктивних та удаваних правочинів зацмалися науковці та практики, зокрема таких як: А. Бахаєва, О. Білик, О. Беляневич, І. Гелецька, І. Давидова, О. Длугош, О. Драган, О. Єфімов, К. Іванова, О. Зайцев, Б. Карнаух, О. Костенко, В. Кучер, О. Луць, Н. Кузнєцова, І. Ольшевський, А. Ярошенко та інші.

У сучасній науковій літературі особлива увага приділяється розмежуванню фіктивних, удаваних та фраудаторних правочинів. Так, Г. С. Гофельд досліджує критерії розмежування цих категорій та наголошує, що судова практика Верховного Суду дедалі частіше застосовує концепцію фраудаторності у спорах щодо дарування майна. Автор звертає увагу, що фіктивний правочин характеризується відсутністю наміру створення правових наслідків, тоді як удаваний правочин укладається для приховування іншого правочину[2, с. 86].

Актуальним напрямом досліджень є аналіз удаваних договорів дарування як способу приховування договорів купівлі-продажу. Н. В. Лаговська та А. Ю. Романенкова зазначають, що на практиці договори дарування нерідко використовуються для обходу вимог ст. 362 ЦК України щодо переважного права співвласника на купівлю частки. Автори підкреслюють, що суди при встановленні удаваності звертають увагу на оплатний характер відносин, поведінку сторін після укладення договору, а також відсутність родинних чи інших близьких зв'язків між дарувальником та обдаровуваним. [4, с. 131].

Важливий внесок у формування сучасних підходів до розгляду таких спорів робить практика Верховного Суду. Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат у своїх науково-практичних коментарях акцентує увагу на необхідності належного визначення складу відповідачів у справах про визнання договорів дарування удаваними. Аналізуючи постанову КЦС ВС від 20.06.2024 у справі №381/2289/22, він звертає увагу, що відсутність сімейних чи дружніх зв'язків між сторонами може бути непрямим доказом удаваності договору дарування та приховування оплатного договору.

Втім, незважаючи на згадані дослідження, зазначимо, що відсутнє комплексне дослідження проблеми укладення удаваних правочинів, уніфікації судової практики та правильному застосуванню положень Цивільного кодексу України, що дасть змогу сформувати пропозиції щодо зміни законодавства та призведе до зменшення кількості укладення таких правочинів.

Метою статті є комплексний аналіз актуальної судової практики щодо визнання договорів дарування недійсними, зокрема фіктивних та удаваних правочинів, визначення критеріїв їх розмежування, дослідження підходів судів до встановлення дійсної волі сторін правочину, а також виявлення проблем правозастосування у справах, пов'язаних із приховуванням майна, уникненням виконання зобов'язань чи введенням в оману учасників цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Договір дарування є самостійним видом цивільно-правового договору, який поєднує просту

зовнішню модель безоплатного відчуження майна з досить складним внутрішнім юридичним змістом. Його правова природа визначається безоплатністю, спрямованістю на перехід майна до іншої особи, добровільністю волевиявлення сторін та відсутністю зустрічного надання на користь дарувальника. Водночас договір дарування не можна зводити лише до побутового акту передачі речі, оскільки в сучасному обороті він охоплює і дарування у майбутньому, і дарування з покладенням обов'язку на користь третьої особи, і дарування складних об'єктів, зокрема нерухомості, корпоративних та майнових прав.

Судова практика щодо визнання договорів дарування недійсними показує, що найбільш конфліктними є не ті ситуації, де сторони відкрито порушують закон, а ті, де зовні належно оформлений договір використовується не для безоплатного передання майна, а для досягнення іншої мети. Серед підстав недійсності особливе місце посідають фіктивні та удавані правочини, а в останні роки – ще й фраудаторні конструкції, коли дарування застосовується для виведення активів від кредиторів або обходу прав інших осіб [7, с. 4].

Фіктивний правочин має місце тоді, коли сторони укладають договір без наміру створити ті правові наслідки, які ним формально передбачені. Для визнання правочину фіктивним суди повинні чітко встановити відсутність наміру створити правові наслідки в обох сторін договору, на чому наголосив Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду (далі – КЦС ВС) у постанові від 23 травня 2024 року у справі № 501/3591/21 [14]. Водночас підстави недійсності (зокрема фіктивність) повинні існувати саме на момент його укладення (постанова КЦС ВС від 09 вересня 2024 року у справі № 711/4773/23) [10]. Якщо ж на виконання правочину майно було реально передано і використовується за призначенням, договір не може бути кваліфікований як фіктивний лише на підставі припущень однієї зі сторін, що підтверджено у постанові КЦС ВС від 26 квітня 2023 року у справі № 644/5819/20 [15].

Особливої актуальності набула проблема фраудаторних договорів дарування, коли боржник безоплатно відчужує майно, щоб унеможливити стягнення. Фундаментальною у цьому питанні є постанова Великої Палати ВС

від 18 грудня 2024 року у справі № 916/379/23 [7]. Суд роз'яснив, що нормативною підставою для кваліфікації правочину як фраудаторного (вчиненого на шкоду кредитору) є порушення принципів добросовісності та недопустимості зловживання правом. Наприклад, укладення договору дарування з родичем для приховування майна від конфіскації чи звернення стягнення в рахунок боргу свідчить про іншу юридичну мету, і такий договір визнається недійсним (постанова КЦС ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 686/25886/22) [16].

Удаваний правочин, навпаки, прикриває собою інший правочин, який сторони насправді мали на увазі. У сфері дарування договір може прикривати купівлю-продаж, міну, поділ майна чи задоволення вимог кредитора. У постанові від 16 квітня 2025 року у справі № 332/534/22 [11] КЦС ВС зазначив, що якщо договір дарування приховує купівлю-продаж, правовідносини регулюються не правилами про визнання договору недійсним, а нормами статті 235 ЦК України – тобто застосовуються правила того правочину, який був вчинений насправді. При цьому позивач має довести не лише факт укладення правочину, а й те, що воля обох сторін була спрямована на встановлення інших відносин (постанова КЦС ВС від 17 квітня 2024 року у справі № 564/1067/22) [12]. Якщо ж доказів удаваності недостатньо, суд відмовляє у позові, як це мало місце у справі № 755/17313/17 (постанова КЦС ВС від 01 лютого 2023 року) [8].

Верховний Суд підкреслював, що при вирішенні питання про удаваність необхідно досліджувати весь комплекс обставин: чи здійснювалися розрахунки, чи зберіг дарувальник володіння майном, чи були сторони пов'язаними особами. У справі № 381/2289/22 (постанова КЦС ВС від 20 червня 2024 року) [13] суд вказав, що відсутність будь-якого зрозумілого мотиву для безоплатного відчуження цінного майна абсолютно сторонній особі свідчить про удаваність. Аналогічну позицію зайняв Касаційний господарський суд ВС у постанові від 03 листопада 2022 року у справі № 912/3747/20 [9], розглядаючи спори щодо дарування корпоративних прав. Отже, назва правочину не має самостійної сили без підтвердження його справжнього змісту [3; 7].

Аналіз законодавства і судової практики дає підстави стверджувати, що інститут договору дарування загалом має достатньо розвинену нормативну основу, однак окремі положення глави 55 ЦК України не завжди забезпечують належну передбачуваність правозастосування. Найбільш відчутні труднощі виникають у сфері відмежування дарування від суміжних правочинів, у доказуванні підстав для його припинення, а також у застосуванні норм до корпоративних прав та складних майнових комплексів [1, с. 228].

Першою проблемою є недостатня визначеність критеріїв відмежування договору дарування від інших конструкцій. У судовій практиці це породжує спори про те, чи мав місце реальний безоплатний перехід майна, чи сторони фактично вчинили купівлю-продаж, договір довічного утримання або інший правочин [6, с. 7]. Наявні норми ЦК України дозволяють розв'язувати такі питання через загальні положення про фіктивні та удавані правочини, однак не містять спеціальних орієнтирів саме для дарування, через що судова оцінка часто не є достатньо прогнозованою.

Другою проблемою є використання договору дарування як інструменту обходу закону, зокрема фраудаторні дарування та удавані договори щодо частки у спільній власності з метою нейтралізувати переважне право купівлі [6, с. 138]. Законодавство не встановлює спеціальних наслідків у межах глави 55 ЦК України, тому суди змушені спиратися на загальні принципи добросовісності та заборони зловживання правом, що в цілому достатньо для захисту, але бракує законодавчої виразності.

Третьою проблемою є категорія «річ, яка має для дарувальника велику немайнову цінність» у статті 727 ЦК України, яка не розкривається законом [17]. Суди самостійно визначають відповідні критерії, що ускладнює як поведінку сторін при укладенні договору, так і доказування у спорі [3]. Четверта проблема стосується співвідношення дарування з сімейним і корпоративним законодавством: дарування між подружжям або частки у статутному капіталі вимагає одночасного застосування різних галузевих масивів, що нерідко породжує суперечки щодо пріоритету норм. П'ятою є неповна адаптованість чинних норм до сучасних об'єктів — корпоративних прав, цифрових активів, прав вимоги, — для яких закон не деталізує особливостей дарування [4].

Шляхи вдосконалення мають бути поміркованими. По-перше, доцільно конкретизувати ознаки безоплатності дарування, щоб чіткіше відмежовувати його від відплатних угод. По-друге, варто виробити орієнтовні критерії для визначення великої немайнової цінності дарунка [8, с. 14]. По-третє, потребує уточнення режим дарування нематеріальних об'єктів, зокрема момент переходу корпоративних прав і вимог щодо індивідуалізації предмета. По-четверте, доцільним є регулярне узагальнення практики Верховного Суду щодо дарування, адже розвиток справ про фраудаторні правочини та корпоративне дарування свідчить про потребу її оновлення [6].

Аналіз судової практики показав, що найчастіше проблеми виникають у зв'язку з фіктивністю, удаваністю та фраудаторністю правочинів. Якщо договір дарування фактично прикриває купівлю-продаж, виведення активу від кредиторів або обхід переважного права купівлі, суд оцінює всі фактичні обставини та дає правочину реальну правову кваліфікацію. Сучасне розуміння дарування у практиці вже спирається на принципи добросовісності та недопустимості зловживання правом. Щодо розірвання дарування на вимогу дарувальника встановлено, що закон надає таку можливість лише у виняткових випадках. Найбільші труднощі виникають при доведенні великої немайнової цінності дарунка, реальної загрози його безповоротної втрати та дотримання однорічної позовної давності.

Висновок. Аналіз сучасних публікацій та судової практики дозволяє зробити висновок, що українські суди поступово формують єдиний підхід до оцінки договорів дарування як фіктивних або удаваних правочинів. Основними критеріями стають: встановлення реального наміру сторін, наявність чи відсутність фактичного переходу майна, добросовісність поведінки сторін, а також доведення порушення прав конкретної особи.

Судова практика демонструє тенденцію до підвищення стандартів доказування та обмеження випадків безпідставного оспорювання договорів дарування. Також доцільно вдосконалення цивільного законодавства шляхом конкретизації ознак безоплатності, уточнення критеріїв оцінки немайнової

цінності дарунка, більш чіткого нормативного врегулювання дарування корпоративних і майнових прав, а також подальшого узагальнення судової практики Верховного Суду. Саме за таких умов інститут договору дарування зможе зберегти гнучкість приватноправового механізму та водночас забезпечити вищий рівень юридичної визначеності й захисту учасників цивільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Гнатюк Д. Поняття договору дарування та визначення його місця в системі цивільно-правових договорів в українському законодавстві та деяких країнах ЄС. *Юридичний вісник.* 2025. № 4. С. 223–230. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v4_2025/26.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

2. Гофельд Г.С. Відмежування фраудаторного правочину від фіктивного та удаваного правочинів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: Ч. 2. С. 82-86. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/15-1.pdf

3. КЦС ВС вказав умови для розірвання договору дарування та повернення дарунка дарувальникові. *Верховний Суд*. 2021. 10 груд. URL: https://supreme.court.gov.ua/ supreme/pres-centr/news/1227388/ (дата звернення: 28.03.2026).

4. Лаговська Н. В., Романенкова А. Ю. Удаваний договір дарування як порушення права переважної купівлі частки в спільній частковій власності. *Ірпінський юридичний часопис.* 2025. № 4 (17). С. 134–141.
URL: https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-134-141 (дата звернення: 28.03.2026).

5. Огляд судової практики Верховного Суду щодо оспорювання фраудаторних правочинів (у цивільних спорах). *Верховний Суд*. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Tematychnyi_ohliad_fraudatorni_pravochyny_21_02_2024.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

6. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо вирішення спорів, пов'язаних з укладенням, розірванням та визнанням недійсним договору дарування. *Верховний Суд*. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/ 2022_09_06_Oglyad_KCS_daruv.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2024 у справі № 916/379/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124809039 (дата звернення: 29.04.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 01.02.2023 у справі № 755/17313/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930329 (дата звернення: 29.04.2026).

9. Постанова Верховного Суду від 03.11.2022 у справі № 912/3747/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107249370 (дата звернення: 29.04.2026).

10. Постанова Верховного Суду від 09.09.2024 у справі № 711/4773/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665109 (дата звернення: 29.04.2026).

11. Постанова Верховного Суду від 16.04.2025 у справі № 332/534/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126769209 (дата звернення: 29.04.2026).

12. Постанова Верховного Суду від 17.04.2024 у справі № 564/1067/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485873 (дата звернення: 29.04.2026)

13. Постанова Верховного Суду від 20.06.2024 у справі № 381/2289/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065589 (дата звернення: 29.04.2026).

14. Постанова Верховного Суду від 23.05.2024 у справі № 501/3591/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331694 (дата звернення: 29.04.2026).

15. Постанова Верховного Суду від 26.04.2023 у справі № 644/5819/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110486077 (дата звернення: 28.03.2026).

16. Постанова Верховного Суду від 27.11.2024 у справі № 686/25886/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126021008 (дата звернення: 29.04.2026).

17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 28.03.2026).

УДК 159.9:33

Даценко Г. В., доктор економічних наук, професор
ORCID https://orcid.org/0000-0001-8327-7301
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕКОНОМІЧНУ ПОВЕДІНКУ ІНДИВІДІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено психологічні механізми впливу соціальних мереж на економічну поведінку індивідів. Обґрунтовано, що цифрове середовище трансформує процеси формування потреб, прийняття фінансових рішень та моделей споживання. Визначено ключові психологічні ефекти, зокрема соціальне порівняння, страх втрати можливостей (FOMO), демонстративне споживання та дофамінове підкріплення поведінки. Доведено, що соціальні мережі формують когнітивно-емоційні викривлення, які знижують раціональність економічних рішень та стимулюють імпульсивне споживання.
Ключові слова: *соціальні мережі, економічна поведінка, психологія споживання, FOMO, імпульсивні покупки, поведінкова економіка.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується тотальною цифровізацією соціальних взаємодій. Соціальні мережі (Instagram, TikTok, Facebook) еволюціонували з майданчиків для спілкування у складні екосистеми, що безпосередньо моделюють економічні орієнтації особистості. Традиційні моделі раціонального вибору поступово витісняються патернами, що базуються на алгоритмічному впливі та груповій динаміці цифрового середовища. Це актуалізує потребу в детальному вивченні психологічних важелів, які перетворюють соціальні медіа на інструмент управління економічною поведінкою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації споживання в цифрову епоху розглядаються в контексті «економіки уваги», де ключовим ресурсом стає час та залученість користувача [1]. Поведінкова

економіка, зокрема праці Д. Канемана, доводить, що за умов інформаційного перенасичення індивіди схильні до когнітивних помилок та евристичного мислення [2]. Соціальне порівняння як фактор мотивації ґрунтується на класичних теоріях Л. Фестінгера, проте в умовах цифрових платформ воно набуває нових, часто деструктивних форм [3]. Попри значну кількість розробок, комплексний механізм поєднання алгоритмічного впливу та нейропсихологічних реакцій у сфері фінансів залишається недостатньо висвітленим.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психологічних механізмів впливу соціальних мереж на трансформацію економічних рішень індивіда та систематизація ключових поведінкових ефектів цифрової екосистеми.

Виклад основного матеріалу. Сучасні цифрові платформи трансформувалися з інструментів інформаційного обміну у складні соціально-психологічні середовища конструювання цифрової ідентичності індивіда. У межах цих середовищ формується нова форма споживчої реальності, яку можна визначити як «гіперреальність споживання», де межа між реальним досвідом і його візуальною репрезентацією поступово розмивається.

У такій системі координат економічний вибір втрачає виключно раціональний характер і набуває символічно-комунікативної функції. Товар або послуга перестають бути лише засобом задоволення потреб і стають елементом соціального повідомлення про статус, ідентичність та належність до певної групи.

Цей процес посилюється розвитком платформ Instagram, TikTok та Facebook, які перетворюють приватне споживання на публічний акт. Економічне рішення дедалі частіше здійснюється в умовах потенційної соціальної оцінки, що формує ефект «постійної візуальної аудиторії».

У результаті виникає символічне заміщення: реальний рівень добробуту поступається його цифровій проекції. Володіння матеріальними або цифровими активами починає виконувати функцію соціального маркера, що відкриває доступ до уявних статусних груп. Таким чином, споживання стає інструментом не лише задоволення потреб, а й підтримання соціальної видимості та цифрової репрезентації «успішного Я».

Насьогодні ми можемо спостерігати багатофакторний психологічний інструментарій цифрового впливу, який проявляється в наступних аспектах:

- медіатизоване соціальне порівняння та ефект відносної депривації;

- синдром FOMO як каталізатор ірраціональних фінансових рішень;

- дофамінові петлі та економіка соціального схвалення.

1. Медіатизоване соціальне порівняння та ефект відносної депривації. У межах класичної теорії соціального порівняння Л. Фестінгера індивід формує уявлення про власне становище через співвіднесення з іншими. Однак у цифровому середовищі цей процес набуває системного та алгоритмічно підсиленого характеру.

Алгоритмічні стрічки соціальних мереж постійно відтворюють «відшліфовані» образи життя, що формують у користувача викривлене уявлення про соціальну норму. Це спричиняє ефект висхідного соціального порівняння, який у психології пов'язується з відчуттям відносної депривації навіть за об'єктивно стабільних економічних умов.

Подальшим наслідком стає компенсаторна економічна поведінка - збільшення споживання з метою відновлення символічної рівноваги із референтною групою.

2. Синдром FOMO як каталізатор ірраціональних фінансових рішень. Феномен Fear of Missing Out (FOMO) у цифровому середовищі набуває системного характеру через постійне відтворення уявлення про «втрачені можливості». Соціальні мережі створюють ефект безперервної присутності унікальних шансів, які нібито потребують негайного реагування.

Узгодженість цього ефекту з поведінкою лідерів думок та інфлюенсерів підсилює емоційний тиск на індивіда. Демонстрація участі у «закритих інвестиційних можливостях», трендових фінансових інструментах або лімітованих продуктах формує відчуття дефіциту часу та ресурсів.

На нейропсихологічному рівні це супроводжується домінуванням лімбічної системи над префронтальною корою, що знижує критичність мислення та сприяє імпульсивним фінансовим рішенням. У результаті виникає феномен «панічного споживання», коли економічні дії здійснюються під впливом емоційного зараження.

3. Дофамінові петлі та економіка соціального схвалення. Ключовим механізмом цифрового впливу є система нейропсихологічного підкріплення, заснована на дофаміновій активності. Соціальне схвалення у вигляді лайків, коментарів та реакцій функціонує як змінний режим винагороди, аналогічний механізмам азартних ігор. Як результат формується стійка поведінкова петля(рисунок 1).

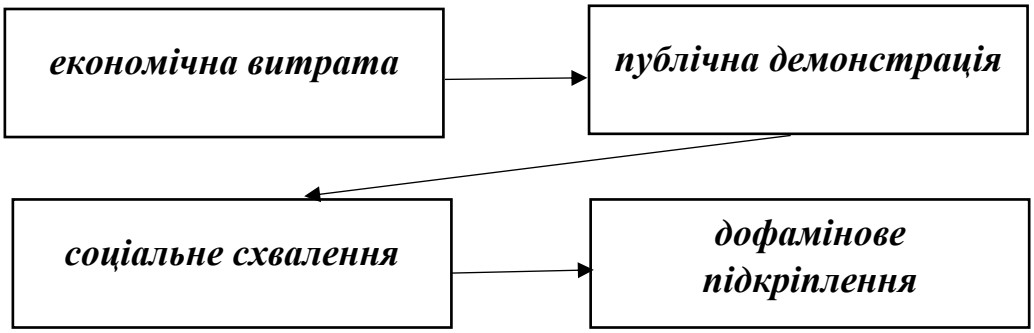

Рисунок 1 - Формування стійкої поведінкової петлі

З часом відбувається нейроадаптація - зниження чутливості до винагороди, що потребує збільшення інтенсивності споживання для досягнення аналогічного емоційного ефекту. Це створює передумови формування поведінкової залежності, де економічна активність підпорядковується не раціональним, а емоційним стимулам.

Під впливом цифрового середовища відбувається глибинна трансформація фінансової культури особистості, яка проявляється у кількох ключових тенденціях.

По-перше, спостерігається явище гіперболічного дисконтування майбутнього, коли індивід систематично переоцінює короткострокові вигоди та недооцінює довгострокові фінансові наслідки. Це призводить до ослаблення культури заощадження та стратегічного фінансового планування.

По-друге, відбувається нормалізація боргової поведінки. Кредитні інструменти дедалі частіше сприймаються не як фінансове зобов’язання, а як механізм миттєвого доступу до бажаного «цифрового образу успішності».

По-третє, формується стан хронічного фінансового стресу, який виникає

внаслідок постійного соціального порівняння та невідповідності між реальним та віртуально нав’язаним рівнем добробуту. Це призводить до емоційного виснаження та зниження ефективності прийняття економічних рішень (рисунок 2).

Рисунок 2 - Трансформація фінансової культури особистості

Алгоритмічні системи платформ спрямовані на максимізацію залученості користувача через персоналізацію контенту. У результаті формується феномен інформаційних «бульбашок», у межах яких користувач отримує переважно підтвердження вже наявних когнітивних установок.

Це підсилює ефект соціального доказу (social proof): демонстрація масового використання певних товарів або фінансових практик створює ілюзію їхньої нормативності. Індивід починає сприймати колективну поведінку як раціонально обґрунтовану, навіть за відсутності власного критичного аналізу.

Таким чином, економічний вибір дедалі більше детермінується алгоритмічно сконструйованим інформаційним середовищем, а не автономною раціональністю суб’єкта. Це означає перехід від моделі «економічної людини» до моделі «алгоритмічно керованого споживача».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджує, що соціальні мережі трансформувалися з комунікаційних каналів у активні регулятори економічної активності. Основними психологічними механізмами цього впливу є деформоване соціальне порівняння, страх втраченої вигоди (FOMO) та дофамінова стимуляція через соціальне схвалення. Цифрове середовище провокує зсув від раціональної економічної моделі до ірраціональної, де емоційний імпульс домінує над аналізом корисності. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку стратегій підвищення цифрової фінансової грамотності для мінімізації маніпулятивного впливу алгоритмів на добробут громадян.

Список використаних джерел:

1. Aridor G., Jiménez-Durán R., Levy R. The Economics of Social Media. *Journal of Economic Literature*. 2024. Vol. 62, No. 1. P. 45–82.

2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.

3. Festinger L. A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations*. 1954. Vol. 7, No. 2. P. 117–140.

4. Bursztyn L. et al. When Product Markets Become Collective Traps: The Case of Social Media. *NBER Working Paper*. 2024. No. w31771. URL: https://www.nber.org/papers/w31771 (дата звернення: 06.05.2026).

5. Sabatini F. The Behavioral Impact of Social Media. *IZA Discussion Paper*. 2023. No. 16205. 34 p.

6. Robayo-Pinzon O. et al. Temporal Discounting and Social Media Use. *Frontiers in Public Health*. 2023. Vol. 11. Art. 112345. DOI: 10.3389/fpubh.2023.112345.

УДК 004:316.61-057.87(045)

Кокарча Ю.А., кандидат політичних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0874-3688
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті досліджено інформаційний вплив як психологічний чинник формування політичної культури студентської молоді. Актуальність проблеми зумовлена зростанням ролі цифрового інформаційного середовища, соціальних мереж, новинних платформ і політичного контенту у процесі становлення політичних уявлень, ціннісних орієнтацій, громадянської позиції та моделей політичної поведінки молоді. Обґрунтовано, що інформаційний вплив діє не лише через передавання політичних повідомлень, а й через психологічні механізми сприйняття, інтерпретації, емоційного реагування, довіри до джерел, соціальної ідентифікації, критичного мислення та рефлексії. Акцентовано увагу на подвійній природі інформаційного впливу: з одного боку, він може сприяти політичній обізнаності, громадянській активності, демократичним орієнтаціям і відповідальній участі студентської молоді в суспільному житті; з іншого – створювати ризики дезінформації, маніпуляції, політичної пасивності, радикалізації поглядів або некритичного сприйняття політичних повідомлень. Визначено, що важливими умовами формування зрілої політичної культури студентської молоді є медіаграмотність, критичне мислення, психологічна стійкість до маніпулятивного впливу, політична освіта, культура діалогу та відповідальна інформаційна поведінка.

***Ключові слова**: політична культура, студентська молодь, інформаційний вплив, психологічні чинники, медіаграмотність, критичне мислення, політичні установки, інформаційне середовище*

Постановка проблеми. Формування політичної культури студентської

молоді відбувається в умовах істотного посилення ролі інформаційного середовища, яке впливає не лише на рівень обізнаності молодої людини, а й на її політичні уявлення, ціннісні орієнтації, громадянську позицію та поведінкові моделі. У сучасному суспільстві інформація перестає бути лише засобом передавання фактів. Вона дедалі частіше виступає інструментом психологічного впливу на свідомість, емоційні реакції, соціальні установки та способи інтерпретації суспільно-політичної реальності.

Політичну культуру доцільно розглядати як систему політичних знань, цінностей, орієнтацій, установок і моделей поведінки, через які особистість осмислює політичну реальність, оцінює діяльність державних і суспільних інституцій та визначає власну участь у громадсько-політичному житті. У студентському віці цей процес має особливе значення, оскільки саме в період здобуття вищої освіти активізується становлення світогляду, громадянської ідентичності, здатності до самостійної оцінки суспільних подій, політичного вибору та відповідальної участі в демократичних процесах.

Інформаційний вплив у межах цього дослідження розглядається як цілеспрямована або опосередкована дія інформаційних повідомлень на сприйняття, емоційні реакції, оцінні судження, політичні установки та поведінкові орієнтації особистості. Його психологічна специфіка полягає в тому, що політична інформація не засвоюється студентською молоддю нейтрально, а проходить через внутрішні механізми довіри до джерела, емоційного реагування, групової належності, попереднього досвіду, критичного мислення та рефлексії. Саме тому одна й та сама інформація може сприяти як формуванню зрілої політичної культури, так і поширенню маніпулятивних установок, політичної пасивності або спрощеного бачення суспільно-політичних процесів.

Особливої актуальності порушена проблема набуває в умовах воєнного стану, інформаційної війни та поширення дезінформаційних практик, спрямованих на зміну громадської думки, підрив довіри до державних інституцій, посилення соціальної напруги та емоційне виснаження суспільства. За таких обставин студентська молодь є не лише споживачем політичної

інформації, а й активним учасником її поширення, обговорення та інтерпретації. Це підвищує значення медіаграмотності, критичного мислення, психологічної стійкості й відповідальної інформаційної поведінки як умов формування зрілої політичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інформаційного впливу на формування політичної культури студентської молоді активно розглядається в сучасних українських наукових працях у контексті цифровізації, війни, розвитку нових медіа, поширення дезінформації та потреби формування медіаграмотності.

О. Артемчук, аналізуючи політичну культуру сучасної молоді України у довоєнний період і в умовах війни, акцентує увагу на тому, що політична ситуація в країні безпосередньо впливає на світогляд молоді, її політичну свідомість, цінності, потреби, норми та навички політичної поведінки. Дослідниця підкреслює, що трансформація політичної культури молоді пов'язана з розвитком інформаційних технологій, змінами соціально-економічної ситуації та ускладненням політичного середовища. Для цієї статті важливою є думка про необхідність підвищення політичної обізнаності молоді, розвитку діалогу та активної громадянської участі [1].

У власній праці Ю. А. Кокарча розглядає вплив нових медіа на формування політичної культури українців в умовах російсько-української війни. У дослідженні наголошено, що нові медіа стали не лише каналом поширення політичної інформації, а й середовищем формування громадянських оцінок, політичних установок, суспільної мобілізації та ставлення до подій війни. Це джерело є особливо релевантним для цієї статті, оскільки дозволяє простежити зв'язок між інформаційним впливом, цифровими комунікаціями, політичною культурою та умовами воєнного часу [2].

О. Прудникова у статті, присвяченій інформаційній культурі сучасної молоді, звертає увагу на те, що молоде покоління перебуває в умовах інтенсивних інформаційних потоків, які мають як конструктивний, так і деструктивний потенціал. Дослідниця підкреслює необхідність посилення

інтелектуально-аналітичного складника інформаційної культури молоді, оскільки в умовах російсько-української війни духовна сфера молодого покоління стає об’єктом агресивного впливу через засоби масової комунікації. Для теми статті значущими є окреслені авторкою ризики кліпового мислення, гаджетозалежності та поверхового сприйняття інформації [3].

С. Руцький розглядає медіаграмотність як чинник поширення політичної інформації та наголошує, що в умовах диджиталізації політична комунікація дедалі більше залежить від здатності особистості споживати, фільтрувати й критично оцінювати політичний контент із різних джерел. Автор пов’язує медіаграмотність із політичною соціалізацією особистості в сучасному медіапросторі, а також із протидією дезінформації, інформаційному протиборству та маніпулятивним технологіям [4].

В. Рюль у дослідженні медіаграмотності студентської молоді на Закарпатті звертає увагу на потребу розвитку навичок аналізу інформації, протидії фейкам, інформаційно-психологічним операціям, кібербулінгу та некритичному споживанню контенту. Емпіричне спрямування цієї праці підсилює практичну значущість проблеми, оскільки доводить потребу цілеспрямованої роботи саме зі студентською аудиторією. У межах цієї статті медіаграмотність розглядається як один із психологічних запобіжників деструктивного інформаційного впливу на політичну культуру молоді [5].

Аналіз сучасних українських публікацій засвідчує, що інформаційний вплив є важливим чинником формування політичної культури молоді, однак психологічний вимір цього процесу потребує подальшого уточнення. Особливої уваги потребують механізми сприйняття політичної інформації, довіри до джерел, емоційного реагування, критичного мислення, рефлексії та стійкості до маніпуляцій. Саме ці аспекти дають змогу розглядати інформаційний вплив не лише як зовнішній комунікативний процес, а як психологічний чинник становлення політичної культури студентської молоді.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інформаційного впливу як психологічного чинника формування політичної культури студентської молоді

та визначення його ролі у становленні політичних уявлень, ціннісних орієнтацій, громадянської позиції, критичного мислення й здатності молодої особистості до усвідомленої участі в суспільно-політичному житті.

Відповідно до мети у статті передбачено з'ясувати сутність інформаційного впливу в контексті формування політичної культури студентської молоді; охарактеризувати психологічні механізми сприйняття, інтерпретації та оцінювання політичної інформації; визначити конструктивні й деструктивні прояви інформаційного впливу; обґрунтувати значення медіаграмотності, критичного мислення, психологічної стійкості та культури діалогу як умов формування зрілої політичної культури студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Політична культура студентської молоді формується під впливом взаємодії соціального досвіду, освітнього середовища, ціннісних орієнтацій, групової належності та інформаційних потоків. У сучасних умовах саме інформаційне середовище дедалі активніше визначає способи сприйняття політичної реальності, оскільки молодь отримує значну частину відомостей про державу, суспільні процеси, громадянські права, політичні події та демократичні цінності через цифрові медіа, соціальні мережі, месенджери, новинні платформи та блогерський контент. При цьому інформація впливає не лише на рівень політичної обізнаності, а й на емоційне ставлення до суспільних подій, довіру до інституцій, готовність до громадянської участі та уявлення про власну роль у політичному житті.

Особливість інформаційного впливу полягає в тому, що він поєднує когнітивний, емоційний і ціннісний компоненти. Когнітивний компонент виявляється у засвоєнні знань про політичні події, державні інституції, суспільні конфлікти та механізми громадянської участі. Емоційний компонент пов'язаний із реакціями тривоги, довіри, обурення, гордості, страху або надії, які можуть посилювати або послаблювати сприйняття політичного змісту. Ціннісний компонент визначає, як студент співвідносить отриману інформацію з власними переконаннями, уявленнями про справедливість, свободу, відповідальність, демократію та національну ідентичність. Саме поєднання цих компонентів пояснює, чому політична інформація може не лише інформувати, а й змінювати ставлення, поведінкові орієнтації та громадянську позицію.

Цифрове середовище посилює інтенсивність такого впливу. Соціальні мережі та нові медіа створюють умови для швидкого поширення політичних повідомлень, візуальних образів, оцінок, коментарів і закликів до дії. З одного боку, це розширює доступ студентської молоді до різних джерел інформації, сприяє включенню в суспільні дискусії та активізує громадянську участь. З іншого боку, швидкість поширення повідомлень, емоційність контенту, алгоритмічна вибірковість і залежність від популярних онлайн-спільнот можуть обмежувати критичне осмислення політичних подій. Нові медіа в умовах війни стають не лише каналом інформування, а й простором формування політичних оцінок, громадянських установок і суспільної мобілізації [2, с. 117].

Психологічний вимір інформаційного впливу розкривається через низку механізмів, які визначають характер сприйняття політичної інформації. Одним із них є селективне сприйняття. Студент не засвоює весь інформаційний потік однаково, а звертає увагу переважно на ті повідомлення, які здаються йому значущими, емоційно близькими або такими, що відповідають уже наявним переконанням. Через це політична інформація може не стільки змінювати позицію, скільки підсилювати попередньо сформовані уявлення. Якщо студент довіряє певному джерелу або належить до групи, у якій домінує конкретна політична оцінка, він може легше приймати інформацію, що підтверджує цю позицію, і водночас ігнорувати альтернативні пояснення.

Важливим механізмом є емоційне реагування. Політична інформація часто подається через драматизовані повідомлення, контрастні образи, загрозливі формулювання або морально забарвлені оцінки. Такі повідомлення швидко привертають увагу, краще запам’ятовуються й активніше поширюються в цифровому середовищі. Водночас надмірна емоційність може знижувати здатність до раціонального аналізу, посилювати імпульсивність суджень і створювати сприятливі умови для маніпуляції. Особливо це стосується періодів суспільної нестабільності, коли тривожність, втома, гнів або відчуття загрози роблять людину більш вразливою до спрощених пояснень і радикальних оцінок. Ризики поверхового сприйняття інформації, кліпового мислення та послаблення аналітичного компонента інформаційної культури молоді підкреслюються в сучасних дослідженнях [3, с. 71].

Не менш значущою є довіра до джерела. Для студентської молоді джерелами політичної інформації можуть бути офіційні ресурси, медіа, соціальні мережі, блогери, викладачі, однолітки, родина або професійні спільноти. Довіра визначає не лише те, чи буде повідомлення сприйняте як достовірне, а й те, наскільки критично студент поставиться до його змісту. Якщо джерело має високий авторитет, інформація може прийматися майже автоматично, навіть якщо вона містить спрощення, емоційні акценти або маніпулятивні елементи. Саме тому здатність перевіряти джерела, розмежовувати факти й оцінки, виявляти приховану зацікавленість комунікатора є важливою умовою політичної зрілості.

Окреме місце посідає механізм соціальної ідентифікації. Студентська молодь часто сприймає політичну інформацію крізь призму належності до певної групи: студентської спільноти, професійного середовища, регіональної громади, національної спільноти, онлайн-групи або неформального кола спілкування. Політичні оцінки в такому разі можуть закріплюватися не лише завдяки переконливості аргументів, а й через потребу в належності, підтримці та соціальному схваленні. У цифровому середовищі цей механізм посилюється, оскільки онлайн-спільноти швидко формують спільні інтерпретації подій і можуть перетворювати окремі політичні судження на групову норму.

Значення має також когнітивна інтерпретація політичної інформації. Політична культура формується не тоді, коли студент лише отримує повідомлення, а тоді, коли він здатний співвіднести його з ширшим контекстом, порівняти різні позиції, побачити причинно-наслідкові зв’язки, оцінити аргументи та зрозуміти можливі наслідки певних політичних рішень. Якщо така здатність недостатньо сформована, політична інформація засвоюється фрагментарно — на рівні окремих гасел, емоційних реакцій або поверхових висновків. У цьому контексті медіаграмотність набуває значення не допоміжної навички, а одного з базових чинників політичної соціалізації в сучасному медійному просторі [4, с. 96].

Рефлексія доповнює зазначені механізми, оскільки дозволяє молодій

людині усвідомити не лише зміст отриманої інформації, а й власну реакцію на неї. Рефлексивність допомагає студенту поставити запитання: чому саме це повідомлення викликає довіру, обурення або страх; чи не пов’язана реакція з груповим тиском; чи достатньо перевіреним є джерело; чи не ґрунтується позиція лише на емоційному враженні. Без такої внутрішньої роботи інформаційний вплив може залишатися непомітним, а політичні установки — сприйматися як цілком самостійно сформовані, хоча фактично вони можуть бути результатом систематичного зовнішнього впливу.

Інформаційний вплив має подвійний характер. Його конструктивний потенціал полягає в розширенні політичної обізнаності студентської молоді, розвитку інтересу до суспільних процесів, формуванні громадянської відповідальності, здатності до аргументованої дискусії та готовності брати участь у житті демократичного суспільства. Якісна політична інформація допомагає молоді краще розуміти функціонування державних інституцій, значення громадянських прав і свобод, роль громадських ініціатив, виборчих процедур і демократичних механізмів ухвалення рішень. В умовах війни конструктивний інформаційний вплив може також підтримувати громадянську солідарність, зміцнювати національну ідентичність і сприяти усвідомленню спільної відповідальності.

Деструктивний потенціал інформаційного впливу виявляється тоді, коли політичні повідомлення ґрунтуються на дезінформації, маніпулятивних інтерпретаціях, емоційному тиску, поляризації суспільних настроїв або нав’язуванні спрощених оцінок. У такому разі політична культура може формуватися не на основі свідомого вибору й критичного осмислення, а під впливом страху, недовіри, групового тиску, роздратування або некритичного наслідування. Наслідками такого впливу можуть бути політична пасивність, зниження довіри до демократичних інституцій, поширення стереотипного мислення, радикалізація поглядів або відмова від участі в суспільному житті.

Одним із найпоширеніших проявів деструктивного впливу є інформаційне перенасичення. Постійний потік новин, коментарів, коротких відео, дописів і

візуальних повідомлень може створювати ілюзію поінформованості, хоча насправді політична реальність сприймається фрагментарно. Студент може знати багато окремих фактів, але не завжди розуміти їхній зв'язок, походження, контекст і можливі наслідки. За таких умов знижується здатність до системного аналізу, а політичні судження можуть залежати від останнього побаченого повідомлення або емоційного тону інформаційного потоку.

Деструктивний вплив може також проявлятися в радикалізації політичних оцінок. Алгоритми цифрових платформ часто підсилюють контент, який викликає сильні емоційні реакції, тому користувач дедалі частіше стикається з конфліктними, однобічними або агресивними інтерпретаціями подій. У результаті політична культура може втрачати діалогічність, толерантність до іншої думки й здатність до аргументованого обговорення. Замість культури політичної участі формується культура протиставлення, у якій інша позиція сприймається не як підстава для дискусії, а як загроза.

Медіаграмотність у цьому контексті є одним із важливих засобів зниження деструктивного інформаційного впливу. Вона допомагає студентській молоді не лише користуватися інформаційними ресурсами, а й критично аналізувати їхній зміст, перевіряти джерела, розрізняти факти й оцінки, виявляти маніпуляцію, пропаганду або емоційний тиск. Емпіричні дослідження медіаграмотності студентської молоді засвідчують потребу цілеспрямованого формування навичок аналізу інформації, протидії фейкам та некритичному споживанню контенту [5, с. 175].

Конструктивні й деструктивні прояви інформаційного впливу не існують окремо один від одного. У реальному цифровому середовищі студентська молодь одночасно взаємодіє з якісною аналітикою, офіційними повідомленнями, експертними оцінками, емоційними дописами, фейками, пропагандистськими наративами та позиціями онлайн-спільнот. Тому визначальним стає не лише сам факт доступу до інформації, а здатність молодої людини орієнтуватися в ній, оцінювати її якість, усвідомлювати психологічні механізми впливу та зберігати самостійність політичного мислення.

Формування політичної культури студентської молоді в інформаційному середовищі потребує не лише доступу до політичної інформації, а й розвитку здатності свідомо, критично та відповідально з нею взаємодіяти. Важливою умовою цього процесу є медіаграмотність, яка дає змогу аналізувати зміст повідомлень, визначати надійність джерел, розпізнавати ознаки маніпуляції, пропаганди, дезінформації або емоційного тиску. У політичному контексті медіаграмотність виконує не тільки захисну, а й розвивальну функцію, оскільки допомагає студентам формувати власну позицію на основі перевіреної інформації, аргументів і розуміння суспільного контексту [4, с. 96].

Тісно пов'язаною з медіаграмотністю умовою є розвиток критичного мислення. Для студентської молоді критичне мислення є не лише навчальною компетентністю, а й психологічним ресурсом політичної культури. Воно допомагає ставити запитання до інформації, шукати докази, порівнювати різні погляди, бачити суперечності, розуміти контекст і відрізняти аргументовану позицію від маніпулятивного твердження. У політичному вимірі критичне мислення знижує ризик некритичного прийняття гасел, популістських заяв, стереотипних оцінок або емоційно нав'язаних суджень.

Важливою умовою є також психологічна стійкість до інформаційних маніпуляцій. Інформаційний вплив часто апелює не лише до раціонального мислення, а й до емоційних станів особистості: страху, тривоги, розгубленості, гніву, втоми, недовіри або відчуття загрози. В умовах війни та високого рівня інформаційного напруження ці емоційні реакції можуть посилювати вразливість молоді до дезінформації та пропаганди. Психологічна стійкість дає змогу студентам усвідомлювати власний емоційний стан, не приймати політичні оцінки під впливом афективної реакції, робити паузу перед поширенням неперевіреної інформації та зберігати здатність до зваженого аналізу.

Окреме значення має здатність студентської молоді до перевірки джерел інформації. У цифровому середовищі політичні повідомлення можуть поширюватися дуже швидко, а межа між фактом, коментарем, чуткою, емоційною оцінкою і маніпулятивним повідомленням часто є розмитою. Тому

формування політичної культури передбачає вироблення звички перевіряти походження інформації, авторство, дату публікації, контекст, наявність першоджерел, експертність автора та можливу зацікавленість комунікатора. Для студентів це важливо не лише як технічна навичка роботи з інформацією, а як елемент відповідальної громадянської поведінки.

Вагомою умовою є системна політична освіта, яка допомагає студентській молоді не обмежуватися фрагментарним споживанням політичного контенту, а розуміти сутність політичних інститутів, демократичних процедур, громадянських прав і свобод, політичної відповідальності та механізмів участі в суспільному житті. Політична освіта створює змістову основу для осмислення інформації, оскільки дає студентам базові орієнтири для розуміння політичних процесів. Без такої основи інформаційний вплив може залишатися хаотичним, а політичні уявлення — залежними від випадкових повідомлень, емоційних реакцій або позицій популярних медійних осіб.

Не менш важливою є рефлексія студентів щодо власних політичних поглядів і джерел їх формування. Політична культура не може бути зрілою, якщо особистість не усвідомлює, під впливом яких повідомлень, груп, авторитетів, емоційних подій або соціальних обставин формуються її оцінки. Рефлексія допомагає студенту зрозуміти, чому певна інформація викликає довіру або недовіру, чому певні політичні події сприймаються емоційно, які джерела впливають на його судження, наскільки його позиція є самостійною та аргументованою.

Значущою умовою є формування культури діалогу. Інформаційне середовище часто посилює поляризацію, оскільки алгоритми соціальних мереж можуть закріплювати користувача в межах близьких йому поглядів і зменшувати відкритість до інших позицій. Для політичної культури студентської молоді важливо, щоб взаємодія з політичною інформацією не завершувалася лише емоційним схваленням або запереченням, а переходила у здатність аргументовано обговорювати, слухати іншу думку, розуміти складність суспільних проблем і шукати конструктивні форми взаємодії.

Зріла політична культура студентської молоді в інформаційному середовищі формується за умови поєднання медіаграмотності, критичного мислення, психологічної стійкості, політичної освіти, відповідальної інформаційної поведінки, рефлексії та культури діалогу. Кожна з цих умов посилює здатність молодої людини не лише отримувати політичну інформацію, а й перетворювати її на усвідомлені знання, ціннісні орієнтації, громадянську позицію та практику відповідальної участі в суспільному житті. У такому контексті інформаційний вплив може набувати конструктивного значення як ресурс розвитку політично свідомої, критично мислячої та соціально активної студентської молоді.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження інформаційного впливу як психологічного чинника формування політичної культури студентської молоді встановлено, що сучасне інформаційне середовище є одним із визначальних просторів становлення політичних уявлень, ціннісних орієнтацій, громадянської позиції та моделей політичної поведінки молодої людини. Студентська молодь активно взаємодіє з цифровими медіа, соціальними мережами, новинними платформами, блогерським контентом і політичними повідомленнями, тому політична культура формується не лише через освіту, соціальний досвід чи участь у громадському житті, а й через постійне сприйняття, осмислення та емоційне переживання інформаційних потоків.

Визначено, що інформаційний вплив може мати як конструктивні, так і деструктивні прояви. Його конструктивний потенціал виявляється у розширенні політичної обізнаності молоді, розвитку інтересу до суспільно-політичних процесів, формуванні громадянської відповідальності, демократичних цінностей, культури діалогу та готовності до участі в житті суспільства. Деструктивний вплив пов’язаний із поширенням дезінформації, маніпулятивних повідомлень, емоційного тиску, фрагментарного сприйняття політичної реальності, зниженням довіри до інституцій, посиленням політичної апатії або некритичним прийняттям нав’язаних оцінок.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах війни та інформаційного протиборства, коли студентська молодь стає не лише споживачем політичної інформації, а й учасником її поширення, обговорення та інтерпретації. За таких обставин важливого значення набуває здатність молодої людини перевіряти джерела, розмежовувати факти й оцінки, усвідомлювати маніпулятивні прийоми, контролювати власні емоційні реакції та зберігати психологічну стійкість до інформаційного тиску.

Важливими умовами формування зрілої політичної культури студентської молоді в інформаційному середовищі є розвиток медіаграмотності, критичного мислення, політичної освіти, психологічної стійкості, рефлексивності, культури діалогу та відповідальної інформаційної поведінки. Значну роль у цьому процесі можуть відігравати заклади вищої освіти, які здатні створювати простір для аргументованої дискусії, аналізу політичних процесів, осмислення демократичних цінностей, формування громадянської відповідальності та протидії маніпулятивному інформаційному впливу.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з емпіричним вивченням рівня медіаграмотності, критичного мислення, політичної обізнаності та психологічної стійкості студентської молоді до інформаційного впливу. Окремої уваги потребує аналіз того, які саме інформаційні джерела найбільше впливають на політичні установки студентів, як формується довіра до політичної інформації та які психологічні чинники забезпечують здатність молоді до усвідомленої громадянської участі в умовах сучасного інформаційного середовища.

Список використаних джерел:

1. Артемчук О. Компаративний аналіз політичної культури сучасної молоді України у довоєнний період і в умовах війни. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін. 2023. Вип. 34. С. 73-79. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.09

2. Кокарча Ю. А. Вплив нових медіа на формування політичної культури українців в умовах російсько-української війни. Соціокультурні засади економіки і політики: взаємозв'язки, тренди, суперечності: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2023. С. 116–118. URL: http://ir.vtei.edu.ua/card.php?id=30857

3. Прудникова О. В. Інформаційна культура сучасної молоді: філософська рефлексія проблемного поля. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2024. Т. 2. № 61. С. 67–77. DOI: https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304628

4. Руцький С. В. Медіаграмотність як фактор розповсюдження політичної інформації. Науковий журнал «Політикус». 2025. Вип. 1. С. 94–99. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.14

5. Рюль В. Д. Дослідження медіаграмотності студентської молоді на Закарпатті. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2025. Вип. 2(57). С. 174–177. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.57.174-177

УДК 347.426.6

Костюк Н. П., кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5272-982X
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз трансформації інституту цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану життю та здоров'ю громадян, в умовах воєнного стану в Україні. Досліджено ключові доктринальні та практичні виклики, зумовлені реаліями воєнного часу. Зокрема, висвітлено проблему «кризи суб'єктного складу», яка виникає через втрату володільцями фактичного контролю над джерелами підвищеної небезпеки (зруйновані підприємства, залишена військова техніка тощо). Проаналізовано процесуальні ускладнення, що змушують суди вирішувати спори ad hoc, дестабілізуючи судову практику. Особливу увагу приділено специфіці

доказування складу цивільного правопорушення за кумулятивного впливу факторів війни, дій третіх осіб та державних органів (зокрема ТЦК). Обґрунтовано необхідність адаптації стандартів доказування у цивільному процесі на користь принципів справедливості, розумності та пропорційності у випадках об'єктивної втрати документів чи обмеженого доступу до майна. Окреслено правові межі застосування форс-мажорних обставин і стану крайньої необхідності, а також виявлено маркери недобросовісної поведінки учасників цивільного обороту, які використовують війну як «універсальну індульгенцію» для уникнення зобов'язань. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення законодавства України для забезпечення балансу між приватними інтересами потерпілих та публічними інтересами держави.
Ключові слова: *воєнний стан, цивільно-правова відповідальність, відшкодування шкоди, шкода здоров'ю, джерело підвищеної небезпеки, причинно-наслідковий зв'язок, форс-мажорні обставини, обставини непереборної сили, стандарти доказування, крайня необхідність*

Актуальність дослідження. Запровадження воєнного стану в Україні докорінно трансформувало традиційні інститути цивільного права, серед яких особливої гостроти набули питання цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду. Руйнування промислових підприємств, об'єктів критичної інфраструктури, наявність пошкодженого транспорту та залишеної військової техніки суттєво підвищили ризики для життя, здоров'я та майна громадян, актуалізувавши проблематику відшкодування шкоди, завданої джерелами підвищеної небезпеки.

Специфіка умов воєнного стану зумовлює низку правових доктринальних та практичних викликів: по-перше, криза суб'єктного складу, яка виявляється в тому, що власники або законні володільці об'єктів часто позбавлені фактичної можливості здійснювати контроль над своїм майном, що ускладнює визначення належного відповідача; по-друге, це процесуальні ускладнення, саме через брак чітких нормативних орієнтирів змушує суди вирішувати спори ad hoc (зважаючи на конкретні обставини), що призводить до дестабілізації та неоднаковості

судової практики; по-третє, проблема доказування: встановлення класичних елементів складу цивільного правопорушення (зокрема, прямого причинно-наслідкового зв'язку) ускладнюється через сукупний вплив воєнних дій, дій третіх осіб чи державних органів (наприклад, ТЦК). Крім того, об'єктивна втрата документів та обмежений доступ до майна вимагають перегляду стандартів доказування на користь принципів справедливості та розумності; по-четверте, зловживання правовими інститутами: поширення практики недобросовісного посилання на форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) як на універсальну індульгенцію для уникнення відповідальності загрожує стабільності цивільного обороту.

Необхідність балансування між приватними інтересами потерпілих та публічними інтересами держави, а також потреба в оптимізації законодавчих механізмів розподілу ризиків в умовах війни визначають високу актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз особливостей, викликів та трансформацій інституту цивільно-правової відповідальності за шкоду (зокрема, завдану джерелами підвищеної небезпеки) в умовах воєнного стану, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та уніфікації судової практики для забезпечення балансу інтересів сторін і захисту прав потерпілих.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити загальний характер та глибину трансформації цивільних правовідносин під впливом воєнного стану, зокрема щодо перебігу строків позовної давності та виконання зобов'язань; проаналізувати специфіку цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану джерелами підвищеної небезпеки (військова техніка, зруйновані підприємства, інфраструктура) в умовах бойових дій; визначити критерії встановлення належного суб’єкта відповідальності у випадках, коли володільці майна втратили над ним фактичний контроль; оцінити особливості доведення елементів складу цивільного правопорушення (передусім причинного зв’язку) за умов сукупного впливу факторів війни та дій третіх осіб чи представників держави; обґрунтувати необхідність адаптації стандартів

доказування у цивільному процесі в умовах обмеженого доступу до доказів, спираючись на принципи справедливості, розумності та комплексного оцінювання контексту подій; окреслити межі правомірного застосування форс-мажорних обставин та стану крайньої необхідності, виявити маркери недобросовісної поведінки (зловживання інститутом непереборної сили) та запропонувати механізми їх нормативного запобігання; розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та надати рекомендації для правозастосовної практики з метою усунення правової невизначеності у спорах про відшкодування шкоди під час війни.

Руйнування промислових підприємств, об'єктів інфраструктури, залишена військова техніка чи пошкоджені транспортні засоби створюють підвищені ризики для життя, здоров'я та майна громадян. Водночас встановлення належного суб'єкта відповідальності у таких випадках є ускладненим, оскільки власники або володільці відповідних об'єктів часто позбавлені можливості здійснювати належний контроль над ними.

За відсутності чітких нормативних орієнтирів суди змушені вирішувати такі спори з урахуванням конкретних обставин кожної справи, що призводить до неоднакової практики застосування правових норм. Це свідчить про необхідність удосконалення законодавчого регулювання, зокрема щодо визначення механізмів розподілу ризиків і встановлення відповідальності за шкоду, спричинену внаслідок бойових дій та пов'язаних із ними обставин [1, с. 224].

Запровадження воєнного стану зумовило не лише збільшення кількості цивільних спорів, але й суттєво ускладнило доведення окремих елементів складу цивільного правопорушення, передусім причинного зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою. У значній кількості випадків шкода є наслідком сукупного впливу воєнних дій, поведінки третіх осіб, у тому числі можливих протиправних дій окремих посадових осіб (зокрема пов'язаних із діяльністю територіальних центрів комплектування), а також інших об'єктивних обставин. Це ускладнює встановлення чіткої причинно-наслідкової залежності між діями конкретного відповідача та негативними наслідками. За таких умов суди дедалі частіше застосовують комплексний підхід до оцінки доказів, враховуючи загальний контекст воєнних подій.

Водночас це загострює проблему стандартів доказування у цивільному

процесі, оскільки в умовах війни сторони нерідко не можуть надати повний обсяг доказів через втрату документів, обмежений доступ до майна, небезпеку пересування або неможливість проведення експертиз. У таких ситуаціях особливого значення набувають принципи справедливості та розумності, які дозволяють суду враховувати об'єктивні обмеження, зумовлені воєнним станом, і водночас забезпечувати баланс інтересів сторін.

Н. М. Рудюк звертає увагу на те, що війна істотно трансформує цивільні правовідносини, впливаючи як на обсяг прав і обов'язків їх учасників, так і на механізми реалізації відповідальності. Воєнний стан може змінювати перебіг строків позовної давності, порядок виконання зобов'язань та можливість відшкодування збитків, а законодавство у цій сфері постійно адаптується шляхом запровадження спеціальних режимів і обмежень.

Одночасно значно ускладнюється доступ до правосуддя через руйнування інфраструктури, небезпеку для учасників процесу, мобілізаційні процеси та нестабільність функціонування судової системи. Також спостерігається розширення застосування форс-мажорних обставин, які можуть звільняти від відповідальності, однак потребують належного доведення причинного зв'язку між воєнними подіями та неможливістю виконання зобов'язання. В умовах війни держава посилює регуляторний вплив на окремі сфери, що може проявлятися у вилученні майна, обмеженні використання ресурсів та інших формах втручання [2, с. 194-195].

Позиція В. З. Чорнописьки та О. І. Капітана полягає в тому, що воєнний стан і пов'язані з ним події можуть визнаватися обставинами непереборної сили, однак сам по собі факт їх існування не означає автоматичного звільнення від виконання договірних зобов'язань. Вирішальним є встановлення прямого причинного зв'язку між конкретними воєнними обставинами та реальною неможливістю виконання зобов'язання. Разом із тим у правозастосовній практиці фіксуються випадки недобросовісного посилання на воєнний стан як універсальну підставу для уникнення відповідальності, що негативно впливає на стабільність цивільного обороту та збільшує навантаження на судову систему. У

зв’язку з цим обґрунтовується доцільність законодавчого уточнення порядку підтвердження форс-мажорних обставин, зокрема визначення строків повідомлення контрагента та правових наслідків зловживання цим інститутом [3, с. 102-103].

Воєнний стан докорінно змінює механізм реалізації цивільно-правової відповідальності, особливо у сфері відшкодування шкоди, завданої джерелами підвищеної небезпеки. Головною проблемою правозастосування є деформація суб'єктного складу: оскільки законні володільці часто позбавлені фактичного контролю над своїм майном через бойові дії, класичний підхід до покладання відповідальності на власника джерела підвищеної небезпеки не спрацьовує. Це зумовлює гостру потребу в законодавчому закріпленні спеціальних механізмів розподілу ризиків між приватними особами та державою.

Встановлення складу цивільного правопорушення в умовах війни суттєво ускладнене через сукупний (кумулятивний) характер завданої шкоди. Негативні наслідки часто є результатом одночасного впливу воєнних дій, поведінки третіх осіб або специфічних дій державних органів (зокрема, пов’язаних із мобілізаційними процесами чи діяльністю ТЦК). Суди змушені відходити від жорстких алгоритмів та застосовувати комплексний, контекстуальний підхід до оцінки доказів. Через об'єктивну неможливість сторін надати повний пакет документів (внаслідок їх втрати, руйнування майна чи небезпеки проведення експертиз) ключового значення набувають принципи справедливості, розумності та пропорційності, які дозволяють знизити стандарт доказування для захисту потерпілої сторони без порушення балансу інтересів.

Дослідження підтверджує, що воєнний стан та бойові дії є обставинами непереборної сили, проте вони не звільняють від відповідальності автоматично. Ключовим критерієм для суду залишається доведення прямого зв’язку між конкретною воєнною подією та реальною неможливістю виконання зобов’язання чи недопущення шкоди. Спостерігається тенденція до недобросовісного посилання на форс-мажор як на універсальний спосіб уникнення цивільно-правових обов'язків, що дестабілізує цивільний оборот.

Особливого правового регулювання потребує оцінка дій у стані крайньої необхідності (наприклад, вилучення або пошкодження майна для порятунку життів), де шкода може визнаватися правомірною, але потребує чітких законодавчих лімітів та компенсаційних механізмів.

Сучасний стан цивільного законодавства характеризується правовою невизначеністю, що змушує суди вирішувати спори на основі судейського розсуду, створюючи суперечливу судову практику. Для подолання цих викликів необхідне системне вдосконалення нормативної бази, яке має включати:

- Чітке розмежування меж відповідальності між державою та окремими посадовими особами (наприклад, представниками поліції чи військовими органами).

- Законодавче уточнення порядку й жорстких строків підтвердження форс-мажорних обставин перед контрагентами.

- Створення спеціальних державних правових режимів для адаптації строків позовної давності та відшкодування збитків, завданих внаслідок збройної агресії.

Підсумовуючи, цивільно-правова відповідальність за шкоду здоров'ю в умовах воєнного стану має особливий характер, зумовлений підвищеною небезпекою, обмеженням прав та активною роллю держави. Важливе значення має оцінка дій у стані крайньої необхідності, де шкода може визнаватися правомірною, але потребує чітких критеріїв. Водночас існують проблеми правової невизначеності щодо меж відповідальності та її суб'єктів, зокрема між поліцейським і державою. Тому необхідним є вдосконалення законодавства для забезпечення балансу між публічними інтересами та ефективним захистом прав потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Каплиста В. М., Кочина О. С. Актуальні проблеми застосування цивільно-правової відповідальності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1 (1). С. 222-226.

2. Рудюк Н.М. Цивільно-правова відповідальність в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів.* 2025. С. 193-196.

3. Чорнописька В. З., Капітан О. І. Вплив воєнного стану на виконання цивільно-правових договорів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6, ч. 1. С. 99-103.

УДК 347.73:004.9

Пипяк М. І., кандидат юридичних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0001-9133-6762
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ Е-АУДИТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Статтю присвячено дослідженню правових аспектів запровадження та функціонування електронного аудиту (е-аудиту) як інноваційного інструменту податкового контролю в Україні. У роботі проаналізовано вплив цифровізації на трансформацію традиційних інститутів фінансового права в умовах воєнних викликів. Особливу увагу приділено положенням Національної стратегії доходів до 2030 року, яка визначає вектори модернізації податкового адміністрування. Обґрунтовано необхідність усунення фрагментарності нормативно-правового регулювання, що виникла внаслідок тривалого впровадження інформаційних технологій на рівні підзаконних актів. Визначено ключові юридичні завдання на шляху до повноцінного переходу до е-аудиту, зокрема: нормативне закріплення правового статусу адміністраторів інформаційних ресурсів, законодавче врегулювання порядку інформаційної взаємодії, встановлення меж юридичної відповідальності за збереження даних, а також правове забезпечення стандартів кіберзахисту та кодування персональних даних платників податків.
Ключові слова: *податкові правовідносини, податковий контроль, адміністрування податків, цифровізація, електронний аудит (е-аудит), стандартний аудиторський файл, Національна стратегія доходів*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток новітніх технологій та їх

активне впровадження в діяльність органів державної влади зумовлюють масштабну трансформацію традиційних правових інститутів. Особливої гостроти ці процеси набули в умовах повномасштабного вторгнення та воєнних викликів, коли безперебійне функціонування системи адміністрування податків і зборів в Україні стало критично залежним від використання інформаційно-комунікаційних платформ та електронних сервісів. У цьому контексті ключова форма державного впливу податковий контроль поступово зміщує акценти з традиційних паперових перевірок у площину автоматизованого аналізу великих масивів цифрових даних.

Одним із найбільш перспективних та інноваційних інструментів модернізації фіскальної сфери є електронний аудит (е-аудит), правове підґрунтя для якого закладається через обов'язкове впровадження стандартного аудиторського файлу. Проте, попри високу технологічну готовність до таких інновацій, наявне правове регулювання цифрових податкових правовідносин характеризується певною фрагментарністю та відставанням від темпів цифрової трансформації. Тривалий час цифровізація адміністрування здійснювалася переважно на рівні локальних підзаконних актів, що породило правовий дисбаланс між фактичними процесами автоматизації та рівнем їх законодавчого закріплення.

Схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року чітко окреслило вектор на системне правове забезпечення електронного контролю. Однак перехід до повноцінного е-аудиту потребує вирішення низки складних юридичних завдань. Насамперед, існує нагальна потреба у детальному нормативному визначенні правового статусу нових суб'єктів податкових правовідносин – адміністраторів інформаційних ресурсів та незалежних операторів систем безпеки. Не менш важливим є законодавче врегулювання порядку інформаційної взаємодії, встановлення чітких меж юридичної відповідальності за збереження інформації, а також нормативне закріплення стандартів кіберзахисту та кодування персональних даних платників податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової

трансформації фіскальної сфери та правового забезпечення контрольних процедур активно досліджуються у сучасній юридичній науці. Зокрема, особливості впровадження ризик-орієнтованого підходу як базису для автоматизації податкового контролю висвітлено у праці О. С. Шевчик та П. П. Ноги [7]. Стратегічні вектори розвитку законодавства та узгодженість між технологічним оновленням сервісів Державної податкової служби України й зміною правової парадигми детально проаналізував О. М. Чудак [6]. Безпосередній аналіз сучасних викликів та перспектив цифровізації процедур контролю крізь призму запровадження інструментів електронного аудиту здійснив О. М. Черешнюк [5].

Водночас, попри вагомий внесок зазначених авторів, комплексне нормативно-правове регулювання процедури проведення е-аудиту, визначення чіткого юридичного статусу нових суб'єктів податкових правовідносин (адміністраторів інформаційних ресурсів) та встановлення правових гарантій захисту цифрових даних платників податків в умовах воєнних викликів усе ще потребують окремого цілісного дослідження.

Мета статті. Полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі правового регулювання електронного аудиту (е-аудиту) як інструменту цифровізації податкових правовідносин, виявленні системних прогалин та фрагментарності у чинному вітчизняному законодавстві з урахуванням положень Національної стратегії доходів до 2030 року, а також в обґрунтуванні напрямів імплементації передового європейського досвіду для формування цілісної нормативно-правової бази цифрового фіскального контролю в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правової природи модернізації інструментів податкового контролю потребує детального аналізу фундаментальних засад вітчизняного законодавства, які визначають межі та обов'язки суб'єктів у фіскальній сфері, а також створюють нормативну базу для поступової інтеграції цифрових рішень у чинні правовідносини.

В Україні правове регулювання відносин, пов’язаних із сплатою податків і зборів, ґрунтується на положеннях Конституції України. Зокрема, стаття 67

Основного Закону закріплює загальний обов'язок кожного сплачувати податки і збори у порядку та розмірах, визначених законом [1]. Конкретизація цього конституційного припису здійснюється у Податковому кодексі України, яким установлено вичерпний перелік податків і зборів, а також врегульовано порядок їх адміністрування [2]. Реалізація цього обов'язку забезпечується через систему податкового адміністрування, важливим елементом якої є податковий контроль як форма державного впливу, спрямована на дотримання податкової дисципліни та захист публічних фінансових інтересів [7, с. 10].

В умовах воєнних викликів функціонування адміністрування податків та зборів в Україні було б неможливим чи надзвичайно ускладненим, якби не інформаційні та цифрові технології, які активно впроваджувалися в цю сферу протягом останнього десятиріччя. Правове регулювання цифровізації адміністрування податків та зборів в Україні, яке допомагає впровадженню таких технологій, активно розвивається, і з початку 2000 років, перші інформаційно-комунікативні технології впроваджувалися в адміністрування податків та зборів окремими наказами Державної податкової служби України, транформувалося у широкий пласт законодавства, спрямований на врегулювання не лише порядку функціонування інформаційних та цифрових технологій, що застосовуються при адмініструванні податків та зборів, але й на визначення правового статусу суб'єктів, які задіяні у забезпечені таких технологій, порядку взаємодії між ними, а також платниками податків і т. ін [6].

27 грудня 2023 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1218-р було схвалено Національну стратегію доходів до 2030 року (далі – Стратегія–2030), яка визначена напрями реформування податкової та митної системи, а також удосконалення процедур податкового та митного адміністрування, які необхідні для забезпечення потенціалу задоволення фіскальних потреб у середньостроковій перспективі [4]. У зазначеній Стратегії визначено стратегічні цілі та заходи, однією з яких є удосконалення податкового адміністрування, для чого пропонується здійснити ряд заходів, спрямованих на впровадження в нього цифрових та інформаційних технологій [6].

Виходячи з норм Стратегії–2030, правове регулювання цифровізації адміністрування податків та зборів має розвиватися шляхом врегулювання впровадження інструментів цифровізації в правовідносини з: 1) забезпечення взаємодії (насамперед, інформаційної) між різними органами управління державними фінансами; 2) визначення правового статусу адміністраторів інформаційних ресурсів суб'єктів системи управління державними фінансами, зокрема незалежних; 3) забезпечення адміністрування окремих податків (зокрема акцизного податку); 4) удосконалення адміністрування податкового контролю (впровадження стандартного аудиторського файлу для цілей Е-аудиту, впровадження нових технологій до обробки та аналізу інформації у сфері трансфертного ціноутворення, впровадження рішень для роботи з великими масивами даних, удосконалення технології передачі даних від реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) до ДПСУ); 5) удосконалення кіберзахисту (впровадження системи управління інформаційної безпеки, заходів, спрямованих на безпеку використання даних та доступ до інформації про обсяг коштів платника податків на їх рахунках в банках, створення в ІКТ управління державними фінансами окремого захищеного контуру, з кодуванням (декодуванням) відкритих персональних індикаторів платників податків), впровадження стандартів інформаційної безпеки (впровадження стандарту ISO/IEC 27001:2005, проведення сертифікованого аудиту на відповідність вимогам стандарту ISO; 6) забезпечення міжнародної співпраці з іноземними компетентними органами при здійсненні податкового контролю у галузі міжнародного оподаткування, інтеграції з європейськими системами адміністрування податку на додану вартість та акцизного товару, системами платіжної інформації тощо [6].

Перехід від загальних стратегічних цілей цифровізації до впровадження конкретних механізмів цифрового контролю потребує детального нормативного аналізу міжнародних стандартів, які стають технологічним базисом фіскальних перевірок нового покоління.

Механізм електронного аудиту базується на застосуванні спеціального

формату електронної звітності, який забезпечує легкий доступ до необхідних даних для проведення ефективної податкової перевірки, мінімізуючи потребу в додаткових запитах інформації. Одним із прикладів такого стандарту є Standard Audit File for Tax. Він був розроблений Організацією економічного співробітництва та розвитку у 2005 році. Згодом формат зазнав удосконалень і сьогодні широко використовується у країнах Європейського Союзу, таких як Люксембург, Австрія, Литва, Польща, Нідерланди та Португалія та Франція. Цей стандарт має значні переваги, зокрема скорочення часу проведення перевірок та підвищення точності виявлення випадків ухилення від сплати податків, що робить його більш ефективним у порівнянні з іншими формами контролю [3].

Система податкового електронного контролю у Франції є однією з найсучасніших у Європі, завдяки активному впровадженню цифрових технологій для підвищення прозорості, точності та ефективності податкових перевірок. Електронний аудит відіграє ключову роль у цій системі, забезпечуючи автоматизований аналіз даних і мінімізацію часу, необхідного для перевірок. Основою податкового електронного контролю є обов'язкове використання електронної звітності. Усі підприємства у Франції зобов'язані подавати звітність у цифровому форматі, включаючи декларації з податку на прибуток, ПДВ та інших податків. Особливу увагу приділено файлу бухгалтерських записів, який підприємства повинні надавати податковим органам під час перевірки. Цей файл містить детальну інформацію про всі операції компанії, що дозволяє автоматизувати процес аналізу даних і виявлення аномалій. Крім того, Франція використовує міжнародний стандарт, що забезпечує уніфікований обмін даними з іншими країнами Європейського Союзу. Це сприяє гармонізації податкового контролю на міжнародному рівні [5, с. 54].

Отже, комплексний аналіз вітчизняних стратегічних орієнтирів та успішного європейського досвіду засвідчує, що перехід до повноцінного е-аудиту в Україні є не просто технологічною модернізацією, а фундаментальною трансформацією всієї архітектури податкових правовідносин. Успішне правове впровадження стандарту SAF-T та автоматизованих процедур контролю

безпосередньо залежить від створення збалансованого законодавчого підґрунтя, яке спроможне нівелювати ризики фрагментарності регулювання, чітко розмежувати деліктну відповідальність нових суб'єктів цифровізації та забезпечити непорушність прав платників податків у сфері захисту персональних даних та кібербезпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати дослідження правового регулювання е-аудиту в умовах цифровізації податкових правовідносин, можна констатувати, що трансформація традиційних інститутів фінансового права, зумовлена викликами воєнного стану, об'єктивно зміщує акценти податкового контролю у площину автоматизованого аналізу цифрових даних. У цьому контексті електронний аудит (е-аудит) на основі впровадження стандартного аудиторського файлу (SAF-T) виступає найефективнішим інструментом модернізації фіскальної сфери, що дозволяє оптимізувати процедури перевірок та підвищити рівень прозорості взаємодії між державою та платниками податків. Проте, попри високу технологічну готовність до впровадження таких інновацій, чинне вітчизняне законодавство все ще характеризується фрагментарністю та регуляторним відставанням. Схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року заклало стратегічний вектор для системного оновлення нормативної бази, однак успішна реалізація е-аудиту потребує відходу від підзаконного регулювання на користь комплексних змін на законодавчому рівні.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є детальна розробка та наукове обґрунтування конкретних законодавчих змін до Податкового кодексу України щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу при автоматизованому відборі платників для проведення е-аудиту. Особливої уваги у подальших наукових розвідках потребує дослідження правових механізмів адаптації вітчизняних стандартів інформаційної безпеки до умов функціонування окремого захищеного контуру інтегрованих інформаційно-комунікаційних систем управління державними фінансами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

3. Подік І. І. Електронний аудит як один із податкових інструментів подолання негативних наслідків та загроз для економіки України, спричинених пандемією covid19. *Економіка та держава.* 2020. № 6. С. 118-121. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2020/21.pdf.

4. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text.

5. Черешнюк О. М. Електронний аудит: сучасні виклики та перспективи цифровізації податкового контролю. *Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. дистанц. конф. (м. Тернопіль, 6 груд. 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 53–55.

6. Чудак О. М. Напрями розвитку правового регулювання цифровізації адміністрування податків та зборів з огляду на стратегічні цілі реформування податкової системи. *Академічні візії*. 2024. Вип. 38. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1698/1576.

7. Шевчик О. С., Нога П. П. Особливості ризик-орієнтованого підходу у податковому контролі. *Форум права*. 2026. № 85.1. С. 6–15.

УДК 378.147.091.3:004.77

Слободиська О. А., кандидат історичних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9708-2679
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БУКЛЕТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено проблемі модернізації самостійної роботи студентів (СРС) у закладах вищої освіти в умовах цифровізації та поширення технологій генеративного штучного інтелекту. Обґрунтовано педагогічну доцільність відходу від традиційних, репродуктивних форм самостійної роботи (зокрема, рефератів) на користь створення студентами інноваційного візуально-текстового контенту. Автором розкрито дидактичний потенціал методу розробки інформаційних буклетів крізь призму теорії подвійного кодування інформації А. Пайвіо, концепції дизайн-мислення та когнітивної ергономіки. У роботі деталізовано покрокову методику організації СРС, яка охоплює три логічно пов'язані етапи: аналітичний (науковий пошук), змістовний (когнітивна компресія матеріалу) та технічно-дизайнерський (візуалізація у хмарних платформах Canva, VistaCreate тощо). Описано досвід використання гейміфікації та взаємного анонімного оцінювання через Google Форми. Виокремлено типові труднощі здобувачів

Ключові слова: *самостійна робота студентів, інформаційний буклет, візуалізація матеріалу, теорія подвійного кодування, когнітивна компресія тексту, дизайн-мислення, когнітивна ергономіка, взаємне оцінювання, гейміфікація освіти*.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні збігається з глобальними трансформаційними процесами, зумовленими цифровізацією суспільства, динамічною зміною вимог ринку праці та переходом

до людиноцентрованої, компетентнісної парадигми навчання. У цих умовах особливої ваги набуває організація самостійної роботи студентів (СРС), яка за стандартами Болонського процесу становить суттєву частину освітнього процесу. Проте традиційні підходи до організації СРС часто виявляються малоефективними та не відповідають когнітивним особливостям сучасного покоління здобувачів освіти. [7].

Тривалий час провідним видом самостійної роботи залишалося написання рефератів, доповідей, підготовка презентацій, написання тез та інше. У сучасних реаліях, коли доступ до інформації став практично миттєвим, а технології штучного інтелекту та пошукові системи дозволяють генерувати тексти за лічені секунди, традиційний форми втратили свій первісний дидактичний сенс. Відтак, постає гостра науково-педагогічна потреба у пошуку, обґрунтуванні та впровадженні інноваційних, інтерактивних форм СРС, які б перетворили студента з пасивного споживача інформації на активного суб’єкта та творця освітнього контенту.

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю формування компетентностей сучасного фахівця:

- професійних: глибоке засвоєння, структурування та систематизація теоретичного матеріалу з навчальної дисципліни.

- цифрових (hard skills): володіння сучасними інструментами візуалізації, графічними редакторами та онлайн-платформами для створення інформаційних продуктів.

- комунікативних та загальних (soft skills): розвиток креативності, дизайн-мислення та здатності орієнтувати свій продукт на певного споживача (просвітницький вектор).

Одним із перспективних інструментів, що інтегрує в собі зазначені вимоги, є залучення студентів до розробки інформаційних буклетів. Цей вид діяльності вимагає від здобувача аналітико-синтетичного аналізу джерел, скорочення текстів, логічного структурування та візуального оформлення матеріалу. Таким чином, трансформація самостійної роботи шляхом упровадження візуальних форм контролю та творчих завдань є невід'ємною умовою модернізації вищої школи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічної доцільності використання інформаційних буклетів як інноваційної форми самостійної роботи студентів у вищій школі, розкриття методики їх підготовки й оцінювання.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: з’ясувати теоретичні засади модернізації самостійної роботи студентів в умовах цифровізації освіти та визначити дидактичний потенціал методу візуалізації навчального матеріалу; розкрити покрокову методику організації СРС із розробки інформаційних буклетів (аналітичний, змістовний та технічно-дизайнерський етапи), а також окреслити зміну ролі викладача від контролера до фасилітатора; проаналізувати емпіричний досвід реалізації цієї форми роботи, виокремити найтиповіші труднощі, з якими стикаються студенти, та визначити ефективні шляхи їх подолання (зокрема, через елементи взаємного оцінювання та гейміфікації).

Виклад основного матеріалу. Зміна ролі студента: від пасивного накопичувача знань до активного творця контенту. Класична освітня парадигма тривалий час базувалася на суб'єкт-об'єктних відносинах, де викладач виступав монополістом та транслятором наукового знання, а студент — пасивним реципієнтом, чиє завдання полягало в накопиченні, збереженні та репродуктивному відтворенні отриманої інформації. Проте інформаційний вибух XXI століття та тотальна доступність знань через цифрові мережі нівелювали цінність простого запам'ятовування. Сучасному суспільству потрібен фахівець, здатний не просто володіти сумою фактів, а критично їх переосмислювати, структурувати та адаптувати до практичних потреб. [5].

У контексті модернізації самостійної роботи студентів (СРС) відбувається докорінна зміна рольових позицій. Студент зміщується з позиції пасивного накопичувача у суб'єктну позицію активного творця контенту. СРС перестає бути процесом механічного переписування джерел і перетворюється на самостійну дослідницько-проєкту діяльність. Створюючи власний інтелектуальний продукт, здобувач вищої освіти бере на себе відповідальність за відбір інформації, її верифікацію та архітектоніку.

У межах нашого дослідження інформаційний буклет розглядається не просто як різновид друкованої чи електронної поліграфічної продукції, а як специфічний дидактичний засіб, що інтегрує стислий, висококонцентрований текстовий контент та візуальний ряд на одному аркуші.

Фундаментальним психологічним підґрунтям ефективності інформаційного буклета є теорія подвійного кодування інформації запропонована Аланом Пайвіо. Згідно з цією теорією, людська когнітивна система опрацьовує інформацію через два незалежні, але взаємопов'язані канали: вербальний (сприймає та кодує текстову, мовленнєву інформацію) та невербальний / візуальний (опрацьовує графічні образи, схеми, колірні коди) [2].

Студент, який розробляє буклет, змушений синхронізувати ці два канали: підібрати до наукового поняття точний візуальний аналог або метафору. Це мінімізує механічне зазубрювання та стимулює формування міцних когнітивних схем у довготривалій пам'яті, полегшуючи подальше відтворення та практичне застосування знань.

Розробка інформаційного буклета володіє потужним дидактичним потенціалом, оскільки активізує мисленнєві операції вищих рівнів за таксономією Блума: аналіз, синтез та оцінювання. [1]. Специфіка формату буклета — жорстке обмеження фізичного простору (4-6 смуг для заповнення) — висуває безкомпромісні вимоги до роботи з текстом. Студент не може дозволити собі розлогі описи, тому він намагається суттєво скоротити матеріал, таким чином критично аналізує підібраний матеріал, диференціює головне та другорядне, робить доступним цей матеріал для певної групи читачів.

Окрім аналітичних навичок, цей метод актуалізує концепцію дизайн-мислення та принципи когнітивної ергономіки. Студент діє як дизайнер-проєктувальник, орієнтований на кінцевого користувача. Йому необхідно розв'язати комплексне завдання: як розташувати блоки тексту, щоб утримати увагу читача; які шрифти та колірні палітри обрати для полегшення сприйняття інформації; як побудувати траєкторію читання (навігацію) по сторінках буклета. [6].

Таким чином, розробка буклета перетворюється на багатовекторний творчий процес.

Ефективність упровадження інформаційних буклетів як форми самостійної роботи здобувачів вищої освіти безпосередньо залежить від чіткої структурованого та послідовного алгоритму дій. Процес створення такого продукту є наскрізним і передбачає проходження трьох ключових, логічно пов'язаних етапів: аналітичного, змістовного та технічно-дизайнерського.

На аналітичному етапі студенти здійснюють самостійний пошук, накопичення та первинне опрацювання наукової літератури, нормативно-правових актів, статистичних даних або емпіричних досліджень за визначеною темою. Об’єктом аналізу можуть виступати біографії та внесок історичних постатей у науку, складні психологічні феномени, соціальні проблеми чи результати сучасних експериментів. Основна дидактична мета етапу — розвиток навичок наукового пошуку, верифікації інформації на предмет достовірності та формування дослідницької бази.

На етапі роботи зі змістом проходить структурування матеріалу та адаптація тексту. Матеріал адаптується для певної вікової групи. Текст має стати лаконічним, зрозумілим, читабельним, але водночас не втратити своєї наукової точності й аргументованості.

На останньому етапі відбувається візуалізація просвітницького контенту.

Студенти самостійно обирають цифрову платформу для верстки та дизайну (зокрема, Canva, VistaCreate, MS Publisher тощо). Цей етап вимагає застосування правил когнітивної ергономіки: підбір гармонійної колірної палітри, яка психологічно відповідає темі; вибір чітких, читабельних шрифтів (не більше двох-трьох гарнітур); створення логічної ієрархії заголовків і підзаголовків. Особлива увага приділяється підбору візуального ряду (схем, піктограм, тематичних зображень), який не просто декорує сторінки, а виступає повноцінним носієм інформації, що підсилює текст.

Приклади типового інформаційного буклета, створеного студентами під час вивчення освітнього компонента «Історія психології», представлено на рис. 1 та рис.2. На цих макетах чітко простежується реалізація принципу наочності та теорії подвійного кодування.

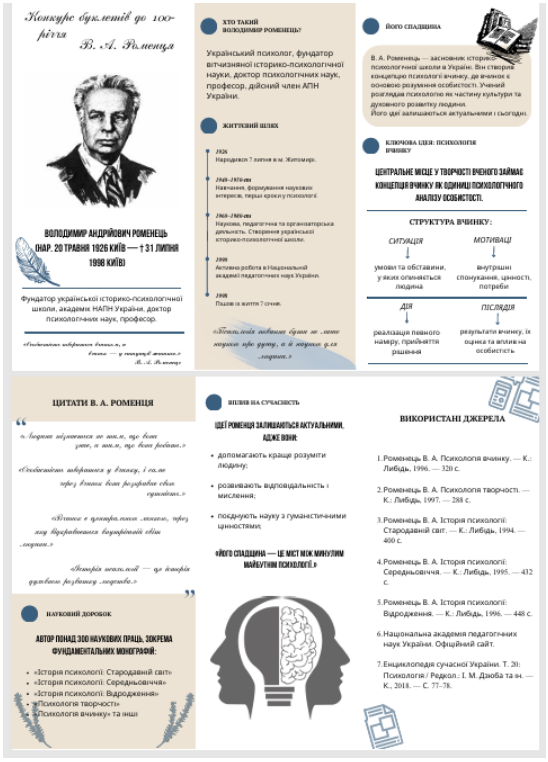

Рисунок 1 – Макет студентського інформаційного буклета до 100-річчя В. А. Роменця. (з.в.о. Сорошкіна Є., ПС-11д)

Рисунок 2 – Макет студентського інформаційного буклета до 100-річчя В. А. Роменця. (з.в.о. Корчинська О., ПС-11д)

Під час цього виду роботи змінюється позицію викладача. У межах презентованої методики викладач переходить у позицію модератора та консультанта. Його головне завдання — не нав'язати готове рішення, а створити оптимальне педагогічне середовище для самостійного наукового пошуку студента.

Основними векторами оцінювання, які поєднують в собі науковий складник, текстову компресію та візуальний дизайн, виступають наступні параметри: змістовність та науковість; грамотність та лаконічність; дизайн та когнітивна ергономіка.

Для підвищення мотивації здобувачів та перетворення контролю на інтерактивний навчальний процес, у практику було впроваджено елементи гейміфікації та технологію взаємного оцінювання. Фінальний етап СРС не обмежувався відправкою файлу викладачу — створені буклети ставали об’єктом колективного аналізу та презентації. [4].

Методика інтерактивного оцінювання реалізовувалася за такою схемою: голосування проходило через спеціально розроблену Google Форму студенти групи отримували доступ до оцінювання робіт своїх колег. Оцінювання було анонімним та здійснювалося за 10 бальною шкалою (див. рис. 3). Це дозволило автоматизувати збір даних та забезпечити прозорість процесу. Визначення переможців (гейміфікація) проходило шляхом голосування, автори буклетів, які набрали найбільшу кількість голосів, отримували статус «переможців» та додаткові бали в межах накопичувальної системи курсу.

Така інтерактивна форма роботи змінила ставлення студентів до оцінювання. Вони вчилися виступати в ролі експертів, критично аналізувати чужі продукти, виявляти чужі помилки в ергономіці чи логіці та, як наслідок, краще розуміти власні недоліки. Конкурентний і водночас доброзичливий ігровий елемент повністю нівелював страх перед контролем. [3]

Попри ефективність методу, впровадження розробки буклетів виявило низку системних труднощів, з якими стикалися студенти на різних етапах. Серед них проблема «копіпасту» та складнощі з лаконічністю, технічні бар'єри та страх перед графічними редакторами.

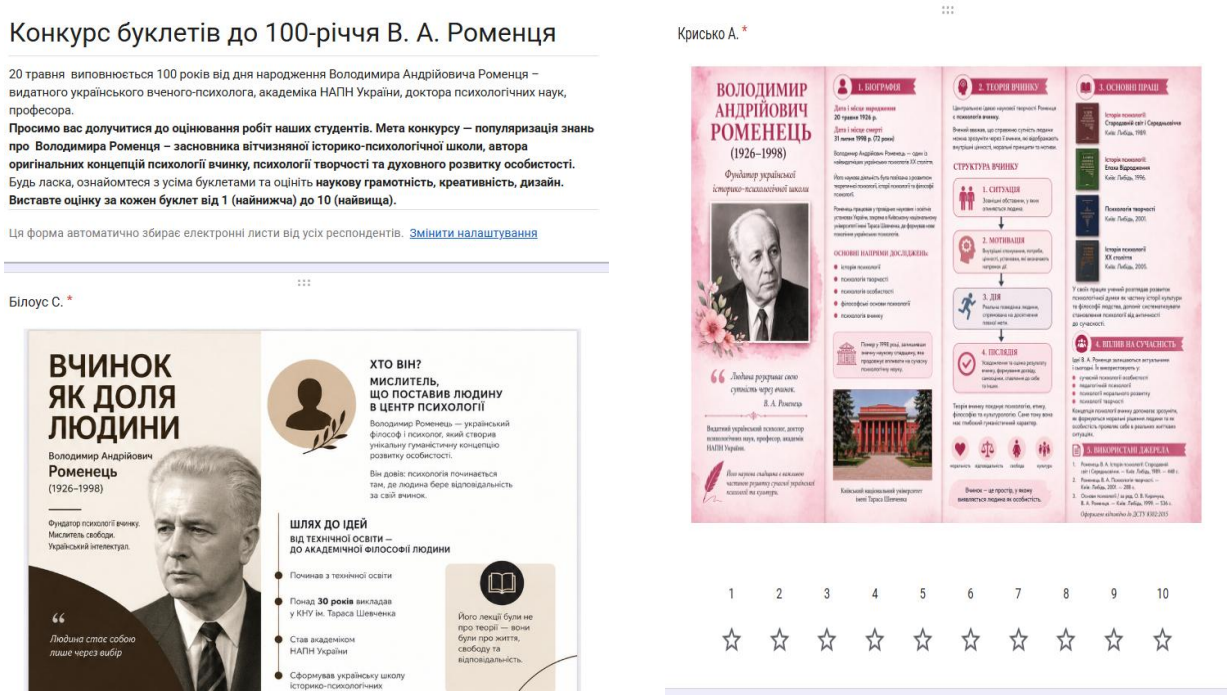

Рисунок 3 – Інтерфейс Google Форми для взаємного оцінювання (*peer-review*) студентських буклетів за визначеними критеріями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення теоретичних засад самостійної роботи студентів (СРС) дозволяють сформулювати такі висновки. Залучення здобувачів вищої освіти до розробки інформаційних буклетів довело свою дидактичну спроможність та є альтернативою традиційним рефератам і доповідям. В умовах тотальної цифровізації та доступності генеративного штучного інтелекту, репродуктивний реферат втратив свій освітній сенс, перетворившись на інструмент механічного копіювання. Натомість створення буклета ставить студента в активну суб'єктну позицію творця унікального контенту. Формат буклета вимагає жорсткого обмеження простору, що змушує виконувати глибоке аналітико-синтетичне опрацювання джерел, здійснювати складну когнітивну компресію та структурування інформації, забезпечуючи значно вищу якість і тривалість засвоєння знань.

Подальше дослідження може бути спрямоване на вивчення психологічних особливостей сприйняття візуального контенту різними віковими групами користувачів, для яких ці буклети проєктуються, а також на розширення інструментарію цифровізації СРС через створення інтерактивних мультимедійних буклетів із використанням QR-кодів, доповненої реальності (AR) та аудіосупроводу.

Декларація про використання ШІ

Під час підготовки цієї статті було використано мовну модель Gemini від Google. Її було застосовано для таких допоміжних завдань: редагування стилістики, виправлення граматичних помилок та структурування матеріалу. Мною перевірено всю інформацію, отриману від ШІ, на точність та достовірність, несу відповідальність за зміст цієї роботи.

Список використаних джерел:

1. Борисова О. Таксономія Блума як інструмент розвитку критичного мислення у здобувачів вищої юридичної освіти. *Нове українське право.* 2022 Вип. 2. С.127-134.

2. Вознюк О. В., Горобець С. М. Формування поняттєвого мислення в учасників освітнього процесу: системний підхід. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки.* 2023. Вип. 4 (115). С. 50- 64. URL: https://surl.li/seluse

3. Гейміфікація у неформальному навчальному просторі вищої освіти (в контексті цифрової трансформації освіти) / Садовець О., Мартинюк О., Орловська О., Лисак Г., Король С., Зембицька М. *Постмодерністські відкриття.* 2022. №*13*(1). С. 330-350. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1/399

4. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та інші. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.

5. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. Вип. 4. № 2. С. 1–30.

6. Ситник Н.І., С.О. Пермінова, М.О. Чупріна Дизайн-мислення як інструмент організаційного навчання. *Економічний простір*. 2022. № 180. С. 148-153.

7. Цифрова трансформація освіти: теоретико-методичні засади : монографія / за заг. ред. В. П. Сергієнка; за наук. ред. Н. П. Франчук. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 382 с.

УДК 347.764:796.5

Хом’яченко С.І., кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1223-5881
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ

У статті розглядаються актуальні питання правового регулювання окремих видів туризму в Україні на сучасному етапі. На основі аналізу Статті 4 Закону України «Про туризм» досліджено нормативно-правовий базис для класифікації та системної диференціації туристичної діяльності, а також розмежовано поняття «організаційні форми» та «види» туризму. Детально

охарактеризовано юридичні особливості внутрішнього, виїзного та в'їзного туризму крізь призму профільного національного законодавства. Особливу увагу приділено деструктивним чинникам, які впливають на галузь в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема безпековим обмеженням, закриттю цивільного авіасполучення та мобілізаційним вимогам. Виявлено ключові прогалини вітчизняного законодавства та обґрунтовано необхідність його гармонізації з міжнародними стандартами, зокрема з Директивою ЄС 2015/2302 про комплексні туристичні подорожі та принципами Всесвітньої туристичної організації (UN Tourism).

Ключові слова: *адаптація, безпека, правове регулювання, міжнародні стандарти, туризм*

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний етап розвитку світової та національної економіки характеризується стрімкою диверсифікацією туристичної індустрії, що зумовлює появу та активне поширення нових специфічних видів туризму. Останніми роками поряд із традиційним відпочинком особливої популярності набули екологічний, медичний, сільський зелений, діловий та екстремальний туризм, кожен з яких має власну специфіку організації та реалізації. Разом з тим, чинне законодавство України у сфері туризму залишається переважно уніфікованим і не враховує повною мірою унікальних особливостей, ризиків та правових потреб цих окремих напрямів. Відсутність чітких дефініцій, спеціальних ліцензійних умов та деталізованих стандартів надання послуг для специфічних видів туризму створює правовий вакуум, що негативно позначається на якості туристичного продукту. Динамічні євроінтеграційні процеси та необхідність гармонізації вітчизняного законодавства із правом Європейського Союзу вимагають негайного перегляду застарілих підходів до регулювання галузі. Брак ефективних правових механізмів не лише стримує залучення інвестицій та розвиток внутрішнього туристичного ринку, а й суттєво знижує рівень захисту прав та безпеки як самих туристів, так і суб'єктів туристичного бізнесу. Актуальність цього дослідження зумовлена об'єктивною потребою у аналізі існуючих норм, виявленні законодавчих прогалин та розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання окремих видів туризму в умовах сучасних глобалізаційних та безпекових викликів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Окремі питання правового регулювання окремих видів туризму знайшли відображення в наукових працях таких учених, як С. Грудницької, Г. Брусільцевої, О. Вінник, О. Долинської, А. Кубах, Л. Новікової та інших. Вони досліджували національні та міжнародно-правові проблеми регулювання туристичної діяльності, особливості становлення екологічного, сільського зеленого, медичного та інших специфічних напрямів туризму, а також правовий статус суб'єктів туристичного ринку. Однак ці питання потребують подальшого розгляду з урахуванням сучасних викликів та загроз для економічної безпеки, необхідності адаптації законодавства до європейських стандартів та подолання правових прогалин у регулюванні галузі в нашій країні і світі в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання туристичної галузі в Україні на сучасному етапі базується на системі нормативно-правових актів, основою якої є Закон України «Про туризм». Проте цей базовий закон оперує переважно узагальненими категоріями, що створює значні труднощі при юридичній регламентації окремих видів туризму, кожен з яких має унікальний об'єктний склад, специфічні ризики та особливий порядок організації. Окрім того, законодавча система характеризується фрагментарністю, дублюванням окремих положень і недостатньою узгодженістю між загальними та спеціальними нормативними актами. Багаторівнева структура правового регулювання часто ускладнює застосування норм на практиці, створюючи правові колізії та адміністративні бар’єри для суб’єктів туристичного ринку [1].

Специфіка окремих видів туризму, таких як екологічний, медичний, сільський зелений чи екстремальний, вимагає диференційованого підходу, оскільки кожен із них регулюється не лише нормами туристичного права, а й суміжними галузями законодавства (екологічним, медичним, земельним тощо). Відсутність чітко прописаних спеціальних норм для кожного окремого напряму призводить до того, що суб'єкти господарювання змушені діяти в умовах правової невизначеності.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про туризм» організаційними формами

туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм - подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм - подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території. Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для осіб з інвалідністю; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо[2]. Особливості здійснення окремих видів туризму встановлюються законом.

У цій нормі законодавець чітко розділяє поняття «організаційні форми» (міжнародний та внутрішній туризм) і власне «види» туризму. Зокрема, у четвертій частині статті наведено детальний перелік видів туризму, які групуються за кількома ознаками: залежно від категорій самих мандрівників, мети їхньої поїздки, а також особливостей об'єктів та інфраструктури, які вони відвідують.

Внутрішній туризм – це подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, в межах території України. Цей вид туризму не пов'язаний із перетином державного кордону. Специфіка цього напряму полягає в його здатності виступати ефективним каталізатором розвитку регіональної економіки через стимулювання малого та середнього бізнесу, розбудову локальної інфраструктури та створення нових робочих місць без залучення зовнішніх інвестицій. Крім того, внутрішній туризм відіграє важливу соціокультурну роль, сприяючи збереженню національної спадщини, популяризації історико-культурних цінностей та зміцненню патріотизму серед громадян. У правовому аспекті цей вид діяльності характеризується спрощеним режимом реалізації, оскільки він не потребує складного міграційного, митного чи валютного регулювання, що робить його найбільш доступним та динамічним сектором вітчизняного туристичного ринку.

Виїзний туризм – це подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, за межі території України. Цей вид туризму включає організацію всіх послуг, пов'язаних із перебуванням туриста за кордоном. Правова специфіка цього напряму полягає у підвищеному рівні відповідальності туроператорів, які, згідно зі Статтею 15 Закону України «Про туризм», зобов'язані забезпечити фінансову гарантію своєї цивільної відповідальності перед мандрівниками на випадок неплатоспроможності чи банкрутства. Окрім того, організація зарубіжних подорожей тісно пов'язана з виконанням імперативних вимог Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [3], що регулює правові засади перетину державного кордону та визначає підстави для тимчасового обмеження права громадян на виїзд. Невід'ємним елементом юридичного захисту в цій сфері є також обов'язкове медичне та комплексне страхування туристів, умови якого регламентуються Законом України «Про страхування» [4], що покликаний мінімізувати фінансові ризики громадян під час їхнього перебування під іноземною юрисдикцією.

В'їзний туризм – це подорожі в межах території України осіб, які не проживають постійно на території України (іноземних громадян та осіб без громадянства). Ця діяльність пов'язана із залученням іноземних туристів до України. Ключова особливість правового регулювання цього напряму полягає в необхідності суворого дотримання іноземцями правил перебування на території нашої держави, які регламентуються Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Організація в'їзних туристичних потоків безпосередньо залежить від чинного візового режиму та порядку перетину державного кордону, встановлених Законом України «Про прикордонний контроль», що вимагає від приймаючої сторони чіткого правового супроводу та координації дій із державними органами. Крім того, діяльність суб'єктів вітчизняного турбізнесу у цій сфері координується нормами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», оскільки залучення іноземних туристів є формою експорту туристичних послуг, що забезпечує значні валютні надходження до державного бюджету.

Сучасний стан нормативно-правового регулювання в’їзного, виїзного та внутрішнього туризму в Україні характеризується наявністю низки глибоких деструктивних факторів. Головними чинниками стримування розвитку галузі є невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам, а також форс-мажорні обставини, зумовлені тривалим повномасштабним військовим вторгненням рф проти України та запровадженням правового режиму воєнного стану.

У сфері внутрішнього туризму воєнні дії призвели до докорінної зміни географії та характеру подорожей, зумовивши появу жорстких безпекових обмежень, пов'язаних із комендантською годиною, мінною небезпекою на узбережжях та лісових масивах, а також забороною руху поблизу об'єктів критичної інфраструктури. Вітчизняне законодавство виявилося не готовим до оперативного реагування на подібні виклики, оскільки в країні досі бракує адаптованих державних стандартів безпеки для засобів розміщення, зокрема щодо обов'язкового облаштування сертифікованих укриттів у готелях. Така ситуація прямо суперечить положенням Глобального етичного кодексу туризму(1999р.) Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), який визначає безпеку та захист мандрівників засадничим обов’язком будь-якої держави.

Найбільших руйнувань зазнав сектор в'їзного туризму, правове регулювання якого фактично заблоковане через закриття цивільного авіасполучення, логістичні труднощі наземного перетину кордону та офіційні рекомендації іноземних урядів утриматися від поїздок до України через режим «надвисокого ризику». Навіть у контексті майбутнього повоєнного відновлення національне законодавство демонструє відірваність від світової практики, адже в Україні досі не імплементовано Міжнародний кодекс захисту туристів (ICPT 2021р.). Через це у правовому полі відсутні чіткі механізми надання екстреної допомоги та репатріації іноземних громадян у разі настання геополітичних чи військових криз, що суттєво знижує інвестиційну та туристичну привабливість держави на міжнародній арені.

Своєю чергою, виїзний туризм зіткнувся із проблемою жорсткої гендерної

та демографічної асиметрії ринку, що викликано нормативними обмеженнями на перетин державного кордону для військовозобов'язаних чоловіків. Додатковим тягарем для галузі стало закриття українського неба, через що суб'єкти господарювання змушені організовувати логістику через аеропорти сусідніх європейських країн, виводячи значні фінансові потоки за межі української юрисдикції. Окрім суто воєнних чинників, у цьому секторі чітко простежується застарілість матеріальних норм права та їх невідповідність Директиві ЄС 2015/2302 про комплексні туристичні подорожі. Зокрема, передбачений статтею 15 Закону України «Про туризм» розмір фінансового забезпечення цивільної відповідальності туроператорів (на рівні 20 000 євро) є суто номінальним і неспроможним покрити реальні збитки громадян у разі масового скасування турів чи банкрутства компаній, тоді як європейські стандарти вимагають створення дієвих гарантійних фондів та обов'язкового страхування від невиїзду.

Висновки. Таким чином, сучасний стан правового регулювання міжнародного та внутрішнього туризму в Україні свідчить про системну кризу нормативної бази. Війна оголила критичні прогалини в питаннях безпеки та цивільно-правової відповідальності за форс-мажорних обставин, а тривале зволікання з гармонізацією вітчизняного законодавства із директивами ЄС та стандартами UN Tourism суттєво гальмує інтеграцію українського турбізнесу в європейський правовий простір.

Список використаних джерел:

1. Долинська О. О. Нормативно-правове забезпечення туристичної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство.* Випуск № 79.2025. С. file:///C:/Users/User/Downloads/6721-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-6626-1-10-20251111.pdf

2. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text

4. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text

УДК 159.9:005.32

Шуй Н. В.
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3860-0418
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПРОФЕСІЙНИЙ РЕСУРС ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ПСИХОЛОГА: МОНІТОРИНГ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПІДТРИМКА

У статті розглянуто професійний ресурс організаційного психолога як інтегральну характеристику, що забезпечує здатність фахівця ефективно виконувати професійні функції, зберігати психологічну стійкість, емоційну рівновагу та професійну продуктивність в умовах сучасного організаційного середовища. Обґрунтовано необхідність системного моніторингу ресурсного стану організаційного психолога, визначено основні ризики професійного виснаження та окреслено напрями збереження і підтримки професійного ресурсу через саморегуляцію, супервізію, професійну рефлексію, оптимізацію навантаження та формування підтримувального середовища.

***Ключові слова**: організаційний психолог, професійний ресурс, моніторинг, професійне вигорання, психологічне благополуччя, саморегуляція, супервізія*

Постановка проблеми. Сучасне організаційне середовище характеризується високою динамікою змін, зростанням соціальної напруженості, інформаційним перевантаженням, посиленням вимог до адаптивності персоналу та необхідністю збереження психологічного благополуччя працівників. У цих умовах особливої значущості набуває діяльність організаційного психолога, який забезпечує психологічний супровід персоналу, адаптацію та реадаптацію ветеранів, бере участь у профілактиці конфліктів, підтримці ментального здоров'я працівників, розвитку командної взаємодії, формуванні сприятливого соціально-психологічного клімату, підвищенні ефективності організаційної комунікації.

Водночас професійна діяльність організаційного психолога передбачає

підвищене психологічне навантаження. Фахівець постійно взаємодіє з емоційно складними ситуаціями, професійними кризами працівників, міжособистісними конфліктами, проявами стресу, тривожності, виснаження та дезадаптації. Такий характер діяльності потребує не лише високого рівня професійної компетентності, а й достатнього професійного ресурсу, що забезпечує здатність психолога зберігати ефективність без втрати власного психологічного благополуччя.

Проблема професійного ресурсу організаційного психолога є особливо актуальною в умовах воєнного та поствоєнного часу, коли зростає кількість працівників, які переживають хронічний стрес, втрати, невизначеність, емоційне виснаження та труднощі професійної адаптації. За таких обставин організаційний психолог часто виконує функції консультанта, кризового фахівця, посередника, фасилітатора, діагноста та агента організаційного розвитку. Надмірне поєднання цих ролей без належної підтримки може призводити до професійного виснаження, зниження мотивації, емоційного дистанціювання та втрати відчуття професійної ефективності.

У сучасних наукових підходах професійне вигорання розглядається як наслідок хронічного стресу на робочому місці, що проявляється через емоційне виснаження, психологічне дистанціювання від роботи та зниження професійної результативності [8]. Це дає підстави розглядати моніторинг, збереження та підтримку професійного ресурсу організаційного психолога як важливу умову не лише особистого благополуччя фахівця, а й якості психологічної допомоги в організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика психологічного здоров’я, професійного благополуччя та ресурсності фахівців соціономічних професій активно досліджується в українській і зарубіжній психології. Значний внесок у вивчення психологічного здоров’я персоналу організацій зроблено Л. М. Карамушкою та співавторами, які розглядають психологічне здоров’я працівників як важливий чинник ефективного функціонування організації в умовах соціальної напруженості [1]. У працях дослідників акцентовано увагу на

ролі організаційного середовища, соціально-психологічного клімату, управлінських впливів і внутрішніх ресурсів особистості у збереженні психологічного благополуччя персоналу.

Важливе значення для дослідження професійного ресурсу має психологічний практикум Л. М. Карамушки, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, у якому представлено методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій [2]. Представлені діагностичні інструменти можуть бути використані не лише для оцінювання стану працівників, а й для моніторингу ресурсного стану самих фахівців, які здійснюють психологічний супровід організацій.

Окремий напрям наукового аналізу становлять дослідження життєстійкості фахівців соціономічних професій. О. М. Кокун та співавтори розглядають життєстійкість як важливу умову професійної ефективності, психологічної адаптації та здатності особистості конструктивно діяти в умовах складних життєвих і професійних обставин [3]. Для організаційного психолога життєстійкість є одним із базових компонентів професійного ресурсу, оскільки його діяльність передбачає постійний контакт із проблемними, конфліктними та кризовими ситуаціями.

У зарубіжних дослідженнях професійне вигорання аналізується у зв'язку з робочими вимогами, організаційною підтримкою, соціальною справедливістю, можливостями професійного розвитку та рівнем психологічного благополуччя. Зокрема, у працях W. Schaufeli та M. Salanova вигорання розглядається у зв'язку з професійною залученістю, мотивацією та якістю робочого середовища [7]. Дослідження R. Claponea та співавторів засвідчує, що соціальна підтримка, організаційна справедливість і можливості навчання протягом життя пов'язані з рівнем благополуччя та проявами професійного вигорання у фахівців [4].

Теоретично важливою для розуміння професійного ресурсу є модель «вимоги – ресурси роботи», відповідно до якої професійне виснаження формується за умов високих робочих вимог і недостатності ресурсів, тоді як автономія, підтримка, зворотний зв'язок, можливості розвитку та справедливе

управління знижують ризик вигорання [5]. Зазначена модель дозволяє розглядати професійний ресурс організаційного психолога не лише як сукупність індивідуальних якостей, а як результат взаємодії особистісних можливостей фахівця та умов організаційного середовища.

Попри наявність значної кількості досліджень, проблема професійного ресурсу саме організаційного психолога потребує подальшого наукового осмислення. Особливої уваги потребують питання системного моніторингу ресурсного стану, профілактики професійного виснаження, супервізійної підтримки, збереження професійних меж і створення організаційних умов, які сприяють психологічному благополуччю самого фахівця.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту професійного ресурсу організаційного психолога та визначення основних напрямів його моніторингу, збереження і підтримки в умовах сучасного організаційного середовища.

Виклад основного матеріалу. Професійний ресурс організаційного психолога доцільно розглядати як інтегральну систему особистісних, емоційних, когнітивних, мотиваційних, комунікативних і соціально-професійних можливостей, які забезпечують здатність фахівця ефективно виконувати професійні завдання, підтримувати якість психологічної допомоги та зберігати власне психологічне благополуччя.

Організаційний психолог працює у специфічному професійному полі, де об’єктом уваги є не лише окрема особистість, а й групи, колективи, управлінські взаємодії, організаційні конфлікти, процеси адаптації, мотивації, комунікації та психологічної безпеки. Тому професійний ресурс такого фахівця має багаторівневу структуру.

Особистісний рівень професійного ресурсу охоплює емоційну стійкість, здатність до саморефлексії, толерантність до невизначеності, відповідальність, ціннісну визначеність, емпатійність і здатність зберігати професійні межі. Саме ці характеристики дозволяють психологу не ототожнюватися надмірно з проблемами працівників, зберігати аналітичну позицію, уникати емоційного перенасичення та підтримувати професійну дистанцію.

Професійний рівень ресурсу пов’язаний із системою знань, умінь і навичок, необхідних для діагностики, консультування, профілактики, тренінгової роботи, медіації, фасилітації групових процесів і психологічного супроводу персоналу. Важливо, що організаційний психолог має працювати не лише з наслідками психологічних труднощів, а й із причинами, які виникають у самій організації: неефективною комунікацією, рольовою невизначеністю, управлінськими конфліктами, перевантаженням, дефіцитом підтримки або низьким рівнем психологічної безпеки.

Соціальний рівень професійного ресурсу визначається наявністю професійної підтримки, можливістю обговорення складних випадків, участю у професійних спільнотах, доступом до супервізії, інтервізії та навчання. Для фахівців допоміжних професій соціальна підтримка є одним із ключових чинників профілактики вигорання, оскільки вона знижує відчуття професійної ізольованості та сприяє конструктивному осмисленню складного професійного досвіду [4].

Організаційний рівень ресурсу пов’язаний з умовами праці, обсягом навантаження, характером управлінської підтримки, чіткістю професійних ролей, автономією, можливістю впливати на власну діяльність, наявністю етичних стандартів і визнанням значущості психологічної роботи в організації. Якщо організаційний психолог виконує значний обсяг емоційно складної роботи без достатньої автономії, підтримки та професійного визнання, ризик професійного виснаження істотно зростає. У цьому контексті модель «вимоги – ресурси роботи» пояснює, чому однаковий рівень навантаження може мати різні наслідки залежно від наявності або відсутності підтримувальних ресурсів [5].

Моніторинг професійного ресурсу організаційного психолога передбачає систематичне відстеження його психологічного, емоційного та професійного стану. Його метою є не лише виявлення вже сформованих ознак виснаження, а й раннє розпізнавання ризиків, які можуть призвести до зниження професійної ефективності. Такий моніторинг має бути регулярним, етичним, конфіденційним і спрямованим на підтримку, а не на контроль чи формальне оцінювання фахівця.

До основних показників, які варто враховувати під час моніторингу, належать рівень емоційного виснаження, якість сну, частота відчуття перевантаження, здатність до концентрації, мотивація до професійної діяльності, задоволеність роботою, відчуття професійної ефективності, наявність цинізму або емоційного дистанціювання, рівень тривожності, соматичні прояви стресу, баланс між роботою та особистим життям. Оскільки професійне вигорання проявляється через виснаження, дистанціювання від роботи та зниження професійної результативності, саме ці ознаки мають бути ключовими індикаторами моніторингу [8].

Практичний моніторинг може здійснюватися за допомогою самооцінювальних шкал, щоденників професійного самоспостереження, періодичних рефлексивних опитувальників, супервізійних зустрічей, інтервізійних груп, аналізу робочого навантаження та оцінки організаційних умов праці. Діагностичні методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій можуть бути адаптовані для оцінювання ресурсного стану фахівців, які працюють у сфері психологічного супроводу [2].

Збереження професійного ресурсу організаційного психолога передбачає цілеспрямовану профілактику професійного виснаження. Насамперед ідеться про формування реалістичного професійного навантаження. Організаційний психолог не може бути універсальним фахівцем, відповідальним за вирішення всіх проблем організації, оскільки така позиція призводить до розмивання професійних меж і поступового виснаження. Чітке визначення функціональних обов'язків, меж відповідальності та процедур взаємодії з адміністрацією і персоналом є важливою умовою збереження ресурсу.

Важливим механізмом збереження професійного ресурсу є професійна рефлексія. Вона дозволяє фахівцеві усвідомлювати власні емоційні реакції, аналізувати складні професійні ситуації, відокремлювати особисті переживання від професійної ролі та своєчасно помічати ознаки перенапруження. Рефлексія не повинна зводитися лише до індивідуального самоаналізу, оскільки ефективнішою вона стає у поєднанні із супервізією, інтервізією та професійним

обговоренням складних випадків. Супервізія є одним із ключових інструментів підтримки організаційного психолога. Вона забезпечує професійний простір для аналізу складних випадків, етичних дилем, емоційних реакцій фахівця та меж його відповідальності. Для організаційного психолога супервізія особливо важлива, оскільки він часто працює в системі множинних очікувань з боку адміністрації, працівників, колективу, окремих клієнтів і самої організації. У таких умовах виникає ризик рольового конфлікту, коли психолог одночасно сприймається як консультант, посередник, оцінювач, кризовий фахівець і представник адміністративної системи.

Підтримка професійного ресурсу також передбачає розвиток навичок саморегуляції. До них належать техніки емоційного розвантаження, дихальні вправи, тілесно орієнтовані практики, майндфулнес-підходи, планування відпочинку, обмеження надмірної доступності в неробочий час, навички відновлення після складних консультацій або конфліктних ситуацій. Водночас саморегуляція не повинна розглядатися як єдиний спосіб подолання професійного виснаження. Якщо організаційні умови залишаються деструктивними, індивідуальні техніки відновлення мають обмежений ефект.

Значущим чинником підтримки професійного ресурсу є безперервне професійне навчання. Воно сприяє оновленню знань, розширенню методичного інструментарію, підвищенню впевненості у власній компетентності та зниженню професійної ригідності. Можливості навчання протягом життя можуть виступати важливим ресурсом професійного розвитку та психологічної підтримки фахівців [4].

В умовах воєнного та поствоєнного часу професійний ресурс організаційного психолога набуває особливого значення. Фахівець працює не лише з типовими організаційними проблемами, а й із наслідками хронічного стресу, втрат, тривоги, невизначеності, адаптаційних труднощів, професійного виснаження працівників і порушення командної взаємодії. Це вимагає підвищеного рівня життєстійкості, професійної гнучкості та здатності діяти в умовах емоційної складності. Життєстійкість у цьому контексті постає як важлива умова збереження професійної ефективності та психологічної стабільності фахівців соціономічних професій [3].

Підтримка професійного ресурсу організаційного психолога має здійснюватися на трьох взаємопов'язаних рівнях: індивідуальному, професійно-груповому та організаційному. На індивідуальному рівні важливими є самоспостереження, розвиток емоційної компетентності, планування відновлення, дотримання професійних меж, турбота про фізичне здоров'я, здатність звертатися по допомогу. На професійно-груповому рівні значення мають супервізія, інтервізія, професійні спільноти, обмін досвідом, участь у навчальних заходах. На організаційному рівні необхідними є управлінська підтримка, адекватне навантаження, чіткість функцій, етичні правила взаємодії, психологічна безпека та визнання ролі психолога в системі управління персоналом.

Професійний ресурс організаційного психолога є не лише умовою його особистого благополуччя, а й чинником якості психологічної допомоги в організації. Виснажений фахівець має менше можливостей для емпатійної присутності, аналітичного мислення, конструктивного реагування на конфлікти та підтримки інших працівників. Натомість психолог, який має достатній рівень професійного ресурсу, здатний ефективніше виконувати функції консультанта, фасилітатора, посередника, діагноста та агента організаційного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійний ресурс організаційного психолога є складним інтегральним утворенням, що поєднує особистісні, професійні, соціальні та організаційні компоненти. Його збереження є необхідною умовою ефективної діяльності фахівця, профілактики професійного вигорання та забезпечення якісної психологічної підтримки персоналу організації. Моніторинг професійного ресурсу має бути систематичним і спрямованим на раннє виявлення ознак емоційного виснаження, зниження мотивації, професійного дистанціювання та втрати відчуття ефективності. Збереження ресурсу передбачає дотримання професійних меж, розвиток саморегуляції, рефлексії, життєстійкості, а також оптимізацію робочого навантаження. Підтримка професійного ресурсу має здійснюватися не лише на рівні індивідуальної відповідальності психолога, а й через супервізію,

професійні спільноти, організаційну підтримку та створення психологічно безпечного робочого середовища. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні емпіричних моделей оцінювання професійного ресурсу організаційного психолога, визначенні критеріїв його зниження та створенні програм профілактики професійного виснаження фахівців психологічної сфери в умовах сучасних соціальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Лагодзінська В. І., Івкін В. М., Ковальчук О. С. Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах соціальної напруженості : монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. 240 с.

2. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Лагодзінська В. І., Івкін В. М., Ковальчук О. С. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум / за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.

3. Кокун О. М., Гуменюк Г. В. Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій : посібник / за ред. О. М. Кокуна. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 203 с.

4. Claponea R. M., Iorga M. The relationship between burnout and wellbeing using social support, organizational justice, and lifelong learning in healthcare specialists from Romania. Medicina. 2023. Vol. 59, Issue 7. Article 1352. DOI: 10.3390/medicina59071352.

5. Conceição A. The relationship between occupational stress, burnout, and performance: the role of job demands and resources. Administrative Sciences. 2025. Vol. 15, Issue 10. Article 377.

6. Khammissa R. A. G., Nemutandani S., Feller G., Lemmer J., Feller L. Burnout phenomenon: neurophysiological factors, clinical features, and aspects of management. Journal of International Medical Research. 2022. Vol. 50, Issue 9. DOI: 10.1177/03000605221106428.

7. Schaufeli W. B., Salanova M. Burnout, boredom and engagement in the workplace. An Introduction to Contemporary Work Psychology / ed. by M. C. W. Peeters, J. de Jonge, T. W. Taris. Chichester : Wiley-Blackwell, 2014. P. 293–320.

8. World Health Organization. Burn-out an occupational phenomenon. URL: https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/burn-out-an-occupational-phenomenon (дата звернення: 21.05.2026).

УДК 796.015.132:796.035-055.2

Бондар А. А., кандидат наук
з фізичного виховання і спорту, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6051-1898
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ СИЛОВИМ ФІТНЕСОМ НА РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЖІНОК

У роботі розглядається проблема вдосконалення фізичних якостей жінок першого періоду зрілого віку за допомогою засобів силового фітнесу в сучасних соціально-економічних умовах. Доведено доцільність використання силового фітнесу як ефективного та доступного напряму оздоровчої діяльності, що забезпечує підвищення рухової активності, зміцнення здоров'я та покращення рівня фізичної підготовленості жінок.

Ключові слова: *силовий фітнес, фізичні якості, жінки першого періоду зрілого віку, фізична підготовленість, оздоровча фізична культура*

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах питання збереження та зміцнення здоров'я жінок набуває особливої актуальності та розглядається як один із пріоритетних напрямів фізичної культури й оздоровчої діяльності. Зниження рівня рухової активності, поширення гіподинамії, підвищені психоемоційні навантаження та малорухливий спосіб життя негативно позначаються на стані здоров'я і рівні фізичної підготовленості жіночого населення [1, с. 22]. У зв'язку з цим зростає необхідність упровадження ефективних, доступних і науково обґрунтованих форм рухової активності, спрямованих на розвиток основних фізичних якостей жінок.

Силовий фітнес займає провідне місце серед сучасних оздоровчих технологій, оскільки поєднує вправи силового характеру з елементами функціонального та кондиційного тренування. Заняття цим видом фітнесу сприяють розвитку м'язової сили, силової витривалості, швидкісно-силових якостей, покращенню постави та оптимізації складу тіла, що є особливо важливим для жінок різних вікових груп. Крім того, силові навантаження позитивно впливають на функціональний стан серцево-судинної та опорно-рухової систем, а також на психоемоційне благополуччя [3, с. 48].

Попри зростання популярності силового фітнесу серед жінок, питання його впливу на розвиток фізичних якостей потребують подальшого наукового осмислення. Особливої уваги потребує визначення ефективності систематичних занять із урахуванням індивідуальних, вікових і фізіологічних особливостей жіночого організму, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження. Проаналізувати вплив силового фітнесу на фізичну підготовленість жінок першого періоду зрілого віку.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичний аналіз і узагальнення даних спеціальної науково-методичної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науково-методичній літературі проблема розвитку фізичних якостей жінок засобами силового фітнесу розглядається як один із пріоритетних напрямів оздоровчої фізичної культури. Значна кількість дослідників підкреслює, що систематична рухова активність виступає важливим чинником збереження здоров'я, підвищення працездатності та профілактики різних захворювань серед жіночого населення.

Результати наукових досліджень свідчать про високу ефективність силового фітнесу як засобу розвитку основних фізичних якостей жінок, зокрема м'язової сили, силової витривалості, гнучкості та координаційних здібностей. Зокрема, О. О. Мітова та Ж. Л. Козіна відзначають, що застосування силових вправ з різними видами обтяжень сприяє гармонійному розвитку опорно-рухового апарату та покращенню функціонального стану організму [4; 8].

У дослідженнях Р. Андрєєва, О. Шалара, Є. Стрикаленка та В. Гузара проаналізовано динаміку показників фізичної підготовленості жінок першого періоду зрілого віку під впливом систематичних занять фітнесом. Розроблена авторами програма тренувань передбачала комплексне поєднання аеробних навантажень, силових вправ для основних м'язових груп, а також самостійних занять.

За результатами впровадження цієї програми встановлено позитивну динаміку розвитку фізичних якостей досліджуваних. Зокрема, зафіксовано достовірне покращення за всіма показниками: рівень швидкісно-силових здібностей (за результатами стрибка у довжину з місця) підвищився на 6,2 %; сила м'язів верхніх кінцівок (згинання та розгинання рук в упорі лежачи) зросла на 21,7 %; сила м'язів черевного преса (піднімання тулуба в сід) – на 11,5 %; показники гнучкості покращилися на 12,1 %, а рівень загальної витривалості (рівномірний біг на 1000 м) – на 7,9 %.

Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої методики фітнес-занять у підвищенні рівня фізичної підготовленості жінок першого періоду зрілого віку та свідчать про доцільність її впровадження у практичну діяльність фітнес-тренерів та інструкторів [1, с. 21-25].

А. Дейнеко, І. Біленька та Л. Луценко вперше здійснили оцінювання ефективності застосування вправ із використанням підвісних петель TRX у процесі розвитку силових якостей жінок віком 30-35 років. Результати їхнього дослідження засвідчили, що включення вправ на підвісних петлях TRX до оздоровчих занять має позитивний вплив на рівень силової підготовленості жінок зазначеної вікової категорії. Після завершення експерименту середньогрупові показники силових якостей достовірно перевищували результати початкового тестування, а їх приріст становив від 4 % до 33 %. Крім того, порівняльний аналіз отриманих даних із застосуванням t-критерію Стьюдента виявив статистично значущі покращення рівня силової підготовленості майже за всіма тестовими показниками ($p < 0,05$) [2, с. 18-23].

В. Мірошніченко, О. Швець та Л. Мичковська розробили тренувальну

програму, що поєднує різні напрями фітнесу, та дослідили її вплив на рівень фізичної підготовленості жінок віком 25-35 років. Учасниць експерименту було розподілено на групи з урахуванням їх соматотипологічних особливостей. У групі, до якої входили жінки різних соматотипів, зафіксовано підвищення показників силових здібностей, швидкісної витривалості, спритності та гнучкості. Зокрема, у представниць ектоморфного соматотипу спостерігалося зростання рівня силових здібностей і швидкісної витривалості; у жінок ендоморфного соматотипу – покращення показників швидкісної витривалості та окремих характеристик силової підготовленості; у представниць ендоморфно-мезоморфного та збалансованого соматотипів – підвищення рівня спритності й окремих силових показників. Загалом результати дослідження свідчать, що впровадження розробленої фітнес-програми сприяє покращенню більшості фізичних якостей жінок віком 25-35 років, що підтверджує її ефективність і доцільність застосування у практиці оздоровчого тренування [7, с. 90-95].

У дослідженнях О. В. Мельника, О. І. Романенка та Ю. В. Кізлевича на основі анкетного опитування встановлено, що лише 6 % жінок не виявляли мотивації до занять додатковою фізичною активністю. Водночас переважна більшість респонденток зазначала низку об’єктивних причин, які обмежували їх участь у таких заняттях, зокрема нестачу вільного часу (43 %), високу вартість послуг (18 %), незручний розклад тренувань (25 %), а також загальний стан здоров’я та підвищену втому (12 %). Мотиваційна структура участі жінок у додатковій руховій активності була спрямована передусім на зміцнення здоров’я та отримання позитивних емоцій (50 %), корекцію фігури (40 %), а також зниження рівня стресу й спілкування з однодумцями (10 %). На початковому етапі дослідження середній показник фізичного стану за методикою Є. А. Пирогової становив 0,628 ± 0,081, що відповідало середньому рівню. При цьому у 31 % жінок рівень фізичного стану був вищим за середній, у 56 % – середнім і у 13 % – низьким. Після завершення експерименту під впливом занять фітнесом авторами визначено середнє значення цього показника зросло до 0,633 ± 0,005, а частка жінок із рівнем фізичного стану вище середнього збільшилася

до 37 %, тоді як у 63 % він залишався на середньому рівні. Крім того, на початку дослідження надлишкову масу тіла мали 88 % учасниць, однак на завершальному етапі цей показник суттєво зменшився. Аналіз типів фігури засвідчив, що частка жінок із нормальним значенням індексу Ларсона зросла з 44 % на початковому етапі майже вдвічі наприкінці дослідження [6, с. 80-84].

Ряд досліджень присвячено впливу силового фітнесу на морфофункціональні показники жінок. В. В. Ільчишина та І. М. Собко відзначають позитивні зміни у складі тіла, зокрема зменшення жирової маси та збільшення м'язової, що є важливим чинником підвищення загального рівня фізичної підготовленості. Крім того, систематичні заняття силовим фітнесом сприяють покращенню показників постави та профілактиці порушень хребта [3, с. 45-50].

Окремі дослідження присвячені методичним аспектам організації занять силовим фітнесом. Т. Ю. Круцевич та Н. Є. Пангелова підкреслюють необхідність індивідуального підбору навантажень, урахування віку, рівня фізичної підготовленості та стану здоров'я жінок. Оптимальне поєднання силових вправ з аеробними та розтягувальними компонентами підвищує ефективність тренувального процесу [5, с. 185].

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що, попри значну кількість досліджень, питання комплексного впливу силового фітнесу на розвиток усіх фізичних якостей жінок потребує подальшого вивчення. Недостатньо дослідженими залишаються питання дозування навантажень та тривалості тренувальних програм у контексті довготривалого оздоровчого ефекту, що обумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Висновок. Аналіз науково-методичних джерел показав, що силовий фітнес є дієвим засобом розвитку основних фізичних якостей жінок першого періоду зрілого віку. Регулярне використання силових вправ у поєднанні з аеробними та функціональними компонентами сприяє підвищенню рівня м'язової сили, силової та загальної витривалості, розвитку швидкісно-силових якостей, гнучкості та координаційних здібностей. Крім того, заняття силовим фітнесом

позитивно впливають на морфофункціональний стан організму жінок, зокрема сприяють оптимізації складу тіла, покращенню стану опорно-рухового апарату та функціональних показників серцево-судинної системи. Результати досліджень підтверджують доцільність застосування індивідуалізованого підходу до організації тренувального процесу з урахуванням вікових, фізіологічних і соматотипологічних особливостей жінок, що забезпечує підвищення його ефективності. Водночас встановлено необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування оптимальних параметрів навантаження, тривалості тренувальних програм та визначення комплексного впливу силового фітнесу на розвиток фізичних якостей жінок у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Андрєєва Р., Шалар О., Стрикаленко Є., Гузар В. Ефективність методики розвитку фізичних якостей жінок молодого віку засобами фітнесу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2021. Випуск (11(143). С. 21-25. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).05

2. Дейнеко А., Біленька І., Луценко Л. Особливості силової підготовки жінок 30-35 років з використанням тренажеру «функціональні петлі TRX». *Слобожанський науково-спортивний вісни*к. 2021. Випуск № 4(84). С. 18-23. DOI:10.15391/snsv.2021-4.003

3. Ільчишина В. В., Собко І. М. Вплив силових фітнес-програм на морфофункціональні показники жінок. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2019. № 3. С. 45–50.

4. Козіна Ж. Л. Оздоровчі технології у фізичному вихованні : навч. посіб. Харків : ХНПУ. 2018. 256 с.

5. Круцевич Т. Ю., Пангелова Н. Є. Оздоровчий фітнес у фізичному вихованні жінок. Київ : Науковий світ. 2019. 218 с.

6. Мельник О. В., Романенко О. І., Кізлевич Ю. В. Вплив занять силовим фітнесом на динаміку показників фізичного стану жінок першого зрілого віку. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.* 2018. Випуск № 5. С. 80-84. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.1293591

7. Мірошніченко В., Швець О., Мичковська Л. Динаміка показників фізичної підготовленості у жінок першого періоду зрілого віку різних соматотипів під впливом занять фітнесом. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2021. Випуск (12(144). С. 90-95. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.12(144).19

8. Мітова О. О. Фітнес-технології у фізичному вихованні різних груп населення : навч. посіб. Дніпро : Журфонд, 2020. 300 с.

УДК: 613.86-056.42:355.01(045)

Пуздимір М. І., доцент

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1350-231X

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ДОЗУВАННЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ ТРАВМ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

У статті розглядаються науково-методичні підходи до розробки персоналізованих програм фізичної реабілітації для осіб, що зазнали бойових травм та психоемоційних розладів внаслідок воєнних дій. Акцентовано увагу на синергії фізичного навантаження та ментального відновлення. Визначено критерії дозування вправ залежно від характеру уражень опорно-рухового апарату та наявності симптомів посттравматичного стресового розладу. Обґрунтовано необхідність адаптивного підходу, що інтегрує моніторинг фізіологічних показників та психологічну готовність пацієнта до навантажень.
Ключові слова: *фізична терапія, реабілітація, бойова травма, ПТСР, дозування навантаження, психологічний стан, кінезотерапія*

Постановка проблеми. Проблема реабілітації осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, на сучасному етапі набуває міждисциплінарного характеру, оскільки вимагає одночасного вирішення завдань відновлення

фізичних функцій та корекції глибоких психоемоційних порушень [4, с.33-38]. Специфіка бойових поранень, що часто характеризуються множинними ураженнями тканин, ампутаціями та наслідками мінно-вибухових травм, створює складний клінічний фон для застосування засобів фізичної терапії [7, с. 44-49]. Основна суперечність полягає в тому, що стандартні протоколи фізичної реабілітації, орієнтовані на середньостатистичні показники відновлення, часто не враховують стан вегетативної нервової системи та специфічну реактивність психіки пацієнтів із посттравматичним стресовим розладом [1, с. 112-116].

Взаємозв’язок між фізичним болем та ментальним станом постраждалих створює замкнене коло, де висока тривожність посилює м’язову ригідність, що, у свою чергу, обмежує амплітуду рухів та знижує ефективність кінезотерапії. У таких умовах традиційне дозування фізичних навантажень за обсягом та інтенсивністю потребує перегляду, адже навіть помірне напруження може бути сприйняте організмом як загроза, провокуючи нейроендокринний стрес або ретравматизацію на психологічному рівні [3, с. 117-120]. Дефіцит адаптованих методик, які б дозволяли інтегрувати моніторинг психофізіологічних показників у процес фізичного відновлення, зумовлює ризик низького комплаєнсу пацієнтів та сповільнення їхньої соціальної інтеграції [6, с. 119-122].

Окрему увагу слід приділити феномену дисоціації, при якому постраждалі втрачають адекватний зв'язок із власним тілом, що робить використання суб'єктивних шкал оцінки зусилля малоефективним без додаткової підготовки. Необхідність розробки індивідуалізованих алгоритмів дозування, які б базувалися на принципах поступовості та врахування когнітивного ресурсу, стає критичним викликом для сучасної медицини спорту та фізичної реабілітації. Таким чином, постановка проблеми полягає у відсутності цілісної системи фізичного відновлення, яка б органічно поєднувала біомеханічну корекцію з механізмами психологічної адаптації до навантажень, забезпечуючи безпеку та результативність реабілітаційного процесу в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс,

присвячений реабілітації постраждалих від війни, характеризується переходом від вузькоспеціалізованих біомеханічних моделей до цілісних біопсихосоціальних парадигм. Дослідження вітчизняних фахівців акцентують увагу на тому, що фізична терапія при бойових пораненнях суттєво відрізняється від цивільного травматизму через наявність супутніх контузій та специфічної реактивності організму на біль. У працях окремих дослідників детально аналізуються особливості відновлення функцій нижніх кінцівок після мінно-вибухових травм, де автор зазначає, що успішність протезування та подальшої ходьби на 60% залежить від попередньої психологічної підготовки пацієнта до сприйняття навантаження [3, с. 99-108].

У закордонній літературі приділяється значна увага нейрофізіологічним аспектам реабілітації. Автори доводять, що регулярні фізичні вправи сприяють зниженню рівня кортизолу та стимулюють вироблення нейротрофічного фактора мозку (BDNF), що є критично важливим для пацієнтів із ПТСР. Проте в роботах застерігається, що інтенсивні анаеробні навантаження можуть, навпаки, спровокувати симпатоадреналовий криз у осіб із нестабільною нервовою системою, що підкреслює необхідність суворого контролю інтенсивності [2, с. 72-88].

Питання цифровізації реабілітаційного процесу та використання робототехніки, таких як комплекси Yikang, висвітлюються у дослідженнях останніх років як засіб об'єктивізації дозування. Науковці зазначають, що використання біозворотного зв'язку дозволяє пацієнту візуалізувати свої успіхи, що виконує роль додаткової психологічної опори. Разом з тим, аналіз джерел свідчить про певну фрагментарність знань щодо поєднання фізичних вправ із техніками когнітивно-поведінкової терапії безпосередньо під час виконання навантажень. Більшість авторів погоджуються, що стандартні методи оцінки толерантності до навантаження потребують адаптації до умов тривалого стресу, в якому перебувають постраждалі, проте чітких математичних моделей такого дозування в сучасній літературі представлено недостатньо [9, с. 45-52].

Мета статті – науково обґрунтувати принципи та критерії дозування фізичних навантажень для осіб із воєнними травмами, враховуючи взаємозв’язок між фізичним статусом та психологічним профілем пацієнта.

Виклад основного матеріалу. Дозування фізичного навантаження для постраждалих від війни повинно базуватися на принципі «неперевищення адаптаційного ресурсу». При мінно-вибухових травмах, що супроводжуються контузіями, особливу увагу слід приділяти інтенсивності, оскільки порушення роботи вестибулярного апарату та схильність до різких стрибків артеріального тиску обмежують використання високоінтенсивних тренувань [5, с. 85-91].

Визначення ключових параметрів дозування фізичних навантажень для осіб, що зазнали впливу воєнних дій, базується на принципі синергії між фізіологічною спроможністю та психологічною стійкістю. Першочерговим параметром є інтенсивність навантаження, яка в даному контексті не може оцінюватися лише за частотою серцевих скорочень. Через вегетативну дисфункцію, притаманну особам із бойовим стресом, серцевий ритм часто стає нерелевантним показником через тахікардію спокою або різку реактивність на мінімальні подразники. Тому пріоритет надається шкалі суб'єктивного сприйняття зусилля, що дозволяє пацієнту самостійно регулювати рівень напруження, поступово відновлюючи пропріоцептивний контроль та відчуття безпеки власного тіла [8, с. 629-633].

Обсяг та тривалість вправ становлять другий за важливістю параметр, який потребує суворої регламентації. Для постраждалих від війни характерним є швидке виснаження когнітивного ресурсу, тому замість тривалих безперервних занять доцільно застосовувати дрібне дозування — короткі інтервали активності по 10–15 хвилин протягом дня. Такий підхід запобігає перевтомі центральної нервової системи та мінімізує ризик виникнення астенічних станів. Крім того, тривалість відпочинку між сетами має бути збільшена порівняно з цивільними протоколами, що забезпечує адекватне відновлення нейрохімічного балансу та знижує вірогідність афективних спалахів [3, с. 88-94].

Частота та регулярність занять виступають стабілізуючим чинником, що формує новий руховий стереотип та сприяє психологічній адаптації. Важливим аспектом є поступовість прогресії навантаження, де збільшення складності вправ відбувається лише за умови повної психологічної готовності та відсутності

тригерних реакцій на зовнішні стимули. Характер вправ також є параметром дозування: на початкових етапах перевага надається закритим кінематичним ланцюгам та вправам із чіткою візуальною опорою, що знижує рівень тривожності. Вибір вихідних положень має бути варіативним, проте безпечним, виключаючи позиції, що можуть асоціюватися з ситуацією поранення або безпорадності, що є критично важливим для збереження комплаєнсу в реабілітаційному процесі [2, с. 73-84].

Диференціація дозування фізичних навантажень для окремих груп постраждалих від війни базується на патогенетичних особливостях отриманих травм та їхньому впливі на загальний гомеостаз організму. Кожна категорія потребує специфічного підходу до визначення обсягу, інтенсивності та характеру вправ, що зумовлено різними механізмами адаптації до фізичного стресу [4, с. 224-228].

Для осіб із ампутаціями кінцівок ключовим чинником дозування є різке зростання енерговитрат на виконання звичних рухових завдань. При ампутаціях на рівні стегна енергетична вартість ходьби зростає на 60–100%, що вимагає зміщення акценту на розвиток аеробної витривалості та зміцнення м’язів кукси та тулуба. Навантаження повинно бути інтервальним, оскільки тривале статичне напруження кукси в гільзі протеза призводить до порушення мікроциркуляції та психологічного дискомфорту. Дозування інтенсивності тут орієнтується на збереження стабільного темпу без появи компенсаторних рухів, які можуть призвести до вторинних деформацій хребта [4, с. 224-228].

Окрему групу становлять пацієнти з наслідками черепно-мозкових травм та легких контузій (акубаротравм). Основним параметром дозування для них є обмеження темпу виконання вправ та виключення різких змін положення голови в просторі. Через порушення вестибулярної функції та схильність до гіпертензивних реакцій, навантаження має бути низької інтенсивності з тривалими паузами для стабілізації вегетативних показників. Обсяг занять нарощується за рахунок збільшення кількості повторень простих координаційних вправ, що сприяє відновленню нейронних зв’язків без перевантаження медіаторних систем мозку [4, с. 224-228].

Для осіб із важкими пораненнями м’яких тканин та опорно-рухового апарату, що супроводжуються хронічним больовим синдромом, дозування базується на принципі «руху в межах комфорту». Навантаження має бути спрямоване на десенситизацію больової ділянки. Використовуються ізометричні вправи низької експозиції, які поступово замінюються динамічними. Психологічний стан цієї групи часто характеризується кінезіофобією (страхом руху), тому дозування обсягу вправ безпосередньо залежить від рівня довіри пацієнта до фахівця та власного тіла, де кожен успішно виконаний рух стає підставою для мінімального збільшення навантаження [1, с. 112-116].

Найскладнішою групою є пацієнти з вираженим ПТСР без значних фізичних ушкоджень. Для них фізичне навантаження дозується як засіб регуляції психоемоційного стану. Пріоритет надається циклічним вправам помірної інтенсивності (ходьба, плавання), які сприяють «випалюванню» надлишку адреналіну. Проте тривалість заняття повинна суворо контролюватися, щоб не спровокувати стан виснаження, який може сприйматися пацієнтом як емоційний провал. Вибір вправ має уникати замкнених просторів або специфічних звуків (наприклад, металевого брязкоту важелів), що можуть виступати тригерами, перетворюючи фізичне тренування на джерело ретравматизації [1, с. 124-125].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективна реабілітація постраждалих від війни можлива лише за умови інтегрованого підходу, де фізичне навантаження корелюється з психоемоційним фоном. Основними критеріями дозування є поетапність, варіативність та постійний фідбек. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці цифрових алгоритмів (на основі біосенсорів) для автоматизованого корегування навантаження в режимі реального часу залежно від рівня стресу пацієнта.

Список використаних джерел:

1. Вітомський В. В. Особливості фізичної терапії при мінно-вибухових пораненнях нижніх кінцівок. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2022. Т. 7, № 3. С. 112–118.

2. Круцевич Т. Ю., Пангелова Н. Є., Денисова Л. В. Теорія і методика фізичного виховання : підручник. Київ : Олімпійська література, 2017. 448 с.

3. Марченко О. К. Основи фізичної реабілітації : підручник. Київ : Олімпійська література, 2018. 528 с.

4. Рекомендації з фізичної терапії при посттравматичному стресовому розладі : метод. посіб. / за ред. А. М. Магльованого. Львів : ЛНМУ, 2023. 84 с.

5. Сальникова С., Головкіна В., Газаєв В., Прус Н. Визначення засобів відновлення у процесі занять фізичними вправами. Вісник 22 Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка, 2025. Вип. 33 (189), с. 85-91

6. Сальникова С., Головкіна В., Пуздимір М. Вплив фізичних навантажень на ментальне здоров'я молоді в умовах ЗВО під час війни. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, вип. 8(195), Серпень 2025, с. 119-122, https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195)

7. Brewer B. W. Handbook of Sports Medicine and Science, Sports Psychology. Wiley-Blackwell, 2017. 192 p.

8. Grygoriy P Griban, Svitlana M Dmytrenko, Svitlana V Salnykova, Oleksandra Yu Brezdeniuk, Oksana V Khurtenko, Viktoriia V Holovkina, Nataliia Liakhova. The impact of judo training on the morphofunctional state and physical fitness of healthy adolescents. Polski merkuriusz lekarski: organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. 2025. №53(5), p. 629-634. doi: 10.36740/Merkur202505110.

9. Schuler M., Musekamp G. Physical activity and psychological health in rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2021. Vol. 53, No. 4. P. 45–52.

УДК: 796.325.015:159.922.2-057.875

Рогаль І.В.
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6670-9117
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЛЬ ЗАНЯТЬ З ВОЛЕЙБОЛУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Заняття з волейболу позитивно впливають на психологічний стан студентів, знижуючи рівень тривожності, зменшуючи емоційну напругу та покращуючи настрій. Волейбол виступає як ефективний засіб не лише фізичного зміцнення, але й психічної саморегуляції, покращуючи загальний психологічний клімат та емоційний стан учасників.

Дослідження орієнтується на вивчення аспектів психологічного благополуччя та стресостійкості студентів. Методика дослідження включає аналіз психологічних показників студентів до та після участі у тренувальних заняттях з волейболу у спортивних секціях ЗВО. Отримані результати моніторингу дозволять зрозуміти, як спортивна активність впливає на психологічне здоров'я студентської молоді у стресових умовах військового стану, зокрема підвищуючи їх стресостійкість та покращуючи загальний психологічний стан.

Результати дослідження також вказують на можливі практичні застосування у сфері психологічної підтримки студентів у період військового конфлікту через впровадження тренувальних програм з волейболу. Це може стати основою розробки програм з фізичного виховання, спрямованих на підвищення психологічної стійкості та збалансування психологічного благополуччя студентської громади під час періоду кризових ситуацій у країні.

Ключові слова: *психологічне благополуччя, стресостійкість, психологічний стан, тренувальні заняття з волейболу, студенти ЗВО, вплив військовий ста*

Постановка проблеми: Актуальність даного дослідження полягає у необхідності визначення впливу тренувальних занять з волейболу на психологічний стан студентів закладів вищої освіти під час військового стану.

Конкретні аспекти, які варто вивчити, включають зміни у рівні стресостійкості, загального психологічного благополуччя та соціальної адаптації студентів під час військових дій. Проблема також полягає у тому, щоб визначити, чи можуть тренувальні заняття з волейболу служити ефективним інструментом для підвищення психологічної стійкості та загального самопочуття студентів в умовах нестабільного стану країни.

Дослідження також передбачає необхідність вивчення взаємозв'язку між спортивною активністю, психологічним станом студентів та їх здатністю до ефективної адаптації до стресових умов, які викликані військовим конфліктом україні. Крім того, важливо розглянути вплив спортивної діяльності на взаємодію та підтримку між студентською спільнотою в умовах загострення конфлікту, щоб визначити її роль у забезпеченні психологічної підтримки та формування позитивного психологічного клімату. Таким чином, постановка проблеми полягає у дослідженні впливу тренувальних занять з волейболу на психологічне благополуччя та стресостійкість студентів у контексті військового стану, а також розуміння їх соціального адаптаційного потенціалу під час таких умов.

Також важливо розглянути можливі фактори, які можуть впливати на ефективність тренувальних занять в умовах сьогодення, такі як доступність інфраструктури та умови безпеки. Дослідження також має за мету виявлення потенційних перешкод і можливостей для реалізації тренувальних програм у цих умовах, а також визначення наявних ресурсів для підтримки спортивної активності серед студентства. Такий підхід дозволить отримати більш повну картину впливу тренувальних занять з волейболу на психологічний стан студентів в умовах військового конфлікту та забезпечити підґрунтя для подальших практичних застосувань результатів моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рухова активність - невід'ємна частина поведінки людини. Вона повинна забезпечувати нормальне функціонування систем організму і збереження здоров'я. Врахування індивідуальних норм рухової активності є одним з суттєвих чинників

удосконалення системи фізичного виховання студентів. Рухова активність є генетично обумовленою і відповідає певному обсягу добової фізичної роботи. Також немає загальноприйнятої оцінювальної шкали рухової активності. Вирішуючи проблему активізації і позитивного відношення студентів до занять по фізичному вихованню у вузі, багатьма авторами шукаються шляхи організаційного реформування діяльності та розробка фізкультурно оздоровчих програм [5, с. 102].

Фізичному вихованню та спорту студентів присвячена значна кількість наукових робіт. Але фізичне виховання в сьогоднішніх реаліях зазнало значних змін. Під час дії воєнного стану, організації навчального процесу у закладах вищої освіти України приділяється дуже велика увага. Кожний заклад обирає свою систему та формат викладання практичної дисципліни, розуміючи важливість даного предмету. Адже, емоційний стрес є однією з головних причин, що викликають у студентів психічне напруження, яке безпосередньо впливає на розумову та фізичну працездатність, увагу, адаптаційні можливості і здоров'я в цілому [4, с. 37-38].

Мета статті: полягає в оцінці впливу тренувальних занять з волейболу на психологічний стан студентів ЗВО під час військового стану, зокрема аналіз аспектів психологічного благополуччя та стресостійкості.

Виклад основного матеріалу: Для реалізації мети нашого дослідження, саме, визначення впливу участі у тренувальних заняттях з волейболу психологічний стан студентів закладів вищої освіти в умовах військового стану, нами було сформований наступний експеримент. Метою якого стало вивчення змін у рівні стресу, тривожності та загального психологічного благополуччя після участі респондентів у систематичних заняттях з волейболу за створеною нами тренувальною програмою.

Взяти участь у експерименті було запропоновано студентам денної форми навчання Вінницького торговельно – економічного інституту ДТЕУ, які виявили бажання займатись у спортивній секції з волейболу на початку навчального року, у кількості 18 хлопців та 15 дівчат [6, с. 34].

На першому етапі дослідження усім респондентам було запропоновано пройти анкетування, яке дасть змогу визначити рівень стресу, тривожності та загального психологічного благополуччя до початку їх систематичного відвідування секції та повноцінної участі у тренувальному процесі за запропонованою програмою. Взяти участь у експерименті було запропоновано студентам денної форми навчання Вінницького торговельно – економічного інституту ДТЕУ, які виявили бажання займатись у спортивній секції з волейболу на початку навчального року, у кількості 18 хлопців та 15 дівчат.

На першому етапі дослідження усім респондентам було запропоновано пройти анкетування, яке дасть змогу визначити рівень стресу, тривожності та загального психологічного благополуччя до початку їх систематичного відвідування секції та повноцінної участі у тренувальному процесі за запропонованою програмою.

Для визначення рівня стресу нами була обрана стандартна методика, яка є однією з найбільш використовуваних шкал для вимірювання сприйняття стресу PSS-10. Вона складається з 10 запитань, що оцінюють, на скільки ситуації у житті оцінюються як непередбачувані, непередбачені та надзвичайні.

Респондентам запропоновано оцінити свої відчуття за останній місяць на шкалі від 0 (зовсім не відчуваю) до 4 (дуже сильно відчуваю). Після обробки відповідей сума балів на всіх питаннях дає загальний показник стресу. За даним опитуванням нами отримані наступні результати, лише 18% мають низький рівень стресу, 76% помірний та 6% високий.

Оцінка рівня тривожності була проведена за шкалою STAI, яка використовується для вимірювання рівня тривожності у різних контекстах: поточний стан тривожності та загальна тривожність як особистісна характеристика. Кожен з блоків включає по 20 запитань, де опитувані відзначають свої відчуття на шкалі від 1 (зовсім не відчуваю) до 4 (дуже сильно відчуваю). Отримані показники ситуативної тривожності були наступними: жоден з опитаних не має низького рівня, помірний рівень визначено у 61%, високий у 39% студентів. Показники особистісної тривожності є такими: 6% - низький, 49% - помірний, 45% - високий [7, с. 33].

За допомогою шкали загального психологічного благополуччя GHQ, було визначено показник психологічного здоров'я за власною самооцінкою, психологічну стійкість та здатність до адаптації у стресових ситуацій.

Респондентам пропонують оцінити, як часто вони відчувають певні симптоми (наприклад, байдужість до своєї власної особистості, втрата інтересу до навколишнього середовища тощо) протягом останнього періоду (за останній місяць). Високий рівень психологічного благополуччя мають 21% опитаних, у 70% рівень відповідає середньому, 9% мають низький рівень даного показника [2, с. 27].

Впродовж трьох місяців студентам було запропоновано двічі на тиждень відвідувати тренувальні заняття з волейболу, до того ж не було розподілу за статтю.

Розроблена спеціально тренувальна програма включала у себе:

1. Комплекси вправ для розминки на місці: стретчінг, стретчінг у парах, розтягування з використанням елементів пілатесу.

2. Різні види бігових вправ, прискорення та прискорення з різних вихідних положень.

3. Різні види рухливих ігор, для підвищення емоційного стану.

4. Вправи з м'ячами у парах, трійках тощо для покращення технічних елементів гри.

5. Вправи з м'ячами через сітку з використанням різних елементів гри, а також із виконанням поставлених завдань, що дозволяло застосовувати змагальний метод.

6. Застосування ігрового методу включало у себе класичний волейбол, пляжний волейбол, гру у визначених межах майданчика, міні - турніри під час одного тренування.

7. Проведення змагань між навчальними факультетами.

8. Вправи для розслаблення м'язів після тренування, різноманітні дихальні техніки для зняття стресу та покращення емоційного стану.

Наприкінці встановленого терміну респондентам було запропоновано повторно пройти тестування згідно попередньо використаних методик.

Показник рівня сприйняття стресу PSS став наступним: низький рівень показали 36% опитаних, помірний рівень – 61%, високий – 3%. Рівень ситуативної тривожності змінився наступним чином: низький рівень мають 21% респондентів, 67% мають помірний рівень, 12% - високий.

Зміни у рівні особистої тривожності є такими: низький рівень показали 31% студентів, помірний рівень спостерігався у 48%, високий – 21%.

Опитувальник для визначення психологічного благополуччя показав, що високий його рівень мають 45% опитаних, середній – 55% [1, с. 273].

Висновки і пропозиції. Результати нашого дослідження вказують на позитивний вплив тренувальних занять з волейболу на психологічний стан студентів ЗВО в умовах військового стану. Після участі у програмі тренувань впродовж 12 тижнів, учасники виявили покращення показників стресостійкості, зниження рівня тривожності, а також підвищення загального психологічного благополуччя.

Зокрема, результати показали значне зниження рівня стресу, яке учасників програми. Отже, наші результати підтверджують важливість і переваги регулярної фізичної активності для підвищення психологічного безпосередньо свідчить про ефективність фізичної активності, такої як гра у волейбол, у зменшенні впливу стресорів на студентську громаду в умовах, у яких перебуває сучасна молодь нашої держави. Також відзначилось покращення загального самопочуття та емоційного стану благополуччя та стресостійкості. Дані висновки мають практичне значення для планування та реалізації програм з підтримки психологічного здоров’я студентів у стресових ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. . Бондар, А.А., Підлужняк, О.І., Дусь, С.В. і Кулик, Д.Г. Сучасні підходи до визначення фізичного навантаження на психологічне здоров’я студентської молоді у воєнний час. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 7(167). 2023. С.34-36. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.7(167).06 .

2. Войтенко, С., Рогаль, І. і Чхань, А. 2022. Удосконалення основних технічних прийомів у волейболі у закладах вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 6(145.) 2022. С. 31-34. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.1(145).08.

3. Гаркуша С.В. Педагогічні аспекти дослідження технічної підготовки гравців під час змагань з волейболу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.* 2001. №7. С. 26-29.

4. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації: Навчальний посібник. Вінниця: «Планер». 2007. 273 с.

5. Колос О. А., Підлужняк О. І., Чхань А. А. Вплив фізичної активності та спорту на подолання стресу у студентів ВНЗ. Матер. LII наук.-техн. Конф. підроз. ВНТУ. 21-23 черв. 2023 р. Вінниця. 2023. С. 24-26. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fmt/all-fmt-2023/paper/view/17266.

6. Костюкевич В.М., Драчук А.І., Зацерковна Л.М. Теорія і методика техніко-тактичної ігрової і загальної підготовки спортсменів ігровиків. *Навчально-методичний посібник з теорії і методики обраного ви спорту для студентів з фізичного виховання і спорту.* Вінниця: ВДПУ, 2004. С. 37-38.

7. Рогаль І.В., Васькевич С.С. «Вплив занять з волейболу на здоровий спосіб життя студентів». *Color of Science «Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні»* : зб. наук. праць II Всеукр. інтер.-конф., 30 січ. 2019 р., м. Вінниця. С. 100- 104.

УДК: 613.86-056.42:355.01(045)

Сальникова С.В., кандидат наук
з фізичного виховання і спорту, доцент
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4675-6105
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються актуальні питання трансформації освітнього процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Проаналізовано ключові виклики, пов'язані з безпековими ризиками, переходом на дистанційну та змішану форми навчання. Визначено пріоритетні напрями адаптації методики викладання, що включають акцент на психоемоційному розвантаженні студентів, використанні діджитал-інструментів та впровадженні засобів домедичної допомоги в практичний курс. Особлива увага приділяється формуванню стресостійкості молоді засобами фізичної культури.
Ключові слова: *фізичне виховання, воєнний стан, дистанційне навчання, стресостійкість, безпека життєдіяльності, вища освіта, психофізичний стан.*

Постановка проблеми. Трансформація системи фізичного виховання у закладах вищої освіти України в умовах воєнного стану зумовлена необхідністю пошуку балансу між дотриманням державних освітніх стандартів та забезпеченням фундаментального права людини на безпеку. Традиційна парадигма фізичної культури, що базувалася на регулярності, циклічності та безпосередньому соціальному контакті, наразі зазнає критичних деформацій під впливом зовнішніх деструктивних чинників.

По-перше, виникає гостра суперечність між необхідністю підтримання високого рівня фізичної активності студентів та об'єктивними обмеженнями доступу до матеріально-технічної бази. Руйнування спортивної інфраструктури,

використання залів як тимчасових сховищ або пунктів допомоги, а також вимушена релокація багатьох закладів освіти унеможливлюють виконання програмних вимог у повному обсязі.

По-друге, проблема поглиблюється за рахунок різкого погіршення психоемоційного стану здобувачів освіти. Хронічний стрес, дефіцит сну, тривожність та депресивні стани, спричинені війною, змінюють фізіологічний відгук організму на фізичне навантаження. Стандартні методики, орієнтовані на досягнення високих нормативних показників, у поточному контексті можуть бути не лише малоефективними, а й шкідливими, призводячи до перевтоми та психологічного відторгнення занять.

По-третє, критичного переосмислення потребує роль викладача фізичного виховання. В умовах воєнного стану він перестає бути лише тренером, стаючи модератором безпекового середовища та фахівцем з ментальної підтримки. Проте більшість викладачів стикаються з відсутністю чітко розроблених алгоритмів дій при поєднанні дистанційного навчання з практичними заняттями, що потребують контролю техніки виконання вправ.

Таким чином, актуальність проблеми полягає у необхідності створення нової, адаптивної моделі фізичного виховання, яка б інтегрувала в себе елементи реабілітації, стрес-менеджменту та безпекової підготовки, зберігаючи при цьому рухову активність як дієвий інструмент підвищення загальної резистентності організму молоді до викликів воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації фізичного виховання до кризових умов перебуває у центрі уваги багатьох українських науковців, особливо з початком 2022 року. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити кілька ключових векторів дослідження цієї проблеми [4, с.85-87].

Перший напрям охоплює праці, присвячені загальній організації освітнього процесу в умовах війни. Дослідники наголошують на пріоритетності безпекового компонента та необхідності гнучкого планування занять, яке б враховувало графіки повітряних тривог та наявність укриттів. Автори підкреслюють, що фізичне виховання у цей період має трансформуватися з «предмета досягнень» у «предмет підтримки» [1, с. 44-47].

Другий вектор досліджень стосується методики дистанційного навчання в галузі спорту. **У** своїх роботах фахівці детально розглядають використання інформаційно-комунікаційних технологій. Вони доводять, що цифрові платформи та мобільні додатки для моніторингу активності стають не просто допоміжними інструментами, а єдиною можливістю підтримання зворотного зв'язку між викладачем та студентом в умовах релокації чи дистанційної роботи закладу вищої освіти [3, с. 211-219].

Третій, надзвичайно важливий напрям, представлений дослідженнями, які акцентують увагу на рекреаційно-оздоровчому аспекті. Науковці вказують на те, що в умовах воєнного стану фізичні вправи слід розглядати як засіб психоемоційної корекції. Зокрема, вивчається вплив аеробних навантажень низької інтенсивності, йоги та дихальних гімнастик на зниження рівня кортизолу та подолання симптомів ПТСР у студентської молоді [6, с. 156-164].

Окремої уваги заслуговують публікації останніх років, у яких піднімається питання військово-прикладної спрямованості фізичної підготовки. Ряд авторів обґрунтовують доцільність інтеграції в програму фізичного виховання елементів тактичної медицини, основ виживання та специфічних вправ, що розвивають професійно-важливі якості, необхідні в умовах воєнного часу [2, с. 15-22].

Незважаючи на значну кількість напрацювань, залишається недостатньо вивченим питання довготривалого впливу переривчастого навчального процесу на динаміку фізичного стану студентів, а також брак уніфікованих методичних рекомендацій щодо проведення занять безпосередньо в умовах захисних споруд.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі особливостей організації освітнього процесу з фізичного виховання у ЗВО України в умовах воєнного стану та розробці рекомендацій щодо його оптимізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасна стратегія організації занять із фізичного виховання в українських закладах вищої освіти зазнала докорінної трансформації, оскільки традиційні методики виявилися недостатньо ефективними в умовах постійних безпекових загроз. Першочерговим аспектом цієї трансформації стало впровадження жорсткого безпекового протоколу.

Питання безпеки в умовах воєнного стану стає базовим детермінантом, що визначає можливість проведення занять з фізичного виховання в цілому. Безпековий протокол у системі вищої освіти — це комплекс нормативно визначених та практичних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків для життя та здоров'я учасників освітнього процесу під час виконання фізичних вправ. Центральним елементом цього протоколу є алгоритм дій при сигналі «Повітряна тривога», який має бути доведений до автоматизму. Перед початком кожного практичного заняття викладач зобов'язаний провести короткий безпековий інструктаж, актуалізувати інформацію про місцезнаходження найближчого сертифікованого укриття та перевірити шлях евакуації на відсутність сторонніх предметів [7, с. 629-631].

Особлива увага в межах протоколу приділяється фізичному стану студентів у момент переходу до безпечного місця. Оскільки сигнал тривоги може пролунати під час інтенсивного навантаження (біг, ігрові види спорту, силові вправи), викладач має забезпечити умови для миттєвого, але фізіологічно безпечного зниження пульсу. Різка зупинка активності та швидкий біг до укриття створюють надмірне навантаження на серцево-судинну систему, тому безпековий протокол передбачає перехід на відновлювальну ходьбу під час руху до сховища, якщо ситуація дозволяє дотриматися часових лімітів евакуації.

Важливою складовою протоколу є також санітарно-гігієнічні вимоги до самих укриттів як місць можливого продовження заняття. За умови тривалого перебування в захисній споруді, викладач повинен бути готовим до зміни форми активності на теоретичну або малорухливу, враховуючи параметри мікроклімату, запиленість та обмеженість простору. До протоколу також включається вимога щодо наявності розширеної аптечки в місці проведення занять, яка, крім стандартного набору, має містити засоби зупинки критичних кровотеч (турнікети, оклюзійні наклейки) та препарати для надання допомоги при панічних атаках [5, с. 119-122].

У дистанційному форматі безпековий протокол трансформується у рекомендації щодо організації домашнього спортивного простору. Викладач має

наголошувати на неприпустимості занять поблизу вікон, дзеркал або нестійких меблів, що можуть стати джерелом додаткового травматизму під час обстрілів. Таким чином, безпековий протокол інтегрується в методику фізичного виховання не як формальна вимога, а як життєво необхідна навичка орієнтування в екстремальних умовах, що формує загальну культуру безпеки майбутнього фахівця.

Перегляд змісту робочих програм із дисципліни «Фізичне виховання» зумовлений необхідністю адаптації педагогічного впливу до змінених психофізіологічних показників студентів та нових соціальних запитів. Традиційні програми, орієнтовані переважно на розвиток рухових якостей (сили, швидкості, витривалості) та виконання нормативів, у сучасних умовах поступаються місцем адаптивно-рекреаційним та прикладно-орієнтованим моделям. Ключова корекція змісту полягає у зміщенні акцентів із результативного компонента на процесуальний та оздоровчий, де пріоритетом стає не спортивний результат, а збереження гомеостазу організму в умовах хронічного стресу. Першочерговим напрямом корекції є інтеграція засобів психофізичної регуляції у кожен структурний елемент заняття. Це передбачає включення до підготовчої та заключної частин уроку технік свідомого дихання, прогресивної м’язової релаксації та вправ на розвиток пропріоцепції. Такі зміни спрямовані на стабілізацію вегетативної нервової системи та зниження рівня тривожності, що є критично важливим для студентів, які перебувають під постійним тиском воєнних загроз. Замість високоінтенсивних анаеробних навантажень, які можуть спровокувати погіршення емоційного стану через надмірний викид кортизолу, перевага надається аеробним вправам помірної інтенсивності, стретчингу та функціональному тренінгу з власною вагою [4, с. 85-90].

Іншим важливим аспектом корекції є посилення військово-прикладної складової. Зміст програми доповнюється модулями, що формують навички, необхідні для виживання та ефективної діяльності в екстремальних ситуаціях. Сюди відноситься розвиток загальної витривалості як базису для тривалих

фізичних переходів, вправи на координацію та рівновагу в умовах обмеженого простору, а також вивчення основ прикладної атлетики. Особлива увага приділяється формуванню навичок самодопомоги: вивченню алгоритмів зупинки кровотеч у поєднанні з фізичним навантаженням, що імітує стресові умови реальних подій [1, с. 44-47].

Крім того, змістові лінії трансформуються в бік більшої гнучкості та індивідуалізації. Викладачі впроваджують варіативні модулі, які студент може виконувати самостійно залежно від наявних умов (вдома, в укритті чи на відкритому майданчику). Це потребує розробки нових методичних комплексів, що мінімізують потребу в спеціальному обладнанні, але забезпечують підтримання необхідного рівня рухової активності. Таким чином, корекція змісту програми відбувається шляхом гармонізації традиційних фізичних навантажень із психотерапевтичними та прикладно-захисними елементами, що дозволяє фізичному вихованню стати дієвим інструментом підвищення загальної резистентності особистості.

В умовах воєнного стану, коли безперервність очного навчання постійно переривається безпековими викликами, цифровізація фізичного виховання перетворилася з допоміжного засобу на фундаментальну платформу реалізації навчальної дисципліни. Технологічне забезпечення процесу сьогодні базується на створенні єдиного інформаційно-освітнього середовища, яке дозволяє інтегрувати теоретичну підготовку та практичний самоконтроль студентів у асинхронному режимі. Це забезпечує сталість навчання навіть у періоди нестабільного зв’язку або вимушеної релокації учасників освітнього процесу.

Основою дистанційного інструментарію стали системи управління навчанням. Ці платформи використовуються не лише як репозиторії для зберігання методичних рекомендацій та відеоуроків, а й як інтерактивні майданчики для верифікації виконання практичних завдань. Основним інструментом контролю в таких умовах стає метод відеозвітності, де студент демонструє техніку виконання вправ, а викладач має змогу надати персоналізований фідбек щодо корекції рухів, що мінімізує ризик травматизму при самостійних заняттях [3, с. 112-117].

Особливе місце в технологічному забезпеченні посідає використання мобільних технологій та носимих пристроїв. Інтеграція фітнес-трекерів, смарт-годинників та спеціалізованих мобільних додатків дозволяє об’єктивізувати процес контролю за руховою активністю. Завдяки цим інструментам викладач отримує доступ до верифікованих даних про обсяг фізичного навантаження: кількість кроків, подолану дистанцію, середню частоту серцевих скорочень та тривалість активної фази. Це дає змогу реалізувати індивідуальний підхід, адаптуючи складність завдань під актуальний функціональний стан кожного студента [6, с. 197-201].

Крім того, сучасний інструментарій включає використання відеоконференцзв’язку для проведення занять у режимі реального часу, що сприяє підтримці соціальної взаємодії та психологічної єдності групи. Проте, враховуючи специфіку воєнного часу, акцент зміщується на використання відеохостингів для створення авторського контенту викладачами. Короткі, структуровані відеокомплекси, орієнтовані на виконання в умовах обмеженого простору або без спеціального обладнання, стають ключовим методичним ресурсом. Таким чином, сучасне технологічне забезпечення не просто заміщує традиційні форми занять, а створює нову екосистему фізичного виховання, яка є стійкою до зовнішніх криз і сприяє формуванню у студентів навичок самостійного управління власним здоров’ям протягом усього життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Організація фізичного виховання в умовах воєнного стану вимагає трансформації від суворої регламентації до адаптивної моделі, де безпека та ментальне здоров'я студента є пріоритетними. Основними перспективами є розробка спеціалізованих комплексів вправ для виконання в умовах обмеженого простору та інтеграція методів психологічної корекції у структуру практичних занять. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення довгострокового впливу воєнного стану на фізичний розвиток молоді та розробку програм фізичної реабілітації для осіб, що постраждали від бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Богуславська В.Ю., Головкіна В.В., Сальникова С.В. Вдосконалення фізичної та функціональної підготовленості плавців 11-12 років засобами аквафітнесу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 5 (164). С. 44-47.URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/40947

2. Борисова О., Навроцька Г. Організація освітнього процесу з фізичного виховання у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2022. № 2. С. 15–22.

3. Круцевич Т. Ю., Пангелова Н. Є., Денисова Л. В. Теорія і методика фізичного виховання : підручник. Київ : Олімпійська література, 2017. 448 с.

4. Сальникова С., Головкіна В., Газаєв В., Прус Н. Визначення засобів відновлення у процесі занять фізичними вправами. Вісник 22 Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка, 2025. Вип. 33 (189), с. 85-91

5. Сальникова С., Головкіна В., Пуздимір М. Вплив фізичних навантажень на ментальне здоров’я молоді в умовах ЗВО під час війни. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, вип. 8(195), Серпень 2025, с. 119-122, https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195)

6. Футорний С. М. Здоров’язбережувальні технології у процесі фізичного виховання студентської молоді. Київ : Самміт-книга, 2015. 224 с.

7. Grygoriy P Griban, Svitlana M Dmytrenko, Svitlana V Salnykova, Oleksandra Yu Brezdeniuk, Oksana V Khurtenko, Viktoriia V Holovkina, Nataliia Liakhova. The impact of judo training on the morphofunctional state and physical fitness of healthy adolescents. Polski merkuriusz lekarski: organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. 2025. №53(5), p. 629-634. doi: 10.36740/Merkur202505110.

УДК 796.1–053.67

Шкондя В. В.
ORCHID: https://orcid.org/0000-0003-0252-4951
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЛЬ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ У ФОРМУВАННІ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Впровадження ігрових видів спорту у фізичне виховання студентів є дієвим інструментом роботи з молоддю різного рівня підготовки. Спортивні ігри не лише закладають фундамент міцного здоров'я та розвивають базові фізичні якості (силу, спритність, витривалість), а й забезпечують психоемоційне розвантаження. Різноманітність дисциплін дозволяє кожному студенту реалізувати свій потенціал. Саме тому регулярна фізична активність, як у межах навчальної програми, так і поза нею, є критично важливою для формування здорового майбутнього суспільства.

Ключові слова: *студенти, фізична активність, ігрові види спорту, здоров'я, психологічний стан*

Постановка проблеми. На сьогодні важливо відновити розуміння, що фізична активність і спорт, особливо різних верств населення важлива умова розвитку розуму і тіла. А фізична активність і заняття спортом покращують якість життя, знижують стресовий стан, підвищують працездатність організму, що фізична культура і спорт є запорукою здоров'я нації і зміцнення національної безпеки держави [6, с. 164]. Недостатній рухливий режим студентів негативно позначається на їх фізичному розвитку і стані психічних процесів: відчуття, сприймання, мислення, запам'ятовування, уваги, що зрештою знижує успішність навчання. За умови систематичного використання, рухливі і спортивні ігри забезпечують достатню фізичну активність сучасної молоді та сприяють зміцненню здоров'я [2, с. 426].

Студентська молодь – соціальна група, для якої характерною є низка

специфічних умов життєдіяльності. Зниження рівня рухової активності студентів обумовлене не тільки збільшенням витрат часу на навчальну діяльність у закладах вищої освіти, але і способом життя, який став звичним для більшості молоді (захоплення комп'ютерними іграми, соціальними мережами, нераціональне харчування, нестача сну, недостатнє перебування на відкритому повітрі, наявність шкідливих звичок). У сучасних студентів відзначаються негативні тенденції в стані здоров'я, всього 2-3% молоді мають високий рівень загальносоматичного здоров'я, більшість студентів не дотримуються елементарних основ здорового способу життя. Для вирішення такої проблеми найбільш ефективними засобами є, перш за все, ігрові види спорту [4, с. 124-125].

Ігри розширюють коло уявлень студентів, розвивають спостережливість, кмітливість, уміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати бачене, на основі чого робити висновки, а також збагачують учасників новими поняттями, уявленнями, відчуттями.

Рухлива гра з максимальним рівнем фізичного навантаження вирішує завдання по зміцненню здоров'я студентів, розвитку спритності і координації, швидкості реакції, а також загартовування їх характеру, вихованню духу колективізму і суперництва, відповідальності [7, с. 54].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку теорії фізичного виховання та впровадження сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій науковці займаються уже давно. Як стверджують у своїх напрацюваннях М. Горобей, О. Чалий, Т. Дерябкіна, В. Самійленко ті інш., ігрові види спорту є одним з найефективніших засобів фізичного виховання студентської молоді, прояву їх рухової та соціальної активності, зміцнення здоров'я, правильною формою проведення дозвілля, що сприяє формуванню здорового способу життя. Поряд з цим Г. Грибан стверджує, що потреба у фізичному самовдосконаленні у здобувачів освіти пов'язана з освітнім рівнем, ступенем розвитку інших потреб. Тобто, по суті, чим більш розвиненою і сформованою у своїх ціннісних установках і поглядах є особистість, тим

більшою є у неї потреба у самовдосконаленні, що потребує зміни ставлення до здорового способу життя, основним чинником якого виступає рухова активність, недостатність якої призводить до зниження працездатності, швидкої стомлюваності, порушення сну, підвищення нервово-емоційного збудження, зниження ініціативності, концентрації уваги, швидкості перебігу розумових процесів та зниження інтелектуальної працездатності [1, с. 28].

Для національної системи фізичного виховання характерний цілий комплекс засобів. При цьому основним засобом вирішення завдань фізичного виховання і досягнення його мети є рухова активність людини (фізичні вправи, народні ігри і забави, військові, побутові та професійні дії (якщо вони виконуються за відповідною програмою). Допоміжним засобом є оздоровчі сили природи (сонце, повітря, вода, земля) та гігієнічні фактори (режим дня і харчування, дотримання правил особистої та громадської гігієни тощо) [5, с. 78-79].

Оздоровча фізична культура є частиною загальної фізичної культури її основна мета - зміцнення здоров'я, підтримка високої працездатності, відновлення порушених функцій (оздоровлення і часткове лікування). Значення оздоровчої фізичної культури величезне. Нині багатьма громадськими і державними організаціями проводиться робота у напрямі створення умов широким верствам населення для регулярних занять фізичною культурою з метою оздоровлення і повноцінного проведення дозвілля. Це такі види діяльності: ігрові види спорту (волейбол, футбол, баскетбол, теніс, бадмінтон), види спорту, що мають загальний початок і певні правила (масові види спорту), активний відпочинок на свіжому повітрі, який характеризується доланням перешкод і спортивними змаганнями (літні оздоровчі табори, туристичні походи), вправи естетичного характеру, які приносять користь не тільки учасникам, а й глядачам (показові виступи) [4, с. 125].

Однією з найбільш актуальних форм організації фізичного виховання студентів, на думку таких науковців Данилюк В., Жуков С.М., Кузьмінова М.І., Салатенко І.О., Котова О. В., є спортивно орієнтована модель організації занять

з фізичного виховання. У закладах вищої освіти проведено окремі дослідження, спрямовані на вивчення ефективності академічних занять з фізичного виховання з пріоритетним застосуванням різних видів спорту, популярних у студентському середовищі. Активізацію студентів до занять з фізичного виховання у вищих навчальних закладах фахівці вбачають через функціонування секцій з видів спорту та загалом розвитку студентського спортивного руху.

За аналізом даних багатьох авторів (А. Абаєв, 2012; С. Мельник, 2006) здоров'язбережувальна система освіти дозволяє забезпечити безпеку освітнього простору, відповідність змісту і обсягу навчального матеріалу віковим та індивідуальним особливостям здобувачів освіти, формування здорового способу життя, підтримку розумової і фізичної працездатності, збереження та формування фізичного, духовного і психологічного здоров'я.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є на основі літературних даних обґрунтувати вплив ігрових видів спорту фізичний та психологічний стан студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття в різних країнах світу фізичне виховання стало розглядатися як потужний засіб зміцнення здоров'я населення, забезпечення високої працездатності і якості життя [5, с. 26].

Серед великого різноманіття засобів фізичного виховання, які використовуються з метою гармонійного розвитку людини, одне з провідних місць займають ігрові види спорту. Вони є найбільш поширеним видом фізичних вправ у всього суспільства незалежно від раси, нації, віросповідання тощо. Популярність ігрових видів спорту пояснюється їх доступністю, привабливістю, відсутністю великих затрат на інвентар, особливих місць для гри. Ігри служать засобом комплексного розвитку фізичних якостей (спритності, сили, швидкості, витривалості та ін..) під час вирішення основних рухових завдань. Вони також дозволяють удосконалювати морально-вольові якості, навички та риси характеру (цілеспрямованість, колективізм, рішучість, сміливість, активність, дисципліну, взаємодопомогу, відчуття відповідальності та ін.). Студентам у ЗВО просто необхідна фізична активність: постійні розумові перевантаження,

багатогодинне сидіння за книгами, копітка робота над контрольними та курсовими роботами, нестача сну – все це призводить до емоційної нестійкості, зривів і істерик, небажання що-небудь робити далі. І тут на допомогу приходить фізкультура і спорт [1, с. 26].

Навчальні заняття ігровими видами спорту є дуже ефективними для впровадження їх у процес фізичного виховання студентів закладів вищої освіти, які мають різний фізичний стан й підготовку, тому що структурною одиницею у грі є матч або зустріч, де прямий фізичний контакт достатньо обмежений (за винятком футболу, баскетболу й регбі) [2, с. 427].

Ігрові види спорту в нашому сучасному розумінні характеризується високим рівнем рухової активності і великими фізичними навантаженнями. Вони поєднують в собі ходьбу, біг, зупинки, повороти, стрибки, ловлю, кидки і ведення м'яча в оточенні безлічі суперників.

Система фізичних вправ, заснованих на спортивних іграх, також робить багатобічний вплив на розвиток психічних процесів в організмі студента. Вони покращують сприйняття, увагу, пам'ять, розвивають уяву і мислення, що є основою для якісного сприйняття і дотримання правил, і умов як самих вправ, так і гри, узгодження дій як індивідуального гравця, так і всієї команди цілому [5, с. 112].

Спеціальна фізична підготовка – це підготовка, спрямована на безпосереднє оволодіння навичками гри (веденням м'яча, передачею пасів, закиданням м'яча в кошик і т. д.). Таким чином неможливо розвинути рухову активність без відповідної фізичної підготовки, яка є серцевиною фізичних навичок [3, с. 72-73].

Все сказане свідчить про необхідність прийняття серйозних заходів щодо прищеплювання студентам зацікавленості до різних видів рухової активності, бажання займатися фізичною культурою, а також, в цілому, формування у них установок на здоровий спосіб життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищесказаного можна відзначити, що без фізичної активності попросту

неможливий нормальний фізичний, а також психологічний розвиток людини. Для студентської молоді фізична активність є непросто способом підтримати форму, а й засобом психологічного розвантаження і зарядом енергії. Ігрові види спорту є ефективним засобом фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Заняття різними видами спортивних ігор мають значний вплив на фізичний, функціональний, психологічний стан та стан когнітивних функції здобувачів вищої освіти. Заняття ігровими видами спорту сприяють зміцненню здоров'я, удосконаленню фізичного розвитку, підвищенню рівня фізичної підготовленості та працездатності. Спортивні ігри позитивно впливають на функціональний стан серцево-судинної, дихальної, травної та нервової систем, покращують роботу зорового, слухового, вестибулярного, тактильного та рухового аналізаторів. Заняття ігровими видами спорту є ефективним засобом формування морально-вольових якостей, такі як впевненість, рішучість, сміливість, ініціативність, самовладання, креативність мислення та почуття колективізму. Спортивні ігри сприяють підвищенню уваги, уяви, мислення та спостережливості. У перспективі подальших досліджень передбачається експериментальна перевірка ефективності застосування ігрових видів спорту як фактора впливу на фізичний та психологічний стан студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Арефьєва, Л. П., Плющакова, О. В., Ганчева, В. І., & Гончаренко, В. І. (2021). Вплив занять спортивними іграми на психофізичний стан студентів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Вип. 11(143), С. 26-29.

2. Данилюк В., Назарова І. Впровадження інноваційних фізкультурно-оздоровчих технологій у систему фізичного виховання вищих навчальних закладів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* : зб. наук. праць. Житомир, 2016. Вип. 2. С. 25–30.

3. Зайцева В.М. Теорія спортивного тренування з основами методик: підручник для студентів ВНЗ. Київ, 2003. 173 с.

4. Котова О. В., Суханова Г. П., Ушаков В. С. Спортивні ігри як оптимальне середовище розвитку професійно-важливих якостей студентів ВНЗ в процесі фізичного виховання. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 7. С. 123–127.

5. Остапенко Ю. О., Остапенко В. В. Спортивні ігри як засіб професійно-прикладної фізичної підго-товки фахівців інформаційнологічної групи спеціальностей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2019. Вип. 3(110), С. 425–429.

6. Рогаль І., Столярик В., Чхань А., Шкондя В. Моніторинг рівня мотивації студентів ЗВО до різноманітних видів фізичної активності в умовах військового стану в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Вип. 2(174), С. 163-166. Котова О. В.,

7. Спортивні ігри : навчальний посібник для студентів факультетів фізичної культури педагогічних вищих навчальних закладів : у 2 томах / Козіна Ж. Л., Поярков Ю. М., Церковна О. В., Воробйова В. О. ; під ред. Ж. Л. Козіної. Том 1. : Загальні основи теорії і методики спортивних ігор. Харків, 2010. С. 200

УДК 37.02:811.111:004

Антонова М. В., доктор філософії зі спеціальності «Філологія»
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6679-3531
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ

Сучасна система освіти перебуває в умовах активної цифрової трансформації, що супроводжується впровадженням нових методичних моделей та інформаційних технологій у процес навчання іноземних мов. У зв'язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору особливого значення набуває формування комунікативної компетентності здобувачів освіти, здатних ефективно використовувати іноземну мову у професійній, академічній та міжкультурній взаємодії [5, p. 12]. Саме тому комунікативний підхід сьогодні розглядається як одна з провідних інноваційних моделей організації освітнього процесу.

Вагомий внесок у формування комунікативного підходу зробили британські та американські лінгвісти й методисти другої половини XX століття. Одним із засновників концепції комунікативної компетентності вважають Делла Гаймза, який наголошував, що успішне володіння мовою передбачає не лише знання граматики, а й уміння використовувати мовні засоби відповідно до конкретної соціальної ситуації [5, p. 14]. Значний вплив на розвиток комунікативного підходу в навчанні (Communicative Language Teaching – CLT) здійснили Майкл Голлідей та Генрі Віддоусон, які розглядали мову насамперед як інструмент соціальної взаємодії та комунікації. Подальший розвиток методики пов'язаний

із працями Джека Річардса, Девіда Нунана та Джеремі Гармера, котрі розробили сучасні принципи інтерактивного, навчання на основі завдань (task-based) та студентоцентрованого навчання (student-centred learning) і впровадили їх у міжнародну практику викладання англійської мови [1, p. 32; 4, p. 18].

Комунікативний підхід сформувався як альтернатива традиційним методам навчання, орієнтованим переважно на засвоєння граматичних структур та переклад текстів [2, p. 7]. Основною метою CLT є формування здатності до реального мовленнєвого спілкування в автентичних ситуаціях. У центрі освітнього процесу перебуває не окреме правило чи лексична одиниця, а комунікація як засіб соціальної взаємодії.

Дослідники зазначають, що однією з головних проблем традиційної системи навчання іноземної мови є недостатній розвиток навичок аудіювання та усного мовлення. Навіть після кількох років вивчення англійської мови студенти часто демонструють високі результати у тестуванні, однак не можуть підтримувати реальне спілкування іноземною мовою [3]. Саме комунікативний підхід спрямований на подолання цієї проблеми шляхом створення ситуацій природної мовної взаємодії.

Однією з характерних особливостей комунікативного підходу є інтеграція чотирьох основних мовленнєвих навичок: говоріння, аудіювання, читання та письма [1, p. 84]. У сучасній методиці ці компоненти не розглядаються ізольовано, а функціонують у взаємозв’язку. Важливим принципом є домінування практичного використання мови над механічним запам’ятовуванням граматичних правил.

Значний вплив на розвиток CLT справила концепція task-based learning, відповідно до якої навчання здійснюється через виконання комунікативних завдань [4, p. 16]. Такі завдання можуть мати форму проєктної діяльності, рольових ігор, дискусій, презентацій або проблемно-орієнтованих ситуацій. Основним критерієм успішності стає не безпомилковість мовлення, а ефективність комунікації та досягнення поставленої мети.

Однією з найпоширеніших моделей реалізації комунікативного підходу є

методика PPP (Presentation – Practice – Production), що передбачає послідовне введення нового матеріалу, його тренування та подальше самостійне використання студентами [3]. На етапі presentation викладач створює ситуацію спілкування та вводить новий мовний матеріал. Етап practice передбачає виконання контрольованих вправ, роботу в парах і групах, а етап production орієнтований на самостійну мовленнєву діяльність студентів у змодельованих комунікативних ситуаціях.

Важливим компонентом сучасного комунікативного навчання є використання інформаційних технологій. Цифрові освітні платформи, інтерактивні сервіси, відеоконференції та мультимедійні ресурси значно підвищують ефективність мовної підготовки [6, p. 215]. Використання онлайн-ресурсів створює умови для постійної мовної практики, розвитку автономного навчання та формування мотивації студентів.

Особливу роль у сучасній іншомовній освіті відіграють інтерактивні методи навчання. Інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію між учасниками освітнього процесу, що сприяє формуванню комунікативної впевненості студентів [3]. Робота в парах, групові обговорення та проєкти, інтерактивні вправи створюють умови для розвитку навичок реального спілкування.

Не менш важливим є student-centred learning (SCL), тобто студентоцентроване навчання. У межах цього підходу студент виступає активним учасником освітнього процесу, а викладач виконує функції фасилітатора та організатора комунікації [8, p. 56]. Така модель відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу та сприяє формуванню автономності здобувачів освіти.

Комунікативний підхід також тісно пов’язаний із навчанням на основі контексту (content-based learning – CBL), коли іноземна мова використовується як інструмент для засвоєння професійного або академічного змісту [3]. Це особливо актуально для викладання англійської мови за професійним спрямуванням (English for Specific Purposes – ESP), де мовна підготовка інтегрується з фаховими дисциплінами.

Важливо зазначити, що сучасні кембриджські методики викладання англійської мови ґрунтуються саме на принципах комунікативного підходу. Підручники Cambridge English орієнтовані на розвиток мовленнєвої компетентності через автентичні ситуації спілкування, інтеграцію цифрових ресурсів та формування практичних навичок комунікації [7, p. 33].

Попри значні переваги комунікативного підходу, його реалізація потребує високого рівня методичної підготовки викладача, належного технічного забезпечення та адаптації навчальних матеріалів до потреб конкретної аудиторії. Серед труднощів також можна виокремити великі академічні групи, недостатню кількість аудиторних годин та різний рівень мовної підготовки студентів.

Отже, комунікативний підхід у поєднанні з сучасними інформаційними технологіями є ефективною інноваційною моделлю навчання іноземних мов. Його використання сприяє формуванню комунікативної компетентності, розвитку критичного мислення, автономного навчання та професійної мобільності здобувачів освіти. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення цифрових комунікативних методик та інтеграцію штучного інтелекту в процес викладання іноземних мов.

Список використаних джерел:

1. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. 5th ed. London: Pearson Education, 2015. 446 p.

2. Littlewood W. *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 108 p.

3. Mykoliuk O. P. Communicative Approach in Teaching English for Specific Purposes. URL: https://jpvs.donnu.edu.ua/article/view/7201/7229 (дата звернення: 12.05.2026)

4. Nunan D. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 238 p.

5. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 47 p.

6. Scrivener J. *Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching*. 3rd ed. London: Macmillan Education, 2011. 416 p.

7. Thornbury S. *How to Teach Speaking*. London: Pearson Longman, 2005. 156 p.

8. Ur P. *A Course in English Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 388 p.

UDC: 81'25:004.8

Dovhan L. I., PhD (Pedagogics), Associate Professor
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4742-6570
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

MACHINE TRANSLATION LITERACY AS A NEW PHILOLOGICAL COMPETENCY

The article examines machine translation literacy as a new and essential competency in contemporary philology shaped by the digital transformation and rapid development of artificial intelligence technologies. The study conceptualizes the notion of MT literacy, identifies its core components, and analyzes the evolution of machine translation systems from rule-based and statistical models to neural machine translation and large language models. Particular attention is devoted to the role of critical evaluation, pre-editing, post-editing, ethical awareness, and strategic use of MT tools in philological practice. The paper also explores the integration of MT literacy into philological education and emphasizes the necessity of developing human-centered approaches to AI-assisted translation. It is argued that MT literacy combines traditional linguistic expertise with digital and analytical competencies, enabling philologists to critically and effectively engage with automated translation technologies in academic and professional contexts.

Keywords: *machine translation literacy, neural machine translation, artificial intelligence, philological competency, post-editing, translation technologies*

Problem identification. Contemporary philology is undergoing a shift necessitated by the digital turn and rapid development of artificial intelligence. It is

increasingly shaped by the use of machine translation (MT) systems, which have evolved from simple rule-based algorithms to sophisticated neural networks and large language models (LLMs) capable of processing vast amounts of linguistic data. This technological evolution has given rise to the concept of machine translation literacy, a competency that is now considered fundamental for a modern philologist [6].

Machine translation literacy transcends a procedural ability to use translation software. It represents an informed decision-making process rooted in the understanding of how machines process text, the strengths and limitations of various computational approaches, and the broader ethical and sociolinguistic implications of automating linguistic transfer. As the international academic community grapples with the dominance of English as a lingua franca and the resulting barriers to linguistic diversity, the ability to critically engage with MT becomes not just a technical skill, but a vital tool for the preservation and dissemination of global cultural heritage.

Literature review. The issues of the machine translation have been studied by numerous scholar. Thus, Bowker L. and Ciro J. B. researched machine translation literacy in the scholarly community. O'Brien S. explored machine translation and translator education. Albir A. H., Kenny D., Cronin M. studied the specifics of translation in the digital age, the features of machine translation and its ethics. Rico C. and Torrejón E. clarified the skills and profile of the new role of the translator as MT post-editor. Groves, D. and Mundt, K. explored Google Translate in language for academic purpose. Niño A. investigated machine translation in foreign language learning, in particular language learners' and tutors' perceptions of its advantages and disadvantages.

Despite numerous investigations, the study of the issues of machine translation literacy as a new philological competency remain relevant.

The aim of the article is to conceptualize machine translation literacy, outline core components of MT literacy and its main benefits, explore the technological transition from rule-based to neural systems and the ways of integrating MT literacy into philological education.

Research materials. Philology is centered on the critical analysis of surviving

linguistic sources to understand the past as deeply and broadly as possible. The transition to digital philology has expanded the traditional goals of a philologist by introducing computational methods for analyzing large volumes of textual information.

This shift does not represent a departure from philological principles but rather a "digital successor" that allows scholars to re-imagine how they can achieve ancient goals. Digital philology integrates technical methods such as AI-based handwritten text recognition, optical character recognition (OCR), etc. In this new environment, the philologist must possess informational competency, which includes the ability to solve complex linguistic and translation tasks through research and the implementation of digital innovations. Consequently, the definition of professional competence for a specialist in language and literature has expanded to include the ability to master new professional fields on one's own using linguistic and literary knowledge in complicated new conditions [3].

Machine translation literacy is an emerging concept in contemporary academic research. In general terms, it refers to the ability to understand the fundamental principles behind the functioning of machine translation (MT) systems, to recognize their potential applications in academic and professional environments, and to be aware of the broader consequences of their use. In contrast to purely technical or procedural abilities, such as copying text, pasting it into a translation tool, or pressing a translate button, MT literacy is mainly associated with higher-order cognitive skills. It requires a critical understanding of the capabilities and the limitations of MT technologies, as well as awareness of the possible risks resulting from their careless or inappropriate use in various contexts.

MT literacy includes a number of interconnected competencies that are especially important in philological practice. Among them are the ability to assess whether a text is suitable for machine translation, the skill of pre-editing texts in order to enhance translation quality, and the competence to post-edit machine-generated translations to achieve accuracy, coherence, readability, and stylistic consistency. For today's philologists, these abilities have become increasingly significant, since machine translation is no longer limited to professional translation settings but has become an integral part of the everyday activities of researchers, educators, students, and the wider public [1] (Table 1).

Table 1 - Core components of MT literacy applied in philology

MT Literacy Component	Philological and Scholarly Application
Technical Comprehension	Understanding the underlying mechanisms (RBMT, SMT, NMT, LLM) to predict error types.
Strategic Usage	Determining whether MT is appropriate for gisting, information assimilation, or publication.
Critical Evaluation	Identifying "hallucinations," terminological inconsistencies, and stylistic drift in outputs.
Pre-editing (Translation-friendly writing)	Modifying source texts to reduce syntactic complexity and lexical ambiguity before translation.
Post-editing (Stylistic Calibration)	Refining raw MT output to preserve the author's voice and adhere to target language conventions.
Ethical Awareness	Assessing data privacy risks and the impact of MT on linguistic diversity and cultural sensitivity.

The necessity for machine translation literacy is driven by the rapid evolution of MT technologies. Early systems were rule-based (RBMT), relying on programmers to codify bilingual dictionaries and grammar rules to mimic human linguistic processes. These were followed by example-based and statistical approaches (SMT), where computers identified patterns in large parallel corpora to generate translations. The current state-of-the-art is neural machine translation (NMT), which employs artificial intelligence and machine learning to process language in a more holistic and often more idiomatic manner [4].

For philologists, the emergence of NMT and large language models such as ChatGPT has changed the nature of translation errors. Unlike older systems that produced obviously incorrect output, modern AI tools often generate fluent but semantically inaccurate translations or “hallucinations”. Therefore, philologists need advanced critical literacy to recognize such errors and to use AI as a support tool rather than a substitute for human linguistic expertise.

As machine translation literacy is recognized as an essential competency, there is a growing push to integrate it into the training of philologists and humanities students. This integration requires a shift in both educator and student roles. The educator must move from being a traditional language expert to a "digital facilitator" who designs tasks that integrate AI meaningfully. The student, in turn, must shift from being a passive consumer of information to an active analyst who critically engages with technological outputs.

Educational training of modern philologists may involve practical activities focused on translation evaluation and error detection, in which students analyze and annotate inaccurate machine-generated translations through the application of linguistic principles. One of the major challenges of this educational transformation is the possibility that students will become excessively dependent on automated technologies and gradually lose the ability to think critically and interpret language independently. To address this issue, researchers emphasize that machine translation literacy should be incorporated throughout the entire process of philological and translator education rather than taught only in specialized technology-oriented courses. Such an interdisciplinary approach helps students develop critical thinking skills, ethical awareness, and the ability to function effectively in professional environments increasingly shaped by human-AI interaction.

Data privacy is a significant concern, particularly when scholars send sensitive or proprietary research data to free online MT systems [5]. MT literacy involves an awareness of these risks and the ability to make strategic decisions about when to use general-purpose tools versus more specialized, domain-adapted models. Furthermore, as machine translation acceptability is a “multilayered concept” involving usability, satisfaction, and quality, scholars must understand that a “correct” translation is not always an “acceptable” one in a specific professional or cultural context [2].

Conclusions. Machine translation literacy is no longer a peripheral skill but a new philological competency that is essential for the preservation and study of human culture in the twenty-first century. It represents a synthesis of traditional linguistic expertise and modern computational proficiency. By understanding the mechanisms of machine translation, philologists can move beyond the simple consumption of automated outputs to become critical facilitators of cross-cultural communication. This new competency involves a continuous process of intelligence amplification, where the machine's speed and data-processing capabilities are balanced by the human scholar's sensitivity to nuance, ethics, and historical context. The philologist of the future does not avoid technology, but one who masters it, using MT literacy to bridge the gap between ancient goals and modern means. The ongoing transformation of philology into a digital-first discipline necessitates a fundamental re-evaluation of how we teach and practice the study of language.

References:

1. Bindels J., Pluymaekers M., Dorst A. (Re)defining machine translation literacy: from a competence-based to a process-based approach. *Revista Tradumàtica. Tecnologies de la Traducció.* 2025. № 23. P. 308-325.

2. Bowker L., Ciro J. B. Towards a framework for machine translation literacy. In *Translation or Transcreation? Discourses, Texts and Visuals* (Chap. 5). University of Ottawa, Canada: Emerald Publishing Limited. 2019. https://doi.org/10.1108/978-1-78756-721-420191007

3. Dumitrescu A., Stan E. Textual Transmission, Intertextual Inference and Provenance Stewardship in Computational Philology. *Social Science Chronicle.* July 2025. № 5(1). P. 1-13. DOI:10.56106/ssc.2025.004

4. Kasperė R., Motiejūnienė J., Patasienė I., Patašius M., Horbačauskienė J. *Is machine translation a dim technology for its users? An eye tracking study*. *Frontiers in Psychology. 2023. № 14*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1076379

5. Peterlin P., Južnič M. Addressing MT literacy in a specialized translation class: An experimental study. *Across Languages and Cultures*. 2026. February. P. 1-16. https://doi.org/10.1556/084.2025.01340

6. Phanthaphoommee N., Pidchamook T. W., Castilho S., Moorkens J. Empowering Migrant Communities through Machine Translation Literacy: A Pathway to Socio-Economic Inclusion. *Journal of Ethnic and Cultural Studies.* 2026, Vol.13, No. 2. P. 6-28 http://dx.doi.org/10.29333/ejecs/2668

УДК 378.147:811

Zapadynska I. G., PhD (Pedagogics), Associate Professor
ORCID https://orcid.org/0000-0002-3967-7583
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

TEACHING CULTURE IN THE CONTEXT OF GLOBAL EDUCATION

The article discusses the perspectives on global education and presents an overview of approaches and key theories as well as addresses alternative theories about interpreting education and its impact on educational standards in the global world. Global education is considered a broad contested concept imbued with varied values,

understandings and practices. The authors connect the constructs of global education and global frameworks that are used in a number of international sites. In addition, it is claimed that the problems raised are related directly to teaching culture in the EFL/ESP classroom in accordance with the emerging practices as at present recognition of the need to incorporate sociocultural factors into the language classrooms.
Key words: *culture, global education, target language, innovative teaching, language instruction, ICT, 3Ps approach, ESP, EFL*

Introduction. The term 'Global Education' that has been coined recently to ascribe a multiplicity of definitions that largely depend on the education (academic) context. The aim of the discussion is to analyze constructed concepts of global education while using international perspectives and a number of views, definitions, and approaches so that to put the spotlight on the general idea of globalization in education. In the framework of global education the highlights deal with a variety of issues, studied so that to research problematic areas ranging from global citizenship to key tensions and challenges for global education in the future in different academic contexts including tertiary education, teacher education, various pedagogies, digital pedagogies among them, and curriculum development at school, tertiary and community levels to provide critical, descriptive and values-laden interpretations. The critical view on trends in the academic context offers perspectives on the importance of overall global values that imbue education. When global education is perceived as a matter of connectivity it leads to the understanding that information and communication technology (ICT) can help build both global and local connections in the diverse national contexts.

In this respect it is important to fulfill the tasks of presenting an overview of the research on teaching culture and describing effective pedagogical practices that can be integrated into the ESP/EFL classroom. It is believed that the approach known as the 3Ps that stands for Products, Practices, Perspectives, can be combined with an critical-thiuinking regarded similar to inquiry-based teaching approach that is based on instructional technology in addition to more traditional methods of teaching culture

that is gaining more popularity at present due to the fact that it aims at promoting students' motivation and active engagement in the language learning process that, in its turn, can help overcome stereotyping and lack of intercultural awareness [1].

Moreover, according to the reknown methodologist F. Stoller, language teachers may successfully integrate digital media together with critical thinking and learnerautonomy into language instruction to create a rich and meaningful environment in which students interact with authentic data and build their own understanding of aforeign culture's products, practices, and perspectives [7].

Discussion. Being a relatively new concept global education as G. Gay states, calls for clear definitions as there is still a wide range of ideas stating either that global education is about 'preparing students for the increasing interconnectedness among people and nation' [6, p. 106], or the one offered by the language instructors who rely heavily on the exponential technological and societal change that has made people increasingly interdependent and has flattened and converged global boundaries creating a need for global education and learning about all dimensions of humanity [2, 3, 7].

Undoubtedly, global education is a complex multifaceted notion that comprises knowledge, consciousness, intercultural awareness, transnational efficacy and informed advocacy, so it is the task of educationalists to focus on the aspects of global education that are more essential for the education purposes in every concrete case in a certain teaching context.

According to N.Dower and G. Pike, on the whole, global knowledge is meant to inform students about structural and social inequalities and dominant discourses as it frames global awareness, citizenship and consciousness [5, 10]. Still, it can be argued that as global education is closely connected with global consciousness regarded as an informed view of rights and responsibilities in the global community it should comprise an understanding of the interrelationships between different kinds of responsibility, namely, collective and individual. Moreover, it is to recognize the importance of human rights issues, environmental sustainability and intercultural understanding.

Engagement with the challenges and opportunities identified by globalization

enables language learners to respond to contemporary social, political, economic and cultural issues, as well as address environmental concerns that need alternative solutions at the local and global level. All these challenges lead to the realization of the necessity of ongoing discussions abound the role of global education and its implementation in different venues and communities while incorporating Information Communication Technologies (ICT) into the language classroom. Numerous researches provide important perspectives for the discussion by including the development of human capability rather than corporate gain as a crucial element of global citizenship and a guiding framework [6, 7]. The studies in the field should provide positive examples of how global education and global citizenship can be achieved within a national context. Additionally, there needs to be a critical approach to the power and political aspects of global citizenship in education as opposed to human rights and social justice as personal and individualized concerns rather than structural issues at cultural, economic and political aspects.

F. Jerrold claims that, while the idea of teaching culture in the EFL classroom is not new, teachers need to go beyond introducing traditional holidays, food, and folk songs of the target culture and incorporate a framework that enables students to understand the social aspects of the culture as well [7, p.2]. In other words, culture studies must be fully integrated into the classroom. Opportunities are to be created for teachers and students to examine and reflect on the target culture and that of their own country. Apart from these statements, it should be remembered that the concepts discussed can be generalized to all cultures – opportunities for students to speak English may come not only with native speakers of the language but with non-native speakers of English from a variety of cultural backgrounds.

One of the popular approaches emphasizes the need to collaboratively bring together families, teachers, administrators, and students in schools, because they possess complementary information that can be used to solve educational problems. Often non-formal knowledge such as social and emotional issues, neighborhood issues, and family status builds more open school communities and such participation is the process by which public concerns, needs, and values are incorporated into

governmental and corporate decision-making processes. Enacting global values is essential for the better world and any action that helps to link the local experience with the global one will assist with global ways and techniques.

Undoubtedly, technology has changed the very nature of both language instruction and learning as more teachers are exploring digital technologies to make learning more effective and engage students in the conscientious participation in the learning process. Furthemore, technology reinforces socially active language in different authentic contexts due to its accessibility, convenience, user-friendliness and speed. Application of modern technological devices and the Internet access result in numerous innovative activities that language teachers use to teach not only the language structure, but also the target culture. Besides they are able to create more effective instructional materials. Although there has been an extensive discussion on how to teach culture in a foreign language classroom, educators are still looking for effective techniques and approaches that allow language teachers in the 21st century to teach culture in ways that promote authentic communication. Research on teaching culture has shown that language and culture are best acquired together as they are closely related [1, 3, 4, 5]. H. D. Brown describes the interrelatedness of language and culture stating “that one cannot separate the two without losing the significance of either language or culture [1].

Traditionally language teachers spend much time and effort on teaching grammatical and lexical components of the language, culture being an additional component often ignored because of lack of time in the classroom. Despite the fact that at present teachers incorporate more culture in the EFL lessons, the major concern is finding effective ways for integrating culture and language that prepare the language learners to communicate and collaborate effectively in the times of technological and information breakthroughs with the help of ICT. A number of definitions of culture have emerged over the past years in different fields. Social scientists used to view culture as closely related to human learning, but still there has been an ongoing discussion on the notion of culture, because it is a very broad concept embracing all aspects of human life in different spheres and activities. Absence of aclear definition of culture causes a huge challenge of determining which components and aspects of target culture should be taught in the EFL classroom.

As a result, culture is often regarded as composed of many different parts, some of which are emphasized in the classroom, while others are often ignored completely. Moreover, this lack of a common definition leads to the perception of culture in terms of the fine arts, history, and geography that does not cover a range of features involved in any culture. R.A.Schulz states that “in categorizing culture for practical purposes, teachers should be cautious not to lose sight of the inherently holistic nature of this concept” [6, p.12].

Practical methods and popular approaches to teaching culture, such as movies and video, can be enhanced through the integration of digital media. Feature films have become available and have been included in numerous textbooks and designed to actively involve language learners. Media literacy promotes cross-cultural competence and comprehension focused on meaning which leads to less stereotyping and a realization that customs, values, and language vary by regions, country, or culture. It might help promote cultural dialogue in which language learners gain respect for differences between their native culture and the foreign culture, as well as acknowledge the similarities in both cultures. The approach described when used on a regular basis helps broaden the ideas from which learners expand their problem-solving and decision-making skills. Moreover, students can work either independently or in a team, and completed projects can be shared with peers and even with a global audience.

Learning activities offered foster interpretation of the cultural information the students learned, promotes creative writing, and contextualized language learning. Another effective way to incorporate art that can be used to teach culture is visiting museums in the target language country via Google Art Project. It allows language learners to virtually tour museums and explore artwork. Students can analyze common topics, write stories inspired by the art pieces, research the artists’ lives, and their works, find out the sources of inspiration to create masterpieces. Their own reports and projects can then be shared using Prezi, which is a free Web 2.0 presentation tool.

Conclusion. The article summarized the results of studies that aim at the issues of education in the global context and encompasses a number of political, social, cultural, economic concerns that require further investigation. The ideas outlined provide

evidence that these might lead to the improvement of standards in the ESP/EFL field; give arguments to support the need to apply critical scrutiny to discourses of globalization in terms of common international imperatives. From a curriculum perspective educationalists should reach consensus as to how different courses can be used in the connected world and what the implications might be in the global academic context. The definition of global education in a wide context can serve a starting point for a stronger international conception of educational aspects in different parts of the world and prove a way to build a conversation for the future of global education in the nearest future that requires systematic introduction of cultural elements into the lessons as well as incorporation of sociocultural factors into the language classrooms.

References:

1.Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching / H.D. Brown. – New York, NY: Pearson Longman, 2007. – 423 p.

2. Bush M. D. Facilitating the integration of culture and vocabulary learning: The categorization and use of pictures in the classroom / M.D. Bush // Foreign Language Annals. – 2007. – 40(4). – P. 727-745.

3. Cogan J. J., Grossman D. L. Characteristics of globally minded teachers: A twenty first century view/ J. J. Cogan, D. L. Grossman // T. Kirkwood-Tucker (Ed.) Visions in global education. – 2009. – P. 240-270.

4. Davies L. Global citizenship abstraction or framework for action? / L. Davies // Educational Review. – 2006. –Vol. 58(1). – P. 5–25.

5. Dower N. Global ethics: Dimensions and prospects / N. Dower // Journal of Global Ethics. – 2014. – No.10 (1). – P. 8–15.

6. Gay G. Preparing for Culturally Responsive Teaching // Journal of Teacher Education. – 2002. – Vol. 53. – No.2 March /April. – P. 106-116.

7. Jerrold F. Raising Cultural Awareness in the English Language Classroom / F.Jerrold // English Teaching Forum. – 2013. – No.4. – P. 2-35.

UDC 81’25:004.8:005

Ivanytska N. B., DSc (Philology), Professor
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9925-1285
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

TRANSLATOR COMPETENCE IN DIGITAL TRANSLATION MANAGEMENT

The present article examines the transformation of written translation in the context of digitalisation, automation, and the growing use of artificial intelligence in multilingual communication. The changing role of the translator in AI-assisted workflows is a particular point of interest, given that professionals are increasingly assuming the roles of post-editors, information analysts, terminology managers and quality evaluators. In this context, translator expertise is increasingly defined by critical judgment, contextual adaptation, and the ability to manage machine-generated output. The study further underscores the need to modernise translator training by integrating competence models encompassing digital literacy, AI literacy, post-editing, and quality management.

Key words*: translation studies, translator competence, digital translation management, information competence, machine translation post-editing, translation quality, AI-assisted translation, digital literacy*

Introduction. The present moment marks a period of profound transformation in translation studies. This transformation is driven by three major factors: rapid digitalisation, the increasing exchange of global information, and the integration of artificial intelligence in multilingual communication. Traditionally conceptualised as a human-mediated linguistic and intercultural activity, written translation is now deeply embedded in complex technological infrastructures. Such infrastructures include computer-assisted translation environments, terminology management systems, neural machine translation engines, automated quality assurance tools, corpus resources, collaborative cloud platforms, and large language models capable of generating highly fluent target-language output.

These developments have fundamentally reshaped translation workflows, quality management procedures, and the organisational logic of professional translation services. Consequently, the translator's professional role is expanding beyond interlingual transfer to encompass terminology curation, information retrieval, source verification, machine translation post-editing (MTPE), multimodal content adaptation, strategic quality evaluation, and responsible interaction with AI-generated content.

Moreover, the concept of translation quality has undergone significant reconceptualization. In classical translation theory, quality was evaluated primarily on the following three criteria: equivalence, adequacy, and fidelity to the source text. In contemporary translation practice, however, the quality of a translation is increasingly determined by client-oriented quality parameters, such as functional adequacy, usability, turnaround efficiency, revision effort, and compliance with production standards. This paradigm shift is reflected in professional standardisation frameworks, particularly International Organization for Standardization ISO 18587, which formalises quality requirements for post-editing of machine translation output and positions quality as a managed operational category within translation workflows.

Previous Research. Recent studies have increasingly examined the technological transformation of translation in relation to machine translation, post-editing, and translation quality management. O'Brien conceptualizes post-editing as a distinct professional practice requiring evaluative competence, strategic intervention, and informed quality-related decision-making [9]. From a definitional perspective, Asscher demonstrates that growing machine autonomy is reshaping conventional understandings of translation and redistributing human agency within translation workflows [7].

Ukrainian scholars have made significant contributions to the study of digital translation practices. Bondarenko and Nehrienko analyze quality management in machine translation post-editing and show that translation quality is increasingly regulated by procedural consistency, production standards, and client-oriented expectations [1]. Dorofeieva positions translation, editing, and post-editing as interconnected components of translator competence [3], while Ignatenko emphasizes the pedagogical importance of integrating post-editing into translator training [4].

Considerable attention has also been devoted to machine translation quality assessment. Gudmanian, Sitko, and Struk demonstrate that machine translation continues to generate functional-pragmatic distortions requiring human communicative correction [2]. In contrast, Karpina highlights the importance of context-sensitive evaluation in domain-specific translation environments [8]. Riabova further extends this discussion by examining international and national standards governing translation services and post-editing practices [6]. Recent work by Ivanytska and Nechyporenko conceptualises post-editing of neural machine translation as an instrument of translation quality assessment, emphasising communicative adequacy, revision effort, workflow efficiency, and strategic translator intervention [5].

Despite these contributions, information competence as an integrative category connecting information management, critical evaluation, technological literacy, AI interaction, and strategic translation decision-making remains insufficiently theorized, which defines the focus of the present study.

Aim of the Study. The purpose of this paper is threefold: firstly, to examine the transformation of written translation in the context of digital translation management; secondly, to analyze the changing professional role of the translator in AI-assisted workflows; thirdly, to reconsider contemporary approaches to translation quality as a managed operational category; and finally, to define information competence as a core dimension of modern translator expertise and professional education.

Results and Discussion. The contemporary landscape of written translation is increasingly shaped by a digital translation environment in which human linguistic expertise interacts continuously with automated systems, digital resources, and algorithmically mediated communication. Translation is no longer understood as a linear process of source-text decoding followed by target-text production; rather, it has evolved into a complex workflow involving technological mediation, information processing, iterative revision, quality monitoring, and strategic professional decision-making.

A major driver of this transformation has been the widespread adoption of computer-assisted translation (CAT) environments, which integrate translation

memories, terminology management systems, corpus resources, automated quality assurance, and collaborative cloud-based platforms into unified production ecosystems. These technologies improve consistency, terminological precision, and workflow coordination, particularly in specialised translation domains, while simultaneously expanding translator competence in technological navigation, data management, and workflow optimisation.

Equally influential has been the rapid advancement of neural machine translation (NMT). Contemporary translation practice increasingly relies on machine translation post-editing (MTPE) workflows, where translators evaluate, revise, and strategically reshape machine-generated output in accordance with communicative purpose, client expectations, and quality requirements. The integration of large language models (LLMs) has further broadened digital translation practices by supporting summarization, stylistic reformulation, terminology selection, and multilingual drafting. At the same time, LLMs introduce risks such as factual inaccuracies, fabricated references, hidden bias, and inconsistent terminology, making critical human oversight indispensable.

Another defining feature of digital translation is the growing centrality of information work. Translators increasingly engage in information retrieval, source verification, corpus consultation, terminology mining, metadata processing, and multimodal information management. As a result, translation increasingly resembles knowledge mediation rather than purely linguistic substitution. The translator thus functions not only as a linguistic mediator but also as an information analyst and communication manager, responsible for evaluating the reliability, contextual relevance, and technological appropriateness of information.

Digitalization has not diminished translator agency; rather, it has redistributed cognitive labour. While automated systems perform repetitive tasks, human translators increasingly assume higher-order responsibilities, including interpretation, contextual adaptation, stylistic calibration, intercultural sensitivity, communicative judgment, ethical accountability, and strategic quality management.

A significant consequence of this transformation is the reconceptualization of

translation quality. Whereas traditional translation theory evaluated quality primarily through equivalence and fidelity to the source text, digital translation management increasingly defines quality as a multidimensional construct shaped by communicative effectiveness, functional adequacy, revision effort, workflow efficiency, terminological consistency, client expectations, and compliance with professional standards. Quality is therefore no longer merely a textual property, but an operational outcome of strategic workflow management.

This understanding is reinforced by ISO 18587, which formalizes professional requirements for post-editing machine translation output, emphasizing human intervention, revision criteria, quality thresholds, and translator responsibility in machine-assisted workflows. Recent scholarship likewise confirms that translation quality increasingly depends on communicative adequacy, workflow efficiency, revision effort, and informed human intervention rather than exclusively on linguistic correspondence.

Within this transformed professional landscape, information competence emerges as a central dimension of translator expertise. It may be defined as the integrated ability to retrieve, verify, critically evaluate, manage, and strategically apply information in translation decision-making within technologically mediated communication environments. While traditional competence models emphasized linguistic, intercultural, and communicative competences, contemporary professional realities require translators to navigate informational complexity, critically evaluate digital resources, interact responsibly with intelligent systems, and make informed communicative decisions.

The proposed model conceptualizes information competence as a multidimensional construct consisting of six interconnected components.

1. Information retrieval competence refers to the ability to efficiently locate and access relevant, authoritative, and domain-specific multilingual information through strategic search practices, corpus consultation, and terminology mining.

2. Critical verification competence involves the ability to evaluate the credibility, factual consistency, contextual relevance, and epistemic reliability of digital and AI-generated content before integrating it into translation decision-making.

3. Digital tool competence encompasses the informed and strategic use of CAT systems, translation memories, terminology management platforms, corpora, alignment software, and automated quality assurance tools within professional translation workflows.

4. Interaction competence includes the ability to formulate effective prompts, validate generated output, recognize hallucinated content and hidden bias, and exercise strategic human supervision in AI-assisted translation processes.

5. Post-editing competence involves the ability to revise machine-generated output through error detection, pragmatic adaptation, stylistic refinement, terminology correction, and the strategic allocation of revision effort according to communicative purpose and quality requirements.

6. Ethical information competence refers to professional responsibility in relation to confidentiality, intellectual property, algorithmic bias, responsible AI use, and accountability for decisions made within machine-assisted translation environments.

The pedagogical significance of this model lies in its integrative nature. Rather than treating information literacy, digital literacy, AI literacy, and translation competence as separate domains, translator education should conceptualize them as interconnected dimensions of a unified professional competence framework. Such an approach more accurately reflects the realities of digital translation management and better prepares future translators for technologically advanced, information-intensive, and ethically complex multilingual communication environments.

Conclusions and Prospects for Further Research. The digital transformation of multilingual communication has fundamentally redefined written translation as a managed socio-technical process in which linguistic expertise is inseparable from technological literacy, information management, workflow coordination, and quality control. Translation increasingly operates within AI-assisted environments, where automated systems participate in content generation, revision support, terminology management, and multilingual information processing.

These developments have substantially changed the translator’s professional role. Rather than functioning solely as a producer of target-language texts, the contemporary

translator increasingly acts as a post-editor, information analyst, terminology manager, quality evaluator, and strategic mediator between automated language systems and human communicative intention. Consequently, translator expertise is increasingly defined by critical judgment, contextual interpretation, information verification, technological adaptability, ethical responsibility, and informed workflow management rather than by routine linguistic transfer alone.

A central conclusion of this study is that information competence should be recognised as a core dimension of translator competence in digital translation management. As the integrated ability to retrieve, verify, critically evaluate, manage, and strategically apply information in translation decision-making, it connects linguistic, technological, analytical, managerial, and ethical dimensions of professional practice. This competence enables translators to navigate informational complexity, critically supervise AI-generated content, and preserve human interpretive authority in increasingly automated communication environments.

From a didactic perspective, these transformations require a revision of translator education. Professional training should move beyond predominantly language-centered models toward integrated competence-based curricula that incorporate digital literacy, AI literacy, MTPE strategies, terminology management, quality management, and information-critical thinking. Such adaptation would better prepare future translators for technologically mediated professional translation environments.

Further research may focus on methodological frameworks for developing information competence in translator training, designing AI-assisted translation modules for higher education, and empirically investigating how emerging technologies reshape translator cognition, professional ethics, workflow design, and quality perception.

References:

1. Бондаренко О.С., Негрієнко М.С. Управління якістю постредагування машинного перекладу у виробничому процесі локалізації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2025. № 213. С. 200–205. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-27

2. Гудманян А.Г., Сітко А.В., Струк І.В. Функціонально-прагматична адекватність машинного перекладу публіцистичних текстів. *Львівський філологічний часопис.* 2019. № 5. С. 48–54. DOI: https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-8

3. Дорофеєва М. Галузевий переклад, редагування і постредагування в системі компетентностей перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2021. № 52. Т. 2. С. 133–136. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.32.

4. Ігнатенко В. Постредагування як важливий аспект навчання майбутніх перекладачів. *Studia methodologica*. 2025. No. 59. С. 273-283. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-23

5. Іваницька Н., Нечипоренко В. Постредагування нейронного машинного перекладу як інструмент оцінки якості в сучасному перекладацькому процесі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія».* 2026. №65. С. 39–47. doi: https://doi.org/10.24919/2522-4565.2026.65.5

6. Рябова К.О. До питання про міжнародні та національні стандарти перекладацьких послуг та постредагування машинного перекладу: порівняльний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2024. № 65. С. 270-275. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.59

7. Asscher Omri. The position of machine translation in translation studies. A definitional perspective. *Translation Spaces*. 2023. Volume 12, Issue 1. P. 1-20. DOI: https://doi.org/10.1075/ts.22035.ass

8. Karpina O. Evaluating the quality of machine translation output with hter in domain-specific textual environment. *Лінгвістичні студії.* 2023. Вип. 46. С. 85–99. DOI: https://doi.org/10.31558/1815-3070.2023.46.8

9. O'Brien Sharon. How to deal with errors in machine translation: Postediting. Machine translation for everyone: *Empowering users in the age of artificial intelligence.* Berlin: Language Science Press, 2022. P. 105-120. DOI: 10.5281/zenodo.6759982

10. Rossi Caroline, Carré Alice. How to choose a suitable neural machine translation solution: Evaluation of MT quality. *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence.* Berlin: Language Science Press, 2022. P. 51-79. DOI: 10.5281/zenodo.6759978

УДК 811.111'42:81'25

Камінська М. О., кандидат філологічних наук
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3307-7253
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

МІЖ МОНАРХІЄЮ І ДЕМОКРАТІЄЮ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕКЛАДУ ПРОМОВИ КОРОЛЯ ЧАРЛЬЗА ІІІ ПЕРЕД КОНГРЕСОМ США (28 КВІТНЯ 2026 Р.) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена лінгвокультурному аналізу промови короля Великобританії Чарльза ІІІ перед об'єднаним засіданням Конгресу США (28 квітня 2026 р.) в аспекті її перекладу українською мовою. Виявлено та систематизовано чотири групи перекладацьких труднощів: прецедентні феномени й інтертекстуальні алюзії; безеквівалентна лексика монархічно-правового поля; риторичні стратегії британського публічного мовлення; лінгвокультурна асиметрія британського, американського та українського сприйняття. Запропоновано стратегії лінгвокультурної медіації, що ґрунтуються на функціональній еквівалентності з елементами коментування. Матеріал може використовуватися у курсах практики перекладу, лінгвокраїнознавства, теорії міжкультурної комунікації та інтерпретації тексту.

Ключові слова: *лінгвокультурна адаптація, переклад політичного дискурсу, монархічний дискурс, прецедентні феномени, функціональна еквівалентність, безеквівалентна лексика, риторика*

Постановка проблеми. 28 квітня 2026 року відбулася політична подія, що

одночасно стала і перекладознавчим прецедентом: Чарльз III виголосив промову перед об'єднаним засіданням Конгресу США, що є першою подібною промовою британського монарха за 35 років і першою у його власному статусі. Ця промова – не дипломатичний брифінг і не державна декларація у звичному сенсі: це приклад монархічного дискурсу у республіканському просторі, де кожне слово несе подвійне навантаження як репрезентативне, так і ідеологічне. Подібний текст поєднує в собі риторику вищого рівня, щільний інтертекстуальний шар, безеквівалентну лексику конституційно-правового поля та тонку іронію, природну для британської публічної мови, але цілком нетипову для монархічного мовлення в уявленні українського слухача/читача.

Проблема перекладу таких текстів є водночас лінгвістичною, культурологічною та прагматичною: адже перекладений документ не просто змінює мову, а й функціонує в іншому культурному просторі, де відсутня традиція монархічного мовлення як інституційної практики. Саме ця *лінгвокультурна асиметрія* між мовою-джерелом (source language) і мовою-ціллю (target language) становить центральний об'єкт пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад політичного дискурсу сьогодні є одним із найбільш динамічних напрямів перекладознавства. Р. Вальдеон та С. Лі у вступній статті до спеціального випуску The Translator (2024) констатують, що пошук у бібліографічній базі John Benjamins за словом «political» дав понад 3000 результатів, що свідчить про стійкий інтерес дослідників до перетину мови і влади [11, 428]. Дослідники виокремлюють ключовий виклик такого перекладу: необхідність передати не лише зміст, а й ідеологічне позиціонування тексту в іншому культурному середовищі.

В українському перекладознавстві останніх років інтерес до проблеми стилістичних трансформацій у перекладі політичних текстів помітно зріс. Дослідження К. П. Нікітченко (2025), присвячене перекладу офіційно-ділового дискурсу, підкреслює, що успішний переклад таких текстів залежить від збереження юридичної та прагматичної точності, а також стилістичних норм, а

не від дослівного відтворення [4]. Близьку думку розвиває нове дослідження О. А. Ясинецької щодо перекладу стилістики військово-політичного дискурсу, де наголошується на особливій ролі збереження авторського «я» та культурної адаптації [7].

Термін «монархічний дискурс» в українському філологічному доробку не має самостійного монографічного опрацювання, однак функціонує як різновид інституційного (статусно-орієнтованого) дискурсу поряд із президентським, парламентським і дипломатичним у типологіях, зафіксованих у дискурсологічних студіях [6]. Трактуємо монархічний дискурс як різновид інституційного політичного дискурсу, що реалізується в комунікації монархічної влади та спрямований на підтримку легітимності монархії, національної єдності, історичної тяглості й символічного авторитету держави. Монархічний дискурс британської монархії характеризується високим ступенем ритуалізованості, дипломатичності, історичної символіки та апеляцією до колективної пам'яті [3].

Теоретичним підґрунтям для аналізу риторичних стратегій у промові слугує критичний аналіз дискурсу у потрактуванні Ізабелли та Нормана Фейрклафів, які запропонували тривимірну модель дискурс-аналізу: аналіз тексту, аналіз дискурсної практики та аналіз соціальної практики [8]. Саме на третьому рівні – соціально-культурному – і зосереджуються основні перекладацькі виклики промови Чарльза III.

Поняття *прецедентного феномену* – тобто імені, тексту чи висловлювання, що зберігається в когнітивній базі певного лінгвокультурного спільноти й активується у свідомості носіїв мови при появі відповідного тригера [9, 72] – є ключовим для розуміння інтертекстуальності промови. Теоретичне поняття *лінгвокультурної адаптації*, розроблене у монографії О. П. Матузкової «Лінгвокультура та переклад» (2022), визначає систему прийомів пристосування іншомовного тексту до сприйняття носіями іншої культури з урахуванням відмінностей у структурі культурних концептів [3].

Не менш важливим є поняття *функціональної еквівалентності* (за Ю. Найда), яке в сучасних перекладознавчих дослідженнях розуміється як

збереження комунікативного ефекту оригіналу в цільовій культурі, а не формальна відповідність структур [2, 45]. Саме ця стратегія, як буде показано нижче, є найбільш продуктивною при перекладі монархічного публічного дискурсу.

Мета статті полягає у виявленні, аналізі й систематизуванні основних лінгвокультурних викликів, що постають при перекладі промови Чарльза ІІІ українською мовою, та визначенні стратегій їх подолання на матеріалі конкретних фрагментів тексту.

Виклад основного матеріалу. Монархічний дискурс у республіканському просторі: прагматична рамка. Першою і, мабуть, найважливішою лінгвокультурною особливістю промови є сама її прагматична рамка: Чарльз ІІІ звертається до Конгресу не як суверен до підданих, а як гість до господарів. Це зумовлює свідоме зниження дистанції, що виявляється вже у вступному звертанні: «***Mr. Vice President, Mr. Speaker, members of Congress, representatives of the American people across all states, territories, cities and communities***» [12]. Жодних титулів, ніяких формул, характерних для монархічного мовлення; промова ведеться від першої особи однини «I», а не від «we» – традиційної «королівської множини». Це ставить перед перекладачем делікатне завдання: не «перемонархізувати» текст надмірно офіційними конструкціями, але й не знизити його до звичайної ділової промови. В українській традиції відсутній інституційний досвід монархічного мовлення в живому публічному просторі, тому перекладач має орієнтуватися на аналог, а саме промови на вищому державному рівні, зберігаючи при цьому особистісний тон оригіналу.

Іще один виразний прагматичний маркер – самоіронія, яка в британській публічній культурі є ознакою впевненості та внутрішньої свободи мовця. Жарт про «хитру ар'єргардну акцію» («***I am not here as part of some cunning rearguard action***» [12]) є відсиланням до анекдотичного образу Георга ІІІ як монарха, що «втратив» колонії – в оригіналі викликає добродушний сміх залу. Дослівний переклад «я тут не з якоюсь хитрою метою контрнаступу» є беззмістовним.

Адекватний переклад потребує збереження іронічного регістру та культурного підтексту, як, до прикладу, в запропонованому нами варіанті перекладу: «І будьте певні, я не маю прихованих намірів повернути втрачене». Дослідження перекладу ідіом у журналістсько-дипломатичному дискурсі підтверджує, що саме описовий еквівалент із збереженням конотативного заряду є оптимальною стратегією в таких випадках [8].

Прецедентні феномени та інтертекстуальні алюзії. Промова Чарльза III надзвичайно щільно насичена прецедентними іменами й текстами, і це її архітектурний принцип. Примітно, що інтертекстуальний шар формується вже у перших реченнях: назва «A Tale of Two Georges» є прозорою алюзією на роман Чарльза Діккенса «A Tale of Two Cities» (1859) та одночасно іронічним порівнянням двох Джорджів: президента Вашингтона і короля Георга III. Для британського та американського слухача це прийом миттєвого впізнавання: алюзія активує цілий пласт культурної пам'яті, тоді як для українського слухача це відбувається лише, якщо він знайомий із романом Діккенса в контексті тієї ж культурної традиції.

Відповідно до теорії прецедентності [9], такі одиниці зберігаються в когнітивній базі лінгвокультурної спільноти і «спрацьовують» без роз'яснень. Відсутність цієї бази в українського слухача вимагає від перекладача рішення: збагатити текст перекладацькою приміткою чи лишити алюзію «чистою», розраховуючи на підготовленість аудиторії. У контексті наукового або медійного перекладу очевидно більш виправданою є перша стратегія.

Ще виразнішим прикладом у даному аспекті є цитоване королем висловлювання Оскара Вайльда: «***We have really everything in common with America nowadays except, of course, language***» [12]. Дотепність цитати тримається на парадоксі: дві країни, де говорять «однією мовою», насправді розмовляють по-різному. Для читача, що не знайомий із джерелом, вона виглядає як зауваження про мовні відмінності і не більше. Переклад «У нас справді тепер є все спільне з Америкою, крім, звісно, мови» технічно точний, але прагматично неповний. Саме так виявляється те, що дослідники визначають як прагматичну втрату: текст перекладено, але ефект не відтворено [10, 50].

Завершення промови є прямою алюзією на Геттісберзьку промову Лінкольна: «***the world may little note what we say, but will never forget what we do***» [12]. Британський монарх не посилається на неї прямо, натомість він вплітає цитату в тканину власного тексту, очікуючи, що аудиторія впізнає джерело. Перекладач стоїть таким чином перед дилемою: використати вже усталений переклад Геттісберзької промови чи запропонувати власний варіант у контексті нового тексту. Перший шлях – стратегія цитатного збереження – є перевагою, якщо для цільової аудиторії існує авторитетна версія перекладу; якщо ж ні – доречнішим є описово-перекладний підхід із приміткою.

Особливої уваги заслуговує вигук «***By Jove, Mr. Speaker***» [12], яким король Чарльз вводить оцінку «особливого інгредієнта» у британсько-американських стосунках. By Jove – архаїчний британський евфемізм для божіння (букв. «їй-богу Юпітером»), знайомий британцям із класичної літератури вікторіанської доби. Він несе тон тепло-здивованого задоволення та м'якої іронії. Жоден прямий відповідник в українській мові не відтворює одночасно архаїчний колорит і емоційну теплоту: «їй-богу» – народне, «клянусь» – занадто урочисте, «треба ж» – розмовне. Дослідження стилістики перекладу підказує тут стратегію компенсації: вигук може бути перекладений описово, а його функція – тональна – відтворена іншими засобами в межах речення [7, 325-327].

Безеквівалентна лексика монархічно-правового поля. Промова містить кілька концептів, переклад яких є системною проблемою, а не одиничним перекладацьким рішенням. Розглянемо їх докладніше.

Поняття The Commonwealth (повна назва Commonwealth of Nations) є геополітичною реалією: міжнародна організація, що об'єднує 56 держав, переважно колишніх британських колоній, та визнає британського монарха своїм главою. Чарльз підкреслює: це його перший візит як «***King and Head of the Commonwealth***» [12]. Усталений переклад «Співдружність» технічно правильний, але культурно порожній для українського читача, адже в українській мові слово «співдружність» передусім асоціюється або з поетичним словом з сфери людських відносин, або – через радянський досвід – із т. зв.

СНД. Жодна з цих асоціацій не відповідає референту. Оптимальною видається стратегія перекладу як Британська Співдружність із уточнювальним коментарем при першому вживанні.

Концепт «***the rule of law***» один із центральних у промові: король Чарльз трактує його як спільну спадщину британської та американської правових традицій. Стандартний переклад «верховенство права» є цілком адекватним і закріпленим у конституційно-правовому дискурсі обох мов. Проте важливо, що в промові цей концепт семантично кластеризований: він стоїть поряд із «independent judiciary» (незалежна судова гілка влади) і «checks and balances» (система стримувань і противаг). Ці три терміни утворюють смислове гніздо, і перекладачу важливо забезпечити їхню внутрішню логічну узгодженість.

Особливу перекладацьку проблему становить також концепт «***the special relationship***». Цей термін, запроваджений Черчиллем для позначення особливого геополітичного партнерства Лондона і Вашингтона, не має прямого відповідника в українській мові не тому, що такого поняття немає, а тому, що його культурно-історичний зміст відсутній у культурній пам'яті українського слухача/читатача. Калька «особливі відносини» є семантично точною, але прагматично дещо пустою. У перекладі, орієнтованому на широку аудиторію, виправданим є введення перифраза-коментаря: «особливе стратегічне партнерство, що має глибоке культурно-історичне коріння», або принаймні короткої примітки при першому вживанні.

Не менш цікаве завдання ставить слово «***semi-quincentennial***» – рідкісний навіть для англомовців неологізм зі значенням «250-річний» (ювілей Декларації незалежності). Українська мова не має усталеного відповідника: описовий переклад «250-ліття» є точним, але втрачає урочисто-архаїчний регістр слова. Лінгвокультурна адаптація в цьому разі може передбачати кальку з коментарем або вживання описового варіанту без зайвих уточнень залежно від типу публікації.

Риторичні стратегії та їх перекладацький еквівалент. Промова є зразком епідейктичного красномовства – одного із трьох аристотелевих жанрів риторики, спрямованого на уславлення та зміцнення спільних цінностей аудиторії [8]. Провідними риторичними фігурами є анафора, паралелізм та метафора.

Анафора і синтаксичний паралелізм є будівельним матеріалом ключових пасажів промови: «***Not by the will of one, but by the deliberation of many***» [12] – фраза не просто змістовна, а й ритмічна: два протиставлені симетричні члени, що зіштовхують одноосібне рішення і колегіальне обговорення. Переклад «Не за волею одного, а за рішенням багатьох» зберігає і зміст, і синтаксичний контраст. Порушення паралелізму, наприклад, «Не тому, що так вирішив один, а колективне рішення» є безумовно стилістичною втратою, яка в публічному дискурсі є недопустимою.

Органічна метафора коріння пронизує весь розділ про правову спадщину: «***These roots run deep, and they are still vital***» [12]. Метафора є «наскрізною» і в оригіналі, і в потенційному перекладі: «Це коріння сягає глибоко, і воно досі живе» звучить природно українською мовою, і це рідкісний випадок, коли повна формальна відповідність не поступається функціональній.

Завершальна формула «***God bless the United States and God bless the United Kingdom***» [12] є перформативним мовленнєвим актом, а саме благословенням, що функціонує одночасно як молитва, ритуал і риторичне завершення. Переклад «Нехай Бог благословить Сполучені Штати і нехай Бог благословить Сполучене Королівство» є точним і стилістично нейтральним. Варіант «Хай береже Бог...» несе більш молитовно-народний відтінок. Вибір залежить від редакторської позиції перекладача щодо конфесійних конотацій і жанрового реєстру цільового тексту.

Лінгвокультурна асиметрія у процесі перекладу промови українською мовою. Найбільш показовим результатом аналізу є те, що один і той же текст (промова Чарльза III), позначений подвійною приналежністю монархічному і дипломатичному дискурсу, створює принципово різні ефекти залежно від культурної бази читача чи слухача. Британський реципієнт сприймає вигук “By Jove” як сигнал вікторіанської ностальгії та витонченої самоіронії, тоді як для американця це екзотичний британізм, а для українця просто незрозумілий вигук без культурного контексту. Посилання на Magna Carta для британця є живим правовим і символічним фундаментом ідентичності, для американця –

конституційним прецедентом (понад 160 судових справ), а для українця – переважно “шкільною реалією” без особистого резонансу. The Commonwealth британець сприймає як геополітичну реальність і невід'ємну частину власної ідентичності, американець – як геополітичного партнера Лондона, тоді як в українській рецепції слово “Співдружність” позбавлене чіткого референта і в сучасних реаліях несе небажані асоціації з іншим пострадянським об'єднанням. “The special relationship” активує для британця черчиллівську спадщину й образ “спільної місії”, для американця є реальним геополітичним фактом, а для українського читача/слухача залишається нейтральним словосполученням без конотацій. Нарешті, Геттісберзька промова Лінкольна, яку Чарльз ІІІ вплітає у власний текст без прямого посилання, є сакральним документом для американського слухача (подекуди відомим напам'ять) і лише в певній мірі для когось знайомим, але не “рідним” текстом для українця. Ця асиметрія рецепції, пов'язана із самою природою монархічного дискурсу як культурно-специфічного феномену, наочно демонструє: переклад промови Чарльза ІІІ є передусім культурною медіацією у дусі лінгвокультурної адаптації [3], а не звичайною міжмовною трансформацією. Перекладач, що не знайомий із британською монархічною традицією, ризикує або “згладити” текст до рівня нейтральної ділової промови, або надати йому хибний урочисто-архаїчний тон, і обидва варіанти є культурно неадекватними перекладами українською мовою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє дійти певних висновків. По-перше, промова британського короля Чарльза ІІІ перед Конгресом США є унікальним зразком монархічного публічного дискурсу в республіканському інституційному просторі, що спровокувала специфічну лінгвокультурну напругу, і саме ця напруга становить головний виклик для перекладача.

Виявлено чотири рівні перекладацьких труднощів: (1) прецедентні феномени й інтертекстуальні алюзії (діккенсівська алюзія, цитата Вайльда, відсилання до Геттісберзької промови), що потребують стратегії культурного коментування; (2) безеквівалентна лексика монархічно-правового поля

(Commonwealth, special relationship, rule of law, semi-quincentennial), де вибір між калькою, описовим перекладом і уточнювальним коментарем є ситуативним; (3) риторичні стратегії (паралелізм, анафора, самоіронія, перформативне завершення), що потребують збереження синтаксичної структури і тонального регістру; (4) лінгвокультурна асиметрія сприйняття одних і тих самих концептів британською, американською та українською аудиторіями.

Найбільш продуктивною перекладацькою стратегією для текстів такого типу є функціональна еквівалентність із елементами лінгвокультурного коментування: перекладач відтворює комунікативний ефект, а не мовну форму, а прогалини в культурній базі цільової аудиторії заповнює засобами, органічними для конкретного типу видання (примітки, пояснення в дужках, перифраз).

Перспективами подальших досліджень є порівняльний аналіз наявних українських перекладів промови, а також дидактичне застосування матеріалу в курсах практики перекладу для формування у студентів філологічних спеціальностей навичок лінгвокультурної чутливості як ключової перекладацької компетентності.

Список використаних джерел:

1. Виноградова Ю. Офіційно-діловий дискурс і офіційно-діловий текст: диференціація понять. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2024. Т. 30. С. 38–40.

2. Литвин І. Перекладознавство : навч. посіб. Черкаси : ЧНУ, 2014. 234 с. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/60/

3. Матузкова О. П. Лінгвокультура та переклад : монографія. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 226 с. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/rgf/theory_practice_translate/monografii/monohrafiia_linhvokultura_ta_pereklad.pdf

4. Нікітченко К. П. Офіційно-діловий дискурс крізь призму перекладознавства. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 215. С. 52–57. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/974

5. Орел А., Стоянова І. Ідіоми в журналістському висвітленні дипломатії: проблеми перекладу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2025. № 2 (38). С. 86–91. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.12

6. Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурсологічні студії в Україні: основні поняття, терміни і проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2022. № 95. С. 6–15.

7. Ясинецька О. А. Стилістика і переклад військово-політичного дискурсу на прикладі мемуарів фельдмаршала Монтгомері. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 2 (214). С. 320–327. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-40

8. Fairclough I., Fairclough N. Political Discourse Analysis: A Method for Advanced Students. London : Routledge, 2012. 260 p.

9. Kryachkov D. Intertextuality in media text: Precedent texts and their markers. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2023. Vol. VIII, No. 1. P. 62–95.

10. Leleka T. O. Переклад політичного дискурсу: стилістичний аспект. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 215. С. 42–51. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-5

11. Valdeón R. A., Li S. Political discourse translation in contemporary Chinese and western contents. *The Translator*. 2024. Vol. 30, No. 4. P. 427–440. DOI: https://doi.org/10.1080/13556509.2024.2406103

Джерело ілюстративного матеріалу:

12. Charles III. Address to the Joint Meeting of Congress. Washington, D.C., 28 April 2026. URL: https://www.royal.uk/news-and-activity/2026-04-28/the-kings-address-to-the-joint-meeting-of-congress-in-washington

УДК 316.454.52:81’25:004(045)

Matsera O. A.,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7102-4497
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

FORMATION OF VERBAL COMMUNICATION SKILLS AMONG FUTURE INTERPRETERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL SYNCHRONOUS INTERACTION

This article examines how digital platforms for synchronous interaction influence the development of oral communication skills in future interpreters. The study considers oral communication as a multifaceted phenomenon that integrates both verbal and nonverbal means of expression. It identifies the advantages of digital tools, particularly their capacity to support synchronous interaction and expand opportunities for intercultural communication. The article outlines ways in which digital environments contribute to the development of speech adaptability. It also presents practical training methods, including role-playing, error-correction tasks, and reflective practices. The findings confirm the effectiveness of digital platforms in enhancing future interpreters' communicative competence.

Key words: *oral communication skills; interpreters; communicative competence; digital platforms; synchronous interaction; intercultural communication*

Statement of the problem. Digital platforms for synchronous interaction have become an integral part of our modern lives, especially amid the rise of remote work and learning. They not only enable remote communication but also significantly impact the development of oral communication skills, particularly for interpreters. The linguistic interpretation of the concept of “oral communication skills” typically encompasses the analysis of linguistic processes and tools that people use for effective oral communication [5]. In this context, the study covers aspects such as pronunciation, grammar, vocabulary, intonation, and other linguistic tools for conveying messages and communicating with others.

Oral communication skills reflect a person's level of language proficiency and ability to express thoughts and ideas clearly and articulately. Successful communication requires the development of a variety of skills covering different aspects of speech and interaction. One of the key components of this process is phonetic skills, which involve the ability to correctly pronounce the sounds, syllables, and words of the spoken language. Additionally, the development of syntactic skills is equally important, encompassing the understanding and use of correct grammatical structures in sentences and constructions. Another aspect is lexical skills, which allow for the free use of a diverse vocabulary to express thoughts and ideas accurately and clearly.

Note that a linguistic interpretation of oral communication skills helps us understand how linguistic means and processes can be used for communication and how they influence the effectiveness of communication between people. At the same time, the use of online platforms significantly influences the development of translators' communication skills through several important aspects.

First, the functional capabilities of such digital services enable real-time interaction, creating conditions that closely resemble actual professional practice. It promotes the active development of the language skills necessary for effective translation performance.

Second, the use of online communication tools provides opportunities to interact with representatives of different cultures, broadening intercultural experience and deepening understanding of linguistic contexts. The latter contributes to the development of cultural sensitivity and the ability to adapt to various communicative situations.

Finally, the variety of communication situations in the digital environment makes translators more flexible and adaptable.

Analysis of recent research and publications. Analysis of scientific works on the training of interpreters and translation instructors in higher education institutions reveals the wide range of research in this field. N. Zinukova [3] examines contemporary methodological approaches to the development of professional competence of interpreters, which may influence the teaching of translation in higher

education institutions. O. Kochubei [4] highlights issues related to the psychological aspects of training translation instructors, which can play an important role in the development of their professional competence. The work of I. Svidera's [5] on information technologies in philology and translation explores the possibilities of applying modern technologies in the educational process, which may be important for the training of future translators. Ye. Dolynskyi [1] focuses on the goals and objectives of information training for translation students, highlighting aspects that influence their professional training. Works by other authors, such as S. Yeliseieva [2], Ye. Spivakovska [7], Yu. Stakhmych [8], A. Shyba [9], and K. Skyba [6], explore various aspects of the use of new information technologies in language learning and teaching, which may be useful for the training of translation instructors.

The purpose of this article is to analyze the technical and linguistic challenges that arise when using digital tools for synchronous online communication, as well as to highlight methods and tools that help improve oral communication skills and the quality of translation.

Statement of the main points. Digital platforms for synchronous interaction are software applications or online services that allow users to hold meetings, conferences, or communicate over the Internet using video, audio, and text. These systems enable real-time interaction, even when participants are located in different parts of the world. Digital platforms for synchronous interaction offer various tools that facilitate real-time communication, collaboration, and the possibility of reviewing interactions, which is essential for developing interpreters' communicative competence.Among the main features of these services, the following are worth highlighting:

Video and audio conferencing, i.e., the ability to hold meetings using video and audio connections, allowing participants to see each other and hear the conversation.

Screen sharing – the ability to share the screen with other participants to show presentations, documents, web pages, etc.

Chat – the ability to exchange text messages during a conference, allowing participants to communicate even if they cannot speak at that moment.

Conference recording – a feature to record the meeting so that participants can review it later or share the recording with others.

Virtual backgrounds are used during video conferences to create a specific atmosphere.

Popular digital platforms for synchronous interaction include Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, Skype, Cisco Webex, and others. They are widely used for business meetings, personal communication, distance learning, webinars, and more.

Digital platforms for synchronous interaction are becoming increasingly popular communication tools across various professional fields, including the translation industry. They enable translators to work remotely and communicate with clients and colleagues worldwide without being physically present. Such platforms allow translators to communicate in real time and record and archive video communications for later analysis, which is extremely important for translators to reflect on how to improve their translations. Translators who actively use these platforms have the opportunity to improve their interpreting skills, as they are constantly engaged in communication with conversation partners from different countries with varying accents and speaking styles.

During synchronous online interactions, interpreters can engage in real-time conversations with their interlocutors, helping them practice spoken language in various situations. They can work on their articulation, intonation, speaking speed, and other aspects of speech important to professional interpreters.

Role-playing exercises are an effective tool for developing these skills, allowing students to simulate professional situations such as negotiations, briefings, and discussions. These exercises enable them to practice various communicative roles and speech strategies. It is also advisable to analyze recordings of online communication or simulated interactions, which fosters the development of critical thinking and professional reflection.

An important component of the training is role-playing as both the interpreter and the interlocutor, which provides practice in accurately conveying meaning and adapting speech to different styles and communicative contexts. After completing the tasks, students analyze their own mistakes, identify difficulties, and develop strategies to overcome them.

Indeed, interpreters can also improve their listening skills during real-time online interactions, which allow them to hear language in the context of real-life situations and enrich their understanding by perceiving not only individual words but also their usage and interaction within a linguistic environment. Interpreters also have the opportunity to listen to other participants speaking in the languages they interpret, which develops their listening skills, including their understanding of accents and intonations.

Students should perform tasks aimed at developing their perception of various accents and speech characteristics, particularly through listening to videos, simulating professional situations, and analyzing intonation, pace, and vocabulary. It is also important to take cultural context into account, including nonverbal elements of communication, which contribute to a deeper understanding of speech and enhance translation quality.

When training future interpreters, it is advisable to focus primarily on practical exercises that develop lexical, grammatical, and communicative skills in the context of synchronous online interaction. Effective tasks include error correction, expanding on statements, paraphrasing, and creating context, which help activate vocabulary and enhance speaking flexibility. Such exercises foster professionally important qualities, including attention, memory, and the ability to respond quickly in speech.

It is worth mentioning that at the end of each task, exercise, game, conversation, discussion, or training session, students should reflect on what they have done; during this process, participants should answer questions such as how they approached the task, what obstacles they encountered, what conclusions can be drawn, and what the student translators have added to their professional training. Reflection should also extend to the expert group, whose members must understand what was accomplished and where shortcomings were identified. It is essential that reflection also be conducted by the entire team participating in the project [4].

In general, the use of platforms for synchronous online interaction opens up a wide range of opportunities for professional development, including participation in webinars, discussions, and cross-cultural communication. At the same time, there are certain challenges, including technical difficulties and the lack of face-to-face contact, that can affect translation quality.

To enhance learning effectiveness, it is recommended to follow several principles: preparing for communication in advance, developing active listening skills, leveraging platforms' functional capabilities, practicing regularly in an online environment, employing role-playing and simulations, and providing systematic feedback. Creating an interactive learning environment contributes to the development of communicative competence and professional readiness among future translators.

Thus, digital platforms for synchronous interaction are an effective tool for developing interpreters' oral communication skills, provided they are used in a targeted and methodical manner, despite existing technical and communication limitations.

Conclusions and prospects for further research. Based on an analysis of the impact of digital platforms for synchronous interaction on the development of interpreters' communication skills, several important conclusions and areas for further research can be identified. Digital platforms for synchronous interaction are becoming not only popular means of communication in various professional fields, but also effective tools for developing interpreters' oral communication skills. They provide interpreters with the opportunity to interact in real time and record video communications for further analysis. In particular, the use of digital platforms for synchronous interaction contributes to the development of intercultural understanding and the deepening of interpreters' linguistic expertise.

In the future, research may focus on specific aspects of how digital platforms for synchronous interaction affect interpreters' communication skills, such as pronunciation, intonation, speaking rate, and so on. It is also important to investigate the effectiveness of using various features and tools of these platforms to improve interpreters' communication skills. Thus, research into the impact of digital platforms for synchronous interaction on the development of interpreters' communication skills is a relevant and promising area of study that can contribute to improving teaching methods and enhancing the quality of professional training for interpreters.

References:

1. Dolynskyi Ye. V. Tsili i zavdannia informatsiinoi pidhotovky studentiv-perekladachiv z vykorystanniam informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy.* 2013. Vyp. 34. S. 283 - 288.

2. Yeliseieva S. V. Pereklad i lokalizatsiia u sferi informatsiinykh tekhnolohii. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia».* Seriia: Filolohiia. Movoznavstvo. 2015. T. 255, Vyp. 243. S. 32 - 36.

3. Zinukova N. V. Formuvannia fakhovoi kompetentnosti usnoho perekladacha: suchasni metodolohichni pidkhody. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky».* 2017. LXXVII (2). S. 53 - 61.

4. Kochubei O. S. Psykholohichni osoblyvosti pidhotovky vykladachiv perekladu v movnomu VNZ. Zb. nauk. pr. Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy «Problemy suchasnoi psykholohii». 2014. Vyp. 23. S. 297–308.

5. Svider I. A. Informatsiini tekhnolohii u filolohii ta perekladi: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia filolohichnykh spetsialnostei. Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta», 2021. 184 c.

6. Skyba K. M. Perspektyvy implementatsii yevropeiskykh pidkhodiv do formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv u vyshakh Ukrainy. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii.* 2014. № 3. S. 61 -70.

7. Spivakovska Ye. O. Vykorystannia novykh informatsiinykh tekhnolohii u vyvchenni studentamy anhliiskoi movy. *Informatsiini tekhnolohii v osviti.* 2013. № 15. S. 221- 228.

8. Stakhmych Yu. S. Kompiuterni tekhnolohii v linhvistychnykh doslidzhenniakh: laboratornyi praktykum. Ivano-Frankivsk : IFNTUNH, 2018. 113 s.

9. Shyba A. V. Vykorystannia novykh informatsiinykh tekhnolohii u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho perekladacha zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh.* 2013. № 28(81). S. 356 - 365.

УДК 378.147

Nechyporenko V. O., PhD (Philology), Associate Professor
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2429-9487
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

MICROLEARNING STRATEGIES FOR INCREASING STUDENT MOTIVATION AND ENGAGEMENT

The study examines the innovative educational technology of microlearning as an effective strategy for teaching a foreign language in the context of contemporary conditions and realities. It explores the advantages of microlearning as a pedagogical approach and its relevance for students of the digital generation, characterized by fragmented perceptions and limited attention spans.

Keywords: *microlearning, microcontent, gamification, social media, multimedia, foreign language teaching*

Statement and substantiation of the problem relevance. Rapid transformations in the contemporary world are reflected not only in individuals' private and social lives but also significantly influence the educational process in higher education institutions. Researchers increasingly emphasize the societal demand for accelerated learning programs that facilitate the integration of innovations into education, foster creativity and critical thinking, and motivate learners to engage with new knowledge.

According to the generational theory proposed by William Strauss and Neil Howe, contemporary students are predominantly Generation Z and exhibit specific cognitive characteristics that require careful consideration by educators and psychologists. Young people tend to exhibit a relatively short attention span (with average durations reportedly decreasing from 12 to 8 seconds), reduced selective attention, limited short-term memory capacity, and a propensity toward so-called "clip thinking." These features are often accompanied by insufficiently developed critical information-processing skills, heightened suggestibility, and relatively immature communicative competence.

The decline in sustained attention and the phenomenon of screen fatigue can be attributed to the overwhelming volume of information and the constant stream of digital notifications received minute by minute. Consequently, Generation Z learners may experience difficulties maintaining focus and processing large amounts of information, necessitating the adaptation of teaching strategies to their cognitive and psychological profiles.

Analysis of recent research and publications. In recent years, the phenomenon of microlearning has been widely discussed within the global pedagogical community. In general, microlearning is defined as learning delivered through microcontent or microtasks that focus on a single idea or objective [6; 7]. Researchers such as Peter Bruck and Marcia Souza, among others, adopt differing perspectives on microlearning: it is often associated with digital didactics or regarded as a new stage in the development of mobile learning [2; 8].

Microlearning is often conceptualized as a core principle of mobile learning (m-learning), shaping its effectiveness by transforming educational content. At the same time, it can be considered within a broader framework, not limited exclusively to technological means, but rather as an independent pedagogical approach with its own conceptual foundations, objectives, and methods. The models, formats, and tools for implementing microlearning are likewise diverse. It is employed in distance education, traditional face-to-face classroom settings, and blended learning environments.

The term *microlearning* originates in English and is a direct borrowing. It is generally attributed to Gerhard Gassler, who is credited with introducing it in the work "*Integrated Micro Learning: An Outline of the Basic Method and First Results"* (2004) [3].

The emphasis on microcontent stems from the fact that a small volume of instructional material concentrates the core of essential and relevant information, thereby enhancing its retention in learners' memories. In this case, the human brain naturally assimilates information with minimal additional cognitive effort. Peter Bruck, Luvai Motivalla, and Florian Forster also agree that educational content structured as a sequence of micro-interactions enables students to learn without experiencing information overload [2].

A team of Ukrainian scientists examines the impact of microlearning technology on students' motivation, and their studies show that it yields better results, driven by greater student engagement and learning motivation, than traditional learning [4]. Their colleagues, A. Bilova and L. Korolova, explore the pedagogical potential of microlearning within mobile-based environments in Teaching English as a Foreign Language [1].

Interest in microlearning is driven by a range of interrelated factors. First, it is closely linked to technological progress, particularly the rapid development of mobile communication technologies, and consequently to the emergence and expansion of mobile pedagogy and andragogy. Second, it reflects the increasing complexity of contemporary socio-economic conditions, which demand more flexible and adaptive educational approaches. Third, it is associated with the growing necessity for lifelong learning, as continuous professional and personal development has become an essential requirement in modern society. Finally, the relevance of microlearning is reinforced by the psychological and cognitive characteristics of learners belonging to the digital generation, whose learning preferences and attentional patterns differ significantly from those of previous cohorts.

The purpose of the study is to examine and critically assess the impact of microlearning as an educational technology on students' learning motivation in higher education institutions, with particular attention to the mechanisms by which microlearning design influences engagement, persistence, and autonomous learning behavior in academic contexts.

The main material of the study. Microlearning refers to the acquisition of knowledge in small, structured units, with continuous repetition and gradual progression in complexity. While short, time-efficient lessons are an important feature of this approach, simply dividing a long video into shorter segments does not, by itself, transform it into microlearning. The concept of *microlearning* is surrounded by a wide range of fragmented definitions, and researchers have not yet reached a unified consensus. Disagreements most commonly arise in relation to two key parameters: (1) the duration of learning sessions and (2) the volume of instructional content.

However, there is broad agreement on one essential point: microlearning is a short, goal-oriented instructional session that delivers a limited portion of practical content and is organized regularly. The core principles of microlearning emphasize brevity, frequency, and content compression.

Brevity and conciseness are considered to facilitate sustained attention and cognitive focus, while regular repetition, on a physiological level, contributes to the formation of habitual learning patterns. Within such an approach, cognitive and neural processes are activated in a more natural and efficient manner, supporting smoother information uptake and retention.

For learning to qualify as microlearning, each unit must be purposefully designed and outcome-oriented: every lesson should teach a complete and meaningful action or skill. At the same time, the combination of these micro-units forms a coherent and comprehensive understanding of the overall topic. There is a wide range of digital microlearning formats that facilitate its integration into corporate and organizational training environments. Short instructional videos provide focused training on specific skills and competencies. Podcasts offer a convenient learning format that allows users to acquire knowledge while on the move. Quizzes and tests support knowledge consolidation by introducing elements of interactive and game-based learning. Mobile applications ensure continuous and on-demand access to learning materials at any time and from any location. Gamification-based approaches enhance learner motivation by incorporating game mechanics into the educational process.

Thanks to the development of digital technologies, microlearning is increasingly perceived not only as an effective instructional approach but also as an engaging and motivating learning experience.

In 2015, a study published by the Dresden University of Technology reported that microlearning improves information retention by 22% compared to traditional learning formats and that learners using microlearning methods respond to questions 28% faster [5]. The university researchers explained that cognitive overload slows both perception and retention of information by depleting working memory capacity.

In addition, the researchers noted that longer instructional sessions without active student engagement in the learning process may leave instructors uncertain about whether learners have fully understood the material.

The application of microlearning in foreign language acquisition is associated with a number of advantages, as this mode of organizing the educational process:

- provides rapid, real-time learning outcomes;
- supports informal and self-directed learning;
- relies on multimedia technologies that are familiar and accessible to contemporary students;
- aligns with the reduced attention span characteristic of Generation Z learners;
- ensures immediate feedback;
- enables the integration of gamification elements to enhance cognitive engagement;
- supports experiential learning, i.e., learning through direct experience.

Microlearning has the potential to enhance and enrich language pedagogy in the contemporary educational environment, where foreign language instruction faces several persistent challenges, including limited instructional time, insufficient language proficiency among learners, and low motivation.

In this regard, microlearning may serve as an effective instructional strategy for students studying English in non-specialist supplementary education, continuous professional development systems, and workplace-oriented training. It can also serve as a practical tool that supports learners' core professional activities, facilitates career advancement, and broadens the scope of their primary occupational competencies.

The interactive nature of learning activities ensures prompt feedback for both instructors and students and real-time assessment of learning outcomes. In such conditions, newly acquired knowledge can be immediately applied and tested in contexts that closely resemble real-life situations.

Small-scale learning modules incorporating short videos, infographics, and online quizzes also help reduce the overly formalized nature of the educational process, as microcontent is delivered in ways that align with learners' preferred modes of information processing.

Moreover, microlearning addresses the limited attention spans of Generation Z learners by structuring information into small, manageable units. This approach supports longer-term retention by minimizing cognitive overload and reducing the impact of distracting external stimuli.

Based on the foregoing discussion, several key advantages of microlearning can be identified, particularly in the context of foreign language acquisition. These include accessibility, flexibility, psychological appropriateness, temporal relevance, the possibility of repetition, clearly structured learning intervals, learner-centered design, and the ease with which instructional materials can be updated.

For microlearning to be effective, its content should meet several essential criteria: it must be goal-oriented, self-contained and logically structured, concise and easily comprehensible, and carefully designed and regularly reinforced through repetition.

Microcontent and microtasks also increase learner confidence by enabling students to perceive tangible, immediate progress in their learning outcomes, thereby reinforcing a sense of achievement and motivation.

Although microlearning offers numerous benefits, it also has drawbacks. A. Bilova and L. Korolova underline that when micro-units are not systematically embedded within a coherent instructional structure, the learning process may become disjointed and lack overall continuity. For this reason, educators need to ensure that each individual learning activity is clearly aligned with broader educational goals and contributes to a unified learning trajectory. Another important issue relates to the risk of distraction inherent in mobile learning environments. Since learners often access educational content via mobile devices that also provide constant access to social media and other non-academic applications, these external stimuli may disrupt concentration and reduce learning efficiency. Therefore, well-structured course design, along with explicit learning instructions and boundaries, is crucial for maintaining focus and ensuring effective learning outcomes [1, p. 63].

Conclusions and further research prospects. The conducted study demonstrates that microlearning is a relevant and rapidly developing educational technology that responds to the cognitive, psychological, and social characteristics of contemporary Generation Z learners. In higher education, where traditional instructional models increasingly face time constraints, information overload, and declining student motivation, microlearning offers a flexible, adaptive alternative that enhances the overall effectiveness of the learning process.

The analysis shows that microlearning, when properly designed, can improve knowledge retention, accelerate information processing, and increase learner engagement. Its key advantages—brevity, structured repetition, accessibility, and learner-centered design—support the formation of sustainable learning habits and reduce cognitive overload. In addition, integrating multimedia tools, gamification, and interactive formats strengthens motivation and encourages autonomous learning, which is particularly significant in foreign language acquisition and continuous professional education.

At the same time, the study confirms that microlearning's effectiveness is largely dependent on its pedagogical design. Without clear integration into a coherent instructional framework, microlearning risks fragmenting the educational process and weakening the continuity of knowledge acquisition. Furthermore, the potential for distraction in mobile learning environments requires careful instructional planning, clear guidelines, and structured learning pathways.

Overall, microlearning should not be viewed as a replacement for traditional teaching methods, but rather as a complementary pedagogical strategy that enhances and modernizes them. Its successful implementation in higher education requires a balanced approach that combines technological innovation with sound didactic principles. In this sense, microlearning represents a promising direction for improving student motivation, supporting lifelong learning, and aligning educational practices with the demands of the digital age.

Bibliography:

1. Bilova A., Korolova L. Microlearning and Mobile-Based Approaches in Teaching English as a Foreign Language. *Вісник науки і освіти.* 2026. № 3(45). С. 55 – 64. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-55-64

2. Bruck P., Motiwalla L., Forester F. Mobile Learning with Micro-content: A Framework and Evaluation. *eDependability: Reliable and Trustworthy eStructures, eProcesses, eOperations and eServices for the Future*: 25th Bled eConference. 2012. Pp. 527 – 543.

3. Gassler G., Hug T., Glahn C. Integrated Micro Learning – An outline of the basic method and first results.
URL:https://www.researchgate.net/publication/228416134_Integrated_Micro_Learning-An_outline_of_the_basic_method_and_first_results

4. Hlazunova O., Voloshyna T., Korolchuk V., Saiapina T., Kravchenko V. Influence of Microlearning Technology on Student Motivation in Higher Education Institutions. *The New Educational Review.* 2024. DOI: https://doi.org/10.15804/tner.2024.77.3.11

5. Kapp F., Proske A., Narciss S., Körndle, H. (2015) Distributing vs. Blocking Learning Questions in a Web-based Learning Environment. *Journal of Educational Computing Research.* 2015. No. 51 (4). Pp. 397 – 416.

6. Muali C., Karlina L. The Effect of Microlearning Integration in Digital Platforms on Student Engagement: An Experimental Study in Higher Education. *Journal of Education Technology*. 2025. Vol. 9. No. 1. Pp. 21 – 30. DOI: https://doi.org/10.23887/jet.v9i1.92613

7. McKee C., Ntokos K. Online microlearning and student engagement in computer games higher education. *Research in Learning Technology*. 2022. Vol. 30. Pp. 1–12. DOI: https://doi.org/10.25304/rlt.v30.2680

8. Souza M. I., Amaral S. F. Educational Microcontent for Mobile Learning Virtual Environments. *Creative Education.* 2014. No. 5. PP. 672 – 681. DOI: http://dx.doi.org/10.4236/ce.2014.59079

УДК 371.334

Osaulchyk O. B., PhD (Pedagogics), Associate Professor
ORCID**:** https://orcid.org/0000-0003-4933-0652
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

A SELF-BLEND MODEL APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the theoretical foundations, pedagogical advantages, challenges, and practical significance of the Self-Blend Model in foreign language learning within

higher education institutions. The study highlights the growing importance of blended learning in the context of digital transformation and modernization of contemporary education. Special attention is paid to the integration of traditional classroom instruction with independently selected online learning resources and digital technologies.

The research is based on the analysis of modern educational theories, including constructivism, learner autonomy, and connectivism, which form the methodological basis of the Self-Blend Model. The article emphasizes that this model contributes to the development of communicative competence, learner autonomy, digital literacy, and personalized learning trajectories. It is noted that the use of online courses, interactive platforms, multimedia resources, mobile applications, and virtual communication tools creates authentic language-learning environments and increases students' motivation and engagement.

The study identifies several challenges associated with the implementation of the Self-Blend Model in higher education institutions, such as insufficient digital competence, lack of technical infrastructure, difficulties in assessment, and problems related to students' self-organization and motivation. Thus, it is concluded that the Self-Blend Model represents an effective and innovative approach to foreign language teaching in higher education, since it contributes to the modernization of educational practices and responds to the needs of contemporary learners in the digital era.

Keywords: *Self-Blend Model, foreign language learning, higher education, learner autonomy, digital technologies, communicative competence, online learning, digital literacy*

Problem Statement. The modernization of higher education and the rapid development of digital technologies have significantly transformed approaches to foreign language teaching. Traditional instructional methods are no longer sufficient to meet the needs of modern students who require flexible, individualized, and technology-enhanced learning environments. In this context, higher education institutions are increasingly implementing blended learning models that combine face-to-face education with online learning activities.

One of the most promising approaches is the Self-Blend Model, which allows

students to supplement classroom learning with digital resources and online courses. However, despite the growing popularity of blended learning, many higher education institutions still face difficulties related to the effective integration of digital technologies, learner autonomy, and pedagogical design in foreign language education.

Analysis of Recent Research and Publications. Theoretical and practical aspects of blended learning have been widely investigated by both Ukrainian and foreign scholars. C. Graham idefines blended learning as the integration of traditional face-to-face instruction and computer-mediated learning environments [5]. M. Horn and H. Staker identify the Self-Blend Model as a flexible educational approach in which students independently select online learning opportunities to complement formal instruction [6].

Research conducted by D. Garrison and N. Vaughan demonstrates that blended learning environments enhance interaction, collaboration, and student engagement [4]. G. Siemens developed the theory of connectivism, emphasizing the importance of digital networks and online communication in contemporary education [9]. Researchers mostly focused on learner autonomy and highlighted its importance in language acquisition.

In the field of foreign language education, R. Blake analyzed the role of digital technologies and online communication tools in developing communicative competence and intercultural interaction [2]. Nevertheless, the issue of implementing the Self-Blend Model specifically in higher education foreign language instruction still requires further investigation.

Purpose of the Article. The purpose of this article is to analyze the theoretical foundations, pedagogical advantages, challenges, and practical significance of the Self-Blend Model in foreign language learning within higher education institutions.

Main Content. The rapid digitalization of modern society and the transformation of educational paradigms have significantly influenced approaches to foreign language teaching in higher education institutions. Traditional teacher-centered methods are gradually being replaced by student-oriented approaches that emphasize flexibility, autonomy, digital interaction, and personalized learning trajectories. As C. Graham

states, blended learning combines traditional face-to-face instruction with computer-mediated learning activities, thus creating more flexible and effective educational environments [5].

One of the most innovative forms of blended learning is the Self-Blend Model. According to M. Horn and H. Staker (2015), the Self-Blend Model enables students to independently supplement traditional classroom learning with online courses, digital platforms, and electronic educational resources. Such an approach creates opportunities for individualized learning and continuous language practice beyond the classroom [6].

In the context of globalization and international academic communication, proficiency in foreign languages has become an essential component of professional competence. Therefore, higher education institutions are increasingly integrating digital technologies into language teaching to improve educational outcomes and meet the needs of contemporary learners.

The Self-Blend Model is based on several important educational theories, including constructivism, learner autonomy, and connectivism.

Constructivist theory emphasizes active student participation in the learning process. J. Bruner argued that education should encourage learners to actively construct knowledge through interaction and experience [3]. In the context of foreign language learning, the Self-Blend Model allows students to engage with authentic materials, digital tools, and communicative activities that foster independent knowledge construction.

Another theoretical basis of the model is learner autonomy. According to D. Little, learner autonomy refers to the ability of students to take responsibility for their own learning, including planning, monitoring, and evaluating their educational progress [8]. In his turn P. Benson emphasizes that autonomous learning increases motivation and contributes to more effective language acquisition [1].

The concept of connectivism, introduced by G. Siemens, also plays a crucial role in understanding the Self-Blend Model. The researcher explains learning as a process of creating connections between information sources, digital networks, and social

interactions. In foreign language education, students can interact with authentic online content, participate in virtual discussions, and communicate with speakers from different cultural backgrounds [9].

The Self-Blend Model combines traditional classroom instruction with independently selected online learning activities. Students use various digital tools and resources to supplement their formal education and improve language skills.

In foreign language learning, students may use:

- online language coursess;
- interactive language learning platforms;
- podcasts and video lectures;
- digital dictionaries;
- mobile language learning applications;
- international online forums and communities.

As R. Blake notes, digital technologies create authentic linguistic environments that support communicative language learning. Students gain access to real-life language situations, improve intercultural communication skills, and develop confidence in using foreign languages in practical contexts [2].

One of the key features of the Self-Blend Model is personalization. Learners can choose the pace of study, select appropriate materials, and focus on areas requiring improvement. Such flexibility increases motivation and enhances engagement in the learning process.

Another important benefit is the development of digital competence. Modern educational environments require students to possess digital literacy skills necessary for academic and professional success. The use of online platforms, multimedia resources, and digital communication tools contributes to the formation of these competencies.

The Self-Blend Model also provides continuous access to educational resources. Unlike traditional classroom teaching, online materials can be accessed anytime and anywhere. This flexibility allows students to revise learning materials, practice listening and reading skills, and complete assignments according to their individual schedules.

Furthermore, the integration of digital technologies significantly increases student motivation. Interactive tasks, gamification, multimedia content, and opportunities for online communication make language learning more engaging and practice-oriented.

Despite its numerous advantages, the implementation of the Self-Blend Model in higher education institutions is associated with several challenges.

One of the main difficulties is insufficient digital competence among some teachers and students. Effective participation in blended learning environments requires knowledge of digital tools, online platforms, and virtual communication technologies.

Another challenge concerns student motivation and self-discipline. Since the Self-Blend Model relies heavily on independent learning, some students may experience difficulties with time management and self-organization.

Technical infrastructure also remains an important issue. Limited access to stable internet connections, modern devices, and educational software may negatively affect the quality of online learning activities.

In addition, there can be challenges related to assessment and monitoring of student progress in blended environments. Thus, new evaluation methods are required to assess both classroom participation and independent online work objectively. Moreover, it should be noted, that excessive use of digital resources may lead to cognitive overload if learning activities are not carefully designed and structured.

Conclusions and Prospects for Further Research. The ongoing digital transformation of education creates favorable conditions for the further development of the Self-Blend Model in higher education institutions.

Among the promising directions there is the integration of artificial intelligence, adaptive learning systems, and virtual reality technologies into foreign language education. Such innovations may contribute to the creation of personalized educational trajectories and more effective language acquisition.

Another important perspective is the professional development of teachers. Higher education institutions should provide training programs, workshops, and seminars aimed at improving digital pedagogical competence and instructional design skills.

The experience of online and blended learning during the COVID-19 pandemic demonstrated the importance of flexible educational systems capable of adapting to changing circumstances. According to the modern researchers arguments, blended learning is becoming one of the dominant educational approaches in modern higher education [7].

The Self-Blend Model represents an effective and innovative approach to foreign language learning in higher education institutions. By combining traditional classroom instruction with independently selected online learning resources, the model supports learner autonomy, communicative competence, digital literacy, and personalized learning.

The integration of digital technologies into language education creates opportunities for authentic communication, continuous practice, and flexible access to educational materials. At the same time, successful implementation of the Self-Blend Model requires adequate technological infrastructure, teachers' preparedness, and the development of effective assessment strategies.

Overall, the Self-Blend Model contributes to the modernization of higher education and responds to the needs of contemporary students in the digital era. Further research should focus on new evaluation methods in order to assess both classroom participation and independent online work objectively.

References:

1. Blake R. Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning. Washington: Georgetown University Press, 2013. 222 p.

2. Bruner J. The Process of Education. Cambridge: Harvard University Press, 1960. 97 p.

3. Garrison D., Vaughan N. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. 245 p.

4. Graham C. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions: Handbook of Blended Learning. 2006. P. 3–21.

5. Horn M., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. San Francisco: Jossey-Bass, 2015. 304 p.

6. Hrastinski S. What Do We Mean by Blended Learning? *TechTrends.* 2019. Vol. 63. P. 564–569.

7. Little D. Learner Autonomy and Second Language Learning. Dublin: Authentik, 1991. 68 p.

8. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning.* 2005. Vol. 2(1). P. 3-10.

9. Sharma P., Barrett B. Blended Learning: Using Technology in and Beyond the Language Classroom. Oxford: Macmillan, 2007. 160 p.

УДК 378.147:811.111:005.32

Samokhval O. O., DSc (Pedagogics), Associate Professor
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7958-945X
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

PROJECT THINKING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SYSTEM OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING

The research paper examines the role of foreign language training as an interdisciplinary environment for the formation of project thinking of future specialists. The relevance of developing project thinking, critical thinking, creativity, and professional mobility of students in the context of digitalization and globalization of professional activity is substantiated. Modern approaches to the integration of project-based learning into the process of foreign language training are analyzed. The expediency of an interdisciplinary approach to the use of English-language professional resources within professional and elective educational components is determined.

Keywords: *foreign language training, project thinking, project-based learning, interdisciplinary approach, English-language communication*

Problem Statement. The modern labor market and business environment are

developing under conditions of globalization, digitalization, rapid economic change, and the continuous transformation of professional activity. In such realities, the professional competitiveness of a specialist depends not only on the level of professional training, but also on the ability to work in conditions of uncertainty, think projectively, adapt quickly to new challenges, interact effectively within a team, and generate innovative solutions.

A modern employer needs a specialist who is able to perceive problems comprehensively, work with large amounts of information, plan activities, forecast outcomes, present ideas effectively, organize teamwork, and participate in international projects. These requirements have become especially relevant under the conditions of the war in Ukraine, when domestic businesses are forced to adapt to new economic challenges, expand beyond the national market, enter international economic spaces, establish cooperation with foreign partners, and attract international investments, including grant funding and international support programs.

In contemporary English-language research, Project-Based Learning (PBL) is defined not merely as a pedagogical technology, but as a model for developing critical thinking, creativity, collaboration, communication, and digital literacy — the so-called "Five C's" required for successful professional activity in a globalized environment [5]. In particular, G. Beckett [5] emphasizes that project-based activity creates favorable conditions for the development of decision-making skills, responsibility, autonomy, and professional communication.

Foreign language training of future specialists acquires particular significance, as it is regarded not only as a means of developing language competence, but also as an effective educational environment for fostering project thinking. It is through foreign language interaction that students learn to work with international information resources, analyze professional situations, participate in teamwork, present the results of their work, conduct negotiations, and implement professionally oriented projects in English. Such an approach contributes to the development of intercultural communication skills, critical thinking, professional mobility, and readiness for professional activity in a globalized business environment.

At the same time, higher education institutions in Ukraine face a contradiction between the social demand for specialists with well-developed project thinking and the actual possibilities of the educational process. One of the main challenges is the limited number of classroom hours allocated to foreign language instruction in non-language higher education institutions. Under such conditions, traditional teaching approaches focused primarily on grammar acquisition and text translation fail to ensure a sufficient level of foreign language communicative competence, soft skills, project culture, and professional interaction skills [2].

The search for innovative approaches to foreign language training that integrate language learning with the development of project thinking among future specialists becomes especially relevant.

Analysis of Recent Research and Publications. Project-based learning is increasingly regarded as an effective tool for developing 21st-century competencies, particularly critical thinking, creativity, communication, teamwork, and decision-making skills. The issues of professionally oriented foreign language teaching, the integration of professional context into language education, and the development of foreign language communicative competence were investigated by O. Tarnopolskyi, S. Nikolaieva, N. Halskova, and other scholars [4]. In their works, the researchers emphasized the necessity of bringing foreign language training closer to real professional activity, orienting the educational process toward the practical use of language, and enhancing students' independent learning activities. These ideas became the foundation for the further development of the project-based approach to foreign language learning in contemporary Ukrainian research, where considerable attention is paid to integrating project-based learning into the process of foreign language instruction.

Project-based learning is regarded as a student-centered model that promotes the development of critical thinking, collaboration, communication, digital literacy, and learner autonomy through foreign language interaction [6]. Researchers emphasize that project-based activity in language education creates favorable conditions for developing the skills necessary for professional activity in a digitalized and globalized environment.

In the study *Project-Based Learning for 21st-Century Skills: The Five C's for L2 Students*, G. Beckett identifies critical thinking, creativity, collaboration, communication, and digital skills as the key outcomes of the project-based approach to foreign language learning [5]. The author emphasizes that the integration of project-based activities into the process of foreign language instruction ensures a transition from the reproductive acquisition of knowledge to the active use of language in real professional situations.

In N. Ziemu's study *Project-Based Learning in Language Teaching* [9], particular attention is paid to the fact that the use of project-based learning in foreign language instruction increases students' motivation, develops learner autonomy, professional communication, problem-solving skills, and the ability to work collaboratively in teams. At the same time, the study *Project-Based Learning in English for Specific Purposes Instruction in Higher Education: Opportunities and Challenges* [8] demonstrates that integrating project-based learning into the educational component *English for Specific Purposes* makes it possible to bring foreign language training as close as possible to the real professional environment, ensuring the development of interdisciplinary interaction, practical language use, and students' professional competencies.

Thus, the analysis of Ukrainian and foreign scholarly works demonstrates that contemporary research considers the project-based approach to foreign language instruction to be an effective means not only of developing foreign language communicative competence, but also of fostering project thinking, soft skills, professional mobility, and the readiness of future specialists for professional activity in a globalized digital environment. At the same time, the issue of integrating the project-based approach into the foreign language training of students of non-language specialties under conditions of limited instructional time requires further scholarly investigation.

The purpose of the article is to substantiate the role of foreign language training as an educational environment for the formation of project thinking of future specialists, as well as to determine the pedagogical potential of using project-based learning under conditions of limited hours allocated to foreign language instruction in higher education institutions of Ukraine.

Discussion. Under modern conditions, proficiency in English has become an essential component of the professional mobility of future specialists. The majority of international scientific resources, professional platforms, business communications, and digital services operate in English [8]. For students of economic specialties, English language proficiency opens opportunities for participation in international projects, internships, academic mobility programs, and professional communication.

However, in the practice of Ukrainian higher education institutions, there is a problem of an insufficient number of instructional hours allocated to foreign language learning. In many non-language higher education institutions, foreign language training is limited to only a few years of study at best, or even several semesters, which significantly complicates the development of a high level of foreign language communicative competence.

Within the limited instructional time and increasing requirements for the professional training of future specialists, traditional approaches to foreign language teaching, which are primarily based on grammar acquisition and text translation, no longer ensure the necessary level of professional communication, critical thinking, and practical interaction skills. In this regard, the use of interactive and project-based learning technologies becomes especially relevant, as they make it possible to integrate the development of language competence with the formation of 21st-century skills.

In foreign studies, project-based learning is considered one of the most effective approaches to foreign language education. In particular, G. Beckett [5] emphasizes that during the implementation of projects, students learn to work with information, analyze problems, generate ideas, present results, and collaborate within a team.

S. Benini and M. Thomas [6] consider project-based learning in language education not merely as a separate method of completing educational projects, but as a transformation of the very logic of foreign language training. In the traditional model, students mainly acquire language material provided by the teacher, whereas in project-based learning they become active participants in the creation of educational content: they identify a problem, search for information, analyze it, interact with other team members, and present the results in a foreign language.

Researchers also pay particular attention to the digital dimension of project-based foreign language learning. In their view, the use of online platforms, academic virtual exchanges, international teamwork, and digital learning environments significantly expands the possibilities of language education, as it enables students to interact with real or simulated international partners, work with authentic resources, and create collaborative products in a foreign language [6]. In such a format, foreign language training acquires the features of professional training, since students effectively simulate situations they may encounter in their future business activities, including collaborative project development, online negotiations, presentation preparation, discussion of solutions, and the defense of ideas before an audience.

An important aspect of this approach is that the foreign language is used not as an educational goal in itself, but as a tool for completing practical tasks. For this reason, project-based learning facilitates the transition from Teacher-Centered Learning to Learner-Centered Learning, where the teacher acts not as a source of ready-made knowledge, but as a facilitator, consultant, and organizer of educational interaction. Such a transformation of roles is especially important for the development of project thinking, as students learn not only to reproduce information, but also to independently plan activities, make decisions, take responsibility for collective outcomes, and reflect on their own experience.

In our opinion, under conditions of a limited number of hours allocated to foreign language instruction in non-language higher education institutions, the development of project thinking through foreign language training should not be confined solely to language-related disciplines. It is advisable to introduce elements of foreign-language professional activity more broadly into the content of professional educational components, particularly those related to project management, entrepreneurship, marketing, international economics, grant writing, and business communication.

Such an approach makes it possible to consider a foreign language not as an isolated educational component, but as a tool for professional cognition, information retrieval, analysis of international experience, and the implementation of project activities. In this context, foreign language training acquires an interdisciplinary character, since students use English not only during foreign language classes, but also in the process of studying professional disciplines.

The practical implementation of such an approach is possible through the integration of English-language sources into the content of professional educational components. In particular, instructors of professional disciplines may use English-language analytical materials, international reports, grant announcements, business cases, regulatory documents, presentations of international organizations, and information from professional online platforms.

At VITE SUTE, there is already an established practice of applying an interdisciplinary approach to the foreign language training of future specialists, which involves integrating an English-language component into the content of professional educational courses. Such an approach is determined by contemporary requirements for the professional training of economists, marketers, managers, and entrepreneurship specialists, whose professional activity is increasingly connected with international cooperation, participation in grant programs, attraction of foreign investments, intercultural communication, and the implementation of international projects.

Importantly, the interdisciplinary approach to students' foreign language training has been identified as one of the priority areas of the institute's development and is reflected in the Strategy of Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE Development until 2027. This strategic orientation envisages strengthening the practical component of foreign language education, integrating English-language resources into students' professional training, and developing the competencies necessary for professional activity in a globalized professional environment.

An effective means of developing project thinking is the integration of an English-language component into the content of professional and elective educational disciplines. In particular, such courses as *Fundamentals of Grant Writing*, *Business Entrepreneurship*, *Fundamentals of Business Analytics*, *Design Thinking in Management*, *Creative Problem Solving*, *Self-Branding*, and *Artificial Intelligence Technologies* possess significant potential for developing project activity skills. Within these educational components, students have the opportunity to work with real professional cases, international resources, and project documentation in English.

For example, while studying the course *Fundamentals of Grant Writing*, students

analyze international grant competitions, project proposals, donor organization requirements, evaluation criteria, and examples of successful projects in English. This is especially relevant under the conditions of the war in Ukraine, when educational institutions, businesses, public organizations, and local communities have access to a wide range of grant opportunities offered by international foundations, European Union programs, and foreign donor organizations.

Thus, students search for and analyze grant opportunities on the European *Funding & Tenders* portal, identify the objectives of competitions, analyze target groups, expected outcomes, budget requirements, partnership conditions, and applicant eligibility criteria. In this format, English functions not only as a means of communication, but also as a tool of professional activity that provides access to international resources, analytical information, and real mechanisms of project implementation.

In such a format, English functions not as a separate component of the future specialist's educational trajectory, but as a tool for professional interaction, analytical work, information retrieval, and the implementation of project activities. This enables students to use a foreign language in a real professional context, work with international digital platforms, present the results of their own activities, and participate in teamwork.

The implementation of such interdisciplinary projects contributes to the development of critical thinking, creativity, communication skills, digital literacy, and decision-making abilities. At the same time, students gain practical experience in using English as a tool of professional activity, which is particularly important for training competitive specialists in a globalized business environment.

Conclusions and Prospects for Further Research. The results of the study provide grounds to state that under the conditions of the modern digital economy, globalization of business processes, and transformation of the professional environment, project thinking is becoming one of the key competencies of a future specialist. The contemporary labor market requires not only a professionally qualified specialist, but also a professional capable of working under conditions of uncertainty, making decisions, interacting within a team, implementing projects, and communicating effectively in the international environment.

It has been established that foreign language training possesses significant potential for the development of project thinking, since it is through foreign language interaction that students acquire skills in working with international information resources, analyzing professional situations, conducting negotiations, presenting the results of their activities, and implementing professionally oriented projects. In contemporary English-language research, project-based learning is regarded as an effective tool for developing critical thinking, creativity, teamwork, communication skills, and digital literacy necessary for professional activity in a globalized environment.

It has been proven that under conditions of a limited number of hours allocated to foreign language learning in non-language higher education institutions, an interdisciplinary approach to foreign language training becomes especially important. The integration of an English-language component into the content of professional and elective educational courses makes it possible to consider a foreign language not as a separate educational component, but as a tool for professional activity, project interaction, analytical work, and access to international resources.

Thus, foreign language training in a modern higher education institution should be regarded not only as a component of general higher education, but also as an important interdisciplinary environment for the development of project thinking, professional mobility, and the readiness of future specialists for professional activity in a globalized digital society.

Prospects for further research are seen in the development of methodological models for integrating project-based learning into professional educational components, studying the possibilities of using digital platforms and virtual exchange technologies in students' professional training, as well as investigating the influence of an interdisciplinary foreign language environment on the development of soft skills and the project culture of future specialists.

References:

1. Костюк О. П. Дизайн-мислення як інноваційний метод формування креативних навичок майбутніх дизайнерів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи.* 2023. Вип. 94. С. 81–86.

2. Сергєєва В. Є. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів ЗВО немовних спеціальностей засобами проєктної технології. *Modern engineering and innovative technologies*. 2024. Issue 34. Part 3. P. 100–106.

3. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

4. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.

5. Beckett G. H. Project-Based Learning for 21st-Century Skills : The Five C's for L2 Students. *Docens Series in Education*. 2023. Pp. 40–57.

6. Benini S., & Thomas M. Project-Based Language Learning, Virtual Exchange and 3D Virtual Environments : A Critical Review of the Research. London : Routledge. 2021. URL : https://lnk.ua/XTpgP8gGE (Дата звернення : 12.05.2026)

7. Veliou E. Experiential and Project-Based Learning in Foreign Language Education : The "How" That Can Change Everything in The Field. *Proceedings of the 3rd International Conference on Advanced Research in Education*, 2021. Pp. 124–151.

8. Zečević S. M., Dilparić B. M., & Andrejević A. M. Project-Based Learning in English for Specific Purposes Instruction in Higher Education : Opportunities and Challenges. *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy*. 2025. LV(3). Pp. 59–79.

9. Ziemu, N. F. Project-Based Learning in Language Teaching. *Euro-Global Journal of Linguistics and Language Education*. 2025. 2(5). Pp. 107–118.

УДК 81’42:32:004.738.5

Терещенко Л. Я., кандидат філологічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0002-2774-8540
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ, СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ВПЛИВУ

Стаття присвячена опису функціонування політичного дискурсу у цифровому середовищі як інструменту формування політичної реальності та впливу на масову свідомість. Цифровізація суспільства спричинила трансформацію політичного дискурсу: від лінійної моделі комунікації до мережевої. Соціальні мережі стали ключовим каналом політичної взаємодії, забезпечуючи прямий контакт між політиками та аудиторією. Риторика Д. Трампа є показовою: вона базується на експресивності, використанні інвектив, концептуальних метафор («війна», «бізнес»), синтаксичних повторів і паралелізму. Стратегічно вона реалізує опозицію «свої – чужі» та тактики дискредитації опонентів.
***Ключові слова**: політичний дискурс, «інформаційна бульбашка», евфемізм, дисфемізм, маніпуляція, Д. Трамп*

Постановка проблеми. Переосмислення комунікаційних процесів у добу цифровізації суспільства висуває на передній план проблему трансформації політичного дискурсу (ПД) — однієї з найбільш динамічних форм публічної комунікації. Інформатизація, розвиток соціальних мереж і масове розповсюдження цифрових медіа не лише створили нові канали політичної взаємодії, а й суттєво змінили саму природу впливу, політичної аргументації та мовної поведінки суб’єктів влади.

Метою статті є дослідження політичного дискурсу як об’єкта лінгвістичного аналізу у цифровому середовищі, виявлення його структурно-семантичних і лінгвопрагматичних характеристик, а також аналіз риторичних і стилістичних особливостей мовлення Дональда Трампа як прикладу сучасного політичного комунікатора в медіапросторі.

Виклад основного матеріалу. *Політичний дискурс* становить особливу форму рефлексивної мовної діяльності, спрямовану на завоювання, утримання та реалізацію влади. Його основними функціями є вплив, переконання, мобілізація та репрезентація політичної реальності. Як зазначає Л. Лукіна, політичний дискурс об'єднує тексти, що формуються у політичній сфері з метою боротьби за владу та суспільне визнання [2].

У лінгвістиці існує низка підходів до аналізу ПД. Критичний дискурсивний аналіз (Н. Ферклоу, Р. Водак, Т. ван Дейк) розглядає дискурс як засіб реалізації влади та соціального контролю. Мова інтерпретується як інструмент ідеологічного впливу, що створює певний образ реальності. Когнітивний підхід фокусується на ментальних моделях і концептах, що лежать в основі політичної комунікації (van Dijk, 1997). Політики, маніпулюючи фреймами, метафорами й асоціаціями, формують переконання виборців. Лінгвопрагматичний підхід (Н. Кондратенко) досліджує жанрову структуру ПД (агітаційні, презентаційні, аргументативні жанри) й комунікативні стратегії впливу, що визначають мовну поведінку адресанта [5].

З лінгвістичної точки зору, політичний дискурс є системою вербальних і невербальних знаків, що формують символічну реальність політики, конструюють образ влади та слугують засобом регуляції суспільної думки [4; 8].

Перехід до інформаційного суспільства зумовив переосмислення співвідношення між владою, медіа та громадянами. Медіа більше не є лише посередниками інформації — вони стали активними учасниками формування політичної дійсності. Медіатизація політики означає пристосування політичної комунікації до логіки ЗМІ: короткість, візуальність, емоційність і драматизм переважають над змістом і раціональністю. Політики змушені конкурувати за увагу користувача — не за обґрунтованість програм, а за впізнаваність образу [3].

Цифровізація суспільства спричинила трансформацію політичного дискурсу: від лінійної моделі комунікації до мережевої. Соціальні мережі радикально змінили механізми політичного впливу. Вони дали змогу оминути

традиційні ЗМІ, формуючи прямий контакт політика з аудиторією; створювати емоційно-особистісні зв'язки, що формують ефект "людяності" політичного лідера; швидко реагувати на події, формуючи образ "активного" і "дієвого" лідера. Такі зміни призвели до персоналізації політики — акценту на особистості політика, а не на його партійних програмах. Це сприяє підвищенню довіри серед виборців, але водночас посилює ризики маніпуляції та фрагментації соціального простору. Зокрема, алгоритмічні механізми породжують феномени «інформаційних бульбашок» та що посилює поляризацію суспільства [9].

Феномен "постправди" у цифровій комунікації полягає у домінуванні емоційних наративів над фактами [3; 7]. Популярність у мережі стає синонімом достовірності, а алгоритми створюють "інформаційні бульбашки" (або "ехо-камери"), де користувачі отримують лише контент, який підтверджує їхні переконання. Це знижує рівень критичного мислення та підвищує вразливість до маніпуляцій [6].

У цифровому політичному середовищі мовна поведінка комунікантів визначається комбінацією інформаційних, маніпулятивних і аргументативних стратегій. Інформативна стратегія спрямована на передачу фактів і позицій політика; маніпулятивна стратегія здійснює прихований вплив через емоційно забарвлену лексику, фрейми, повтори, невизначеність чи замовчування; аргументативна стратегія ґрунтується на залученні риторичних прийомів з метою змінити ставлення адресата [1; 10; 11] .

Тактики впливу реалізуються через дискредитацію опонента (створення негативного образу через метафори, сарказм, гіперболу); імітацію консенсусу ("усі знають", "ніхто не заперечує"), створення ефекту «очевидності», який блокує критичність; емоційну апеляцію — використання страху, гніву, патріотизму тощо; маніпулювання фокусом уваги, тобто селективне подання фактів, коли мовець акцентує на певних "вигідних" деталях, ігноруючи інші. Мовні засоби включають метафори, гіперболи, евфемізми та дисфемізми, що формують оцінні смисли та впливають на сприйняття інформації [10]. Усі ці стратегії активізуються завдяки алгоритмічному підсиленню соцмереж, які просувають найбільш емоційно насичений контент [1].

Політична комунікація Дональда Трампа в соціальних мережах демонструє системне використання інвективної лексики, сленгу та метафоричних моделей із домінуванням концептуальних сфер “ВІЙНА” та “БІЗНЕС”. Інвективи — засіб створення емоційного контрасту та конструювання опозиції “свої — чужі”. Д. Трамп регулярно вживає експресивні оцінки (“*disaster”, “losers”, “fake”*), що задають тон морального осуду; сленгові елементи (“*the swamp”, “rigged”, “huge*”) забезпечують ефект неформальності, який створює образ “народного” лідера; метафори війни (“*fight for America*”, “*attack from Democrats*”) реалізують фрейм боротьби, активуючи архетип перемоги над ворогом; бізнес-метафори (“*bad deal*”, “*winning*”, “*make America great again*”) вводять економічну раціональність у політичну сферу, демонструючи ефективність і конкурентність. Метафоричне поєднання сфер “війни” та “бізнесу” дозволяє Д. Трампу створювати дихотомію: політика як ринок (результативність) і політика як битва (емоційна мобілізація) [11].

Особливістю риторики Д. Трампа є експресивний синтаксис, що забезпечує динамізм і психологічний тиск. Зокрема, парцеляція (“*Terrible. Just terrible.*”) робить висловлювання ритмічним і натякає на емоційний стан мовця. Президент часто вдається до повторів (“*Fight! Fight! Fight!”,“Fake news”*), що підсилюють меседж, створюючи ефект навіювання, починають діяти як мем і консолідувати спільноту однодумців. Синтаксичний паралелізм формує ораторську ритміку, що посилює переконливість (“*Every single day I will be fighting for you with every breath in my body. I will not rest until we have delivered the strong, safe and prosperous America that our children deserve and that you deserve. This will truly be the golden age of America*.”). Ці засоби не лише емоціоналізують текст, але й слугують риторичним маркером автентичності, що підсилює довіру аудиторії.

Ключовою семантичною опозицією у політичному дискурсі Дональда Трампа є дихотомія “ми — вони”, що реалізується через семантичні поля патріотизму, економічної самодостатності та національного винятку. “Свої” — це “справжні американці”, “патріоти”, “робітники”, “Чужі” — “корумповані еліти”, “ліберальні медіа”, “мігранти”, “демократи”. Ця опозиція вербалізується

через низку тактик. Зокрема, опоненти дискредитуються через використання метафор зниження (“*the swamp”, “This judge, like many of the* ***Crooked*** *Judges' I am forced to appear before, should be IMPEACHED*”), гіпербол (“*numbers that are astronomical*”,“*This is thousands of times bigger, the United States, than the biggest company in the world*”), прямих дисфемізмів (*These countries are calling us up,* ***kissing my ass***) і риторичних питань, що створюють негативний імідж опонента (*Why would Kim Jong-un insult me by calling me 'old,' when I would NEVER call him 'short and fat?*'). Відбувається підміна фактів емоційним судженням — характеристика політики опонента як “*catastrophic*” без зазначення аргументів. Адресатам нав’язуються формули на кшталт “*you know it, we all know it*”, імітуючи колективну очевидність. Такі мовні прийоми сприяють формуванню парасоціального ефекту близькості політика і виборця – відчуття спільної боротьби проти “ворожої системи”.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Політичний дискурс у цифровому середовищі постає як комплексна лінгвосоціальна система, що поєднує риси традиційної риторики, інформаційного шуму та стратегічного маніпулювання. Він характеризується медіатизацією та персоналізацією політики, де соціальні мережі стають головною ареною політичної взаємодії. У ньому домінує емоційна аргументація, що витісняє раціональний дискурс за рахунок лексико-семантичного зміщення у бік експресивності та агональності. Политики все частіше активізують певні фрейми політичної ідентичності через активне використання метафоричних моделей війни та бізнесу, тощо. Стратегії маніпулювання, дискредитації й самопрезентації формують когнітивні шаблони сприйняття влади.

Риторика Дональда Трампа у цьому контексті є яскравою ілюстрацією лінгвопрагматичного синтезу емоційного впливу й стратегічного позиціювання. Її сила полягає не стільки в інформуванні, скільки у здатності створювати символічні конструкції “боротьби”, “успіху” і “спільності”, які мобілізують громадську думку.

Таким чином, аналіз політичного дискурсу в цифрову епоху демонструє глибоку взаємодію лінгвістичних, психологічних і технологічних чинників, що перетворюють мову політики на головний інструмент влади у новій інформаційній реальності.

Список використаних джерел:

1. Бегека Д. А. Лінгвістичний аспект вживання евфемізмів і дисфемізмів у політичному дискурсі (на прикладі матеріалів соціальної мережі Х). *Вчені записки Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2026. Том 37 (76). № 1. С. 374-380.

2. Біскуб І. Критичний аналіз дискурсу і глобалізаційні виклики XXI століття; прикладні аспекти. *Folium*. 2025. №6. С. 16-23.

3. Внучко С. Соціальні мережі в глобальній політичній взаємодії: виклики фейків, маніпуляцій і постправди у цифрову добу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. 2 (78). С. 34-40.

4. Волянюк І. О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23 (1). С. 47-52.

5. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. *27*(2). С. 101-106.

6. Кучик Г. Б. Лінгвістичні засоби маніпуляції у політичному дискурсі цифрової доби. *Вчені записки* ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Том 36 (75). № 5. С. 139-145.

7. Терещенко Л.Я. Мовна особистість брехуна: на перехресті когніції та комунікації. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія".* 2010. Вип. 16. С. 295-303.

8. Шаповалова А., Коваль О. Соціологія публічних комунікацій: політичний дискурс і громадська думка в інформаційному суспільстві. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. Вип. 21. С. 330-336.

9. Шугаєв А. В., Мальченко М. С. Стратегія маніпуляції у політичному дискурсі: порівняльний аналіз риторики сучасних політичних лідерів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія:«Філологія». 2025. Вип. 71. С. 186-189.

10. Яворська Ю. Прагматичні аспекти англійських евфемізмів та дисфемізмів політичного дискурсу соціальних медіа. *Молодий вчений*. 2022. Вип. 4.1 (104.1). С. 76-79.

11. Яновець А.І., Смаль О.В., Літкович Ю.В. Лінгво-когнітивні засоби реалізації сугестивного впливу у політичній комунікації (на матеріалі американського політичного дискурсу онлайн-платформ соціальних мереж). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. Вип. 5 (73). С. 14-16.

УДК 37.091.3.378

Тимощук Н. М., кандидат філологічних наук, доцент
ORCID https://orcid.org/0000-0001-5638-5825
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

СКАФФОЛДИНГ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано теоретичні засади використання технології скаффолдингу у викладанні іноземної мови у закладах вищої освіти. Розкрито сутність поняття «скаффолдинг» як інтерактивного підходу, що передбачає поетапну педагогічну підтримку здобувачів освіти з подальшим її поступовим зменшенням. Доведено, що впровадження скаффолдингу сприяє підвищенню ефективності навчання, розвитку автономності студентів та формуванню їхньої іншомовної компетентності .

Ключові слова: *скаффолдинг, іншомовна освіта, стратегії навчання, інтерактивне навчання, професійна підготовка*

Постановка проблеми. Динаміка суспільного розвитку та безперервне оновлення інформаційного простору актуалізують потребу у підготовці молодих фахівців, здатних до оперативної адаптації, самонавчання та безперервного професійного саморозвитку впродовж життя. У цьому контексті формування

системи знань, умінь і навичок, а також професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутніх фахівців-лінгвістів має здійснюватися з урахуванням тенденцій соціального, науково-технічного та культурно-мистецького поступу [4]. Відповідно, одним із ключових завдань закладів вищої освіти є розроблення та впровадження інноваційних освітніх підходів, ефективне застосування яких сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх філологів і забезпеченню їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці [3; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що зарубіжні науковці розглядають стратегію scaffolding як ефективний інструмент поетапної підтримки студентів у процесі оволодіння складними видами мовленнєвої діяльності. Дослідження Р. Елбера, П. де Боера та М. Коельхо акцентують увагу на поступовому зменшенні педагогічної допомоги, що сприяє розвитку автономності здобувачів освіти. Водночас в українському науковому дискурсі зазначене поняття лише набуває системного осмислення та широкого застосування, що зумовлює актуальність нашого дослідження. У поодиноких наукових працях І. Бойчевської, Л. Веремюк, О. Фідкевич та В. Снєгірьової scaffolding інтерпретується як надання «опори» або «згасаючої підтримки» у процесі формування іншомовної професійної компетентності.

Цією публікацією ми маємо на **меті** проаналізувати особливості використання технології скаффолдингу як важливого елемента ефективного вивчення іноземної мови студентами закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Термін «скаффолдинг (scaffolding)» у перекладі з англійської мови дослівно означає «будівельні риштування». В освітньому контексті аналізоване поняття вперше було використане американським психологом Дж. Брунером в середині 1970-х років. «Скаффолдинг — це процес, який дає можливість дитині чи новачку вирішити проблему, виконати завдання чи досягти мету, яка знаходиться за межами його особистих можливостей » [9, с. 89–90]. Дж. Брунер, Г. Росс і Д. Вуд визначили шість основних функцій (ролей) дорослого в процесі реалізації стратегії скаффолдингу: рекрутинг (recruitment) ― підтримка зацікавленості дитини при переході від ігрової ситуації з навчальним матеріалом до виконання самого

завдання; зменшення кількості ступенів свободи (reduction in degrees of freedom) — скорочення загальної кількості дій для правильного вирішення завдання; керування підтримкою (direction maintenance) — сприяння дотриманню алгоритму виконання поставленого перед учнем завдання, уникнення відволікання уваги на інші зовнішні фактори; маркування необхідних ознак (marking critical features) — вказівка на відповідність чи невідповідність дій щодо вирішення завдання та інтерпретація невідповідностей; відсутність контролю (frustration control) — створення ситуації , коли вирішення проблеми має бути менш «небезпечним» або менш напруженим в присутності дорослого, ніж без нього; демонстрація або моделювання (demonstration or modelling) — вирішення завдань, коли дитина осмислено наслідує дорослого [1, с. 180-181; 9 с. 96-98]. Таким чином, Дж. Брунер та його колеги вважають скаффолдинг процесом навчання, який дає можливість учням засвоїти певні знання та навички, спираючись на допомогу викладача. Однак, на думку Р. Жао та М. Орей, скаффолдинг є особливим видом інструктування при вирішенні проблем чи завдань в процесі взаємодії викладача чи наставника та здобувача освіти. Вважаємо обґрунтованою позицію українських дослідниць, відповідно до якої скаффолдинг інтерпретується як інтерактивний підхід до навчання іноземної мови, що забезпечує досягнення студентом визначених освітніх результатів за умов цілеспрямованої педагогічної підтримки у виконанні складних навчальних завдань. У цьому контексті скаффолдинг постає як метод опосередкованої дидактичної взаємодії, який реалізується через систему допоміжних засобів (підказок, опор, додаткових інструкцій, візуальних маркерів, демонстраційних моделей тощо) і спрямований на поетапне формування навчальної автономії здобувача освіти [1, с. 181]. Іншими словами, «технологія скаффолдингу полягає у методичній підтримці студентів у процесі вивчення матеріалу, зокрема нових понять, тобто створення умов для підвищення успішності студентів при виконанні складних завдань. Потім, коли студенти ознайомились із новою інформацією і показують ознаки розуміння, викладач поступово послаблює застосування технології скаффолдингу, скорочуючи її вплив до мінімуму, щоб забезпечити подальше самостійне, та саморегульоване навчання» [2, с. 211].

Як стверджують О. Маркова та Т. Шматок, основною характеристикою

стратегії скаффолдингу є «згасаюча допомога» (fading help) педагога, тобто «поступове зменшення інтенсивності надання допомоги до моменту, коли студент стає самостійним і автономним» [1, с. 182]. На слушну думку Дж. Ломбарді, для успішного використання технології скаффолдингу на занятті викладачеві слід звертати увагу на уміння визначати мету заняття, та відповідно до неї, підбирати належний навчальний матеріал з урахуванням специфіки й складності, який буде використовуватися на занятті, а також, правильно розробити завдання для засвоєння нових знань, і розвитку навичок, які будуть сприяти щодо закріплення, узагальнення та систематизації вивченого матеріалу; забезпечування діагностики, підтримки, та допомоги в оволодінні потрібними навичками для виконання відповідних завдань, які були підібрані чи розроблені відповідно до мети заняття; повільне зменшення допомоги і підтримки, та передача відповідальності за навчання від більш обізнаного джерела (викладач) до студента, який вже може самостійно справитися із завданням [2; 6].

Стратегії скаффолдингу поділяються на три групи: стратегії мовного скаффолдингу; стратегії змістового скаффолдингу; стратегії скаффолдингу для розвитку навчальних умінь [7, с. 173].

Таблиця 1 — Класифікація стратегій скаффолдингу

Мовний скаффолдинг	– багаторазове повторення нових іменників замість використання займенників; – скорочення речень і абзаців; – використання синонімів у дужках; – надання пояснень деяких ключових слів і виразів; – групування лексичних одиниць відповідно до їх використання; – імплементування у текст електронних посилань на вимову тощо.
Змістовий скаффолдинг	– використання графічних органайзерів (діаграми Венна, таблиці, схеми тощо); – відмова від складних речень; – скорочення абзаців; – виділення або підкреслення ключових ідей або фактів; – використання великої кількості підзаголовків; – надання прикладів відповідей.
Скаффолдинг для розвитку навчальних умінь	– надання зразка правильної відповіді на початку вправи; – наведення прикладів добре виконаної роботи; – надання прокоментованого зразка погано виконаної роботи; – використання завдань з планування, моніторингу та оцінювання.

У практиці викладання іноземної мови скаффолдинг реалізується через

системне поєднання різних видів педагогічної підтримки на всіх етапах заняття. Зокрема, на етапі введення нового матеріалу ефективним є використання моделювання мовленнєвих зразків, візуальних опор та контекстуалізації лексико-граматичних явищ. На етапі формування навичок доцільним є застосування керованих вправ із поступовим зменшенням кількості підказок, що забезпечує перехід від репродуктивної до продуктивної діяльності. Водночас на етапі розвитку мовленнєвих умінь скаффолдинг проявляється у використанні стратегій співпраці, таких як робота в парах і групах, взаємооцінювання та рефлексія, що сприяє розвитку критичного мислення й автономності студентів. Інтеграція технології скаффолдингу в освітній процес з іноземної мови забезпечує поетапне ускладнення навчальної діяльності, підвищує ефективність засвоєння матеріалу та формує здатність здобувачів освіти до самостійного мовленнєвого розвитку

Висновки. Отже, технологія скаффолдингу постає як ефективний дидактичний інструмент організації навчання іноземної мови, що забезпечує поетапну підтримку здобувачів освіти у процесі оволодіння складними видами мовленнєвої діяльності та сприяє формуванню їхньої навчальної автономії. Її реалізація ґрунтується на принципі «згасаючої допомоги», який передбачає поступове зменшення педагогічної підтримки у міру зростання рівня сформованості знань і вмінь студентів. Використання різних типів і рівнів скаффолдингу дозволяє оптимізувати навчальний процес, активізувати пізнавальну діяльність, розвивати критичне мислення та підвищувати мотивацію до вивчення іноземної мови. Відтак інтеграція цієї технології у практику викладання сприяє підвищенню якості професійної підготовки майбутніх філологів і відповідає сучасним вимогам студентоцентрованої освіти.

Список використаних джерел:

1. Маркова О.В., Шматок Т.Г. Використання технології скафолдингу як важливого елементу ефективного вивчення іноземної мови студентами закладів вищої освіти». *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів:* збірник матеріалів VIII Міжнар. наук. конф., м. Київ, 20–21 квіт. 2022 р. Київ: КНЕУ, 2022. с. 179–185.

2. Нежива О. М., Крашеніннікова Т. В. Технологія скаффолдингу в процесі оволодіння іноземною мовою здобувачами вищої освіти. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2024. Вип. 213. С. 210–214.

3. Рогульська О. О. Актуальні методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів іноземної мови. *Освітній простір України*. 2018. Вип. 13. С. 82–88.

4. Рогульська О. О. Впровадження студентоцентрованих технологій у професійну підготовку фахівців мовних спеціальностей. *Філологічні дисципліни в закладі вищої освіти: лінгводидактичні аспекти* : монографія / за заг. ред.: І. І. Гуменюк. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 187-203.

5. Тимощук Н. М. Let’s flip: формування літературознавчої компетентності засобами перевернутого навчання. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. XII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця-Чернівці, 15-17 трав. 2024 р. Вінниця, 2024. Ч. 2. С. 435-441.

6. Lombardi P. Instructional Methods, Strategies and Technologies to Meet the Needs of All Learners. URL: https://granite.pressbooks.pub/teachingdiverselearners/chapter/differentiated-instruction-2/

7. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. J. Uncovering CLIL. Content and Language Intergrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan Education, 2008. 238 p.

8. Walqui A. Scaffolding instruction for English language learners: a conceptual framework. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2006. Vol. 9. No. 2. P. 159–180.

9. Wood D., Bruner J., Ross G. The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 1976. Vol. 17. P.89—100.

УДК 81’322.4 (045)

Tkachuk T. I., PhD (Philology), Associate Professor
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4223-268X
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of SUTE

PRAGMATIC AND LINGUISTIC ASPECTS OF DEVIATIONS IN MACHINE TRANSLATION

The article analyzes linguistic and pragmatic features of errors in machine translation from English into Ukrainian. The study examines typical linguistic and pragmatic deviations, including grammatical, lexical-semantic, stylistic, and terminological errors that affect translation quality. The paper identifies the main causes of these errors, which stem from the limitations of automated translation systems. The author pays particular attention to the problem of achieving pragmatic adequacy, especially when rendering polysemous units and specialized terminology. Using examples from economic discourse, the article demonstrates typical cases of inadequate translation. The paper highlights the role of post-editing in ensuring the accuracy and pragmatic conformity of the translation with the norms of the Ukrainian language. The results of the study contribute to the systematization of translation deviations and the improvement of approaches to their correction.

Keywords: *machine translation, post-editing, deviations, pragmatic adequacy, terminological accuracy, translation from English*

Statement of the problem. The rapid development of digital technologies and the expansion of cross-linguistic communication have led to the widespread use of machine translation systems in various professional fields. At the same time, the effectiveness of such systems remains limited by several linguistic factors that make it difficult to accurately reproduce the original text's meaning. In particular, difficulties arise in conveying semantic nuances, pragmatic meaning, and stylistic features of the text. Therefore, it is necessary to improve approaches to evaluating and correcting machine translation results, which is crucial for ensuring its functional suitability in specialized fields [1; 5].

Analysis of recent research and publications. Current research in machine translation covers a wide range of topics—from general characteristics of translation systems to the analysis of common errors and methods for correcting them [1]. Scientific works outline the functional capabilities of modern online translation tools and identify their limitations in accurately reproducing text content.

Significant attention is devoted to the study of the pragmatic adequacy of translation, particularly in journalistic discourse, where preserving the author's communicative intent is crucial [2; 4]. A separate area of research concerns the typology of translation errors, particularly in the field of scientific and specialized terminology, where there is a tendency toward literal translation and violations of the terminological system [3].

Comparative analyses of the results of various machine translation systems reveal lexical-grammatical and stylistic deviations that require further editing [5]. At the same time, the application of corpus-based methods allows for the systematization of typical errors based on empirical data [6].

Practical aspects of improving translation quality are linked to research on post-editing, particularly in legal and specialized texts [7], as well as to the use of quantitative metrics to assess the degree of intervention in machine translation [8].

Purpose of the article. This study aims to identify patterns in the occurrence of linguistic errors in machine translation and to propose effective strategies for post-editing them in the English-Ukrainian translation process.

Statement of the main points. At the current stage of development of automated translation systems, the complete replacement of human translators by artificial intelligence is unlikely due to algorithms' limitations in handling context and the ambiguity of linguistic units. At the same time, such systems remain an effective tool for quickly producing a preliminary translation, thereby significantly speeding up the workflow. The final quality of the text depends on post-editing, which involves checking the translation for content, terminological, and stylistic accuracy [3]. A prospective area of research in this field is the use of intralinguistic resources for terminology development, which helps reduce the number of calques and contributes

to the development of Ukrainian specialized vocabulary. Finally, the key challenge in machine translation remains the inability to ensure sufficient pragmatic adequacy. Automated systems often fail to account for the communicative context of a statement and do not distinguish between stylistic features of discourse. It is especially noticeable in journalistic and business texts, where linguistic units combine informative and expressive functions. The inability to correctly interpret pragmatic components distorts the communicative effect of the original. In such cases, post-editing plays an important role, taking into account situational and sociocultural factors in translation [4].

An example of a violation of pragmatic adequacy in a translation from English into Ukrainian is the machine translation of the sentence *«The bank decided to mitigate its exposure to currency fluctuations»* as *«Банк вирішив пом'якшити свою експозицію до валютних коливань».* In this case, the term «exposure»—which in a financial context refers to a risky position—has been rendered literally. The correct options are: *«Банк вирішив мінімізувати валютні ризики»* або *«зменшити валютні ризики»*. Another example involves the translation of the phrase *«to apply for a mortgage»* as *«застосувати для іпотеки»*, which is semantically incorrect. In standard financial discourse, the correct equivalents are *«оформити іпотечний кредит»* or *«подати заявку на іпотеку»*.

A further example demonstrates the translation of the sentence *«The export-import balance showed a decline in the second quarter»* as *«Баланс експорту-імпорту показав спад у другій чверті»*. In this case, the inaccuracy concerns the incorrect rendering of the term «quarter», which in Ukrainian financial reporting corresponds to the concept «квартал». According to established terminology, the more correct formulation is: *«У другому кварталі зафіксовано скорочення торговельного балансу»*, which better reflects the meaning and conforms to business style norms. Alternatively, we could consider the translation of the sentence *«The company launched a new financial product»* as *«Компанія запустила новий фінансовий продукт»*. Although this construction is grammatically correct, the phrase *«Компанія вивела на ринок новий фінансовий продукт»* sounds more natural in a business context.

The above indicates the need to develop a comprehensive approach to machine translation revision, one that involves formal text editing and accounts for the functional and pragmatic significance of linguistic units within specialized discourse. In particular, in the field of trade and economic communication, the accuracy of translating terms governing financial transactions, customs regulations, market mechanisms is crucial. The absence of equivalents or the incorrect selection of analogs results in a loss of professional content or legal inaccuracies.

An additional challenge is the rendering of grammatically complex constructions, abbreviations, and proper names. The lack of a unified transcription mechanism leads to variability in the rendering of toponyms and anthroponyms, complicating their identification and violating the orthographic norms of the Ukrainian language [6].

A more in-depth analysis reveals another systemic problem: machine translation's inability to convey the stylistic nuances, punctuation conventions, and current vocabulary of the source language. In particular, automated systems do not account for contextual stylistic markers. They are unable to select the most relevant lexical equivalent for the communicative situation from among the available options. The lack of implementation of translation transformation mechanisms—such as grammatical reformulation, logical restructuring, or antonymic translation—significantly reduces the quality of the final product [1]. Within specialized discourse, this leads to a disconnect between the formally correct rendering of content and its functional and stylistic adequacy, as machine systems tend to reproduce linguistic units literally without regard for target-language norms. As a result, the translation fails to meet the established genre and professional standards governing the choice of lexical and grammatical means in a specific field of communication. It also demonstrates the limited ability of algorithms to perform semantic adaptation and pragmatic interpretation of utterances, which are critically important for achieving translation equivalence at the level of content and function. Consequently, there is a need to incorporate post-editing as an integral stage of machine translation processing, aimed at correcting stylistic, terminological, and discursive inconsistencies in accordance with the norms of the target language and the rhetorical requirements of the specific text.

When classifying the types of translation errors typical for machine translation output, it is useful to identify five main categories: content-related, terminological, linguistic, stylistic, and culture-specific. Content errors include cases of distortion or loss of information, violations of logical flow, incompleteness or redundancy in the translation, as well as the presence of non-functional or untranslated segments. Such errors are particularly common in the translation of financial reports and analytical reviews. Terminological errors are caused by violations of the norms of the interlingual terminology system, in particular, deviations from generally accepted glossaries, industry dictionaries, or standards [2]. They negatively impact the clarity of professional communication. Stylistic errors arise when the linguistic formulation does not meet the requirements of the functional style of the translated text. Culture-specific errors arise from the incorrect reproduction of ethnocultural realities, allusions, or quotations; within business discourse, they occur with limited but noticeable frequency.

To correct these types of errors, modern practice employs machine translation post-editing, a series of sequential steps. The initial step is to analyze the source text to identify stylistic, terminological, and contextual features. After that, the machine translation output is carefully reviewed, with segments that meet quality requirements highlighted. The post-editor focuses on accurately reproducing the content, taking into account the text's grammatical, lexical, and pragmatic characteristics [7].

Thus, the use of post-editing as a tool to improve the effectiveness of machine translation from English into Ukrainian eliminates various types of errors and creates conditions for bringing automated translation closer to professional standards. It allows for the direct consideration of linguistic parameters and industry-specific nuances, which is critically important for the translation of commercial and economic texts.

Conclusions and prospects for further research. To summarize the findings of this study, despite the growing technological capabilities of machine translation, its use for translating from English into Ukrainian is associated with several linguistic problems that limit the pragmatic, stylistic, and terminological adequacy of the translation. An analysis of the identified errors showed that automated translation

systems are unable to adequately account for the polysemy of lexemes, genre-specific discourse requirements, grammatical features of the target language, and culturally conditioned meanings of linguistic units. Of particular importance are the difficulties in rendering specialized terms, as well as in ensuring the logical and semantic coherence of the translation within the context of financial and business discourse. In this context, the need to develop a comprehensive approach to post-editing machine translation is justified, one that combines formal editing with consideration of the functional-pragmatic, stylistic, and culturally specific aspects of communication.The proposed classification of common errors and the analyzed examples serve as a basis for creating linguistic correction models for machine translation that improve its quality in accordance with the norms of Ukrainian technical language.

Prospects for further research lie in developing adaptive linguistic models for automated detection and correction of pragmatic, stylistic, and terminological errors in machine translation within specialized discourses.

References:

1. Podvoiska O., Kozoriz I., Honcharenko N. Mashynnyi pereklad za dopomohoiu internet resursiv. *Molodyi vchenyi.* 2024. № 4(128). S. 68-71.

2. Hudmanian A. H., Sitko A. V., Struk I. V. Funktsionalno-prahmatychna adekvatnist mashynnoho perekladu publitsystychnykh tekstiv. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys.* 2019. № 5. S. 48-54.

3. Shokuro O. V., Cherniavska S. M., Nemertsova O. Ye. Typolohiia pomylok u perekladi naukovykh terminiv iz vykorystanniam onlain-resursiv. *Zakarpatski filolohichni studii.* 2023. T. 3, Vyp. 27. S. 155-161.

4. Yakovenko A. O. Funktsionalno-prahmatychni pomylky mashynnoho perekladu (na materiali suchasnoi anhlomovnoi internet-publitsystyky). *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu.* Seriia: Filolohiia. 2025. № 71. S. 295-301.

5. Moisieieva N., Dzykovych O., Shtanko A. Mashynnyi pereklad: porivniannia rezultativ ta analiz pomylok DeepL ta Google Translate. *Advanced Linguistics.* 2023. № 11. S. 78-82.

6. Duzha-Zadorozhna M. P., Kachur Ya. I. Doslidzhennia problem mashynnoho perekladu zasobamy bahatomovnykh paralelnykh korpusiv. *Naukovi zapysky.* Seriia: Filolohichni nauky. 2024. № 210. S. 108-115.

7. Khodakovska O. O., Babaievska L. V. Mashynnyi pereklad anhlomovnykh yurydychnykh tekstiv. Osoblyvosti postredahuvannia. *Zakarpatski filolohichni studii.* 2023. T. 1, vyp. 32. S. 156-161.

8. Karpina O. Evaluating the quality of machine translation output with hter in domain-specific textual environment. *Linhvistychni studii.* 2023. Vypusk 46. S. 85-99.

УДК 811.111’42:316.77:159.9

Шостак У. В., кандидат психологічних наук, доцент

ORCID https://orcid.org/0000-0002-3258-2098

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

РОЛЬ ПРАГМАТИЧНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено роль прагматичних і психологічних аспектів у формуванні ефективної англомовної ділової комунікації. Визначено, що результативність професійної взаємодії залежить не лише від правильного мовного оформлення висловлювання, а й від здатності враховувати комунікативні наміри, психологічний стан співрозмовника та специфіку міжкультурного середовища. Охарактеризовано англомовний бізнес-дискурс як складну систему професійної комунікації, що охоплює письмові й усні форми взаємодії та реалізується через мовленнєві стратегії переконання, ввічливості й комунікативної адаптації. Особливу увагу приділено прагматичним механізмам організації висловлювання, психологічним чинникам професійного спілкування та впливу цифровізації на сучасну бізнес-комунікацію. Обґрунтовано значення прагматичної компетентності для майбутніх фахівців і запропоновано практичні вправи,

спрямовані на розвиток умінь інтерпретувати приховані наміри співрозмовника, підтримувати конструктивний психологічний клімат і дотримуватися норм професійного етикету. Зроблено висновок, що інтеграція прагматичних і психологічних механізмів у систему професійної підготовки сприяє підвищенню ефективності міжкультурної взаємодії, зміцненню партнерських відносин і конкурентоспроможності фахівця.

Ключові слова: *англомовна ділова комунікація, бізнес-дискурс, прагматика, психологічні аспекти, міжкультурна комунікація, мовленнєві стратегії, прагматична компетентність, професійне спілкування, комунікативна адаптація, цифровізація бізнес-середовища*

Постановка проблеми. Англомовна ділова комунікація є важливим засобом забезпечення ефективної професійної взаємодії, оскільки сприяє обміну інформацією, узгодженню управлінських рішень і розвитку міжнародних партнерських відносин. Результативність такого спілкування залежить від правильного мовного оформлення висловлювання та безпосередньо від уміння враховувати комунікативні наміри мовця, психологічні особливості співрозмовника й умови міжкультурної взаємодії. Відповідно, англомовну ділову комунікацію доцільно розглядати через призму бізнес-дискурсу, оскільки саме він відображає процес передачі інформації та множину прагматичних, психологічних і соціокультурних чинників професійної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика англомовної ділової комунікації, прагматичних стратегій та психологічних механізмів професійного спілкування активно досліджується сучасними науковцями. Зокрема, І. Сєрякова аналізує стратегії позитивного враження в англомовному бізнес-дискурсі. Кисіль, О. Комаринська та Т. Сахнюк досліджують особливості іншомовної професійної підготовки фахівців сфери бізнесу, а K. Shokhayeva та інші розглядають прагматику мовленнєвих стилів у бізнес-комунікації. Праці L. Pishtalova присвячені прагматичним стратегіям у діловому електронному листуванні, а A. Stefanowicz-Kocoł аналізує психолінгвістичні причини прагматичних порушень у професійному спілкуванні. Попри значну кількість

досліджень, питання комплексного поєднання прагматичних і психологічних аспектів у структурі англомовної ділової комунікації потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є дослідження ролі прагматичних і психологічних аспектів у формуванні ефективної англомовної ділової комунікації, а також визначення особливостей використання мовленнєвих стратегій, психологічних механізмів впливу та комунікативної адаптації у професійному бізнес-середовищі.

Виклад основного матеріалу. Відтак англомовний бізнес-дискурс доцільно трактувати як складну систему професійної взаємодії, яка забезпечує передачу інформації, колективне обговорення виробничих питань, ухвалення управлінських рішень і підтримання комунікативних зв’язків між учасниками бізнес-середовища. У структурі такого дискурсу функціонують письмові форми професійного спілкування, зокрема звіти, презентації, ділові плани та контракти, та усні комунікативні практики, серед яких переговори, конференції та публічні виступи. Зазначений різновид мовленнєвої діяльності характеризується спеціалізованою термінологією, чіткою структурною організацією висловлювання та відповідними стилістичними моделями, що істотно відрізняє його від інших типів комунікації. За таких умов характер бізнес-взаємодії визначається формальністю професійної ситуації, прагматичними намірами мовця, психологічними особливостями адресата та специфікою комунікативного контексту [1, с. 49].

В англомовному бізнес-середовищі ефективність професійного спілкування безпосередньо залежить від здатності учасників комунікації враховувати психологічний стан співрозмовника, адаптувати мовленнєву поведінку до соціокультурних умов та прогнозувати прагматичний ефект висловлювання. Відповідно, правильність мовного оформлення повідомлення, уміння підтримувати партнерський характер взаємодії, уникати конфліктогенних висловлювань і забезпечувати комунікативний комфорт стають пріоритетними.

З огляду на зазначене, важливим постає розуміння структури ділової комунікації як цілісної системи професійної взаємодії, у якій реалізуються

мовленнєві стратегії, психологічні механізми впливу та прагматичні цілі спілкування. Так, у діловій сфері функціонують різні типи комунікацій, які охоплюють взаємодію між організацією та зовнішнім середовищем, структурними підрозділами, окремими працівниками, керівниками та підлеглими. Основною метою таких комунікативних процесів постає забезпечення повного й достовірного обміну інформацією для підтримання ефективної діяльності організації та формування її позитивного іміджу у суспільстві. Поряд із цим професійна комунікація сприяє координації діяльності колективу, розвитку корпоративної єдності та узгодженню спільних інтересів працівників. Тому успішність іншомовного ділового спілкування залежить від рівня мовної підготовки фахівця та сформованості його прагматичних умінь, психологічної стійкості й здатності застосовувати комунікативні стратегії відповідно до професійної ситуації [2, с. 185].

Варто наголосити, що психологічні механізми професійного спілкування істотно впливають на рівень сприйняття інформації та характер ухвалення рішень. Тому мовленнєві стратегії переконання, тактики пом’якшення висловлювань і засоби комунікативної адаптації забезпечують ефективніше досягнення професійних цілей. Крім того, прагматична організація англомовного висловлювання сприяє зниженню ризику комунікативних непорозумінь, що особливо важливо в умовах міжкультурної взаємодії. Унаслідок цього поєднання психологічних і прагматичних компонентів формує цілісну систему професійної комунікації, орієнтовану на продуктивне співробітництво, підтримання корпоративної стабільності та розвиток міжнародних партнерських відносин.

Комунікативно-прагматичне значення висловлювання реалізується через цілеспрямований добір мовних засобів, які забезпечують позначення адресата та відображають характер міжособистісної взаємодії у професійному середовищі. При цьому структурна організація мовлення сприяє актуалізації комунікативного наміру мовця та формує відповідну модель ділового спілкування. У такому контексті прагматичний потенціал англомовної комунікації визначається змістом повідомлення та особливостями мовного оформлення, здатного впливати на

процес сприйняття інформації співрозмовником. Відповідно, вибір лексичних одиниць безпосередньо залежить від професійної ситуації, соціального статусу комунікантів і стратегічної мети взаємодії [3, с. 1541].

В умовах міжнародного бізнес-середовища психологічний аспект професійного спілкування щораз більш активніше впливає на вибір мовленнєвих стратегій та характер прагматичної взаємодії між учасниками комунікації. Тому результативність англомовного ділового дискурсу значною мірою залежить від здатності мовця прогнозувати реакцію співрозмовника, коригувати інтенсивність комунікативного впливу та підтримувати сприятливий психологічний клімат.

Прагматичні стратегії ефективного управління комунікацією, зокрема в електронному листуванні, ґрунтуються на домінуванні позитивної ввічливості, використанні непрямих прохань і застосуванні уточнювальних конструкцій, що забезпечують підтримання партнерського характеру професійної взаємодії. Комунікація за таких умов орієнтується на дипломатичність висловлювання, точність передачі інформації та збереження конструктивних міжособистісних відносин. Поряд із цим використання стратегій негативної ввічливості та мовленнєвого пом'якшення засвідчує чутливість до ієрархічних відносин і професійної субординації. Унаслідок цього прямі прохання та безособові конструкції застосовуються значно рідше, оскільки перевага надається ненав'язливим моделям комунікації, зорієнтованим на підтримання психологічного комфорту адресата. Такі особливості відповідають загальним тенденціям східноєвропейської ділової культури, у структурі якої професійна взаємодія переважно базується на кооперативних формах спілкування та збереженні позитивної комунікативної рівноваги [4, с. 134].

В англомовній комунікації прагматична функція реалізується через передачу фахової інформації та формування відповідного психологічного впливу на адресата. Наприклад, використання таких одиниць, як "competitive advantage", "brand loyalty", "investment portfolio", "sales growth", "consumer behavior" або "strategic partnership", активізує асоціативне сприйняття економічної стабільності, професійної надійності та перспективності співробітництва. За рахунок цього ділове повідомлення стає інформативним та переконувальним.

Варто підкреслити, що цифровізація сучасного бізнес-середовища істотно трансформує структуру англомовної ділової комунікації, оскільки електронне листування, корпоративні месенджери та онлайн-переговори потребують максимальної прагматичної точності висловлювання. Тому тут здатність учасників комунікації оперативно інтерпретувати приховані наміри співрозмовника та адаптувати мовленнєву поведінку відповідно до професійної ситуації стає визначальною. Унаслідок цього психологічна гнучкість, комунікативна толерантність і вміння застосовувати стратегії ввічливості постають важливими складниками ефективної англомовної бізнес-взаємодії. Саме поєднання прагматичних і психологічних механізмів професійного спілкування забезпечує результативність міжнародного партнерства, стабільність ділових відносин та оптимізацію міжкультурної комунікації.

Прагматичні порушення у професійній комунікації суттєво ускладнюють ефективну взаємодію між учасниками ділового середовища та безпосередньо впливають на результативність спільної діяльності. У зв'язку з цим з'ясування їхніх психолінгвістичних причин є значущим, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми виникнення непорозумінь у процесі професійного спілкування. Відповідно до цього формування прагматичної компетентності постає необхідною умовою підготовки майбутніх фахівців, адже саме вона забезпечує адекватне сприйняття комунікативних намірів співрозмовника та сприяє конструктивній взаємодії. За таких умов заклади вищої освіти й організації можуть спільно створювати середовище, у якому знижується рівень конфліктності, зміцнюються міжособистісні зв'язки та підвищується загальна продуктивність професійної діяльності [5, с. 1069].

Відтак англомовна ділова комунікація має ґрунтуватися на правильному використанні термінології та здатності враховувати наміри, статус співрозмовника й приховані смисли висловлювання. Саме тому студент повинен навчатися розпізнавати зміст повідомлення та його комунікативну мету, що визначає подальшу стратегію мовленнєвої поведінки. Наприклад, під час переговорів із закордонним партнером фраза "We may need to reconsider the

pricing structure” не завжди означає пряме заперечення, а часто виконує функцію м’якого сигналу про незадоволення умовами співпраці. Усвідомлення таких смислових нюансів формує професійну гнучкість і запобігає передчасним конфліктам.

Для формування ефективної англомовної ділової комунікації студентам можна запропонувати виконати вправу «Інтерпретація прихованого наміру». Так, їм пропонується серія автентичних ділових реплік із листування між представниками торговельних компаній, де необхідно визначити справжній прагматичний намір адресанта: прохання, відмова, застереження, дипломатичне заперечення або спроба перегляду умов контракту. Після цього здобувачі мають сформулювати власну відповідь англійською мовою з урахуванням норм професійного етикету.

У ході дослідження варто відзначити також психологічний аспект ділового спілкування, оскільки емоційний стан, рівень впевненості та готовність до міжкультурної взаємодії істотно впливають на якість професійного контакту. З огляду на це, комунікативна невпевненість часто породжує надмірну формальність або, навпаки, невиправдану прямолінійність, що негативно позначається на результатах переговорного процесу. Особливо помітно це в ситуаціях презентації комерційної пропозиції, коли мовна точність має поєднуватися з психологічною переконливістю. Тому саме поєднання прагматичної доцільності та емоційної врівноваженості забезпечує довіру між сторонами та підтримує стабільність партнерських відносин.

Відповідно до зазначеного, студентам можна запропонувати виконати є вправу «Переговори з проблемним клієнтом», у межах якої один студент виконує роль представника експортної компанії, а інший – іноземного партнера, незадоволеного затримкою постачання товару. Умовою виконання є необхідність зберегти ділову ввічливість, аргументовано пояснити ситуацію та запропонувати компромісне рішення без порушення корпоративного іміджу компанії. Після завершення діалогу проводиться аналіз використаних мовленнєвих стратегій, ступеня психологічної стійкості та прагматичної доречності висловлювань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у структурі англомовного бізнес-дискурсу мовленнєва точність поєднується з прагматичною доцільністю та психологічною адаптивністю. Відповідно, ефективність ділового спілкування значною мірою залежить від здатності учасників прогнозувати реакцію співрозмовника, коригувати власну мовленнєву поведінку та застосовувати стратегії ввічливості, переконання й дипломатичного впливу. Визначальним наведене стає безпосередньо в умовах цифровізації професійного середовища, де комунікативна точність і психологічний комфорт стають основними чинниками результативної взаємодії. Відтак формування прагматичної компетентності майбутніх фахівців сприяє зниженню конфліктогенності, підвищенню якості міжкультурної комунікації та зміцненню партнерських відносин. Тому інтеграція прагматичних і психологічних механізмів у систему професійної підготовки забезпечує конкурентоспроможність фахівця та стабільність міжнародного ділового співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Сєрякова І. Стратегія позитивного враження як апелювання до риторичного етосу в англомовному бізнес-дискурсі. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія. 2024. № 1(11). С. 48-53. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.9

2. Кисіль І., Комаринська О., Сахнюк Т. Іншомовна професійна підготовка фахівців сфери бізнесу: особливості навчання граматиці у діловій комунікації. Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. Вип. 76, том 1. С. 177-186. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-28

3. Shokhayeva K., Kalniyazova A., Aryn Y., Assembaiuly Y., Otegen N. Pragmatics of speech style in business communication as a tool for development of modern business linguistics. Humanities & Social Sciences Reviews. 2020. № 8(4). Pp. 1535-1548. DOI: https://doi.org/10.18510/hssr.2020.84141

4. Pishtalova L. The role of pragmatic strategies in business english as a lingua franca (belf) emails: a case study of bulgarian business communication. Linguarum universe. 2025. № 2(2). Pp. 127-135. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15752486

5. Stefanowicz-Kocoł A. Pragmatic failures in professional communication: A psycholinguistic perspective. In Annual Conference in Challenges of Contemporary Higher Education. 2025. Pp. 1066-1070. URL: https://acche.rs/ACCHE_2025/radovi/philosophy/164.pdf

УДК 378.147:004:811’243

Яблочнікова В. О.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9479-1418
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МОВНОЇ ОСВІТИ:НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ

Сучасний світ характеризується інтенсивною інформатизацією суспільства, що, зі свого боку, суттєво впливає й на освітню галузь та створює нові виклики. Цифрові технології надають широкий спектр можливостей для модернізації освітнього процесу та забезпечення доступності освіти. Імплементація цифрових технологій до освітнього простору дає змогу індивідуалізувати навчання, адаптувати навчальні програми до потреб здобувачів та підвищує ефективність навчання. Однак цифрові технології постійно перебувають у стані розвитку, що зумовлює необхідність постійних пошуків ефективних методів використання цифрових технологій та цифрового навчання, особливо у контексті дистанційної освіти, що й зумовлює актуальність презентованої розвідки. Мета розвідки – представити оглядовий аналіз наявних на сучасному етапі базових цифрових інструментів та ресурсів, які можна використовувати (або адаптувати) для розвитку лексичного складника іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, зокрема, в умовах дистанційної освіти. У роботі виділені функції використання цифрових технологій у галузі освіти та переваги їхньої імплементації до процесу розвитку іншомовних лексичних навичок та умінь; представлено аналіз низки цифрових ресурсів, які є доступними для використання, зокрема було проаналізовано:

низку електронних словників, вебсайтів, мобільних застосунків та оглядово інструменти на основі штучного інтелекту. Зазначено, що представлені способи використання цифрових ресурсів під час навчання лексиці іноземних мов у контексті вищої освіти можуть допомогти здобувачам опанувати лексичний матеріал та підвищити якість освіти загалом. Отож отримані результати комплексного аналізу базових цифрових технологій доводять ефективність використання електронних ресурсів у викладанні іноземних мов у вищій школі.
Ключові слова: *вища освіта, електронний словник, інноваційні підходи, іноземна мова, методика навчання, мобільні застосунки, цифрові інструменти, штучний інтелект*

Постановка проблеми. Сучасна мовна освіта перебуває в точці фундаментальної трансформації, де цифровізація перестала бути лише допоміжним інструментом і перетворилася на визначальний фактор освітнього процесу. Сьогодні інтеграція технологій у навчання іноземних мов — це не просто заміна паперового підручника на електронний чи використання інтерактивної дошки в аудиторії. Це масштабна зміна самої парадигми взаємодії між тим, хто навчає, і тим, хто навчається.

У світі, де знання стають децентралізованими, а доступ до автентичного мовного контенту, нейромереж та носіїв мови можливий за один клік, класична фігура викладача як «єдиного ретранслятора істини» відходить у минуле. Викладач іноземної мови сьогодні постає перед складним завданням: не просто надати інформацію, а навчити студента орієнтуватися у безмежному цифровому океані, критично оцінювати джерела та ефективно використовувати інструменти штучного інтелекту для власного розвитку.

Проте швидкий темп технологічного прогресу приносить не лише можливості, а й серйозні виклики. Цифровізація вимагає від педагога не тільки високого рівня мовної компетенції, а й розвитку цифрової грамотності, психологічної гнучкості та готовності до постійного перегляду звичних методик. У цій статті ми розглянемо, як змінилася роль сучасного викладача, з якими перешкодами він стикається у «цифрову епоху» та як перетворити ці виклики на дієві стратегії успішного навчання.

Аналіз досліджень. Теоретичною базою дослідження послугували праці як

вітчизняних дослідників: В. Бикова, А. Гуржія, О. Овчарук, О. Спіріна, І. Костікова, О. Кривонос, А. Черненко, М. Шишкіна, А. Яцишин, які спрямовані на висвітлення методичних питань використання цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти, так і розвідки зарубіжних дослідників, зокрема, Г. Грибер, Д. Деузе, М. Фуллан, Дж. Стоммел та ін [1]. Окремо зазначимо, що сучасні нормативно-правові документи у галузі вищої освіти також акцентують увагу на необхідності імплементації цифрових технологій до освітньої площини (низка законів, актів, положень, рекомендацій, освітніх стандартів і т. ін.). Так, наприклад, Закон України «Про освіту» [2] визначає однією із основних саме інформаційно-комунікаційну компетентність, яка має бути сформованою у випускників закладів вищої освіти. Усе це віддзеркалює нинішні реалії, де цифрові технології вже необхідний елемент успішної професійної діяльності в різних галузях. Такий підхід сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, спроможних ефективно використовувати сучасні технології у своїй роботі та в подальшому навчанні (life-long learning), сприяє розвитку їхніх аналітичних навичок та критичного мислення [1].

Мета статті — проаналізувати сучасний стан та особливості цифровізації мовної освіти, виявити ключові виклики, що постають перед викладачем іноземних мов у високотехнологічному середовищі, та обґрунтувати стратегії трансформації педагогічної діяльності для підвищення якості навчання.

Виклад основного матеріалу. У роботі цифрові освітні технології розглядаються як спосіб організації сучасного освітнього середовища, зокрема, дистанційного, яке на сьогоднішньому етапі здебільшого базується на імплементації таких інструментів та реалізації навчального процесу з їхнім подальшим використанням (активно застосовують цифрові ресурси для організації аудіо- та від відеоконференцій, презентацій, вебінарів, наприклад, Zoom, Google Meet, Skype, Microsoft Team тощо). Варто зазначити, що цифрові технології на сучасному етапі спрямовані здебільшого на вирішення традиційних завдань, які постають у процесі навчального процесу, так, наприклад, у навчанні іноземних мов можуть виконувати такі функції, як-от:

– навчальна (спрямована на презентацію нового матеріалу, розвиток комунікативних навичок та умінь тощо);

– виховна (для формування особистісних якостей, поглядів, загальних та професійних компетентностей здобувачів, цінностей, розвитку міжкультурної компетентності тощо);

– розвиваюча (спрямована на розвиток особистості, мислення, творчих здібностей, проєктну діяльність тощо);

– мотивуюча (для зацікавлення здобувачів у предметі вивчення, створення автентичного мовного середовища, яке здатне стимулювати навчальну діяльність здобувачів).

– пізнавальну (формування наукових поглядів та розвитку умінь використовувати їх у практичній діяльності тощо) [2].

Отож можна стверджувати, що цифрові технології можуть допомогти вирішити ключові завдання освітнього процесу, сприяють розвитку загальних та професійних компетентностей майбутніх фахівців різних галузей, сприяють використанню здобутих знань та сформованих умінь та навичок у практичній діяльності.

Основною базовою перевагою використання цифрових технологій на теперішньому етапі є те, що вибір таких ресурсів, які можуть бути застосовані викладачем у процесі навчання іноземної мови, не залежить від матеріальної бази навчального закладу чи наявності серйозних технічних засобів у викладача чи здобувачів. Безумовно, навчальний процес із використанням цифрових технології (або з елементами використання таких інструментів) характеризується високим рівнем інтерактивності та залученості здобувачів до роботи, створенням унікального мотиваційного та навчально-пізнавального середовища [3]. Та як вже було неодноразово зазначено в роботі, використання таких технологій у навчальному процесі дає змогу організувати як колективні форми, так і індивідуальні, зокрема самостійне вивчення навчального матеріалу.

На сучасному етапі існує широка парадигма різноманітних цифрових ресурсів, які можуть бути використані для навчання та вивчення іноземної мови

[3]. Так, на початкових етапах знайомства з новим лексичним матеріалом (зокрема, і з професійно-орієнтованим вокабуляром) базовим, зручним та доступним інструментом може виступити широкий спектр електронних словників, які обладнані зручними пошуковими інструментами. Наприклад, широко розповсюдженими є сервіси машинного перекладу, зокрема: *Google Translate, Reverso Context* і т. ін. Серед фундаментальних сервісів, які розроблені спеціально для роботи з лексичними одиницями та можуть запропонувати користувачеві додаткову інформацію, варто виокремити такі ресурси, як-от: *Cambridge Dictionary, Oxford Learner's Dictionaries, Oxford Languages, Collins Online Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English.* Використовуючи сучасні електронні словники, здобувачі мають доступ не лише до текстового перекладу / дефініції лексичної одиниці та її транскрипції, а й до аудіозапису вимови, граматичної довідки щодо тієї чи тієї одиниці, її граматичних форм, структурних особливостей, а також низки текстових матеріалів для ілюстрації функціонування одиниці в контексті, додаткового візуального супроводу тощо. Так, наприклад, використовуючи словники колокацій (наприклад, *Oxford Collocations Dictionary* або ресурси зі схожими алгоритмами роботи) у здобувачів є змога познайомитись з мовним контекстом, у якому такі комбінації можуть фунціонувати [2].

Розповсюдженими зараз стали мобільні застосунки, які завдяки своїй доступності та інтерактивності, є популярним та зручним способом опанування іноземної мови. Сучасна площина мобільних застосунків пропонує широкий вибір інструментів, які були розроблені як з метою формування комунікативної компетентності, так і можуть бути адаптовані до використання в навчальному процесі або бути використані у якості додаткового джерела навчального матеріалу. Часто застосунки пропонують комплексні навчальні програми, які включають опанування різних аспектів мови та структуровані за рівнями складності та тематикою, що дає змогу користувачам обирати необхідний рівень та тематичне поле в залежності від потреб та розвитку мовних умінь та навичок. Деякі із застосунків побудовані на основі ігрового підходу з використанням віртуальних карток (*Anki, Duolingo*) або мультимедійних матеріалів (*Memrise*), а

інші можуть зосереджуватися на більш традиційному підході до навчання з поєднанням декількох видів роботи (вивчення граматики, лексики, аудіювання) та створювати автентичне мовне середовище (*LingQ*). Для самостійного вивчення мов, а точніше розвитку комунікативних навичок можуть бути використані застосунки, які дають змогу безпосередньо спілкуватися з носіями мови (*HelloTalk*) [3]. Загалом сучасні застосунки пропонують широку парадигму вправ та завдань для опанування нового матеріалу та закріплення вивченого. Це можуть бути завдання на зіставлення карток, які містять лексичний матеріал та карток із візуальним відповідником; аудіовправи для тренування вимови та сприйняття лексичних одиниць на слух. Додатковою функцією таких застосунків може бути система досягнення, рівні тощо, що постає мотиваційним складником процесу опрацювання навчального матеріалу. Перевагою використання мобільних застосунків є можливість персоналізації навчання, адже сучасні інструменти можуть аналізувати потреби, прогрес та досягнення користувача та пропонують адаптовані вправи, націлені на опрацювання проблемного матеріалу тощо. Ключовою перевагою є і доступність таких засобів за допомогою смартфонів, планшетів тощо, що дає змогу користувачам опрацьовувати матеріал у вільний час та в зручному місці.

Висновки. Підсумовуючи розгляд проблеми цифровізації мовної освіти, можна зробити висновок, що цей процес перестав бути лише технічним оновленням засобів навчання, перетворившись на фундаментальну зміну освітньої філософії:

- *трансформація ролі педагога*: Викладач іноземної мови сьогодні — це не просто транслятор знань, а архітектор освітнього досвіду та фасилітатор. Його головне завдання змістилося від контролю за запам'ятовуванням слів до розвитку в учнів навичок критичного мислення, автономності та здатності до навчання впродовж життя (lifelong learning);
- *технологічна адаптивність:* Поява генеративного штучного інтелекту та імерсивних технологій (VR/AR) ставить перед викладачем виклик радикального перегляду системи оцінювання. Пріоритетом стає не результат (готовий текст чи тест), а сам процес опанування мови, розвиток м’яких навичок (soft skills) та здатність до реальної комунікації;
- *баланс між інноваціями та людяністю:* Цифровізація відкриває безпрецедентні

можливості для персоналізації навчання, проте вона несе ризик «цифрової втоми» та дефіциту емоційного контакту. Ефективність сучасної мовної освіти залежить від гармонійного поєднання технологічних інструментів із живою, особистісно орієнтованою взаємодією;

- *перспективи розвитку:* Головною умовою успішної роботи в нових реаліях є розвиток цифрової компетентності викладача. Це передбачає не лише технічне володіння інструментами, а й етичну грамотність у використанні ШІ, готовність до експериментів та постійний обмін досвідом у межах професійних спільнот.

Список використаних джерел:

1. Макаренко Л., Певсе А. Дидактичний потенціал цифрових технологій у системі професійної підготовці фахівців філологічного профілю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 88. С. 140–147.

2. Четверик В. Використання мобільних застосунків при вивченні іноземної мови як засіб організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Мовна освіта фахівця:* сучасні виклики та тенденції: матеріали V Всеукр. наук.- практ. інтернет-конф., Харків, 23 лют. 2023 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: 2023. С. 282–288.

3. Четверик В. Сучасні мультимедійні ресурси для розвитку міжкультурної компетенції в контексті іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. *На перетині культур: сучасні тенденції в міжнародній комунікації:* тези доп. Міжнар. наук.-практ. дистантн. конф. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: 2023. С. 152–156.

4. Schmidt J.T., Tang M. (2020). Digitalization in Education: Challenges, Trends and Transformative Potential. Führen und Managen in der digitalen Transformation. Springer, 2020. Pp. 287–312.

5. Alammary A., Sheard J., & Carbone A. (2014). Blended Learning in Higher Education: Three Different Design Approaches. *Australasian Journal of Educational Technology.* 2014. Vol. 30, Issue 4. Pp. 440–454.

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
XIV Міжнародної науково-практичної конференції

14-15 травня 2026 року

Частина ІІ

Редактор: Фатєєва Т.
Комп'ютерна верстка: Шуляк Н.

Підп. до друку 2026 р. Формат 60х84/16. Папір офсетний
Друк ксероксний. Ум. друк. арк. 42,19.
Обл.-вид. арк. .35,05. Тираж . Зам. №

Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ
21000, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 25